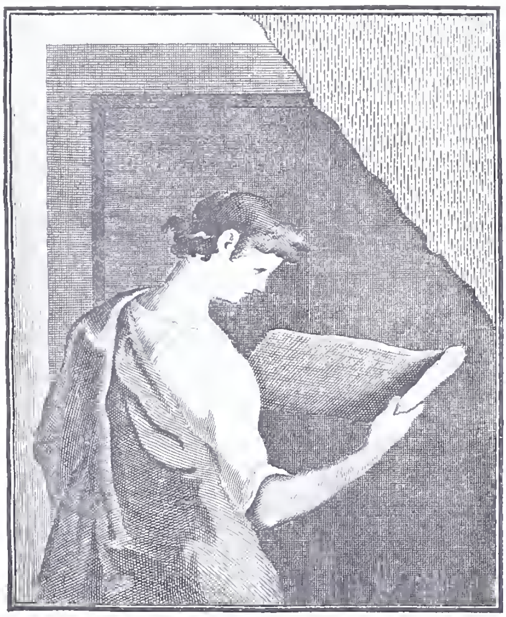
ELSEVIER'S

JAARGANG XVII
DEEL XXXIII
MCMVII

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

REDACTIE: HERMAN ROBBERS EN R. W. P. DE VRIES JR.

JAARGANG XVII
DEEL XXXIII * *

JANUARI-JUNI
MCMVII * * * *

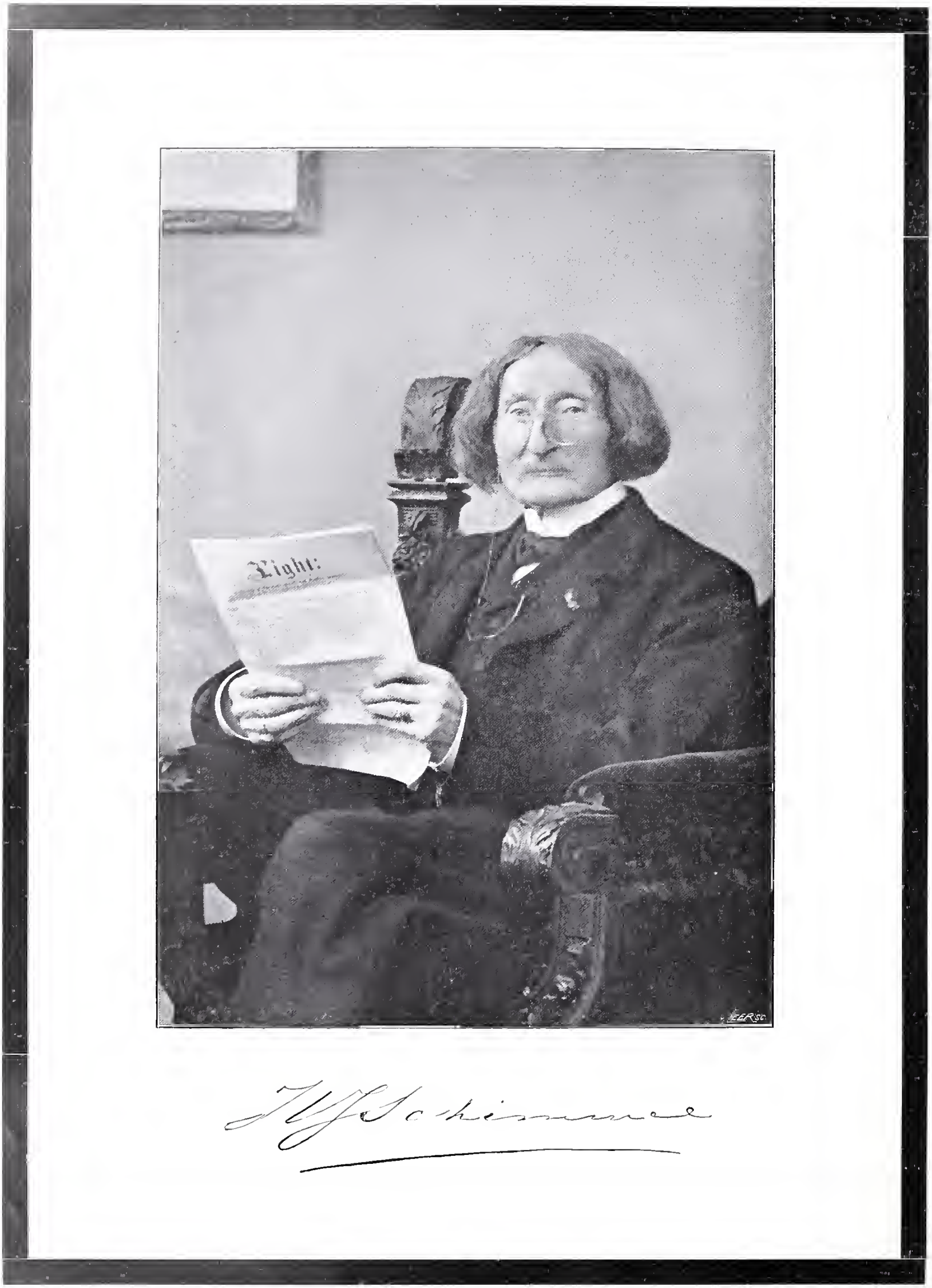
AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMVII * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXXIII.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

BUITEN-TEKST-PLATEN.

H. J. SCHIMMEL OP TACHTIGJARIGEN LEEFTIJD.

ILLUSTRATIE UIT SINJEUR SEMEYNS, NAAR CH. ROCHUSSEN (UITG. ROELANTS, SCHIEDAM).

H. J. SCHIMMEL 1823—1906

DOOR

† † † † HERMAN ROBBERS. † † † †

„De teraardebestelling van het stoffelijk overschot van den heer H. J. Schimmel zal Zaterdag te 2 uur te Bussum geschieden, in den grootsten eenvoud. Er zullen geen toespraken gehouden worden. Ook worden geen bloemen verwacht".

Zoo lazen wij in de ochtendbladen van Vrijdag 16 Nov. j.l., daags nadat wij vernomen hadden dat Schimmel in den avond van den 14en overleden was.

En wij verwonderden ons niet. In den grootsten eenvoud. Geen toespraken. Zelfs geen bloemen. Even deed het ons toch pijnlijk aan.... Maar toen begrepen we dat het zóó moest zijn, dat op deze wijze de „laatste eer" behoorde bewezen te worden aan de stoffelijke persoonlijkheid van een man, wiens lange leven in eenvoud en ingetogenheid was ten einde gebracht, een wijsgeer wiens kennis van het ware, het èchte, het eenig-waardevolle, zich niet enkel in zijn boeken heeft getoond. Dat lange leven, ik zal beginnen met het hier, uiterst beknopt, te verhalen.

Het was een groot gezin, dat van den ijverigen notaris en burgemeester van 's-Graveland, Schimmel's vader, en de burgemeesterlijke jaarwedde — zij het dan ook vermeerderd met het inkomen van een dorpsnotaris — bleek aan dien omvang niet geëvenredigd. Men kende er geen weelde. Toen de negenjarige Hendrik Jan in den vroegen, kouddonkeren morgen van 6 Dec. 1832, angstig en verlegen, immers voor 't allereerst, op weg ging naar de school van monsieur Baudet, was hij gekleed in een overjas waarvoor mama haar wintermantel had moeten verknippen, en de schrijver, die feit en datum vermeldt in zijn „verzameling van losse bladen", welke hij „Jan-Willem's Levensboek" heeft gedoopt — en die ik maar zoo vrij zal zijn als autobiografie aan te merken — kan dunkt me moeielijk vergéten hebben er bij te vertellen, dat er op dien Sint-Nikolaasmorgen een welgevulde „tafel" voor den jongen en zijn kleine zusje gereed stond. Veeleer mogen wij aannemen dat de brave Sint het 's Gravelandsche burgemeestershuis, uit maar al te geldige overwegingen, had overgeslagen.... Edoch, was het „thuis" bij Jan Willem (of Hendrik-Jan) maar zelden feest — en dat niet alleen door gebrek aan weelde —, bracht op school de ontdekking dat het onderwijs — en dientengevolge ook de toch zoo eerlijk verdiende eerste prijs — hem, volgens de wetten der economie, niet toekwam, den jongen een oogenblik tot wanhoop, de innige teederheid eener liefdevolle moeder was een heerlijke vergoeding voor veel, dat anders wellicht in staat geweest zou zijn het jeugdig zieleleven diep terneer te drukken, zoo niet voor goed te knauwen. Doch nu werd het evenwicht hersteld, dankzij dier toegewijde moeder, dankzij ook de lieve aanhankelijkheid van 't jongere zusje, en dankzij de vriendschap — o, niet van vélen! Zoo jong al toonde Hendrik Jan lang geen allemansvriend te zijn. „Ik was ook zoo driftig en scherp", beschuldigde hij zich later. Slechts één goeden makker kende zijn jeugd.

Men begrijpe de smart toen die éénige

vriend van hem wegging, naar Amsterdam, om er te studeeren — hoe gaarne zou hij, en met hetzelfde doel, zijn mee-gereisd!

In plaats van te studeeren zat de jonge Schimmel, nauwelijks 14 jaar oud, bij zijn vader op kantoor. Zes jaar later stierf de oude notaris, zijn gezin achterlatend in omstandigheden, die het voor den 20-jarige noodzakelijk maakten, haastig naar een andere „betrekking" uit te zien, aan te pakken terstond, alles wat hij maar krijgen kon. Gelukkig prees hij zich spoedig geplaatst te kunnen worden — door toedoen van invloedrijke (!) vrienden — op een groot kantoor, n.l. dat van het Agentschap der Schatkist te Amsterdam. De familie verhuisde naar de hoofdstad. Hendrik Jan was haar kostwinner. En hij bleef het twee-en-twintig jaar lang, tot op 26 Januari '64 zijn moeder, Sara Meyse, was gestorven — twee zijner zusters kwamen al in '63 te overlijden. Toen eerst kon de bijna 42-jarige aan „eigengeluk" gaan denken, zooals dat heet, trouwde hij, 1 Juni 1865.

Maar intusschen was er heel wat gebeurd. De zelfontdekking die tot „schrijven" bracht lag in '65 al vele jaren terug. Niet in-eens trouwens, niet met een schok, een plotseling ontwaken van zijn zelfbewustzijn, was die ontdekking geschied. Deed niet al de kleine Hendrik-Jan aan zusje en vrindje, op hun heerlijke wandelingen door de Gooische bosschen, lange, zelf-bedachte, altijd eenigszins geheimzinnige verhalen? Las niet reeds de zestien- of zeventienjarige „gedichten" van eigen maaksel voor aan den trouwen Rutger-Jan, die ze zoo »mooi" vond? Ja, Rutger-Jan, of liever zijns vaders boekenkast, is blijkbaar van niet geringen invloed geweest op Schimmels vroegste letterkundige ontwikkeling. Die kast bevatte, zoo vertelt hij, een „exquise verzameling in vergelijking met het schamel hoopje dat ik vond in die van mijn papa". Zijn vriend bracht er „telkens schatten" uit mee, „meest behoorende tot de tooneelletterkunde van het laatste der 18e eeuw en het begin der 19e eeuw". En hij gaat voort: „Onze lievelingsspijs was en bleef echter de Hollandsche Natie van Helmers, welke dichter met algemeene stemmen door ons tot den eersten, ja eenigen, verheven werd". Men ziet, aan de literaire opvoeding van den jeugdigen enthousiast ontbrak wel iets.

ANNA MARIA KALFF, 1871.

Het was toen de frissche tijd der „letterkundige almanakken." Ook Schimmels vroegste gedichten werden aan mijnheer Robidé van der Aa, redacteur van den „Almanak van het Schoone en Goede" gestuurd. In '43 schijnt er voor 't eerst een aangenomen te zijn, „De tijding" — zoo lezen wij in J. W. Levensb. (bl. 187) — had mij een oogenblik van hoog genot gebracht.... Al wat ik ellende heette om mij heen was vergeten. Wat verlangde ik naar het nieuwe jaar! Op oudejaarsavond was een pakje aan mijn adres gekomen, nog wel franco! 't Bracht een prachtig gebonden boekje — de Almanak! Algemeen verbazen! Papa zelfs had een blijden glimlach om den mond en een gelukwensch op de lippen.... Maar mijn gedicht kwam er niet in voor; het had bewaard moeten worden voor het volgende jaar, zoo stond er heel beleefd in den brief, die het geschenk begeleidde."

H. J. Schimmel.

Nu, dat gedicht, het zal dan waarschijnlijk wel in den Almanak van '45 opgenomen zijn, maar intusschen voelde de dichter zich misschien al aan dat werk ontgroeid, want hij was naar Amsterdam verhuisd, had er hard gewerkt op zijn kantoor, maar er ook comedie zien spelen, en véél gelezen, Schiller, Victor Hugo! Ganschelijk nieuwe illusies waren in zijn ziel ontwaakt. Twee drama's, in koortsige haast geschreven, werden door de „directie J. Eduard de Vries" geweigerd, het derde aangenomen. Den 17en April 1847 gaf men in den Stadsschouwburg „Twee Tudors", drama in vijf bedrijven, door H. J. Schimmel. En niet zonder sukses. De dramatische kracht van den schrijver werd grifweg erkend. De acteur Peters, die in de „Tudors" maar een kleine rol vervuld had, vroeg Schimmel om een drama waarin hij een hoofdrol zou kunnen spelen, en nog in 't zelfde jaar 1847 werd, in den Haag, Joan Wouters opgevoerd. Het wekte „stormachtig" applaus. Een derde drama, Gondebald, werd in '48 geschreven voor Van Lennep's rederijkerskamer Achilles, en reeds in Febr. '49 ging weer een nieuw stuk: Giovanni di Procida.

H. J. SCHIMMEL, 1865.

Men bedenke nu dat al dat werk is gemaakt in de weinige vrije uren die den schrijver overbleven na vlijtig bestede dagen op het Agentschap der Schatkist. Slechts korten tijd was Schimmel geheel „vrij", nl. toen het drukke werk, waarvoor hij aangenomen was, kwam af te loopen. Doch geen onvermengd genot zal deze vrijheid hem gegeven hebben want hij moest zoo gauw mogelijk naar „iets anders" uitkijken en alweer erg in zijn schik zijn toen hij, in '49, een nederige betrekking bij de Nederl. Handelmaatschappij machtig worden kon. Hij bleef er veertien jaar (tot 1863) en schreef in die periode zijn drama's: Oranje en Nederland, Napoleon Bonaparte, Schuld en Boete, Jufffrouw Serklaas en Het Kind van Staat. Doch zijn werk bepaalde zich nu niet langer tot het tooneel. Schimmel was een bekend letterkundige geworden. Hij had kennis gemaakt met Van Lennep, die 21, met Potgieter die 15 jaar ouder was dan hij, en werd op uitnoodiging van den laatste in 1851 in de redactie van De Gids opgenomen *). Zestien jaar maakte hij deel uit van die redactie, kende er behalve Potgieter o. a. Zimmerman, R. Fruin en P. J. Veth, beleefde den Huet-schen tijd en het beruchte jaar 1865, toen Potgieter en Huet zich van den Gids scheidden, — Schimmel had tegen deze twee, schoon met droefheid in 't hart, de partij der meerderheid gekozen.... Deze redactioneele werkzaamheid belette hem niet in '53 ook de leiding van het tijdschrift „Nederland" te aanvaarden (hij nam haar waar tot '66, en later opnieuw tusschen '81 en '86), zij verhinderde hem ten slotte evenmin — lest best! — zijn novellen en romans te schrijven, die meerendeels eerst in den Gids verschenen, nl. in 1852: Een Avond bij Baronesse de Stael, Het Directoire, in '52 Achttien Brumaire, in '55 De Eerste Dag eens Nieuwen Levens, in '56 Een Haagsche Joffer, in '58 Twee

*) Al vroeger, in '47 had hij met Thijm en de Bull S. J. v. d. Bergh's Spectator voortgezet, en scherpe critiek, vooral op het tooneel, geoefend.

Vrienden, in '60 Marry Hollis. Wanneer men den omvang al dezer werken kent, en verneemt dat er in die jaren óok nog nu en dan uitgebreide litteraire kritieken van Schimmel's hand in den Gids verschenen, dan staat men versteld van zulk een productiviteit, die echter in de dagen van Van Lennep en mevrouw Bosboom geen zeldzaamheid heeten mag. Met de verschijning van Mylady Carlisle als boek (in '64), met den dood zijner moeder en zusters, en met het intreden van zijn nieuwen werkkring als directeur der Amsterdamsche Credietvereeniging (in '63) werd deze periode van Schimmel's leven afgesloten.

In Juni 1865 dan trouwde Hendrik Jan met Anna Maria Kalff. Een tijd van groot en rustig geluk scheen voor hem aangebroken. Zijn huwelijk bleef, althans aanvankelijk, kinderloos, doch Anna Maria, mooie, levendige vrouw, van even pétillanten geest en even vol vernuft als hij zelf, boeide Schimmel uitermate. Haar liefde was een zelfzuchtige — althans men heet dat zoo —, zij wilde haar man liefst voor zich-zelf alleen hebben, gunde hem geenszins van harte aan de letteren. Het gevolg, een belangrijke vermindering van productie, kon moeilijk uitblijven. Tusschen '65 en '72 (Schimmels rampjaar!) niets dan: „Het Gezin van Baas van Ommeren", een zijner m. i. minst geslaagde romans, de drama's Struensee en Het Slot van Abcou, zijn geestige kritiek op Klaasje Zevenster, misschien nog eenige gedichten en kritieken. Op 20 Nov. 1871 zijn hoogst geluk, de geboorte van zijn, eenig-gebleven, kind, — helaas zoo spoedig gevolgd door een ontzettende ramp. Drie maanden later, 15 Feb. 1872, stierf Schimmel's vrouw.

Zij die hem toen gekend hebben, den geestkrachtigen, mannelijken man, wien de zelfbeheersching nooit scheen te ontglippen, zij bevestigen het allen: Schimmel was als vernietigd. Men vreesde voor zijn denkvermogen. Zijn werkkracht scheen verlamd, de notities voor Sinjeur Semeyns lagen gereed, hij was niet in staat ze ter hand te nemen. Toch wist hij zich te overwinnen. Het bezit van een kind, een dochtertje, in wie de zoozeer geliefde vrouw scheen voort te leven, was zijn grootste troost. Doch niet de eenige. Een trouwe steun bleef hem, sinds de dood harer zuster, zij die toen dadelijk de zorg voor 't kindje op zich genomen had: Louise Maria Antonia Kalff. Een àndere persoonlijkheid dan Anna Maria. Teeder en zacht, een en al offerende liefde, wist zij Schimmel terug te brengen tot het eenige wat altijd blijvende troost kon geven, z'n werk. Zij wist hem weer aan den arbeid te krijgen en, nadat zij met hem getrouwd was (30 Oct. '73), ook te doen blijven. Zij bleek een „femme d'artiste" bij uitnemendheid te zijn Hoe dikwijls moet zij den, nu weer altijd werkenden, man tot steun en troost zijn geweest, tot steun bij het dragen zijner, in 't klimmend sukses, aldoor groeiend gevoel van verantwoordelijkheid, tot troost bij zijn teleurstellingen — zijn nederlagen, zooals hij zelf ze noemde — tot steun en troost bij bitterheid en leed, hem ook in zijn nieuwen handelswerkkring allerminst bespaard. Schimmel heeft veel van „de zaken" gehouden — toch kreeg hij er ten slotte genoeg van. In '78 trok hij zich terug, verhuisde hij voor goed naar Bussum, naar zijn oude Gooi-land, naar datzelfde Anna's Hoeve waar hij 28 jaar later sterven zou. Wijs geworden, maar niet verbitterd was hij. Zijn opgewekte kijk op 't leven, zijn goed humeur, ja zelfs zijn frissche, krachtige, altijd jeugdige geest — hij behield ze... bijna tot het einde.

Intusschen verscheen in '75 Sinjeur Semeyns, in '78 Herinneringen, in '82 Verzoend, in '86 De Vooravond der Revolutie, in '88 De Kapitein van de Lijfgarde (vervolg op Semeyns) in '93 Mevrouw Janson's Vriendin, werden in '78 Juffrouw Bos, in '86 De Kat van den Tower opgevoerd. Ook zijn gedichten zagen verzameld het licht. Voor het tooneel bleef Schimmel vol belangstelling; niet alleen zijn stukken bewezen dat. Had hij reeds in '51, met Van Lennep, Burlage en de Bull, zitting genomen in een commissie door den koning benoemd om „middelen te beramen tot opheffing van ons nationaal tooneel" — een mislukte poging; het eerst benoodigde geld, slechts 100.000 gulden was niet te vinden geweest — vijf-en-twintig jaar later, ondanks alles optimist gebleven, zou hij beter slagen. Met A. C. Wertheim en eenige anderen richtte Schimmel in '75 Het Nederl. Tooneel op;

17 Dec. van dat jaar had de eerste vergadering der oprichters ten zijnen huize plaats.

Eerst bij het aanvaarden van den nieuw gebouwden schouwburg is Schimmel opgehouden de vereeniging Het Ned Tooneel rechtstreeks te besturen, nam hij de benoeming aan tot Eere-Voorzitter van den Raad van Beheer. In de 18 daartusschen gelegen jaren was hij niet maar een lid van het Bestuur, hij was er de ziel, hij was er de kracht van. Zijn mannelijk en uitgesproken karakter, zijn menschenkennis, zijn groote vertrouwdheid met tooneel-, en ándere „zaken", zijn scherp-critiseerende geest, dat alles vereenigd maakte hem tot den leider bij uitnemendheid, den chef die de kracht en den moed had allen te doen buigen voor zijn wil. Dat een man als hij, met zoo vaste overtuiging, en de kracht haar te doen te zegevieren, veel tegenstand wekken moest, dat in de latere jaren van zijn beheer, toen nieuw opgekomen kunsttheorieën de zijne regelrecht te weerspreken schenen, die tegenstand vaak scherpe vormen aannam, het is begrijpelijk, doch niet minder dat een instelling als het N. T. zulk een man, vooral in haar eerste levensjaren, bróódnoodig had.

H. J. SCHIMMEL 1879 (PORTRET HEM AANGEBODEN DOOR DEN FOTOGRAAF GREINER).

Schimmels geheele letterkundige productie behoort, evenals die van Oltmans, Aernout Drost, Bosboom-Toussaint en Van Lennep, ja zelfs grootendeels die van Potgieter en Alberdingk Thym, en, voorzoover zijn verhalenden arbeid betreft, ook van Busken Huet, tot de romantiek, tot die ontzaglijke en langdurige storm-in-de-literatuur, die overal buitenslands, in het Duitschland van Schiller, het Frankrijk van Hugo, het Engeland van Scott en Byron, veel krachtiger dan bij ons, men mag wel zeggen: gewóed heeft, die ons land dan ook eigenlijk eerst van buitenaf bereikt en in dìt hoekje van Europa nooit erg huisgehouden schijnt te hebben. Over onze heiden en weiden strijkend kalmeerde zich de orkaan tot niet veel meer dan een stijve bries, . . . doch een bries die aanhield! . . .

De romantiek, waar kwam zij toch eigenlijk uit voort? Was het inderdaad, zooals de bijna algemeen aangenomen theorie luidt, louter uit reactie op die andere enorme beweging — óók een storm deze, maar niet in 't land van de kunst — die wij aanduiden onder het veelomvattend begrip: fransche revolutie? Was niet veeleer ook die revolutie zelf dééls gevolg van, dééls reactie tegen: de 18e eeuw, met haar ten wankelen top gevoerd vorsten-despotisme en vorsten-liederlijkheid, haar ideeën en ontdekkingen, die als even zoovele springmijnen den maatschappelijken bodem onveilig maakten, met haar sceptische „algemeene denkbeelden", haar Voltairiaansch cynisme, haar aanbidding der rede, de 18e eeuw, dien langen zwoelen zomeravond der moderne tijden, waarop na korten, bliksem-doorflitsten nacht, de nieuwe dag voor Westelijk Europa aan zou lichten? Veel was er, als ongemerkt, gebeurd onder het tot stinkens toe bedervend bewind van koningen en hovelingen. De nieuwe stand, de burgerij, had zich bijna tersluiks ontwikkeld, zich langzaam maar zeker rijk gemaakt. Macht, politieke macht, was het eenige wat haar nog ontbrak. Doch na de revolutie was die er ook, en de nietige burgers van vroeger, de kooplui en winkeliers, de ambtenaars en fabrikanten, waren de koningen van het heden geworden. Nu hadden ze geen behoefte meer aan de negaties der filosofie

waarmee zij hun meesters van vroeger vernietigd hadden, hun welstand verlangde naar positiever overtuigingen, het geloof herleefde; zij wilden nu niets meer weten van die vooze 18e eeuw, dien ellendigen pruikentijd, met z'n ijzig rationalisme, z'n verslappende scepsis, een afschuw hadden ze er van, en naar vroegere krachtiger perioden, naar de heldendaden van hun ras, tot in de geestdrift-volle middeleeuwen terug gingen hun gedachten. Verwachten zij, in hun krachtsgevoel, niet een nieuw, zij het dan burgerlijk, heldentijdvak? Om er zich in te herkennen, zich er in te verlustigen, grepen zij naar de geschiedenis. Doch zie, reeds vele hunner zonen — o, er is geen eind aan de reeks van gevolgen en tegenstellingen! — namen ergernis aan de plat-prozaïsche, burgerlijke bevredigdheid der nu materieel zoo welvarende klasse waartoe zij behoorden; zij hadden den strijd niet meegestreden, het geluk der overwinning niet gesmaakt; ver terug lagen weldra de triomfen! Wat die zonen en kleinzonen om zich heen zagen, het was wel allesbehalve een nieuw heldentijdvak! Zij leerden van hun vaders de bewonderde geschiedenis, zij genoten er van op hun beurt, zij droomden er zich in weg, uit hun eigen burgerlijk platte leven weg, naar tijden van heviger tegenstellingen, meer hoog en laag, meer grootheid van daden en persoonlijkheden. Zij dweepten met de geschiedenis, en zij hielden haar aan hun tijdgenooten voor, zoo schoon als zij haar zagen, opdat ze zich spiegelen zouden, zich kennen in al hun nietigheid.

Doch al dit gebeuren, dat in de ons omringende groote landen, met hun zooveel intenser maatschappelijk en artistiek leven, tot zulke ontzaglijke dimensies kwam, vertoonde zich binnen onze grenspalen slechts in het klein. Aan den grooten stormloop der romantiek van 1830 hebben wij hier niet van ganscher harte meegedaan. De ziekelijke Oltmans was eigenlijk ons eenige vurige mededweper-en-strijder, Aernout Drost had al litteraire neigingen die zijn geestdrift temperden, hij vond bevrediging in stijl en bereidde den weg voor Potgieter. Van Lennep, een veel te jolige, losbandige geest om aan ernstigen strijd deel te nemen, en de later komenden: Potgieter, mevr. Bosboom, Bakhuizen van den Brink, Schimmel, zij hadden de periode van „sturm und drang" nooit meegeleefd, zij waren, op jeugdigen leeftijd al, verstandige lieden, een beetje al te vernuftig-verstandig misschien, een ietsje nuchter soms. Ook hun aller leven is — zooals Verwey van Potgieter getuigt — „beheerscht door bewondering van het voorgeslacht," ook hun hartstocht was de geschiedenis. Maar niet zoo dronken-makend was hun geestdrift, dat hun geest er door beneveld worden kon, hun geestigheid niet tot z'n recht komen. Zij waren Hollanders en hun bewondering voor de bloeiperiode van hun land, voor de 17e eeuw, bracht hen tot studie van die tijden. Zij vonden er kracht, deugd, geloof, maar poëzie tevens en geest, humor en scherpte van satyre. De ontwikkeling van Potgieter is een zeer bizondere, zijn verfijnde dichterlijkheid en zucht naar het vóór-alles-litteraire bracht hem tot een stijl, bij welker schittering die zijner tijdgenooten mat schijnt, maar die voor lang-ademig werk onbruikbaar geweest zou zijn; ook Bakhuizen, die de eigenlijke litteratuur voor de eigenlijke geschiedenis liet varen, vierde zijn kunstenaarslusten alleen in den vorm. Doch Bosboom-Toussaint en Schimmel konden noch wilden hun fantasie aan banden leggen, hun scheppingskracht door stijl verfijnen en beteugelen. Zich verdiepend in de geschiedenis, in de historische persoonlijkhen vooral, zagen zij die in hun verbeelding vóór zich, en zij hadden de dringende behoefte ze door 't werk van hun geest als 't ware te herroepen. Schimmel vooral wilde ze opnieuw doen spreken en handelen, hij wilde ze zién en doen zien, was het dan maar op het tooneel. En „de dramatist Schimmel werd de vader van den novellist," heeft Zimmerman opgemerkt.

Het zou mij te ver voeren, hoe interessant het ook moge zijn, hier op alle punten een vergelijking te trekken tusschen Schimmel en zijn tijdgenooten van den historischen roman. Het zijn gewoonlijk mevr. Bosboom en Van Lennep met wie hij, in één adem, wordt genoemd. Welnu, ik geloof dat zijn plaats — wat de waarde van zijn werk betreft — ook tusschen hen in ligt. Zie ik wel, dan was mevrouw Bosboom een dieper voelende persoonlijkheid en grooter artieste,

Van Lennep daarentegen veel wufter en oppervlakkiger, den ernst van het kunstenaarschap missend. Dien ernst bezat Schimmel in hooge mate, oppervlakkigheid en scepticisme waren hem een gruwel, hij gáf zich aan zijn werk, nauwgezet en gewetensvol. Zijn werk mag haastig zijn, het is nooit slordig; altijd correct — hoe kende hij zijn taal! — altijd de moeite waard, altijd goed gezelschap, „altijd een meneer" *) De historische romans van Van Lennep zijn jongensboeken, die van Schimmel kan men ook als volwassen, en zich liefst niet met kinderachtigheden ophoudend, mensch ten volle genieten. Mevrouw Bosboom's kunst, stellig door dieper hartstocht gedragen, uit die gedragenheid o. a. in een prachtig-breede voordracht, haar toon is voller, zwaarder dan die van Schimmel. Maar ook zijn woord is pittig en welgekozen, raak en puntig, zijn volzin, althans in den historischen roman, gespierd en veerkrachtig, zijn periode stevig en welafgerond. Zelfs treft ons vaak een zwierigheid in zijn stijl die zonder twijfel aan de gedurige knettering van zijn geest is te danken. Schimmel's stijl moge zich minder zwaar rhytmeerend, minder statig golvend voortbewegen als die van mevrouw Bosboom, hij is dan ook een levendiger, geestiger persoonlijkheid; ironisch, scherp-satyrisch, snijdend sarcastisch weet hij te zijn. Had Van Lennep zijn geestigen Ferdinand Huyck niet geschreven, hij zou eigenlijk amper in aanmerking kunnen komen voor een vergelijking met Schimmel, die hem als objectief, zuiver episch verteller maken en breken kan. Voorliefde voor een of meer zijner personen is bij Schimmel uiterst zelden merkbaar. Zijn menschelijkheid valt niet dadelijk op, doch blijkt als men een boek van hem geheel gelezen heeft en, het overmijmerend, de handelingen aller personen verklaarbaar en dus vergeeflijk acht. Niet „sympathiek" zijn de meeste zijner personen — wie was ook de criticus die hem verweet dat in Mylady Carlisle de eenige beminnelijke persoon een half-waanzinnige is? — doch zelfs zijn schurken, zijn marqués, het zijn ménschen.

LOUISE MARIA ANTONIA KALFF EN H. J. SCHIMMEL, 1903.

Een van Schimmels puntigste critieken is die op Klaasje Zevenster (Gids '66 III). „Zou het feit," zoo vraagt hij daar, „dat de hoofdpersonen niet of ten deele slechts gelukt en de figuren, die alleen ter loops optreden, meest zoo goed geslaagd zijn, niet tot de onderstelling gerechtigen, dat de auteur beter waarnemer is van verschijnselen dan ontleder van oorzaken, dat hij een of ander gebrek meesterlijk weet te stempelen, maar dat hem de heerschappij over een karakter, dat verschillende phases doorloopen en zich daarin logisch ontwikkelen moet, ontglipt; dat wat er geestigs en puntigs in zijn schepping is, het aanzijn dankt aan de impulsie van het oogenblik, en dat het doordenken zijner karakters, de ordening en schikking, de psychologische kritiek, wat Mevr. Bosboom-Toussaint haar hoogen rang als kunstenaresse verzekert, buiten den aard ligt van zijn talent?" Juist, het doordenken van zijn karakters, de psychologische kritiek! Daarin muntte met mevr. Bosboom ook Schimmel uit. Zijn karakters zijn niet „modern"; ik bedoel het weifelende, schijnbaar inconsequente, verwarrend ingewikkelde, wat den

*) De opmerking is van Van der Goes. Zie de Nieuwe Gids, 1e Jg., deel II, bl. 157.

personen van onze tegenwoordige romans zoo vaak eigen is, dat zeer zeker echte en zuiver menschelijke, men vindt er al wel sporen van in Schimmels romans, maar verweg de meeste zijner „characters" zijn toch wat men noemt: uit één stuk, consequent „doorgedacht", al hun woorden, al hun daden met elkaar in overeenstemming. Men schatte de denkkracht, hiertoe vereischt, niet gering en herinnere zich daarbij het aantal der handelende personen in een roman als Carlisle b.v. Maar die denkkracht verbaast nog meer, als men de zoozeer ingewikkelde intrige van zulke verhalen in gedachten nagaat, daarbij begrijpt dat die heele geschiedenis zich van te voren in het brein des schrijvers moet hebben voltooid, en dan nog gedenkt dat zulk werk werd gemaakt tusschen druk en zorgvol zaken-, redactie- en vereenigingswerk in!

Dat Schimmel's historische romans het van zijn moderne winnen, is van algemeene bekendheid. Zijn geesteshouding, zijn stijl en manier, ze leenden zich maar nauwelijks tot het schrijven van romans welker handeling in den tegenwoordigen tijd voorviel. Huet die het Gezin van Baas van Ommeren deerlijk aftakelde, maar aan Mylady Carlisle den zoozeer verdienden lof niet onthield, noemt „Nel", het meisje uit den Tower, een „voortreffelijke psychologische studie", maar constateert niettemin, en m. i. zeer juist: „Kolossale gebeurtenissen zijn zijn lievelingsonderwerpen. Zijn geest heeft behoefte aan het vermalen van geheele tijdvakken der wereldgeschiedenis." En hij voegt er bij: „Ongemeene wilskracht is noodig om uit liefde voor de vaderlandsche letteren zich al den arbeid en al de teleurstellingen te getroosten van zulk een streven onafscheidelijk". Juist, ongemeene wilskracht, maar ook onge-

SCHIMMEL'S WERKKAMER SINDS 1878.

meene liefde, niet alleen voor de vaderlandsche letteren, maar ook — en vooral — voor de groote tijden en groote persoonlijkheden der historie, een Prins Willem III, een Mylady Carlisle, een Napoleon, een Struensee. De geestdrift voor zulke figuren, de enthousiaste belangstelling in hun tijd, dróég Schimmel als hij aan 't schrijven was van zijn historische romans en deze geestdrift ontbrak waar hij het had over „den nietigen nazaat" — om een woord van hem zelf te gebruiken.

Daarbij komt dat hij verplicht was, bij het schrijven van de dialoog in die boeken, zijn geest en vernuft — waaraan wij zulke gansch ónrealistische, maar ten hoogste boeiende en vermakelijke gesprekken in zijn historische romans te danken hebben — al te veel aan banden te leggen. Een enkele maal, b.v. waar het een juffrouw Paats gold — die mooie karakterstudie, grootste bekoring van den roman „Verzoend" — kon hij nog wel eens loskomen, zijn sarcastischen geest laten gaan, maar de alledaagsche menschen van tegenwoordig te laten praten in den metaforischen stijl der hoven van Karel I en Karel II, dit was toch ook Schimmel wat te sterk. Zoo ontstond een dialoog die den geest, de pittige belangrijkheid van het romantisch genre miste, zonder de karakteriseerende natuurlijkheid van het realisme te bezitten.

Neen, Schimmel is vóór alles de schrijver van Mary Hollis, Mylady Carlisle, Sinjeur Semeyns en de Kapitein van de Lijfgarde. Zijn andere historische novellen lijken slechts aanloopen geweest te zijn tot deze romans. Van de vier stel ik Hollis en Carlisle het hoogst. De periode waarin deze beide boeken geschreven werden (1859—64) schijnt Schimmel's sterkste geweest te zijn. Een vertelkunst gaf hij toen, die niet de realistische was, dat dan ook geenszins beoogde — de schrijvers van die tijden waren gewoon het begrip realisme met het woordje „plat" te verbinden —, een vertelkunst echter die men misschien het best met het epitheton „voornaam" karakteriseeren kan. Er ligt als een metaalglans over deze boeken, zoo koel en vast, duurzaam-degelijk zien wij ze voor ons, nadat ze zich, bij langdurige lezing, kompleet in ons begrip zijn komen schuiven.

En het tooneelwerk? Lezer, ik heb nooit een stuk van Schimmel zien vertoonen Ik heb er wel enkele gelezen, maar tooneel moet men zien. Het laatst — verleden jaar nog — is zijn „Kind van Staat" opgevoerd. Het schijnt velen voldaan te hebben. Toch zijn er geen teekenen die wijzen op een standhouden in de woeling der tijden van deze tooneelkunst. Daartegenover staat dat Schimmels historische romans nog steeds door duizenden genoten worden, en dat dit genre, door sommigen zijner tijdgenooten reeds omstreeks 1860 verouderd genoemd, juist in den laatsten tijd, zij het dan ook met gewijzigde artistieke bedoelingen, opnieuw schijnt te herleven.

Van Schimmel's critische gaven heeft Elseviers uit de eerste hand mogen profiteeren. Niet dat onze oud-redacteur critische opstellen in de kolommen van dit maandschrift heeft gepubliceerd, doch bij de beoordeeling van inzendingen bleek zijn ruime, onbevooroordeelde waardeering van alles waar talent in leefde. Nooit vroeg hij: wie heeft dit geschreven, altijd: wat is dit. En hij kon, soms met 'n enkel woord, voortreflijk karakteriseeren.

Tot in de laatste maanden zijns langen levens heeft Schimmel zich met litterairen arbeid beziggehouden. Een nogmaals gecorrigeerde Mary Hollis ligt gereed voor als er een nieuwe druk van noodig zijn zal. Hij had een dikken bundel aanteekeningen voor een roman uit den Keezentijd verzameld....

Ik acht mij niet bevoegd hier te spreken over een andersoortigen arbeid waarmede zich de oude schrijver in het laatste deel zijn levens meer en meer occupeerde. Ik meen zijn wetenschaplijk onderzoek naar het spiritisme, waarbij zijn schoonzoon de Fremery hem zoo ijverig en talentvol ter zijde stond. Geoorloofd is het evenwel hulde te brengen aan den levendigen geest, die, niet door vooroordeelen geplaagd, zoeken bleef tot aan het einde.

Hulde — hoe weinig begeerde hij haar! „Mijn tijdgenooten hebben mij gelezen, dat was de eenige hulde die ik wenschte", zoo zei hij eens. Plannenmakers voor gedenksteenen of borstbeelden mogen het zich herinneren! Maar ook voor anderen werd het hier herhaald: Schimmel lézen en herlézen, ziedaar de beste hulde die gij hem brengen kunt.

GEBED VOOR DEN MAALTIJD. COLL. HERTOG VAN RUTLAND, BELVOIR CASTLE.

JAN STEEN, DOOR DR. A. BREDIUS.

[illegible] [illegible] pppenma[illegible] en waar dikwijls teleurstelling en miskenning [illegible] [illegible] schilder, wie[illegible] zijn deel zullen geweest zijn, moet de werken hoogstens [illegible] ons eens humor, die ons nog thans uit zijne werken [illegible] aan [illegible] hem tot troost verstrekt, hem [illegible] gro[illegible] geholpen hebben.

[illegible] schilder is zeer [illegible] staat gelijk met het [illegible]

[illegible]

[illegible] anecdotes verteld, geen ander is meer uitgemaakt voor een drinkebroer, een kroegbaas, die [illegible] slechts [illegible] tan, als hij [illegible] was, een [illegible] schilderijtje maakte. [illegible]

[illegible] teekening, de [illegible] compositie, de harmonische kleur of de geestige uitdrukking van het karakter. Als karakterschilder is Jan Steen door niemand overtroffen. [illegible] heeft [illegible] klein [illegible] guitiger lach, soms, bij een patient van zijne „operateurs", pijnlijker gelaatsuitdrukking [illegible]

[illegible]

JAN STEEN,

ZELFPORTRET.

PHOTOGRAVURE NAAR DE SCHILDERIJ
IN DE VERZAMELING VAN EARL OF NORTHBROOK.

JAN STEEN, DOOR DR. A. BREDIUS.

Lang verguisd, voor een grappenmaker versleten, beschouwd als een schilder, wiens werken hoogstens dienen konden, ons eens goed aan het lachen te brengen, thans geëerd als een der grootste meesters van het penseel, bewonderd als een der grootste schilders onzer XVII[de] eeuwsche school, ja, als een der grootste schilders van alle eeuwen en alle scholen — dat is Jan Steen!

Van nauwelijks één schilder zijn meer anecdotes verteld, geen ander is meer uitgemaakt voor een drinkebroer, een kroegbaas, die — zoo zeî men — slechts nu en dan, als hij nuchteren was, een geestig schilderijtje maakte. Spreekt men niet nog van „een huishouden van Jan Steen" als men het toppunt van bandeloosheid wil aanduiden?

DE DRONKEN VROUW. COLL. BREDIUS.

Reeds alleen omdat wij nu weten, dat die veelbelasterde kunstenaar, die reeds op 53-jarigen leeftijd stierf, meer dan achthonderd schilderijen achterliet, waaronder er zeer uitvoerige zijn met een groot aantal figuren, kunnen wij aannemen, dat hij geen dronkaard was; en, was hij misschien geen goed financier — hij bleef groot kunstenaar tot zijn laatsten dag toe.

Zeker, hij was geen kniesoor, hij heeft zeker het vroolijke, jolige leven liefgehad en geleefd en was niet wars van een frisschen roemer, maar zijn kunst hield hem steeds boven het lage, het gemeene.

En waar dikwijls teleurstelling en miskenning zijn deel zullen geweest zijn, moet de humor, die ons nog thans uit zijne werken tegenschittert, hem tot troost verstrekt, hem over veel bitters heen geholpen hebben.

Het werk van onzen schilder is zeer verschillend. Zijn beste staat gelijk met het uitnemendste der Grootsten. Dan weet men niet wat méér te bewonderen: de volmaakte teekening, de voortreffelijke compositie, de harmonische kleur, of de geestige uitdrukking van het karakter. Als karakterschilder is Jan Steen door niemand overtroffen. Niemand heeft in een klein kopje meer ondeugende schalkheid, guitiger lach, soms, bij een patient van zijne „operateurs", pijnlijker gelaatsuitdrukking weten te leggen, dan hij. De meest uiteenloopende gemoedsuitingen op het gelaat van een jong meisje, een oude waardin, een listig kwakzalver, een sluw oplichter, een beschonken vrouw weet hij met een levenswaarheid te schilderen, die onze bewonderende verbazing wekt. En hoe meesterlijk zijn de slapende menschen, die hij op zijn doeken vereeuwigd heeft! Wij denken er bij aan Rembrandt's onvergelijkelijke krabbels van slapenden, terecht op dit gebied als éénig bekend. En zijn lachers! Slechts Hals kan hierin zijn evenknie genoemd worden.

DE AANBIDDING DER HERDERS. GRAAF PININSKI, LEMBERG.

zich te Augsburg, een ander in mijne verzameling bevindt, duidt de zeer breede toets, het zeldzame brio der peinture op een tijdelijken invloed van Frans Hals.

Weijerman vertelt ons, hoe dit breed gesmeerde en zeer afwijkende stuk op één morgen geschilderd werd. Het was een „wedspel" met Frans van Mieris aangegaan om een stuk van bepaalde grootte in den kortst mogelijken tijd te schilderen, en stelt voor »drie Redenrijkers, die uyt een venster laagen te zingen op een Boerenkermis" (zie bl. 23). Het scheen „een mirakel aan de Konstkenners, hoe het doenlijk was om binnen dat eng bestek des tijds zo een zaak te voltooyen, want het was al op en top opgemaakt vóór dien zelven middag. Frans van Mieris belee zijn verlies, voldee den inhoud van het wedspel en daarmee was en bleef de vriendschap in den ouden haak."

Zijn kleur is zeer verschillend. In zijne beste schilderijen heerscht een zeer harmonisch koloriet; bij krachtige kleuren in de kleedij zijner personages, waarbij soms zijde, satijn of fluweel meesterlijk uitgedrukt zijn, wordt de algemeene toon niet verstoord. Perzische tapijten weet hij te schilderen als de besten; zijn stillevens in 't klein evenaren die onzer grootste stillevenschilders. Soms is hij in de verlichting zijner tafereelen wat conventioneel; hij ondergaat minder dan vele zijner tijdgenooten den invloed van Rembrandt's lichtdonker. Toch hebben sommige schilderijen van Jan Steen, die hij te Haarlem schilderde, een krachtiger lichtdonker, dat hij zonder twijfel aan Adriaen van Ostade ontleende. Deze schilder heeft wellicht meer dan eenig ander een zekeren invloed op zijn werk geoefend. Als voorbeeld hier te lande haal ik de Kermis aan, in bruikleen aan het Mauritshuis afgestaan. In een vermakelijk stuk, waarin hij zich zelf lachend met drie andere personen driekwart levensgroot uitgeschilderd heeft, waarvan één exemplaar

Maar Jan Steen was tè oorspronkelijk om niet bovenal zich zelf te zijn in zijn werk. En welk onderwerp hij ook aanpakte, altijd wist hij er zóóveel van zich zelf in te geven, dat iemand, die maar eenigszins vertrouwd is met onze 17de eeuwsche kunstenaars, zijn hand er alras in herkent. Of hij een bijbelsch of mythologisch onderwerp schildert, ja, zelfs een portret van een heer te paard, men herkent er spoedig Jan Steen's penseel in.

Deze schilder bezit in hooge mate, wat behalve Frans Hals maar aan weinige

Hollandsche schilders eigen is, een kostelijken humor. Die tintelende en rijk-vloeiende stroom van humor verraadt zich bijna in elk zijner schilderijen. Zelfs in zijn bijbelsche stukken, kan hij het niet altijd laten, dien humor te doen spreken. Zie bijv., op die éene Aanbidding der Herders, dien knielenden man met zijn schijnheilige boeventronie! Te Kopenhagen bevindt zich een zeer groote schilderij voorstellende de intocht van David na het verslaan van Goliath. Ik durf hier niet vertellen, wat een jongen op den voorgrond doet om zijn verachting voor den daar liggenden kop van Goliath te kennen te geven.

HET BEDORVEN HUISHOUDEN. COLL. SCHLOSS, PARIJS.

En welk een menschenkenner was die schilder! Wat had hij alles geobserveerd en hoe wist hij het opgemerkte weer te geven! Op dat heerlijk gebed voor den maaltijd bij den Hertog van Rutland bijvoorbeeld. De moeder wijst het kleinste kind hoe het de handjes vouwen moet — het gaat nog maar heel gebrekkig! — het jongetje kijkt lachend-verlangend naar het eten dat de knappe meid juist op tafel zet. Vader, met prachtige gevouwen handen, die den bonten muts vasthouden, kijkt ook met belangstelling naar de dienstbode, terwijl de hond aan zijne knieën wacht op een stukje. Boven de tafel hangt die eigenaardige schel in een ring die aan onze modernste schelinrichtingen aan tafel herinnert; op den ring (Geef ons Heer) ons dagelijcks Broot. De uitvoerige schildering van alle details leidt onze aandacht niet af van die heerlijke figuren.

Hetzelfde onderwerp behandelt Jan Steen op een kleiner schilderijtje, hier afgebeeld (bl. 22), in de Verzameling Salting te Londen, vroeger bij den Hertog van Leuchtenberg.

Weer heel anders van compositie, geeft hij hier toch hetzelfde kind (zijn dochtertje zonder twijfel) dat bezig is haar gebedje te stamelen, terwijl de vader reeds het brood snijdt. Moeder kijkt aandachtig naar de jongste spruit; de allerliefste jongen die naast zijn vader staat, kijkt u met zijn guitige oogen vriendelijk aan. Dit stukje is als kleur en fijnheid van uitvoering tot Steen's grootste meesterstukken te rekenen. De vrouw draagt een geel jak en blauwen rok met een grauw-blauw boezelaar, kleuren die opmerkelijk aan Vermeer herinneren. Daartegen staat prachtig het oranjeroode potje op de tafel en het witte tafelkleed. De jongen heeft een geelachtig grijs buis; de kleine meid een groen pakje, dat door het verteeren van het geel blauwer geworden is dan het bedoeld was. De openstaande deur rechts met een Israëls' achtig kijkje in het groen geeft een mooie diepte aan dit meesterstukje. Het is niet

DE MAALTIJD VAN KANAAN. FRED. MULLER & CO., AMSTERDAM.

moeilijk dit stuk te dateeren. Het dochtertje van Jan Steen dat er op staat, was in het eind van 1653 geboren; het schilderijtje dus denkelijk omstreeks 1655 of 1656 ontstaan. In zijn volle kracht is onze meester echter eerst als hij op zijne wijze de zwakheden van het menschdom — ik zal niet zeggen geeselt — maar aan de kaak stelt. Hij brengt ons dan wel eens in bedenkelijk gezelschap, op verdachte plaatsen, maar wij vergeven hem dit àl te gaarne, want altijd schenkt hij ons een hoog kunstgenot. Ik herinner aan dat wonderwerk in het Louvre: de jonge man, door wijn bedwelmd, die in een suspect huis geplunderd wordt (zie bl. 18). Teekening en geheele uitvoering van dit stuk zijn van de hoogste voortreffelijkheid.

Niet minder schoon is het stuk met de slapende dronken vrouw in de Verzameling Van der Hoop — 's-Rijks Museum (bl. 17). Welk een pracht van compositie, en hoe goed is dat bijschrift, dat op den ouden man van die vrouw doelt: wat baet er kaers noch bril, als den uijl niet sien en wil!

De dronkenschap! Houbraken en Weyerman vertellen maar over en over dat Jan Steen zoo gaarne „na het Wijnhuis om een pintje" ging. Zou hem het bewustzijn van eigen zwakheid op dat punt zoo dikwijls naar dit onderwerp doen grijpen? Op eén stuk der Leidsche Tentoonstelling, hier afgebeeld, zien wij een oude vrouw, die op bijna walgelijke wijze de gevolgen van hare onmatigheid gaat boeten. Maar hoe verzacht de kunstenaar deze scène door dien grappigen jongen op den voorgrond, die ons onwillekeurig doet lachen, de bacchantische dolheid van het jonge paar achter de dronken vrouw, en den zeldzaam fatsoenlijken blik van dat varken rechts, dat zich met zijn sober voedsel tevreden stelt!

Een ander, zeer beroemd stuk van Jan Steen bevondt zich mede op de tentoonstelling: de „bedorven huishouding", waarin de schilder op treffende wijze de gevolgen van zorgeloosheid en onmatigheid schetst. De reproductie van dit werk (uit de Verzameling Schloss te Parijs, zie bl. 15), maakt elke beschrijving

DE DRONKEN VROUW. 'S RIJKS MUSEUM. VERZ. VAN DER HOOP.

overbodig. Ik wijs slechts op de uitmuntende samenstelling, den fijnen geest die uit elk détail spreekt. Als wij Houbraken herlezen, (die in elk geval zeer overdreven heeft) vragen wij toch: spreekt Jan Steen soms hier tot ons uit eigen ervaring?

Gaarne zet de schilder een kort devies op zijne schilderijen. Bij al die aardige meisjes die hij ons laat zien op het oogenblik, dat de dokter ze bezoekt — en welk een beeld van sommige „chirurgijns" van zijn tijd geeft hij ons! — schrijft hij dikwijls: hier baet geen medecijn, het is der minne pijn!

Op een vroolijke partij, waar alleen joligheid, gejoel en getier is, en waarvoor zijn eigen familie dikwijls als model zat, lezen wij:

„Soo als d'ouden songen, pijpen de jongen."

Op zijn „bedorven huishouding" schrijft hij; „in weelde siet toe"; of: „soo gewonnen soo verteert."

Geen onderwerp of Jan Steen dorst het aan; en al mogen zijne historie-stukken soms bijna parodieën geworden zijn, toch blijven zij kunstwerken door tal van aardige trekken, door den geest des schilders, die telkens door alles heen gluurt. Kan men bijv. aardiger voorstelling zien van den Sabijnschen Maagdenroof, *) van den Maaltijd van Kanaän, herhaaldelijk door hem op het doek gebracht, van Ahasverus en Esther, van den Verloren Zoon, van Lazarus en den rijken man, Simson en de Filistijnen, Mozes die het water uit de rots slaat, het huwelijk van Tobias*†), Johannes

*) Dertig jaren geleden zag ik dat stuk te Amsterdam voor ƒ 300 verkoopen. Nu is het in Amerika bij den milliardair Clark!

†) Zijn meester Knupfer had dit ook reeds geschilderd! (Museum Kunstliefde, Utrecht).

GALANT GEZELSCHAP. LOUVRE, PARIJS.

de Dooper, predikende in de woestijn, — ja zelfs van de Emmausgangers, waar hij, in tegenstelling met Rembrandt, die het bijbelverhaal op den voet volgt, de beide pelgrims in een diepen slaap, een soort van hypnose, voorstelt, terwijl de verdwijnende Jezus zóó aangeduid is, als of de verschijning een droom ware geweest. Van de geboorte van Christus bevonden zich toevallig twee verschillende „lezingen" op de Leidsche tentoonstelling. Een ervan vindt men hier afgebeeld. Het meest is Jan Steen echter op zijn dreef, als hij grappige tooneeltjes uit zijn dagelijksche omgeving kan schilderen. Niet altijd grappig. Zijn „gebed voor den maaltijd", een onderwerp, zeer dikwijls door hem behandeld, wij zagen het reeds hiervoren, is een trouw beeld van een gevoelig moment in het huiselijk leven. Maar hoevele tooneelen staan daar tegen over, waarbij ons de tranen in de oogen komen van het lachen! Die gulle maaltijden, waar alles pret en joligheid is, die kleine tooneeltjes van vrijerij tusschen jongen en ouden van dagen, die rookers en spelers, Wijntje en Trijntje, kermissen en markten, de Notaris, een huwelijk sluitend, met al wat daarbij te pas komt, hanengevechten, plunderingen, genoegelijke samenkomsten bij kegelspel of dans, de bekroonde stier, in optocht rondgeleid, bakkers, vischkoopers, alchymisten, schilders of beeldhouwersateliers, rederijkers — wat niet al! En al lijken enkele schilderijen een beetje op elkander, telkens weet hij wel weer een andere compositie te bedenken, altijd is hij weer frisch en oorspronkelijk. En al zijn zijne composities wel eens wat overvol, al lukte de eene hem beter dan de andere, als wij zijn werk in zijn geheel beschouwen, worden wij vervuld van bewondering over zijne gave van samenstelling. Bijna steeds vinden wij een zeldzame éénheid in zijne stukken. Daar is een onderling verband tusschen al zijne figuren, geen enkele valt er uit of kan gemist worden.

DE BOER DIE KOUD EN WARM BLAAST. COLL. BREDIUS.

Men maakte er Jan Steen wel eens een verwijt van, dat niet al zijn werk even hoog staat. Maar is dat niet bij alle schilders het geval? En kan men het hèm nog kwalijk nemen, die, slecht betaald, veelal om den broode moest schilderen, en niet stil zat — men denke aan die ruim 800 schilderijen in dertig jaren geschilderd! — Gedurende zijn leven is zijn werk zeer slecht betaald. Het ging hem als den meesten schilders van zijn tijd. Alleen zijn stadgenoot Dou, een Mieris, zij die toen het meest peuterige werk maakten, konden op hoogere prijzen rekenen. Gedurende zijn leven vind ik te Leiden schilderijen van Jan Steen betaald met hoogstens *f* 48.—.

DE DUIVENTIL. COLL. DE JONGE, PARIJS.

Carel de Moor taxeert in 1676 een tabakrookende vrouw van hem op *f* 15.— en eenige triktrakspelers ook op *f* 15.—. Eerst in het begin der 18de eeuw wordt zijn werk verzameld en hooger geschat en in de Veiling Tierens, 1743, brengt de beroemde St. Nicolaasavond *f* 685.— op. terwijl noch Ostade, noch van der Werff, noch Brouwer, noch Eglon van der Neer op die veiling zulk een hoogen prijs halen! Thans zijn enkele schilderijen reeds met *f* 12,000 à *f* 20,000 betaald en m. i. met recht.

Over het leven van onzen schilder zijn wij reeds tamelijk wel ingelicht.*) Sedert Van Westhreene in 1856 zijn uitmuntend boek over hem uitgaf, zijn wij heel wat meer over hem te weten gekomen. De oudste bronnen zijn Houbraken en Weijerman. Eigenaardig is het, dat Weijerman, die Houbraken meest naschrijft, hier uitvoeriger is dan zijn voorganger en een paar onwaardige praatjes over Jan Steen voor leugens uitmaakt. Een daarvan is, dat de schilder, vernemende, dat panharing, in groote hoeveelheid gebruikt, den dood door de pest kan veroorzaken, een wagen vol van die visch koopt om het zijn jongens op te laten eten, „denkende 't ergste dat 'er van komen kon, „was 't Kerkhof, en dat zou groote rust in „huis maken." Hoe Houbraken aan zulk een gemeen praatje komt, is moeielijk te begrijpen. Een andere zaak is, dat Jan Steen zijn kinderen telkens en telkens weer als modellen gebruikte; en daarbij weet hij zijn spruiten zoo bekoorlijk, aantrekkelijk en guitig voor te stellen, dat men slechts mag aannemen, dat hij met die aardige kinderen

*) In een uitvoeriger werk over Jan Steen, waaraan ik bezig ben, hoop ik nog meer mededeelingen over zijn levensgeschiedenis te kunnen geven. Ik wensch echter daarvoor nog een bizonder onderzoek in de archieven van Haarlem en Leiden in te stellen.

LABAN ACHTERHAALT JACOB. MUSEUM, LEIDEN.

dweepte, met ze speelde en malde en ze zeker niet gaarne had willen missen.

Jan Steen werd in de tweede helft van 1626 te Leiden geboren. Zijn vader, Havick Jansz. Steen, was een gezeten burger der Sleutelstad, zijn familie had daar reeds langen tijd in eere gezeteld, en van beroep was hij brouwer, brouwer in „de Hellebaert." Hij kon in 1670 toen hij overleed, en zeker meer dan eens zijne zoons Jan en Wijbrand bij had moeten springen, nog aan ieder zijner vier kinderen *f* 2100 nalaten.

Evenals Rembrandt zou Jan Steen het begin van een akademische opleiding ontvangen. In November 1646 toch vinden wij Johannes Steen, 20 jaar oud, als student ingeschreven in het oude Album Studiosorum van de Leidsche Universiteit. Maar lang zou hij daar niet vertoeven. Weijerman vertelt toch, dat hij bij den schilder Nicolaes Knupfer te Utrecht in de leer ging, om later bij Ostade en Van Goyen op het atelier te werken. Daar hij reeds drie jaren later met Van Goyen's dochter trouwde, moet dit oponthoud aan de Akademie maar zeer kort geweest zijn. Het schijnt ook vast te staan, dat vele schilders zich aan de Universiteit slechts lieten inschrijven om vrijdom van wijn- en bieraccijns te erlangen.

Sommige werken van Knupfer, een Duitscher, in 1603 te Leipzig geboren, omstreeks 1630 leerling van Abr. Bloemaert te Utrecht, vertoonen wel eenige overeenkomst met Jan Steen's kunst. Ik wijs bijv. op dat alleraardigst stukje in het Museum Kunstliefde te Utrecht, dat de bruid van Tobias, haren bruigom op het echtelijk ledikant wachtende, voorstelt 18 Maart 1648 wordt onze schilder ingeschreven in het toen pas gestichte St. Lucas Gilde. Maar kort daarna treffen wij hem in den Haag aan. Daar woonde Jan van Goyen, en bij hem zou hij het landschapschilderen leeren. Nu,

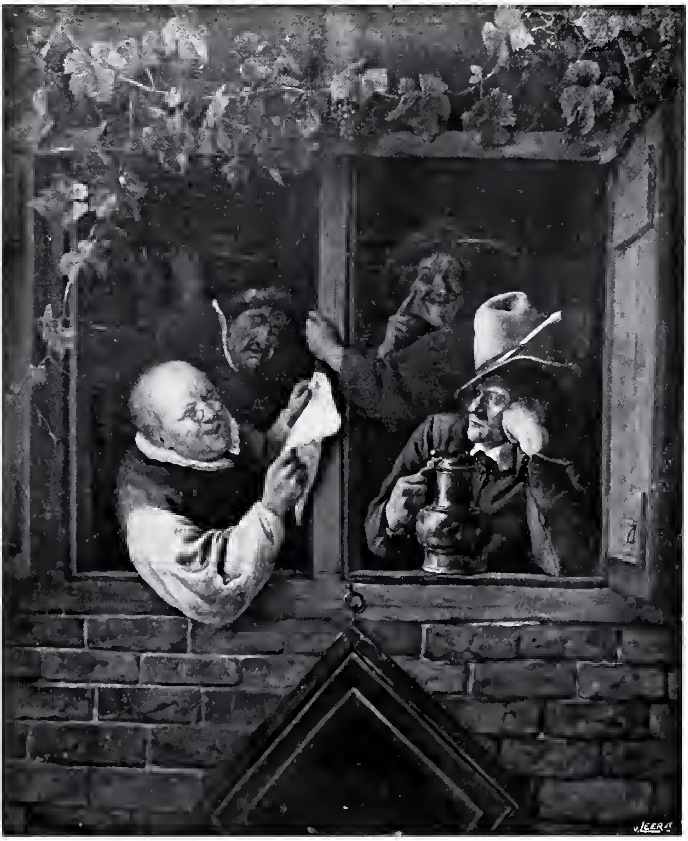
GEBED VOOR DEN MAALTIJD. COLL. SALTING, LONDEN.

dat heeft hij geleerd, en sommige zijner stukken zijn meer landschap dan figuurschildering.

Tevens vrijde hij Van Goyen's dochter Margaretha en trad met haar 3 Oct. 1649 in den echt. *) Jan Steen was katholiek en liet bijgevolg zijne kinderen in de R. K. Kerk in de Oude Molstraat doopen. 6 Febr. 1651 Thadaeus, 12 Dec. 1653 Eva. Daar hij in 1654 schutter werd in het Colombijne Vendel, kan men aannemen dat hij van 1649 tot in 1654 te 's Gravenhage woonde. Dat hij niet in het Gildeboek van St. Lucas aldaar voorkomt, ligt aan het ontbreken van eene bladzijde.

Nu vertelt Weijerman, dat Jan Steen bij zijn huwelijk *f* 10.000 mede kreeg en dat zijn vader hem in een brouwerij te Delft zette. De documenten laten mij hier nog een beetje in den steek. Bewezen is, dat de schilder 1654 de Brouwerij „de Slange" te Delft huurde, voor 6 jaren, tegen *f* 400 's jaars. Maar drie jaren later heet hij, met zijn vader Havick Steen „in companie gewesene brouwers in „de Roscam" te Delft! De vader vervangt den zoon, en laat door iemand de achterstallige penningen te Delft ophalen. In dien tijd zal het koddige voorval plaats gevonden hebben, dat Houbraken ons vertelt. De brouwerij verliep; er was geen bier, hoewel de klanten er genoeg om maanden en het huis vol mout was. Jan Steen liet fiolen zorgen, tot zijn vrouw hem ernstig onder het oog hield, „dat hij de Brouwerij behoorde levendig te houden." Wat doet onze oolijke schilder? Hij laat den grooten ketel door de knechts vol water pompen, koopt een aantal eenden, en laat die in den ketel zwemmen nadat er een hoeveelheid mout in geworpen is. De beesten, hieraan niet gewend, vliegen als dol door de brouwerij en Jan roept zijn vrouw toe: Is er nu geen leven in de Brouwerij?

Houbraken voegt er bij, dat hij toen zijn „bedorven huishouding" schilderde, een stuk geheel in den trant van het schoone exemplaar in de Collectie Schloss te Parijs, waarover ik zooeven sprak.

DE REDERIJKERS. F. KLEINBERGER, PARIJS.

Achtereenvolgens woont hij nu te Leiden en Den Haag om tegen 1659 naar Haarlem te vertrekken. Tenminste in 1661 woonde hij daar reeds, terwijl bij het jaartal 1659 in de Leidsche gildeboeken staat: „Uyt der stadt vertrocken."

Toen zijn vader in het begin van 1670 te

*) Uit niets is tot nu toe gebleken, dat Houbraken's verhaal omtrent dit huwelijk (dat hoognoodzakelijk zou geworden zijn) waarheid behelst. De schilder trouwde Oct. 1649 en zijn oudste zoon is 6 Febr. 1651 gedoopt. Daarentegen huwde de schilder Jaques de Claeuw 11 April 1649 (dus even vóór Jan Steen) met Maria van Goyen diens schoonzuster, en reeds 16 Juli 1649 werd een kind uit dat huwelijk, Geertruyd, in de Cloosterkerck van den Haag gedoopt. De Claeuw heet bij zijn huwelijk „jongman", maar 17 Sept. 1630 was er al een kindje van hem in dezelfde Cloosterkerck gedoopt.

Leiden overleed, moest de schilder den boedel helpen redderen. Eigenaardig is het, dat de oude man een jaar te voren Jan Steen toch tot *toezienden* voogd (een ander tot *administrerenden* voogd) benoemt. Blijkbaar keerde de schilder eerst weer naar Haarlem terug. Hij had daar een jaar vroeger (1669) zijne vrouw verloren, haar deftig laten begraven, maar verzuimd de medicamenten te betalen die zij gebruikt had. De apotheker liet beslag leggen op het geld, dat een veiling van Jan Steen's schilderijen had opgebracht. En dat alles voor *f* 10. Hij had het blijkens allerlei gegevens niet breed in Haarlem, leende geld en moest voor *f* 29 rente drie portretten schilderen!

Eerst 1672 vinden wij den schilder voor goed terug in zijn geboortestad. Hij betrok het huis van zijn vader „op de Lange Brugge" dat hij speciaal geërfd had (in plaats van contanten). Een jaar later trad hij voor de tweede maal in het huwelijk met de weduwe van den boekverkooper Nicolaes Herculens, Maria van Eghmont, zijn buurvrouw. Houbraken vertelt bladzijden vol grappen over dat huwelijk. Hij had 17 Nov. 1672 vergunning gekregen in dat ouderlijk huis „openbare herbergh te mogen houden" en 50 stuyvers aan de armen daarvoor moeten betalen.

ONVERKLAARDE ALLEGORIE,
WELLICHT ZINSPELENDE OP HET APOTHEKER-SCHAP. COLL. BREDIUS.

Maar van 1673 tot aan zijn dood vinden wij hem ook weer vermeld als lid van het Leidsche St. Lucas Gilde. Hij heeft in die laatste jaren nog groote, uitmuntende schilderijen gemaakt. En 3 Februari 1679 droeg men hem uit zijn herberg grafwaarts naar de St. Pieterskerk.

Zijne weduwe bleef in niet zeer schitterende omstandigheden achter; zij verhuurde later kamers aan studenten.

Dat was het einde van een kunstenaar, die ons door zijne over heel de wereld verspreide meesterstukken nog steeds in verrukking brengt en met zijn humor nog in staat is ons in naargeestige oogenblikken op te vroolijken. Terwijl ik dit schrijf, zie ik op zijn eigen beeldtenis, schaterlachend, een glas bier in de hand. Lachend trok hij door het leven, en als hij zich zelf schilderde, was het bijna altoos met een glimlach op het gelaat.

Zoo ook op het meesterstuk in de Collectie van Lord Northbrook, dat deze welwillend afstond voor de tentoonstelling van oude portretten voor eenige jaren in Den Haag gehouden. Een goed geslaagde reproductie van deze heerlijke schilderij begeleidt deze regelen.

EEN EEUW VAN BEELDENDE KUNST IN DUITSCHLAND.

† † † † † DOOR CORNELIS VETH. † † † † †

Zoo heeft dan nu de reeds voor het jaar 1900 geprojeteerde, met enorme zorg, ijver en volharding voorbereide Deutsche Jahrhundert Ausstellung in 1906 plaats gehad. Aan kritiek op de saamstelling en schikking heeft het niet ontbroken, zij zal wel onvolmaakt zijn als alle menschenwerk; maar die deze tentoonstelling mochten zien, hebben dan toch in groote trekken een beeld kunnen vormen van wat de Duitsche schilder-, beeld-, houw- en teekenkunst in de honderd jaren 1775—1875 is geweest. Om welke reden dan ook de jaarcijfers juist zóó bepaald werden (men heeft er zich overigens niet strikt aan gehouden) de keuze schijnt mij veel gelukkiger dan bijvoorbeeld die van 1800—1900 zou geweest zijn. Want het werk der ons nabij liggende jaren is steeds uiterst moeilijk te schiften en te meten, ook krijgt men het gemakkelijk op andere wijzen te zien. Daarenboven moet men in Duitschland, om naar een begin van wederopbloei sinds Dürers tijden te zoeken, inderdaad toch wel minstens vijfentwintig jaar in de achttiende eeuw teruggaan.

KASPAR DAVID FRIEDRICH. — GOLGOTHA.

Dat wil zeggen, het werk van Daniël Chodowiecki (1726—1801) kon in geen geval buiten rekening worden gelaten, waar het gold, een historisch waar en begrijpelijk overzicht te geven. Zijn mooie teekenkunst in haar eenvoudige natuurlijkheid, aartsvaderlijken ernst en vriendelijke waarachtigheid moge door zekeren gracelijken spirit en kneuterige deftig-burgerlijkheid de achttiende-eeuwsche geboorte verraden, zij vormt inderdaad den wezenlijken band tusschen het eerlijk realisme der zeventiende-eeuwsche Hollanders en dat van velen der besten zijner landgenooten, die na hem kwamen. Hij is zeker meer dan men van Terburg, Ostade volhouden kan (ofschoon Fransche kunsthistorici ons leerden, ze zoo te noemen) een kleinmeester, hij is het ook meer dan een van de Duitschers die hem volgden, maar hij is een prachtig kleinmeester. Het is juist gezien, dunkt mij, dat op deze tentoonstelling, behalve eenige der mooi geconcipieerde, doch niet fijn gekleurde schilderijen en ettelijke levensgroote portretten in roode aarde, vooral zeer kleine vriendelijke en pikant-fraaie compositietjes, huiselijke tafreelen, illustraties, almanakprentjes in grooten getale aanwezig zijn, want daarin leert men de kunstvolle perfectie van zijn delicieus handwerk het best bewonderen. Pen- of potloodteekeningen, met wat rood en grijs er in, onnaspeurlijke geestigheden van makelij, op subtiele wijze de zonnige lustigheid van zijn kostelijken trant nog verrijkend. En ook geeft het een bizonder genot hier eenige der schetsen uit het dagboek van zijn reis naar Dantzig weer te vinden. De in zijn jeugd naar Berlijn getrokken en daar gevestigde teekenaar en graveur, die zich uit zijn werkzaam leven van meest gezocht illustrator en portrettist los maakte om zijn oude moeder nog eens op te zoeken en wiens bezige hand

ook toen niet kon nalaten zijn ervaringen en ontmoetingen met trouwhartige belangstelling in het leven en het menschelijke om hem met pen en potlood te beschrijven, deze prachtig gemoedelijke man liet ons keur van fijne, smakelijke en raak-karakteristieke figuren, landschapjes, interieurs, aanteekeningen van al wat hij op zijn reis ontmoette, na, een kultuurbeeld van zijn tijd, roerend eenvoudig, heerlijk onbevangen.

Zijn tijdgenoot Anton Graf (1736—1813) schilderde, met een aan de zijne verwante natuurlijke genoegelijkheid, Chodowiecki's portret en dat van Frau Chodowiecka, een eerzaam, innemend, verstandig paar menschen, burgerlijk, maar waardig. Niet zoo mooie schilderijen, deze, als sommige andere van den meester, die van de fraaie Engelschen uit zijn tijd veel geleerd had, maar prettige portretten, waarvan men voelt, dat ze zeer gelijkend zijn. Dat is ook het geval met het in reproductie overbekende portret van Goethe door Kolbe (1772—1836).

Welk een overgang van zulke familiare kunst tot het nobel beeldhouwwerk en de grootscheepsche teekeningen van Gottfried Schadow (1764—1850). Zijn standbeeld van de twee princessen Luise en Friederike van Preussen, de busten van de zelfden, hebben een edele, groote charme en een klassieke vormenschoonheid, die bij moderner beeldhouwwerk uniek zijn. Hoekig, stram, sterk, een klein man van groot kaliber, staat zijn oude Fritz met de windhonden daar. In den ook in Duitschland zoo slappen tijd van ongeveer 1816 heeft Berlijn dan althans dezen verwonderlijk sterken beeldhouwer met zijn rustige meesterschap bezeten, die ook een teekenaar was, wiens werk, zooals het daar vóór ons ligt, ons van ontzag vervult.

Het zijn portretten, figuurteekeningen, schetsen voor reliefs op gedenkteekenen, een enkele groep, een paar landschappen. De zin voor groote verdeeling der lichamen en voorwerpen in breede vlakken, zoo kras bemerkbaar in zijn eigen portret, is ook daar immer het wezenlijkste van zijn breed opgezet en grootsch-begrepen uitbeelden. Of hij dien grimmigen vechtgeneraal, den ouden Dessauer, teekent, of een jonge vrouw, een drietal mannen bij het kaartspel, eenige typische figuren van alledaagsche menschen op één blad, ruitergevechten vol leven en beweging, een vriend die bij den haard de krant zit te lezen, karikaturen op Napoleons tocht naar Rusland of een blik in zijn tuin, het is alles machtig, klaar, monumentaal, sober en volmaakt. Met schaarscher middelen heeft zelden een teekenaar zich beholpen. Met een potlood, een pen, een rood krijt en niets dan dat, werden deze meesterstukken op papier gebracht.

GOTTFRIED SCHADOW.
ONTWERP VOOR EEN RELIEF OP HET ZIETHEN-DENKMAL.

Iets van de kwaliteiten van Schadows beeldhouwwerk vertoont ook een mooi Goethe-beeld van Christian Rauch (1777—1857).

Van 1798—1840 leefde de landschapschilder Karl Blechen, wiens wat rauwe kunst een impressionisme scheen voor te bereiden.

Uit den zelfden veelgelaakten tijd afkomstig is ook een schilder, waarover wij het thans

allen eens zijn, dat wij verrukt moeten staan, Kaspar David Friedrich (1774—1840.)

Ik heb het gevoel, alsof in de kunst van Friedrich, meer bijna dan in eenige andere uit ons nabijliggende tijden, de diepte en grootheid van den Germaanschen geest was uitgesproken. Ze is even intiem en trouwhartig als visionair, even vredig als fantastisch, even gemeenzaam als apart, even stemmingsvol als heroïsch. Het is een zware en toch een gelukkige kunst, ze is grillig en toch eenvoudig, altijd verrassend en toch nooit expres. Sommigen van zijn schilderijen doen vermoeden, dat hij de groote Hollandsche landschap schilders kende, ja niet zelden herinneren stukken daarvan aan één van hen, doch oorspronkelijk in conceptie, oorspronkelijk van gedachte zijn zij allen.

Zijn al deze schilderijen nu zoo meesterlijk? Het is uiterst moeilijk, voor zich zelf uit te maken, of men niet te veel onder de charme der nieuwheid van dit oude weer-opgeduikelde werk is om zuiver te oordeelen. Er is veel bij, dat even vreemd en fantastisch van kleur als van teekening is, wonderlijk grauwig en bruinig van verf

DANIEL CHODOWIECKI. — OFFICIER.

Maar er is ook een maangezicht, dat bijna even mooi is als een Van der Neer, er is een park, dat ik, zoo bizar als het zich voordoet, een schitterend geheel vind, er is een schilderijtje met een boschrijken berg met twee mannen er op, die de maan bekijken en er over praten, dat grauw en droog en toch vol nachtelijke illusie is. Een droomer en visionair van het slag van Hoffmann en Poe, deze man, maar geresigneerder dan die beide in zijn vlucht van de benarrende werkelijkheid weg, naar een wonderwereld. Wonderlijk staan die eenzame menschen van hem in de landschappen. Beangstigend is een groote zee met een verlaten meisje op het strand en vreemd alweer, maar bij al dat zonderlinge groot en echt, de kruisigde Christus op een rots bij de zee, met een slanke vrouwefiguur, die hem tracht te naderen en met plechtig gebaar een andere de hand reikt, nietige menschjes te midden der geweldige elementen. Spookachtig, onbegrijpelijk, iets hoogers dan romantische geheimzinnigheid suggereerend, het gedoe van enkele menschen bij grillig licht in de branding van een woeste zee bij nacht. En dan weer grotesk, vol vreemden humor, en toch vol wijzen ernst, het bedrijf van eigenaardig gekleede menschen en kinderen bij dag, in de zon, tusschen allerlei vroolijk getuigde scheepjes.

Naast Friedrich valt Dahl (1788—1857) niet op als zeer bizonder. Maar toch was hij een landschapschilder met veel kleurgevoel en fantasie.

Een leerling van Schadow was Hasenclever (1810—1853) een genreschilder, die voornamelijk grappige onderwerpen behandelt in zijn knap, maar saai geschilderd werk. De geheele ál te aardige opzet is opzettelijk, er is een onbehagelijke grappigheid in al zijn niezende of courantenlezende menschen. Heel wat natuurlijker en waarlijk geestiger is de smakelijk geschilderde Don Quixote van Adolf Schrödter (1805—1875). Een derde humorist is Karl Spitzweg, (1808—1885), een Münchenaar. Zijn schilderijen, bijna allen klein van formaat, met kleine figuren er op,

zijn aantrekkelijk en luimig. Hij is een geestig schilder, die in zeer zuivere kleuren verwonderlijk modern, impressionistisch, geheel niet peuterig, toch altijd als geheel knus-kleintjesdoende composities maakt. Anecdotisch zijn al zijne zaken, kluizenaars met breikousen, dorpspastoors, die hun blommetjes begieten, een oud paartje op een bank in het groen, een serenade, een natuurvorscher, een wandeling van bons bourgeois buiten, een ooievaar, die een kind brengt, altijd met iets idyllisch, altijd verkwikkelijk, vol genoegelijkheidjes van schildering.

Wel het tegendeel van humoristisch zijn de academische Carstens (1754—1798) en die andere groote figuurschilders, De Nazareeners, Cornelius (1783—1867), en Overbeck (1789—1869) stijve, welmeenende predikers van een verheven-ideëele richting, die ons o zoo koud laten, al kunnen wij ze achten. Fijnervroom is Veit (1793—1877). Minder achtenswaardig Wilhelm von Kaulbach (1805—1874), de man van de knappe illustraties voor Reinecke Fuchs en van de schilderijen, die Goethe en Schiller illustreeren, geaffecteerd en ten slotte even vervelend.

De Weener Waldmüller (1793—1865) maakte portretten, die het de moeite zeer loont, te bezien. Want ze zijn prachtig van modelé, van karakteristiek, deftig, voornaam als schilderij. Boeiende kunstwerken, heel wat boeiender dan de meeste genre-stukken van denzelfde. Het zijn wonderen van techniek deze portretten, meest van oude dames en heeren en hoogst opmerkelijk is de fijne, nauw bemerkbare humor, waarmee deze beschaafde en intelligente portrettist zijn modellen aankeek. Dat maakt ze uniek.

KASPAR DAVID FRIEDRICH. — LANDSCHAP.

Zijn stadgenoot Amerling (1803—1887) geeft mageider, weeker kunst, die wat te veel naar het sentimenteele toegaat, maar toch zeer veel moois biedt. Een zieke jongeling o. a.

Met het werk van Franz Krüger (1797—1857), de zoogenaamde Pferde-Krüger treden wij op gemeenzamer terrein. Als staljongen paarden en honden teekenend, werd hij ontdekt en bracht het tot hofschilder.

Zijn portretten van vorsten en vorstinnen zien er op het eerste gezicht vrij conventioneel uit en ik moet bekennen, dat zij tot de dingen behooren, die ik gewoonlijk in de gauwigheid voorbijloop. Ten onrechte. In die als geheel weinig opmerkelijke composities zijn brokken van zulke perfecte teekening, zulk treffend modelé, zulke mooie peintuur, dat het een lust is ze van nabij te beschouwen. Zoo is het ook met de zeer groote composities, die parades, feesten enz. voorstellen. Het groote geheel is zeer weinig aantrekkelijk, een zeldzaam knap, zeer nauwgezet portret van een leelijk stuk Berlijn, met de stijve-klazige gebouwen getrouwelijk weergegeven, de standbeelden, de huizen, de boompartijen, alles onberispelijk juist. Een groot stuk lucht er boven, als een vlak daar de compositeur weinig weg mee heeft geweten. Het gansche den indruk makend van saai, officieel bestelwerk, van de ijverige uitvoering van een opgaaf, die door veel te positief en te nuchter programma van werkzaamheden den dood deed aan de fantasie en de scheppingskracht van den kunstenaar (zie bl. 32).

KARL SPITZWEG. — KLUIZENAAR.

Maar er staan groote groepen menschen op deze schilderijen, menschen en paarden. En deze figuren zijn bijna alle, ieder voor zich, eenvoudig superbe. Doordringend werkelijkheidsgetrouw, overtuigend van stofuitdrukking, uitmuntend van karakteristiek. Elk van die menschen is een persoon. Heeren en dames in de omslachtige kleeding van den tijd, de koppen elk een portret, de menschen uit het volk, voortreffelijke typen, de houdingen natuurlijk, ongezocht — het is altemaal meesterlijk. De paarden, zoowel die van de paradeerende militairen als van de ruiter-toeschouwers, niet minder volmaakt.

Kleinere stukken zijn soms als geheel prachtig. Bijvoorbeeld Winter (na de jacht) paarden en honden, die thuis komen en door koetsiers en stalknechts naar hun stal worden geleid, is vlak, maar fijn en geestig geschilderd, de personen en beesten snedig en subtiel geteekend en gekarakteriseerd. Twee figurenstudies in olieverf, een badmeester en een schipper zijn in een eenvoudigen, onopzettelijken trant volstrekt meesterlijk gedaan.

Zonder eigenlijk de fraaiigheden van Chodowicki na te doen of de veel meer bewuste geestigheid van Menzel voor te bereiden, staat hij tusschen die twee als een eerlijk realist en perfect technicus, hij is misschien stijver-burgerlijk in zijn deugdelijkheid en nauwgezetheid dan eén van beide, maar niet minder verbazingwekkend door zijn kunnen, zijn zedig, onopzichtig kunnen.

Zijn geteekende portretten behooren ook al niet tot het soort van werk, dat aantrekt door mooiigheden en charmes. Vele zijn op bruin papier met zwart en eenig wit krijt gemaakt, geen smakelijk procedé. Maar zij zijn overtuigend goed van physiognomische waarschijnlijkheid, ernstige, doordringende, doordachte, verdiepte portretten. Van menschen, waarin wij, als wij hun beeltenis zien, belang gaan stellen en dat is iets zeer wezenlijks.

Eduard Magnus (1799—1872) schilderde mooie damesportretten, eenvoudig en toch vol charme, o. a. dat van Jenny Lind.

De goede Ludwig Richter (1803—1884) is bekend aan ieder, die iets van de vrome liefelijke Duitsche illustratiekunst van dien tijd af weet. Het is een vriendelijke, zachte kunst, de zijne, liefde voor de natuur, liefde voor de menschen, voor kinderen, bezielde haar tot het einde. Zij neemt geen hooge vlucht, ze is vredig, stemmig, eenvoudig op het simpele af. Van zijn aardige prentjes met lieve kindertjes en gemoedelijke brave ouders met bekoorlijke landschapjes en genoegelijke interieurs, waren hier in oorspronkelijke teekening eenige te zien. Maar het bevreemdt, dat enkele der schilderijen, b.v. de vaart van het bruidspaar op een meer, en de rust op de vlucht naar Egypte niet ingezonden waren. Die grootere composities zouden ons den goelijken, fijnen man beter hebben doen verstaan dan de enkel landschappelijke. De teekeningen zijn altijd bizonder goed en aantrekkelijk gedaan; naief en onschuldig gedacht, door het geheele werk heen gaat misschien te zeer één zelfde lijn, het is geen zeer rijke kunst, maar een bescheidene, beminnelijke.

PHILIPP OTTO RUNGE. — ZIJN OUDERS.

Maar verrukkelijk is de grootscher naiveteit van Philipp Otto Runge (1777—1810) een van de verdiepte, eerlijke Hamburgers. Het schilderij, met de levensgroote portretten zijner ouders, hoe onaanzienlijk, hoe onoogelijk bijna en toch hoe prachtig is het. De kleuren zijn niet aantrekkelijk, de schaduwen dikkig, de teekening hier en daar mis, maar het is zoo doorleefd, zoo innig, innig doorwrocht, zoo in-gedroomd, zoo door en door menschelijk, zoo heerlijk onbevangen, zoo groot. Zoo plomp, onfraai, zoo krampachtig, en zoo waarachtig. Mij roert deze kunst door iets onbestembaar, onnoembaar vrooms en goeds, door de oprechte kinderlijke ziel die er uitspreekt, met moeite, in goddelijken ernst.

En een andere groep, de kunstenaar, zijn vrouw en zijn broeder De beide mannen zijn het mooist. Hun levendige, wijze oogen staren u aan en die blik blijft u bij als iets zeer schoons en machtigs. Een groot schilderij is ook „die Hülsenlangschen Kinder", het bekendste misschien van hem. Ik mag de beide anderen liever, en toch hoe zuiver is ook hier de oprechte, eenvoudige mensch alleen aan het woord, die die kinderen, zooals ze zijn met al hun eigenaardigs, liefs en boeiends wenscht weer te geven, wars van alle bijgedachte, vervuld van één ernstig doel. Voor dit schilderij bestaat een uitvoerige penteekening, geheel van dezelfde opvatting, die bij de teekeningen tentoongesteld was.

De andere aanwezige werken van Runge zijn voornamelijk een symbolische schilderij „de Morgen" en de ontwerpen en détailstudies daarvoor, die mooier zijn dan het eigenlijke ding zelf. Prachtig is bijvoorbeeld een naakt kindje, dat, met de armpjes en beentjes in de lucht tusschen plantjes buiten ligt in de zon, een schilderstudie, en op andere wijze aandoenlijk en schoon de pen- en inktschetsen voor de engelen, die de figuur van den „Morgen" omgeven. Een mooi gevoel van vlakverdeeling toont deze kunstenaar niet slechts in zijn ontwerpen voor boekbanden, maar ook in deze teekeningen,

die vrij-decoratief opgevat zijn. En ontroerend is de „Thuiskomst" van twee jongelieden, een andere gewasschen penteekening, echt Duitsch van gevoel, maar vol mooi sentiment, juist nog niet sentimenteel.

Teeder en verheven, deze kunst, in al de uiterlijke zwaarheid en weinige sierlijkheid. Dáárom ook zooveel hooger staand dan die van de meer beroemden onder deze Nazareeners, waartoe ook deze Hamburgers geteld werden, daar zij zooveel natuurlijker en inniger is.

Werd P. O. Runge slechts drie-en-dertig jaar, nog jonger stierven beiden die twee andere Hamburgers, de vrienden Julius Oldach (1804-1830) en Erwin Speckter (1806-1835). Een klein stadsgezichtje van den eerste, oude huisjes, is een chef-d'oeuvre. Een paar bijbelsche voorstellingen, zwak geteekend nog, prachtig naief, zeer, zeer Duitsch. En Oldach, zoo jong hij was, toonde zich vooral een voortreffelijk portrettist.

JULIUS OLDACH. — DAMESPORTRET.

Er is iets menschelijks zeer curieus in het werk van dezen jongen man, die waarschijnlijk vooral familieleden heeft geschilderd. Eén oud dametje is allerliefst, allerfijnst, mooi neergezet in de lijst. Een paar andere, vrij zure tantes, zijn met groote nauwgezetheid en vriendelijkheid weergegeven, men zou haast zeggen, met familiezwak. Zonder direkt mooi van kleur te zijn, doen deze schilderijen zeer prettig aan. Het is wonderbaarlijk werk voor een nog zoo jongen man, het is zoo begrepen, zoo wijs. De eerlijke overgave aan 't geen de natuur in het geheel van zulk een persoonlijkheid bood, de trouwhartige intentie om hun gansche wezen voluit weer te geven, schijnt in de Duitsche kunst der negentiende eeuw wel vooral het monopolie der Hamburgers te zijn geweest. De geschilderde portretten van Erwin Speckter doen ons den ongemeen beminnelijken jongeling reeds eenigszins kennen, zij zijn intusschen somtijds opvallend moeilijk gedaan, onbeholpen, penible. Met de talrijke potloodteekeningen is het anders gesteld.

Ook hier alles vrienden en kennissen, maar

vooral familieden. Hij zelf en zijn vriend Oldach, meermalen. Oldach een knappe jongen, Speckter liever, met trouwhartige oogen en kinderlijke trekkingen, zijn broeder Otto meisjesachtig, zacht. Een zuster met fijne, innig goede uitdrukking. Vol illusie die week aangegeven huiselijke tooneelen, de familie aan de etenstafel en een andere groote familiegroep. De twee vrienden in een tuin, beide teekenend, zoo eenvoudig en goed, zoo vroom en ernstig.

Niets van de beminnelijkheid van Speckters persoonlijkheden in zijn burgerlijke oude dames, Stastokken van oude heeren met kalotjes, nare manspersonen. Maar welk een doordringend, intelligent karakteriseeren, welk een levend uitbeelden, welk een menschelijk begrip. Een jonge vrouw van hem met een koralen ketting, niet zijn volmaaktste portret, blijft ons aldoor bij als iets zeldzaam echts en zuiver-geziens. De houdingen der menschen doen ons daarom zoo aan als oorspronkelijk,

FRANZ KRÜGER. — PARADE.

Dergelijke schetsjes van Chodowiecki zijn fraaier, precieuser. Maar de verteederende eenvoud en reine oprechtheid, de wijze naiveteit dezer zoo vol zacht begrip, niet opvallend vlot, maar zoo liefdevol geteekende figuren en koppen is toch van nog edeler huize dan de gemoedelijkheid van den achttiende-eeuwer.

Gansch anders, de objectieve portrettist bij uitnemendheid, is Friedrich Wasmann (1805—1886) eveneens te Hamburg geboren. wijl hij altijd de voor ieder individu passende koos. De schildering is telkens perfect, al heeft ze geen enkele der kwaliteiten, die men „malerisch" pleegt te noemen. Ze is vlak, zuiver en vol, conscientieus natuurgetrouw als de teekening. Zijn landschappen hebben dezelfde kwaliteiten. Deze kunst is bijna stug, en heeft niets innemends, maar ze is sterk en eerlijk, wijs en fijn en vóór alles: vol piëteit.

Zijn teekeningen evenzoo. Het inleven in

het sujet is altijd het mooie. Er is volstrekt geen mooi-doen in. In dat opzicht werkt deze kunst vooral zoo bevrijdend en opwekkend tegenover de bravoure en gekunsteldheid van vele nieuweren.

ERWIN SPECKTER. — OLDACH EN E. SPECKTER.

Doch het is niet in Hamburg, maar in Berlijn, dat wij een voortzetting van de goed-Duitsche realiteitskunst in Eduard Meyerheim (1808—1879) moeten zoeken. Noch Meyerheims portretten, noch zijn landschappen zijn eersterangsch. Maar het is goed, ernstig werk, vreedzaam en natuurlijk.

En Adolf Menzel (1815—1905) de autodidakt, de meest kunnende misschien van alle Duitschers kwam wel aanvankelijk uit dezelfde school voort. Van hem is, behalve het Theatre Gymnase en eenige prachtige landschapstudies, sommige vol atmosfeer, vooral een heerlijke kamer opmerkelijk, vol licht en lucht. Een groote teekening van harnassen, een wonder van makelij. Een portret van een slordig oud heer, superbe. Een arabeske met meesterlijk geteekende figuren. Twee handen in dekwaterverf geteekend, enorm levend en waar. Een hofbal met ietwat geforceerd-vroolijk dansende menschen, fraai, vol karakter, vol humor. Onderwerpen, die bijna nooit iemand aandurfde, met ongekende kracht aangepakt, het realisme in zijn zwaarste uiting.

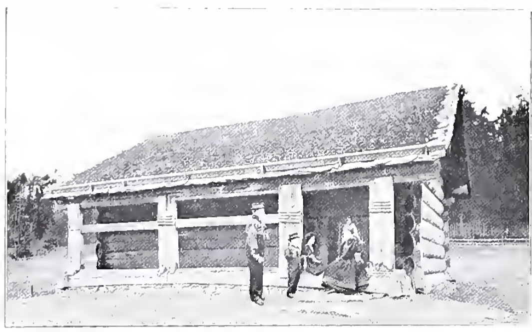
(Slot volgt.)

OPENLUCHTS-MUSEA EN VOLKSKUNST IN SKANDINAVIE.

† † † † DOOR DORA DE GIJSELAAR. † † † †

> „Die steinalte, zitternde Frau, die dem groszen Schranke gegenüber, hinterm Ofen sasz, mag dort schon ein Viertel Jahrhundert lang gesessen haben, und ihr Denken und Fuhlen ist gewisz innig verwachsen mit allen Ecken dieses Ofens und allen Schnitzeleien dieses Schrankes. Und Schrank und Ofen leben, denn ein Mensch hat ihnen einen Theil seiner Seele eingeflöszt.“
>
> HEINE—HARZREISE.

Elk ding maakt deel uit van zijn omgeving en is zonder die omgeving voor ons onbegrijpelijk: één enkele noot aangeslagen op de piano zegt niets, 't is een dood ding, maar in samenhang met andere noten wordt zij tot een levend geheel, eene melodie die iets in ons oproept.

AFB. 1. HUIS UIT SAETERSDALEN.

Deze regel is wel in 't bijzonder van toepassing op gebruiksvoorwerpen, dingen die moeten voldoen aan de eischen van menschen, levende in een bepaalden tijd en omgeving en die zoodoende door 't gebruik met menschen en omgeving zijn samengegroeid. De menschen zijn ten allen tijde wel 't zelfde maar zij spreken zich steeds in andere vormen uit en die verschillende vormen leert ons de geschiedenis, deze opgevat in den ruimsten zin van 't woord. Zóó wilde ook Arthur Hazelius, de oprichter van het Nordiska Museet in Stockholm, dat zijn museum in beeld zou brengen het geheele Zweedsche volk, zoo 't geleefd en gewerkt had.

Even buiten Stockholm zijn op een schaduwrijk en glooiend terrein, geheele huizen uit verschillende deelen van Skandinavië overgebracht. Die huizen liggen daar heel natuurlijk tusschen de boomen verscholen, de tuintjes zijn aangelegd zooals de menschen in die streek dat plegen te doen en in elk huis staat alles wat men er in vond toen 't overgebracht werd.

Voor de talrijke overcomplete voorwerpen, kostbare weefsels en de interieurs uit de steden bestaat een groot gebouw in de onmiddellijke nabijheid van bedoeld terrein.

AFB. 2. HUIS UIT SAETERSDALEN.

Toen ik Skansen bezocht was 't nog voorjaar: een koude dag, overal smeltende sneeuw; ik ging een van de eerste huizen binnen; kijk, daar brandt een groot houtvuur onder de schouw, de zon schijnt zoo vroolijk door de kleine ramen; een boerenmeisje in haar kleurige kleederdracht zit bij 't vuur te werken. 't Is zoo stil buiten en binnen, alles is netjes aangeveegd en de tafel is gedekt: er

op staan tinnen kandelaars, platte houten schalen voor boter, tinnen borden met de zware zilveren bierkroezen er naast en midden op tafel 2 groote stapels brooden, brooden in allerlei vorm. Zóó is ook de tafel gedekt op den avond vóór Kerstmis; alles is netjes schoongemaakt, de vloer met stroo belegd, de geweven kleeden („bonader") langs de wanden gehangen; 't is dan al donker, op 't vuur worden groote houtblokken gestapeld die hoog opvlammen en de kaarsen aangestoken. 't Julmaal op Julavond was vroeger een heilige handeling waartoe men zich bereidde door wassching in een heilige bron. Dan werd er gegeten van 't meel, dat gemalen was uit de laatste garf, daarin was opeengehoopt al de sterkende kracht van de vruchtbare aarde en de ever werd gebraden: 't heilige dier, gewijd aan Freyr den vruchtbarende.

AFB. 3. HUIS UIT BLEKINGE.

En de mede werd gedronken die vol honing is; levenwekkend is de honing want in den boom Yggdrasill den levensboom, weidt het hert Eikthyrnir en van zijn gewei vallen druppels die nieuw leven geven aan de dorstende aarde en al die dauwdruppels liggen 's ochtends vroeg in de open bloemkelken, daarvan maken de bijen den honing.

AFB. 2. HUIS UIT SAETERSDALEN.

Versterkend en levenwekkend was dit heilig maal en ook aan de goddelijke machten werd eerbiedig hun deel gebracht opdat ook zij tot nieuw leven gesterkt zouden worden.

Op Bygdö bij Kristiania (een soortgelijk Museum als op Skansen) staat een heel oud huis (afb. 1, 2). In het eigenlijke woonvertrek is één licht- en luchtopening die met een klep gesloten kan worden. 't Vuur brandt in 't midden en langs de wanden staan banken (het buffet en de bedsteden zijn uit later tijd). Zóó ongeveer moeten de woningen geweest zijn in den vikingentijd, alleen waren de afmetingen dikwijls grooter. (De feesthal van Egill Skalagrimsson op IJsland kon 100 menschen bergen, zegt men). Om het dak bij die grootere afmetingen te schragen stonden op bepaalde afstanden zware steunbalken, die 't huis verdeelden als eene kerk in middenschip en zijbeuken. Die zijbeuken werden ingenomen door een verhoogde bank; de zit- en ligplaatsen. In 't midden brandden vuren, tussschen elke 2 paar steunbalken een vuur. 't Midden van elk der 2 langbanken vormde de „hoogbank" voor den huisheer en zijn voornaamste gasten. Deze was 't heiligdom van 't huis, daar was een ieder veilig; aan Thor den huisgod was ze gewijd met de steunbalken, die 2 aan 2 de hoogbank omsloten, en die met beelden van Thor versierd waren.

Bij feestelijke plechtigheid werden de donkerbruine wanden met

AFB. 5. HUIS UIT THELEMARKEN.

weefsels behangen en de banken met kussens en kostbare stoffen belegd die de vikingen uit vreemde landen hadden meegebracht.

Veel hout werd op de vuren gegooid dat hoog opvlamde: een flikkerlicht gloeide even in 't staal van een wapen of in een gouden sieraad en een rood schijnsel gleed over de gesneden godenbeelden boven in de rijkversierde dakspanten, die in zwarte schaduw stonden. Zooals staat in 't Beowulflied:

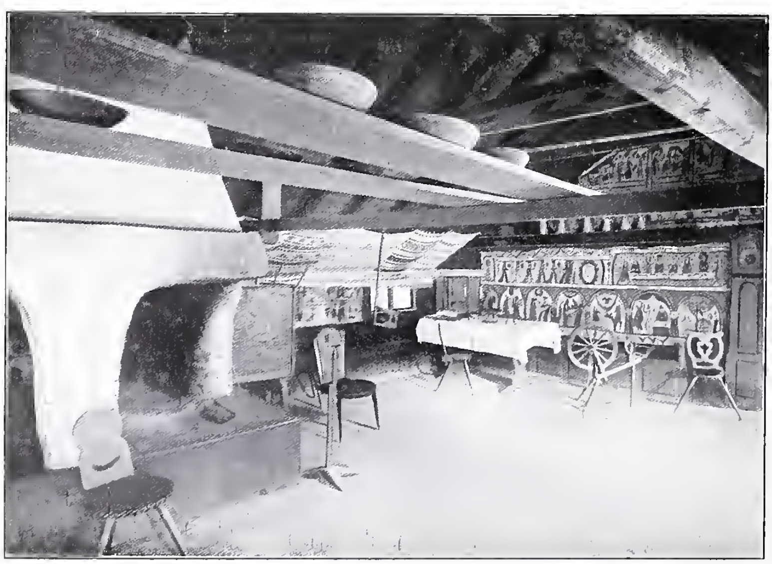
„Veel mannen en vrouwen kwamen Heorot, de hal, versieren; met rijke weefsels werden de wanden behangen. Dan trad Hrodgar, Healfdene's zoon, de hal binnen: bij 't feestmaal wilde de vorst aanzitten met zijne vrienden. Vroolijk zetten zich de helden op de banken en genoten van den overvloed. Ook Wealchtheow, Hrodgars vrouwe, de halle binnentrad; een hoorn met mede gevuld bood zij elken gast. Vriendelijk groetend ging de goudgesmukte de zaal rond, aan allen schatten reikend. Veel werd in Heorot de hal verteld dien avond, toen Hrodgars skalden zongen van het volk der Oost-Denen; luid geroep klonk dan van de banken."

Van al die heerlijkheid uit den bloeitijd der Skandinavische landen is niet veel meer overgebleven. De vikingetochten hielden op, 't land verviel door de voortdurende onderlinge twisten, en de meest aanzienlijke woningen verdwenen 't eerst: „hooge boomen vangen veel wind."

En toch, hoe klein en eenvoudig dit huis uit Saetersdalen ook is, toch denkt men onwillekeurig aan vroeger tijd. 't Komt misschien door de verlichting: dat doezelige licht dat door de eenige opening naar beneden zweeft en hoe langer hoe meer vervaagt — in de hoeken staat alles donker met een enkel glimlichtje in tingerij of koperen kandelaar — en dan 't massieve van balken en meubels! Koninklijk in allen eenvoud!

't Is trouwens geen wonder dat dit huis een beeld oproept van 't leven in den tijd der vikingen: het is uit Satersdalen, een der meest afgelegen dalen van Noorwegen, waar de menschen voor een 50 jaren nog net waren als de Noren uit de 12e eeuw: ruw van zeden, maar vol trotschen moed. En zooals zij zelf in deze huizen, zoo leefden ook hun gedachten in een geheimzinnig halfduister, vol van geweldige, sombere gedaanten die de menschen dreigen te verpletteren in de wilde stormnachten of in de klare, wonderlijke máanlichtnachten vol zilverglanzende elfen, die verraderlijk lokken in 't diepe water of in de wilde bergen.

Heel anders zijn de huizen, afb. 5 en 6 uit Hove in Thelemarken op Bygdö en afb. 3 en 4 uit Bleckinge op Skansen; ze staan dichter bij onzen tijd; door de ramen

AFB. 4. HUIS UIT BLEKINGE.

schijnt een vriendelijk gelijkmatig licht, geen zwart donkere hoeken meer met enkel een rossig schijnsel van 't vuur.

Toch zijn beide huizen onderling nog zeer verschillend; dat uit Blekinge met 't ruime, lichte vertrek, 't vriendelijk tuintje ervoor, met bloemen en bijenkorven, komt uit een welvarende streek; een golvend heuvelland. 't Andere, kleiner, waarin alles nog massiever en donkerder van kleur is, zonder tuintje of iets ervóór komt uit Thelemarken in Noorwegen, een streek met nauwe dalen en donkere dennenbosschen. In beide huizen brandt 't vuur niet meer midden in 't vertrek, maar op den open haard in een hoek met een schoorsteen om den rook af te voeren. 't Huis uit Bleckinge heeft nog 't oude licht- en luchtgat boven in 't dak, maar in de wanden zijn ramen gekomen. De banken zijn met stroo gevuld waarop geweven kleeden liggen, ook langs 't schuin oploopend dak en den gevelwand zijn bij plechtige gelegenheden weefsels gehangen. Op afb. 6 is nog duidelijk de hoogbank te zien: de verhooging onder 't raam aan 't „hoofd" van de tafel, geflankeerd door hoekkastje en buffet. (Deze eereplaats, die vroeger in 't midden van den lange wand stond, is verplaatst naar de gevelzijde na de invoering van ramen, die 't eerst in de gevelzijde gemaakt werden en de vaste tafel die een plaats kreeg vóór de ramen).

Het huis uit Bollnäs op Skansen (afb. 8)

AFB. 11. BOERDERIJ UIT ZUID-ZWEDEN.

is uit nog lateren tijd. Van de stad uit zijn nieuwigheden op 't land gekomen: lichte muren en geschilderde behangsels moesten nagemaakt en 't geheel is er niet beter op geworden.

De plattelandsbewoner spreekt zich niet meer uit in z'n eigen natuurlijke vormen, maar volgt de mode en wordt stadsmensch; 't verband met de omgeving is weg.

En juist dat verband met de omgeving is zoo treffend, zoolang de menschen nog onbewust hun gang gaan. Kijk bv. bij ons eens naar boerenhuizen uit de zandstreken, daar waar de donkerpurpre hei zich uitstrekt en de ernstige oude denneboomen staan, waar de natuur zelfs in 't voorjaar nooit uitgelaten vroolijk is: vredig liggen de huizen onder 't laag overhangend rieten dak; 't houtwerk staat in een zwaar oud rood of een uitgevreten grijs-groen; vrindelijk zijn ze de huizen, soms met een tuintje vol goudsbloemen, zonnebloemen of stokrozen, maar er ligt toch zoo iets gedempts en droomerigs over. 't Is er net mee als met de duinplanten, die hebben zich ook zoo heelemaal met hun omgeving vereenzelvigd.

In 't vlakke land van Holland is alles veel sterker: de wind blaast er onbarmhartig en nergens is een beschut plekje tegen den regen; de huizen zijn de eenige bescherming van de menschen en zij voelen hun waardigheid; zij beheerschen 't land-

AFB. 6. HUIS UIT THELEMARKEN.

schap; kijk maar, hoe trotsch zoo'n vierkant Noord-Hollandsch huis daar staat met z'n hooge puntdak. 't Licht is er ook sterker en de kleuren zijn feller; zoo houdt ook de Hollander en de Fries van bonte kleuren: groen, wit, rood en blauw, alles zoo jolig door elkaar, net zoo jolig als een Hollandsche wei op een zonnige Junidag als ze vol staat met paardebloemen en margrieten.

Zooals op de afbeeldingen te zien is, waren de huizen in Skandinavië van eenvoudige constructie, maar wat een kostelijk timmerwerk! De oude houten kerk (stavekirke) te Borgund dateert van pl.m. 1150, en op Bygdo staat een huis met 't inschrift 1250!

AFB. 7. GAUSTAFJELD THELEMARKEN.

't Mooist zijn wel de „stavekirker" die houten kerken uit den eersten Kristentijd: ingevreten zijn ze door weer en wind en toch staan ze nog even vast en sterk boven op een heuvel of op een rots die uitsteekt in 't water. Als men binnengaat door de galerij dan staat daar om de deur een versiering uitgehouwen: fantastische dieren en planten, wild door elkaar geslingerd; slinger voor slinger is bijna niet te volgen en toch vormen zij te samen een rythmisch geheel.

AFB. 8. HUIS UIT BOLLNÄSS.

Dan komt men in de kerk, die heel donker is van binnen; als de mis gelezen werd brandden er kaarsen op 't altaar, maar in tijden is er geen mis gelezen en nu hangt er de stilte: de angstige stilte als je verwacht dat er iets gebeuren zal.

Maar als de stormwind gierend komt gereden op de koppen van de golven, dan is 't uit met de stilte daarbinnen; dan kraken de gebinten, dan piepen de dakspanten en dan bulderen de planken in de zijwanden: „Hei-ho, zoo was 't in vroeger tijd, in oorlogstijd!, toen Eirik Jarl vocht met de Joms, vikingers, maar aan Vagn Aakesön genade gaf om zijn dapperheid en Sigurd Buesön vrijliet omdat hij zoo jong was en zoo mooi; toen Gyda aan Harald Haarfager liet weten dat zij niet eer zijn vrouw werd voor hij koning was over heel Noorwegen."

Ik weet wel dat 't Kristenkerken waren, maar de nieuwe leer had alleen de vormen veranderd; de levensbeschouwing was die der heidensche vikingen gebleven; die kerken zijn eenzame, sombere overblijfsels uit een

veel bewogen tijd van veel strijd en veel bloed, maar ook van veel edelmoed en manlijkheid.

Zoo heeft elk voorwerp wat te vertellen: „Denn ein Mensch hat ihnen einen Teil seiner Seele eingeflöszt." Maar als oude menschen die veel doorleefd hebben, zijn zij ook gesloten en teruggetrokken en ze vertellen zoo maar niet altijd en zeker niet als men ze in glazen kasten zet als „wetenschappelijk materiaal."

Nu nog iets over de geschiedenis van 't museum in Stockholm, als bewijs hoe met kleine middelen iets groots tot stand gebracht kan worden, wanneer er met toewijding en volharding aan gewerkt wordt.

In 1872 bij een voetreis door „Dalarne" was 't Artur Hazelius opgevallen hoe zelfs in deze afgelegen dalen de oude traditie verloren ging en hoe merkbaar de invloed van de steden werd. Hazelius, die zoo veel van zijn land hield en die 't zoo door en door kende, had al lang rondgeloopen met plannen voor een Ethnologisch museum; waarom met zooveel kosten opgraven diep uit den grond, voorwerpen uit een lang verganen tijd en niet letten op 't geen dichtbij ligt. Maar geld had hij niet; toch kocht hij op deze reis eenige dingen, leende bij een vriend 1000 kronen, kocht nog meerdere dingen en huurde een tweetal kamers waar alles opgesteld werd.

Het museum groeide snel en in 1880 besloeg het twee heele huizen; voortdurend was er geldgebrek, dikwijls wist Hazelius den dag vóór 't betalen der huur, niet waar hij 't geld vandaan moest halen, maar hij vertrouwde op 't goed recht van z'n onderneming, en op een of andere manier kwam er altijd hulp. In 1880 gaf hij 't museum, dat ook wel voorwerpen uit de stamverwante landen bezat, aan het Zweedsche volk onder den naam van „Det nordiska museet" en 't motto: „Känn dig siälf" (ken u zelve); het museum werd een zelfstandige instelling onder toezicht van een commissie van 10 menschen, terwijl Hazelius bestuurder bleef en zich ook aansprakelijk stelde voor de schulden.

AFB. 9. BORGUNDS KIRKE.

Verschillende interieurs waren in 't museum ingericht, maar men was gebonden aan bepaalde afmetingen en ook 't licht kon niet goed aangebracht worden; zoo gaarne wilde Hazelius heele huizen overbrengen met alles wat er in hoorde en zoo een levend beeld geven van 't leven op 't platteland uit alle deelen van Zweden. Het stadsleven en de interieurs uit de steden, dat vloekte niet zoo met een stadshuis, die konden wel in 't museum blijven, maar dat andere van 't land dat moest ergens buiten onder gebracht worden.

In 1891 kreeg hij een stuk grond ten geschenke dicht bij de stad en toch buiten. Nog 't zelfde jaar kocht hij een groot stuk erbij, opdat 't een ruim geheel zou zijn, dit kostte 100,000 Kr. en moest in 10 jaar afbetaald worden. Geld had hij niet, toch kocht

hij 't terrein en wist 100 menschen te vinden die zich verbinden wilden gedurende 10 jaar elk jaar 100 kronen te geven. Toen kon hij aan 't bouwen gaan en daar staan nu behalve Eskimo- en Lappenwoningen en talrijke kleine huizen, 5 groote huizen, een geheele boerderij en eenige voorraadschuren. Verder is er een volledige collectie van al de in 't wild groeiende planten, terwijl nu weldra 't oude museum in de stad verplaatst wordt naar een groot gebouw, dat daarvoor geheel naar alle eischen is ingericht.

In Noorwegen is men begonnen met een vereeniging op te richten, die zich ten doel stelde oude merkwaardige gebouwen aan te koopen en te onderhouden, daaraan is 't o.a. te danken dat nog eenige „stavekirker" bewaard zijn gebleven, die anders zeker verdwenen zouden zijn, want niets is tegenwoordig meer veilig voor de moderne roovers: de Amerikanen. (Ook in Nederland halen zij genoeg van de oude voorwerpen weg, die later *hun* musea belangrijk voor onze beoefenaars van volkskunde zullen maken).

AFB. 10. PORTAAL VAN STAXKIRKE.

Christiania heeft nu een dergelijk open lucht museum als Stockholm. Wij Hollanders wij hebben eenige prachtige Ethnologische musea, zoo mooi als 't maar kan, b.v. op Marken en op nog eenige plaatsen. Die plaatsen zijn zelfs nog veel mooier dan een museum, want alles is er op en top levend, maar hoe lang zal dat nog duren? Zeker niet lang meer.

De minst kostbare manier om nog wat te bewaren is wel om zoo spoedig mogelijk grondige teekeningen en afbeeldingen te laten maken van oude huizen, meubelen en werktuigen door bekwame menschen, die ook voor 't aardige en mooie wat oog hebben, en dan hier en daar een mooi exemplaar aan te koopen, welke collectie dan gezamenlijk met reeds bestaande collecties vereenigd kon worden tot een Nederlandsch museum voor volkskunde zooals is aangegeven door Prof. Dr. J. H. Gallée in een artikel in „Onze Eeuw".

't Geldt hier *nu* of *nooit*, want een stuk van ons volksleven gaat onherroepelijk verloren: ongeschreven geschiedenis, diezelfde ongeschreven geschiedenis waarvoor men nu zooveel geld en moeite geeft om die te leeren kennen van de Grieken, Romeinen en de Germanen uit den eersten tijd van onze jaartelling en die men over 100 jaar zal willen kennen uit de 17de en 18de eeuw.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Theo alleen had genóten, dien zomer-in-stad, hij had gelééfd, heviger, ruimer en innerlijk dieper dan ooit te voren ... Uren kende hij nu van een wijd, hoog-zwellend geluk, zooals hij niet wist dat er kon bestaan! ...

Wat waren hierbij vergeleken zijn vroegere flirterijen, zijn avontuurtjes en kalverliefdes! ... 't Kinderachtige getrippel achter de wiegende rokjes van zoo'n dametje aan, van zoo'n nufje dat zich aanbidden laat met airtjes van coquette! ... Ba! Niets was het geweest, niets, ... nauwelijks de moeite waard om er nog even aan te denken! ... En toch, hoe verlaten had hij zich gevoeld toen Ada haar gunstjes op een ander overdroeg, hoe diep gekrenkt toen Agnes zich alleen maar wat met hem bleek te amuseeren! ... Bespottelijk! ... Wát hadden ze hem gegeven, die twee, en al die andere van vroeger? ... Niets dan wat dartele lonkjes en lachjes, streelinkjes van zijn ijdelheid, en ... nou ja, Adatje soms wel eens een zoentje — van tijd tot tijd — och ja, och-och! ...

Terwijl nú, Anna, zijn lieve Anna, z'n vrouw ..., álles gaf ze hem, álles! Buiten haar had hij niets meer noodig. 't Was een groote, al-omvattende, en zulk een heerlijk-rustige liefdes-verhouding geworden tusschen hen. Van jaloezie kon geen sprake zijn. Zij hing hem aan, met haar oogen, haar lippen ..., haar heele lichaam — zij wás van hem, gansch-en-al, zonder voorbehoud. Als hij haar in zijn armen hield ..., dan bestond er — dat was zoo zienlijk, zoo klaar! — buiten hun tweeën niets voor Anna ... En ook voor hem niet! ... Want hij joeg 't uit z'n hoofd, al dat andere, al dat van vroeger altijd ... distinctie, litteratuur ... Hij wilde, wílde zich geven, zich wég-geven, heelemaal! ..., zich heerlijk bezitten laten! ...

En werkelijk, dikwijls, in elkaars oogen kijkend, elkanders warmte gevoelend, vergaten deze beiden de zoo zeer verschillende misère van hun dagelijksch bestaan, en waren gelukkig! ...

Hoe groot, vást, volkomen onberedeneerd was haar vertrouwen op hem! Hij begreep het vaak zelf niet. Zoo luchtigjes waren ze het toch begonnen, hun vrijerijtje! ... Hij tenminste! ...

Eerst had hij niet-veel-meer dan een triomf gevoeld, een helle vreugde, dat dít hem gelukt was, hem, den verlitteratuurden zwakkeling, met een meisje als zij, uit die wilde sferen! ... En flinker, vrijer, mannelijk steviger, had hij zich op voelen leven ... Niet meer het verfijnde, overbeschaafde heertje, dat enkel misschien nog eenigen indruk kon maken op een dametje van hetzelfde soort, neen, een frisch-krachtige jonge-man, waar een meisje als Anna op kon verlieven! ...

Heerlijk was dat ...

Maar toen, als zij aldoor onstuimiger werd, en teerder, liever, zacht-aanhankelijker nog tegelijk, als tevens hij, haar gedurig meer ziende, inniger en vollediger ziende, haar heviger, dieper begon te begeeren — en zij was willig, liet alles gebeuren —, kwam langzaam een ander geluks-gevoel opdoemen en groeien in hem, liefde, in liefde-verbonden-zijn, en 't mannelijk besef, verantwoordelijkheid ...

Hij deinsde er eerst wel met iets van angst voor terug, met een donkere klopping, een vaag tegen-op-zien, benauwend ...

Wat ging er van worden? ...

Hij voelde dat hij haar hóuden wou, haar niet meer verliezen. Maar hoe kon dat gaan? ... Haar trouwen? .., Je trouwde niet met zoo'n meisje! ... God nee! zijn ouders, mama vooral ..., en Ru en Louise ..., de meisjes, de heele familie trouwens, hun rijke, deftige vrinden ... hoe zouden ze dát verdragen! ... Hij had er geen voorstelling van, kon er niet aan denken. Alles werd troebel, waas-blank in zijn hoofd, wanneer hij maar even met z'n gedachten dien kant op ging ...

Hoe zou hij, Theo, de fijne Theo, de superieure ..., óóit met zoo-iets aan durven komen? ...

Maar dán? ... Wat dán? ... Het geheim

houden, stiekum met haar blijven omgaan, blijven leven in vrije liefde!... Jawel! Zoo lang als dat ging! Het zou immers zeker worden gemerkt!... God, en dan tóch! Kon hij haar in zoo'n omgeving laten, als thuis, bij den af-gezenuwde moeder, haar dóór laten ploeteren, dóór laten sloven in diensten.., dulden dat ze gescholden, gesnauwd werd... en afgejakkerd... Zij? — o, hij wist het — zíj dacht daar nooit veel over na!... Maar 't hinderde, ergerde, pijnde hem, bijna dagelijks.. Als een lafheid voelde hij 't vaak!...

Dus... trouwen?

O, het gebeurde wel meer!...

Hij wist er verscheidene, zoogenaamd goeie-families, in Amsterdam, waarvan zoons getrouwd waren „onder hun stand", met hun „maintenées"..., zooals dan de menschen zeiden... Ze waren gewoonlijk wel héél wat ouder dan hij, die zoons..., en meestal hadden ze, vóór hun trouwen, jaren lang zwáár gelééfd... Toch gaf het, geregeld bijna, schandaal in zoo'n goede familie, ging het, haast altijd, gepaard met de hoogste ruzie, en brouille, met ouders, zusters, broers en de rest... Vooral met getrouwde vrienden en kennissen... De ongetrouwden, die namen het meestal zoo nauw niet, werd dan gezegd... Die bleven „er komen"... En 't werd hun volstrekt niet kwalijk genomen!... Integendeel! Ze moesten er overal veel van vertellen: wat of het wel was voor een mensch, die vrouw, en hoe of het er toeging... Daar werd dan gezellig over gekletst, en gelachen... Op de societeit, in café's, in de trein naar Bussum... Op de „jours" der mevrouwen vooral.

Ja, eigenlijk werd zoo'n schandaal — buiten den naasten familie- en vriendenkring om — wel min of meer interessant gevonden....

De mannen, die zoo iets dorsten te doen, werden er heimelijk om... gewaardeerd....

. . . .

Och, hij wist er ook immers zoo alles van, hij, de lézer Theo!... In litteratuur was het niets ongewoons, zoo'n huwelijk!... In de fransche vooral niet. Daar stoorde zich bijna niemand ooit aan familie, ten minste geen jonge mannen!... De liefde, de hartstocht, was souverein....

Alleen, ze trouwden er meestal niet, in de fransche boeken... Ze lééfden er samen, in 't openbaar zelfs vaak.... Een „collage" werd dat genoemd.... Maar ze trouwden niet....

Samen gaan wonen, niet trouwen... Ja.... Dat was óók een weg.... Je aan niemand storen!... Vrij zijn, breken met iedereen en met alles!... Het denkbeeld trok aan, maakte opgewonden.... Hij liep er soms dagen mee rond... en met allerlei plannen....

Maar plotseling dan weer, meest 's avonds laat, als hij thuis kwam, — ver in den nacht was het soms, als hij Anna had thuisgebracht, en daarna nog iemand ontmoet — in de stilte van gang en trap... kreeg hij dat oude gevoel terug... van verraad te plegen. Dan leken hem die, geen kwaad bewuste, te-slapen-liggende vader en moeder zoo vreemd nabij... en zoo gróót in zijn ziel.... Zachtjes gaande hun donkere deuren langs dacht hij aan hen, en aan Jeanne en Noortje, met innigheid....

. . . .

Dan ook, er was één bezwaar, dat leek, vooral in den nuchteren ochtend, ontzáglijk, onoverkomenlijk haast: hoe zouden ze 't aanleggen; hoe te komen aan geld genoeg voor woning, eten en kleeren?... Theo probeerde soms weer te studeeren, met driftige haast... Het lukte hem nooit.... Het ging eenmaal niet meer!... Ook college-loopen gaf niets.... Hij kon zijn gedachten niet concentreeren. geen aandacht-bepalen, was veel te gejaagd, te nerveus, en te droomenvol.... Wat nu dan te doen?... Uitscheiden er mee?... 'n Gesjeesde student!... Nou goed, maar wat dan?... Aan een krant zien te komen.... Of op een kantoor?...

Vaag-moedeloos zat hij dikwijls neer, in gepieker aan plannen.., bedacht er heel mooie..., verwierp ze weer allemaal, fantaseerde... en merkte, met spijt, hoe hij had geluierd....

Maar ten slotte altijd kwam zij, zijn Anna, hem levenssterk voor den geest, moest hij aan haar-alleen denken, werd hij van haar als vervuld — telkens opnieuw. Dan zag hij haar oogen, voelde haar mond, op den zijnen, haar gloeiende wang... en den warmen druk van haar lijf....

En het juichte in hem! ... Een mán was hij, ouder, maar sterker geworden! ... Wat kwam het er alles op aan, hoe het ging, hij had haar toch! ...

Toen kwam de ontdekking ... Niet plotseling.... Ze was al herhaaldelijk duizelig, misselijkachtig geweest.... Maar nu deed zich een ander teeken voor, meer-en-meer zékerheid was er ... Ze vertelde 't hem, angstig, gejaagd ... en — toen ze merkte hoe hij ook ontstelde — in-eens in tranen....

't Was 's avonds, in hun gewone café-tje; tegen den muur, in een hoekje, zaten ze samen; hij met zijn arm om haar heen, in het bijnadonker.

„Och-god, seg, ventie, hoe mot dat nou? ... Wat selle-me doen? ..."

Ook Theo was er eerst van in de war. Wel had hij dikwijls aan die mogelijkheid gedacht, maar zich het geval nooit zuiver voorgesteld, er zich nooit in-gedacht.... Nou ja, wie dan leeft, die dan zorgt, dát loopt nog wel los misschien .., had hij zich altijd gepaaid. Er waren immers huwelijken genoeg, die altijd kinderloos bleven, waarom zouden zij dan nu juist ... en al zoo gauw.... In boeken, nu ja, in boeken is het in den regel dadelijk zoo! ... Schrijvers schijnen dat noodig te vinden om 't geval erger, tragischer te maken! ... Maar ... in de werkelijkheid? ... Wel nee! ...

En tóch, waarachtig, nu wás het dan werkelijkheid, dringende werkelijkheid! ... 't Overviel hem.... Hij bromde een langen vloek voor zich heen....

Terwijl Anna, tegen zijn schouder geleund, diep snikte.

Dan, bijna plotseling, herstelde hij zich, zette zich rechter op, en vaster drukkend haar tegen zich aan, zoende hij teertjes het voorhoofdsvel tusschen 't dunharige kroesjesgekriebel, beklopte liefkoozend haar zij en heup, met z'n rechterhand, die hij ver om haar heen hield geslagen.

„Kom, An ... zeg ... huil nou niet zoo ... ben je mal ... moet je daarom huilen? ... 't Komt wel terecht, hoor! ... We hebben toch immers nog allen tijd! ... Acht maanden! ... M'n-god-nog-toe! ... Kunnen we best in getrouwd zijn.... Wees maar gerust, 'k zal er wel wat op vinden! ... Vertrouw maar op mij hoor, lieveling, schat, hè? ... Vrouwtje ... engeltje ... moedertje mijn ... hè? ... Kom nou, wees maar niet angstig! ..."

„Och-god, ja, seg, maar ... as se 't nou merken! ... Ik weet waarachtig geen raad! ... Die Jans bij jelie doet toch al altijd soo.... God! Och-god! ..."

„Ze zullen 't niet merken ... Tenminste niet vóór dat ze 't mógen merken!"

„Ja maar ... wat wil-je dan doen? ... Met je ma, seg! ... 'k Ben toch zoo vreeselijk bang! ... Och-god nee, nee, ik mot weg! ... 'k Ga, hoor, met één November.... Jesis, ik durf niet langer...."

„Wacht nou maar, wacht nou! ... Met één November? ... Dat 's al de volgende week.... Nou, 'k zal wel zien.... Laat mij maar 'is even begaan.... Toe, hou je nou rustig ..., lieveling, dot! ... Kom! ... D'r is toch voorlóópig nog niets te merken? ... Welnou! ..."

Theo was plotseling vast besloten. Hij moest dan in-eens nu maar. Het thuis vertellen, er over praten, en dat hij met Anna wou trouwen ook. O! 't zou natuurlijk een herrie geven, verschrikkelijk! ... Een breuk misschien.... In Godsnaam! ... Hij voelde zich stérk daartegen.... Hij hield van zijn Anna, o, nu nog meer, nog veel teerder! ... 't Was als een vreemd-heerlijk angstgevoel, in zijn borst, god! zoo groot was 't in-eens, zóó'n bezitting: háár, en een kindje.... Een kindje! ... Ze zouden een kind hebben samen, een zoon misschien, net als Ru! ... Híj een zoon! ... 't Was een trotsch gevoel! ... Zoo zou hij dan toch iets gedaan, eindelijk iets voortgebracht hebben! ... Hij, Theo, de slappeling! ...

Haar zei hij nog niets van zijn plan.... Moest er eerst nog meer over denken....

Maar onder 't naar huis gaan, alleen, liep hij 't aldoor nog in zich aan te sterken, zich meer-en-meer er voor op te winden.... Nu ging het beginnen! ... Het nieuwe leven, vol werk en zorg, maar vrij en gelukkig! ... Hij zou wel wat vinden! ... Hij zou naar de Bries gaan. Ja! Daan zou hem helpen. O, zeker! ... Stom en ruw was hij destijds

geweest tegen Daan!... Goeie Daan!... Maar neen, die zou geen rancune hebben!... Daan zou hem stellig wat kunnen bezorgen, iets aan een krant bijvoorbeeld — Theo voelde zich plotsling bij uitstek geschikt voor de journalistiek. — Het zou gaan, hij zou slagen, 't werd goed, het werd mooi!... O, wat een slap, flauw, kinderachtig ventje was hij vroeger geweest!... Maar die tijd was nu voorbij, voorgoed voorbij! Mán voelde hij zich, in-eens, ouder, veel ouder, verstandiger, wijzer!... Mán en váder!...

Tot zulk een roes van krachtigen mannemoed en werk-lust wond hij zich op, dat hij al bijna niet meer telde het eerste noodige: er thuis over spreken, met pa en ma..., dat hij daar overheen keek!...

Maar toen hij er ál dichter bij kwam, toen hij eindelijk op hun gracht liep en de stoep van „thuis" weer zag..., toen kwam die eerste beroerde noodzakelijkheid hem als een doffe beknelling naar de keel.... Zijn beenen werden in-eens als slappige zware dingen, moeilijk te verzetten. Hij zei zich, dat het in elk geval nog niet oogenblikkelijk hoefde te gebeuren.... Waarom?... Het was trouwens al laat nu, iedereen zou naar bed zijn, hij kon er eerst, morgenochtend in bed bijvoorbeeld, nog eens rustig over nadenken....

Intusschen — dadelijk toen hij binnen en terwijl hij bezig was de voordeur op 't nachtslot te doen — bemerkte Theo dat ze toch nog niét allemaal naar bed waren. De deur van de zaal stond open. Daar binnen brandde nog hoog-op licht. En hij hoorde stemmen, gedempt....

Bevangen van lichten schrik liep hij door.

„Zóó? U nog op?" Hij zag zijn vader aan de tafel zitten en tegenover hem Jeanne, en schrok nu nog wat erger, want zij zaten er werkeloos en met bezorgde gezichten.

Zijn vader knikte. „Ja, we hebben een heele geschiedenis gehad van-avond. ...Je weet, mama voelde zich aan tafel al niet erg lekker" — Theo herinnerde 't zich als met een schok, hij had er geen oogenblik verder aan gedacht! —, „nou, ze wou toch met alle geweld even na' Loe.... Jammer!... Ze is d'r erg akelig vandaan gekomen, doodmoe, hijgende, bezweet... koortsig blijkbaar... en hier-in-huis is ze in-eens van d'r stokje geraakt... op een stoel in mekaar gezakt...."

„Ajakkes!... God, hoe gek!... Niets voor ma!"

„Nee..., het is vreeselijk vreemd", zei Jeanne strak-ernstig.

„Nou", ging Croes voort, „wij 'r natuurlijk bij gebracht, hè, en te bed, en om de dokter gestuurd.... Die is ook dad'lijk gekomen.... Heeft er 't hart en de borst beluisterd.... Enne... Nou!... Hij kon er nog niks van zeggen... komt morgenochtend terug.... Vond het ook vreemd, heel vreemd!...

„Ja!... Wat denkt u zelf?...

„Ik?... 'k Weet niet!... Iets aan 't hart misschien.... 'k Geloof eigenlijk dat Huigens een beetje bang was voor longontsteking.... Dat kán zoo aanpakken!..."

„Kom, maar pa, hoe zou ma daar nou in-eens aan komen!" opperde Jeanne op eenigszins wreveligen toon.

Theo veegde zich, met z'n zijden zakdoekje, 't zweet van 't voorhoofd. God!... mama... wat zou dat in-eens zijn, waar zou dat op uitloopen.... Hij was ongerust.... En toch voelde hij ook iets als een heimelijke blijdschap omdat het nu zeker in de eerste dagen onmogelijk zijn zou over zijn eigen... omstandigheden... te praten....

„Je bent warm", zei z'n vader nog, met even een vaag-onderzoekenden blik.

„Tja!... Ik heb hard geloopen!... 't Is zacht in de lucht...."

„Vin-je? Zóó!... Ik vond het bliksems koud.... Maar kom, zeg, gaan jelui nou na' bed!... Jeaantje.... Kom!... 't Is laat!..."

„Ja pa... maarre... wat vindt u... zou ik niet liever wat opblijven nog... voor ma", vroeg het meisje.

„Hè?... Wel nee, waarachtig niet, dat 's nou heelemaal niet noodig!... Ik ben toch op dezelfde kamer!" Croes lachte even, stond op, gaf Jeanne een goedig klopje.... Ze kreeg er wat vochtige oogen van.... „Ga jij maar gauw naar je nestje hoor, slaap lekker!... Kom jongens!... Nacht Thé!..."

Ze gingen naar boven, Croes ook.

Op zijn slaapkamer gekomen draaide hij 't gaslicht daar — voorzichtig-langzaam — wat hoo-

ger.... Emma sliep, met een hoog-rood gezicht, achterover, de mond wat open, licht hijgend.... Croes bleef eerst even naar haar staan kijken, stil, boog zich dan over haar heen, en stopte de dekens wat vaster in, waarbij ze hem plotseling aanzag met starenden blik. „Zoo — zoo — hè — rustig maar vrouwtje — zoo — mooi zoo" bromde hij zachtjes kalmeerend. Dan sloot ze de oogen weer, slikte een paar maal, lag nu inderdaad een weinig rustiger. „Ze is ziek, hard ziek," zei Jan, fluisterend.... En hij kon er nog niet toe komen om ook naar z'n bed te gaan, bleef nog een tijd op de stoel naast haar hoofdeinde zitten, luisterende, naar Emma's — soms even licht piepende — ademhaling, en tobberig soezende....

Hij was ongerust... Overdreven, zei hij zich zelf.... 't Kwam zeker doordat hij in den laatsten tijd zooveel misère had doorgemaakt, in zaken, en door die bevalling van Loe.... Emma was sterk en gezond.... Al wáren het dan de longen.., ze zou er wel dóór komen....

Zijn vrouwtje!... Vreemd... haar zoo plotseling ziek te zien liggen... Zij... altijd zoo ree... en zoo stevig en blozend.... Ja, van de vreemdheid, het ongewone,... daar kon het ook wel van komen, dat hij wat angstig was.... Toch, van zich afzetten kon hij het niet.... Toen hij eindelijk opstond, besloten nu, om zich ook toch maar uit te kleeden, erg langzaam begon.., was 't met een, telkens weer even, stil, adem-ingehouden, luisteren, en naar haar kijken, strak....

Zijn vrouwtje!...

Het was wonderlijk zooals de beelden van hun eerste, hun meest intense samenleven, in liefde — zoo lang al geleden — hem nu door 't soezende hoofd joegen. Soms zag hij haar duidelijk als meisje, in dien tuin, met die heerlijke verlegenheid... Dan, plotseling, naast de wieg van Ru, toen hij eens op een middag vroeg thuis was gekomen — dié blijdschap!... En dan weer zooals ze gestaan had, naast hem, in witte zij..., en 'n poosje later, in wit katoen, op z'n knie gezeten, hem zoende, zoende....

Vreemd nu ook dat vage zelfverwijt over zijn — al sinds jaren trouwens — lang niet meer zoo véél en zoo echt-innig met haar samen zijn. Het was hem al zoo gewoon geworden, dat hij... nu ja, van haar hield, heel veel: — maar... als van een dochter... zoo teertjes... zoo gansch niet hartstochtlijk-begeerig meer... och nee..., dat hij eigenlijk altijd, inwendig, wat om haar moest lachen... zoo kinderlijk als ze bleef....

Het was alles eens toch zoo hoog, zoo prachtig, het was hem zoo zalig geweest in dien eersten tijd....

Och ja, de kinderen, de verantwoordelijkheid, de ernst... en het werk toen, het werk!... hij was in een roes geraakt, in een roes van zaken en werk-voldoening..., had altijd op later gehoopt, op later,... wanneer hij misschien toch... eindelijk weer eens... 'n beetje minder te doen, te zorgen zou hebben...

Ze brachten een onrustigen nacht door. Emma werd woeliger, telkens wakker, klaagde dan over benauwdheid; en telkens was Jan er weer uit, om haar even recht-op te heffen, te laten drinken, of enkel maar wat zachtjes toe te spreken, en in te stoppen haar dek....

De dikke dokter kwam den volgenden morgen al om half tien de trap ophijgen. Hij constateerde nu dadelijk de longontsteking. Ze moesten zich intusschen maar niet ongerust maken; mama had een flink gezond gestel —, hè?, nou! is 't nie-waar? — 't zou wel weer losloopen, zeker, wel zeker, maar toch... ja ja, 't was een flinke aanval.... Oppassen, goéd oppassen voor kou, vooral warm in bed houden.... Niet voorzichtig genoeg kon je zijn.... Er moest dag en nacht iemand bij mama blijven....

Jan schaamde zich, dat hij dien vorigen nacht toch nog wat had geslapen.

„'k Zou maar een verpleegster nemen," zei Huigens. „Wel nee, kom, maar dokter!..., dat kunnen we zelf nog best af" protesteerde Jeanne.

„Goed kind, best hoor, probeer 't maar 'is!..." Houdt ze niet uit, dacht de dokter.

Maar Jeanne dééd het. Ze wilde! Zij moest het zijn die haar moeder verpleegde! Dien heelen dag en ook 's nachts nog, tot over half vier, bleef ze aan haar bed; ze kibbelde er, telkens op nieuw, driftig fluisterend, met haar vader over, als die haar aflossen kwam;

papa vond het nonsens, vroeg of zij dan met alle geweld ook ziek wou worden. Eindelijk ging ze naar bed, op zijn dringend bevel. Jan waakte de rest van den nacht.

En den volgenden dag ging het evenzoo. Om acht uur 's morgens zat Jeanne er weer. Papa schudde ernstig het hoofd bij haar binnenkomen. „Kind, kind! Je ziet toch al zoo bleek! ... Ga nog wat liggen. ... Laat ik dan Noortje. ..."

„Och nee, toe .. laat u mij nou" zei ze bijna smeekend.

Jan moest naar kantoor. ...

Dadelijk al, toen mama zoo ziek thuis kwam, dien akeligen eersten avond, was Jeanne diep-pijnlijk geschrokken, had ze een benauwende wroeging gevoeld, omdat ze mama toch had laten gaan, ofschoon ze, toen immers 's middags al, lang niet lekker geweest was. En dat voor zoo een volstrekt onnoodige tocht naar de Vondelstraat! Want Loe werd veel beter, ze zat weer op, bleef enkel nog wat zwak; ook met haar hoofd, haar zenuwgestel, ging 't goed vooruit. ... Ze kón het zich maar niet vergeven, Jeanne! ... Ze beschuldigde zich van het grofste egoïsme, van liefdeloosheid. Zoo ver was het dus al met haar gekomen? ...

Ze had er een schok van gekregen, ze voelde het plotsling geval als een dringende waarschuwing. God! hoe wreed onverschillig, zelfzuchtig leefde ze voort. Ze lette haast niet op haar huisgenooten, ze gaf niet om hen! Alleen om zich zelve dacht ze, om wat ze ondervonden had, om de eigen toekomst, om wat ze moest doen als ze niet zou trouwen! ... Alsof niet haar plicht voor de hand lag! ... Alsof ze zich thuis niet nuttig kon maken, een hulp voor haar ouders zijn, die dan toch al menschen-op-leeftijd werden! ...

Mama vooral had ze schandlijk verwaarloosd, al jaren lang! ... O, dat ze het nu pas voelde. nu ma daar lag! ... Goeie, lieve mama! .., De nare nuf die ze was geworden! Vermeden had ze haar moeder, haast dagelijks, lomp en koud was ze met haar geweest! ... Omdat ze geen lust had in praten, in prettig-gezelschap zijn, en in het huishoudelijke werk, dat mama, en nog altijd met zooveel ambitie, volhield te doen. Was dat dan zoo erg, zoo vernederend soms? Was zij dan van beter slag dan mama? ... En ze ergerde zich nog gewoonlijk, wanneer mama zich beklaagde, dat ze zóó weinig hád aan haar oudste dochter .., in 't huishouden bijna niets en ook haast geen gezelligheid meer, sinds die fransche lessen. ... Dan werd ze 'r nog bits tegen in! ...

Die Gonne ook, met haar mooie praatjes! ...

Maar ze wist zich beslist op het keerpunt nu, ze voelde het diep: deze ziekte van ma werd voor haar het begin van een beter leven. Opofferen zou ze zich voortaan. ... Zich wijden. ... Ja, 't liefst had ze zelf een gezin gehad .., maar ... och, als dat dan niet kon, nóóit zou kunnen .., er waren toch altijd menschen genoeg om haar heen aan wie ze zich wijden, zich geven mocht! ... Ja, mócht ... want dat alleen gaf geluk! ... Wat had je aan al die kennis? ... Afschaffen zou ze die fransche lessen. ... Ze was er toch niet voor geschikt. ... Moest ze later haar kost eens verdienen. .., welnou, dan werd ze maar huishoudster! ...

En Jeanne voelde zich als gedragen door haar besluit!

Flink wou ze beginnen; niemand anders dan zij zou mama verplegen — papa alleen mocht haar aflossen, 's nachts —, maar aan Noortje zou ze 't nooit overlaten — dat kind, dat nog enkel aan jongens dacht! —, ook aan Theo nooit ...; die had er trouwens nog niet om gevraagd, — Theo was afgetrokken en stil, zag bleek en bezorgd, scheen een zekere angst voor het ziekbed te hebben, Jeanne begreep niet: wat had hij, die jongen? Maar goed zoo, ze had hem niet noodig! ...

Ru kwam een paar maal per dag informeeren, bracht dure bloemen en vruchten mee, maar tijd had hij nooit. ...

Neen, Jeanne alleen zou haar moeder verzorgen. Ze wóú het en zóú het! ... Papa mocht haar aflossen... nu en dan. Maar ook anders geen mensch! ... Ze snauwde er Noortje zoo hard om af, dat het meisje verschrikt naar haar kamertje liep, daar ging zitten huilen. — Och-god! Wat was alles toch naar tegenwoordig; niemand meer die van haar hield! —

Jeanne had dadelijk spijt. ... Waarom snauwde ze zoo? ... Spijt, altijd spijt! ...

(Wordt vervolgd).

EEN LIEFDEDIENST

DRAMATISCHE SCHETS

DOOR

MARIE METZ—KONING.

Personen:

VAN HOOGENSTRATE, student in de rechten, 24 jaar.
EEN GEVANGENE, 40 jaar.
EEN STEM.
TWEE AGENTEN.

Het tooneel verbeeldt een heeren-studeervertrek. Aan den rechterzijwand vóór staat een bureau met brandende studeerlamp, daarachter is een raam met gesloten gordijnen. Vóór in den linker zijwand is een smalle deur, daarachter staat een boekenkast. In den achterwand is een porte-brisée. Op den voorgrond, wat naar links, staat een tafel met boeken, waarbij een gewone stoel. Rechts achter in den hoek staat een tafeltje met karaf en glazen. Verder alles wat in een heeren-studeerkamer hoort.

Van Hoogenstrate zit schrijvende voor zijn bureau. Een klok buiten slaat één slag. Van Hoogenstrate legt zijn pen neer, gaapt achter zijn hand, wrijft zich over het voorhoofd, en begint weer te schrijven. Licht gerucht achter de smalle deur. Van Hoogenstrate luistert even, schrijft dan weer door. Nu achter de deur geluid van vallende glasscherven en een harde bons. Van Hoogenstrate springt op, rukt een laadje van zijn bureau open en haalt er een revolver uit. Tegelijkertijd gaat de deur links langzaam open, de gevangene steekt het hoofd er door naar voren. Hij heeft den mond open, doodsangst in de oogen. Als hij Van Hoogenstrate ziet, wil hij terug; maar Van Hoogenstrate richt de revolver op hem en roept gebiedend:

VAN HOOGENSTRATE.

Hier blijven, of ik schiet! —

GEVANGENE (*verwilderd uiterlijk, gescheurde kleeren, springt met een gesmoorden kreet nu geheel te voorschijn, gaat hijgend, de oogen wijd, met uitgebreide, als steun-zoekende handen tegen den muur links staan, schor schreeuwend*).

Schièt maar!

VAN HOOGENSTRATE (*kijkt den gevangene met kalme oogen aan, blijft de revolver richten, spreekt gedwongen rustig*).

Nog niet. Ik moet eerst reden hebben.

GEVANGENE (*zwaar hijgend, houding als voren, spreekt schor*).

Je hèb... rede'!... Je heb... ommers rede'?... (*Even stilte, waarin beiden onbeweeglijk blijven*).

VAN HOOGENSTRATE (*Laat zijn arm met revolver wat zinken, spreekt gebiedend*).

Wat zoek je hier?

GEVANGENE (*als voren*).

Wat ik hier zoek?... Niks!... Ik... ik zoek hier niks! Ik...

VAN HOOGENSTRATE (*luid, gebiedend*)

Ga dan terug zooals je gekomen bent! (*zet zijn stem uit*). As-je blief! (*voetstampt en richt zijn revolver weer*). En gauw ook!

GEVANGENE (*ziet angstig rond, klemt de handen ineen, doet een stap naar Van Hoogenstrate toe, smeekend, heesch fluisterend, nog steeds hijgend*).

Om Gods wil meneer, wees stil! Schiet me dood, meneer... as je bang voor me ben... maar wees stil.

VAN HOOGENSTRATE (*heeft zijn revolver weer laten zinken; spreekt iets zachter, maar ongeduldig toch*).

Ik ben niet bang voor je; maar...

GEVANGENE (*als voren*).

Ze zitte' me ná, meneer!... Ze benne vlak om 't huis.... Zoo waar as God leeft, ik kèn niet terug... anders dee' ik 't! (*heft de gevouwen handen omhoog*). Och God, meneer, verraai me niet!... Ik...

VAN HOOGENSTRATE (*verbaasd, begrijpend*).

Ze zitten je na, zeg je? Ben je dan uit de gevang....

GEVANGENE (*heesch, smeekend*).

Ik ben gevlucht, meneer... (*zijn onderkaak bibbert*). Uit de gevangenis.... Maar ze hebben 't gemerkt.... Ze zaten me na.... Toen most 'k ergens in!... Ik most wel!... anders was 'k niet... niet hier....

VAN HOOGENSTRATE (*nog altijd verbaasd*).

Maar hoe ben je dan....

GEVANGENE (*als overredend, fluisterend*).

Over de dáke' meneer!... Over de dáke'!... Ik most wel!... Ze waren vlak achter me!...

VAN HOOGENSTRATE (*als voren*).

Over de... daken?

GEVANGENE (*knikt hartstochtelijk*).

Over de dáke'.... 'k Weet zelf niet.... 't Was zoo donker ... Ik kon amper zien!... Ze waren vlak achter me.... Toen 'k ze hoorde, ben 'k ergens 'n deur ingeloope'... 'n trap op... nog 'n trap... in de goot... àl maar langs de góte.... 'k Hóórde ze.... 'k Hoorde ze àl maar achter me!... 'k Wist zelf niet hoe 'k liep!... Hier kon 'k niet verder... en toen... (*beziet zijn handen*). Kijk 's... alles... bloed!... (*veegt zijn handen langs zijn buis*). 'k Was anders al op straat... (*de vuisten ballend, uitbarstend*). Ik was al op strááť... Verdommelinge! (*hijgt, en bulkt in schor snikken los, de handen voor 't gezicht*).

VAN HOOGENSTRATE (*stil voor zich*).

Arme donder!

GEVANGENE (*veegt met den achterkant van zijn mouw de oogen af, en staart dan wezenloos voor zich uit*).

Gèk ben 'k!... 't Gééft wat, dat griene'.... 't Helpt je wat! (*Van Hoogenstrate wendt zich af, als verlegen. Gevangene gaat voort, overtuigend sprekende, met in-dringende oogen*). Meneer, je hoeft niet bang voor me te weze'.... Werachtig, ik zal

je niks doen!... Maar verraai me niet! (*smeekend, met bevende stem*). Meneer, ik smeek je d'r om, verraai me niet; want da's erger dan dood!... Dat is... (*weer uitbarstend*). Meneer, schiet me liever voor-de-kop, as dat je me verraait!

VAN HOOGENSTRATE (*eenigszins afgewend, worstelend met zichzelf*).

Ik... e... ik heb geen plan om je te verraden, maar... (*ziet gevangene weer aan, als overtuigd*). Hier kun je niet blijven. Je moet dus op de een of andere manier weg!

GEVANGENE (*smartelijk, wezenloos*).

Weg. — (*knikt langzaam*). Jawel. — (*zwijgt even*). En dat waar-na-toe. als ik meneer vragen mag?

VAN HOOGENSTRATE (*bruusk*).

Dat wéét 'k niet! (*zwijgt even, dan zachter*). Waar wou je naar toe, toen je... (*aarzelt even, dan rad*). Waar zou je naar toe zijn gegaan, als je niet ontdekt was geworden?

GEVANGENE (*als voren*).

Waar 'k dàn na toe zou zijn gegaan?... (*luistert angstig*). Ze kenne' toch niet hier komme', meneer? (*Van Hoogenstrate luistert even, maakt dan een geruststellend gebaar*). Waar 'k dàn na toe zou zijn gegaan? (*zwijgt even, als in zich zoekende; valt dan uit*). Dat wéét 'k niet! Meneer zel 't niet gelooven; maar werachtig, 'k weet 't niet. (*even stilte*) M'n hoofd maalde maar rond één ding: wèg!... vrìj!... Vrij!... En nou!... (*bijt op zijn vuist om niet te huilen*). Verdommelinge!

VAN HOOGENSTRATE (*slaat de oogen neer*).

Hm... (*ziet gevangene weer aan, zacht*). Maar in elk geval....

GEVANGENE (*dof, wezenloos*).

En waar kèn 'k nou na toe?... Ze weten 't nou allemaal! (*beziet zich*). En dan met dit pak! (*zwijgt even*). Hoewel, al hàd ik 'n ander pak... ze zoeken me nou toch overal.... Ik ken de straat nie' meer op!

VAN HOOGENSTRATE (*eenigszins resoluut*).

Hm... Was 't dan misschien maar niet beter, als je bedáárd....

GEVANGENE (*oplevend*).

Wat bedoelt meneer? Bedoelt meneer, dat 't beter was, als ik maar weer in de gevangenis terug... (*barst uit*). Dàt nóóit! (*hijgend*). Levend krijgen ze me daar niet weer! (*hijgen*). Je weet niet wat je daar zègt, meneer! 'n Vol jaar hek 'k d'r an gewerkt... àlle nachte.... En nou zou 'k weer... (*overtuigend*). Je ken me doodschiete'; maar levend krijgen ze me niet! (*Even stilte; Van Hoogenstrate heeft 't hoofd gebogen*).

VAN HOOGENSTRATE (*zich vermannend*).

Jawel, maar ik schiet je niet dood! En dus... (*De gevangene krijgt een duizeling. Hij kreunt, wankelt, tast in de lucht, leunt met gesloten oogen tegen den muur. Van Hoogenstrate aarzelt, zijn gezicht drukt heftig medelijden uit, terwijl hij zegt:*) Arme kerel! Ik wou waarachtig.... Ik wou dat 'k wat voor je doen kon.... Maar ik kan toch òòk nièt... (*legt de revolver op zijn bureau, gaat naar den gevangene en schuift hem den stoel bij de tafel toe*). Vooruit, ga zitten.... Alloh, je màg wel!

GEVANGENE (*ziet Van Hoogenstrate wezenloos aan, grijpt zich dan, wankelend aan den stoel en valt er op neer, de handen voor 't gezicht, kermend*).

O, Jezus-nog-en-toe....

VAN HOOGENSTRATE (*loopt een poos achter op het tooneel heen en weer, strijkt zich over het voorhoofd, ziet een paar malen naar gevangene, blijft denkend stil staan, schudt 't hoofd, en gaat naar het tafeltje naast de porte-brisée, waar hij zich een glas water inschenkt, dat hij achter elkaar leeg drinkt. Dan, na even aarzelend kijken naar gevangene, die nog in dezelfde houding bleef, schenkt hij nog een glas water in, en zet dat bij gevangene op tafel*).

Hierzoo; drink 's! — (*gaat naar zijn bureau en kijkt meelijdend naar gevangene, die drinkt, en wiens tanden tegen het glas klapperen.*)

GEVANGENE (*zet het glas op tafel, en spreekt met moeite*).

Je bent wèl goed, meneer!... God zal je d'r voor loone'... (*staart wezenloos voor zich uit, schrikt dan, en kijkt naar het raam, of hij buiten gerucht hoort*). Ik... hóór toch niks?

VAN HOOGENSTRATE (*luistert ook*).

Neen. (*even stilte*). Ben je nu wat... uitgerust?

GEVANGENE (*ziet Van Hoogenstrate wezenloos aan*).

Uitgerust? (*ziet weer voor zich en schudt 't hoofd*). Nee, uitgerust niet (*zwijgt even; spreekt dan als tot zichzelf*). Als 'k nou maar wist... wáár 'k na toe kon....

VAN HOOGENSTRATE (*trekt zijn bureau-stoel om en gaat zitten; spreekt of hij moeite doet om op zijn gemak te schijnen*).

Hm, ja, daar moeten we nu 's over spreken. Ik heb (*uitvallend*) verdòmd, ik heb medelijden met je! (*gevangene ziet op, wezenloos, verwonderd*). Ja, je mag gedaan hebben wat je wil; maar....

GEVANGENE (*spreekt als in slaapwandel, de oogen wijd naar Van Hoogenstrate heen*).

'n Moord. —

VAN HOOGENSTRATE (*wat schrikkend, kijkt schichtig naar de revolver, legt dan, als onwillekeurig de hand er op*).

Zoo: 'n moord. —

GEVANGENE (*knikt wezenloos*).

'n Oud wijf vermoord. Moord met voorbedachten rade, zooals ze dat noemen. (*kijkt naar Van Hoogenstrate's hand op de revolver en schudt dan 't hoofd met een vage grijns*). Nee, meneer hoeft niet bang te zijn. Ik zal meneer niks doen.

VAN HOOGENSTRATE (*met een flauwen glimlach*).

Je bent wel vrindelijk.

GEVANGENE (*wat oplevend*).

Vrindelijk of niet vrindelijk; maar da's heel wat anders! Meneer is 'n man in de kracht van z'n leven. Dat was 'n heel ander geval. als dat je 'n oud wijf molt, die cente te veel heit!

Een Liefdedienst.

VAN HOOGENSTRATE (*flauwtjes glimlachend, als met zijn gedachten elders*).

Zoo; had ze te veel? —

GEVANGENE (*overtuigend*).

En geen kind of kraai op de wereld, en zoo gierig as de hel! Niks an gelége'! Of ze leefde of niet, daar had geen mensch baat bij, en zij zelf 't minst van al! (*zwijgt even; dan dof*). Maar daar geven ze je levenslang voor!

VAN HOOGENSTRATE (*oplevend*).

Wacht 's! Ik herinner me geloof 'k de geschiedenis!

GEVANGENE.

't Is mogelijk! Hoewel, meneer moet toen nog wel erg jong zijn geweest. 't Is nou al acht jare geleë.

VAN HOOGENSTRATE (*levendig*).

Jawel, ik herinner me.... Jij hebt niet bekend; maar je kameraad....

GEVANGENE (*schudt 't hoofd*).

Je ben abuis, zooals 'k ook wel dacht. Da's 'n andere geval geweest. Ik had geen kameraad (*grijnst*). Zóó wijs was 'k wel! Maar bekend hèb 'k niet! Dàt is zoo!

VAN HOOGENSTRATE (*ziet gevangene scherp aan*).

Me dunkt, 't is toch dezelfde geschiedenis geweest. Het heeft me juist zoo geïnteresseerd, omdat ik niet begreep, waarom je eigenlijk maar niet bekende.

GEVANGENE (*met flauwe grijns*).

Waarom ik eigenlijk maar niet bekende? Begreep meneer dat niet? Dan zal 'k meneer dat nou's vertelle'. Doodeenvoudig omdat ik d'r lol in had om ze te pláge'. Ze waren nou toch maar nooit heelemaal zeker van d'r zaak. Alles was uitgekomme', op één ding na. Nou, en als ik nou maar niet bekon, dan konde' ze altijd nog denken, dat ik die ééne keer.. .

VAN HOOGENSTRATE (*valt uit; zeker nu*). Juist! Ik herinner me weer alles! Je hebt 'r vermoord, en toen heb je je dronken gedronken, en toen heb je alles verteld aan 'n kameraad; en die heeft later.... In Utrecht is 't gebeurd.

GEVANGENE (*knikt*).

Precies, nou is meneer toch an 't rechte! (*grijnst*). Ja, als meneer dàt 'n kameraad noemt, dan is 't zoo. Wij noemen 'n kameraad iemand waar je mee samen doet, zie je: 't zaakie! (*grijnst*). Maar meneer hei't 't dan maar netjes onthoué', dat mot 'k zegge! Stedeert meneer misschien óók voor rechter, dat-ie z'n eige d'r zoo voor interesseert?

VAN HOOGENSTRATE (*fronst even 't voorhoofd*).

Dat kon je wel eens geraden hebben. Ik studeer tenminste in de rechten.

GEVANGENE.

Voor avekaat dus! Nou, da's 'n mooi vak! Daar wi'k niks geen kwaad van zegge'! (*grijnst*). Hoewel, die van mijn hoefde óók niet om te kijke', als ze „leeperd" riepen. Die zee me alles tenonderste-boven voor. Meneer Havendrechte hiettedie! Hij had beter meneer Averechts kenne hiete'! (*grinnikt, wordt dan plotseling diep ernstig*). Zoo, mot meneer avekaat worde'. Nou, dan kan meneer heel wat goeds doen van z'n leven. (*zwijgt even; ziet Van Hoogenstrate ernstig aan*). En dan mag ik misschien God nog danken, dat ik hier juist....

VAN HOOGENSTRATE (*trommelt ongeduldig met de vingers op het bureau*).

Je was aan 't vertellen, waarom je niet hadt willen bekennen.

GEVANGENE (*knikt*).

Juist. Nou: natuurlijk dat ik d'r lol in had, om niet te bekennen. Ze waren nou lang niet zeker. Behalve één, dat was de leepste: die dee' anderande strikvrage'. (*grijnst*). Dan zee-die bij voorbeeld dingen die 'k niet gezeid had, dàt ik die gezeid had, om zóó achter de waarheid te komme'. Maar ik paste 'm! Of ik 'm gauw in de gáte' had! (*grijnst*). Leep dat-ie anders was! Af en toe maakte-n-ie 't zóó, dat ik m'n eige' in most houë, om niet te roepen: bliksem! je heb achter de deur gestaan! Hoe ken je 't anders zóó precies weten! Maar ik hiette alles te liege! Ik had, om zoo te zeggen, 'n vast plan in me kop, en daar gong 'k niet van af. (*zwijgt even, om met zichtbaar welgevallen na te denken*). Eén was d'r dan ook, hoe die hiet weet 'k niet; maar hij had zoo'n zwart snorretje; en die tweefel gedurig! Dat zag 'k wel! En diè zal dan ook niet veurgestemd hebben, toen 't er op ankwam.

VAN HOOGENSTRATE.

Wàt voorgestemd?

GEVANGENE.

Voor levenslang. (*Van Hoogenstrate glimlacht nauw zichtbaar; gevangene valt in een starend stilzwijgen*).

VAN HOOGENSTRATE.

Maar ik begrijp nog altijd niet, waarom je niet bekende. Je moest nu immers toch zitten?

GEVANGENE (*weer oplevend*).

Doet 'r niet toe! Nou had ik toch m'n lol van die kleine zwarte, die nou dacht dat ik onschuldig veroordeeld wier. Want heelendal beweze' wàs 't niet! Ik heb m'n eigen avekaat nog geeneens de waarheid gezeid. 'k Dacht zoo bij m'n eige': je ken nooit wete', wat dadde die heere' zoo onder mekander smoeze'. 't Ging nou in elk geval nog half op de gis!

VAN HOOGENSTRATE.

Maar waarom heb je 't dan daarnet aan mij wèl verteld?

GEVANGENE (*star voor zich uitziende*).

Dat wàs geen vertellen. 't Viel d'r uit (*uitbarstend*). En 't is goèd, dat, 't 'r nou maar 's uit is! 't Mòst 'r eindelijk 's uit! (*grijpt naar zijn keel; spreekt gesmoord*). 't He't me al acht jaar lang hier gezete'! 't Worgde me! Ik kon over niks anders meer denken! God-god! en dan die dagen, àl die dagen dat je d'r alleen mee ben. En al die nàchte'! Meneer, die nachte'! Die zijn 't slimste. Jezus! die angst! Die angst, als je in donker ben, alleen

d'r mee! En je ken' 't nooit kwijt! Nergens!... Nou is dàt tenminste weg! (*zwijgt even; ziet Van Hoogenstrate strak aan*). Maar nou zeg jij zeker later tegen die kleine zwarte dat ik bekend heb?

VAN HOOGENSTRATE (*na even zwijgen*).

Nee; denkelijk wel niet.

GEVANGENE.

Zou meneer me dat willen beloven.

VAN HOOGENSTRATE (*verstrooid*).

Jawel, dat kan ik je wel beloven.

GEVANGENE (*valt uit*).

Zoo! zoo! nou, da's mooi van je! Da's allemachtig mooi van je! (*zwijgt even*). Ik heb 't altijd 't aldergemeenste gevonden wat 'r bestond, om 'n ander te verraaie'. 'k Heb 't ook nooit gedaan! Wàt 'r ook gebeurde, de kameraads konden op me rekene'! Maar zoo benne' ze niet allemaal! Je hèb van die kerels...!

VAN HOOGENSTRATE.

Neen, ik zal mijn woord wel houden; hoewel ik altijd nog niet goed begrijp....

GEVANGENE (*hoofdschuddend*).

Begrijpt meneer dat nou nòg niet? Kijk 's, as ze meneer nou 's pestten, zou meneer d'r dan geen lol in hebben om óók 's te peste'? Want die kleine zwarte weet nou toch maar z'n leven lang niet of ik onschuldig zit!

VAN HOOGENSTRATE (*met flauwen glimlach*).

O, is 't 'm dat?

GEVANGENE (*knikkend*).

Dàt is 't 'm (*zwijgt een poos; spreekt dan zwaar, somber*). Maar meneer, nou dat 'k je tòch spreek, nou zou ik je wel 's wat willen vragen, wat 'k nog nooit, an niemand heb kènnen vragen (*zwijgt even*). Zie je, ik heb altoos gedacht: als ik nou toch van m'n leven nog 's iemand vind die goed voor me is, en die wil naar me luisteren, dan moet ik hem toch 's wat vragen. (*zwijgt en kijkt Van Hoogenstrate met in-dringenden blik aan*).

VAN HOOGENSTRATE.

En dat is?

GEVANGENE.

Ja, zie je, ik vraag 't niet veur m'n eige: daar is tòch niks meer an te doen; maar ik vraag 't veur later, veur anderen. (*zwijgt even; zegt dan dringend en met nadruk*). Zie je, of meneer d'r wat an zel kenne doen, dat weet 'k niet; maar às meneer d'r ooit wat an zou kenne doen, dan wou 'k vrage', of meneer d'r niet voor zorgen kon, dat de doodstraf weer kwam.

VAN HOOGENSTRATE (*met een beweging van verbazing*).

De... dóódstraf?

GEVANGENE (*knikt hartstochtelijk*).

Ja, meneer: de dóódstraf. Kijkt meneer dáár zoo vreemd van op?

VAN HOOGENSTRATE.

Ja, daar kijk ik zéker vreemd van op!

GEVANGENE (*met nadruk*).

Dat komt, omdat meneer nog nooit gezeten he't, gezéte', met nog 'n heel leven vóór 'm (*uitvallend*). Want, dàt meneer, da's de hel! da's erger as de hel! (*zwijgt even*) Kijk 's, ik weet niet, ik weet d'r niks van, of meneer d'r óóit iets an zel kènne' doen; maar ik heb al die jare gedacht: as ik vóór me dood nog 's iemand spreek, die na me hoore' wil, dan vraag 'k 'm dàt. —

VAN HOOGENSTRATE (*nog altijd verbaasd*).

Dus jij hadt liever gewild...?

GEVANGENE (*somber*).

Derect meneer, derect! (*wijst met gestrekten arm naar de revolver*). Ik zee ommers „schiet maar"! Dat ware' geen praatjes: dat was de zuivere waarheid. Dan was ik d'r ùit! (*zwijgt even; dan gesmoord*). Dood is dood; maar.... (*valt weer in star zwijgen*).

VAN HOOGENSTRATE.

Dat begrijp 'k niet! Nu is 't toch altijd nog mogelijk.... Jij, bij voorbeeld, jij wàs nu toch bijna gevlucht!... En zoo is 't óók mogelijk, dat je, als je je goed gedraagt, nog weer 's los komt.

GEVANGENE (*kijkt Van Hoogenstrate aan, somber*).

En wat had 'k dàn, as 'k nog weer 's los kwam?

VAN HOOGENSTRATE.

Wat je dàn hadt...? Dat weet ìk niet!... Je bent nu toch óók gevlucht?... Dat is toch net eender?...

GEVANGENE (*somber*).

Daar he't meneer wèl gelijk an, dat dàt al zoowat net eender is. 't Is allebeî al even plezierig! Of 't plezierig is? (*bitter grimlachend*). Hè je 't nog niet gezien? Ze stane me overal op te wachte met meziek! Ze vlagge door 't heele land! en 't geld gooie ze te grabbele! 'k Heb maar te râpe!

VAN HOOGENSTRATE.

Jawel, maar... als 't toch op leven aankomt: zoolang d'r leven is, is d'r hoop.

GEVANGENE (*knikt, somber*).

Zoolang d'r leven is, is d'r hoop! Juist, dat denk-ie eerst ook. En as ze je dan te kieze' gavve, dan koos je je leven. Maar later! (*balt dreigend de vuist*). Ik wou dat jullie, die wetten make', 't één van allen maar 's voelde' wat 't ìs: levenslang...! (*verheft de stem, schor*). Zeker te wete', zeker te wete', dat je vàst zit! voorgòèd! Tot an je dood toe! Tot ná je dood nog! (*zwijgt; dan zachter*). Ik heb zoo dikwijls gedacht: kijk, als 'k nou nog maar 's éène minuut vóór m'n dood vrij was: éène minuut! Maar dat stapelt maar op mekaar, dáge', nàchte', dáge', nàchte', en d'r is geen end an! (*gesmoord uitvallend*). Je wordt suf; je wordt gek! Viermaal heb ik d'r naast me een gek hoore' worde'. (*heft de handen op*). Groote God, da's erger as de hel! Da's erger as honderd moorde'! Dat gillen, en dan in de nacht!... En je ken d'r niet uit!... Je ken nergens weg!... Die múre'!... O Jezus, die múre!... (*stiller*). En

dan weet je, dat 't met jou óók zoo gaan zal. 'k Heb der vier gek hoore' worde': drie mannen, en ééne vrouw. Die vrouw, dàt was 't ergste. Die had kinderen. Ze had d'r man vergeve' met rottekruid, omdat-ie d'r beulde. En ze had kindere'. Ze riep maar àl om d'r kindere'! (*ineenkrimpend*). As 'k d'r an denk, dan hóór ik 't nóg. Die he't de hel nie'meer noodig! Da's erger as de hel! (*zwijgt even; dan heel zacht met hoofdschudden*). Nee, meneer, as je an God gelooft: dat kan God nooit goed vinde'. Da's 'n straf, die veel erger is, dan wat 'n mensch óóit gedaan kan hebben. Maak liever alle menschen dood, as dat je d'r één levenslang... (*uitbarstend; ziet Van Hoogenstrate indringend aan*). Begrijp 's gòèd meneer: lévens'àng! (*Van Hoogenstrate knikt, met somber gezicht vóór zich ziende; gevangene vervolgt, iets zachter*). 't Is zooals 'k zeg: eerst vin je 't zoo erg niet; maar dàn...! (*gesmoord*). dan zoek je overal na iets om je eige' van kant te make'.... Net zoolang tot je suf ben. (*even stilte*). Ik heb wel met m'n kop tege de muur geslage', tot 'k dacht: nou zel die berste'! Maar dat mòcht 'k niet, meneer. Dan bonde' ze me. 'k Mocht me niet eens zelf dood make'. En wat hadde' ze d'r an, of 'k daar zat? 'n Opvreter voor niks! (*even stilte; dan dof*). Al die dage' dat je 't licht ziet worde', en dat je weet, dat je van alles wat 'r op de wereld is, nou nooit meer wat zien zal! En dan die nàchte', waarin je maar àl dàt ziet, wat je gedáán heb! (*grijpt naar zijn hoofd*). O, God, meneer, die nachte'...! Als ze je één zoo'n nacht liete' zitte', en ze liete' je denke' dat 't levenslang was, dan hadt je al meer as straf genoeg!... Maar dàn àl die nachte'...! (*ziet Van Hoogenstrate aan, die weer voor zich heen knikt*). 't Is de hèl! (*even stilte; zachter*). En daarom meneer, as jij 'n hart in je lijf heb, en je ken d'r óóit wat an doen, dat de doodstraf... (*uitvallend, zichzelf in de rede*). Levenslang! Wàt doe je met levenslang? Gèk worde'; dàt doe je! (*met nadruk*). En dat wor je niet gauw! 'n Mensch z'n verstand is taai! (*even stilte*).

VAN HOOGENSTRATE (*aarzelend, als zoekend naar een argument*).

Maar... maar de doodstraf is eigenlijk afgeschaft, omdat de menschen zich moeten kunnen beteren, vóór ze sterven.

GEVANGENE (*schudt somber het hoofd*).

De meeste' die lang zitte' sterven gek. En gekke' benne soms nog veel slechter as slechte mensche'. 't Benne soms rejaal beeste'. En as ze dan zóó in de hemel motte komme', dan wéét ikke-n-'t wel! (*even stilte; dan met een ruwen lach*). Heerepraatjes, dat betere'! Azze we in de gevangenis blijve', dan hebbe' we niks te betere'; en azze we los komme' nog minder: dan kenne' we nog maar alleen op schooi gaan. En wat d'r dàn van komp, nou, dat hangt van 't toeval af! Nee, hoor: dat betere' daar zien ik niks van! Weet je wanneer of 'n mensch z'n eige' betere' ken? As-t-ie de kost voor 't kauwen he't, en nog geld toe! Late' ze mijn maar 'n villaatje geve, met cente' genog! Dan zel je mijn me 's netjes zien betere'. Of denkt meneer soms dadde wij voor ons plezier stele'? Mis hoor! Enkelt-en-alleen om de cente'! Alles om de cente'!

VAN HOOGENSTRATE.

Dus als jij nu vrij was, dan zou jij weer 't zelfde leven beginnen?

GEVANGENE (*onverschillig*).

Weet ik 't? 't Zou d'r van afhange', of 'k te vrete' had! Dáár he' 'k me nooit druk over gemaakt, over wat 'k doen zou!

VAN HOOGENSTRATE.

Maar dat begrijp ik niet! Toen je toch vluchten wou, mòèt je daarover gedacht hebben. (*Gevangene schudt het hoofd*). Wat dan?... Wat voor plan hadt je dan?

GEVANGENE (*ziet somber voor zich uit*).

Plan?... 'n Plan he' 'k nooit gehad ... 'k Zou niet wete' wàtvoor plan! Ik dacht maar wèg!... vrìj!... (*even stilte*). En als 'k dacht dat 't me nog 's lukke' zou, dan verbeeldde 'k m'n eige', dat 'k op 'n land was: 'n groot land: 'n weiland, pal in de zon. (*lacht flauw*). Ja, 't is wèl kasseweel: hoe kom-ie nou an 'n weiland? (*even stilte*). Maar 'k verbeeldde m'n eige' dat nou maar zoo. (*zwijgt*).

VAN HOOGENSTRATE (*kijkt gevangene aan*).

Hm, ja; maar als je daar nou 's wàs, op zoo'n weiland.

GEVANGENE (*ziet hem wezenloos aan*).

Als 'k daar nou 's was? Nou, nou, dan... (*kijkt star vóór zich*). dan: dóód!

VAN HOOGENSTRATE (*ziet gevangene medelijdend aan; dan voor zich*).

Heb je geen familie?

GEVANGENE (*als uit een droom ontwakend*).

Familie?... Nee.

VAN HOOGENSTRATE.

Niemand?

GEVANGENE (*strak*).

Nee: niemand.

VAN HOOGENSTRATE (*aarzelend*).

Maar dan toch... gehàd?

GEVANGENE.

Gehad? Ja, gehàd wel? (*zwijgt even; dan ruw*). As je dat teminste familie noemen ken! 'n Vader hè 'k nooit gehad da 'k weet (*lacht schor*). en m'n moeder hè 'k nooit anders gezien as dronke'... 'k Heb 'n tijdje geleefd, met 'n meid; maar die liet me zitte', toen... (*wuift met de hand*). Och, maar wat zel 'k meneer die smeerlapperij allemaal vertelle'! Meneer zou nog denke' dat 'k 't deê, om m'n eige' schoon te wassche'! 't Is allemaal beroerdigheid, van begin tot 't end. (*valt in star zwijgen*).

VAN HOOGENSTRATE (*ziet gevangene aan*).

Hm, ja... (*uitvallend*). Ja, kerel, waarachtig, ik heb medelijden met je (*gevangene kijkt verwonderd*

op). Maar zèg nou 's zèlf: wàt kan ik eigenlijk voor je doen?

GEVANGENE (*zwijgt even, kijkt dan naar de revolver en wijst er op met uitgestrekten arm*).

Wat je ken doen?... Mijn dat ding geven. —

VAN HOOGENSTRATE (*springt op, legt de hand op de revolver*).

Dat nóóit! Dat zou zijn, of ikzèlf 'n moord deê!

GEVANGENE (*lacht loom*).

Hè-hè-hè! En as meneer me dat ding niet geeft, en ik ga zoo aanstonds de straat op, denkt meneer dat-ie dàn géén moord doet? Dan gebeure' d'r misschien tien! Want wie me anpakt (*dringend*) die wurg ik! 'k Heb de dood in me lijf; en dan sta je voor niks! Terug in 't spinhuis, dàt nóóit! (*luider, met wijde oogen*). Nóóit!

VAN HOOGENSTRATE (*de revolver in de hand; zijn stem klinkt wanhopig*).

Maar ik kàn toch niet....

GEVANGENE (*wuift met de hand*).

Meneer he't tijd! Ik zal meneer niet haasten. Maar as 't wáár is, dat meneer medelijë met me heeft, dan... (*geloop buiten langs 't raam; stemmen die niet te verstaan zijn. Gevangene springt op, doodsangst in de oogen*). Wat is dat?

VAN HOOGENSTRATE (*luistert*).

Stil! (*er wordt op het raam getikt. Gevangene wijkt met doodsangst op het gezicht naar achteren, tot tegen den muur naast de deur, waaraan hij zich steunt. Van Hoogenstrate gaat naar het raam en slaat het gordijn op. Gevangene krimpt ineen*).

STEM BUITEN.

O, meneer, is u nog op? Nee, dàn is 't niks! Maar we dachte' dat 't wat anders kon zijn!

VAN HOOGENSTRATE.

Ja, ik ben nog op!

STEM BUITEN.

O, nee, zie je, dan is 't niks! Maar we zoeke d'r anders een!

VAN HOOGENSTRATE.

Wàt zeg je? Wie zoek je?

STEM BUITEN.

Ja, we zoeke' hier in de straat! D'r is d'r van nacht een vandoor gegaan.

VAN HOOGENSTRATE.

Vandoor gegaan? Hoe dat?

STEM BUITEN.

Ja, uit de gevangenis. 't Zou kenne' zijn, dat-ie hier over de daken gevlucht is. Maar as meneer nog op is, dan is 't niks!

VAN HOOGENSTRATE (*toont de revolver*).

En goèd op ook.

STEM BUITEN (*lacht*).

Nou, meneer, dat 't maar niet noodig mag zijn, meneer! En anders, wij benne' in de politiepost op de hoek.

VAN HOOGENSTRATE (*knikt*).

Mooi zoo! Mooi! (*laat het gordijn vallen, staat even stil, den blik omlaag. Dan keert hij zich naar den gevangene, en ziet een poos in diens van doodsangst verwrongen gelaat*). Je hebt gezegd, als ik medelijden met je had... (*gaat naar de tafel en legt de revolver er op*). Hier ligt-ie. (*gevangene wil toe-schietend grijpen; maar Van Hoogenstrate weert zijn hand af*). Laat liggen! (*zwijgt even; dan, zich vermannend, streng*). Je blijft dáár onbeweeglijk staan, tot ik buiten ben. Versta je? Tot je de buitendeur gehoord hebt. Dàn doe je wat je wilt... vluchten, of... of dàt (*zwijgt even; dan eenigszins schor*). Ik ben binnen een paar minuten met de politie hier. (*Gevangene knikt; zijn gezicht is weer wezenloos. Van Hoogenstrate doet een paar schreden naar de deur, blijft dan staan, ziet als in tweestrijd naar gevangene en komt terug*). Geef me 'n hand (*reikt zijn hand, die gevangene aanneemt*). Ik wou dat ik... iets ànders voor je doen kon. (*Gevangene schudt het hoofd, blijft hoofd-gebogen staan. Van Hoogenstrate gaat snel heen. Men hoort hem de trap afloopen, een buitendeur dichtslaan. Gevangene heft als geëlectriseerd het hoofd op, en grijpt de revolver. Een klok buiten slaat twee slagen. Gevangene staat een oogenblik wezenloos stil. Dan doorschokt hem iets, hij valt plotseling op zijn knieën, en bidt, voorovergebogen, de revolver in de gevouwen handen.*

Snelle schreden buiten. Stemmen. Gevangene springt op, maakt een gebaar van wanhoop, luistert. Knarsen van een sleutel in de buitendeur. Gevangene zet de revolver voor 't voorhoofd, schiet, geeft een kreet, wankelt, en valt achterover.

Tegelijkertijd geluid of meerdere personen de trap opstormen. Nog achter de deur hoort men Van Hoogenstrate zeggen: „Ja, ik heb duidelijk leven gehoord"!

De porte-brisée gaat open, Van Hoogenstrate met twee agenten verschijnen. De agenten doen een uitroep, schieten toe, beuren gevangene op, maar laten hem weer neervallen.

Van Hoogenstrate heeft een gebaar van afschuw en wanhoop gemaakt.

EERSTE AGENT.

Dood; as 'n pier.

TWEEDE AGENT (*knielt bij gevangene en onderzoekt hem*).

Z'n eige' doodgeschoten. (*beurt de revolver omhoog*). Is dat uw revolver soms, meneer?

VAN HOOGENSTRATE (*met een gebaar van afschuw*).

Ja, ja.

TWEEDE AGENT (*nog knielend*).

O, u liet 'm zeker op de tafel liggen, toen u....

VAN HOOGENSTRATE.

Ja... ik... (*wankelt en loopt naar zijn bureaustoel, waarin hij neervalt, ineenkrimpend, de handen voor de oogen*). Breng die man weg! Breng die man dadelijk weg!

Einde.

† † † BEZOEK † † †

DOOR

INA BOUDIER—BAKKER.

Bij het raam zat de oude mevrouw Verwoude rechtop in haar grooten leunstoel — en wachtte. Onbewegelijk, het strakstrenge gezicht voor zich uit starend in den rustig-groenigen kamerschemer, die naar binnen donkerde van de hooge linden in den tuin.

Tweemaal bewoog ze het hoofd terzij, zochten haar oogen de wijzerplaat van de koekoek-klok in den verren kamerhoek.

Toen, als aarzelend, kwam haar zwakke stem:

„Hoe laat is het?"

„Het is kwart over tweeën, mevrouw," zei de gezelschaps-juffrouw zacht.

Er was weer stilte. Van uit haar hoekje bespiedde de oude juffrouw de Rooi het gezicht van haar mevrouw, overlegde zij voor de zooveelsten keer peinzend:

„Het was een erg ding voor mevrouw, dat straks de kinderen kwamen met de nieuwe jonge mevrouw — dat was wel een erg ding."

En onrustig, in haar zacht, gedwee gemoed, hoopte zij, dat mevrouw toch maar een beetje vriendelijk zou zijn, niet zoo vreeselijk strak, zooals zij dat zoo doen kon — zij wou maar dat zij er niet bij hoefde te zijn, zoo naar als ze 't vond voor dat jonge vrouwtje .... maar voor mevrouw en meneer was 't een hard ding ... dat kon *zij* voelen, zij had toch ook Marietje gekend van klein kind af — zij moest er niet aan denken — wat een mooi fijn vrouwtje was dat toch — en lief — voor haar ook altijd zoo lief....

Juffrouw de Rooi met knippende oogen, hief het breiwerk dichter bij haar gezicht, dat mevrouw niet zien zou ....

In haar stoel zat de oude vrouw roerloos, schijnbaar zeer kalm; de kleine wasgele fijne handen sloten krampachtig koud vast in elkaar.

„Straks zouden ze komen. Oh! 't wàs wel héél hard....

Zij, die de plaats van haar Marietje had ingenomen."

In het oude gezicht groefden zich de smartlijnen dieper — alles leefde weer op in haar geest.

De dag — toen haar schoonzoon haar was komen vertellen, dat hij hertrouwen wilde... Stil had zij gezeten, geluisterd naar zijn voorzichtig gekozen woorden — en niets had zij gezegd, zich beheerschend om haar ouden dooven man, die zoo stil-droef daar bij zat.

Maar een jong-hartstochtelijk heete toorn was ontbrand in haar — in bitteren opstand willend verdedigen de nagedachtenis, de opengelaten plaats van háar kind.

Zij had gezwegen. De bruischende stroom van heftige verwijten, die haar naar de lippen drong, vermocht haar bevende mond niet uit te spreken. Zij had daar gezeten, zóó zichtbaar ontzaggelijk lijdend, dat haar schoonzoon ten slotte ook zweeg.

Eindelijk had zij alleen uitgebracht:

„Dus — jij kunt een ànder stellen — in Marietjes plaats."

Hij zweeg, gekrenkt. „Hij had véél van Marietje gehouden — maar 't was toch een schandelijke onbillijkheid te eischen, dat hij zóó zou blijven voortleven — in dat ongezellige huis met altijd weer andere miserabele juffrouw-exemplaren, waar de kinderen geen ontzag voor hadden. Voor de kinderen ook was 't noodig — die verwilderden, werden brutaal en onhandelbaar. Hij snakte weer naar een *thuis*."

Toen was een paar weken later het bezoek gevolgd van hem en het meisje. Kil en strak van hàar kant, de jonge menschen gedrukt en zenuwachtig. De oude vader lag ziek te bed.

Vóór het trouwen gingen de oude lui voor drie maanden naar Wiesbaden. Verleden week waren zij teruggekomen. En nu voor het eerst zou *zij* komen mèt de kinderen.

Om de kinderen wilden de grootouders geen breuk — om de kinderen zouden zij het ergste doorstaan.

Zij wachtte ....

Langzaam door de suite kwam de doove grootvader, met schuifelend voorzichtige stappen van ouden man.

Bescheiden wilde de juffrouw heen gaan.

Uit haar hoekje kwam de gebroken stem:

„Blijf je hier, Annette."

Onhoorbaar ging de juffrouw weer zitten. Mevrouw had dit dadelijk gewild, en meneer vond het meestal goed, zooals mevrouw het zeide.

De vertrouwde juffrouw de Rooi, al bijna dertig jaar in de familie, wist àlles, kende alles, zweeg alles, was geen vreemde, en tòch zou haar tegenwoordigheid voorkomen mogelijke uitingen van weerszijden.

De koekoek riep half drie.

In de kamer was het stil, hoorde men alleen het tikken der breinaalden van juffrouw de Rooi.

De oude man in zijn stoel, wendde soms even het zachte gezicht met slecht-verborgen onrust naar zijn vrouw — die staarde altijd stil voor zich uit.

Daar galmde de bel door de hooge marmeren gang.

Juffrouw De Rooi liet zenuwachtig het breiwerk zakken in haar schoot.

Ernstig-dringend zag Verwoude naar zijn vrouw, maar zij, voelend zijn blik, keek hem met een nauw bedwongen trilling om den mond, opzettelijk niet aan, keek recht naar de deur, waarachter nu voeten schuifelden.

Langzaam ging de deur open; op den drempel stond de jonge vrouw, lichte figuur, in haar zomerjapon, waarachter de kinderen half wegscholen. En de oude moeder kon niets doen dan onafgewend staren naar dat lichte, zomersche . . . dat pijn deed, scherpe pijn in hun sombere, stille kamer, waar zij beiden gezeten hadden, de weken en maanden . . . de twee jaar met hun smart.

Een oogenblik aarzelde Jeanne Verwoude met even een verlegen trekking om de bruine oogen — toen gewild kalm liep zij op de oude vrouw toe.

„Dag mevrouw. . . ."

„Jeanne, hoe gaat het. . . ."

Droog stokten de woorden haar op de lippen, terwijl zij, sidderend steunend op de stoelleuningen zich even verhief.

Het plekte rood op Jeannes wangen, toen ze zich omwendde naar den vader.

De oude man was opgestaan. Zacht in het droeve fijne gezicht zagen de blauwe oogen haar onderzoekend lang aan. Ontroerdstom knikte hij alleen maar vriendelijk tegen haar, terwijl zijn koude hand even de hare vasthield.

Achter haar joelden de kinderen niet als gewoonlijk druk naar de grootouders. Stil, onder den indruk van het geval zoenden ze achter elkaar, de twee meisjes en de jongen, opa en oma, rondkijkend dadelijk omdat ze hier in geen drie maanden geweest waren — in het groote huis van opa en oma, waar je zoo lekker spelen kon.

Vriendelijk-hoofsch, nog geen meester over zijn stem, wees Verwoude naar de kanapé! Juffrouw De Rooi zette stoelen voor de kinderen. — De zusjes zaten met schommelende beentjes op de groote stoelen. Bert, de jongen bleef staan, leunend met zijn elboog in den schoot van grootmoeder.

Vormelijk-koel vroeg mevrouw:

„Heb jullie een mooie reis gehad?"

„Ja, heel mooi. Heeft 't u goed gedaan in Wiesbaden?"

„O ja."

Er was stilte.

Jeannes kalme beheersching slonk langzaam weg onder den strakken blik van mevrouw Verwoude, die toch zoo vaag, zoo terugwijzend deed in haar smart. Hier verloor zij haar aplomb van opgewekte bijdehande vrouw, en wrevelig voelde zij zich verlegen in deze koel aristocratische omgeving, in die donkerdeftige groote kamer met eikenhout beschot en de antieke kostbare meubels.

Zij was de oudste uit een groot gezin dat van een klein inkomen rond moest, en meer dan haar zwakke moeder had zij het huishouden bestuurd en de kleinere kinderen opgevoed. En zij was er geworden werkzame, flinke, plichtgetrouwe vrouw, vroùw al in haar meisjesjaren, practisch en handig, zorgzaam voor kinderen, maar zonder veel teederheid, goed maar niet innig, méér voelend voor kinderpret dan kinderleed, vooral missend het intuïtief begrijpen van een anders gevoel. In afschrik voor alle ziekelijkheid kende ze geen onderscheid tusschen verweektheid en verfijning, vond ze alle fijngevoeligheid sentimenteel.

„Gezònd moest alles zijn, gezond, frisch en licht . . . en gezond je gedachten, geen getob over dingen, die niet anders kònden,

die zóó het beste en meest practische waren."

En zoo kon zij. met haar gladde gezonde opgewekte natuur niet peilen het diepe karakter dier oude vrouw, niet peilen de verontwaardigd-bittere smart van die ziel, welke in ouderdom haar hartstochtelijk vuur jong had bewaard. Zij doorvoelde niet het woeste lijden der moeder, dat onrechtvaardig maakte tegen haar — zij voelde alleen verstandelijk het onredelijke ervan.

En missend den fijnen tact om door een enkel woord iets te zeggen, dat hier in dien moeielijken toestand op zijn plaats was, wilde zij allen forceeren tot een gedwongen natuurlijkheid.

Maar de kinderen waren verveeld stil. De zusjes zaten zwijgend naast elkaar in hun grijs linnen jurken — „practische stevige jurken, die goed tegen wasschen konden —" merkte de grootmoeder snel-bitter op.

„En niet zoo gauw vuil als wit, Marietje had de kinderen altijd wit laten dragen."

En zij proefde uit die linnen jurken het karakter van Jeanne.

„Knap en netjes, zonder eenige verfijning — Marietje en zij zelf waren gewoon zoo iets degelijk-burgerlijk te noemen. Wat had zij de kinderen altijd beelderig gekleed! . . ."

Wrevelig-onwillig luisterde zij naar wat Jeanne zei:

„Vertel eens aan opa en oma, Wies, waar je gisteren geweest bent."

Maar het kind, voelend den druk bij de groote menschen, hàd nu geen opgetogen woorden meer. Kortaf, even opkijkend van onder den grooten hoed, zei ze:

„Naar Roozenburg . . ."

De grootmoeder keek naar den heen-en-weer slingerenden kindervoet.

„Kooplaarzen van grof leer — vroeger werden de kinderen de schoenen aangemeten — dit bedierf een kindervoet, dat harde leer en grof model . . ."

Jeanne, willende teruglokken in het drukkend bezoek de opgetogen kinderverrukking van den vorigen dag, dròng:

„Nu weten Opa en Oma nòg niets — vertel er eens wat van. . . ."

Even lichtte het fijn-blanke kindergezichtje op, dan instinctmatig voelend het vijandige van de grootmoeder tegen Jeanne, keerde ze zich even instinctmatig naar het oudere, lang gekende, terwijl zij thuis zich meestal aanhankelijk en lief toonde tegen de tweede moeder. Stug haalde ze de magere schoudertjes op — zweeg.

Over Jeannes gezicht steeg een kleur van ergernis over dezen onwil van het kind tegen haar, nu de grootouders erbij waren.

De grootvader zat erbij, gespannen, trachtend hun gesprekken op te vangen.

„Wat vertelt ze?" vroeg hij.

„Ze is in den speeltuin geweest, nietwaar?" haastte juffrouw de Rooi er tusschen.

Hij knikte vriendelijk.

„Zoo? en Thea ook?"

Thea liet zich van haar stoel glijden, liep hard naar hem toe, en klom aanhalig op zijn knie.

Hij hield haar vast, met bevende hand, streelend over het blonde haar — Marietjes haar.

Bert leunde nog altijd zwijgend tegen zijn grootmoeder, strak kijkend van den een naar den ander — met een harder trek telkens naar het gezicht van Jeanne.

Het gezonde, vroolijke in haar irriteerde ontzaggelijk den jongen. Voor hem, die hartstochtelijk zijn moeder had vereerd, nòg vereerde, was dit tweede huwelijk heiligschennis.

Waar Wies, met het nukkige van haar leeftijd soms zonder eenigen dieperen grond brutaal tegen de tweede moeder kon zijn, negeerde de jongen haar stelselmatig, met een diepen haat dat zij de plaats van zijn moeder dorst in te nemen; haat, dien hij achtereenvolgens tegen elke huishoudster na den dood van zijn moeder had gevoeld, nòg gevoed door den afkeer voor Jeanne's forsche opgewekte, bezige persoonlijkheid, die hem irriteerde tot dol worden toe. Vooral haar stem, haar luide vroolijke stem maakte hem razend soms. En meer en meer trok hij elk vrij oogenblik naar de grootouders, voor wie hij zacht, volgzaam kind was, geheel verschillend van thuis.

Jeanne zat nu tusschen de leege stoelen verlaten aan den eenen kant. En zij ergerde

zich, omdat zij zichzelf hier onbehagelijk in haar frissche linnen japon voelde, van een ànder maaksel dan de aristocratische oude menschen, dan de kinderen, die dezelfde verfijning in hun uiterlijk, hun bouw hadden; dat „iets" wat zij altijd verweektheid en gekheid noemde, en waar zij zich nu tòch, zonder het te kunnen ontleden, niet tegen opgewassen voelde.

Juffrouw de Rooi stond op.

„Mag ik u een glas limonade inschenken, mevrouw? Niet? — wat sherry met water soms liever — enkel sherry?" vroeg haar zachte gedweeë stem.

Jeanne bedankte, hoewel ze dorst had.

De jongen keek haar aan met plagende oogen; hij herinnerde zich, dat ze op straat gezegd had dorst te hebben.

De meisjes sprongen begeerig op, drongen bij het buffet om juffrouw de Rooi, opeens dorstig door het zien van drinken. Kleine Thea zocht rond.

„Waar is Bob, Oma? O Opa, ik heb gisteren bij Opa en Oma Reinders zóó'n hondje gezien!"

De grootvader verstond niet, knikte vriendelijk.

„Bij wie?" ontviel de bevende lippen der oude vrouw.

„Bij mijn ouders, mevrouw," zei Jeanne bleek, gekrenkt.

„Dat *zijn* onze Opa en Oma niet, die zijn niks van ons . . ." snerpte Berts hooge jongensstem.

Mevrouw Verwoude, in 't onaangenaam besef lomp te zijn geweest, trachtte iets te zeggen. Zij wilde den jongen beknorren, maar vond geen woorden.

Afgemat, zei ze kort-streng alleen:

„Stil Bert."

Wies zat met haar hoofd opzij gekeerd. Haar groote slappe hoed, die haar gezichtje bijna verborg, trilde van ingehouden lachen.

„Die Bert — die dorst nou gewoon alles te zeggen. . . ."

Alleen het kleintje argeloos zei:

„Ik krijg een poesje van die oma, — oma. . . ."

Verwoude had niet verstaan. Angstig-geagiteerd trachtte hij op te vangen, wat er gezegd werd.

Oh, zijn ellendig gebrek! Dat hij nu toch niet hóórde wat ze spraken. Als nu maar niemand iets onaangenaams zei — dàt moest voorkomen worden — ze zaten met zulke strakke gezichten — gauw wat zeggen, geen stilte laten komen . . .

„Waàr ben je geweest, Thea?" hervroeg hij, het grijze hoofd naar het kind gebogen.

De oude vrouw zag stil uit het raam.

„Naar opa en oma Reinders!" riep het kind hard

Jeanne, haar gewone resoluutheid van altijd weten hoe te handelen, verloren, keek onwillekeurig hulpzoekend hem aan.

Hij kon niet verbergen de uitdrukking van smart die tegen zijn wil in zijn gezicht kwam, en Jeanne voor 't eerst dien middag voèlde iets van het groote leed in dit huis. . . .

Stil wendde zij haar oogen van hem af — keek geagiteerd-verlegen voor zich.

Den hoffelijken ouden man, voorkomend altijd toch in zijn groote smart, tegen de vrouw, die de plaats van zijn verloren kind innam, hinderde het ontzaggelijk, dat hij zich niet beter had kunnen beheerschen.

Stooterig, nog niet de pijnlijke gewaarwording te boven, bracht hij uit:

„Zoo — zoo — zoo — prettig? dat was prettig hè?"

Het kind al half vergeten wàt — knikte onverschillig — zat te spelen met zijn horlogeketting.

„We moesten wat vragen van Papa," zei Wies.

„Wat was dat dan?" vroeg de grootmoeder.

„Of u en opa met Berts verjaardag komen eten."

De oude vrouw gaf geen antwoord; met bevenden mond keek zij in den tuin.

Stom en droef stond de jongen naast haar, keek haar even schuw aan.

Jeanne sprak geen woord. Bleek zat zij voor zich uit te staren.

„Die oude man had zoo'n vriendelijk goed gezicht — zoo heel anders dan het oude mensch — zoo vijandig als zij deed, zooals zij zat te kijken naar de jurken en de schoenen van de kinderen — ja verbeeld je den onzin dat onophoudelijk wasschen van dat witte fijn geborduurde goed — dat werd veel te duur.

Nu die witte jurken zoo goed als òp waren, kocht *zij* ze niet weer — en zulke schoenen als die kinderen hadden gedragen — zoo'n schandelijke weelde — dat kòn Anton met zijn traktement niet opbrengen, zooals die kinderen gekleed gingen, alles even fijn en duur — zij had zelf altijd eenvoudige, stevige kleeren gedragen — doelmatig en niet duur... en *zij* zou doen in haar huis wat *zij* verkoos — zij was goed voor de kinderen, maar ze bedierf ze niet...."

Verwoude liet zijn bril vallen, zij bukte, gaf ze hem zwijgend over.

Op zijn vriendelijke manier zei hij:

„Dank je — o dank je wel."

Juffrouw de Rooi onrustig, stond op.

„Het was zóó akelig, zij kòn er niet meer bijzitten — en die kinderen, dat die dat allemaal maar mee aanzagen...."

„Gaan jullie eens mee in den tuin?" vroeg ze — „opa heeft twee nieuwe witte duifjes...."

Even apprecieerend haar tact, knikte mevrouw haar haast onmerkbaar toe.

Thea liet zich dadelijk van opa's knie glijden — ook Wies kwam aanloopen. En ieder hangend aan een arm van juffrouw de Rooi — goedig oud mensch, waar ze van hielden — huppelden ze weg.

Stug en stom, de handen in de zakken, volgde de jongen langzaam.

Een stilte viel in de groote kamer. In haar hart dankte Jeanne juffrouw de Rooi, dat ze nu alleen met de grootouders zat, niet er de kinderen waren, die haar onaangename positie mee aanzagen en thuis onthouden zouden.

Toen zei mevrouw Verwoude, en voor 't eerst zagen de groote, grauwe smartoogen haar làng en vol aan:

„Het is... de laatste keer, dat we Bertjes verjaardag vierden op de Heerengracht — leefde mijn dochter nog.... Het jaar na haar dood wilden we niets vieren, en verleden jaar waren we beiden ongesteld... dat is wat 't voor òns... dien dag..."

Zij haperde — haar stem weigerde — en Jeanne zag nu, hoe zwaar die moeder leed....

Zachter dan tot nu toe, zei ze:

„Ik begrijp wel, dat het erg voor u is — maar ik doe mijn best voor de kinderen....

Onhandig en moeielijk gingen de woorden haar af, maar de oude vrouw knikte ernstig.

„Als je dàt maar doet," prevelde ze zacht.

De grootvader onrustig, viel in:

„Waar praat jullie over? Over Bertjes verjaardag?"

„Ja — of we dan kwamen."

Hij verstond haar niet, bleef vragend kijken van de een naar de ander.

„Anton vroeg — we zouden — 't prettig vinden als u en mevrouw dan kwam eten — voor de kinderen zoo feestelijk" — zei Jeanne met een poging tot opgewektheid.

Hij knikte eenige keeren achter elkaar, zacht zeggend met zijn gedempte stem van doove:

„Ja — ja — dat zullen we doen — ja — op den verjaardag van het oudste kind — dan komen we...."

Mevrouw knikte vriendelijker dan tot nu toe. Er was toch iets in Jeannes positie, dat tot haar sprak van de groote moeielijkheden voor die jonge vrouw, die *zij* nog verergerde, door onwillekeurig de kinderen te beïnvloeden.

Op dit oogenblik kwamen de kinderen terug uit den tuin.

Thea vloog naar Jeanne.

„O mama! twee zulke witjes! Hebt u ze al gezien? Moet u ze ook niet zien?"

„Nee — een anderen keer...."

Jeanne hield 't kind even bij zich vast. Het deed haar goed, dat het met haar verrukking bij hààr kwam, — nu de grootouders erbij zaten en het zagen.

„Kom," zei ze toen — „we moeten naar huis hoor!"

Thea en Wies stonden dadelijk klaar. De jongen bleef zitten.

„Kom Bert."

„Ik ga niet mee," zei hij brutaal.

„Jawel zeker. Je moet naar de teekenles..."

Hij kon niet uitstaan, dat ze praatte van „gaan naar *de* teekenles." Dat was een van haar spreekwijzen die hem irriteerde.

„Ik ga wel alleen."

Jeanne, moeilijk, vreèzend zijn hàrde ongehoorzaamheid niet te kunnen overwinnen hier, hield vol:

„Nee, je moet eerst immers nog een boterham eten — dan schiet dat er bij in — je gaat nu met òns tegelijk mee."

Stil, haar stug tartend aanziend, bleef Bert zitten.

Toen was de stem der oude vrouw, luider dan gewoonlijk:

„Bert, je moet doen wat mama zegt. Ga mee."

Een vuurroode kleur vloog over het gezicht van den jongen, zenuwachtig trilden zijn oogen. Toen langzaam stond hij op, kuste zijn grootmoeder.

„Dag me lieve jongen," beefde haar stem.

Hij keek schuw langs haar heen, verward, niet begrijpend — zei stil toen opa goedendag.

Dan langzaam ging hij de anderen vooruit de gang in.

De meisjes, na gauw opa en oma gezoend te hebben, draafden hem na; juffrouw de Rooi goedig glimlachend achter hen aan.

„Dag mevrouw," zei Jeanne, meer vernederd dan dankbaar voor de inmenging.

„Dag Jeanne" — groette vriendelijker dan bij haar binnenkomst mevrouw; en de oude grootvader zei zacht:

„Dag kind."

Even aarzelde Jeanne bij hèm. Ze had tegen hèm wel graag nog iets willen zeggen — maar wist niet wàt. Die lieve zachte oude man ging haar aan haar hart, en hij had toch geen woord tegen haar over zijn verdriet gezegd.

Juffrouw de Rooi liet uit. Even stond ze na te kijken de flinke vlugge figuur der jonge vrouw met de drie kinderen, die teertjes en over-slank leken naast haar. Toen ging ze bescheiden niet naar binnen.

Meneer en mevrouw zouden wel wat te praten hebben samen.

Binnen zaten de grootouders stil. Droef bezorgd keek de oude man naar zijn vrouw, die gebogen voor zich uit zat te staren.

Zacht stond hij op, en kwam achter haar, zijn hand op haar schouder.

„Dat was goed van je, dat je dat zei tegen Bert ... hij moet gehoorzaam zijn aan haar," zei hij.

„Heb je gezien die jurken — en die laarzen?" vroeg ze bitter.

„Het leek me toch netjes en schoon, niet?" zei hij zwak-weifelend, met 't gebrek-aan-oog van man voor die dingen.

Ze schudde bitterder nog, ongeduldig het hoofd.

„Het valt me te zwaar," zei ze heesch.

Hij stond een wijle stil-vermoeid voor zich uit te zien, toen zei hij zachtzinnig:

„Maar *zij* moet toch de kinderen van *ons* kind opvoeden. Als wij de kinderen niet voorgaan in liefde tegenover haar, zal *zij* op den duur aan hen óók geen liefde meer kunnen geven. En zij hebben dat toch nog zoo noodig ... ze zijn ... nog ... zoo klein."

Ze zag naar hem om met bevenden mond, hoorend zijn stem breken, en een hartstochtelijk luide snik wrong zich uit haar keel, toen ze hem uitgeput naast zich zag neerzakken in zijn stoel, hem daar zag met sidderende hand de tranen wegvegen van zijn gezicht.

En ze begreép opeens, dat terwijl hij het zoo geduldig zwijgend droeg, het hem, ouder en zwakker, nog meer afmartelde dan haar.

NEMESIS OP DWAALWEGEN

DOOR

FRITS HOPMAN.

I.

Toen het gezelschap genoeg gebitterd had — en dat kan niet voor half zeven geweest zijn — ging men naar boven, waar in een kleine zaal gegeten zou worden. Aan het hoofd van de tafel was de doctorandus geplaatst, wat moe en bleekjes van al de doorgemaakte emoties, maar met een stil gelukkig lachje. De zes anderen zaten aan zooals het viel.

Het waren allen goede vrienden, bijeengekomen om feest te vieren; een hooghartige gemeenschap van jonge mannen, die elkaar vóór het „candidaats" gevonden hadden overeenkomstig de wetten van de geestelijke graviteit. De wereld lag open voor hen, gereed om overwonnen te worden. Geen van hen had geldzorg gekend en sommigen waren verliefd en allemaal goed gezelschap.

Natuurlijk was „de jonker" tafelpraeses, ofschoon de jongste. Men was het er over eens dat zijn prachtige tors in een uniform beter tot zijn recht zou zijn gekomen, maar hij had de rechten gekozen, in de verwachting van daar een weg uit de maatschappelijke nooden te vinden en bovendien: de club was niet militaristisch. Hij had de complexie van een vrouw en de manieren en natuurlijke gracelijkheid van bewegen, die komen van een lange rij hoogbeschaafde voorouders.

Het uiterlijk van Van Bremen, het „feestvarken", was met zulk een buurman in scherpe tegenstelling: een taaie hoekige kerel, met breede botten en lange armen en beenen. Zijn zwarte hoofdhaar was laag op het voorhoofd ingeplant en de zware wenkbrauwen waren vereenigd boven donkere oogen. Snor en baard groeiden borstelig en onverzorgd en er waren harde lijnen om de mondhoeken. Deze opnoeming was onvermijdelijk, zooals blijken zal.

Het warme licht der glocilampjes lag op het breede witte vlak van het tafellinnen en op het blanke, roze vleesch der bewegende handen en gezichten. De kleur der weeke, koele bloemen was in dien rossen schijn verhit tot een zeldzame felheid van kardinaal rood, oranje-cadmium en paars en overal schitterden de glimmers — tintelende lichtplekjes en spatjes en vonken — op porcelein zilver en kristal.

Met welvoldanen blik zag Van Bremen dit alles en dat het goed was. Toen bleef hij een poos staren in zijn glas, gevuld met volkleurigen, gelen wijn terwijl hij in gedachte het verleden vluchtig overzag, de vermoeiende dagen en late uren; al het dorre van lange studiejaren, geduldig doorgeworsteld; de velerlei verleiding van een lokkend schooner leven, moedig weerstaan: de bittere nederlaag en wanhoop aan eigen vermogens en ten slotte de overwinning van een paar uren, vederlichte uren geleden. „Als een man zes jaar steady geploeterd heeft" zei hij half tegen zichzelf, „dan heeft ie recht op een geheiden fuif" en allen verstonden het woord en zeven glazen werden leeggedronken onder bijvalgeroep, dat droeg tot in de straat, waar voorbijgangers zich boos maakten over die brooddronken studenten.

Toen stond de jonker op en opende het maal met een welkomspeech. Rechtop stond hij met zijn blond ruig haar, dat even het licht pakte en de vaste wangen, die in subtiele ronding naar de kin glooiden, — als een toekomstbelofte, een profetie van den tijd, dat ons sukkelend ras zijn vollen wasdom zal bereiken. De club luisterde in volkomen stilte en was zich half bewust van onverklaarde gewaarwording, terwijl de rustige stem voortgleed in modulatie, herinnerend aan de tonenreeksen van een fluitsolo. En toen hij geëindigd had en lachend neerzat, begon er een joelen en roepen en klinken, dat meer den spreker dan den jubilaris gold, terwijl de kellners hun bedrijvig af- en aanloopen hervatten.

Het maal en de wijn verwarmden hoofd en wangen. Tusschen de gerechten lagen de gasten achteruit in hun leeren armstoelen, sigaretten rookend, naar oud gebruik, en bespraken diepzinnige vraagstukken, want het was een Platonisch feestmaal. Koopmans, die candidaat in de philosophie was, verwierf zich dien avond grooten roem door in het interval, na de onvermijdelijke ris-de-veau een heldere uiteenzetting te geven van het idealistisch monisme. Joopie van Nelle vertelde van onderzoekingen in het zoölogisch station te den Helder en tijdens de lamscoteletten ontstond er tusschen den „Phrygiër" en Lodewijk het Kind, een heftig debat over de Amsterdamsche Parzival opvoering. Maar eerst toen de koffie en likeuren waren gebracht en de blauwe sigarenrook trillend opsteeg, kon men zich geheel in gesprek geven en toen ging het geestesvuurwerk af met pijlen, zonnetjes, Romeinsche kaarsen donderpotten en al. Pa van Meurs gaf drie van zijn hoog-geacheveerde anecdoten en hij was een expert. Nooit vertelde hij een geschiedenis voor die jaren in de diepten van zijn geest had liggen rijpen, om dan bij een feestelijke gelegenheid voor den dag gehaald te worden, als een kostbare flesch belegen wijn. Bonmots vlogen heen en weer als pingpong-ballen.

In het midden der gesprekken, ging de deur open en kwam een troepje bekenden

binnen om geluk te wenschen. De Pleiade stond op en heette hen welkom op rumoerige en wellicht over-hartelijke wijze. Men klopte elkaar op den schouder, schudde elkaar de hand, praatte en lachte. De nieuw-gekomenen moesten mee aanzitten en stoelen en nieuwe flesschen werden bijgebracht.

Zonder zich om de anderen te bekommeren schreeuwde ieder zijn opmerkingen door de zaal.

„Kerel, wat zal je lekker zijn! — Was die tabes-patient goed? — Ik zag hem gisteren loopen, zoo groen as dat blaadje. — Wel hoe hei-je het nou bij ons? — En die vent stak zijn tong uit, zoo as ik bij 't bed kwam; nou ik wist genoeg, dat snap je. — Dat wijntje is niet mis. — Wel nee, hij was zoo minzaam as der an toe. — Heb je al een segander, dikke? — En net komt de prof binnen!"

Met de geregelde gesprekken was het uit. Er was een verward brommen van mannenstemmen in de lucht en daaruit barstte dan met korte tusschenpoozen hoog-tonige lachconvulsies en later werd er gezongen — de oude liedjes uit de eerste vroolijke studentenjaren en nu bijna vergeten.

Doch Van Bremen werd steeds stiller en meer in zichzelf gekeerd. Met licht gebogen hoofd beschouwde hij diep aandachtig de vlottend-vage wijngeboren vizioenen. Hij sloot de oogen en een lach van gelukzaligheid, als van een zwemmer, die in den vroegen morgen met de zeegolven stoeit, ontspande zijn lippen. De fantasie was ongewoon werkzaam en maakte prachtige en ingewikkelde variaties op ieder thema, dat hij bewust aangaf en als de stoomspanning in een machine veranderde de diepte van zijn bewustheid elk oogenblik tusschen waken en droomen. Zijn geest rees en daalde in dien toestand van half-slaap, waarin naar de nieuwere psychologie leert, de lang-gezochte kier te vinden is in de gevangenis der materie; het kijkgaatje waardoor ongehoorde en verbijsterende dingen te zien zijn.

Hij scheen lang uit en met het gezicht opwaarts te rusten op een rustbank en half droomend te staren naar een ver dak van spitsbogen, zooals hij als kind in de weiden lag en den leeuwerik zag verdwijnen in het oneindige blauw van den Juni-hemel. In luxueuze rust lag hij, roerloos onder de hooge overkoepeling van een cathedraal, terwijl het gerucht van strijdende menschenmenigten tot hem doordrong. Steeds meer verwijderd leken de zolderingen en breeder immer het ruime kerke-schip, totdat hij zich voelde zinken met groeiende vaart in de diepten van een nachtelijk ravijn. Vreemd genoeg, was hij zich van geen vrees bewust en dezelfde sluimer-weelde bleef hem bij, ook toen de woeste golven der onderwereld-zeeën zijn divan vatten en die meevoerden in onstuimige draaikolken, die bijna het gezang van ongeziene geesten overstemden. Toen werd de beweging die van een ranke zeilboot, die van een hoogen golfkam langs de glooiing neerschiet in de vallei om door eigen vaart de volgende helling weer te beklimmen. Daarop volgden eeuwhiaten van leegen nacht. Uit dit niet-zijn voerden geheime machten hem opwaarts door warrelende watervloeden terug naar de aarde in het licht. Want nu werd het aandachtig drijven door grotten van glinsterende fantastische druipsteen-formaties, waarin goudlampen stil brandden; door uitgestrekte ijszalen verlicht door duizenden luchters, die de veelhoekige kristallen van smaragdkleur en vitrioolblauw deden schitteren met overdadige pracht. De visie verdween met een knal. (Het was de „dikke", die met zijn stoel omviel) maar nu werden wijde landstreken zichtbaar, amphitheatrische, verwoeste steden tegen de bergen opgebouwd. Maar hij rees hooger en al het aardsche leek verder en verder verwijderd. Het werd tot opstijgen door klare zeeën van ether naar onafzienbare galaxijen van fonkelende sterren — tot zijn innerste wezen, nu zelf een stralende zon, los in het Al-leege scheen te drijven langs ondoorgrondelijke, maar verrukkende gezichten en getuige was van mysteriën waarvoor geen naam is.

Eensklaps stond hij op, zonder het bewust te willen en, zich aan een stoelrug vastgrijpend keek hij uit door de tabaksmist in de rookerige zaal; hij zag de roode, lachende gezichten van zijn vrienden, de witte tafel met glaswerk en omgeworpen flesschen: ijle illuzies van een morgendroom.

Hij maakte een breed gebaar als van een

redenaar, die een menigte gaat toespreken en toen, gehoor gevend aan een tweeden impuls, liep hij zwijgend-ernstig met onvasten gang de deur uit.

Hij keerde niet terug, zooals de vrienden verwachtten, maar greep een willekeurigen hoed en ging op straat. De overgang van de warme lichte zaal naar de koude buitenlucht was groot. Hij huiverde en de breede straat met de lantaarnvlammen, weerkaatst in het natte asphalt, en de gesloten woonhuizen en winkels, begon eensklaps te golven en vervolgens in breede, concentrische cirkels te draaien om het punt heen, waarop hij toevallig zijn blik richtte. De vizioenen waren verdwenen. Het leven was werkelijkheid, onbehaaglijke werkelijkheid. Het was duidelijk dat er gehandeld moest worden. Hij omarmde den naastbij zijnden lantaarnpaal en keek lang en intens naar zijn schoenen, terwijl hij beproefde orde te brengen in zijn denkbeelden, die langs joegen als de wolken boven, voorbij de maan. Hij moest naar huis gaan ten spijt van roteerende verkeerswegen; ten spijt ook van het feit, dat beneden de knieën zijn beenen in niets eindigden.

„Ik weet best," zei hij tegen de wereld in het algemeen, „dat ik dronken ben en dat je niet hardop tegen je zelf spreekt, maar ik wil het nou es, zie-je?" de woorden kwamen dik en hortend.

Toen schoot hij van den trottoirband als een duiker en viel glimlachend voor het paard van een huurrijtuig. De vloekende koetsier bracht het beest nog juist bijtijds tot staan en bijna tot zitten. Maar Van Bremen had zich in het minst niet bezeerd en onderhield zich nog een poos allerhartelijkst met een behulpzamen politieagent, wien hij hiernamaals gratis medisch advies beloofde en verscheidene van zijn hartsgeheimen mededeelde.

II.

Toen „de jonker" een paar uur later thuis kwam vond hij Van Bremen in hun gemeenschappelijke zitkamer. Hij stond licht-slingerend bij de tafel, gekleed in een trui en met een verfomfaaide sportpet op. Het zwarte sluikhaar hing tot over de oogen, waarvan de leden rood en gezwollen waren en gevat in groene omranding. De bloedlooze huid was strak langs de neusflanken en over de hooge jukbeenen getrokken en de wangen waren slap uitgezakt. Hij hield een blaker in zijn hand met een flakkerende, druipende kaars, die ongewone schaduwen wierp op bovenlip en neusrug en de oogkassen nog dieper deed schijnen.

„Wat ga jij doen?" riep de jonker verbaasd, „voetbalwedstrijd?"

„Fietsen."

„Hoe zegt uwe?"

„Fietsen," herhaalde Van Bremen met een flauwen lach. „Ik heb pijn in mijn kop. Ik moet naar buiten."

De jonker ging met gespreide armen voor de deur staan:

„Slechts over mijn lijk, Fernando!"

Van Bremen wuifde met de hand als iemand, die zich gewonnen geeft, en ging op de sofa liggen. Maar toen de ander naar zijn slaapkamer was gegaan, haalde hij wat eetwaar uit de kast, sloop de gang in, nam zijn fiets en opende de voordeur. Zijn slapen gloeiden en het bloed dreunde met iederen hartslag door zijn hersenen. Hij voelde zich dorstig en zijn tong was dor en raspig. De koele nacht bracht wel wat verlichting, doch het bleek niet zoo gemakkelijk om recht te sturen met een duizelig hoofd. Slingerend reed hij door de leege straten. Van dit eerste deel van zijn tocht kon hij zich later maar weinig herinneren. Een keer slipte zijn wiel, zoodat hij in de modder kwam te vallen en later werd hij bijna door een agent bekeurd, omdat zijn lamp was uitgegaan. Maar hij joeg door en de wijn en de rit hernieuwden de koortsige werking van zijn fantasie. Toen hij tot bezinning kwam was hij ver van de stad.

Hij steeg af en de wereld was stil. Vol van een vreemde verklaarde, wijdsche stilte, die vreemd afstak bij den feestroes en de rumoerigheid die nog nawerkten in zijn hoofd. Met lange tusschenpoozen leefde een oogenblik de wind op en raakte dan zacht zijn handen en gelaat aan, en dan ritselden de bladeren heel even en er was diepe zin in dat geruisch De hemel werd in het Oosten door-

trokken van parelend violet-grijs, waarin de helderste sterren nog schenen. Uit de kim stegen bleeke wolken-schimmen op. De aarde was een donkere, beteekenislooze vlek in het landschap, de hemel trok de oogen en vulde de aandacht.

Een eind liep hij voort, zijn rijwiel meevoerend in geheel onbekende peins-stemming, terwijl onvermoede gevoelens in hem losraakten. Er was een ernst en wijding in het jonge uur, die rezen tot stichting en extase. Het eeuwige en vaste deed zich gevoelen in het morgenlicht, niet streng en overweldigend, maar troostend en louterend. Er was hier iets in de vlakke velden rondom en in de diepten des overwelvenden hemels, een leven hecht en onmiskenbaar, waarbij zijn eigen bestaan klein en verachtelijk en de orgie van den afgeloopen nacht godslasterlijk leek. Onaantastbaar en verheven had de natuur gestaan rondom zijn klein stadssfeertje, ofschoon onopgemerkt — zoo dacht hij het zich — als een vrouw bewust van eigen waardij, die den laat-bekeerde met een glimlach van vergevend begrijpen begroet.

En toen kwam een vreemde weemoed en een onbegrepen verlangen: het besef van een groot gemis, eerst nu gevoeld. Het was hem te moede, alsof hij altijd in een gevangenis geleefd had, waar geen licht doordrong. Of zijn leven één groote noodlottige vergissing was geweest.

De onbebouwde akkers hadden kleur gekregen: de naastbijgelegen warm-paars als dat van koolbladen en de meer verwijderde schenen bestrooid met cacaopoeder, afwisselend met vakken intens Veronese groen, van het loof der knollen. Daartusschen stonden de hoeven met hun roode pannen en donkere schoorsteenen.

Op den horizon rustte een zware bank van loodblauwe stapelwolken met volle vormen en hun rondingen teekenden zich af op een hemel van het rozig geel der theerozen opwaarts uitvloeiend in het nog donker cobalt van het zenith. De vlokkige, vezelige wolken bleven opstijgen, maar hun onbestemde kleur werd met elk oogenblik meer roze, tot ze in de mistige zonnebundels straalden met vurig flamingo-rood.

Nu begonnen ook de hanen te kraaien en van Bremen, die aan zulke gezichten niet gewoon was, staarde in het vervormende kleurenwonder en probeerde vruchteloos een brok in zijn keel door te slikken.

Het werd vroege morgen en de zon rees uit een nevellaag. De aarde leek jong en vol beloften. Dauw lag dik op de struiken en het gras en hoog in het zonnige, blonde blauw hing de uitgebrande halve maan, waardoor men den hemel meende te zien schijnen, een dun schijfje als een mislukte microscoopcoupe, naar het van Bremen docht. De jonge vinken, het broedsel van dat jaar sloegen lustig (afdalend staccato met een lichtzinnigen opzwiep aan het eind) de koeien loeiden om de melkers en er was een frischheid en koelte in de lucht, die weldadig aanvoelden.

Van Bremen begon zich buitengewoon hongerig te gevoelen, zooals begrijpelijk is. Er was een uitgestrekt bosch van eiken hakhout dicht bij met een breeden zoom van gras en mos, waarop het goed rusten was. Hij haalde brood een veldflesch en een busje sardines voor den dag en begon zijn vroegmaal.

„Dat buitenleven is beslist goddelijk", dacht hij. „Ik ga me buiten vestigen," en toen werden zijn gedachten te fijn voor proza en hij zocht vergeefs naar passende versregels en vloekte zijn eenzijdige opvoeding.

Van tijd tot tijd meende hij achter zich de takken te hooren kraken en de dorre bladeren op den grond te hooren ritselen, maar als hij omkeek was er niets te zien. De sardines waren voor het laatst bewaard; maar de blikopener was natuurlijk vergeten en het sleuteltje voor het opwinden van het gesoldeerde bliklint brak, zooals gebruikelijk is, bij den eersten slag. Hij haalde dus zijn mes voor den dag, een groot dolkmes.

Toen kraakten de takken onder een zwaar gewicht en er klonk een metaalgeknip als het spannen van een veer. Een zware stem vlak achter zijn hoofd zei:

„Als je je verroert, schiet ik".

Sardinenblik en dolkmes vielen op den grond. Het was van Bremen alsof een ijskoude hand zijn hart greep, dat als dol doorsloeg. Zijn onderkaak viel en hij zat

kortademig, met open mond en puilende oogen terwijl geheele tragedies uit de Apennijnen met moord, plunder, losgeld en verder toebehooren in een oogwenk door zijn hoofd vlogen.

Maar er gebeurde niets. De seconden volgden elkander op, terwijl hij doodstil zat, met duizelend brein, in uiterste spanning de futielste kleinigheden opmerkend: het gouden fabrieksmerk op het sardinenblikje, een wit geaderd kiezelsteentje, de schubjes op een dennetakje, het gangetje van een zandwesp en zoo meer.

En de zon straalde vroolijk en de vogels zongen en het loof geurde als zooeven. Maar achter was de geheimzinnige verschrikking, ongezien, doch vast geweten, met vernietiging dreigend.

Juist toen zijn toestand ondraaglijk begon te worden, weken de struiken verder op den weg uiteen en een tweede man kroop, met gekromden romp en de armen beschermend voor de oogen van tusschen de terugzwiepende eikentakken en stond toen met zijn zware lijf tegen de helstralende lucht, zoodat van Bremen hem maar slecht kon opnemen. Hij scheen een stok onder den arm te dragen en wat alleen een sabel kon wezen, bungelde van zijn linkerheup.

Hij naderde behoedzaam en nu zag onze vriend tot zijn verbazing en groote verluchting, dat het een marechaussée was, die hem met het grootste wantrouwen bleef aankijken. De man hing zijn stok, die een karabijn bleek te wezen aan den draagriem over den schouder en haalde uit zijn broekzak de kettingboeien te voorschijn, onschuldig lijkende uitvindingen als ouderwetsche horlogekettingen.

„Gee heb hem nog, ummers Jan?" vroeg hij en de Stem antwoordde:

„In me waasfinger. A'k aftrek is ie..... kalfsherses!"

„Toe dan moar, mien jong (tegen den verbluften van Bremen) netjes opstoan en oow handjes vooruut holden. En geen möpkens, want 't gif o toch niks. Niks gedoan!"

Toen van Bremen geboeid was — en het gebeurde als in een droom — kwam de verschrikking te voorschijn. Hij zag het dolkmes op den grond liggen en tikte met zijn dikke schoenzool tegen het sardinenblikje.

„Wat hek-je gesaat Geurt" (triomfantelijk), „is ie 't nou of niet? Ken je die liefe dingetjes?"

„Bleksem, keerl, keerl wees v'zichtig. Ik heb g'heurd dat die dinger afgoan ai der moar na kiek." Jan stak dolk en blikje bij zich en wielde de fiets voort. Geurt leidde van Bremen den langen zandweg af. Onze vriend had geen woord gesproken. Het was alsof zijn hersenen na geregeld te hebben gewerkt nu plotseling terugliepen als de rol van een pianola. Maar toen hij een eindweegs geloopen had, begon hij te bedenken, dat er een poging moest gedaan worden om dit blijkbaar misverstand op te helderen; dat zijn zwijgen de verdenking tegen hem moest doen toenemen. Hij vermande zich dus, slikte een paar maal en zei toen, plechtig:

„Vrienden, dit is natuurlijk een vergissing. Ik zal meegaan (er was trouwens aan geen verzet te denken) maar wil me even bekend maken. Ik ben dokter van Bremen van Amsterdam."

„Dat het ie nog al gauw bedacht, hè Geurt?" zei Jan en toen met een buiging tegen van Bremen:

„En ikke bin de Duische kèzer. Ik heb vandaag geen finkie op me pet — klaan tenu, weet u. U dienaar dokter!" en de mannen lachten. Dit onverwachte antwoord ontnam van Bremen al zijn bijeengescharrelden moed. Hij zag de modder op zijn kleeren, afkomstig van zijn val; bedacht hoe zijn gezicht moest zijn na het bacchanaal en den doorwaakten nacht — en gaf zich verloren.

III.

Op het gemeentehuis van Zandijk, hoorde van Bremen, dat hij de Duitsche anarchist was, die al eenigen tijd op de Veluwe had rondgezworven. Dat met het oog op de veiligheid van H. M. de Koningin, die op het Loo verblijf hield, zijn aanwezigheid ongewenscht was en dat hij dien dag bij Emmerik over de grenzen zou worden gezet. Zijn welsprekende protesten waren vruchteloos, het gemeentebestuur had strenge orders. En

zoo geviel het dat hij dien middag in een rookerige derde-klascoupé kwam te zitten. Op den grond lagen de doppen van apennootjes en stompjes sigaar in een mengsel van zand, tabakasch en speeksel. Geurt zat aan zijn zij een houten pijp te rooken en over hem leunde Jan met zijn witte tressen en witte chevrons op donkerblauwe uniform van ruwe stof. Hij had een zwaren Wilhelmknevel en zijn zorgvuldig geschoren kin stak frisch af tegen zijn zonverbrand gezicht.

Het was een lange rit dwars over de Veluwe op dien heeten middag en de trein stopte aan elke halte. Dan rook de gevangene den harsigen geur van de dennenbosschen, den honing van de bloeiende heiplanten en het eikenloof, overgedragen op den warmen wind, die door de portierraampjes woei. Dan zag hij het landschap met de boeren-huisjes, omringd met zonnebloemen, stokrozen, bijenkorven en hooischelven en meer verwijderd de schaapskooien, zanderijen en het korrelig schijnend loof der verre boomklompen — alles vredig in het stille zonlicht en de glasheldere atmosfeer. Geen gerucht kwam van buiten dan het gonzen der insecten en het zachte ruischen der lindeboomen, maar het praten in de belendende compartimenten drong gedempt door de houten scheidswanden.

Van Bremen was niet gelukkig. Het eene vernuftige plan na het andere om zijn identiteit te bewijzen kwam bij hem op en werd als onpraktisch van de hand gewezen. De groote kerels geeuwden en rekten zich, rookten, spuwden en zongen om beurten en dat prikkelde den armen would-be anarchist met ongeëvenredigde hevigheid. Hij voelde, dat hij onmeedoogend werd meegevoerd over de grenzen en wat hij zonder een cent op zak in Duitschland moest uitvoeren, was meer dan hij zeggen kon. En elke minuut bracht hem nader bij Arnhem en hij werd desperaat bij de gedachte, dat er nu spoedig gehandeld en taktisch gehandeld moest worden om het gevaar af te wenden.

Aan het Arnhemsche station was het druk. Een dubbele stroom van reizigers uit twee juist aangekomen treinen werd als gezogen in den tunnel en verdween in de diepte. Van Bremen en zijn geleide hadden natuurlijk veel bekijks, maar hij was te hongerig en te moe om het zich aan te trekken; ook hadden de ervaringen der laatste uren hem grondig gedemoraliseerd.

En toen gebeurde een wonder. Van achter een hooggeladen mail-handkar verscheen een blozende jongeling in een nauwsluitend, keurig verzorgd pak van blauw flanel en met een immaculaten, grijzen fantasiehoed op. Naast hem schuifelde, met een gepreoccupeerd, violetkleurig gezicht een gezet oud heer in generaalsuniform. Het waren „de jonker" en zijn vader, die door de onnaspeurlijke beschikkingen van het lot plotseling tot bovennatuurlijke abstracties waren gemaakt.

Van Bremen gaf een soort van strijdkreet en sprong vooruit, maar Jan was hem te vlug en greep in den ruimen, elastischen rug van de trui, die scheurde; en de twee rolden aan de voeten van den geschandaliseerden generaal.

„Groote God," riep de jonker, „'t is Henkie! kerel hoe kom jij hier?" en toen, met de nooit-falende instincten van zijn ras, vormelijk:

„Vader, mag ik u even voorstellen: mijn vriend van Bremen," en van Bremen rees op, hijgend en blozend en had in zijn verlegenheid en hulpeloosheid, groote kerel als hij was, wel kunnen schreien.

De generaal was een man van de wereld, zooals men het noemt. In een oogwenk had hij zijn zelfbeheersching terug.

„Hoe maakt u het meneer van Bremen," zei hij met een effen gezicht, terwijl hij den ongelukkige opnam van de vuile sportpet tot de modderschoenen „aangenaam u te ontmoeten." De maréchaussées salueerden en traden in verslagenheid op den achtergrond terug.

Natuurlijk was de kleine groep omringd door een zwermende, halsrekkende menigte, die steeds aangroeide en de generaal die „scènes" haast nog meer verfoeide dan parade, zocht, knauwend op zijn witte snor, een wijkplaats in het bureau van den hoofdstationchef. Daar in het donkere lokaaltje met den tikkenden Morse-ontvanger, werd het laatste, korte maar ongemeen pijnlijke bedrijf afgespeeld van dit leerrijke drama. „De jonker" speelde de hoofdrol, terwijl de chef en twee

surnumerairs overdreven druk bezig waren met het invullen van tabellen.

Ten laatste zei de generaal: „Maar als meneer hier ... ah'm ... door mijn zoon is herkend als een vriend van de a-ca-demie, danne ... kan hij niet de persoon zijn, die gezocht wordt. Dat is ... ik bedoel ... natuurlijk niet, zéer zéker niet," hij kuchte weer indrukwekkend. „Ik twijfel niet of de autoriteiten (hier trok hij zijn voorhoofd in rimpels) zullen de zaak in dit licht zien. Ik ... e ... draag de verantwoordelijkheid absoluut, absoluut. Jelui kunt gaan."

Na het diner zaten „de jonker" en zijn vriend (gebaad, gekamd en respectabel in een geleende smoking) sigaretten te rooken in schommelstoelen.

„Maar hoe kwam je in Arnhem op zoo'n gelukkig oogenblik?" vroeg van Bremen.

„O heel eenvoudig. De ouweneer kwam me vanmorgen uit mijn bed halen om mee naar huis te gaan. Hij was voor dienstzaken in stad geweest en wou me nog een week thuis hebben, want we krijgen morgen gasten — nichtjes: héel appreciable meisjes."

„En je mag van geluk spreken, amice," voegde hij er aan toe, terwijl hij aandachtig de rook door zijn neus uitblies, „want anders zat je nou vuurmakers te fokken in een Duitsch tehuis voor daklozen."

De Steeg, Februari 1906.

BOEKBESPREKING.

WILLEM SCHÜRMANN, De Berkelmans, 2 dln., Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, zonder jaartal.

In een korte voorrede komt de schrijver van dit boek er tegen op dat „enkele couranten" De Berkelmans, vóór de verschijning, als een „Rotterdamschen winkelstands-roman" hebben aangekondigd. „Dit," zegt hij, „is niet mijn bedoeling geweest." Uit hetgeen dan volgt blijkt echter dat het speciaal, ja eigenlijk alléén, het epitheton „Rotterdamsch" is waartegen hij zich verzet. De omschrijving „winkelstands-roman" schijnt hem niet zoozeer te hinderen. Hij komt daarop althans niet terug, verzekert ons enkel dat hij, had werkelijk zijn boek over Rotterdamsche toestanden „gehandeld," niet geaarzeld zou hebben de stad van zijn fantasie Rotterdam, inplaats van zooals nu Horredam te noemen. En hij gaat voort: „Ik ben Rotterdammer. „Ik houd van Rotterdam als stad, om haar „bizonder karakter, eigenaardige ligging, „grilligen bouw en ... omdat ik er geboren „ben. De teekening, door mij van Horredam „gegeven, is genomen naar Rotterdam, maar „ook alleen de teekening der stad..., „het uiterlijk wezen dier havenstad van de „toekomst, met veel bedrijf en veel karakteris- „tieke eigenaardigheden."

Zulk een voorrede, hoe kort ook, is iets kostbaars. Wij merken er uit welken kijk de schrijver zelf op zijn werk heeft. Hij meent dus een teekening der stad (de spatieering is van hemzelf) Rotterdam gegeven te hebben. Merkwaardig is dat! Hij heeft n.l. volstrekt géén teekening dier stad gegeven, heeft er zelfs bijna geen poging toe gedaan, en wát er aan „plastiek" in zijn boek voorkomt is uiterst zwak. Schürmann is een gevoelig opmerker en liefdevol menschenkenner, hij is een dramatisch verteller, soms ook een ... wel 'n weinig al te druk en opgewonden ... prâter, maar een beschrijver is hij niet. Hij kan toch ook eigenlijk zelf niet meenen dat zinnetjes als: „Het was een kleurige straat met huizen van allerlei soort" iets op ... de teekening eener stad gelijken!

Nu verwondert het ons niet — twéédé opmerking waartoe de voorrede aanleiding geeft! —, dat deze schrijver de stad zijner geboorte niet vermocht te „teekenen." Hij houdt van Rotterdam, zegt hij. Goed, maar waarom? Om haar bizonderheid, eigenaardigheid, grilligheid, en omdat hij er geboren is. Dus niét om haar schoonheid. Of liever: niet dóór haar schoonheid. Want het is eigenlijk

al mis wanneer men beweert van iemand of van iets te houden óm... wat dan ook! Liefde heeft een oorzaak waardoor, geen reden waarom. Had de heer Schürmann de schoonheid van Rotterdam kunnen zién, hij had haar waarschijnlijk ook kunnen beschrijven. Want schrijven, in woorden uiten wat hij gevoelt, denkt of weet — dàt kan hij wél.

En thans mijn derde conclusie uit het voorwoord — die feitelijk de eerste was —: de heer Schürmann heeft er blijkbaar niet op tegen dat men zijn boek een „winkelstands-roman" heet. Wat is dat, een winkelstands-roman? Is er enkel mee bedoeld dat de menschen van het boek tot den winkelstand behooren, d.w.z. winkeliers of kinderen van winkeliers zijn? Dit kan, dunkt me, moeilijk. Het is, althans in de betere litteraire kritiek, tot nog toe geen gewoonte een roman te benoemen naar den stand der personen die er in voorkomen. Veeleer moet men aannemen dat de uitdrukking „winkelstands-roman" beduidt: roman van den winkelstand, d.w.z. boek waarin de winkelstand (in een stad of rijk) zekere evolutie doormaakt, een nieuwe levensfase bereikt. Immers de eenige houdbare omschrijving van het begrip „roman" schijnt ons: een verhaal, waarin zekere persoon of groep van personen een krisis doorleeft, en ten gevolge daarvan hetzij te gronde gaat, hetzij een nieuwe bestaansfase is ingetreden. Deze definitie kon ook op dit geval zeer wel toepasselijk zijn. Men kan zich best voorstellen dat in een stad met opkomenden groot-winkelhandel (warenhuizen) de winkelstand een krisis doormaakt. Doch hiervan blijkt in Schürmanns roman niets. De evolutie van den winkelstand vormt geenszins de stof van zijn boek. Zoolang men nog in het begin is met de lezing, verwacht men telkens dat het dien kant uit zal gaan — verschillende winkeliers, buren der Berkelmans, worden handelend en pratend opgevoerd; men merkt nog geen samenhang, maar men vermoedt dat dit wel komen zal —, evenwel, hoe verder men leest, hoe duidelijker men gewaar wordt dat het toch eigenlijk alleen om die ééne familie, de Berkelmans, is te doen, en wel voornamelijk om een karakter-studie van den vader in dat gezin, en om de verhouding tusschen dien vader en zijn kinderen. Een gezinsroman dus.... Doch vordert men tot voorbij blz. 100 van het 2e deel dan bemerkt men ook die opvatting te moeten prijsgeven, dan blijkt helaas ook de gezinsroman meer en meer te... verloopen; wat in de laatste 150 bladzijden gegeven wordt is niet veel anders dan de roman van mejuffrouw Martine Berkelman, en het is ten slotte alleen van dit meisje dat gezegd kan worden: zij heeft een krisis doorgemaakt en is een nieuwe levensfase ingegaan. Wel wordt tot zelfs in dit laatste gedeelte het verhaal — liefst op z.g. spannende momenten (hetgeen aan Dumas père en zijn tijdgenooten herinnert) — onderbroken door hoofdstukken waarin ons het leven van Berkelman's buren wordt getoond, doch deze hoofdstukken, hoe verdienstelijk zij, afzonderlijk gepubliceerd, ook genoemd zouden mogen worden, doen hier niet veel beters dan storen; zij hebben ook in het begin zeer weinig met den eigenlijken roman te maken gehad, ons enkel op eenigszins omslachtige wijze doen vernemen hoe de buitenwereld over Berkelman denkt, doch daar aan het einde missen zij — naar mij wil voorkomen — al te zeer doel en beteekenis.

Blijft over: een onvoltooide gezinsroman: De Berkelmans, en een daaruit opgebloeide, wél voltooide, en m.i. ook vrijwel geslaagde roman van Martine Berkelman. De schrijver had waarschijnlijk beter gedaan zijn stof vanhuis-uit tot dézen roman te beperken, en dáárin de (eveneens geslaagde) karakterstudie van vader Berkelman te geven.

Vader Berkelman en zijn dochter Martine, ziedaar de twee personen van dit boek, een tweetal, heftig contrasteerend, toch vader en dochter, toch elkaar liefhebbend, zóó sterk als misschien maar weinige vaders en dochters vermogen, en dit zonder dat wij ons daarover ook maar een oogenblik verbazen. Een bewijs dat zij leven, dat zij menschen zijn.

De verhouding tusschen ouders en kinderen, hoeveel tragiek is er niet al uit geput door drama- en romandichters! Wij mijmeren over Koning Lear — ook bij Martine Berkelman komt die naam soms op — maar denken toch vooral aan den, ons naderbijstaanden,

Père Goriot, aan Eugenie Grandet en haar vader, aan zooveel andere fransche romanfiguren. Ja, de franschen met hun sterk familieleven hebben het wezen der verhouding tusschen ouders en kinderen doorproefd: twee geslachten, innigst verbonden, en toch zoo verscheiden meestal, door invloed van aanleg, omgeving, opvoeding, onderwijs, vrienden, veranderde tijdsomstandigheden. Hoe hebben zich, sinds Père Goriot, al die werkingen nog verscherpt. Wij leven haastig tegenwoordig. Geen vader bijna meer die thuis is in de gedachtenwereld zijner kinderen! De burgerlijke maatschappij kent snelle wisselingen van fortuin! En ja, het geld doet het 'm in dezen tijd; Berkelman heeft maar al te zeer gelijk!... Hard werken ze, de vaders-kooplieden — ze kúnnen dikwijls niet anders, tusschen rijk worden en mislukken is vaak hun keus! — Zij slagen, triumfeeren..., welstand omringt hen, hun kinderen groeien in weelde op..., door voorbeeld en goede lessen meenen zij hun te kunnen geven wat voor hen zelven de harde noodzakelijkheid geweest is.... Dáár ligt de teleurstelling!...

Willem Schürmann heeft ze wel scherp doorvoeld en begrepen, deze waarheden. Zijn vader Berkelman, als arme jongen, mars op den rug, naar Horredam gekomen, is daar een zaakje begonnen, met bijna niets, maar in dat zaakje heeft hij gewerkt, gewurmd, gespaard, armoe geleden, weinig gewaagd en veel gewonnen, hij is er altijd met al zijn aandacht, al zijn lust, bijgebleven, en nu, oud en rijk geworden, glorifieert hij in zijn zaken, maar lijdt, lijdt door zijn kinderen. Zijn lieve vrouw is gestorven, zij die, schoon óók al van hoogeren stand, voor hem geweest is al wat hij gezocht heeft, al wat hij behoefde, maar van wie de kinderen hun artistieke neigingen, hun zucht naar distinctie hebben.

Een viertal is 't wat hem rest: twee zoons en twee dochters. De oudste, Maurits, mislukkend schilder, levend, met een actrice, zijn vrouw, ver weg, in Londen — een dobbelaar! Telkens schrijft hij om geld, durft eindlijk niet meer, schiet zich dood. Fine, de oudste dochter, is met den zwendelaar Stevens getrouwd; een graadje „deftiger" dan haar vader geworden ziet zij op dezen neer, zich enkel „lief" voor hem toonend wanneer ze hem noodig heeft. De derde, Karel, is „in de zaak", maar niet met zijn hart; ook hij droomt, dicht sonnetten, heeft een relatie met een van de winkeljuffrouwen. Dan Martine, de jongste. Zij houdt van haar vader, toont het hem dagelijks. En toch, zij nog het meest, prikkelt hem, maakt hem angstig, bezorgd. Hij verwent haar, als de anderen, met geld, maar snauwt haar af als ze zich naar haar aard gedraagt, zich toont zooals ze is, droomerig ook, en zoo oneenvoudig, weeldeziek, altijd verlangend naar het buitensporige....

Want hij, Berkelman, is „eenvoudig". Hij zegt het dikwijls van zich zelf, maar hij is het dan ook. Zijn altijd-werken heeft hem zoo gehouden. Geluk? Wat is dat? Hij heeft nooit tijd gehad er over te denken! Maar nadat zijn vrouw gestorven is mist hij haar — haar teerheid, haar begrijpen, — en zoekt bij zijn kinderen wat hij gewoon was van haar te krijgen. Hij verwent hen, meer nog dan vroeger, met geld. Maar vriendelijk, „lief" zijn, als vrind met hen omgaan, zijn best doen om met hen mee te leven, hij kan het niet. Nooit is hij gewoon geweest zijn gevoel te toonen. Een aartsvaderlijk vader; hij toornt, beveelt, beschimpt; toch houdt hij van zijn kinderen, verwacht hij ook liefde van hen, liefde en... gehoorzaamheid. Doch 't laatste is niet te krijgen van volwassen menschen, die 't leven nu eenmaal zoo anders verstaan....

Waarlijk een prachtig levend type! En menige voortreflijke bladzijde is gewijd aan dezen ouderwetschen vader die met zulke modern-geëxalteerde kinderen werd geplaagd. Ook Martine, zijn dochter, leeft voor ons. Den schrijver Schürmann hulde voor de knappe, gevoelige, dikwijls zeer fijne karakteristiek van deze twee.

Deze schrijver is geen volbloed realist. Hij heeft sterk romantische neigingen. Vaak windt hij zich op, komt tot pathos, vervalt dan wel eens een weinig in het melodramatische. Het is vooral zijn dialoog die daaronder lijdt. Toch schijnt dit lang niet zijn

grootste gebrek.... Wil de heer Schürmann verder komen in het litteraire, dan zal hij vooral moeite moeten doen om zijn jarenlang beoefende journalistieke copiemakerij af te leeren. Hij praat te graag, lucht ook nu en dan „wijsheid" over zijn personen. Zijn z.g. beschrijving van Horredam is niet veel meer dan de uiting van, niet bepaald groot-zielige, grieven tegen z'n geboortestad.

Journalistiek, zooals de heer Schürmann die jarenlang bedreven heeft, vergt veel talent, doch verfijnt het nu juist niet.... Het is dikwijls jammer zooals de heer Sch. een goed begonnen blz. met zijn gepraat en zijn kritiek vergroven, ja vermodderen kan. Het is soms alsof hij behoefte gevoelt, zoodra hij iets fijn heeft opgemerkt, zich daarin nog wat langer te verlustigen. En wat dan volgt is gewoonlijk allesbehalve fijn, maar meer wat men noemt „dik-op," en de kletserige herhalingen vervelen. Men stuit op slordige pleonasmen, op uitdrukkingen als: „een buiïge middag met telkens regenvlagen."

Doch laat ons een vollediger voorbeeld geven. Hier volgt 't begin van Hfdst. XV.

„Hij kwam zoo rustig, zooals altijd weer in zijn winkel, dat de juffrouwen en de bedienden zich verwonderden over zijn kalmte. Zij hadden gehoord, dat meneer Maurits zich had doodgeschoten, want iedereen wist dat in de stad, hadden verwacht Berkelman wanhopend te zien terugkomen en nu was hij er weer, zoo dezelfde van vroeger, zoo heelemaal koopman, met niets anders in zijn gedachten dan zijne zaak, dat zij onder het koffiedrinken schande spraken van zijn gevoelloosheid.

Bebelman zei: „Ach ja, dat heb je van die rijke menschen, die houên nog te veel over, wanneer zij een kind verliezen, die hechten meer aan hun geld dan aan hun familie. Toen mijn zuster Daatje stierf, had je m'n vader moeten zien. Compleet gek was ie! In één nacht werd ie wit! Toen ze begraven wier, moesten we 'm in 't rijtuig sjorren en bij het graf hadden we moeite om 'm vast te houên, want hij wou maar met 'r mee."

En alle bedienden vertelden van treurige gebeurtenissen in hunne families, de een den ander trachtend te overtreffen met meer smart en heviger ellende."

[Tot zoover is 't goed, zuiver typeerend, sober. Nu komt het overkomplete, de ordinair-humoristische overdrijving, de opmerkingen die.... naar het koffiehuistafeltje rieken:]

„Een vertelde, dat zijn vader na den dood van zijne vrouw kindsch geworden was, en een ander zei, dat zijne zuster zich al driemaal had willen ophangen, nadat haar man, een hoofdconducteur van den D-trein, overreden was.

Zij praatten soms zoo lang, dat ze den tijd vergaten en de chef moest komen zeggen, dat meneer kwaad was, omdat zij niet op hun post waren. Aan de toonbanken zetten zij dan hunne gesprekken voort. Zij spraken die eerste dagen van niets dan ziekten of sterfgevallen en zochten allemaal naar familieleden, die op ellendige manier om het leven kwamen. Zij hadden het over lupus-operaties, bevallingen met instrumenten, gebroken armen en beenen, kanker, roodvonk en zenuwziekte, de bizonderheden van de gevallen zóó overdrijvend, dat ze een wee gevoel in hun buiken kregen en zich min of meer ziek voelden. Zooals alle mindergegoeden, die niet pochen kunnen op groote juweelen, dure kanten en mooi ingerichte huizen, bluften ze op ziekten, er een groote eer in voelend bloediger en hartverscheurender tooneelen te hebben doorleefd dan anderen.

De ziekten zijn voor de armen, wat badreizen en kostbare liefhebberijen voor de rijken zijn. Ze spreken daarvan met genot."

. . . .

Hm! Ik ben mij wel eenigszins bewust „hard" te zijn geweest voor een schrijver, die, nu ja, toch ook veel goeds heeft gegeven. Doch de heer Schürmann is een krachtige natuur, men behoeft hem niet met handschoentjes aan te vatten. Een schrijver is hij van fut en talent, maar die er zich nog in oefenen moet van zeven bladzijden één te maken. Leert hij dát, dan zal hij ons nog veel moois te genieten kunnen geven... Ook eere hij zijn publiek door het voortaan alleen weldoordachte, zorgzaam gecomponeerde, komplete geheelen aan te bieden, — en niet zoo maar alles wat hij op een

gegeven moment in schets heeft liggen in één en hetzelfde boek te stoppen! . . .

Gaarne zoude ik — ten einde den schrijver der Berkelmans volledig recht te doen — hier ten slotte nóg een citaat geven, n.l. om de gevoeligheid te doen blijken waarmee de verhouding tusschen vader en dochter aangegeven is. Edoch, zou 't wel mogelijk zijn, zoo iets in een citaat tot volle waarde te doen komen? Ik geloof het niet. Men mist het verband. Beter schijnt mij dat ieder maar leze, en zoeke voor zichzelf. Zoo zij het dus!

H. R.

Individu, tooneelspel in vier bedrijven door WILLEM STELLWAGEN. Rotterdam, H. A. Wakker & Co.

Een motief ontleenend aan het product eener luchtiger muze, wenschen we in de eerste plaats vast te stellen, dat de handeling van dit tooneelspel behoort te worden genoemd: een handeling waar haast bij is. Vier bedrijven in 60 niet al te overladen bladzijdjes! Bij een zwaarwichtigen inhoud!

Alles in dit tooneelspel is zwaarwichtig en . . . gróot. De hoofdpersoon, van Rijswijk, al dadelijk, is zeer groot. Hij is socialist en schrijver (blz. 14) en verder student, als we 't wel hebben; hij heeft tweemaal Mr. Steinmetz „te pakken" gehad, — „ayai zoo erg," — zegt-ie zelf (blz. 17 en 18). „Hij leest alles. Het is onafzienbaar. Hij is nooit bevredigd. Er is geen tijd waarvan hij de menschen niet wil kennen en hun werk." En hij „leeft" „Hij ziet de menschen" (blz. 6 en 7). Later hooren we nog, dat hij zich „'n zee" acht, „zoo ruim, zoo gerust."

Aan conventioneele begrippen van kieschheid stoort-ie zich dan ook allerminst. Hij ziet er geen been in, om, als zijn afwezige vader in gezelschap met den naam ploert wordt gekarakteriseerd, zonder blijkende noodzakelijkheid deze karakteristiek te voltooien, door de inlichting, dat bedoelde vader mede „een bruut" is, die door hem, van Rijswijk Jr., op zeker nader aangeduid moment, in 't gezicht had behooren te worden „ge . . . gespuwd" (blz. 38).

Hij bemint ook-al in 't groot: Dora èn Henny.

De dames beiden zijn wáárd door onzen held te worden bemind. Dora, de officieele verloofde, wier haartooi in middernachtelijke uren door den geliefde wordt ontbonden, — wier tailleband dan mede door dezen wordt losser-gestrikt, — Dora duldt en billijkt des geliefden liefde voor de Andere, — bewijs voor een groothartigheid zoo enorm, als, van hare sekse-genooten, slechts weinigen heur eigen zullen vermogen te noemen. En de Andere, Henny, is een talentenrijke, een veelbelovende, een pianiste, en buitendien een sterke en een „schitterend voorbeeld van het leed van de sterke" (blz. 58).

Om groote-menschen te scheppen in kunst, heeft men aan zijne schepselen minstens gelijk te wezen. Dat is onweersprekelijk de heer Willem Stellwagen, die zich gemeenlijk noemt Stellwagen tout-court. Logisch voortbetoogend constateeren wij verder, dat een die alles groot ziet, niet kan letten op het kleine, niets voelt voor in stille aandacht zorgvuldig werken. Wat maal ik om compositie, wat maal ik om zuiverheid van dialoog, wat maal ik zelfs om de Nederlandsche taal, — zal de boven zulke kleinigheden verheven heer Stellwagen te antwoorden hebben, indien wij voorzichtig aan eenige bezwaren uiting zouden durven geven.

En zoo is de dialoog geworden een mengeling van o. a. neo-amalia-bemint-gij-den-graaf-stijl en over-het-paard-getilde-twintigjarige-jongeling-praat (van na 12 uur middernacht, als hij al lang in z'n bed moest liggen!) en het geheel . . . een rare kattenkermis, waar we hartelijk om zouden lachen, als 't ding, dit „Individu", niet zoo pretentieus was. Nu hebben wij er minder genoegen door beleefd.

F. MN.

Emigranten, tooneelspel in 3 bedrijven door FRITS LEONHARD. Rotterdam, W. L. en J. Brusse, 1906.

De heer Leonhard heeft behalve dit tooneelspel twee „boeken" geschreven, „Kleine Bandeloozen" en „Het Knechtje," die, — het laatste vooral, — door critiçi-met-oordeel als zeer verdienstelijk werk zijn geprezen.

Wij hebben onze lezers aan dit feit wenschen te herinneren, omdat wij ongaarne door onze

bespreking van het tooneelspel, al ware het slechts bij een enkelen lezer, den indruk zouden vestigen, dat de heer Leonhard een talentloos schrijver is. Want, het moet worden gezegd: ,,Emigranten" is als geheel en in deelen volkomen mislukt te noemen en waarlijk onbegrijpelijk is het, dat iemand die blijkens de bovengenoemde boeken méer in zijn mars heeft, gelijk men zegt, dit ,,Emigranten" heeft kunnen schrijven, of, — indien ,,Emigranten" een jeugdwerk is, — heeft kunnen besluiten het stuk thans nog, na zijn betere werk, te laten verschijnen.

De heer Leonhard heeft in de twee eerste bedrijven van zijn stuk ons voor oogen willen brengen de armoede en daardoor de ellende en vaak de verwording van arbeiders in den polder, hier bietenrooiers.

In zijn derde bedrijf heeft hij verschillende typen van landverhuizers willen schetsen. Over het derde bedrijf zullen wij in 't geheel niet spreken. Dàt kan er, met uitzondering van een klein brokje dialoog hier en daar (als bijv. op blz 110, het begin der blz. tot aan het 12e Tooneel), héelemaal niet mee door. De personen spreken er zóo als mijn oud-tante, die ook, bij vergissing, een voorstelling van ,,Het Zevende Gebod" heeft bijgewoond, — zich voorstelt dat ,,menschen uit het volk" spreken.

En wat de eerste en tweede bedrijven betreft, — met levende menschen zijn we niet samen geweest tijdens de lectuur. En deze Luuk en Hanne en Tienus en dergl . . . , ze doen de nu wel reeds uit het werk van anderen bekende daden, zonder dat een persoonlijke kijk van den schrijver deze daden opnieuw interessant, het leed weer-op-nieuw treffend maakt.

Tegen het donker van Hanne-Luuk-Tienus en anderen, heeft de schrijver het licht eener idylle gezet, van Bertus en Fine. Doch wie gelooft er aan de werkelijkheid dezer idylle bij zulke afgebeulde werkmenschen!? Wie gelooft er aan de realiteit der woorden waarmede zij hun geluk verkonden!?

Naar realiteit van dialoog zal men in ,,Emigranten" trouwens bijna aldoor tevergeefsch zoeken. Het begin is al mis. Hanne, de poldermeid, wordt achtervolgd door den ,,opzichter". De opzichter heeft oneerbare bedoelingen. En zij scheept hem af met deze woorden: ,,Ik verzoek met rust te worden gelaten". En de schrijver heeft niet willen . . . styleeren, hij heeft blijkbaar de taal van zijn personen gelijk willen doen zijn aan die hunner modellen. Doch dit wordt zeker niet bereikt alleen door, — gelijk deze schrijver doet, — kwistig strooien tusschen den dialoog van woorden als ,,hou jullie je smoel", ,,lafbek", ,,godverdomme", ,,verrek", ,,stik" . . . en erger, of . . . ,,misgewas van een rotte bodem" (alles eerste bedrijf). Met realiteit van dialoog wordt niet door ons en zal waarschijnlijk wel door niemand worden bedoeld phonografisch-juiste dialoog. Wij verlangen slechts dat de schrijver ons aan de echtheid van den dialoog d o e t g e l o o v e n.

Naar aanleiding ook van het schrikkelijk o v e r b o d i g e g e p r a a t in dit ,,Emigranten", schrijven wij hier ten slotte even de rake definitie op, die de heer W. G. van Nouhuijs onlangs van den goeden dramatischen dialoog heeft gegeven: ,,Een dramatische dialoog," zoo schreef de heer van Nouhuijs in een Dramatisch Overzicht in ,,Het Vaderland", ,,een dramatische dialoog is veel meer dan ,,gewoon gesprek. 't Is het eenige middel ,,voor den auteur èn om ons zijn personen ,,te doen kennen, liefst zoo volledig mogelijk, ,,èn om de handeling te doen voortschrijden. ,,Elke zin, elk woord heeft dus een dubbele ,,functie, een innerlijke en — zoo men wil — ,,uiterlijke bedoeling, waarmede de auteur ,,werkt, doch waarvan wij zoo min mogelijk ,,dienen te merken. 't Moet alles natuurlijk-,,eenvoudig klinken, daardoor juist den indruk ,,maken van realiteit."

Wil de heer Van Nouhuijs nog een plaats inruimen aan het accent dat het levende-woord eigen is, dan hebben wij aan zijne definitie niets toetevoegen.

De heer Leonhard zal goed doen met door een nieuw, veel beter tooneelstuk revanche te nemen, of anders zich te bepalen tot die soort werk, waarmede hij zijn verdiend succes heeft behaald.

F. MN.

PRENTKUNST.

Men kan, nagaande de talrijke uitingen op grafisch gebied, deze verdeelen naar de onderscheiden procedé's, die haar voortbrachten, maar ook naar de verschillende redenen waaraan zij hun ontstaan dankten. En deze beide invloeden, afgescheiden van de capaciteiten van den maker, zullen in goede prentkunst zeer duidelijk merkbaar moeten zijn. Beginnen wij met de technische eischen, zoo zal hier de bewerking van het hout, de eigenaardigheid van steen of koper uit een afdruk moeten spreken. Het zal niet mogen zijn een namaken van krijtvegen of penseeltoetsen door een tot machine geworden hand van xylograaf of lithograaf, maar een voor houtsnede of steendruk bestemde teekening door den kunstenaar zelf met den burijn gestoken of een mesje gesneden, met krijt en inkt geteekend of met touche gewasschen. Waar mogelijk de kunstenaars zelven zich niet met deze bewerkingen tot den einde toe kunnen bezighouden, daar zal toch kennis der materialen onontbeerlijk zijn, opdat zij er bij hunne teekening ten volle rekening mede kunnen houden, en positief weten h ò e hunne teekening er in druk zal uitzien, zoodat dit niet, wat maar al te vaak gebeurt, een zekere verrassing is, daaraan toe te schrijven, dat hunne aquarel of teekening niet van den beginne af aan berekend was op de technische eischen, die het reproductie-procedé stelde. De fout ligt hier niet aan hem, die op steen, hout of koper de origineele teekening weergaf, maar wel aan hem of haar, die met de eigenaardigheden der materialen onbekend was.

Dit zelfde geldt voor kunstenaars wier werken gereproduceerd worden langs chemischen weg. Men moge van oordeel zijn dat chemigrafie, om hier een algemeenen term te gebruiken, het persoonlijke, het oorspronkelijke in reproductieve kunst doodt, evenals alle machinale arbeid in de oogen van velen uit den booze is, wij meenen dat zoowel het een als het ander recht van bestaan heeft, en goede resultaten kan geven, mits hij die werkt voor chemigrafische reproductie zoowel als hij wiens arbeid machinaal uitgevoerd zal worden, volkomen op de hoogte zij van de bijzondere kwaliteiten, die weer dèze wijze van werken mede brengt. En dàn is het zelfs mogelijk van de eigenaardigheden, die het kenmerk zijn der machine, partij te trekken en hierop eenigermate teekening en ontwerp te bazeeren.

In niet mindere mate dan de techniek, zal het doel, waarvoor de prent bestemd is, op teekening en werkwijze van invloed zijn. Duidelijk wordt dit, wanneer wij eens even letten op de verschillende eischen die een affiche en een plaat in een boek stellen. De eene moet forsch en breed van teekening, eenvoudig van behandeling, sterk van kleur zijn, de andere wanneer zij in of naast den tekst komt te staan, in volkomen harmonie met de kleur door het lettertype aan de pagina gegeven, en zelfs waar de plaat, in een prentenboek, hoofdzaak is, daar zal de eigenschap, dat ze van dicht bij gezien wordt, haar andere voorwaarden doen stellen dan het muurplakaat.

Ook met de omstandigheid, of het werk op hand- of snelpers gedrukt wordt zal rekening gehouden moeten en kunnen worden. Wetende dat de uitgave bij handdruk te kostbaar zou zijn, zoo zal men wel doen in lithografie de fijn gewasschen touche-tinten die toch niet tot hun recht komen, te vermijden; terwijl zelfs het gebruik van papier, aanwijzing kan geven in hoeverre men zijn teekening zal dienen te detailleeren.

In 't kort, men zal, werkende voor dag- of weekblad-illustraties, affiches enz. enz. zich hier geheel naar dienen te richten; maar noodzakelijk is daarom niet, dat het werk minderwaardig zij, volstrekt niet, slechts het courantenpapier en de rotatiepers stellen mede hunne eischen. Een vergelijking dan ook tusschen handwerk en machine-arbeid is onzuiver, wanneer men als resultaat hetzelfde verwacht, hare voorwaarden zijn geheel verschillend, dus de uitkomsten kunnen bezwaarlijk hetzelfde zijn, en zelfs het trachten hiernaar lijkt mij een onjuist principe. Beide moeten geheel blijven in hun eigen karakter, op hun eigen

terrein, dan is èn handwerk èn machinewerk tot iets goeds te maken, indien men zich slechts laat leiden door de voorwaarden, die zij stellen kenmerkend voor het een zoowel als het ander.

* * *

Bovenstaande uiteenzetting leek mij noodzakelijk tot goed begrip, tot juiste waardeering van wat men tegenwoordig als prentkunst ons biedt.

De afkeer van machinale reproductie, de geringschatting van snelpersdrukwerk lijkt mij wat sterk overdreven, wat ongemotiveerd bovendien. Om deze arbeid naar waarde te schatten moet men ze dus niet in vergelijking beschouwen met épreuves d'artistes, maar geheel in haar eigen kader. De prenten van Alb. Hahn, die in zeker opzicht als aanleiding tot dit schrijven beschouwd kunnen worden, bieden uitstekende voorbeelden, van teekeningen gemaakt met het vooropgezette weten, hòe partij te trekken van de chemische reproductie en deze te richten in verband met de eischen van den snelpersdruk. Hahn wist dat zijn prenten, in weekbladen verschijnend, niet die zorg van drukken konden erlangen van een enkele ets of gravure; hierop zijn zij dus ook berekend niet alleen in teekening maar ook in procédé. De vlakke tinten zijn niet gewasschen, daar het papier geen goeden druk van auto-typie zou waarborgen maar daarom in verschillende fijnte, in verschillende teekening vlak gerasterd of gespritst, de lijnen zijn forsch en stevig, de schaduwen geteekend.

Niet alle zijn ze nog even stellig en zelfbewust van behandeling, maar daar zijn er bij in dit bundeltje, door Maas en van Suchtelen uitgegeven, die zeer goede specimen geven, van wat een plaat voor dag- of weekblad, bestemd om niet gedrukt te worden op plaat-papier, behoort te zijn.

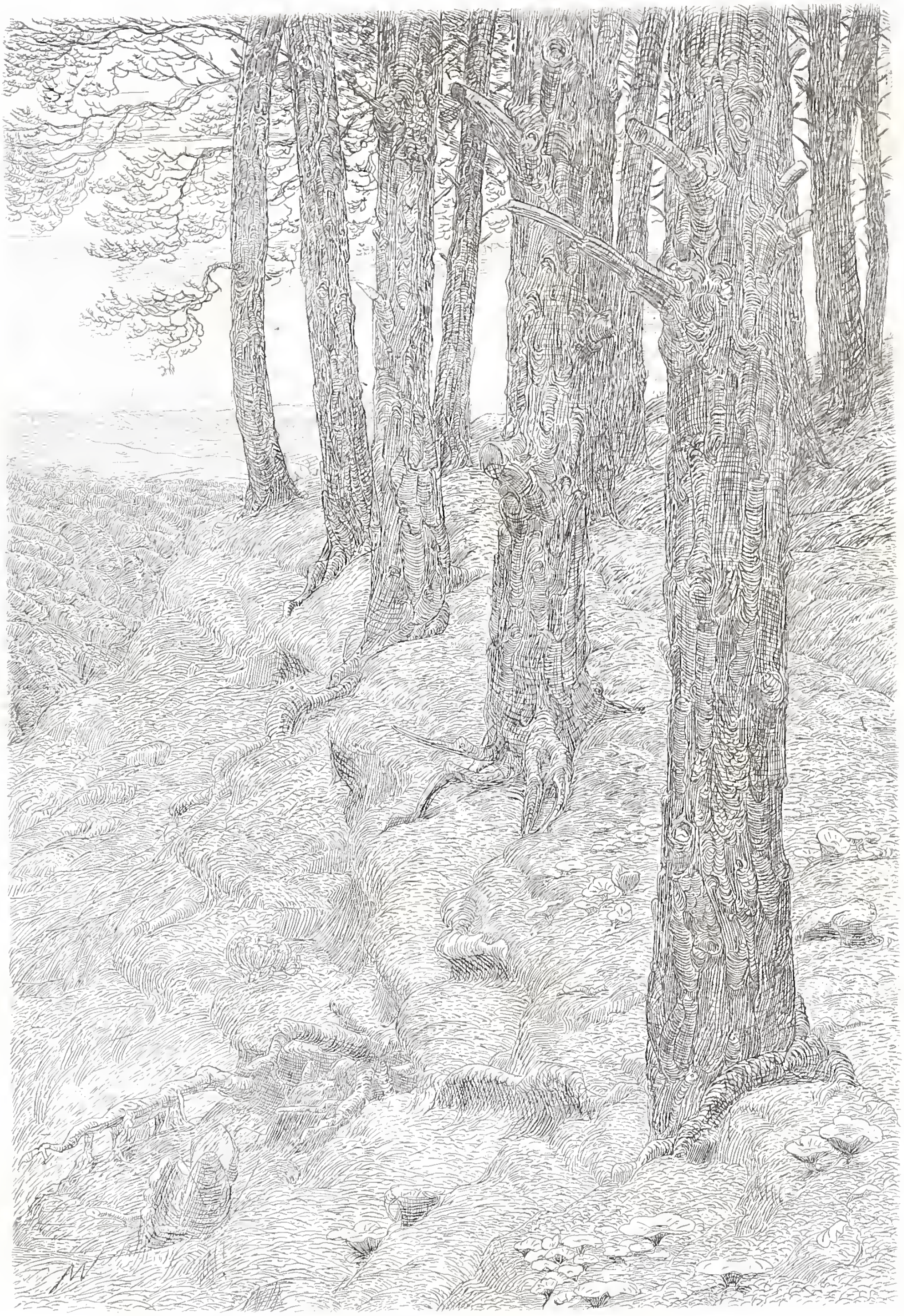
Het portret van den ex-premier Dr. A. Kuyper en dat van Mr. Veegens, zij zijn uitstekende voorbeelden van de technische kwaliteiten in Hahn's prenten.

Wij willen hier niet Hahn's artistieke capaciteiten, die zeker niet gering zijn, miskennen, noch de bijzondere satirieke of humoristische zijde van zijn talent te laag schatten, maar thans slechts de aandacht vestigen op de zoo goed begrepen uitdrukkingsvorm, die hij zich gekozen heeft, in verband met de wijze waarop zijn werk gepubliceerd zou worden.

Veel wordt er tegenwoordig voor grafische doeleinden geteekend en ieder, die pen en potlood hanteeren kan, meent dat het verdere van zelf wel volgt. Menig schilder acht zich een illustrator of affichist, niet vermoedende dat ook deze arbeid een geheel afzonderlijke studie vergt, waar technische kennis evenzeer onontbeerlijk is als bij het maken van een schilderij. De finesses van het métier moet men kennen door en door, eerst dan is het mogelijk in eenige techniek, welke dan ook, iets goeds tot stand te brengen.

En zoo zal ook hij, die zich bezig houdt met het maken van teekeningen voor reproductie, ten volle vertrouwd dienen te zijn met de eigenaardigheden van het procedé om te weten, hoè zijn werk in te richten, opdat het in de weergave niets van het origineel zal verliezen. Hij zal moeten berekenen wat het kan velen, bij groote oplage, bij los papier, bij grijze inkt, kortom hij zal de omstandigheden, waaronder zijn werk uitgevoerd wordt, bij het ontwerpen er van ten volle in aanmerking dienen te nemen. En juist hierin lijkt mij veel van Hahn's werk ten zeerste geslaagd.

R. W. P. Jr.

M. W. VAN DER VALK, DOOR MR. J. KALFF JR.

„BOSCHRAND"

ETS VAN M. W. VAN DER VALK.

M. W. VAN DER VALK, DOOR MR. J. KALFF JR.

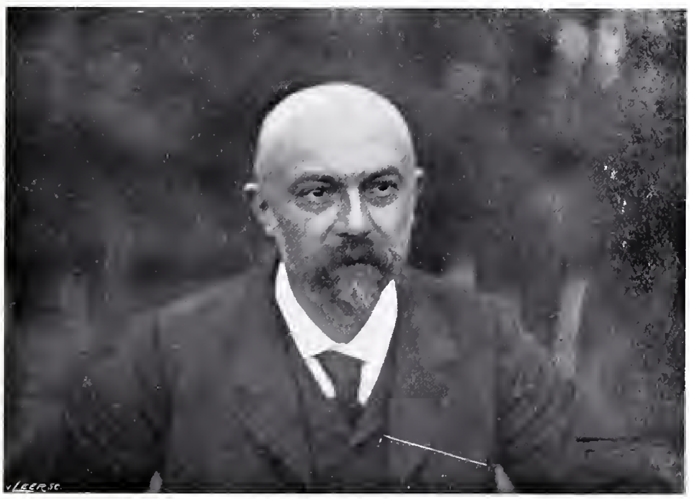
Dat „poëzie overal schuilt" is een waarheid geweest, toen een gemeenplaats geworden, en is nu over den leeftijd, dien een behoorlijke waarheid bereikt, heen. Had er schoonheid gestaan in plaats van poëzie, de uitspraak zou ons thans juister voorkomen.

Schoonheid — wel, het is daarbij werkelijk maar de vraag, of men haar al of niet weet te vinden. Er zijn menschen die overal schoonheid zien, die in elk geval, aan alles een mooien kant zien. Hun oog is meer dan dat van anderen ontwikkeld. Zij zien het mooie van een verbinding van kleuren, zelfs die van toevallig op een aanplakbord terechtgekomen affiches; van een verlichting, al is het maar de schaduw van een banaal dakvenstertje op een goot; van een contrast, tot dat van moderne Amsterdamsche huizen en groene weiden toe, — waar anderen niets zien. Maar het zit niet alleen in hun oogen, ook in hun ontvankelijkheid van begrip, in hun heele levensopvatting. Zij kunnen zich indenken in de wording der dingen, zelfs van een burgermans muffe pronkkamer met tweeguldensbazaar-ornamenten, en de noodzakelijkheid, de natuurlijkheid van dien groei is hun een element van schoonheid; zij begrijpen de opvattingen en de meeningen van anderen, ook hun ideeën van wat mooi is; zij zien menschen en dingen aan, onbevangen, met helderen blik, vrij van vooringenomenheid of vooroordeel, van al wat hen zou kunnen beletten een zuiver beeld in zich op te nemen, toegankelijk voor elke nieuwe waarheid, voor iederen vorm van schoonheid.

Het zijn niet allen kunstenaars, zulke vrije, open menschen, maar wel zal er niet licht een groot kunstenaar zijn die zoo niet is.

Van der Valk is het wel.

In beschouwingen over kunstenaars wordt gewoonlijk het werk behandeld; van den kunstenaar worden slechts enkele levensomstandigheden vermeld. Toch is ten slotte de persoonlijkheid van den kunstenaar het belangrijkste van het kunstwerk. Wie in het werk van een kunstenaar iets dieper doordringt, zal ten slotte den mensch in zijn werk trachten te vinden, en hem ook daarbuitenom zoeken. Hoe het zij, ik kan door persoonlijke bekendheid met den kunstenaar Van der Valk hem van zijn werk niet scheiden. Ik zie hem, den bijna 50-jarige, frisch, jong, opgewekt, scherp-kijkend met den blik van een die werkelijk in zich opneemt wat hij ziet, met zijn korten, begrijpenden lach, helder en rustig in zijn woorden, eenvoudig in alles. En ontvankelijk voor schoonheid in elken vorm.

M. W. v. D. VALK, 1906. FOTO VAN L. KLAVER.

Zoo kan ieder, dunkt mij, hem ook kennen uit zijn werk.

Er zijn schilders, die in hun werk hun droomen schilderen. Zij schilderen iets wat zij wel eens gezien hebben: huizen en molens op een hoogte; een klein meisje liggende op een duin, met een paar vlinders die om haar heen fladderen; maar wat wij zien op hun doeken zijn hun droomen, hun idealen, hun

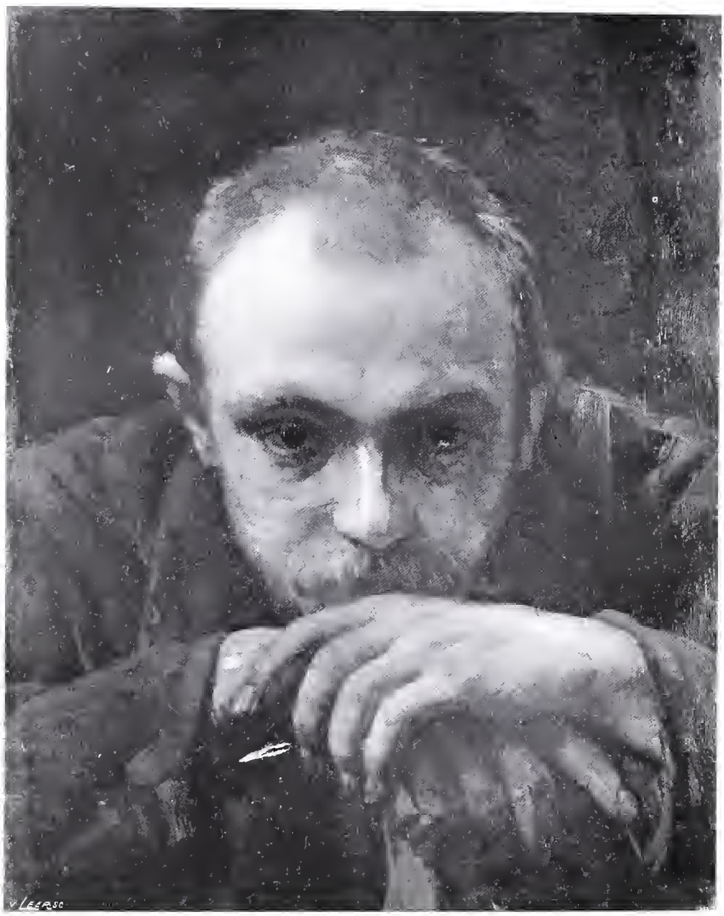
fantasiën, die ook ons niet naar realiteit doen vragen, maar ons doen droomen van sprookjes-schoonheid.

Zoo Thijs Maris.

Anderen schilderen ons de stemming, waarin zij hun modellen hebben gezien, waarin een landschap hen heeft gebracht. En met hen voelen wij de droefheid van een kamer, waarin het licht binnendruilt, waar een oude man zit bij een bedstede, wachtend op den dood van zijn vrouw; de melancholie van een avond, waardoor een moede vrouw, zwaar beladen, naar huis sjokt.

Zoo is Jozef Israëls.

En weer anderen schilderen alleen de aarde en haar schoonheid, de schoonheid die zij in haar zien, de verrukking waarmee zij haar aanschouwd hebben, de liefde die zij voor haar voelden. Hun werk schijnt den beschouwer te vragen: zoo heb ik het gezien — ziet gij het niet ook? En door hen geniet gij van schoon, dat gij zelf niet hadt gezien.

M. W. V. D. VALK, 1887. NAAR SCHILDERIJ VAN JAN VETH.

Zulk een kunstenaar is Van der Valk.

Er is een stuk van hem, dat de buitenzijde van Amsterdam voorstelt: weiden met slooten ertusschen en een zandspoorlijntje erdoor, en daarachter de witte en roode zijkanten van nieuwgebouwde huizen. Het schijnt geen mooi gegeven, die bruuske overgang van nieuwe stad tot wei en sloot, — toch had Van der Valk het mooi gezien en als iets moois weergegeven. Bij hem geen symboliek van een stad, die landelijk schoon opslokt; evenmin een schildering, waarin het gegeven beschouwd is als aanleiding tot het uitdrukken van een stemming; niets dan de dingen zelf, helder verlicht, vast geschilderd in hun eigen sterke kleuren, eenvoudig, eerlijk, zuiver. Gezond werk, zonder eenige geraffineerdheid, deels zijn waarde ontleenend aan het decoratieve in dit samenstel van lijnen, in deze kleuren tegen elkaar; voor een grooter deel aan de overtuiging waarmee de kunstenaar zijn bewondering voor het geval, dat hem trof, had uitgesproken.

Van der Valk heeft meermalen over kunst geschreven; ik kom daarop terug. Laat ik hier iets aanhalen uit een stuk, dat hij in 1887 schreef in De Nieuwe Gids:

„Is het iemand ernst schoone zaken te leeren begrijpen, dat hij dan allereerst leere hooren of zien!

„Dat klinkt wonderlijk; want een ieder behoeft toch maar zijne oogen open te doen om alles te zien!

„O ja, boomen en huizen en lantaarns en menschen, kortom alles; maar dat is nu juist niet wat wij zien noemen.

„Hebt ge wel ooit opgelet hoe die boom uitkwam (vergeef me den technischen term) tegen een huis of een lucht of iets anders wat daar achter was, lichter of donkerder, koeler of warmer? Hebt ge wel ooit eene straat gezien, niet zoo- en zooveel huizen en lantaarns en straatsteenen, maar de straat als een geheel met groote opgaande lijnen tegen de lucht en uit den grond?

„AUVERS-SUR-OISE." KRIJTTEEKENING.

„Hebt ge ooit gevoeld iets van de groote harmonie van kleuren die er in dat alles is; het samenhangen van den eenen toon met den anderen, dat anders is als het helder of donker weêr is, mist of regen of zonneschijn; ja, anders of het licht links is of rechts, hoog of laag in de lucht zit?"

Zoo ziet Van der Valk zelf. En zooals hij zegt: „een kunstenaar heeft een fijner organisme, dat in staat is het kleinste sentimentje en den wildsten hartstocht, het geluid van een vallenden druppel en het woeste gieren van een storm, het glimlichtje op een glas en het groote golvende licht van een helderen zomerdag, alles van het kleinste tot het grootste, te begrijpen, in zich op te nemen, te verwerken en als een zelfgeschapen levend iets weer zichtbaar en hoorbaar te maken, om te voldoen aan de hoogste behoefte van zijn eigen groote ziel en die van de besten onder ons."

„AUVERS-SUR-OISE." KRIJTTEEKENING.

Hoe zulk een „zelfgeschapen levend iets weer zichtbaar te maken," om dat te leeren heeft Van der Valk zijn opleiding gehad op de Amsterdamsche Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Zijn vader, die, geheel autodidact, zijn gevoel, zijn overtuiging meermalen heeft uitgedrukt in schilderijen, die, beschouwd zooals de maker ze bedoeld had, zeer merkwaardig mogen heeten, had hem teekenles laten geven. Daarna is hij op de Academie gekomen.

Hij was daar tegelijk met Jac. van Looy, Witsen, Toorop, Derkinderen, Haverman, Jan Veth, een troepje jongeren, die daar de lessen ontvingen van de hoogleeraren, den invloed ondergingen van een hoogstaand kunstenaar en leermeester als Allebé, en ook elkander steunden en opvoedden. Zij zijn de kern geworden van de zoogenaamde Amsterdamsche school. Van deze is de reactie uitgegaan tegen de stemmingskunst, de „grijze school" der Hagenaars. De Haagsche

school trachtte vooral door de kleur de impressie weer te geven, welke de dingen maken, en zij gaf daarbij den indruk dien zij maken op een bepaald oogenblik. Daartegenover stelden de Amsterdammers een kunst, die het wezen der dingen, niet hun schijn, die den vorm, niet de kleur tracht weer te geven, die de lijn, de uitgesproken lijn in eere herstelde als middel van uitdrukking. Zij stichtten de vereeniging Sint Lucas, waarvan Witsen de eerste president was. Dit was toen niet een vereeniging, die tentoonstellingen hield, maar een kring voor onderling verkeer, waar lezingen, gevolgd door debat, gehouden werden over allerlei onderwerpen, een vereeniging waarvan de leden bij hun zoeken naar den weg dien zij op moesten, steun en houvast hadden aan elkander, iets dat, zooals Vincent van Gogh eens geschreven heeft, voor jonge kunstenaars noodiger is dan tentoonstellingen.

Dat zij reageerden tegen de bloeiende Haagsche school bewijst reeds dat er leven, kracht, lust zich te doen gelden, een geest van verzet zat in deze jonge kunstenaars. Die bleken ook uit artikelen over kunst, die in de eerste jaargangen van de „Nieuwe Gids" verschenen, en die van hen uitgingen. Van der Valk was de eerste die schreef, meest onder het pseudoniem J. Stemming, waaronder echter ook Jan Veth en anderen wel geschreven hebben. Uit een der stukken van Van der Valk heb ik boven iets aangehaald. Het waren artikelen die in dien tijd zeker heel brutaal geschenen hebben, protesten tegen de deftige, officieele kritiek, heldere uiteenzettingen van juiste begrippen over kunst, vrije, eerlijke, onbevooroordeelde beschouwingen over het werk van oudere en jongere kunstenaars. Wat Van der Valk schreef bijv. over het werk van Mendes da Costa en Zijl bewijst hoe anders hij deze kunst beschouwde, dan de meeste beoordeelaars, die eerst veel later tot waardeering ervan zijn gekomen.

„UIT MIJN VENSTER." PASTELTEEKENING.

Van der Valk heeft, als de meesten zijner kameraden aan de Academie, eerst figuur geschilderd, vooral veel paarden. Ook later,

toen hij in Parijs was, waren het weer paarden, de bekende Parijsche omnibus- en karrepaarden met de groote hamen die hem aantrokken, zooals zij zoovele kunstenaars getroffen hebben. Later heeft hij vooral landschap geschilderd, en ook stilleven. Dat een kunstenaar als Van der Valk allerlei onderwerpen behandelt, is trouwens zeer natuurlijk. Hij is steeds een zoeker gebleven, zoowel bij de keuze van zijn sujetten als van de wijze van ze te behandelen. Hij heeft geschilderd, met pastel en waterverf gewerkt, geëtst en zelfs wel eens op steen geteekend. Altijd heeft hij getracht bij elk procédé de zuiverste manier van werken te vinden; de karakteristiekste voor dat procédé. Zijn aquarellen zijn werkelijk teekeningen met waterverf, nat gewasschen, dikwijls met groote vlakke tinten er over gespreid, en geen verkapte schilderijen. In zijn etsen is de werking van de etsnaald altijd te volgen.

„OUDE WILG." PASTELTEEKENING.

Ook te Auvers-sur-Oise, waar hij een paar jaar gewoond heeft, schilderde Van der Valk nog figuren, maar toch ook al veel landschappen. Het land met de groote golvende velden, juist in lijn zoo goed weer te geven, trok hem aan; hij heeft daar teekeningen met zwart krijt gemaakt, wegen tusschen glooiende akkers, velden met hoopen hooi, rivieren langs heuvels, die in haar forschheid en eenvoud en door de knappe behandeling van het perspectief een uitmuntend denkbeeld geven van ruimte en wijdte. In zijn schilderijen ook van dien tijd is nog te bespeuren, dat het impressionisme ook op hem invloed had gehad; hij heeft straatjes in Auvers geschilderd, bij schemering of in den avond, die voor een groot deel ook stemmingsstukjes zijn.

Later woonde hij jaren lang aan de Schinkelkade te Amsterdam. Het is daar dat hij misschien zijn beste werk heeft gemaakt. Van der Valk, „groot wandelaar bij dag en bij nacht", zooals Jan Veth hem eens genoemd heeft, werkte altijd zooveel mogelijk buiten. Zoo heeft hij in den omtrek van zijn woning veel gezworven, langs Schinkel en Nieuwe Meer, langs den Slooter- en den Amstelveenschen weg. En uit zijn raam zag hij de schuiten in den Schinkel liggen en vlak voor zich Schinkelhaven. Dat alles heeft hij geschilderd en geteekend en geëtst. Eigenlijk is het nauwelijks noodig te vermelden waar hij zijn sujetten vond, zijn werk vertelt het onmiddellijk aan ieder die de streek kent. Hij dringt zoo door in het typische van het landschap vóór hem, in de ziel van de plaats, zou men bijna zeggen, dat men zonder aarzelen kan zeggen waar hij *moet* gewerkt hebben. Terwijl natuurlijk zijn teekeningen allerminst copiën van de werkelijkheid zijn, maar gege-

„ZANDSPOOR". (EIGENDOM VAN DEN HEER G. M. TAMSON JR., ENKHUIZEN). SCHILDERIJ.

vens aan de natuur ontleend tot een kunstwerk omgeschapen.

Uit dezen tijd is het bovengenoemde stuk dat den zelfkant van Amsterdam te zien geeft. Toen ook teekende hij den bekenden dikken wilg, zoo oud dat hij bijna niets dan bast was, maar op deze teekening zoo sterk, zoo knoestig — het was alsof er een oudmansgezicht u aankeek uit dien verweerden stam — dat de oude boom bijna iets monumentaals had gekregen, zooals hij daar stond tegen den achtergrond van lichte kleur.

Deze teekening deed goed Van der Valk's voorliefde voor het forsche en krachtige uitkomen. Nog sterker blijkt die uit een pastel die een grooten molen aan het water, ik meen den bekenden Koenen-molen, te zien geeft. Het is eigenaardig met zulk een teekening. Wie haar oppervlakkig bekijkt, zal er waarschijnlijk niets in zien dan de nauwkeurige afbeelding van een molen. Maar zie langer en beter, en het wordt duidelijk dat hier meer is. Dan treft de vastheid, waarmee de groote, zware vormen van het gevaarte zijn neergezet, zoodat het als een monument van stevigheid en rust voor u staat, maar dan komt ook uit, welk een indruk de kunstenaar gehad moet hebben van dit groote ding, hoog op in het lage land, tusschen water hièr en daàr, en dat hij zijn bewondering om het mooie geval mee in zijn werk gelegd heeft.

Maar ook van heel eenvoudige gevalletjes maakte hij iets moois. Een kantje van een weg, glooiend naar een sloot, met de weiden daar achter was hem dikwijls genoeg. Heel eenvoudig weergegeven, met wat pastel op grauw papier, dat hier en daar door het krijt heenschijnt, is het een aardige illustratie van een gezegde, dat Van der Valk, als ge wat met hem doorpraat van allerlei dingen gebruikt, dat het „eigenlijk heel mooi" is. Er is voor hem zooveel mooi, waarvan anderen het mooie nog niet hebben gezien.

Toch is hij misschien wel eens te ver gegaan. Of liever, hij heeft het zich wel eens te moeilijk gemaakt. Zoo, toen hij een gezicht op tuinland en weide, met enkele huisjes

„IN DEN TUIN". SCHILDERIJ.

en boomen erin teekende, heel uit de verte en hoogte gezien langs een dak dat terzijde heel groot was afgebeeld. Ook hier niets weggedoezeld, tot in de verte was al wat er te zien was duidelijk weergegeven, geen vervloeien in nevelige verte zooals een impressionist zou gedaan hebben. Maar ditmaal was de schoonheid van het geval niet zoo overtuigend gebleken.

Op zulke teekeningen doelde wellicht mej. Marius, toen zij in haar „De Hollandsche Schilderkunst in de XIX[e] Eeuw" Van der Valk een „beminnelijk theoreticus" noemde. Misschien ook op enkele waterverfteekeningen, waarin het beginsel waarnaar Van der Valk aquarelleerde zeer ver was doorgevoerd en die zeer egale vlakke tinten vertoonen. Toch zijn door deze manier van werken zulke zeldzaam zuivere teekeningen ontstaan, als er onlangs eene te zien was op „Voor de Kunst" te Utrecht. Een gezicht langs den Schinkel, die in breeden zwaai rechtsom buigt. De weiden aan beide kanten van het water in bijna egaal sterk-groene kleur. Het zwartig grijze jaagpad eveneens haast in één vlakke tint. In de heel lichte lucht enkele wolkenkuiven in wit aangegeven. De boomen langs een weg aan den horizon even in grijs. En toch was de bedoeling met deze teekening, meen ik, geheel bereikt. Het heerlijk wijde en verre van het vlakke Hollandsche land is er volkomen in weergegeven. Men voelt, dat de kunstenaar onder deze ruime, lichte lucht met genot heeft ademgehaald, zoo sterk is de verrukking om deze schoonheid erin uitgedrukt.

En bijna hetzelfde landschap heeft Van der Valk nog eens gegeven bij ondergaande zon, de lucht egaal geel, de weerspiegeling in het water dus ook; het land zeer donker, de weg bijna paars. Een verrassende teekening, die niet dadelijk iedereen toespreekt. Maar ook dit weer een zeer zuivere uitdrukking van een mooi gezien geval.

„AAN DE WETERING". AQUAREL.

Zijn stillevens voert Van der Valk zeer ver door. Een rist uien, een potje met een paar bloemen, een appel op een tinnen bord gezien tegen een lap blauw fluweel, van dien aard zijn de zeer eenvoudige gegevens. Maar zooals hij ze weergeeft met de satijnglanzen op de uien, de glimlichtjes op aardewerk en metaal geven zij de overtuiging dat de schilder de schoonheid van deze gewone dingen heeft gevoeld. Bij dikwijls sterke kleuren hebben deze stillevens het rustige en voorname, die het gevolg zijn van hooge beschaving van geest en oog.

„BIJ DE SLATUINTJES". PASTELTEEKENING.

Sedert eenigen tijd woont Van der Valk in Amersfoort. Vóór dien tijd woonde hij eenige jaren te Scherpenzeel, waar hij de dorpsstraat en gezichten buiten het dorp, bosch en hei heeft geschilderd, weer alles weergevend met die waarheid en dien eenvoud die zijn werk zoo zuiver en gezond maken, voortdurend werkend naar de natuur, waar hij een studie van een denneboompje of een koolplant met dezelfde zorg en liefde behandelde als een groot landschap. Teekenend voor Van der Valk zelf is het volgende, dat hij schreef in een artikel in „De Kroniek" over de Rembrandt-tentoonstelling van 1898:

„De grootheid van Rembrandt nu bestaat wel hierin, dat hij (evenals Spinoza die zijn tijdgenoot was) levende in eene nieuwe maatschappij, stijlloos bijna in vergelijk met de Gothiek die voorafging, de dingen in het licht der eeuwigheid beschouwd heeft, en daardoor zijn werk heeft kunnen zetten op zulk een hoog plan, dat het, rakend aan het beste wat ooit een stijl

„BRUG AAN 'T JAAGPAD". AQUAREL.

heeft voortgebracht, wijst naar nieuwe levenshorizonnen, het levensbegrip verheldert.

„Zóó, het verband van de dingen begrijpend, is voor hem niets onbeduidend, vindt hij het even belangrijk, op zijn beurt te bestudeeren de geslachte koe in den stal, het wilde waaien van een storm over de aarde, het liefelijke doen van eene moeder met haar kind, alle liefde, hartstochten en begeerten, die menschen beroeren." Den schrijver van dit opstel, dat als motto droeg Spinoza's woord „Hoe meer wij de enkele dingen begrijpen, des te meer begrijpen wij God", heeft Jan Veth wel terecht een „gullen pantheïst" genoemd.

Van der Valk heeft behoord onder de schilders, die de etskunst in ons land weer tot bloei hebben gebracht. In de portefeuilles van de Etsclub zijn eenige platen van hem opgenomen. De onderwerpen van zijn etsen waren ongeveer dezelfde als van zijn schilderijen en teekeningen: stadsgezichten, de Schinkel met de hooge bruggen over de dwarsslooten, een molen aan een water. Zeer fijn zijn sommige dezer etsen. Zoo is er een plaatje met eenige teere bloemstengels op den voorgrond, groot, en een heel klein landschapje in de verte. Maar meestal zijn zij zeer forsch behandeld, met niet te veel maar zeer rake lijnen, ook niet te zeer gedetailleerd. Er is een ets van hem, die het Damrak vóór den bouw van de nieuwe Beurs, met den toren van het Paleis op den achtergrond, in spiegelbeeld vertoont. Het tweede plan van deze ets, dat wat veel details van huizen en boomen bevat, is niet zoo gelukkig; Van der Valk is het best in eenvoudige, niet te veel gedetailleerde onderwerpen. Maar de voorgrond van deze ets, het water, de palen, de schuiten zijn een uitmuntend voorbeeld van zijn lichte en toch rake, vaste etslijn. Die lijn kan zeer expressief zijn. Op een ets met een ouden molen zonder wieken, te midden van wat rommel aan den kant van een vaart, zijn de planken, het riet, de raampjes met slechts enkele lijnen weergegeven. Gemakkelijk, losjes, als spelend schijnen die lijnen gezet. Toch is zoowel de stofuitdrukking als de plastische

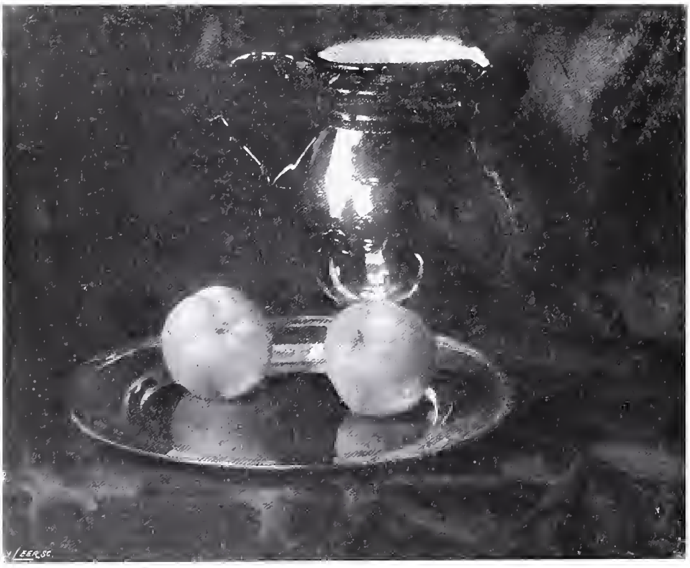

„OVERTOOM". SCHETS.

„STILLEVEN". (EIGENDOM VAN MEJ. J. UIJTTENHOOVE, AMSTERDAM). SCHILDERIJ.

kracht van deze ets zeer groot. Weer op een andere, een paar schuiten langs den kant van een wetering met allerlei gebouwtjes aan den overkant, is een molentje zoo aardig even aangegeven, doen de enkele strepen waarmee de weerspiegeling van de schuiten in het water is aangeduid, het zoo goed, dat het een lust is zoo'n frisch, spontaan en toch raak prentje te bekijken. Merkwaardig is de groote plaat, die een dier hooge bruggen langs den Schinkel weergeeft met de zuiverheid van de werkteekening van een architect, en toch niet droog is geworden, toch laat zien, dat zulk een brug een mooi ding is in zijn omgeving.

„STILLEVEN". SCHILDERIJ.
(EIGENDOM VAN MEJ. J. UIJTTENHOOVE, AMSTERDAM).

Van der Valk heeft veel les gegeven, indertijd als jong man al op de teekenschool van „Felix Meritis", later particulier aan aankomende kunstenaars en aan amateurs. Zijn eigen werk als kunstenaar is hier natuurlijk in de eerste plaats aan de orde, maar ook de invloed dien hij op anderen gehad heeft mag hier wel even besproken worden. Van der Valk is een uitmuntend leermeester, die vooral leert zien. Hij doet zijn leerlingen in de eerste plaats zien wat mooi is, niet alleen thuis of op het atelier, maar ook op wandelingen, buiten of in oude buurtjes van Amsterdam. Zoo heeft hij hun, ook wanneer zij het zelf niet zoover brachten, dat zij zelf kunstenaars werden, kunst leeren begrijpen. En jonge kunstenaars heeft hij steeds doen gevoelen, dat niet technische knapheid maar diepte van geest in de eerste plaats de waarde van den kunstenaar bepaalt. En er zal er wel geen zijn, die van hem afscheid heeft genomen zonder te gevoelen, dat hij door Van der Valk's aanwijzingen beter beeldend kunstenaar maar ook door zijn omgang meer mensch was geworden.

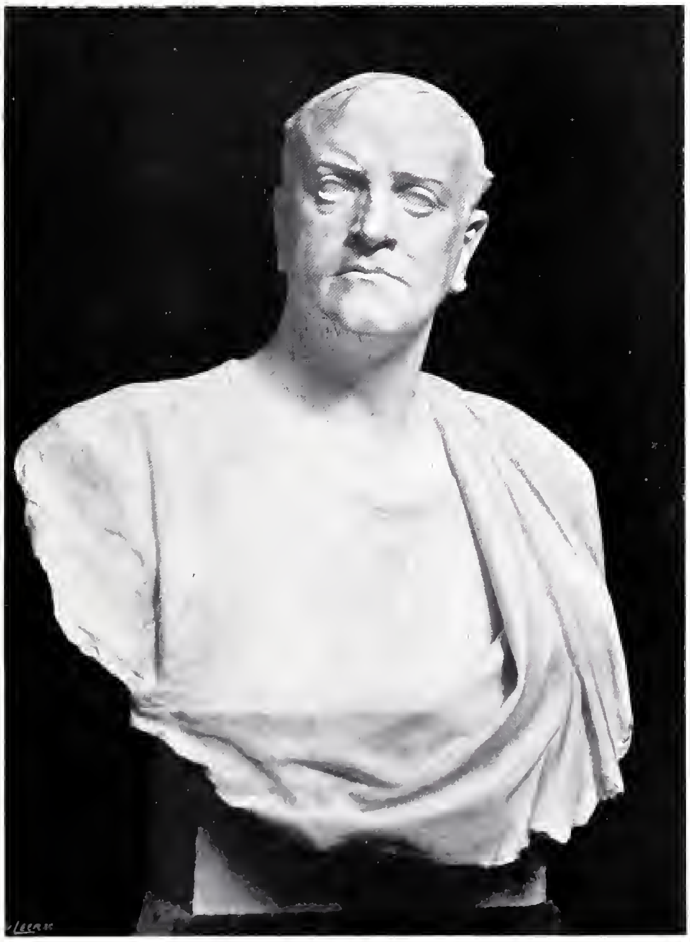
ROMANTISCHE VOORDRACHTSKUNST ALBERT VOGEL

† † † † † † † DOOR H. DE BOER. † † † † † † †

Aan Mevr. A. Vogel—de Lorm.

Suit the action to the word, the word to the action; with this special observance, that you o'erstep not the modesty of nature; for any thing so overdone is from the purpose of playing, whose end, both at the first and now, was and is, to hold, as 't were, the mirror up to nature; to show virtue her own feature, scorn her own image, and the very age and body of the time his form and pressure.

De wijste lessen die ooit tooneelspelers — zwervers door het rijk van geest en werkelijkheid als zij zijn — bij hun artistieke bagage hebben meegekregen, zullen ongetwijfeld besloten zijn geweest in bovenstaande woorden, welke Shakespeare zijn Hamlet tegen een reizenden comediantentroep laat zeggen. Voor den voordrachtskunstenaar werden de geboden nog niet geschreven, maar neemt men de beteekenis van Hamlet'sorakeltaal wat ruimer dan men die gewoonlijk opvat, dan kan ze ook voor hem — vooral wanneer hij zich tot tooneelwerken bepaalt — de beteekenis van een heiligenspreuk hebben.

VOGEL ALS ROMEINSCH REDENAAR, (CORIOLANUS-VOORDRACHT). BUSTE VAN TOON DUPUIS.

Ten allen tijde wel zullen de grenzen, welke de voordracht van het tooneelspel scheiden, verschoven, verwijd of saamgetrokken zijn geworden, al naar de eischen welke realisme, sensitivisme of romantiek daaraan meenden te moeten stellen. Meer dan eenige andere kunst beweegt die van het voordragen zich in het theoretisch onbepaalbare. En het spreekt van zelf dat deze kunst, in een zoo wisselzieken tijd als de onze, waarin men zoo verscheiden goden dient, allerminst kan wijzen op eenige traditie, op eenige school, en dat de stijl, de methode welke een voordrachts-kunstenaar zich na een tijd van moeizame leering heeft eigen gemaakt, gewoonlijk het resultaat is van een door de jaren heen verworven ervaring en het steeds weer opnieuw ter rechter ure in hem geboren wordende initiatief.

De dramaturgische werkzaamheid van Albert Vogel begon in een tijdperk dat in Holland

onder den invloed der Fransche literatuur, de realistische en naturalistische tradities bloeiden, doch vlugger dan ergens anders verschillende ontwikkelingsstadia doormaakten. Want deze streken — 't wordt wel een weinig vergeten — zijn met Vlaanderen de eigenlijke bakermat van het absolute Realisme geweest, en heel de artistieke ontwikkeling van de laatste eeuwen neemt voor een goed deel zijn oorsprong in het Holland der 16e en 17e eeuw. Daarin duikt voor 't eerst de rusteloos strevende geest der menschheid die zich een hemel en hel al geschapen had, speurend in de geheimzinnige diepten van het reëele levensbestaan om er den wonderen schat te delven, welke in de kunst van dien lumineuzen alchimist, die Rembrandt was, te schitteren begon met ongekenden glans, terwijl hij in zijn kunst de magie der oude oostersche cultuurlanden met het dieepzinnige mysticisme en den zwaren, gewetensvollen levensernst der noordelijke volken verbindt. En om hem heen en om Vondel groepeert zich, in heden en verleden, een reeks van de meest verscheiden kunstrichtingen in schilderkunst en poëzie; van het verheven bijbelsche of historische drama, het landelijke epos, het blijspel, de arcadische idylle tot de dolste klucht, de meest bizarre uitingen van blijmoedig- of honend sarcastischen geest, in een zoo overstelpende massa, in een overvolheid van zoo weelderig natuurlijken groei, dat zij eigenlijk alleen maar in beteekenisvolheid, doch ook in onvoldoende gekendheid, door den, wat dramatische tooneelliteratuur betreft, onvergelijkelijken tijd welke de Elisabethiaansche periode genoemd wordt, geëvenaard is. *)

In Holland zijn om zoo te zeggen de fundamenten waarop het gebouw der kunst rust met den bodem vergroeid, en elke ietwat normale kunstrichting welke aanstonds niet te zeer in pathologische tendenzen verloopt, vindt hier een welbereiden bodem.

Dat verklaart voor een goed deel het veelzijdig bevattingsvermogen van den Hollandschen geest voor zoover 't de hier boven aangegeven kunst-genres betreft, dat verklaart de spoedige evolutie van het realisme, naturalisme, sensitivisme enz., tot in den laatsten tijd een nieuwe opbloei der romantiek.

Van aanleg soms heel verscheiden naturen naderden langs verschillende wegen de Romantiek. Nieuwe Gidsers kwamen er langs den weg der stijl- en gevoelszuivering; anderen, eveneens een onbewuste neiging van hun natuur volgend, veroverden eerst den traditioneelen romantischen kunstvorm met al zijn voor- en nadeelen. Dit laatste heeft ons figuren als Rembrandt, Jozef Israëls en de Bouwmeesters geschonken, en Albert Vogel is dien zelfden weg gevolgd. Het is deze kunstvorm welke ons in dit verband vooral interesseert.

Het was meen ik in 1900 dat de couranten het bericht brachten dat in Rotterdam een jong voordrachtskunstenaar, die zich in alle bescheidenheid een dilettant noemde, zijn publiek had verbaasd met een opvallend kranige praestatie van Hegenscheidt's Starkadd.

Johan de Meester, wiens scherp doordringings-, en waardeeringsvermogen reeds toen ter tijde de erkenning van de goede kwaliteiten der romantiek nergens buiten sloot, en er later nog meer dan eens éclatante beschouwingen aan wijdde, Johan de Meester van wien Vogel getuigt steeds veel geleerd te hebben, prees behalve zijn geprononceerd dramatische begaafdheid, zijn realisme, en dat was voor hem die zich van huis uit, zooals we reeds opmerkten, altijd als romanticus had beschouwd, de grootsche overwinning van dien avond.

En hierin school geen miskenning van geschiktheid voor het romantische repertoire. Na Vogel's voordracht van Byron's epos Manfred, constateerde de Rotterdamsche criticus zijn beslisten aanleg voor romantische dramatiek!

Het Drama en de Romantiek, in die richting zouden Vogel's gaven zich dan ook vooral

---

*) Men begrijpe mij goed. Ik wil niet zeggen dat die oud-Hollandsche literatuur alléen, met de oud-Engelsche te vergelijken zou zijn. Maar dat de geschilderde, zoowel als geschreven kluchten en drama's van dien tijd, waarmee het meer aesthetisch historische onderzoek zich langzamerhand zal hebben bezig te houden, iets in geestelijke diepte en veelzijdigheid minstens even merkwaardigs vertoonen.

ontwikkelen. De geest der romantiek, de romantische aandoening zal hij voortaan overal staande houden, zij zal zijn kracht zijn en hem ook voortaan doen slagen. Zelfs in het klassieke Oedipus, het modern geraffineerde Salomé, zal ze doorklinken en in zijn realisme en idealisme zich openbaren met een breed gebarende kracht, welke subtiel doordringingsvermogen en fijnheid van nuanceering, waar noodig, niet uitsluit.

Wat de Romantiek op de andere kunstvormen uitteraard voor heeft, is haar grootere veelzijdigheid niet alleen wat het innerlijk, maar ook wat haar uiterlijke verschijningsvorm betreft.

Het verleden van onze tooneelspeelkunst hangt voor een belangrijk deel ten nauwste samen met de ontwikkeling der romantiek. Wat de schilders van haar leerden, een nu al haast niet meer gekende technische bravour, brachten b.v. de Bouwmeesters ook mee uit een zelfde school, die zich alleen maar van andere hulpmiddelen, van het levende woord, van figuurlijke karakteristiek en typeering, van grime en gebarenspel, bediende.

De Franschen heeft die school misschien wat al te slaafsch en methodisch gemaakt; maar op zichzelf genomen, wat houdt ze niet een rijkdom van middelen in? Waaruit anders dan uit die school bracht Louis Bouwmeester zijn mirakuleus vermogen tot metamorfose mee, dat hij even ontstellend, overbluffend in zijn ontzaggelijke, eerbiedwekkende Shylockcreatie als in den Gebochelde met zijn vreemddiep, pieperig stemmetje openbaart — en waaraan wij sinds de zoo overdadig gehekelde wonderen der Bijbelsche schrifturen niet meer plachten te gelooven.

Al wat in de huidige beproefde en rechtgeaarde tooneelspeelkunst ambachtelijk is en echt, al wat aan gebarenspel, mimiek, zeggingskracht en plastiek, groot is, breed, hartstochtelijk en overtuigend, ontleent zij aan de Romantiek. En aan haar ontleent zij ook haar meest diepe en religieuse intenties, haar met ideale begeestering doorgloeide vormenspraak, haar tragische menschelijkheid en een over de werelden heen schouwende fantasie. Zij is de laatste groote kunstvorm die zich uit historische en redelijke feitelijkheid, uit de vroegere groote stijlperiodes ontwikkelde. En het zou een ten hemel schreiende gebeurtenis zijn,indien zij met haar schat van beproefde hulpmiddelen, effecten en trucs, heel die bij overlevering en van geslacht tot geslacht beërfde artistieke bagage, welke zich tot het laatst toe in de Bouwmeesters heeft staande gehouden, verloren zou gaan. — Het is daarom dat ik met zooveel belangstelling in de verschijning van Albert Vogel de kwaliteiten en daarmee de voorwaarden tot een nieuwe romantische bloeiperiode begroet. En wanneer men in dat begrip en geloof leeft, wat doet het er dan toe of Bouwmeester, of Vogel of Paul Mounet of wie dan ook, met de rijke spontaniteit van zijn natuur zich al eens aan die traditioneele technische bravour te buiten gaat, zwelgt in een bijwijlen wat rethorisch pathos, wanneer, wát zij praesteeren, maar groot en juichend breed, maar hel glanzend van goddelijke overtuiging is en wanneer het einddoel ten slotte toch duidt op iets edels en dieps.

Zoolang er ruime zielen worden gevonden in Holland, zoolang men zich aan begrensde tijdsleuzen niet te buiten gaat en kunst kunst blijft, zoolang Rembrandt, Shakespeare en Michel Angelo de zieners blijven voor wier orakeltaal wij het hoofd buigen, zoolang zal men dit blijven erkennen, of men miskent hún jeugd, hun geweldige kamp met het leven en hun onstuimig dagende grootheid.

Meer misschien nog dan de tooneelspeler heeft de voordrachtskunstenaar zich op zijn fantasie te laten gaan. Terwijl de eerste zich grimeert en gebaart naar de eischen van de rol welke hij speelt in een omgeving die hem als vanzelf de gewenschte illusie helpt brengen, ontbeert de laatste deze hulpmiddelen. Hij staat gekleed in een deftig tijdscostuum, of gehuld in het gewaad van een der personen uit het stuk wiens figuur hij voorál naar voren denkt te brengen, of liever nog als redenaar in een historisch costuum, op een of ander willekeurig tooneel, voor een publiek dat nergens zijn gewone kijklust kan bevredigen. Heeft hij het voorrecht een fantast te zijn, dan is hij een gelukkig man. Beurtelings steekt hij zich in gedachten in de huid van

de verschillende personen welke hij met behulp van woordplastiek tracht uit te beelden. Hij zoekt de meest verscheiden fysionomieën na te bootsen en in het mom van dien ander welke zijn geest hem in zich zelf doet zien, voelt hij zich, als de vorst uit het kindersprookje, nu eens in spraak, wandel en kleedij koning, om plots zijn purperen gewaad te laten vallen en den dwazen nar te spelen, den blinden bedelaar, den schurftigen bezetene wiens dolheid, den ijlenden dronkaard wiens brallende stem ten hemel krijt. En zóo doorloopt hij, alleen bij de gratie van zijn wonderbaarlijk aanpassingsvermogen gansche reeksen van soms de meest tegenstrijdige stemmingen en voelt zich in de korte spanne tijds van een avond groot, verheven, klein, wanhopig, verslagen, ter helle verdoemd of vol hemelsche verrukking. Ziedaar een schijn van het nog bij lange niet genoeg gevarieerde beeld van den romantischen declamator.

Een der eigenaardigste kanten van Vogel's kunstenaarsnatuur is zijn geestelijk transformatie-vermogen. Nemen we aan dat zijn stem, figuur en geaardheid, nóch die van een zijner groote voorgangers of tijdgenooten er zich toe leenen, meer dan een zeker aantal gestalten uit te beelden, dan zal opvallen met welk een gemakkelijkheid hij de verschillende overgangen daartusschen doorloopt en, terwijl hij b.v. de verschillende stemmen en geluiden, het gerucht der volksmenigte doet hooren, men elk dier uitklinkende stemmen nauwkeurig herkent als te behooren tot een bepaald individu uit die veelhoofdige massa, doch dat tevens het type zijner soort is.

Iemand die van huis uit het talent tot metamorfose meebrengt, heeft op de meesten veel voor. Nagenoeg alle groote acteurs hadden dit vermogen, doch de verrassende eigenschappen ervan openbaren zich het opvallendst in de Romantiek.

Ik weet dat er zijn die deze begaafdheid niet naar recht vermogen te waardeeren. En toch is zij inderdaad een der meest belangwekkende elementen der dramatiek, in zekeren zin zelfs het meest wonderzinnige, en ik meen te kunnen aannemen dat er tooneelspelers geweest zijn, die wanneer zij in absolute zelfvergetenheid een rol ereëerden, die volkomen gaaf en af, als een vóllevende menschen-figuur in hunne plaats ademde en zich bewoog, dat zij dan in volkomen gemoedsrust en in het onwankelbare, onverwoestbare geloof aan het eeuwige, zouden willen sterven.

Dit is de meest religieuse kant ervan, iets moois en heiligs, dat bij minderen van geest te vaak in een brallend vertoon van technische bravour ontaardt, wat mede helpt verklaren waarom de menschen zoo vaak het begrip van deze wonderbaarlijke eigenschap verliezen en het bij tijden alleen maar bewust leeft in de ziel van enkelingen. Rembrandt heeft men zijn zucht naar opschik, naar princelijken tooi, naar vermomming verweten, maar heeft men daarmee niet getoond een der meest eigenaardige, in wezen metamorfosistische neigingen van dezen dramatischen geest te miskennen!

MEVR. A. VOGEL—DE LORM.

Het spreekt vanzelf dat dit vermogen in een voordracht meer in haar veelzijdige aanleg dan in de eenzijdige verdieping van een enkele rol zich openbaart. *De voordrager onderscheidt zich zeer bizonder van den auteur door de sterke ontwikkeling van zijn vermogens in de richting van het transitieve en transitorische.* En terwijl de tooneelspeler of -speelster zich in een enkele rol indenkt en een figuur innerlijk en uiterlijk: in spraak, gebaren en uiterlijke verschijning uitbeeldt, heeft de voordrager zich voornamelijk tot de beide eerste te bepalen en tot de stem wel het allermeest.

De stelregel, welke Vogel, naar ik heb opgemerkt, in deze heeft aangenomen, is wel

de meest wijze welke de ervaring iemand kan leeren. De stemmen van een drama welke hij zonder nutteloozе of effectlooze forceering beheerscht, streeft hij in klank-volume en intonatie volkomen weer te geven, die welke hem niet „liggen", geeft hij alleen maar zooveel mogelijk zuiver aan. Daardoor is er in het klank-geheel van zijn voordrachten een egale eenheid, en terwijl het hem eigen is met sterke geluidscontrasten te werken, zóo dat de stemmen klaar gedifferentieerd tegen elkaar klinken, druischt, menschelijkerwijs gesproken geen dier stemmen tegen de harmonie van het vlottende geheel in. Is er daarvoor van nature een wezenseenheid in de voordracht die in het spel van een ensemble niet aanstonds te bereiken is, tevens zal het stuk, gedragen door een zelfden geest, nooit dalen tot de troebele diepten der begripslooze middelmatigheid, die op het huidig tooneel de ergernis is geweest van een fijn en fel voelend geslacht.

In zékeren zin heeft de voordracht van Shakespeariaansch drama zelfs iets voor op een volledige vertooning achter 't voetlicht.

ALBERT VOGEL.

Men herinnert zich wel de primitieve inrichting van het oud Engelsch tooneel. Terwijl in nieuw Engeland zich thans een kijklustig publiek aan de meest kostbare insceneeringen, aan tooneeleffecten van buitensporigen en doelloozen aard vergaapt, en om dien enkelen voozen vorm den inhoud, de ziel van het stuk zelf gaarne vergeet, stelde old merry England zich met een simpele aanduiding van een bordje tevreden, dat voor het tooneel hing en waarop met weinig uiterlijk vertoon geschreven stond wáar of wel de plaats was, de hemelstreek waaronder de méest bewogen handeling welke men zich kan voorstellen, geschiedde. En het volk dat aan de oude Theemsoevers kwam samengestroomd, droomde zich weg in verre wereldrijken, in de pracht van een koningszaal, op het Romeinsche Forum, tusschen de bloedige, rookige dampen en het verwezen rumoer van een slagveld, of wel het zwierf met koning Lear over de woest-verlaten heide of weende en kolde met den „dollen Edgar" in een schamele hut, om huiverend van kou voor het woeden van den storm in een spookachtigen nacht, te schuilen. En het doordroomde dien wereldondergang, zooals Brandes dit meest klassieke, eerbiedwekkende gewrocht van Shakespeare noemde, ontzaggelijker, met ontstelder aandacht dan wij.

Het ligt voor de hand dat de toenmalige tooneeldichters, de voor het begrip der handeling noodige natuur-, plaats-, en situatie-beschrijvingen in den dialoog zelf verwerkten, en nergens ter wereld is er een voorbeeld van te vinden, waar zoozeer het episodische karakter van zulke periodes met het organisme der handeling als onscheidbaar is vergroeid. Op gezag van die simpele aanduidingen dreef de ongerepte fantasie der toeschouwers in de regionen van het voorstelbare.

Men stond, of zat in luistering neer en de primitieve verbeelding van het volk dat gaarne aan wonderen geloofde, nog heksen verbrandde, aan orakelspreuken en tooverij, aan

geheimzinnige teekens en droom-voorstellingen hechtte, was zóo licht vervoerbaar dat het allen onnoodigen opschik kon ontberen.

Thans is men Shakespeare's klacht over de primitieve tooneelinrichting van zijn tijd wel wat al te gul te gemoet gekomen. Men geeft thans, soms met groote pracht en praal, een volledig den toeschouwer op de plaats der handeling brengend decoratief. En nu ziet men vaak het vreemde en ongewenschte gebeuren dat tekst èn decoratief hetzelfde zeggen.

Niets dreigt in kunst meer de illusie te verstoren dan overdaad. Jozef Israëls heeft 't immers ook al eens zoo duidelijk gezegd — en wie zou 't beter kunnen weten dan deze meester van het in omfloerste schildering beduidingsvolle, van het in vage, summiere aanduiding zoo bij uitstek boeiende en het in onzienlijke praal zoo heerlijk vertastbaarde — dat een teveel in kunst altijd hindert, terwijl een vage aanduiding reeds tot den gewenschten indruk kan suggereeren, en een eenvoudige schets, als hij maar raak is, niet zelden beter voldoet dan een heel schilderij.

Dat elementaire vindt men ook in de voordracht. Daarom heeft Albert Vogel ook leeren volstaan met vaak summiere aanduidingen. Daarom brengt hij de hoofdlijn, de voornaamste figuren naar boven en beeldt die in ruimte en tijd uit, terwijl hij, in 't bezit van een veelzijdig en sterk plastisch vermogen met enkele rake aanduidingen de bijfiguren typeert, maar het bijkomstige, ook al uit krachtsbesparing, gaarne in het schemerdonkere van zijn bestaan laat. Staande op het tooneel, liefst op een verhevenheid omdat dat monumentaler werkt, verbeeldt hij, zijn stem, zichzelf als materiaal of liever als middel gebruikende, de verschillende heldenfiguren, koningen, lafaards, vleiende kruipers, intrigranten en edele, ronde naturen uit met een vaak mirakuleus assimilatievermogen. Als de eerste acteurs van den echten stempel, die hoe langer hoe zeldzamer dreigen te worden, beschouwt hij dit alles in de eerste plaats als spel *) en hij beleeft daarbij een volle vreugde aan de smeuïge „verve", de rijke, veelzijdige, heerlijke techniek van het acteursvak, die figuren typeert, karakteriseert en ze zet in het licht, de atmosfeer van hun omgeving, en hij heeft het absolute geloof aan het alleen zaligmakende daarvan.

Hij is dus eigenlijk van nature het tegenovergestelde van een modern literair autodidact. De intellektueele, literaire overwegingen komen bij Vogel later; de eerste neigingen, de eerste bewuste voorstellingen, welke hij zich vormt zijn als die van den ras-echten auteur.

Hij gaat evenals Sophocles, Shakespeare, en een heele schitterende groep van Engelsche tooneelschrijvers heeft gedaan, evenals de Bouwmeesters, Coquelin, Sarah Bernhardt, Novelli, Ludwig Devrient e. a. deden, uit van de handeling, van de levende, bewogen spiritueele handeling en de energie der zich voortbewegende hartstochten.

Hij teekent, typeert allereerst menschen — en welke menschen! Ik geloof, dat wanneer hij zoo in zijn werkkamer zit en hij roept de figuren van zijn stuk op in zijn verbeelding, en hij ziet ze zich bewegen, spreken en handelen, al die koningen, wijzen en dwazen, die hartstochtelijken, overmoedigen en teruggetrokkenen, weeke en harde naturen, dat hij dan vrijwel geen „bewust" literaire intenties heeft. Wat hij wil is den levenden, ademenden, lijdenden en strijdenden mensch, bezeten door demonen of door edelen waan, er door overwinnend of ondergaande. Levensenergie, kracht en een levensvol pathos schallen uit zijn levenwekkend woord. Hij is een koning met koningen, een dwaas met dwazen, en dronken van den wijn der roeswekkende hartstochten stort hij in een breed gemouvementeerd levensvol pathos, in een overstelpende praal van ruige en schitterende woordplastiek en ostentatieve gebarenspraak, zijn aandoeningen over de menschenhoofden uit. Hij is een temperament — een en al temperament, zou men soms zeggen — dat in den roes zijner vervoering alle gekunsteldheid vergeet en groot, breed, en eerbied-afdwingend blijft in zijn slagen zoowel als in zijn falen; welk laatste den reproductieven kunstenaar, die uitteraard op 't vertolken van voor hem

*) Kunst is inderdaad spel, niets anders dan spel en schijn. Het schoone leeft in den schijn; maar in die schijn wordt het leven grooter dieper en „waarder" en dus werkelijker doorleefd dan in het leven zelf.

niet altijd pasklare kunstwerken aangewezen is, spoediger vergeven wordt.

Als voordrager heeft zijn spel de karaktertrekken en daarmee ook de eigenaardige voordeelen van de auteurs van den echten ouden stempel. De hartstochten verwezenlijken, realiseeren zich bij hem gewoonlijk in min of meer geoutreerden vorm. Hij kent de wisselende neigingen der volksmenigte en hij staat met hen op tegen de verdrukking welke hen teistert, om ze in 't volgende oogenblik met de stem van den tribuun te verachten. Zijn uitbeelding van het individu markeert hij tot zij tevens de uitbeelding van een type is. Hij onderscheidt in zijn spel gaarne de menschelijke eigenschappen in hun tegenstrijdigheid, hun tegendeelen; de dwaasheid en domheid tegenover de wijsheid, de onbezonnenheid tegenover het bezadigde, het ronde, gulle, tegenover het sluwe, schrapige, het verborgene en den laster. En als een volbloed vakman heeft hij voor geen daarvan aesthetische voorkeur en kruipt hij even lief in de huid van een schurk als in het mom van den aardschen rechter die hem een oogenblik ater zal afstraffen, om aanstonds weer, wanneer het noodlot allen, onedelen en rechtschapenen, schuldigen en onschuldigen heeft gericht, het artistiek ethische resumé daarvan te geven in de gedragen berustende houding van den in het vuur der vuige en edele hartstochten gelouterde, in de olympische rust der dramatische eindperioden.

Vandaar zijn liefde voor het oud Grieksche drama, dat inderdaad een strijd van hartstochten achter een spel van maskers is. Zijn Oedipus heeft in zijn voordracht een „grandeur", welke de creaties van Bouwmeester en Mounet Sully overtreft. Meer dan Bouwmeester markeert hij het episch *monumentale* van deze figuur, meer dan Mounet Sully weet hij het naief-natuurlijke naar voren te brengen.

Door zijn Oedipus-voordracht gaat een prachtig gestyleerde lijn en deze figuur met zijn monumentale massaliteit is geworden tot een brok van ruige en tevens glanzende architectuur, waarvan het indrukwekkende de andere, meer op het tweede en derde plan gehouden figuren, welke hem ten deele tot opbouw dienen, overheerscht.

Bij zúlk een winst heeft hij wijs gedaan tegen alle gebruikelijke vooroordeelen in, een aantal traditioneele voorschriften prijs te geven, de bijfiguren voor zoover dit niet tegen de harmonie van het geheel indruischt stiller te houden, om alles saam te dringen, alle krachten van stem, uiterlijk en gebaar, om alle macht van plastiek saam te dringen saam te stuwen tot die monumentale, boven de wereld zijn weedom uitschreiende figuur van bovenmenschelijke tragiek, welke die klassieke koning is.

Mijns inziens vallen tegenover het overweldigende resultaat van zoo'n origineele opvatting — en dat ze nieuw is daarvan mogen de tooneel-annalen getuigen — alle overdenkingen weg. Evenmin als men tegenover het stijlzuivere der tot éen markante expressie verstarde oud Grieksche maskers, de voordeelen der fijn genuanceerde moderne mimiek zou willen missen, evenmin zou men hier om te veel op den voorgrond gestelde literaire eischen, wie weet hoeveel menschelijkheid willen prijsgeven. Welk een groote liefde ik ook koester voor het mooie dat de moderne literatuur ons gegeven heeft, kan ik, op gezag van aan de dramaturgie der eeuwen te ontleenen bewijsgronden, niet aannemen dat de literaire kant van een Shakespeariaansch drama voor den in het vak groeienden en bloeienden acteur van een álles-overwegend belang zou moeten zijn.

Voor hem is hét belangrijke: de handeling. De dramatische werking ligt in het successieve, in contrasteering en oplossing der contrasten, in den gang van these en antithese tot synthese. De stemming is een breedtewerking, die in de ideeëlere der handeling, van het successieve opgenomen wordt.

Ook voor den romantischen declamator blijft de in woord en gebarenspraak voortschrijdende handeling het belangrijkste, heeft hij deze als uitgangspunt te nemen en doet hij beter, in den geest van de ten onzent vaak te eenzijdig begrepen Elisabethiaansche periode, grofweg den acteur te spelen, dan zich alleen in overigens prijzenswaardige en, zou ik meenen, aanbevelenswaardige literaire intenties te verdiepen.

Nu kan men zich beroepen op Shakespeare's

gekuischte spraak, die hij wel in zijn dramatische schrifturen heeft vastgelegd, maar waarschijnlijk zelden, zelfs niet altijd van zijn vriend Burbage heeft hooren klinken op het tooneel. Men zou kunnen herinneren aan John Ford, wiens geest en intenties verwantschap toonen met Maeterlinck; maar heeft deze laatste niet alreeds geconstateerd, dat John Ford zelfs in de pauzes, in de momenten tusschen de bedrijven, de scène als met een stille handeling vulde.

Het ligt niet op mijn weg hier een meer uitvoerige karakteristiek te geven van deze Elisabethiaansche periode, die zich over 't algemeen in haar groote bewegingen niet zoo zeer door literaire tendenzen heeft onderscheiden, maar eerder een in de wereldgeschiedenis onvergelijkelijke, schitterende uitbloei is geweest van de meest wilde, ongedwongen natuurlijke menschelijkheid. Het is de eerste kreet van ongetemde natuurdriften, in haar hoogheid, laagheid, met edele en onedele, gezonde en perverse, maar immer groot en breed menschelijke neigingen, na de Eddazangen in de Germaansche landen vernomen. Het is de tijd waartoe wij, willen we op 't tooneel tot grootheid komen, opnieuw hebben terug te gaan.

VOGEL, COPPEE'S „WERKSTAKING" VOORDRAGEND.

Albert Vogel's opvatting van Shakespeare is onmiskenbaar dezelfde als die welke ik hier aangaf. De literaire kant is hem daarom niet het voornaamste, iets wat hij, wanneer het, zooals in zijn Salomé en Koning Svend, in zijn bedoeling ligt, ook wel geeft. Maar men kan het den man, die vooràl edele sterke hartstochten en demonen wil ontketenen, niet ten kwade duiden, dat hij, eerst wanneer hij die heeft leeren beheerschen, naar de verdere uiterlijke verzorging van zijn creaties streeft en die dàn steeds meer zoekt te volmaken.

Dat zijn de kenmerkende eigenschappen die in aanleg al den klassieken acteur van den modernen onderscheiden. Denk nu niet, dat Vogel met een air de dédain onze moderne literatuur zou willen kleineeren. Ik zou hem waarschijnlijk geen dienst bewijzen wanneer ik zijn waardeering voor het vele echte, voorname en mooie daarin verzweeg. Maar zelfs die bewondering, dat opgaan in de vondsten van den modern artistieken geest, stempelen hem nog niet tot den literator partout. Doch wie hem eens Salomé heeft hooren voordragen, zal wel voor goed genezen zijn van den waan dat hem alle modernisme vreemd is. Het perverse, geraffineerde, de macabere fantasiën van dit merkwaardige tooneelwerk van Oscar Wilde, heeft hij beter, met meer grandeur gedragen dan de beide ensembles welke het in Holland gespeeld hebben, en er in één avond de sympathie mee gewonnen van het Haagsche Kunstkring publiek, waarvan zich een gedeelte nog goed den glorietijd van artistieke vagebondage, waarin men Paul Verlaine zoowel als Sâr Peladan in zijn midden zag, herinnerde.

Doch evenmin als men hem een literair autodidact in den engeren zin van het woord kan noemen, is Vogel eigenlijk in alles en alles een declamator.

Romantische Voordrachtskunst: Albert Vogel.

De periode van exactheid, van het gedétailleerde onderzoek, van het ragfijn uitgesponnene der psychologische analyse heeft m. i. voor een belangrijk deel haar diensten al verricht. Waardeerend voor wat het ons gegeven heeft en ons nog steeds kan leeren hebben auteurs, dichters zoowel als critici na dien tijd van detailstudie, naar breeder samenvatting te streven. Er dienen thans ruimere velden van onderzoek gezocht te worden, niet meer of voortdurend de literatuur in den engeren zin van het woord, maar de kunst en het leven in haar nuchtere, klare, reëele, zoowel als in haar wonderbaarlijke, grootsche, ontzagwekkende, huiveringwekkende, geheimzinnige en weidsche manifestaties. Naast de wondervolle verklaring van inzicht inzake kunst, die er sinds '80 opnieuw in Holland is gekomen, kunnen alleen in die richting nieuwe winsten bij de oude gevoegd worden. Enkele der leidende auteurs immers zijn in die richting al bezig.

Had Vogel met subjectief, in plaats van met objectief meegevoel de Nieuwe Gids-periodes meegemaakt, dan zou hij niet, althans nóg niet kunnen zijn wat hij nu is. Hij is bewonderend, belangstellend, leergraag toeschouwer gebleven, maar zijn diepste intenties gelden voor een ruim deel een andere kunst. In plaats van een volstrekt sensitivist, verfijnd woordkunstenaar, in plaats van een recitator misschien, werd hij een romantisch declamator, maar dan met welke hoedanigheden? en in welken zin?

VOGEL, OEDIPUS VOORDRAGEND.

Wanneer hij de sublieme hooghartigheid van Coriolanus in de verbijsterende grandeur der latere bedrijven ten tooneele voert; wanneer hij de volksmenigte doet joelen en juichen, wanneer hij met metalen stem en glanzende woordpraal koning Svend in weidsch gerythmeerde dithyramben den oorlog uitbazuinen doet, dan zwelt zijn pathos in breede harmonieën aan om zich uit te storten in een praal zoo glanzend en weidsch als ik na Paul Mounet's Britannicus, niet tot zoo haast tastbare verschijning heb zien worden op ons tooneel. Hier is hem de enkele stem, het geluid niet genoeg en maakt hij een gretig gebruik van de mimische expressiemiddelen, zoo noodig het woord onderstrepend met het gebaar.

Men heeft verteld dat voordrachtskunstenaars om hun instinctieven drang tot spel tegen te gaan, zich de handen min of meer lieten binden. Zoo niet hij. Heeft Shakespeare wel ooit een periode geschreven, zonder dat hij zich daarbij het stille of meer ostentatieve gebaar dacht. Hij kende daarvan bovendien te goed den suggestieven invloed op de menigte. En handelt een voordrachtskunstenaar wanneer hij het feit bestaat een voor het tooneel geschreven stuk geheel alleen te dragen, niet wijs en inzichtsvol, wanneer hij hier de hem te veel bindende traditioneele regels van declamatie vergeet en de woorden niet spreekt zonder hun als noodwendige aanvulling

bedoelde physieke actie en reactie, waarvan een volgende zinsperiode dikwijls de verklarende, geluidende echo is.

Waarom „speelt" hij den intrigeerenden Knud? Omdat de figuur als zoodanig nog boeiender, pakkender, completer en de winst van het schoone zooveel grooter is. Waarom den stervenden Svend? Omdat diens afscheid zonder smartgebaar een onmenschelijke dwaasheid zou zijn, en opdat wij in diens rochelenden doodstrijd des te expressiever den nagalm van den verstervenden kamp zullen hooren, en op de velden de kille neveldampen zullen zien stijgen van den aanschemerenden nacht.

Albert Vogel is een der banierdragers der opnieuw dagende Romantiek. Niet voor niets heeft zich om hem en om hem heen een versterkte belangstelling in de dramatiek gevormd, dramatiseerde Marcellus Emants om hem zijn epos Loki, droeg H. Vanderwal hem zijn Koning Svend op, vertaalde Edw. B. Koster om hem Coriolanus.

Het lijkt mij niet gering wat hij in die enkele jaren reeds van 1900 tot nu toe heeft gepraesteerd. In een ander opzicht nog was het lot hem gunstig gestemd. En het dient, wanneer het zich zeldzamerwijze in een artiestenleven al eens voordoet, door ons aan wie de historie wel leerde, dat de schikgodinnen niet altijd de levensdraden harmonisch plegen saam te spinnen, met respectueuse veneratie erkend: Vogel heeft een literair zeer ontwikkelde vrouw, die hem in alles tot steun is geweest, die gedurende die jaren van vermoeiend zwerven, van door beroepsbezigheden en voordrachten overdadig bezetten tijd, voor hem gelezen heeft en gecritiseerd, bronnen heeft geraadpleegd en naar tooneelaanwijzingen gezocht, zijn uitgebreide correspondentie heeft gevoerd, kortom die, begrijpend wat van een reel tgeaarde artiestenvrouw gevergd wordt, alles heeft gedaan om hem de handen zooveel mogelijk vrij te houden en het hem doenlijk te maken zich geheel aan zijn taak te geven, die in alles met hem opgaand en meelevend, hun huis tot een waar „home" van zijn kunst en streven heeft gemaakt. Maar mijn respect voor zijn onuitputtelijke en opmerkelijke energie wordt er niet geringer door.

Het zou roekeloos zijn te beweren dat Vogel nu reeds al de romantische kwaliteiten welke ik aanduidde volkómen zou bezitten. Maar hij is jong en er glanst een rijk leven vóór hem. De natuur heeft hem uitgerust met glanzende dramatische gaven, met een breed en diep levensinzicht, die alleen nog maar, als ervaring à priori, door dat leven gelouterd, door literaire eruditie gepolijst behoeven te worden om door den ruigen bolster de edele kern geheel te doen blinken. Men wordt, zooals het in den volksmond heet, als talent, als genie geboren... het zijn de levensrijpe ervaring, de volkomen beheerschte technische bravour, welke den meester maken. Zoo is het immers ook de Bouwmeesters gegaan.

Doch iemand die met zoo'n goede uitrusting, met zooveel élan van wal steekt en al zoo roemruchte overwinningen bevocht, kan er zeker van zijn, door storm en ontij ook eenmaal met vlag en wimpel de veilige haven van het beloofde land binnen te stevenen.

Nov. '06.

EEN EEUW VAN BEELDENDE KUNST IN DUITSCHLAND.

† † † † † DOOR CORNELIS VETH. † † † † †

II.

Hadden de vreedzame en sobere Hamburgers in een met overgave en piëteit der natuur dienende kunst veel ontroerends bereikt, de leer, die steeds weder bij de naar het nieuwe zoekenden en vooral bij de idealistische en tot dwepen geneigde Zuid-Duitschers opkwam, dat in alle kunst een verheven gedachte moet uitgesproken zijn, bezielde de school der eigenlijker Nazareeners, voornamelijk grootefiguurschilders, Cornelius, Overbeck, e. a. Voor zoover wij met welwillendheid weliswaar schoone bedoelingen in hun werk kunnen speuren, doch niet waarlijk hun idealen in daden omgezet als levend schoon vereeren kunnen, zullen wij hen voorbijgaan.

Enkelen echter van hen, en wat opmerkelijk is, juist zulken, die niet vooral magistraal zich voordoende bijbelsche voorstellingen maakten, maar wier fantasie op nederiger terrein werkzaam was, schijnen ons vooral in hun teekeningen somtijds iets waarlijk heerlijks en hoogs te hebben uitgesproken.

ALFRED RETHEL. UIT EEN POLITIEKEN DOODENDANS.

Julius Schnorr von Carolsfeld (1794—1872) is een van hen. Zijn portret van Ferdinand Olivier, een gewasschen sepia-teekening, is in zijn straffe, stijlvolle manier een grootsch werk. Een landschap van hem, een potloodteekening, met een wijd veld, enkele maar even neergezette menschen en een kudde schapen, is vol prachtige illusie, het werk van een dichter-teekenaar. Strakker weer, aandoend als een houtsnede, is een ander landschap met visschers, ook een poëem, een landschap

waarbij het woord heroïsch wel gebruikt mag worden. Zonder veel dadelijke charme in makelij te vertoonen, zonder bekoorlijk te zijn, ja, in alles te raden gevend dat de maker als schilder juist niet slagen zou, hebben deze voorname teekeningen de hooge aantrekkelijkheid van een vromen eenvoud.

Straffer en stroever, maar ook zwaar van een aan de anderen vreemden pathos is de ernstige Alfred Rethel (1816—1859). Er is niets milds aan den man, hij is als een wrekend prediker, zijn sinistere doodendansen zijn vol bitterheid, fel en meedoogenloos treedt de Dood in al zijn gestalten in vele prachtige composities op. Zijn teekening is hoekig, stijlvol en groot gehouden. Zijn geest schijnt die van een toornigen, barschen boetprediker, steriel en ascethisch, voornaam-somber als geen ander.

Moritz von Schwind (1804—1871) de te München werkzame Weener, wordt, als de populairste der lyrische teekenaars, der kinderlijk denkende illustratoren, veelal Ludwig Richter ter zijde gesteld. Hij is de sprookillustrator bij Godsgenade en wel in ruimeren, vrijeren zin dan die liefelijke kinderteekenaar. Zijn sprookje toch behoort niet zoozeer den kinderen naar den leeftijd, als den in naïeve, vrije fantasiën denkenden menschen, het bergt en verbeeldt gewaarwordingen en gevoelens van alle dagen in fantastische allegorieën, het verzinnelijkt de dichterlijke gedachten, de liefde voor de natuur waar zij welgevallig is, maar ook de afkeer, de angsten voor de natuur, waar zij vijandig is, en evenzeer den humor der volken. Von Schwind, hoewel in al zijn werk een zacht en rein gemoed toonend, is dan ook volstrekt niet, wat men ooit mak zou kunnen noemen. Hij heeft humor, is zelfs soms een beetje ondeugend, en hij is vooral altijd in zijn zeer aparte fantasie vol van een eigenaardige, vriendelijke geestigheid. Zijn teekeningen, meestal bleeke potlood aanduidingen, hebben een teerheid en blankheid die men bij de houtsneden, welke er naar gemaakt zijn, mist. Het best is deze nooit sterke kunstenaar toch, als hij eenigszins vaag blijft; dan is er in alles een fijne droomerigheid, een bekoring van hoogen huize. Van zijn schilderijen waren op de Jahrhundert-Ausstellung nu juist niet goed gekozen voorbeelden aanwezig. Een groote cyclus „Aschenbrödel" is wel heel geestig, maar te slecht en leelijk geschilderd. Een reeks studiekoppen van de kinderen van Julius Schnorr von Carolsfeld is lief en aardig en een Gesellschaftspiel is aantrekkelijk, maar verre van mooi.

MORITZ VON SCHWIND.
SCHETS VOOR EEN SPROOKJES-FIGUUR.

Van het fijne, innige schilderijtje, „Morgensonne", met zijn dochtertje dat door het raam naar buiten kijkt, zoo diepgevoeld en rein, hetwelk zich in de Schack Galerie te München bevindt, was er een veel minder goed duplicaat. Rübezahl, de groteske reus met het woest-goedige gezicht vooruitgestoken, die oer-echte schepping van hem, ontbrak. Van andere der beste composities zijn losse teekenstudies aanwezig. De twee prachtige weemoedige paarden met den kluizenaar, een ontroerend schilderijtje, was er niet. Aan de liefelijke „Hochzeitsreise" was ook maar door een kleine krabbel ervoor herrinnerd. En van de Sieben Raben, het door hem in een prachtige reeks geparafrazeerde sprookje, zag

men hier slechts een hooggestemde, doch vrij vage schets. Andere fijne potloodteekeningen vergoedden eenigszins het gemis aan de goede grootere werken, maar jammer is het, dat enkele doodsche omvangrijke stukken wèl aanwezig waren.

Niet van groot kunnen waarlijk krijgt men bij Schwind den indruk. Maar men gevoelt te doen te hebben met een fijn en nobel gemoed, men voelt zich bij het aanzien van die boeiende kunst de gast van een verteller met heerlijke fantasie, met innigheid en schuldeloozen humor. En die bij al zijn natuurlijkheid en onbevangenheid somtijds door onverwachtheden, verfijningen en subtiliteiten ons diepgaand belang doet stellen in zijn trant van verhalen zelf, zoo kunsteloos zij ook zijn mag. Eduard von Steinle (1810—1886) een verwante geest, drijft de naïveteit, niet opzettelijk, maar uitteraard, verder, te ver misschien. Hij is zwakker en mist Schwinds fijnigheden.

Karl von Piloty (1826—1886) een Münchenaar, een volbloed romantiker, is, meer dan door zijn eigen niet overbelangrijke werken, bekend door het feit, dat hij de leermeester van Marées, Lenbach en Leibl was.

De te Bazel geboren Arnold Böcklin (1827—1901) wordt door de Duitschers gaarne tot de hunnen gerekend. En zeker, zijn ontegenzeggelijk grootsche verbeeldingskracht is wel Germaansch van oorsprong. In den laatsten tijd is de meening van velen, vooral door het pleiten van den geestigen en vinnigen kritikus Julius Meyer-Graefe, eenigszins gewijzigd, en toch geldt bij de meerderheid der Duitsche kunstvrienden Böcklin nog voor 's lands grootsten schilder.

ARNOLD BÖCKLIN. OORD DER ZALIGHEID.

Zonder de groote fantasie, den durf, het vermogen om alles te doen leven, dat de forsch aangelegde kunstenaar had, te willen miskennen, moet het mij van het hart, dat mijn pogingen, om mij voor hem warm te maken, mislukt zijn. Het is niet slechts dat hij te schril-bont, te rauw, te onbeschaafd schildert, dat hij voorkeur heeft voor baaierokken-blauw, bieten-rood en een groen van

Duitsche natte spinazie, het is niet slechts datgene waarmee hij door gemis aan fijneren smaak of door verfijning in het algemeen te kort komt, dat mij hindert. Maar ook het volkomen beheerschte. Het zijn v o o r s t e l l i n g e n, al deze schilderijen met pans en meerminnen en tritons, in theater-decorachtige landschappen. Men denkt altijd aan de opera. En wel aan een lawaaiige. Het is overal de kracht en het geweld van één die zich opblaast en érg doet. Hij gelooft aan zich zelf. Het is geen affectatiewerk. Maar het is te veel naast het leven staand. Het is te weinig menschelijk. Alle bedoeling ligt er te dik op. Ik zou Böcklin willen noemen een opgewondene. Niet een geestdriftige. Zijn wildheid en hevigheid schijnen mij prozaïsch. Zijn tumultueuze voorstellingen brengen ons verbazing, bewondering voor mijn part. Maar geen verheffing.

Doch naar Anselm Feuerbach (1829—1880) den trotschen, ernstigen eenling, met zijn wijze, zachte hoogheid, gaat het hart uit van hem, die zijn zoo alleen staand, zoo indrukwekkend werk leerde schatten. Hij gold voor arrogant, voor een ijdeltuit, voor een onbruikbaar en onhandelbaar wezen, en zijn schilderijen die niet gansch geslaagd zijn doen ons aan als vervelend, bloedeloos, koud. Maar waar hij zich volkomen uitspreekt, hoezeer imponeert ons daar zijn prachtige, hoog-machtige ernst, zijn rustige trots. Hij is ongenaakbaar en ondoorgrondelijk bij alle vervoering, hij is niet vertcederend, maar aangrijpend. De talrijke zelfportretten gelijken wonderlijk veel op elkaar. Altijd diezelfde mooie, trotsche man, het hoofd fier omhoog, het oog afwezig van ons, de hand met lossen zwier opgeheven, soms een sigarette houdend, met een gratie, als ware ze een teeken van vorstelijke waardigheid. Schooner is de vrouw, het model uit de Campagna, Nana, die hij altijd en altijd weer schilderde, met kleine veranderingen in houding en kleederdracht. De lieve majesteit van dit nobel gevormd gelaat, het eenvoudig statige gebaar van de prachtige hand, in dit alles troont een verheven vrouwelijkheid. Dit wezen is wel de muze van deze hooghartige en toch schier weeke kunst, die niet intiem, niet onmiddellijk-menschelijk aandoet, maar die dan ook onaangeroerd schijnt van alle smet van het alledaagsche.

Eenzaam als deze natuur was, gaf hij ook de stille aandacht, de gelatenheid, den zwijgenden deemoed beter dan het woelige en drukke. Zijn Amazonenslag, hoe grootsch van opzet ook, roert ons niet zooals de verlaten Iphigenie, die in rustige droefheid naar het verre, onbereikbare land staart. Het heerlijk concert van vrouwen, koel, maar fijn van kleur, een zeldzaam aantrekkelijk schilderij, doet ons aan als een verheven idylle in een wereld, die niet de onze is, plechtiger, stiller dan de onze. Zijn grootsche, vurige Medea, een schilderij dat niettegenstaande het kalkachtige van de kleuren geweldig imponeert, treft ons vooral door de sombere wanhoop in deze vrouw en de oude op den achtergrond, de wanhoop der verlatenen. En die kinderen in het bosch! Ook de musiceerende kinderen zijn mooi en liefelijk, ook de kleine, kleurige vrouwtjes op precieuze schilderijtjes bekoorlijk, maar hoe subliem zijn de naakte kinderen in het bosch in elk der drie groote stukken, waarop dit onderwerp telkens verschillend is behandeld. Hoog-ernstige babies, geen menschenkinderen bijna, doch telgen van zachte halfgoden. Eén, een geelblond jongetje, staart verdiept en ernstig in de drinkbron, terwijl een andere, kinderlijk-wijs, het hoofd op de hand, eveneens er op toekijkt en een derde, op den grond zittend, schijnt te vertellen. Er schijnt met dit feeërieke boschlandschap in het wonderrijk iets stil-grootsch te gebeuren, de reine geest der poëzie schijnt er te gebieden. En die grooter kinderschaar, verzameld om een dat in de wieg ligt, die blanke, mollige kinderen met verstandige mooie, begrijpende oogen in de onschuldige gezichten, welk een zuivere, edel gerichte fantasie die zulke gestalten weet op te roepen. Het is een rein en schoon gemoed, dat in zulke verbeeldingen leeft.

Ridderlijker, stouter, vuriger is Hans van Marées (1837—1887), evenals Böcklin en Feuerbach voornamelijk in Rome werkende. Hij is veel meer ras-schilder, een die opgaat in kleuren en tonen. Het portret van zijn vader is een prachtig-lichtende kop, vleezig en levend, door de verf heen. Dat van Lenbach en hem zelf is heerlijk. Lenbach met slappen hoed en glimmende brilleglazen voorop,

Marées er achter, jolig en triomphantelijk lachend. Niet zoo ongemeenzaam-voornaam als Feuerbach, meer een temperamentvol mensch onder de menschen, daarbij veel meer de echte schilder met de frissche verf, vegend en houwend, op het brutale af, — heeft hij toch ook dat heroïsche, verhevene in houding en gebaar, dat statig zwierige in al zijn gestalten gelegd. Het is meer een onbewuste hoogheid en grandiositeit, ze spreekt vanzelf — uit de houding van een zijner naakte kerels, uit het oprichten van een paardenkop, uit de lijn die zijn schoone St. Joris vormt, uit het gebaar waarmee zijn ruiters de teugels houden. Een heldentijdperk wordt voor ons opgeroepen door dit werk, maar een levend, gemeenzaam tijdperk, niets historisch, niets dor, zijn wereld is bezield. In al zijn schilderijen is dat ridderlijke te voelen. Een portret van een officier, donker en op het onbestemde af, imponeert door het enorm prachtige strijdbare, hautaine, dat in het gansche ding ligt. Ook de landschappen hebben dat hooge, fiere en al zijn paarden zijn prachtige krijgsrossen, de heldhaftige makkers van helden, voornaam en militant.

ANSELM FEUERBACH „NANA".

Goelijk en vredig is de Biedermeierkunst van Hans Thoma (1839—). Zeer verschillend overigens, somtijds er naast, en dan onuitstaanbaar tam, maar dikwijls ook fijn en lief, goed-Duitsch, simpel en onbedorven. Een paar ouderwetsch-aandoende landschapjes, door brave reizigers bekeken, het mooist. Thoma is wel de eigenaardigst eenigszins huisbakken Duitscher, die op de tentoonstelling aanwezig is, maar in zijn nooit indrukwekkend werk schuilt een vrome, goede ernst.

Maar de Hollandsche oude kunst begrepen en nagevoeld had Anton Burger (1825—1905) een Frankfurter. Eenige charmante genrestukken, een mooie, fijne stal met varkens en vele stemmige landschappen vallen van hem op. Der Adlerwirth in Croneberg is een hoogst opmerkelijk schilderij, vol geest en intimiteit, en de Judengasse in Frankfort is, niet schitterend-mooi, maar vol fijnheden en deugdelijke kwaliteiten. In zijn amusante genrestukken verschijnt hij als een gemoedelijker, leuker, minder temperamentrijke Brouwer.

Wilhelm Leibl (1844—1900) was de Mentor der moderneren. De vrijere manier van schilderen, waardoor hij de wegwijzer werd van hen, die de atmospheer, de lucht in de verf willen geven, was gegrond op een zoo doordringende en minutieuze studie van de natuur als waarin zelden een kunstenaar zich begeven heeft. Ware kunststukken zijn de detailstudies van een keurslijf en schort eener boerin, van handen enz. Zoo gewetensvolle, droge maar vaste copieën van de natuur als zelden gemaakt zijn. Geheel en al het eenig en onverdeeld pogen om door en door te begrijpen en volkomen klaar weer te geven wat hij zag. Zijn boerinnen in de kerk, zijn dorpspolitiekers, werden gansch naar deze opvatting geschilderd. Koud en niet zeer zielvol, maar overweldigend-deugdelijk en prachtig begrepen.

Reeds in den zelfden tijd, maar vooral

later werd hij de onvervaarde kleursmeerder met de breede kwast, die we in veel van zijn portretten en studies vinden. Niet zoo levend modelleerend als Hals, geeft hij toch een volstrekt tonige en „luftige" peintuur. Het portret van een oud heer is vooral door het levend, lichtend gelaat en de vleezige handen opmerkelijk. Prachtig van kleur is ook een man met een hond, een klein schilderij. En een familie aan tafel, vooral „locker" in een jongenskop en een vrouwengelaat, is een meesterstuk. Zou men Leibl met eenigen moedwil een virtuoos, zij het dan ook een meesterlijken kunnen noemen, veel meer past deze benaming op Wilhelm Trübner, (1851—) een zijner leerlingen, wien, niet geheel terecht een gansche zaal was toebedeeld

Diens ouder werk, dat uitsluitend op de Jahrhundert aanwezig was, is nog niet zoo geheel slechts bravourwerk als het tegenwoordige, maar het altijd smaakvolle, frissche, kleurige schilderen in brutaal neergezette vegen, hindert op den duur door het gemis aan piëteit voor de natuur zelf, door het verwaarloozen van haar leer voor kunstigheden van handwerk, door de preoccupatie, die het toont, om iets recht moois te maken, veeleer dan iets goeds en waars, om altijd weer Trübners te maken in plaats van emotievol werk.

Rudolf Hirth du Frênes (1846) is niet zoo bekend en een paar van zijn portretten vertoonen ontegenzeggelijk fouten. Maar zijn kunst leeft. Een boot in stormachtig weer, met Leibl en Sperl er in en een ijle waailucht er boven, is een prachtige verfstudie, frisch, gul, gelukkig schilderwerk. En andere open-lucht studies vertoonen dat zelfde kostelijk sfeer-rijke.

ANSELM FEUERBACH. BIJ DE BRON.

Een der verheugendste verschijningen op de expositie was ook een portret door den als teekenaar zoo beroemden Wilhelm Busch, een jolig schilder voorstellend met een kokkert van een dronkenmansneus, geschilderd met de breedheid en levensvolle élan van een Hals.

Is Franz von Lenbach (1836—1904) toch niet vooral beroemd geworden door dat hij de lijfschilder van Bismarck was en één kranig portret van dit prachtig model vervaardigde? Hij is nu eenmaal in Duitschland een van die nationale eigendommen, waarvan men niets zeggen mag, en toch, met hoeveel geniale onverschilligheid en ongepermitteerde wuftheid heeft hij juist al het schoone en goede verwaarloosd, waarnaar zoovelen om hem met al de kracht die in hen was streefden! Naar gelijkenis trachtte hij niet eenmaal, zijn kleuren (de bekende „braune Sauce" is zelfs bij zijn bewonderaars eenigzins in ongenade) zijn over het geheel viezig en vettig. De gedistingeerd uitziende damesportretten zijn allen naar een zelfde recept gemaakt, de dame werd in een pikante, kokette houding

geplaatst, over den schouder lonkende. Om karakteristiek van het individu vóór hem gaf hij niet. De mannenportretten zijn even receptmatig en pretentieus. Het eeuwige glimlichtje in de oogen moet altijd weer, zooals het uit het bruine sop om den kop heen komt schieten, aan de intellectueele beduidenis van de persoonlijkheid doen gelooven.

HANS VON MAREES. PORTRET VAN LENBACH EN HEM ZELF.

Een paar studies uit Italie, kleuriger en zuiverder dan al dit later werk, duiden erop, dat de in het modeschilderen zoo bedorvene fijne aanleg te overhad.

Ludwig Eysen (1843—1877) in een deftig, fijn, eenvoudig portret van zijn moeder te kennen, moet een schilder van groot talent geweest zijn.

Het staat vast, dat Max Liebermann (1847—), het hoofd der Secession te Berlijn, die door zijn algemeen erkende positie toch zeker ook met de samenstellers der tentoonstelling voeling had, niet zeer goed vertegenwoordigd was. Maar men leerde zijn kunst van vóór 1875 toch ook door wat er was, kennen en waardeeren. Hij is de schilder van de lucht, de beweging, het onmiddellijke, het dadelijke leven. Langzamerhand, en na enorme studie, werkte hij zich los uit een zwarte, zware, plompe manier, waarin nog een groot stilleven en een paar andere stukken geschilderd zijn, om bij uitnemendheid frisch, vlot en royaal te gaan werken. Ook is er altijd fijne, rake karakteristiek in zijn werk, dat zeer zelden gansch goede en volkomene geheelen biedt. Zijn Amsterdamsche weesmeisjes, zijn kinderscholen, biertuinen, een hoefsmederij, het zijn alle levende, frissche, vlugge en toch fijne schilderijen. Een spelend, op den grond zittend kindje is met de binnenplaats van het weeshuis misschien nog het allerbeste van de schilderijen. Maar, ofschoon zelden in alle deelen even goed, doorwrocht en begrepen, echt is alles, wat van den altijd zoekenden, wakkeren opmerker hier aanwezig was.

WILHELM LEIBL. DE DORPSPOLITICI.

Van de beeldhouwers werden Schadow en Rauch reeds genoemd. Adolf Hildebrand (1848—) is een streng, stijlvol modelleur van de klassieke school, Reinhold Begas (1831—) de vriend des keizers en vervaardiger „en chef" der gedenkteekenen, was door een paar slappe bustes vertegenwoordigd, zijn altijd veel te pompeuze, doch in den aanvang krachtige kunst valt beter te kennen uit de bron achter het koninklijk slot.

Van Chodowiecki over Krüger en Menzel tot Liebermann, het is de gang van een altijd conscientieus realisme, eerst deftig vriendelijk, behagelijk, dan zwaarder, vermoeiend zelfs, veeleischend en veelgevend, tot het ongedwongene, het vlotte, het levenademende direkte nascheppen van het leven.

De hooggestemde Duitsche fantasie, zooals ze in Friedrich, Runge, Schnorr, Schwind, Rethel, Feuerbach, Marées, in zooveel verschillende talen tot ons spreekt, laat niet na, bij den ontvankelijke de diepste en levendigste belangstelling te wekken, dwingt hem tot vereeren en liefhebben van veel schoone en groote gedachten, zooals ze in groote en schoone beelden zijn gebracht.

Portrettisten als Waldmüller, Runge, Wassmann, Speckter, Oldach, Leibl, Ludwig Eysen vervullen ons met eerbied voor de piëteit, waarmee elk van hen met *zijne* oogen de menschen om hem aanzag en weergaf in *zijn* trant.

Naar verhouding tot het getal der tentoongestelde werken is er wellicht geen groot getal, dat ons hevig en blijvend aandeed. Maar, ofschoon in vele, en wel vooral in werken van pure, rijpe schilderkunst te kort schietend, heeft de Duitsche beeldende kunst hier toch afdoende bewijzen van rijk, mooi leven overgelegd.

MAX LIEBERMANN. KINDERBEWAARSCHOOL.

Genoeg althans, om mij tijdens vele bezoeken aan deze tentoonstelling sterk en duurzaam te hebben geboeid. Genoeg zeer eigens, zeer aparts, om het verklaarbaar te maken, wanneer gesproken wordt van een Duitsche kunst, die men nergens anders vindt. En misschien voldoende om een jong geslacht vóór te lichten op nieuwe wegen.

M. BASJKIRTSEF, ZELFPORTRET.

EEN ONGEWOON MEISJE (MARIE BASJKIRTSEF)

† † † DOOR JOH. DE MEESTER. † † †

MARIE BASJKIRTSEF.

Een ongewoon meisje is Marie Basjkirtsef geweest.

Ongewoon noemt men, naar de wetten der taal, wat niet is naar gewoonte of regel, daar immers het ontkennend voorvoegsel on afwezigheid te kennen geeft van het begrip, uitgedrukt door het woord, waaraan het is toegevoegd. Maar ongewoon heeft in het taalgebruik — evenals ongemeen — de beteekenis van niet-alledaagsch. Welnu — tegen de regelen en gewoonten van den stand waaruit zij stamde, is het willen en het doen van dit adellijke Russische meisje heel haar kort leventje ingegaan; — naar de oude dame onlangs me schreef, is heur eigen moeder nog niet bekomen van de verbazing, welke meestal vol bewondering, maar ook heel vaak vol angst is geweest, over zóóveel onaristocratischen werklust en onmeisjesachtigen moed en behoefte om altijd te doen wat ze goedvond.

Maar ik heb ongewoon bedoeld in den algemeener zin van het dagelijksch taalgebruik: Marie wàs niet-alledaagsch!

Tegenover de zelfgenoegzame bezàdigdheid — met twee a's — van, als een Hollandsche sloot zoo kalme, naturen, die — gelijk in de (oude) „Gids" is geschied — na haar Dagboek te hebben gelezen, afscheid van de schrijfster nemen als van een „ongelukkige, die zoovéél van het leven verwacht heeft en bitter is teleurgesteld", komt de drift van mijn bewondering het geniale kind u toonen, gehéven op 't schild van de buìtengewoonheid.

Maar, nietwaar, wat òngewoon is, kan ook buìtengewoon zijn. Ik hield mij aan 't meest algemeene woord.

Mijn indruk van haar òngewoonheid is versterkt door de omstandigheden, waaronder ik het eerst iets naders van haar heb vernomen. In 1887 heeft de Internationale Kunstvereeniging te Amsterdam enkele schilderijen en schetsen van haar tentoongesteld. Correspondent van het „Handelsblad" te Parijs, kreeg ik door een der aanstichters van de tentoonstelling het verzoek, van te voren iets over de schilderes te schrijven. Daarom richtte ik me tot haar moeder; zij zelve was, op enkele dagen na 24 jaar oud, den 31en October 1884 gestorven.

Dicht bij het parc Monceau, bij de avenue de Villiers, die wijk van nieuwe groote hôtels — zooals men te Parijs zegt —, waar het paleis was van Meissonier, de weeldewoningen waren van andere mondaine kunstenaars, bewoonde de douairière Basjkirtsef 63 rue de Prony het huis, dat voor Marie, opdat zij een atelier volgens haar wenschen hebben zou, was gebouwd en dat een millioen francs had gekost. Wist ik dien bouwprijs toen ik aanbelde of eerst toen ik het huis verliet? Ik herinner het me niet. Het doet er weinig toe. Over de genialiteit der jong-gestorvene, haar velerlei talenten, haar schoonheid, rijkdom, aanzienlijke afkomst, had ik artikelen gelezen, zoo smakelijk . . . reclame-makend als enkel de Fransche pers dat kan; even vernuftig-onderhoudend, even geestig-onbescheiden,

even grappig-gedistingeerd van tóón en . . . ja, ik weet er geen ander woord voor: reclame-achtig van inhoud èn van effect, als zoo menig „Figaro"- of „Gil Blas"-opstelletje, dat aan de wereld is komen vertellen: bijvoorbeeld, hoe de goddelijke Sarah-Bernhardt, de fee met de voix d'or, die óók schildert en óók boetseert en óók schrijfster zou zijn — als ze wilde; die millioenen verdient en millioenen schuld heeft; die 's middags op sterven ligt en 's avonds een zaal met minstens één koning tot het delirium van de geestdrift brengt; hoe de gracieuse en de exquise, de angstig-mager ijzersterke, na een voorstelling, nog den heelen nacht door een nieuw stuk van Sardou heeft gerepeteerd en 's morgens door den reporter verrast is, bezig haar jeugdige tijgertjes te leeren opzitten en pootjes geven. In denzelfden stijl had ik stukjes gelezen over Marie Basjkirtsef.

„Mlle. Basjkirtsef réunissait les dons les plus heureux, les plus divers et les plus rares: jeunesse, beauté, fortune, séduction originale et puissante de la Slave, énergique volonté, intelligence supérieure; et toutes ces forces, elle les met au service de son idée maîtresse, de sa passion unique et pure, elle les consacre au culte du Beau . . . Noble créature, héroïne et victime de l'art, puisse l'ét ncelle sacrée qui enflammait ton jeune coeur embraser d'autres âmes! Ton oeuvre n'est pas tout en ces brillantes prouesses de ton génie naissant, elle est dans l'impérissable exemple que tu nous as donné: le sacrifice des joies terrestres à l'Idéal!"

Dit is uit een opstel, kort na haar dood geschreven door Paul Deschanel, die toen nog geen president van de Fransche Kamer was geweest, maar toch reeds als politicus, als publiek man meevocht en begon mee te tellen. Trouwens, iemand die allang staatsman was, de beroemdste haast van Europa, Gladstone, heeft over die twee boekdeelen: „Le Journal de Marie Basjkirtsef" een opstel geschreven en daarna — naar deze mij onlangs meldde — aan de moeder verzekerd: „Chère madame, on a fait beaucoup de bruit autour du nom de Marie, mais on ne l'a pas encore comprise à sa juste valeur."

Toch . . . ja, er is gerucht gemaakt! Groote „artiste" is zij genoemd, maar tegelijk is er verzekerd: „sa beauté blonde, éclairée par ses grands yeux bleus, semblait faite pour toutes les couronnes".

„Reine du pinceau qui préférait à tous les salons l'atelier", zoo wierookte Etincelle, de zeer mondaine kroniekschrijfster der „Figaro", die later de barones Double zou worden, en vergat bij dit zinnetje, dat nooit een wezenlijk artiest, roi of reine du pinceau, zijn atelier zal achterstellen bij . . . salons. Maar haar minzaamheid wilde slechts te kennen geven, dat voor déze schatrijke en adellijke, jonge, mooie schilderes de salons van Parijs hadden opengestaan.

Na Rusland te hebben verlaten, zijn de Basjkirtsefs veel heen en weer gereisd tusschen plaatsen van modepleizier, Weenen, Parijs, Nice, Rome, Baden-Baden, en overal zijn zij tot zeer aanzienlijke huizen en kringen doorgedrongen. Uit het dagboek van Marie blijkt, dat de familie daar dikwijls heel wat moeite voor over heeft gehad. Ook is ze wel eens teleurgesteld. Voor menschen die om den broode den hoed afnemen, ook wanneer ze er geen lust in hebben, is het een kleine voldoening te lezen, wat die adellijke millionairs een moeite hebben moeten doen om ergens te worden uitgenoodigd, waar hun ijdelheid zich welbehagelijk zou voelen. Deze onrust van de eerzucht heeft ook mij . . . mal-sterk getroffen, toen ik, nederig reporter, door mevrouw Basjkirtsef ben ontvangen. Ruim twee jaar was de dochter dood, het mooie meisje, van kind af verwend — door de moeder, door de grootouders, door een tante, de gouvernantes, den familiedokter; door allen met wie ze leefde, verkeerde, aangebeden en verafgood. Men zei dat de moeder verslagen van smart was. Ik had, hoe minzaam tot een bezoek genood, tegen het onderhoud opgezien. Hoe, zonder àl te banaal òf onbescheiden te zijn, iets van deelneming te zeggen? Hoe die moeder aan 't praten te krijgen? Zou ik 't bedroefde mensch kunnen vragen, me in het atelier te brengen? . . .

Ik ben in het atelier ontvangen en . . . nooit heeft een impresario van een tooneelster me met drukker welsprekendheid de gaven, de bekoring en het succes van deze voorgehouden,

dan de douairière Basjkirtsef geboren Babanin, de rijke adellijke aan wie grootvorsten en koningen complimenten over haar dochter gemaakt hadden, de moeder die pas haar kind had verloren, mij, onbekend Hollandsch journalistje, den roem, de beteekenis, de werkkracht en zelfs de schoonheid van haar doode voorhield. Ik zou niet zoo onkiesch zijn u dit te vertellen, als ik er niet een verklaring voor had en er niet iets kenschetsends in vond. Maar laat mij wat uitvoeriger zijn.

Eén lakei had me open gedaan, een tweede bracht me in 't atelier en daar kwam de zwartgerokte maître d'hôtel met de excuses van mevrouw, dat die me even moest laten wachten. Indrukwekkend al, zoo'n begin! Een korte tijd, ik bekijk schilderijen, de deur gaat open, een hand wordt me toegestoken: — Oh, Monsieur, que vous êtes bon d'être venu!... En een flux de bouche om te zeggen, dat aan een tentoonstelling zóóveel vast is, een tentoonstelling in een vréémd land, en dùs mijn plan om van te voren iets over de schilderes te schrijven dubbel welkom. Niemand is onmisbaar, daarom krijgt ieder mensch graag de verzekering van het tegendeel. Hoeveel te liever wij journalisten, die telkens verlegen zitten met onze professioneele onbescheidenheid!

MARIE BASJKIRTSEF.

Maar bij deze ontvangst voelde ik meer verbazing dan vreugde. Ik heb gedacht aan de wilskracht van een aristocratische vrouw, die zich niet vernederen wilde door aan een burgerlijken vreemdeling eenig zieleleed te doen blijken. Maar allerhand intiems werd mij medegedeeld, zoowel in het atelier als later onder de lunch, waartoe ik vriendelijk werd genoodigd. Neen, wel is het wilskracht geweest, maar niet de uiting die ik eerst dacht. Dien winter-ochtend en -middag, als al den tijd kort na Marie's dood, heeft de overspannen moeder, die zoovele jaren zich door haar wonderlijke, grillige, lastige, ieder-een-in-huis-beheerschende, maar immers buitengewone dochter angstig had op- en voortgezweept gevoeld, als het ware de eerzuchts-energie van haar kind trachten over te nemen of na te bootsen. De moederliefde heeft de smart weggedrongen, zoodat ze zich wijden kon aan de vereering. En toen, in dien dienst van Marie's nagedachtenis, heeft de vrouw-van „beaucoup d'esprit, peu d'instruction, aucun savoir-vivre, pas de tact" — kenschets in het dagboek der dochter van de moeder gegeven — met de geen maat kennende impulsiviteit der vrouw, handelend voor wat zij liefheeft, Marie's glorie trachten te verzekeren met reclame-middeltjes, welke de moeder van een in een concierge-loge geboren cabotine niet zou hebben versmaad. Mijn bezoek is in de nadagen gevallen. Onmiddellijk na den dood heeft de moeder, haar droefheid beheerschend, al wat schrijven kon aangezocht en aangespoord, geen reclame-middel versmaad. Bij de begrafenis is het sterfhuis, het huis-met-atelier, voor de gestorvene kort te voren gebouwd, buiten geheel met wit behangen, binnen met witte bloemen gevuld. De lijkkist was van wit fluweel en is op een koets met zes schimmels weggevoerd, de moeder ging te voet er achter, dóór de menigten van nieuwsgierig Parijs, naar de Russische kerk. Donderdags, dag der begrafenis, nadat Marie 's Zaterdags was gestorven, had de moeder

nog niet geweend. Opgedréven heeft ze de wilskracht... om nù althans te doen als Marie. Zoo er aan den uiterlijken kant van dit doen iets is, dat ons oppervlakkig gevoel niet aangenaam aandoet — hoe anders wordt alles, wanneer we nadenken. Nog niet lang, één of twee jaar geleden, heeft een aristocratisch publicist te Parijs vrij onverholen te kennen gegeven, dat er naar zijn overtuiging in de boekdeeltjes *Journal* zou zijn veranderd, zou zijn geknoeid — om de schrijfster toch nog maar meer geniaal te doen lijken. Ik kan de beschuldiging niet beoordeelen en breng ze enkel over, omdat zij, ware ze gegrond, passen zou in het kader van mijn indrukken dier eigenaardige, dier beslist-bewonderenswaardige, dier heldhaftige, dier aandoenlijke moederliefde. Mevrouw B. is een gewone vrouw, haar dochter een buitengewoon meisje geweest. In het volkomen, of althans verrassend oprechte dagboek, vernemen we uit het doen van de moeder, als van de geheele familie, menig staaltje van wereldsche ijdelheid. Marie, zij, was niet ijdel, maar eerzuchtig. Voor die eerzucht heeft de moeder na den dood alles over. Zij heeft, vrouw uit Klein-Rusland afkomstig, vrouw van weinig kennis en weinig beleid, naar de meening van haar eigen dochter, plotseling voor de taak gestaan om te doen gebeuren wat het eenige willen van haar doode kind was geweest: den naam Marie Basjkirtsef te doen voortleven. Ze heeft hiervoor moeten zorgen in het o zoo complaisante en complimenteuse, maar ook veile, ook verraderlijke Parijs. Zou de fijne kunstenaarstrots der doode zich zeker aan heel wat reclame-achtigs, dus grofs, hebben geërgerd — de moedige vrouw is dan toch maar geslaagd, en wij, die niet weten langs welke herediteitswegen Marie hare gaven ontvangen heeft, wij vinden in de eerzuchtige geestkracht der moeder de kiemen van het karakter der dochter, die, toen ze 15 jaar oud was, tijdens een verblijf te Rome in haar dagboek schreef, dat een zangmeester den omvang van haar zangstem had beproefd: „il m'a fait chanter toutes mes notes; j'ai trois octaves moins deux notes. Il a été émerveillé. Quant à moi, je ne me sens pas de joie. Ma voix, mon trésor! Mon rêve, c'est de me mettre glorieusement sur la scène. C'est pour moi tout aussi beau que de devenir princesse." Twee dagen later werd het 15-jarige meisje met haar moeder en andere verwanten door den Paus ontvangen en bijzonder toegesproken: dit ten bewijze, dat de B's te Rome in aanzienlijken kring verkeerden, zoodat de gedachte „prinses worden" niet iets zoo hersenschimmigs was, als men zou kunnen gelooven. — In October 1877, toen ze dus over een maand zeventien jaar zou worden, was Marie te Parijs druk aan het teekenen in een vakschool, 't bekende atelier Julian; ze is verkouden en schrijft in haar dagboek: „Il fait si froid, je me suis enrhumée, mais je pardonne tout cela pourvu que je dessine. (Je pardonne heeft ze onderstreept.) Et dessiner pourquoi? gaat ze voort. Pour ... tout ce que je pleure depuis le commencement du monde! Pour tout ce qui m'a manqué et me manque! Pour arriver par mon talent."

Ik herinner er u aan, dat de 16-jarige die dit schreef, beeldschoon, schatrijk, van moeders- en van vaderskant van aanzienlijken huize was, en bij haar huisgenooten àl gedaan kreeg, wat ze wilde. Toch ... teekenen, hoewèl verkouden: pour tout ce qui m'a manqué et me manque.

* * *

Het Dagboek, waaruit ik deze aanhalingen doe, is veel gelezen, althans de twee deelen die aanvankelijk zijn verschenen. Ik heb van die deelen drukken uit '98: exemplaren uit het 11e en het 12e duizend. In 1901 is er nog een derde deel verschenen; mijn ex. daarvan is uit den derden druk.

Ook in ons land is het dagboek veel gelezen; er is herhaaldelijk over geschreven; er zijn zelfs verzen op de schrijfster gemaakt. „De Gids" heeft er in 1887 de aandacht op gevestigd; Van Deyssel heeft er voor twee jaar aanteekeningen over gepubliceerd, herdrukt in zijn voorlaatsten bundel „Opstellen". Zelfs al mocht Gladstone met on-Engelsche galanterie hebben overdreven, toen hij aan de moeder schreef: „Vous ne jouirez pas du bonheur d'entendre juger votre

fille comme elle le mérite — elle vivra éternellement" — ik meen, dat er alle reden is om haar thans nog niet te vergeten. En te liever vraag ik uwe belangstelling voor haar, daar het mij een voldoening is verzet aan te teekenen tegen een beoordeeling van haar persoon, bij welke met het artistieke, het ongewone in haar te weinig rekening is gehouden; die van Laura Marholm in het ten onzent veelgelezen „Buch der Frauen".

Vergunt mij het opstel, door de Lieflandsche aan Marie Basjkirtsef gewijd, met u te beschouwen.

M. BASJKIRTSEF.

Laura Marholm bekláágt Marie. Nu hangt er over het levensschilderij der aan vliegende tering jonggestorvene zeer zeker een waas van droefheid. De meening der ouden, dat het een blijk is van de voorkeur der goden, wanneer dezen een mensch vroeg tot zich roepen, wordt, óók bij onaangetaste hemel-illusies, in de praktijk, tegenover een bepaald geval, maar zelden gedeeld. De vraag of het dagboek, dat nu voor ons is de voltooide zieleschets van een in verlangen weggeteerd jongmeisje, in druk verschenen, zoo algemeen belangwekkend gevonden zou zijn, als niet de dóód aan dit hunkerend geestesleven een eind had gemaakt, is bij Laura Marholm niet gerezen. Marie Basjkirtsef is gestorven, toen haar vele geestesgaven, zelfs bij haar verwonderlijke vroegrijpheid, nog onmogelijk volkomen ontwikkeld konden zijn. Nu is zij de talentvolle, de bijna geniale, die op haar 12de jaar een boek is begonnen, dat, 12 jaren later gesloten door den dood, binnen nogmaals 12 jaren in 12.000 ex. verkocht wordt en over heel de wereld gelezen en besproken; die het Fransch schreef als haar moedertaal en verder, behalve zes moderne talen, Latijn en Grieksch gemakkelijk las, van Rome naar Nizza, van Nizza naar Parijs reizend met waggonladingen boeken bij zich, maar deze werkelijk gebruikend en bijvoorbeeld, 17 jaar oud, aanhoudend in Titus Livius verdiept; die aanvankelijk zangeres is willen worden en later, niet meer kunnende zingen, de piano bespeelde, de mandoline, de harp, de guitaar en de cyther; die, òmdat ze geen zangeres kon worden, op haar zeventiende ernstig is gaan teekenen, op haar 22^e^ en op haar 23^e^ heeft tentoongesteld in de Salon, schilderde, aquarelleerde, pastelleerde en beeldhouwde en een atelier vol werken heeft nagelaten, waarvan er nu te vinden zijn in musea van de oude en van de nieuwe wereld. *)

Marie's schildersnalatenschap is ongetwijfeld belangwekkend, maar ze is dat toch vooral omdat de maakster jong is gestorven. Haar schildertrant, heel de realistische opvatting, is mànnelijk; dat die dingen door een even

*) *Le Meeting*, haar bekendste schilderij, en twee pastels hangen in het Luxembourg-museum te Parijs; een *Parisienne* in het Petit Palais te Parijs; *Jean et Jacques*, een eveneens zeer bekend schilderij, in het museum te Chicago; een portret in het Rijksmuseum te Amsterdam *Le Parapluie*, in het museum Alexander III te St. Petersburg; een Vrouwekop te Nérae (Frankrijk); *April*, een jonge vrouw aan den boschrand neerzittend, in het paleis van grootvorst Konstantijn te St. Petersburg.

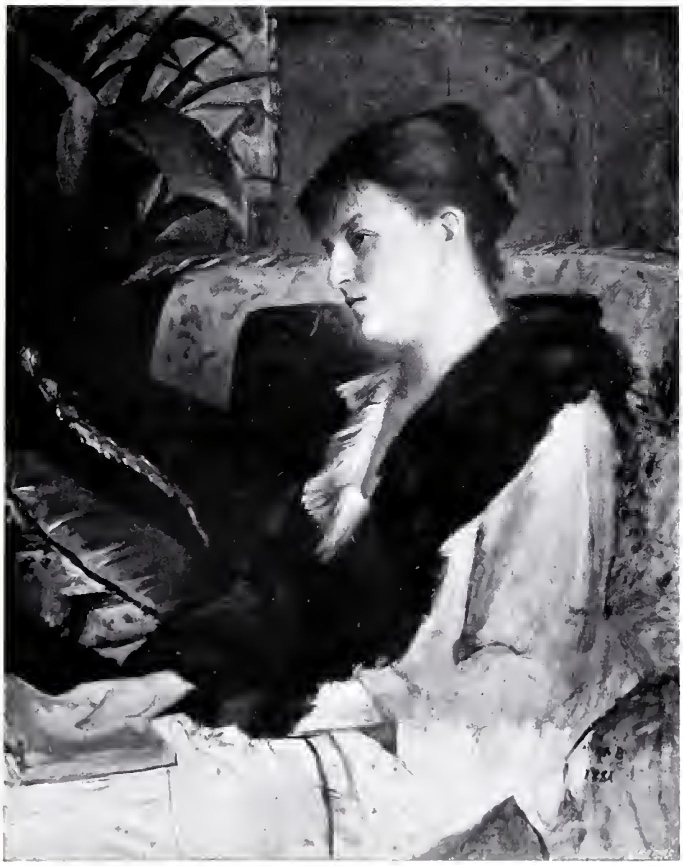
twintigjarig freuletje zijn geschilderd, ja, men verbaast er zich over, zooals Robert-Fleury en de andere leermeesters in het atelier Julian zich van den beginne af over haar teekenen hebben verwonderd. Mogelijk is het ongetwijfeld, dat Marie, in het leven gebleven, niet slechts een algemeen bekende Parijsche schilderes van adellijken huize, maar een artieste van werkelijke, van blijvende, buitengewone beteekenis ware geworden. Nu echter kennen wij de schilderes van veel aanleg die vroeg stierf. Die vroege dood is een deel van haar roem. Wij kennen het meisje, dat niet alleen schilderde, dat niet slechts verbaasde door ijver, door prachtige toewijding aan haar werk, maar dat nog zoovele àndere talenten had. En dat van haar kort bestaan een voltooide zielekroniek, werkelijk een Levensboek heeft nagelaten in haar dagboek, waarvan de twee laatste regels zijn de door andere hand er aan toegevoegde mededeeling van haar vroegen dood. Zoo voegt zich haar sterven steeds bij haar roem, en al staat zij als kunstenares op een veel lager plan dan Jacques Perk, men kan op haar de woorden toepassen, waarmee Kloos' Inleiding tot de Gedichten van Perk begint: „Wien de goden liefhebben, nemen zij jong tot zich, zeiden de ouden; maar dichters genieten ook hierin een voorrecht boven hunne medeschepselen, dat een vroegtijdige dood hun, behalve een goddelijke, nog die andere genade verzekert, welke in de oogen der menschen gevonden wordt."

Het is ook niet om haar vroegen dood, dat zij door Laura Marholm beklaagd wordt, maar... omdat zij niet is getrouwd! Het dagboek, het leven van Marie zijn voor Laura Marholm, die — dit even tusschen haakjes — zelf een echtvriend heeft mogen vinden, zes jaren jonger dan zij, die Tragödie des jungen Mädchens. Ik ga hier niet dan aarzelend voort. Deze jonge Duitsche — u weet, dat Laura Marholm eigenlijk Laura Mohr heet en, schoon te Riga geboren, van Duitsche afkomst is — deze jonge Duitsche, die, toen ze dit opstel schreef, naar ik meen nog niet getrouwd was, kent aan ons heeren der schepping in het leven zóó'n belangrijke rol toe! Ziet u, wij mannen, wij zijn het toch maar. Wij zijn de zon, de groote, vuurvolle, licht- en warmte gevende, zon, en de vrouw is de maan, die het àl van den man krijgt. Zelfs de toevalligheid, dat men in de Duitsche taal om zulke dingen te zeggen, niet van die Frau maar van das Weib spreekt, haalt althans voor den niet-Duitscher de vrouw in dit proza nog meer naar beneden — allemaal in het voordeel van ons mannen. „Das Weib — e s weiss nichts von sich, nichts vom Manne, nichts von der grossen, stummen Unabänderlichkeit des Lebens" — hoort u wel? e s, wat is nu es! „Das Weib — ja das Weib ist, seelisch und physiologisch, eine Kapsel über einer Leere, die erst der Mann kommen muss zu füllen." En zie, nu spreekt e s van emancipatie. De vrouwen, „sie, die die unwandelbare Natur bestimmt hat, ein Gefäss zu sein, aus dem ein Inhalt wächst, sie wollen ein Inhalt sein, aus dem noch nichts wachsen kann, denn der Inhalt, mit dem sie ihre Leere zu füllen suchen, ist ein fremder, unorganischer, verstandesmässiger Inhalt. Die Tragik dieses Irrtums ist nicht grossartig, sie ist nur trostlos, öde, zehrend, und wie sie leer ist in sich, so teilt sie dem Weib, das ihr verfällt — und in je höherem Grade, je mehr Weib und je mehr produktiv begabtes Weib es ist — eine Leere mit, an der es verschmachtet."

Versmacht is ook Marie Basjkirtsef en voor Laura Marholm niet uit verlangen naar, uit overgegevenheid aan den „dieu intérieur," waarvan Paul Deschanel in zijn straks vermelde necrologie spreekt, „cet enthousiasme," ce „dieu intérieur, qui l'animait de son souffle et qui devait la tuer" — versmacht is zij, want zij was ein Gefäss, „etwas in ihr fror und erstarrte vor Kälte — das war der Herztrieb ihres jungen Geschlechtslebens."

Wanneer ik u meedeel, dat Laura Marholm deze hartsbevriezing constateert, nadat er een eind gekomen was aan een verliefdheid-uit-de-verte, „eine dumme, kleine, halb eingebildete Liebesgeschichte," naar zij later zelve schrijft, van een 13-jarig meisje op een Engelschen hertog dien dat meisje nooit had gesproken, zult u geneigd zijn mij toe te stemmen, dat dit eerste fragment van de Tragödie door de levensbeschrijfster toch wel wat zwaar is ingezien en opgezet. Of laat ik het anders zeggen.

„Es giebt glühende Seelen, psychisch und sinnlich gleich heisse Naturen, die ihren ganzen Einsatz immer in der Hand tragen, die ganz gegenwärtig sind in dem, was sie empfinden und wollen. Ihr Weg ist bedeckt mit Stücken ihres Lebens, die tot abfallen und jeder Schlag, der sie trifft, trifft sie in den Herzpunkt." Met deze woorden kenschetst Laura Marholm voortreffelijk de soort naturen, waartoe Marie behoorde. Het is de soort der impulsieve naturen, van welke de kunstenaarsnaturen een ondersoort vormen. Denk b.v. aan de tooneèlspeelster Duse, en woord voor woord vindt ge bovenstaande kenschets op haar van toepassing. Ihren ganzen Einsatz trägt Duse immer in der Hand; niet slechts is zij ganz gegenwärtig in dem was sie empfindet; maar wanneer wij haar op de planken zien, is ze voor ons bewustzijn ganz gegenwärtig in wat ze naar den wil des tooneelschrijvers wiens werk ze vertolkt, dien avond te empfinden heeft. Van haar leven is genoegzaam bekend; wij weten hoe sterk haar Herztrieb zijn kan. Wij weten het van zoovele artiesten, en zelfs heeft de ruwe, eenzijdige, maar toch in den grond wel juiste volkswijsheid daar aforismen aan te danken als: „Hoe grooter geest, hoe grooter beest."

M. BASJKIRTSEF, „DAMESPORTRET."

Maar Laura Marholm verwart oorzaak en gevolg; zij offert de juiste karakteristiek van Marie op aan haar, Laura's, anti-emancipatiebedoelingen en door ons dit leven min of meer voor te stellen als bestáánde uit drie ongelukkige liefdes, doet ze de doode schandelijk onrecht: ze toont ons slechts een stuk van haar. Zelfs indien deze behoefte aan liefde in Marie even sterk geweest ware als de behoefte aan kunst geweest is, zou nog Laura Marholm's voorstelling onvolledig zijn. Nu is die beslist onjuist. Even onjuist zou het wezen, in al het doen van Marie de aanstaande kunstenares te zien. Bij de bespreking der levensfeiten van een Duse, bij het beoordeelen der neurasthenie van een Multatuli, past het ongetwijfeld alles te brengen tot één uitgangspunt van overweging, het besef van het kunstenaarschap.

Marie echter heeft zelve gewild, dat we in haar het bijzondere meisje zouden zien — en ze is ook niet meer geworden. Dieper dan haar kunstdrift, veel dieper dan haar liefdesverlangen, zien we de drift om het leven te leven, om iemand te zijn. Een angstwekkend ongeduld om alles van het leven te kennen, van alles in het leven te genieten, een verbazingwekkende eerzucht bij het kind al, om een ongewoon mensch te worden.

„A quoi bon mentir et poser? Oui, il est évident que j'ai le désir, sinon l'espoir, de rester sur cette terre, par quelque moyen que ce soit. Si je ne meurs pas jeune, j'espère rester comme une grande artiste; mais si je

meurs jeune, je veux laisser publier mon journal qui ne peut pas être autre chose qu'intéressant... Si j'allais mourir comme cela, subitement, prise d'une maladie!... Je ne saurai peut-être pas, si je suis en danger; on me le cachera, et, après ma mort, on fouillera dans mes tiroirs; on trouvera mon journal, ma famille le détruira après l'avoir lu et il ne restera bientôt plus rien de moi... rien... rien!... C'est ce qui m'a toujours épouvantée. Vivre, avoir tant d'ambition, souffrir, pleurer, combattre, et, au bout, l'oubli!... l'oubli... comme si je n'avais jamais existé. Si je ne vis pas assez pour être illustre, ce journal intéressera les naturalistes; c'est toujours curieux, la vie d'une femme, jour par jour, sans pose, comme si personne au monde ne devait jamais la lire et en même temps avec l'intention d'être lue; car je suis bien sûre qu'on me trouvera sympathique... et je dis tout, tout, tout. Sans cela, à quoi bon? Du reste, cela se verra bien que je dis tout...."

M. BASJKIRTSEF, „LE MEETING."

Ziedaar de eerste en de laatste zinnen uit de voorrede tot het Dagboek. Zij is gedagteekend 1 Mei 1884. Zes maanden later, den 31en October, is de schrijfster overleden. Slaan we het dagboek zelf op tegen dien 1en Mei, dan zien we aangrijpend-droevige dingen. Het gansche jaar door is zeer weemoedig.

Den 4en Januari schrijft zij: „Oui je suis poitrinaire et ça marche. Je suis malade, personne n'en sait rien, mais j'ai la fièvre tous les soirs, et tout va mal et ça m'ennuie d'en parler!"

Daags daarop, opening van een Manet-tentoonstelling, waar zij heengaat met haar moeder en waarvan zij verslag geeft in haar dagboek. Den 8en: „Dina pose bien" — Dina is haar nichtje, wier portret zij bezig is te maken; het gaat niet en zij wordt woest-ongeduldig: „une envie folle de casser et de déchirer tout". O, zij is nu geheél schilderes! Den 20en teekent zij aan: „C'est triste, mais je n'ai pas d'amie, je n'aime personne et personne ne m'aime. Si je n'ai pas d'amie, c'est que (je le sens bien) malgré moi je laisse trop voir de quelle hauteur je contemple la foule". In 't bewustzijn van een spoedigen dood, heeft ze er spijt van, niet, zooals anderen, naar vele bals te zijn geweest: eerst had ze, door het vele heen en weer trekken der familie, geen gelegenheid, en „je pouvais y aller souvent depuis deux ans, lorsque ça ne pouvait plus m'amuser". Nu zou ze willen naar de „réunions où l'on rencontre tout ce qui pense, écrit, peint, travaille, chante, tout ce qui constitue la vie d'êtres intelligents". En nu is ze ziek, gaat sterven. „J'ai toujours été malheureuse en tout". Was er een God, die kon helpen of troosten! „On est trop malheureux pour ne pas espérer qu'il y a un

Dieu qui peut vous prendre en pitié; mais si ce Dieu existait, laisserait-il faire ce qui se fait, et moi qu'ai-je fait pour être si malheureuse? Ce n'est pas la lecture de la Bible qui peut faire croire. Ce n'est qu'un document historique où tout ce qui touche à Dieu est enfantin.

„On ne peut croire qu'à un Dieu.... abstrait, philosophique, un grand mystère, la terre, le ciel, tout. Pan. — Mais alors c'est un Dieu qui ne peut rien pour nous. Ce Dieu, on l'admire et on se l'imagine en regardant les étoiles et en pensant aux questions scientifiques — spiritualistes, à la Renan.... Mais un Dieu qui voit tout, qui s'occupe de tout, à qui on peut tout demander .... Ce Dieu-là, je voudrais bien y croire. Mais s'il existait, laisserait-il faire?"

M. BASJKIRTSEF, PORTRET VAN MEVR. TOULOUSE LAUTREC.

Veertien dagen later schrijft zij onmiddellijk hieronder: „Je suis encore en un âge où l'on trouve de l'ivresse même à mourir. Il me semble que personne n'aime autant tout que moi: arts, musique, peinture, livres, monde, robes, luxes, bruit, calme, rire, tristesse, mélancolie, blague, amour, froid, soleil; toutes les saisons, tous les états atmosphériques, les plaines calmes de la Russie et les montagnes autour de Naples; la neige en hiver, les pluies d'automne, le printemps et ses folies, les tranquilles journées d'été et les belles nuits avec des étoiles brillantes,.. j'adore et j'admire tout. Tout se présente a moi sous des aspects intéressants ou sublimes; je voudrais tout voir, tout avoir, tout embrassser, me confondre avec tout et mourir, (puisqu'il le faut,) dans deux ans ou dans trente ans; mourir avec extase pour expérimenter ce dernier mystère, cette fin de tout ou ce commencement divin."

Nietwaar, ja! dit is het Verlangen, maar hoè anders, hoèveel grooter dan het eenige, waarvoor Laura Marholm voldoening vraagt.

Ongetwijfeld is er in het levensverhaal van Marie belangrijke stof voor den patholoog; geestelijk had zij altijd de koorts'; haar leergierigheid, haar werklust, haar moed, haar overmoed in het lezen, denken, doen, het is één verbijsterende drift, waar de patholoog de ziektekiemen in naspeuren zal als de rechter van instructie bewijzen voor een misdaad in de jongensspelen van een misdadiger. Maar wij, die het geestes- en gemoedsleven beschouwen, wij kunnen niet een Tragödie des jungen Mädchens zien in wat enkel tragedie is *door* en *in* het jonge einde.

Trouwens, die verliefdheden zelf, waar Laura Marholm zoo een groote beteekenis aan hecht — laten we ze even beschouwen.

Marie's ouders hebben, na twee jaren getrouwd te zijn, een eind gemaakt aan het samenleven. De vader, die adelsmaarschalk van Poltawa was, bleef op zijn landgoed het leven van den klein-Russischen landjonker

leiden; mevrouw Basjkirtsef, 23 jaar oud, nam met de twee kinderen, Paul en Marie, intrek bij haar ouders. „Moi — schrijft Marie — j'étais toujours avec grand' maman qui m'idolatrait. Avec grand' maman il y avait pour m'adorer ma tante, plus jeune que maman, mais pas jolie, sacrifiée et se sacrifiant à tout le monde". Na den dood der grootmoeder, trekken de grootvader, de moeder, de tante, de kinderen, het nichtje Dina, een familiedokter, in Mei 1870 naar „het buitenland", „rêve si longtemps caressé par maman." Naar Weenen, in Juni naar Baden, na de oorlogsverklaring naar Genève, het tienjarige meisje le coeur rempli d'amertume et de projets de revanche tegen de Duitschers. Het gedrukte dagboek begint in Januari '73. te Nice. Marie is 12. Ze denkt even aan grootmama, die haar zoo verwend heeft. „Le souvenir est sacré, mais il n'est pas vivant. O mon Dieu, donne-moi du bonheur dans la vie et je serai reconnaissante. O mon Dieu, donne-moi le duc de H.!..." Al wat Marie over dien hertog en haar gevoelens voor hem schrijft is van een in de kennis van sommige levenstoestanden vroegrijp luxekind. Het is een kinderlijk gedweep met den hertog, die l'air d'un roi heeft, wanneer hij voorbijrijdt in zijn vierspan. Kinderlijk ook, maar kenschetsend tevens, is het middel dat haar illusies verzinnen om dezen koninklijk voornamen man, die nooit naar haar omkijkt, te behagen. „Je suis faite pour des triomphes et des émotions; donc le mieux que j'ai à faire, c'est de me faire cantatrice." Dan zal ze bekend worden, beroemd en bewonderd; ze zal ten tooneele verschijnen, voor duizenden. „Savoir, en les voyant, qu' une note de votre voix les met tous à vos pieds. Mgr. le duc de H. viendra comme les autres se prosterner à mes pieds, mais il n'aura pas la même réception que les autres".

Had het 13-jarige kind adellijke zangeressen ontmoet? Het is mogelijk, er waren er ook toen reeds, in Rusland en in Duitschland en in Frankrijk.

Zij zegt toch juist hier, dat zij als zangeres ook in de wereld zal ontvangen worden, omdat zij niet zal zijn eene „célébrité sortie d'un débit de tabac ou d'une rue sale." Trouwens, het: „je suis faite pour des triomphes et des émotions" zegt ons immers ook, dat het zingen haar niet maar is een middeltje om den hertog te behagen maar wel deeg'lijk een ideaal op zichzelf. In allerlei vinden we hier reeds het meisje, gelijk zij steeds gebleven is: zelfbewust als een artiest moet zijn. Kunst is uiting van een gevoelskracht; niet ieder die een krachtig gevoel heeft, kan het uiten tot een kunstwerk, maar wel is natuurlijk het krachtig gevoel noodig om het te kunnen uiten. Dus: het artistieke zelfbewustzijn, de ijdelheid die bij velen, bij de meesten van dat zelfbewustzijn de aan-den-dag-legging is, verrassend vernuft, een kinderlijke behaagzucht die aan de gracie van een speelsch poesje doet denken en tegelijk een scepticisme, dat niets kinderlijks heeft en bewijst, hoe de in alles bedorvene, ook bij de lectuur gedaan, gekozen heeft wat ze wilde. Want de opvoeding, welke ze kreeg!... Eén sterk staaltje. Er is daar te Nice een villa, waar we al van hooren op de vierde bladzij van het dagboek. Daar woont la Gioia, de minnares van den hertog. Marie ziet hem er zitten in de veranda en een koekje eten. En ze vertelt, dat haar Mama zegt: Dat de hertog daar koekjes eet, is heel natuurlijk, hij is er thuis Is het niet bijna even natuurlijk dat het naar ze zich inbeeldt verliefde kind, over dit „thuis" van haar beminde en over de bewoonster aldoor peinst, de schoonheid van deze met eigen uiterlijk vergelijkt en tot de slotsom komt: als ik zoo mooi woonde en zoo kostbaar was gekleed, zou ik nog mooier zijn dan die vrouw. — De hertog gaat ten slotte trouwen — niet met la Gioia, evenmin met Marie en deze dagboekt veel wanhopigs. Maar zeven jaren later schrijft ze tusschen de klaagregels in: „Tout ça pour un monsieur que j'ai vu une dizaine de fois dans la rue, que je ne connais pas et qui ne sait pas que j'existe." — Ik vermeen, dat deze woorden een juister kenschets zijn van Marie's gevoelens voor den hertog dan wat Laura Marholm schrijft: „Sie ist verliebt, so heftig, so schmachtend, so echt wie ein reifes Weib. Und ist diese Dreizehnjährige nicht auch ein reifes Weib?" — Neen, dit meisje

is nog een kind, maar dat — natuurlijk van kind af — gehad heeft den impulsieven aard, door Laura Marholm zoo juist omschreven als van „Naturen die ganz gegenwärtig sind in dem, was sie empfinden und wollen." Zoo zien we in de ingebeelde heftigheid, of juister de ingebeelde diepte bij tijdelijke heftigheid van haar gevoelens voor den hertog, evenals in het plan dat ze bedacht om hem te behagen: het denkbeeld een beroemde zangeres te worden — veel meer den impulsieven, d. i. artistieken dan den amoureusen aard van Marie.

Hoe ook verwend, Marie vond in den familiekring geen geluk. Men zegt vaak: zonder achting geen liefde. In de liefde voor de ouders is zij ongetwijfeld noodig. En telkens blijkt, dat Marie al heel weinig achting heeft voor de menschen om haar heen. Hoe zij over haar moeder kon schrijven, heb ik u al medegedeeld. Ziehier een schets uit October '73, toen zij dus weldra 13 zou worden: „La charmante vie de famille s'agite. Paul (haar broer) Paul est grondé par maman; grand-papa empêche maman — il se mêle où il n'a rien à faire. Je vais dans le corridor pour prier grand-papa de laisser maman faire ce qu'elle veut. Car c'est un crime de soulever, par manque de tact seulement, les enfants contre leurs parents. Grand-papa s'est mis à crier; cela m'a fait rire, toutes ces bourrasques me font toujours rire et me font ensuite pitié pour tous ces malheureux qui n'ont pas de malheurs et qui se martyrisent à force de ne rien faire."

Ziedaar, hoe dit meisje, dat, van de eene plezierstad naar de andere verplaatst, nergens vriendinnetjes van haar leeftijd maakte, zich ergerde aan de ouderen, onder wier hoede zij heette op te groeien. Huiselijk geluk heeft zij blijkbaar niet aanschouwd. Men verwent haar en ze laat zich verwennen zonder veel dankbaarheid; men bewondert haar en aan die bewondering doet ze mee: dat geloof in zich zelf is het eenige wat ze, bij al haar weelde, werkelijk kostbaars bezit. Kenschetsend zijn de laatste woorden van den aangehaalden zin: „ces malheureux qui n'ont pas de malheurs et qui se martyrisent à force de ne rien faire." Ouder dan haar kunstliefde, sterker dan haar kunstliefde, is haar werklust, haar behoefte aan doen geweest. Hoe kwam dit kind aan deze behoefte? Reactie op den lediggang rondom haar, welke toch in haren stand allerminst iets ongewoons was? Pathologisch te verklaren uit haar ziekelijken aanleg? Ik weet het niet. Woedend is ze telkens op haar gouvernantes en andere onderwijzeressen. Zekere juffrouw Colignon komt te laat voor de les; $1\frac{1}{2}$ uur heeft Marie moeten wachten. Ze wijdt er een heele bladzij druks aan in haar dagboek, ze moet haar boosheid uitschrijven: „comme cela soulage d'écrire, je suis plus calme," verklaart zij aan het eind. En wat schrijft zij? Ik licht er enkele zinnen uit. „J'attends Mlle. Colignon pour la leçon depuis une heure et demie; et c'est tous les jours comme cela. J'ai treize ans — ze is $12\frac{1}{2}$ — si je perds le temps, que deviendrai-je? C'est toute ma vie qu'elle me vole en me volant mes études. A seize, dix-sept ans viendront d'autres pensées, maintenant c'est le temps pour étudier. Je ne veux pas qu'on croie qu'une fois fini d'étudier, je ne ferai que danser et m'habiller; non. Mais ayant fini les études de l'enfant, je m'occuperai sérieusement de peinture, de musique, de chant. J'ai du talent pour tout cela et beaucoup." U ziet het, aldoor de ijver en 't geloof in haar buitengewone gaven, als haar eenige troost. Een poosje later gaat de familie alweer op reis, naar Weenen, en Marie boekt: „A cause de Mlle. Colignon et du voyage, j'ai perdu quatre mois, c'est énorme. J'ai commencé à arranger mes heures d'études, je finirai demain. Neuf heures d'études par jour. O mon Dieu, donnez-moi de l'énergie, du courage pour étudier."

In verband met die behoefte aan doen, dien koortsigen ijver, dat opgaan in de vreugde over hare gaven, moeten we de smart van het kind beschouwen, wanneer ze geen zangles meer nemen mag, niet meer kàn zingen. 't Is dwaze romantiek, daarbij onmiddellijk weer aan den hertog te denken, dien ze met die stem zou bekoren. 't Is waar, te midden harer klachten op de tijding dat hij gaat trouwen, schrijft ze: „Je voudrais si bien chanter, à quoi bon, maintenant? Il était dans mon âme comme

une lampe, et cette lampe s'est éteinte." Maar het laatste zinnetje bewijst eenvoudig, dat het eenzelvige, peinsgrage kind, dat zooveel zag en hoorde van amourettes, haar illusies verpersoonlijkt heeft in dien mooien meneer, dien ze nooit had gesproken, maar die een hertog was en er uitzag als een koning. En de zinnetjes over het zingen . . . wel een maand of acht later, wanneer ze niet meer denkt aan den hertog, zijn de angst en vreugde over haar stem nog even groot. „Tout cet hiver, je ne pouvais pousser un son; j'étais au désespoir, je croyais avoir perdu la voix, et je me taisais et je rougissais quand on m'en parlait; maintenant elle revient, ma voix, mon trésor, ma fortune! Je la reçois les larmes aux yeux et je me prosterne devant Dieu! Quel bonheur! quel plaisir que de bien chanter! on se croit toute-puissante, on est heureuse, heureuse de son propre mérite. Ce n'est pas l'orgueil que donne l'or, ni le titre. On est plus qu'une femme, on se sent immortelle. On se détache de la terre, on monte au ciel!" 24 Juni '74. — Ze zou in November 14 worden, toen ze dit schreef, zij, het adellijke meisje, dat niemand had, om haar van de uitsluitende waarde van de propre mérite te spreken, en die, schatrijk, eerst rijk zich voelt nu haar stem terugkomt, eerst echt gelukkig, heureuse de son propre mérite.

Van wien had zij deze levensgedachten? Van heel jong af heeft zij, zooals men dat zegt: alles mogen lezen. Maar de lust, de drang om alles te lezen, was immers één met zulke gedachten. De vraag is: van wien had zij dit karakter? En ik weet het niet. Maar wat raakt het ons? Men zegt, dat de gedachten die 't menschdom leiden, leven, onzichtbaar, in de lucht, leven als een ziektebesmetting. Zoo is Marie „besmet" geweest.

Hoeveel verandert in onzen tijd! Het zal wel niet zoo geweest zijn, maar ons 19de eeuwers is het soms, als hadden de menschen geslachten, reeksen van geslachten lang, de zelfde hoofd-zeden en gewoonten bewaard, als ware er alleen iets veranderd bij wereldgebeurtenissen als b.v. de Fransche Revolutie. Tòt ná den stoom, in ònze eeuw!

Wat is nog als 't was in onze jeugd?... Nietwaar, wij menschen van middelbaren leeftijd, wij hèbben het nog gekend, het Vooroordeel, dat meisjes van den goeden stand, al waren zij nog zoo weinig gègoed, doemde tot niets-doen, tot wachten, wanhopig, of de kostwinner zou komen; dat lediggang eischte van 't meisje, de vrouw behalve als huishoudster en als moeder. Ach, dit vooroordeel wil nòg niet dood! Hoe zou het dan niet hebben bestaan bij deze Russische grondbezitters, onder wie de mannen, buiten den krijgsdienst en de eerefuncties van hun stand, als die van adelsmaarschalk, zich nooit tot eenig beroep verwaardigd hadden. Het is waar, Marie vertelt: „Grand-papa était le contemporain de Lermontof, Poesjkin. Il a été Byronien, poète, militaire, lettré." Maar tusschen zulke liefhèbberij en de vakopleiding, welke het jonge meisje wilde — welk een afstand! Van de ouders onder mijne lezers verg ik allerminst inwilliging voor hunne dochters van een vrijheid als Marie kreeg. Zoo ik uwe waardeering heb verzocht voor de alleengebleven moeder, wakende over den roem van haar kind; als een voorbeeld van opvoedkunde, zal wel niemand de jeugd van dit verwende meisje roemen. Maar niettemin — zij, van háár kant, met haar geestkracht, haar toewijding, haar liefde voor wetenschap en voor kunst, is zij, althans hierin, niet waard een ideaal te zijn voor alle jonkvrouwelijke geesten en harten, die nog iets belangwekkenders kennen dan het balboekje en de modieste? En verdient zij niet, dat we in haar dagboek iets schooners lezen dan een „Tragödie des jungen Mädchens," verdeeld in drie bedrijven die elk een droevige liefde bevatten?

Het is of zij dezen hoon heeft voorzien. „Si je meurs jeune, bientôt, et si par malheur ce journal n'est pas brûlé, on dira: Pauvre enfant, elle a aimé, et tout son désespoir vient de là! Qu'on le dise, je ne veux pas prouver le contraire, car plus je dirai, moins on me croira Qu'y a-t-il de plus stupide, de plus lâche, de plus vil que le genre humain?"

Laura Marholm heeft dit verwijt bij voorbaat niet afgeschrikt. Volgens haar heeft Marie bemind en toch niet genoeg bemind, niet weten te beminnen en komt al haar ellende uit den ongelukkigen afloop van haar amourettetjes. Het verlies van de stem en dat

van den hertog houdt Laura Marholm stevig bijeen, als „der erste und der zweite blutige Riss, mit dem das Leben sich in diese sensible Seele zeichnete," en hoewel zij zelve schrijft: „Marie jammerte nicht (om den hertog), sie blickte nicht zurück, ihr ungestümer Bethätigungstrieb warf sich auf die Malerei, konnte sie keine grosse Sängerin werden, nun, so konnte sie eine grosse Malerin werden," — zij, Laura Marholm doet onmiddellijk daarop volgen: „Aber etwas in ihr fror und erstarrte vor Kälte — das war der Herztrieb ihres jungen Geschlechtslebens. Der Kelch hatte sich der Befruchtung geöffnet und war leer geblieben." N.B. een Kelch van 13 jaar.

Ik heb de zinnen overgeschreven, waarin Marie bij voorbaat heeft geprotesteerd — hetzelfde doen de feiten. Want wat Laura Marholm noemt Marie's „zweite Enttäuschung auf dem centralen Gebiet," welke „ein Wendepunkt in ihrern innen. Geschichte" zou zijn geworden, het is een ver, te ver gedreven flirtation, of wilt gij, een wuft gekoketteer geweest, begonnen in karnavalstijd te Rome, terwijl — zooals Laura Marholm zelve het zegt — „über alle eine leichtsinnige Stimmung" gekomen was. Marie koketteerde met een voornamen Romein, neef van een kardinaal, haar familie vond hem een goede partij en hij het meisje geestig en mooi. Maar . . . hij, de schatrijke neef van den kardinaal, kon een schitterender huwelijk doen en de Basjkirtsef's, de heele familie, maken een gek figuur. Marie's ijdelheid is daar ongetwijfeld door geprikt. Maar Laura Marholm erkent zelve, dat „in den tiefsten Schichten" van Marie's „schweren, heissen Natur" het liefdevuur niet is doorgedrongen. Hoe kan zij dan in vredesnaam meenen, dat Marie een enkele kus, van den jongen Romein ontvangen, haar leven lang zou hebben gevoeld als „ein geheimes Schandmal?" Ook is de bewering onjuist, dat „in Marie etwas durch das Erlebnis mit dem Italiener geknickt wurde. das sich nicht mehr aufrichtete." Dat was reeds van te voren geknakt, dat was altijd geknakt geweest.

De Italiaan heeft zich teruggetrokken in een klooster; hij heeft gezegd: voor ééne week; bezworen, dat zijn familie het eischte, maar niet om hem van haar te scheiden. In een gesprek met haar alléén heeft hij haar dit alles gezegd en zij heeft hem geloofd. „Mais s'il a tout inventé?" zoo vraagt ze zich af. En vervolgt: „Je n'ai confiance en personne." Het is één behaagzucht en al behaagzucht, in deze periode van haar dagboek. Maar — zoo schrijft ze vijf dagen later — „j'écris et je parle de tous ceux qui me font la cour. Tout cela n'a pas le sens commun. Tout cela est produit par un profond désoeuvrement. Je peins et je lis, mais ce n'est pas assez. Pour une vaniteuse comme moi, il faut s'attacher à la peinture, car c'est une oeuvre impérissable. Je ne serai ni poète, ni philosophe, ni savante. Je ne puis être que chanteuse et peintre. C'est déjà joli. Et puis, je veux être à la mode, c'est le principal. Esprits sévères, ne haussez pas les épaules, ne me critiquez pas avec une indifférence affectée. Pour être plus justes, vous êtes les mêmes au fond! Vous vous gardez bien de le laisser voir, mais cela ne vous empêche pas de savoir dans votre for intérieur que je dis vrai. Vanité! Vanité! Vanité! Le commencement et la fin de tout et l'éternelle et la seule cause de tout. Ce qui n'est pas produit par la vanité est produit par les passions. Les passions et la vanité sont les seuls maîtres du monde."

Ik geef u volledige vergunning dit innig, innig droevig te vinden uit de pen van een meisje van 15 jaar: 5 April '76 — ze moest in het najaar 16 worden. Maar is het niet verwonderlijk tevens — een kind, dat zoo door de toestanden heen ziet? Welk een scherpte van vernuft en welk een zenuwleven! Want, wat dit laatste aangaat: al is haar hart niet diep getroffen door liefde, ter harte gaat het gebeurde haar wel, haar ijdelheid immers staat op het spel. „Pietro — zoo schrijft ze twee dagen later — n'est pas venu, c'est ce soir seulement qu'il sort du couvent. J'ai vu son clérical et hypocrite frère: Paul A. Voilà un être à écraser, petit, noir, jaune, vil, hypocrite, jésuite." Daarbij dit innigmenschelijks: „J'ai toujours une peine incroyable à penser qu'un homme qui me plait peut ne pas m'aimer."

Ter teekening van haar gemoedsleven heeft het 15 jarige meisje in al deze bladzijden

even zoovele meesterstukjes gegeven. Er is een Heineachtige op- en neergang tusschen zachtgestemdheid en spot. En een volmaakte oprechtheid, een talent om door zich zelve, door heel den toestand objectief, alsof een derde het deed, heen te schouwen, dat verbijstert.

's Zondags gaat heel de familie biechten. „Avec une foi fervente, un coeur ému et une âme bien disposée, je me suis confessée et j'ai communié!" Maar onmiddellijk daarop bij de gedachte dat oom de kardinaal Pietro van haar heeft weggehaald: „N'est-ce pas enrageant d'être soumise à un pouvoir inconnu et incontestable? Je veux parler du pouvoir qui a enlevé Pietro. Qu'y-a-t-il d'impossible au Cardinal (Pietro's oom) quand il s'agit d'ordonner aux gens d'Eglise?"

Iets verder, nog van denzelfden dag: „Mon Dieu, je me suis confessée, j'ai reçu l'absolution, et je jure et j'enrage. Un certain volume de péché est aussi nécessaire à l'homme qu'un certain volume d'air pour vivre. Pourquoi les hommes restent-ils attachés à la terre? Pourquoi le poids de leur conscience les y attache-t-il? Si leur conscience était pure, ils seraient trop légers et s'envoleraient vers les cieux comme les ballons rouges."

Comme les ballons rouges. De kleine kermisluchtballons. Is het niet of we Heine hooren? En het is een adellijk Russisch meisje van 15 jaar, dat zich verbijt van ongeduld en gekwetste ijdelheid, omdat haar hofmaker haar laat wachten. „Pietro ne revient pas. Mais — puisque je ne l'aime pas! Je veux être raisonnable, tranquille, et je ne peux pas. C'est la bénédiction et le portrait du pape, qui m'ont porté malheur. (Ik heb u verteld, dat de familie door den Paus was ontvangen.) On dit qu'il porte malheur. Il y a je ne sais quel sifflement dans ma poitrine, j'ai les ongles rouges et je tousse. Il n'y a rien de plus affreux que de ne pouvour prier. La prière est la seule consolation de ceux qui ni peuvent pas agir." Leeft hier niet het gansche meisje, een en al zenuw, één energie? Zij die aldoor hàndelde, wanneer ze het maar alléén afkon, die dan . . . alle boeken las, die musiceerde, schilderde, de familie ringeloorde, alles bestierde . . . maar die nu op Pietro moest wàchten en, hopend het nichtje te worden van een kardinaal, bij haar inactie toch niet kon bidden: „Je prie, mais je ne crois pas. C'est abominable. Ce n'est pas ma faute."

Zijt u het niet met me eens, dat Laura Marholm eenvoudig . . . bazelt, wanneer ze met Duitsche zwaarwichtigheid verzekert, dat door deze Geschichte met Pietro Marie's Glauben an den Mann is gedood? Wat het geval gedaan heeft, is dit: het heeft haar verder gebracht in zelfkennis. Als alle artiesten in zichzelf gekeerd, eenzelvig, was ze nu even met de buitenwereld in iets meer dan zeer licht contact geweest en haar toch al altijd trillend gemoed is hevig bewogen . . . voor een enkel moment. Wij die er van lezen, we worden allereerst getroffen door den stijl. Want, nietwaar? ja, dit is stijl! Stijl is niet het gebruiken van mooie woordjes, het samenstellen van klank-effecten, het vormen van rhythmisch op- en langzaam neder-golvende zinnen. Allard Pierson heeft gezegd: „Een stijl fraai te noemen, wekt bij elken ernstigen schrijver een glimlach. Een fraaie stijl is even fraai als een fraai geschilderde degen. Een stijl duldt geen adjectief. Men heeft een stijl of men heeft er geen. Stijl heeft elk, die zijne woorden zoo drukt in het geheugen zijner lezers, dat zij, tot hun blijdschap of tot hun ergernis, die woorden niet meer kunnen vergeten." Wanneer Marie onder de teleurstelling met Pietro, bij het bidden geen gemoedsrust vindt, schrijft ze: „Dieu veut une résignation allemande et j'en suis incapable." Oneerbiedig is dat, ja, maar wie vergeet ooit die uitdrukking in dit verband: une résignation allemande? Marie had stijl, want ze had temperament. Dat temperament heeft haar vele, vele bladzijden doen schrijven, waarin haar impulsieve natuur prachtig frisch en krachtig zich uitdrukt. En die over het avontuur met Pietro behooren tot de fijnste.

Laura Marholm heeft deze bladzijden niet willen begrijpen. Ze heeft de schrijfster in 't geheel niet begrepen. Het gevolg alweer van het werken met een tendenz. Bij den vijfden druk van haar veelgelezen „Buch der Frauen," heeft Laura Marholm een voorrede geschreven, waarin zij zegt, dat iets in dit haar boek „einen so spontanen und unmittelbaren Ausdruck" gevonden heeft, dat „Viele ihn als den

eigenen Ausdruck ihres eigenen Zustandes erkannten." De zes vrouwen, in het hoek behandeld, onder wie Eleonora Duse en Marie Basjkirtsef, zijn „Trägerinnen berühmter Namen", maar „Tausende ewig unbekannt Gebliebener haben ganz ebenso wie sie geschmachtet, getastet, sich zu befreien gesucht und schliesslich in einem individuellen Glück alles zu finden gemeint."

Door dit gevoel van overeenkomst op te wekken, heeft Laura Marholm belangstelling bij zoo velen gevonden. Maar juist daardoor is zij schandelijk onbillijk geweest tegenover de zes in haar boek behandelde vrouwen. Geschonden heeft zij daarmee het recht van de uitzondering. La nature est exigeante, niet alleen puisque, maar ook lorsqu'elle est prodigue. Welnu: prodigue wàs de aard van Marie Basjkirtsef. Daarom was zij ook veeleischend. Wie te veeleischende gewoonlingen met haar vergelijkt, omdat dezen ook „geschmachtet, getastet, sich su befreien gesucht haben", let niet op het woord van Multatuli: Een ruiter viel in 't zand en sedert noemt elk die in het zand valt zich een ruiter. Niet als van iemand die in het zand is gevallen — gesteld al dat men dit van haar kòn zeggen, — maar als van een die een ruiter geweest is, moet men over Marie praten. Laura Marholm ziet niets anders dan dat Marie in het zand is gevallen en roept: O meisjes, past toch op, klimmen jullie toch niet op een paard.

Het is de gevloekte, de tot niets nutte, de enkel pietluttig-kleinzielige wrok van wie gewoon zijn tegen wie bijzonder is. Bij het aanschouwen van de belangstelling, welke haar „Buch der Frauen" heeft gevonden, heeft Laura Marholm zulk een plezier gekregen in de tendenz, waaraan ze dezen bijval dankte, dat ze aan het eind van hare voorrede voor den vijfden druk er toe is kunnen komen, Marie Basjkirtsef, het jonge meisje, te verwijten, niet ook „nur mit einem Wort die Sehnsucht nach der Mutterschaft" te hebben doen blijken. „Wenn wir die sechs Frauentypen dieses Buches betrachten, so werden wir eins finden: sie beschäftigen sich alle ausschliesslich mit sich selbst." Dit wordt o. a. verweten aan Duse, als gezegd een van de zes behandelde vrouwen, en het wordt gedaan bij een opstel met werkelijk zéér mooie be- en omschrijvingen van Duse's hooge persoonlijkheid, een kenschets, die komt tot dezen lof: „Nie ist das Weib weiblicher dargestellt worden als von Eleonore Duse. Ja, ich nehme es auf meine Kappe und sage: nie ist das Weib auf der Bühne dargestellt worden vor Eleonore Duse." Het feit van Duse's weemoedige liefde voor haar zieke dochter behoeft, dunkt me, niet eens te worden aangevoerd, wanneer we het verwijt: „zij houdt zich slechts met zichzelve bezig" wraken. Het is even nutteloos-dwaas, even mal à propos, als wanneer we Napoleon zelfzucht verwijten. Vrouwelijk oordeel kan excessief zijn! Gewagende van Shelley's gebrekkige huwelijkstrouw heeft Ouida eens de stelling verkondigd, dat de prijs van diens poëzie met 1500 gebroken meisjesharten nog niet te duur zou zijn betaald. Laura Marholm gunt — juist omgekeerd — aan Duse den hoogsten lof, dien een tooneelspeelster kan deelachtig worden; maar tegelijk deelt ze haar in bij de vrouwen, die „in krankem Eigennutz sich auf den Kultus ihres Ichs zurückziehen."

Iemand die een dagboek schrijft, te verwijten, dat hij zich met zichzelf bezig houdt, is even inconsequent als een courantenschrijver te laken, wanneer hij belangstelling toont in openbare gebeurtenissen. Young heeft het geweten des menschen vergeleken bij een sluwen opmerker, dien we in zijn diepste schuilplaats terugdringen, maar die elke afdwaling onuitwischbaar opteekent in zijn ontzaggelijk dagboek. Voor ieder, die iets meer dan oppervlakkig is, wòrdt het dagboekhouden conscientie-werk, richten over, discussieeren, dùs bézig-zijn met zichzelf. Er zijn wel diplomaten geweest, die met de waardigheid van hun ambt en de listigheid van hun speurzin in zoovele huizen en kamers, achter de daden en gedachten van zoovele menschen zijn gedrongen, dat hùn verhaal van anderen een boeiend geschiedverhaal werd. Maar een jong-meisje en dan een, zoo vervuld met haar werk, haar levenstaak, als Marie, waar zou zij anders over schrijven! Voor ieder mensch bestáán er twee werelden: die buiten èn die in hem. Maar hoè weinigen weten in deze laatste schatten van belang-

wekkendheid te ontdekken, zoodanig, dat zij, nog geen twintig jaar oud, anderen met die ontdekking boeien?

„Zich uitsluitend bezig te houden met zichzelf", is bovendien de besliste bedoeling van Marie als schrijfster geweest, de literaire taak welke zij zich stelde. In zijne aanteekeningen over haar Dagboek, schrijft Van Deyssel: „Dat een meisje van haar twaalfde tot haar zestiende jaar, ziet en denkt zooals Marie Basjkirtsef doet, is zéér buitengewoon. Maar onze bezigheid is niet: het toonen van rariteiten voor de menschkunde; maar: het nasporen van geestelijke bevalligheden."

Natuurlijk heeft Van Deyssel het recht, deze nasporing te verkiezen. Maar geschreven heeft Marie haar boek wel degelijk, ten einde, wat v. D. even later een „persoons-karakteristiek," een „psychologisch portret" noemt, te geven.

Den 15en Juli 1874, Marie zou in November 14 worden, schreef zij: „Je suis de mauvaise humeur, je manque tout, rien ne me réussit. Je serai punie pour mon orgueil et mon arrogance stupide. Lisez cela, bonnes gens et apprenez! Ce journal est le plus utile et le plus instructif de tous les écrits qui ont été, sont ou seront C'est une femme avec toutes ses pensées et ses espérances, déceptions, vilénies, beautés, chagrins, joies. Je ne suis pas encore une femme entière, mais je le serai. On pourra me suivre de l'enfance jusqu'à la mort. Car la vie d'une personne, une vie entière, sans aucun déguisement ni mensonge, est toujours chose grande et intéressante."

Van wie had het 14-jarige meisje deze gedachte? Het antwoord op die vraag ware minder belangrijk dan de verklaring van het feit, dat zij met deze gedachte, die zij ergens kan hebben opgevangen, van klein meisje af is bezig geweest; dat zij, dienovereenkomstig, van haar twaalfde af, niet onder een bevlieging, niet volgens kinderlijken trant, maar zoo ernstig als een mensch het maar zou kúnnen doen, geregeld zich heeft uitgesproken in dagboekvorm. Er zijn nog andere gedagteekende aanteekeningen in het boek, welke de voorrede, zes maanden vóór haar dood geschreven, bevestigen. „Si je meurs jeune, je veux laisser publier mon journal qui ne peut pas être autre chose qu'intéressant. Mais puisque je parle de publicité, cette idée qu'on me lira a peut-être gâté, c'est-à-dire anéanti, le seul mérite d'un tel livre? Eh bien, non! — D'abord j'ai écrit très longtemps sans songer à être lue, et ensuite c'est justement parce que j'espère être lue, que je suis absolument sincère. Si ce livre n'est pas l'exacte, l'absolue, la stricte vérité, il n'a pas raison d'être. Non seulement je dis tout le temps ce que je pense, mais je n'ai jamais songé un seul instant à dissimuler ce qui pourrait me paraître ridicule ou désavantageux pour moi. — Du reste, je me crois trop admirable pour me censurer. Vous pouvez donc être certains, charitables lecteurs, que je m'étale dans ces pages tout entière. Moi comme intérêt, c'est peut-être mince pour vous, mais ne pensez pas que c'est moi, pensez que c'est un être humain qui vous raconte toutes ses impressions depuis l'enfance. C'est très intéressant comme document humain. Demandez à M. Zola et même à M. de Goncourt et même à Maupassant."

Comme document humain. Het was in '84, de gróóte tijd van dat „document" in de Fransche letteren. „Demandez à M. Zola." En zeven paginaas verder, aan het slot van de voorrede: „Si je ne vis pas assez pour être illustre, ce journal intéressera les naturalistes; c'est toujours curieux, la vie d'une femme, jour par jour."

Herinnert gij u Marianne uit Vosmaer's roman „Amazone", de vrouw die poseerde voor den beeldhouwer? En wie Zola's „L'Oeuvre" heeft gelezen, herinnert hij zich wat het den schilder Claude waard was, dat Christine, het meisje dat later zijn vrouw werd, voor hem wilde poseeren? Even als een beeldhouwer en een schilder, heeft een schrijver modellen noodig. Altijd is dit zoo geweest, maar nooit was het met zooveel nadruk erkend als in de jaren toen Marie aan haar dagboek schreef, de mooiste jaren van het Fransche naturalisme. Het scheen dat de waarneming alles was: de waarneming en de ontleding. Reeds Flaubert had geklaagd: „la déplorable manie de l'analyse me tue." In een opstel van Goncourt over Daudet wordt gezegd: „Toujours, dans le grand Paris,

toujours Daudet scrute, toujours il analyse, toujours il fait de la police de romancier." En hoe juist deze vergelijking met het werk van een politie-man is, hoezeer het doordringend vernuft van een detective, nòg vernuftiger dan Sherlock Holmes, den waarnemenden schrijver eigen wordt, laat Goncourt Daudet zelf vertellen. Eens wist Daudet van een van zijn vrienden, dat deze minnebrieven wisselde met een gehuwde vrouw. Hoe die vrouw heette, was Daudet onbekend; de vriend had hem enkel de wijk gezegd waar zij woonde. Maar kort daarop kwam Daudet naar den vriend toe: „Je connais aujourd'hui votre inconnue. — Elle est morte à deux heures." De vriend wist nog van niets. De vrouw wàs dood. Een griezelige anecdote, te vinden in de Pages Retrouvées, maar waaruit men de opperste zenuwspanning in dit waarnemingsleven van den modernen romanschrijver gevoelen kan. Talloos zijn de kleine vertelsels over de middeltjes, door schrijvers gebruikt, om achter documents humains te komen. Daudet bekent, dat hij b i j i n s t i n c t alles opteekende, in menigten kleine aanteekenboekjes, wat hij maar te weten kwam, ex-officio onbescheiden. Iedereen kent de prent van Steinlen, de reclameprent voor den Lourdes-roman, waarop Zola wordt voorgesteld, als reiziger gekleed, met een aanteekenboekje te midden van de zieke pelgrims. Zola's reis op een locomotief, voordat hij „La Bête Humaine" ging schrijven, en de moeite die hij heeft gehad om voor die reis vergunning te krijgen, zijn herhaaldelijk verteld. Het is één voorbeeld van wat het kan kosten, uiterlijke bijzonderheden te weten te komen. Maar de innerlijke dingen! Des schrijvers intuïtie doet daarbij véél. Natuurlijk b l ij f t altijd des schrijvers IK in de figuren die hij laat leven. Bij het schrijven vraagt hij zich af: Als i k die figuur was in dat moment, wat zou ik dan doen, denken, voelen? Maar om dit zijn ik de verschillende maskers goed te doen dragen, moet de schrijver, als een tooneelspeler, zich in de voorgestelde figuren kùnnen indenken en òm dit te kunnen, moet hij wéten. Veel zal hij afleidenderwijs verkrijgen. Maar tot hoeveel nut kunnen ervaring en kennis hem zijn! Den eenen schrijver meer dan den ander. Couperus bijv. laat zich veel meer door zijn intuïtie leiden dan Emants. Het is niet te zeggen, welk werkstelsel verkieslijk is. Maar toen Marie te Parijs leefde, en met al haar ijver en geestkracht, haar wonderfijn bevattingsvermogen, haar daartoe zoo wel geschikt gevoel van moderne Russin, meeleefde in de Parijsche kunstsfeer, wilde men daar het document.

Ver was men, reeds sinds Balzac, van den thesisroman, dien George Sand schreef, want om zoo een stelling te verdedigen wordt de nauwkeurigheid der waarneming opgeofferd; ver van den romantischen roman à la Walter Scott, die veeleer een schoonen droom over de menschheid dan een waarneming van de menschheid gaf; ver van Hugo's grandioosheid, die ook al de ervaring vervormde.

De ervaring, de waarneming, het weten. . . .

Hoe kan een man een vrouweziel wèten? Als ik de koning was uit mijn boek, of de moordenaar, of de brave kerel . . . dan zou ik dat doen. Maar . . . als ik de koningin was, of de slechte echtgenoote of het lieve meisje. . . . Iedereen voelt: het is moeilijker. En in dat besef heeft Marie in de voorrede de schalksche, als kokette, maar bij hun schijn van grappigheid toch ook ernstig-fiere woorden geschreven: „C'est très intéressant comme document humain. Demandez à M. Zola et même à M. de Goncourt et même à Maupassant." En het wàs belangwekkend — alleen . . . niet voor de kennis van d e vrouw, van h e t meisje, maar van e e n o n g e w o o n meisje.

Zooals gezegd, is de voorrede, waaruit deze woorden zijn, gedagteekend 1 Mei 1884. In het dagboek zelf vinden we omstreeks dien tijd Zola bij herhaling genoemd en ten laatste in een gedachtewending, die alweer duidelijker doet zien, hoe Laura Marholm Marie willens en wetens verkeerd heeft bekeken. Marie hàd al van Zola gelezen, maar den 5en Mei vertelt ze: „On vient de m'apporter Zola complet, Renan complet et des volumes de Taine."

Daags daarop zit zij, die boeken verslond, met al haar voelen en denken in Zola. „La littérature me fera perdre la tête. Je lis Zola

entier. C'est un géant. Chers Français, c'en est encore un que vous faîtes semblant de méconnaître!"

Dat was den 6en Mei. Den 29en April was de Salon geopend, de groote jaarlijksche schilderijententoonstelling, kunstonderneming, van welker artistieke beteekenis vele jongeren ten onzent niet willen weten, maar waar toch in dien tijd Jozef Israëls bijvoorbeeld ieder jaar voor over kwam. De 23 jarige Marie had haar „Meeting" gestuurd. Eerst had ze zich zenuwachtig gemaakt over de vraag, of ze ook nog het portret van haar nichtje zou kunnen zenden; in een mondain gezelschap had ze mondaine schilders, o.a. den niet-realistischen, haar kunstrichting vijandigen Cabanel ontmoet, die toch „aimable" voor haar geweest was; maar nochtans verneemt ze een poosje later, dat de jury haar werk een no. 3 heeft gegeven, dat het niet op een eerste plaats komt te hangen.

Hoe zal het doen op die niet eerste plaats? Wat zullen de couranten zeggen? Heeft ze nog kans op een medaille?... 12 April krijgt ze bericht van Julian, dat de Meeting toch op een eerste plaats is gehangen.... Te Sèvres buiten Parijs werkt ze in een bloeienden appelboomgaard, er is te Parijs een tentoonstelling van Bastien Lepage, deze zelf, ernstig ziek, is herstel in Algiers gaan zoeken... eindelijk opening van den Salon, heel veel kranten oordeelen gunstig, de broer van Bastien Lepage komt vertellen van een vrai grand succès.

Zij krijgt aanvragen voor reproducties, mama Basjkirtsef ontvangt massa's bezoeken en zij moet naar beneden „pour recevoir les félicitations de tous les imbéciles qui croient que je fais de la peinture de femme du monde." Op de volgende bladzij zegt haar dagboek: „Il n'y a pas à se le dissimuler, je suis poitrinaire. Le poumon droit est assez abimé et le gauche commence à s'abimer un peu depuis un an. Mourir, c'est un mot qu'on écrit facilement...." Ze gelooft het nog niet, maar ze vreest dat het mis is. Daags dáárop de boekenbezending, waar ze haren geest in wil verdrinken; dadelijk een oordeel over Taine's „Révolution" en nog een dag later dat woord over Zola.... Zoo bedwong zich het raadselachtige meisje, dat een en al geestkracht was. Kan men van zoo eene verwachten, van zoo eene vergen, dat ze het bestaan zonder man als de Tragödie, zich als een Gefäss en dien ridder uit de maan als het „eenige noodige" zal beschouwen?

Den 9den Mei schrijft ze woorden van liefde: „Vendredi neuf Mai. Je lis et j'adore Zola. Ses critiques et ses études sont des choses tout à fait admirables et j'en suis amoureuse folle. Pour plaire à pareil homme on ferait tout! Et vous me croyez capable d'amour comme tout le monde. Ah! Seigneur.

„Eh bien, Bastien-Lepage, je l'ai aimé comme j'aime Zola que je n'ai jamais vu, qui a quarante-quatre ans, une femme et du ventre. Je vous demande si les hommes du monde, ces hommes qu'on épouse, ne sont pas atrocement ridicules? Qu'est-ce que je pourrais bien dire à un gentleman pareil toute la journée?"

Wat hooren wij achter deze woorden, die misschien impertinent en zeker incoherent kunnen schijnen?

Niet dat haar familie haar dwingen wilde tot een huwelijk met een dier hommes du monde atrocement ridicules. Het dagboek is allerminst een opvoedkundige handleiding voor ouders met dochters; op vele plaatsen kan men leeren wat men, èn physiek èn moreel, zeer beslist anders zou moeten doen. Maar... ook hier is het makkelijk steenen werpen en voor mijn gevoel leert het dagboek vooral, welk een reuze-verantwoordelijkheid ongewone kinderen laden op de schouders der ouders. In ieder geval heeft de familie de eerzucht in Marie niet tegengewerkt. In een opstelletje van Marie Metz-Koning over Hélène Swarth trof me onlangs de mededeeling, dat Hélène Swarth, door de tegenkanting bij heel haar omgeving gevonden, voor altijd het gevoel had gekregen, met het schrijven van haar prachtige verzen iets onwelvoegelijks te doen.

Die smart is aan Marie Basjkirtsef bespaard gebleven. Heeft men haar van „goede partijen" gesproken, zij zelf — ik herinner aan het gebeurde te Rome — heeft wel degelijk mee rondgekeken. Maar het frivole mondaine leven te Parijs stelde haar natuurlijkerwijze te leur; onder de heeren uit de salons heeft zij niemand gevonden die haar boeide,... alleen de schilder

Bastien Lepage heeft wel indruk op haar gemaakt. Laura Marholm brengt er ... de wetten van de teeltkeus bij te pas en zegt in haar gemoedelijk Duitsch, naturalistisch weg: „Die Löwin kann sich nicht mit dem Haushund gatten." Als kind mocht Marie tegen wereldsche hoogheid, tegen den hertogstitel hebben opgezien. Thans, nu noch haar adel noch haar fortuin méér voor haar zijn dan bijkomstig bezit, omdat zij werkelijk door den propre mérite, waarvan ze reeds repte, toen ze een kind was, tot eigen-waarde gekomen is, nu zou de man, dien ze als haar held zou aanvaarden, ook door eigen verdiensten hoog moeten staan.

Als zoodanig duidt Laura Marholm den schilder Bastien Lepage aan. „Da kommen die Tage von Bastien Lepages öffentlicher Berühmtheit. Marie sah seine Bilder und wurde seine Schülerin, seine Anbeterin, seine Verkünderin." Dit is juist. Marie mòest voor zijn kunst wel veel gevoelen. De Lotharingsche jongen van boerenafkomst Jules Bastien Lepage had, van de posterijen naar de schilderkunst geloopen, te Parijs een heldhaftigen strijd doorgemaakt tegen conventie en academisme. Toen hij op de Ecole des Beaux Arts kwam, doolden daar nieuwe denkbeelden rond, waarin het gevòel voor de wèrkelijkheid in de plaats kwam der vereering van het ideaal; Courbet had een revolutie gebracht en na Courbet Millet. De schilderkunst, zei men, had den mensch geminacht, nu zou de kunst humanistischer worden. Proudhon in zijn „Principe de l'art et sa destination sociale" had gepredikt: „Peindre les hommes dans leurs fonctions civiques et domestiques avec leur physionomie habituelle et surtout sans pose," en in 1874 debuteerde Bastien in den Salon met een portret van zijn grootvader, dat geheel was naar deze leer. Hij maakte groote composities: „L'Annonciation aux Bergers," „Jeanne d'Arc écoutant les Voix," en in beide heeft hij niet — om het bovennatuurlijke — aan het geheel een doucereusen, zoogenaamd idealistischen glans gegeven, maar in een realistisch landschap — met gebruinde, realistische herders hier, en een echt boerenmeisje met door verbazing vertrokken gezicht daar — de bovenaardsche verschijningen, op eigenaardige, eenvoudige, archaïstische wijze als schimmen geschilderd.

Marie, het Russische meisje, dat, al was zij de dochter van een edelman, als kind ten platten Russischen lande ruwen eenvoud had aanschouwd, dat dweepte met de groote realistische schrijvers uit Rusland, dat op haar 17de jaar de grootheid van Balzac toeschreef aan deze oorzaak: „qu'il verse sur le papier tout ce qu'il conçoit dans son esprit, tout naturellement, sans crainte, sans affectation"; en dat zelf, in dienzelfden tijd, de leeraren op het teeken-atelier verbáásde door de levendigheid, de natuurlijkheid van haar teekeningen; zij heeft in de openhartige, mannelijke en toch innige kunst van Bastien Lepage gevonden wat zij zocht.

Enkele weken na elkander zijn zij, beiden aan tering, gestorven, de 36-jarige schilder en de 24-jarige schilderes; tot in de laatste dagen liet hij zich naar haar toe-dragen en zij, door de koortsen der laatste teringfaze gepijnigd, had haar bed in den salon staan, om den vriend te kunnen ontvangen. Ook hiervan vertelt zij nog in haar dagboek; het zijn de allerlaatste regels: „Je suis habillée d'un fouillis de dentelle, de peluche, tout ça est blanc, mais de blancs divers; l'oeil de Bastien Lepage s'en dilate de plaisir".

— Oh! si je pouvais peindre! dit-il.

— Et moi! voegt zij hier aan toe.

Juist: En ik! Zij was zijn k a m e r a a d. Over de vraag of zij, waren beiden blijven leven, eens zijn vrouw zou zijn geworden, is ook wel in Frankrijk geschreven. Die geboren koppelaarster van een Laura Marholm verwijt Marie, dat deze wel „aus einem lang verhaltenen, verspotteten Drang sich hin zu geben", Bastien heeft aangebeden, maar dit gedaan heeft „ohne Inbrunst". Inderdaad, waar hij schilderen wilde, riep zij dadelijk „Et moi," haar Inbrunst was bij al dat wit, bij de kunst!

De aanteekening over dit bezoek is van 16 October; in Mei van dat jaar, onder al de boosheid omdat haar Meeting geen medaille kreeg, had ze zich het meest geërgerd, het meest beducht gemaakt, omdat er gefluisterd en gezegd werd, dat Bastien haar had geholpen, dat ze door hem was geïnspireerd. Zij gaat, als gezegd, naar de tentoonstelling

van zijn werk, zij bewondert... maar eindigt met aan zich te denken, hun levens en de artistieke uitkomsten, tot dan verkregen, te vergelijken. „Il vaut mieux travailler à son propre talent que de se dispenser en admiration".

Toch hàd zij eenmaal geschreven: „Il y a quelque chose de vraîment beau, d'antique: — cet anéantissement de la femme devant la supériorité de l'homme aimé doit être la plus grande jouissance d'amour-propre que puisse éprouver une femme supérieure". Den 5^en^ November '78.

Deze „plus grande jouissance" heeft zij niet doorleefd. In den zomer vóór haar dood is er een hond van haar gestorven; een zeer trouw beest, dat ze 14 jaar had. „Il a été mon chien dévoué et fidèle, pleurant quand j'étais sortie; puis à Rome je me suis toquée d'un autre chien et lui, il fut recueuilli par Maman. Quand je pense à mon manque de coeur.... Ah! méprisable caractère, je pleure en écrivant"....

Zij voelde het wel — en zij schreef het op — maar dan ging het, dan was het voorbij.

Het groote, dat haar teederheid v a s thield, heeft zij niet gevonden.

„En tout, dans t o u t e s l e s b r a n c h e s — deze woorden onderstreept — de tous les sentiments et de toutes les satisfactions humaines j'ai rêvé plus grand que nature", klaagt ze enkele dagen later, in de zomermaand vóór haar dood, en besluit: „Si ça ne se réalise pas, il vaut mieux mourir".

Dit te-veel-eischen is wat optimisten verwijten aan de pessimisten. Maar Marie was geen pessimiste! Zij was, wilde zijn: kunstenares. Ach, àls ze had mogen blijven leven, in weerwil van dat mieux mourir. Als die „Meeting" niet een eind, maar een begin was geweest! Dan zou immers ieder offer, voor haar gebracht en door haar gebracht, verklaard kunnen worden en goedgepraat als een offer aan de kunst!

Ware ze dan gelukkig geweest, zij met haar grillige, nooit over zichzelve en nooit over anderen tevreden, verwende maar tevens gewetensvolle, spottende maar altijd-fijne, impulsies als ernstige gemoedsaandoeningen ondergaande natuur?

Of ze gelukkig had kunnen zijn? Voor mijn besef ligt het antwoord in een m i. diepgevoelde opmerking, door Marie Metz-Koning gemaakt in haar straks al genoemde stukje over Hélène Swarth, in de „Gulden Winckel" verschenen. Hélène Swarth prijzend als de kunstenares die stil haar weg gegaan is, gaat Marie Metz-Koning voort: „Zij is voornaam in al haar uitingen, en heeft in alles het onbewust-vorstelijke, dat den geboren dichter kenmerkt.

„En dit voorname, vorstelijke, maakt haar als elk dichter een weinig misplaatst in ons bruut wereldje, en het doet haar daarover klagen, en het doet haar verzen op een enkele na worden tot wellen van weemoed.

„Door niet dichterlijke menschen is mij wel eens gezegd geworden: Hélène Swarth moet wel niet gelukkig zijn: haar verzen zijn meestal zoo droef. Dan haalde ik maar de schouders op, 't niet goed in voor d i e menschen begrijpelijke woorden kunnende zeggen: dat in de smart van een dichter méér geluk is, dan zij misschien ooit voelen als ze blij zijn; noch, dat het leed van een dichter, in verzen tot schoonheid geworden, de vreugde nadert; noch, dat de vreugde van een dichter zóó fel kan zijn, dat die hem pijn doet."

Tot die ziele- en geestes-rijken, wier zieleklanken te weinig als om hun sonore kracht schoone uitingen van rustelooze impulsiviteit, te gemakkelijk als starre bezinksels van levenservaring worden beschouwd, behoort ook de tegelijk aanmatigende en haar ondeugden voor iedereen blootleggende, de stands-voorrechten en stands-vooroordeelen soms spottend wegwerpende, maar altijd erger dan de Tsaar aristocratische, de met een kleinigheid kinderlijk-opgewonden-blije en bij het verkrijgen van haar liefste wenschen de ijdelheid van al het bereikte en verkregene gevoelende schrijfster van dit dagboek. Van teleurstelling is haar, toch m e t en i n zóóveel bevoorrecht, leven vol geweest; maar tot haar dood toe is op alle aandoeningen dat crescendo gevolgd, waarvan Schlegel heeft gezegd: dat het het kenmerk is van geestkrachtige naturen.

Daarom kan ieder mensch, kan inzonderheid ieder meisje zich in veel van haar spiegelen, maar het is haar wezen miskennen, haar in de gedachte als te willen herscheppen, vervormen, haar niet te laten blijven: een ongewoon meisje.

De moeilijkheid van de emancipatie, de vraag: hoe de vrouw daadwerkelijk deel te doen hebben aan het hoogste geestesleven, zonder dat zij schade lijdt in haar diepste instinct voor het echtelijk leven, is door dit, in drie deelen Dagboek en één deel Brieven blootgelegde, leven niet nader gebracht tot de oplossing. Een gevolgtrekking uit dit levensdrama te trekken is even onbillijk, als het voorbarig zou zijn de kwestie der emancipatie als opgelost voor te stellen. Vooral de kwestie in kunstenaarslevens!

Blijft het doen-en-laten van een getrouwde kunstenares, bij de van nature jaloersche liefde van den man, bij de teederheids-eischen van 't kind, een leven vol intiem gevaar en bezwaar, groote bezwaren en groote gevaren zijn er immers eveneens in het leven van den getrouwden kunstenaar. „Hij is een artiest in zijn vak", zegt men van iemand, die, onverschillig welk beroep beoefenend, daaraan gewijd is met hart en ziel. Ja, de kunst eischt geheel den mensch; Goethe heeft gezegd: om de innigheid te bewaren, waarin een kunstenaar blijven moet, als hij iets waarlijk schoons wil maken, mag hij door niets worden afgeleid. De zelfzucht van den kunstenaar is in oorsprong en diepste wezen toewijding aan het kunstideaal. Slechts wordt in openbaring en ontaarding, in uiting en uitspatting die toewijding dikwijls heel iets anders, en het leven der kunstenaars-vrouwen blijft ingedeeld bij dat van de tallooze ongenoemden, die zich hebben opgeofferd zonder roem, helden zonder plaats in het gouden boek.

Wat Marie Basjkirtsef aangaat — bij haar overvloed van gaven is men lichtelijk geneigd, wel-is-waar in haar vroegen dood een verzachtende omstandigheid pleitend, haar voor te stellen als een mislukte; daarbij zeer onrechtvaardig vergetend, dat zij als schilderes minstens evenveel heeft gepraesteerd als tal van beroemde mannen op hun 23e jaar; en dat haar dagboek, door de aanteekeningen over haar velerlei streven en kunnen boeiender geworden, van een groot, een bijzonder schrijverstalent de belangrijke uiting is, belangrijk als document humain èn om de „geestelijke bevalligheden", gelijk Van Deyssel erin heeft nagespeurd.

Dus hééft de ongewone natuur ongewone vruchten gegeven.

Maar zelfs al ware dit niet zoo — hoe heldhaftig is de ijver, de toewijding aan den arbeid van deze tot niets-doen geborene geweest. Was er in dien arbeid géén „liefde"? Ik meen zeer zeker van wel, maar indien de grond ervan zelfbewustzijn, eerzucht geweest is, zou ik op haar een woord toepassen, bij de gravin d'Agoult, de bekende vriendin van Liszt, gevonden: „De moralisten prediken: vernietig de eerzucht, dood haar in u — ik zeg liever: rechtvaardig uw eerzucht, want daarin ligt het geheim van ieder waarlijk groot leven".

DE KRUISDAGEN.

(FRAGMENT UIT DE VLASCHAARD.)

DOOR

STIJN STREUVELS.

Af en toe wankelde het weder nog altijd en de regens vielen te zwaar voor de jongtierige dricht. Er werd geklaagd en geknoterd bij de menschen, maar menigeen troostte zich in 't vooruitzicht van de kruisdagen en hoopte dat het daarna beteren zou.

In 't keeren van 't seizoen wordt de zegening van den Hemel afgesmeekt over de vruchten der aarde en de bewaarnis gevraagd voor den nieuwen oogst. Groote regens, groote droogte, onweer, hagelvlagen of onmatige hitte en andere rampen, moeten van 't veld geweerd worden — alles ligt in Gods handen en alles wat buiten groeit staat bloot aan 't hemelsch geweld — dat weten de boeren. Daarom stellen zij hun vertrouwen in die openbare smeeking en elk voor zich, houden zij er aan, ernstig hunne godsvrucht te volbrengen.

Waar 't andere morgenden in de weke stil is en verlaten op de plaatse en rond de kerk, komt vroegmorgens al het volk nu ter kerke alsof het Zondag ware. Op hun kloefen en in hun wekedaagsche kleeren, met mutse en blauwen kiel gelijk ze werken op 't land met de eerde nog aan hun kleeren geplakt, komt het mannenvolk; in haar zwarte mantels

gehuld zijn de vrouwen en de meisjes, wit en zwart of anders vaal gekleurd, zijn haar afgedragene kleedjes. De kerk is vol lijk 's Zondags. Na de mis begint de processie. Niet lijk op half-oogst, maar zonder praal nu of opschik, in allen eenvoud geschiedt de ommegang want 't is eene smeekbede en geen feestvieren. De missedienaars — kleine pastortjes met wit roket — dragen kruisstok tusschen twee koperen kandelaars die blinken. De pastor volgt in purperen koormantel, draagt het heilige kruis met de relekwie, het kruis waar de stralen flikkeren op al de hoekjes van 't gefatsoende zilver-en-goud. De koster draagt het boek. De veldwachter houdt het gescheid en weert de knechtejongens die druistig en geweldig, stooten om de eersten te zijn in den aanzet. Een dikke bende parochianen puilt ter poorten uit, — boeren, werkvolk, arm en rijk, al éen bende, komen ze met ontblooten schedel in 't schelle licht op het voorplein en de stoet zet uit. Daarachter komt de zwarte drom der vrouwen met de meisjes en kinderen als heldere vlekken tusschen 't zwart der mantels. De boerinnen zijn er bij, de boerendochters en de vrouwen van te lande uit de kortwoonsten — al wie van huis kon, volgt de processie. 't Speierende wit van pastor en kerkvolk en 't spietsend schichtsel van koper der kandelaars — heel het hoofd van den stoet is verdwenen den hoek om; 't straatje door tusschen klooster en pastorij, verengt en smalt de bende in het kerkwegeltje en breidt plots weer in zijn schoone breedte open over de dorpsplaats en verengt weerom in 't nauwe straatje bachten de brouwerij, bachten de huizen der plaats in de schaduw waar 't gezang van pastor en koster klankvoller dreunt tegen de wanden der gevels. Dan ineens, als in een hevig lichtbad stroomt de stoet open over den breeden eerdeweg en liggen de velden onmetelijk in 't nuchterde zonnedampen van den meischen morgend. Links en rechts zonder gracht of pale, vlakt het land wijduit en over heel de verte pinkelt de dauw op het jonge groen. In een einder van blauwen damp ligt de vallei, met éen blik te omvademen; de lucht is goed en over heel de verte gaat er geen geruchte. 't Schoffelen der vele voeten in 't zand en aan 't hoofd van den stoet in ijler galmen, vordert de pastor met den koster zijn lange litanie. De witte koorhemden glimmen en straaltjes schieten uit elke ronding der koperen kandelaars. Het kruis steekt hoog op in de lucht, het kruis dat den weg opent en aanwijst; als een sleep volgt het heir der bedevaarders over den slingerenden zandweg door de velden.

Leeuwerikken stijgen en dalen aanhoudend en schuifelen en knetteren terwijl de heiligen uit 't paradijs vernoemd en aanroepen worden met een altijd weerkeerend: „Ora pro nobis." De vinken slaan, de musschen piepen en al het vogelvolk viert kerremis in de zon terwijl hier luidop al de kwalen en rampen die van 't dorp moeten geweerd worden, in lange reek achtereen volgen met een altijd herhalende drieklank: „Libera nos Domine." Die twee stemmen galmen nijverig op éenzelfde maat, in éenzelfde herhaling, dweers door 't gezang der vogelen en de groote bende volks die zwijgend volgt, schijnt in aandacht en deemoed te luisteren en bidden stille meê, elk volgens zijnen zin en stand van eigen nooddruft des gemoeds. Maar buiten de gedachten die eensdeels zijn bij den zin van hun gebed, komen de uitwendige dingen hun gedachten verstrooien. De oogen volgen rechts en lings de velden langs den weg. De landman let op de vruchten en den groei en daarbij denkt hij aan den boer of pachter die hier geakkerd heeft. Gedachten volgen gedachten en geleidelijk laat hij zich gaan in zaken van beheer, van huishoud en van leven. En telkens wisselt de gedachtenreeks weer af, zoo dikwijls er een andere vrucht of een ander stuk lands onder de oogen komt. Boeren of pachters die een vrucht staan hebben langs den processie-weg zijn er meer in belangd. Lange te vooren zijn hun gedachten er mede bezig en wanneer ze hun eigendom genaderd zijn wordt er al een stootje gegeven aan den elleboog van den gebuur en een woordetje gefluisterd:

— Wat zeg je? — Schoone vlaschaard!

Een hoofdknikje, een monkelplooi zijn nu van veel bedied en zeggen veel op dat oogenblik — er komt afgunst in 't spel en hooveerdigheid woekert diepe in veel boerenkoppen.

Maar nu is de eigenaar met de bedevaarders zijn eigen vrucht voorbij en hij heeft er niet aan gedacht dat 't den gunstigen stond was waarop hij in allen deemoed den zegen over zijn akker vragen moest. Nu is hij aan 't bekijken hoe de vruchten staan van een anderen boer die zijn vriend of zijn vijand is en met genot of met afgunst vergelijkt hij den stand en de groeite en zegt hij zoetjes zijn meening tegen den boer die neffens hem gaat. Aan den omdraai van den karreweg, wendden velen 't hoofd naar achter om de bende te zien die volgt en meten ze met een blik den langen stoet die in den krook van den weg naslingert. Het zicht van al die ontbloote hoofden en ingetogen wezens stemt weer tot inkeer en met goed voornemen wordt het gebed hervat of den zang van den pastor gevolgd, maar de buitenmenschen die maar heel zelden dien ommeweg alhier en deden, merken al gauw weer iets nieuws dat hunne godsvrucht afleidt: een gevelden boom, een nieuw aangetrek van 't een of 't ander hof, een koppel peerden op 't veld ... onbewust zijn ze weer ver van hun gebeden af. Waar er landlieden te werken staan als de processie voorbij komt, houden zij stil, doen de muts af en staan ingetogen zoolang tot de stoet voorbij is.

Voorbij Veroken's hof gaat de processie en voorbij Lamon's meulen; door Duitschave's kouters en langs Verschaeve's weide. Morgen neemt de processie een anderen weg: voorbij Verschaeve's hof, alover den kapelle-kouter en den derden dag: langs 't Hooge door Vermeulen's landen en Sobrie's hof en het Vinckenbosch.... Al de bijzonderste straten worden begaan, drie dagen naar-een, door de drie wijken en elken boer krijgt zijne beurt in de algemeene zegening der vruchten. En drie dagen naareen worden de landen en kouters bekeken en beoordeeld en heeft iedere landman een algemeen overzicht en een meening over de werkwijze en stand van al de velden over heel het dorp en weet een ieder te zeggen hoe elken boer geboerd heeft en wat hij zal opdoen met den oogst.

Uit den mulden zandweg geraakt de processie op de kassei van de groote dorpstraat en gaat er een toegroeiend geruchte van kloppende kloefen naarmate er meer volk den hoek omslaat en op strate komt. Tusschen de huizen krijgt de galm van den zang een anderen klank en vergaat hij in 't gedruisch der holleblokken en 't rammelend geklop, wanneer de stoet op de dorpsplaats gekomen is. De eersten zijn lange reeds de kerke binnen en altijd anderen komen nog toe die effenaan verdwijnen in de opening van 't donkere kerkportaal. De vrouwen zijn bestoven en volgen haastiger om de voorsten in te halen. Wanneer heel den langen eind door de opening van dien zwarten kerkmond naar binnen is, wordt het weer stil ... en binst den stond van plechtige rust wordt voor 't laatst den zegen gegeven over de menigte met de heilige relekwie. En dan, zoo aanstonds braakt en brobbelt het ter kerken uit in een roefeling om al ineens weg en naar buiten en stroomt de menigte groeiend met altijd nieuwe bijkomers open op 't kerkplein en gaat elk zijn wegen, al drie kanten 't dorp af. Aanstonds en zonder letten zal al het volk aan 't werk zijn.

De plicht is volbracht, 't goed betrouwen verblijdt de menschen en die uchtend reeds geeft de belofte van een prachtigen zomerdag.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

DERTIENDE HOOFDSTUK. (Vervolg).

Dokter Huigens had het dadelijk wel gezien, 't was een duchtige aanval, de longontsteking die Emma Croes had te verduren gekregen, zoo gansch onverwacht. En de toestand verbeterde er niet op in de eerste dagen. Het dikke mevrouwtje was ziek, heel ziek; koortsend, hijgend benauwd, uitstootend telkens, als met moeite, een ángstgevend kreungeluid, lag ze te bed, als door lijden verdoft en volkomen passief — zij, de anders altijd zoo beweeglijke en beredderende.... Kleiner leek nu het ronde hoofd, diep verzakt

als het lag in het weeke kussen, en zonder de zoo gewende, keurige, fleurige omkroning van opgekroest haar; kleiner, ronder; grauw dooraderd nu ook het gladgestreken haar; doch opgezet en vuriger rood dan ooit het gezicht, ten minste zoo lang als het koortsen opkwam, en duurde, fel....

Bij 't dalen echter der temperatuur, in den bleeken morgen vooral, vervaalden de gelaatstinten, ál meer, trok er een kille, wit-grijzige grauwte over het voorhoofd.... den neus, den mond..., scheen de huid haar strakte, het vleesch zijn stijfte te verliezen, deukten slap voozig, paars-blauw, slapen en wangen....

Ook Emma zelve was hevig geschrokken van deze haar plotseling als met lamheid slaande ziekte. Ze had nog nooit iets dergelijks ondervonden en vreesde zeer dat ze sterven ging. Ze voelde een doffe dreiging, donker, groot, die bestendige angst gaf; aan werklijken dood, aan wég, aan er niet meer zijn, dorst ze, zelfs geen oogenblik, met aandacht denken — het was of dán zeker de benauwdheid haar te zwaar zou worden, die vreeslijke benauwdheid, duivel die haar op borst en keel zat, drukte en duwde, zóó afschuwelijk-onophoudelijk, zóó helsch-martelend-voortdurend, dat ze niet laten kon, al wist ze wel dat het verkeerd was, telkens weer, met zenuwige vingers, het zware dek van haar hals af te plukken en trekken....

Doch dan kwam altijd dadelijk, geluidloos-snel, een donkere, slanke gedaante opstaan naast en zich bukken óver haar, hoorde ze weer het praten, op fluister-sussenden toon, van rustig-zijn..., rustig..., stil blijven liggen..., en werd haar de broeiende dekenmassa opnieuw, onverbiddelijk, tegen de kin en de angstige hals aangeschoven....

Ze wist, dat was Jeanne, haar oudste dochter....

O, dat meisje!... Een tiran was ze!... Soms haatte haar Emma, maakte ze zich, in haar machteloos neerliggen, woedend, dol woedend op haar; tusschen woest visioenende droomen in zag ze Jeanne, groot en verschrikkelijk, als een cipier, die haar wreed hield geboeid.... Dat kon uren duren....

Maar dan, als de koorts eindlijk afging, was 't of ze wakker werd, kalmer, en zag ze, in 't langzaam wenden van 't hoofd, plotseling, naast zich zittende, rustig, of 'n eindje verder in 't schemervertrek stil-staand of onhoorbaar gaande, die slanke, even gebogen figuur...; dan riep ze zacht, trok een hand onder dek uit, stak die aan Jeanne toe, en fluisterde met een bewogen stem: „Zoo kindje, ben jij daar nog altijd?... Dat 's lief hoor!... Hoe laat is 'et nou?..." En vervolgens: „Waar is pa?"... En dan, nóg wat later: „Zeg, Jeaan... is 'et erg met me, zeg 'is.... Wat zeit de dokter?... Gelooft-ie wel dat ik beter...."

„Sst... sst... maatje... ja zeker, natuurlijk!... Als u maar rustig blijft...."

Dan glimlachte Emma even en voelde zich dankbaar. Ze was zoo gehecht, zoo weemoedig gehecht nu, aan álles..., óók aan haar dochtertje Jeanne.... Goed kind toch!... Kon soms wat stroef zijn... nou ja..., ze meende 't zoo niet....

Toch, heerlijker, honderdmaal heerlijker was 't, wanneer bij dat vredigend wakker worden, uit nare droomen, niet Jeanne maar Jan, Jan zélf, aan haar bed zat, haar lieve man.... Dan trok ze nog sneller haar hand onder dek uit, en liet ze die niet weer zoo dadelijk wegstoppen, maar drukte er lang mee de zijne..., en terwijl ze hem strak en verheerlijkt, toch ook met iets angstig-zoekends wel, in de oogen keek, krulden zich langzaam, als onbewust, haar koorts-dorre lippen, tot een zoen.... Dan lachte Jan, verteederd, en boog hij zich over haar, tot hij zijn baardige wang dien tastenden mond voelde raken; en onderwijl troostte hij z'n vrouwtje met lieve woordjes, goedig meelijdende woordjes.... Wat een kinderlijk wijfie was ze toch nog.... En hij keek haar lang en innig aan, waarbij hem de oogen soms wat vochtig werden ... Als Emma dat zag begon ze ook een beetje te huilen.... Waarop dan dadelijk zijn stem veel forscher werd, zijn houding rechter, zijn oogen groot helder en strak. „Kom, kom, wat is dat nou?... Niet huilen!... Ben je nou mal!... En het gaat zoo goed!... Toe, wees maar kalm, en geduldig.... Des te eer ben je beter!"

Hè ja!... Beter!... O, ik wou toch zoo vreeslijk graag weer beter worden," piepte zij dan, tusschen snikjes door....

Intusschen zag het er volstrekt niet naar beter worden uit. De koortsen namen toe, in hevigheid en duur. Dokter Huigens kwam minstens twee maal per dag. Zoolang hij bij de zieke aan het bed stond deed hij opgewekt, jovialig, en beetje te druk soms wel. Maar als hij daarna, met Croes of Jeanne, naar beneden was gegaan, waar ze Theo en Noortje vonden, ook Ru somtijds, in houdingen van gespannen wachting, dan bleek zijn gezicht verstrakt en scheen hij naar zijn woorden te zoeken.

„Ja, ja, hm! ... 't is een ernstig geval, bepaald ernstig", zei hij den zesden dag. En zijn stem verschorde, hij hoestte telkens. „Nee, nee, geen gevaar nog ... nee nee, ... zoo is 't nou nog niet! ... Maar goed oppassen Jeaantje, kind.... Ja! ... Zou je nou maar geen verpleegster laten komen? ... Wat dunkje er van, papa? ... Enfin, dat moet jelui zelf weten! ... 't Drankje vooral op tijd, hè? ... Begrijp je.... Ja, hm! ... Gezondheid, dat 's maar het voornaamste, ... de hoofdzaak! ... Een kopje koffie, welja, dat's wel goed, hm! ja! ... Of wat port ... Heb je port in huis? Ja, natuurlijk, hè? ... Jelie houden van dat goed.... Hm! ... Ik anders minder ... Enfin! ...

Jeanne deed alles wat hij zei, en met een uiterste nauwkeurigheid. Maar van een verpleegster wou ze niet hooren. Ook Ru en Theo, die nu dringend aanboden haar eens af te lossen, verzocht ze, bijna smeekend, de verzorging aan haar over te laten. Ze voelde trouwens geen vermoeienis. Door papa alleen, die van elven tot vieren 's nachts, op de logeerkamer, heette te slapen, liet ze zich daarna een uur of wat vervangen....

Het was algemeen bekend geworden in hun familie en vriendenkring, dat Emma ziek was, en dagelijks kwamen er bezoekers, die soms door Jan, als hij thuis kon zijn — dikwijls liep hij al maar haastig heen en weer tusschen zijn woning en zijn kantoor — en anders door Theo en Noortje werden ontvangen. Maar niemand mocht naar boven. Zelfs de schoonzusters niet, Sophie en Albertien, noch Keetje Dabbelman, mevrouw Baatz of mevrouw van Oosthoff.... Louise mocht nog niet op straat, zij stuurde briefjes....

Het waren akelige, vervelende visites vonden Noor en Theo, pénibel al dat klagerige praten; 't was toch net of het eigenlijk geen ernst was, maar niets dan een, nu eenmaal noodige, comedie; toch wisten ze wel, dat Kee en de tantes, en ook mevrouw Baatz, veel van ma hielden en haar dikwijls plachten op te zoeken. Maar zij waren gewoon die menschen alleen bij feestelijke gelegenheden, alleen lachend en gezellig-opgewekt te ontmoeten. Ook de dames hadden er blijkbaar nogal moeite mee zich lang achtereen met „de kinderen" te onderhouden; dikwijls ontstonden er leemten in zoo'n gesprek, pijnlijk voor beide partijen. Dat wat over 't geval zelf viel te zeggen, zooals: dat zoo iets je toch maar als 't ware op 't lijf werd gegooid, en zóó jammer ook, dat Emma dien avond nog was uitgegaan — het bleek al spoedig uitgeput. Dan gingen ze zitten vertellen van andere gevallen van longontsteking, die goed waren afgeloopen, lichte gevallen, ... maar ze merkten wel, dat er bijna niet naar werd geluisterd.

Ook de mannen kwamen aanloopen, Dirk en Herman Croes, Mr. Olivier Telders, Baatz, en de heeren commissarissen van de Amsteldrukkerij. Zelfs Gerrit Telders uit Tiel. Die deed of hij toevalligerwijs in de stad was en maar eens aan kwam waaien, zooals hij zei — Jan had hem een brietje geschreven. Hij deed vroolijk en grappig, vond het blijkbaar een beetje bespottelijk, dat hij niet even bij z'n zuster, boven, mocht gaan kijken. „Kom! Wat kan dat haar voor kwaad doen, Theo, zeg zelf, een lachend gezicht! ... Ben je bang, dat ik sentimenteel zal worden? ... Dat nooit! Nee, geen nood!"

Maar het werd hem toch niet toegestaan. Malligheid, hoor!" was zijn laatste woord ... Bij die gelegenheid bleek, dat Kee en Saartje Baatz, die er juist zaten toen Gerrit binnenkwam, het eveneens overdreven vonden, dat ze de zieke niet eens even mochten bezoeken. Ze hadden een glimlach van verstandhouding en ietwat ironischen spot, toen het ook aan Gerrit werd geweigerd. Daarna gingen ze spoedig te zamen weg en liepen er op straat nog een poosje deugddoend over na te praten: ze hadden dan toch wel eens meer een longontsteking bijgewoond, zooiets bizonders was

dat nou niet, maar nergens werd ooit zoo gewichtig gedaan, och, dat kwam ook ze waren bij Jan en Emma geen ziekte gewoon . . . Maar verantwoord was het niet, verbeel-je dat er eens iets gebeurde, dan zouden ze Emma in 't geheel niet meer gezien en gesproken hebben, geen afscheid genomen, verbeel-je toch! . . . Je moest er niet aan denken, wat zou dát verschrikkelijk zijn! Och ja, d'r was maar een boel naars in de wereld, dat was zeker!

Het gebeurde wel meer, dat visite-makenden elkander troffen. Dan behoefde er niet zoo lang over Emma en haar ziekte gesproken te worden. Alleen telkens weer als er iemand bijkwam. De familieleden en kennissen hadden elkaar altijd veel te vertellen en allerlei te bepraten; de heeren moesten elkander hun meeningen doen hooren over in-de-krant-gelezen feiten van den dag; het gesprek werd dikwijls geanimeerd; vooral wanneer Croes thuis was, wat opgewonden werd door de hartelijke belangstelling en order gaf een glas sherry of port te presenteeren. Het was wonderlijk zooals Keetje en Albertien, soms dadelijk na een meelijdend-klagerig praatje over de zieke, in vroolijk lachen konden openvallen. Jeanne hoorde 't soms boven; — ze trok dan een norsch gezicht, pruttelde wat in zichzelf; eenmaal zelfs kon ze zich niet weerhouden op den grond te stampen — Sophie bleef altijd kalmer en zichzelf gelijker, terwijl mevrouw Baatz voortdurend een zekere meewarigheid in haar manier van spreken te houden wist. De heeren, die er soms ook een sigaar bij opstaken, vergaten in 't prettige praten dikwijls wat ze bij 't binnen komen gezegd hadden van groote haast, van maar even, héél even, te komen hooren. Zoo vulde 's middags de visite de anders bij daglicht altijd wat sombere zij- en binnenkamer met een leven en beweging, die alle triestigheid en spanning-van-wachten er uit verdwijnen deden. . . .

Des te angstig-stiller, te drukkend-somberder voelden de achterblijvenden de stemming in huis als de ooms en tantes dan weer weg waren gegaan, alleen de geuren van hun sigarenrook en hun parfums nog nawee-den in de gangen. Ze trachtten dan ook met elkander opgewekt te blijven, gewoon, onverschillig-gewoon te doen, papa vooral, die soms bijna echt-vroolijk scheen — Croes was hij immers, de eeuwige optimist, die altijd de zonzij der dingen wist op te sporen; zich goed-houden moest hij! — maar ze hoorden hun stemmen en kort gelach vreemd wegsterven. . . . De atmosfeer om hen heen scheen die klanken niet op te willen nemen. . . . Ook in het uiterlijk der dingen was niets dan droef-ernstige verwachting. . . . Overal en aldoor dreigde iets waaraan ze geen naam dorsten geven. . . . Ook voelde ieder van hen wel vaag dat hij meer dan vroeger aan al de anderen was gehecht, maar gaf er zich geen rekenschap van hoe dat kwam.

De meiden liepen op hun teenen door het huis; als ze de trappen veegden trachtten ze het stooten met hun stoffers tegen het hout te vermijden; hun hoesten klonk gedempt. Anna, het derde meisje, snikte zelfs nu en dan hoorbaar, bracht telkens haar boezelaar voor haar gezicht, maar daar werd ze door de twee anderen in de keuken over onderhouden. Dat was maar mooi-doenerij! Dacht ze soms dat Jansje en Bet haar niet in het snotje hadden? . . . Nou, hoor, dan had ze 't mis! . . .

Theo worstelde vaak met een oud, angstwekkend gevoel: het was alsof zware straf hem zou treffen, straf voor gepleegde nalatigheden en zwijgend verraad.

Noortje daarentegen vond zich onverdiend geplaagd, miskend; zij voelde een bitterheid, tegen het lot, en tegen de menschen. Ze dacht er telkens aan hoe ze op kostschool dikwijls, als iemand onvriendelijk met haar geweest was, naar huis had verlangd — en hoe het er nu was! Zoo somber, zoo treurig — en van haar werd geen notitie genomen. Eerst al die vervelende zomer, toen die narigheid met Loe, en nu weer mama zoo ernstig ziek. . . . Pa — wel lief, ja, de eenige nog die scheen te waardeeren wat zij deed, in het huishouden, dezer dagen . . ., maar meestal abstract . . . . En die Jeanne, die niet eens wou hebben dat ze ook wat aan mama's verpleging hielp . . ., amper dulde dat ze aan 't bed kwam! . . . Ze was toch geen

kind meer! . . . Ze wist er heusch alles van . . . van het leven. . . Wat liefde was en het huwelijk . . . Alles! . . . Thuis kon je met niemand daarover spreken. . . . Ze waren zoo anders. . . . Daarom begrepen ze haar zeker niet! . . . Akelig! Kwam ze 'r maar uit. . . . Kon ze maar trouwen! . . . Kwam een van die vroegere jongens nu nog eens terug. . . . Ja, maar . . . eerst moest mama toch weer beter zijn, 't gaf anders niets allemaal! . . .

Aan Bas werd geschreven. Hij was de eenige die, in zijn brief terug, het woord „dood" noemde. Of er gevaar was, vroeg hij, of mama aan die akelige ziekte dood zou kunnen gaan, of hij vooral dadelijk overkomen mocht, als dat eens zoo was. . . . Overdreven vonden ze 't allemaal. Weer zoo echt Bas, de oude sentimenteele Bas, zooals hij vroeger naar jufs verhaaltjes zat te luisteren met een angstig gezicht. Henk vond het vreeselijk gek, lachte er om, schimpte op zijn broertje; die scheen nou nog van letterlijk niets eenig begrip te hebben! . . . Dood! . . . Wie kwam er nou dadelijk met dood-gaan aan, wie dacht er nu maar subiet aan het allerergste! . . . Bespottelijk! . . .

En zoo ongeveer dachten allen er over. . . .

Inderdaad geloofde geen van Emma's kinderen, diep innerlijk, dat hun moeder zoo maar dood zou kunnen gaan, dat zóó iets mogelijk was in hun familie . . . Sterven . . . begraven worden . . . en al dat heel erge, o, 't gebeurde wel bij anderen — je hadt van die gezinnen waar telkens ongeluk kwam. . . . Maar bij hen? . . . Neen, het was veel te verschriklijk, te groot; en er was ook immers nog nóóit zoo iets bij hen gebeurd! . . . Je kon wel ziek zijn, erg ziek zijn desnoods, 'n beetje angstig, onbestemd-angstig, ziek . . . nou ja! . . ., maar werkelijk dood-gaan — neen, dat konden ze zich niet indenken, zelfs Ru nog niet, die ook even foeterde en schimplachte toen hij den brief van Bas te lezen kreeg. . . . Mama was pas drie-en-vijftig jaar. . . . En altijd een flinke, door-en door gezonde vrouw geweest! . . .

Onmogelijk! . . .

En toch zei dokter Huigens een paar dagen later, aarzelig en met een bedrukt gezicht, dat ze op alles voorbereid moesten zijn. Die dag zou de krisis brengen, zoo verwachtte hij O, hij hoopte en . . . geloofde ook nog wel, dat mama het er door zou halen — zij met haar weerstandsvermogen van wèl-doorvoede vrouw. . . . Je had maar aan Loes gezien, hoe dat hielp. nie-waar? . . . Maar toch . . ., er was niets van te zeggen. . . . Straks kwam hij terug. . . . Ze moesten zich kalm houden, hopen blijven. . . . Alles kwam nog wel terecht misschien. . . . Ja ja! . . . Maar te waarschuwen was toch zijn plicht. . . .

Toen scheen het of er plótseling een ongeluk gebeurd, of er nu pas, nu voor het eerst, werkelijk gevaar, hevig gevaar dreigde. . . . God! Zoo in ééns, 't was een schrik! . . . Ze dorsten elkaar niet meer aanzien. . . . De angst neep hun borsten en kelen dicht, en ze voelden schaamte, berouw, een wrok tegen zich-zelven, over hun overmoed van tot heden . . ., en vagelijk ook over vele momenten waarin ze onhartelijk waren geweest tegen ma, haar met spot of kleineering behandeld hadden, of zonder liefde aan haar gedacht. . . . Nu kregen ze er ook wel besef van, dat het leed hen te zamen, heel dicht tot elkaar bracht — maar neen, neen, ze wilden het niet, nog niet; ieder wilde alleen blijven, wrokkig-alleen met zich-zelf, en met z'n gedachten aan zieke mama.

Jeanne met strak gezicht, strak-wijd-openstaande oogen, bleef als automatisch en met geluidlooze bewegingen streng punctueel haar werk doen — het drankje ingieten — het dek goed-hoog-dicht houden. Voor dit laatste behoefde ze trouwens nu niet meer bezorgd te zijn; want mama lag meestentijds half-bewusteloos en als verlamd neer; wel scheen ze 't nog heel benauwd te hebben; een klagelijk-kermend gekreun kwam nu mee met iedere ademhaling.

Noortje vluchtte op haar kamertje, ze gooide er zich op haar bed, en snikte, huilde woest uit. . . .

Maar 't onrustigst was Theo, hij liep al maar heen en weer, nu boven, op zijn kamer, dan weer beneden in de suite of op de zaal, telkens bang dat hij Anna ergens tegenkomen zou, en dat hópend tevens. Zijn bloed klopte hem soms zoo fel in de borst, dat hij onwillekeurig luisterde of er in de buurt werd

gehamerd. Angst, berouw, machtloos verzet, wrok of droefheid — hij wist niet wat het meest hem zoo voortjoeg. . . .

Ook Henk, toen die uit school kwam, en hoorde dat hij 's middags maar liever thuis blijven moest, want dat de dokter gezegd had . . . er kon wel eens iets gebeuren . . ., bleef een poosje als verstijfd van schrik en verbazing met open mond staan kijken. . . . „Maar . . . maar . . . maar zeg. . ." Verder kwam hij niet.

Aan Bas werd, 's morgens al, dadelijk nadat de dokter weg was, getelegrafeerd. Hij kon er pas tegen 't eten zijn. Papa zou hem van de trein gaan halen. . . als dat dan nog kon ten minste. . . .

Hij, Jan Croes, was als doof en suf. Hij voelde geen armen en beenen meer, wat die deden. . . . Een heftige ontroering als van schrik, kwam telkens in hem opschokken, pijnlijk als een kramp, recht naar boven, naar zijn hoofd; het was hem dan alsof iets in zijn lijf zwaar zwol en perste met rauw geweld om er uit te komen. . . . Maar huilen kon hij niet. . . . Soms zat hij ook een tijd lang naast z'n vrouws bed, met een wanhoop van machteloosheid en medelijden, te kijken naar haar gesloten oogen, haar heeten, hijgenden mond, haar neus, die soms krampig werd dichtgenepen. . . .

God, dat hij zijn geluk, het bezit van dat goeie lieve vrouwtje nooit beter gewaardeerd had . . ., niet meer op haar gelet! . . .

Dan weer liep hij naar beneden, en praatte wat, op een zacht-vriendelijken, éven maar weemoedigen toon — telkens geheel afwezig — met Noortje, Henk of Theo. . . . Hij dacht ook dikwijls aan den dood van zijn eigen ouders. . . . Hij wachtte maar, wachtte . . . wist eigenlijk zelf niet waarop. . . . Op den dokter meende hij soms. . ., en ging uitkijken vóór aan 't raam. . . .

Tegen tweeën hield er een rijtuig stil, werd er gescheld. . . . Nee, het was Ru. . . . Doch even later kwam de dokter toch ook. . . . Hij liep zachtjes naar boven, groette zwijgend, voelde de pols, luisterde lang aan de zwoegende borst der zieke. . . .

Ze stonden allen om het bed, Croes, Jeanne, Ru, en Henk. . ., Theo in de deurpost. . ., Noortje, huilend, alleen in de gang. . . .

Plotseling knikte Huigens naar Jeanne, dan ook naar Croes. . . . Zijn gelaat was ontspannen. . . . „'k Geloof dat ze 't halen zal", fluisterde hij. . . .

En in-eens snikte Jeanne op, droog op, met groot starende oogen. . . „Hè! heerlijk!", lispelde ze. . . . Croes had een trilligen glimlach, verdwaasd scheen hij even. . . . „Kalm nou, kalm nou maar, hoor," zei de dokter, terwijl hij de dekens weer recht trok, „we zijn er nog niet. . . maar. . . ja, ik geloof dat ze 't halen zal. . . ."

Beneden praatte hij nog 'n poosje, bemoedigend, zei ook dat Jan zijn zoontje gerust van den trein kon gaan halen. . . . Tegen zessen zou hij nog even komen kijken. . . .

En weer stonden ze er allemaal om heen, Bas nu ook, Bas met z'n vlekkig behuilde gezicht, z'n gezwollen oogen en lippen. Onderweg, alléén in de trein-coupé, had hij vreeslijk gehuild. Thans schenen z'n tranen gedaan te zijn. Krampachtig hield hij zijn vader vast en keek smeekend-droef naar 't gezicht van den dokter. En toen die weer had pols-gevoeld en geluisterd, en daarop geknikt, blijer nog dan de vorige maal, en bedaard gezegd, dat ze nu konden gerust-zijn, rustig gaan eten, op hun gemak, want het gevaar was voorbij. . ., kon hij het eerst niet gelooven, Bas. . . „Zou het waar zijn, heusch" vroeg hij Henk. . . . „Och, natuurlijk, jongen, wat dacht je dan?" Hij wist niet. . . . Hij was zoo verschrikkelijk geschrokken van ma, die, bij zijn stilletjes binnenkomen, de oogen even had opgeslagen; . . . gezién had hij toen . . . dat ze hem niet herkende. . . .

Croes wist nu van Jeanne gedaan te krijgen, dat ze met de anderen naar beneden gaan, hem bij mama laten zou. Hij bleef rechtop aan het bed zitten. Pas toen Huigens en de kinderen allemaal weg en niet meer te hooren waren, en hij al een poosje met Emma alleen, begonnen hem uit de prikkelende oogen warme tranen te wellen. Ze kriebelden, langs zijn wangen neer, in zijn baard. Hij droogde ze af met z'n zakdoek . . . en lachte eens.

Gelukkige kerel was hij toch!

Wat kon het hem eigenlijk allemaal schelen, die zaken-ellende, die zorgen en moeiten.... Hij gáf er te veel om!... Hij zou nu zijn vrouwtje weer krijgen, en 't oude gelukkige leven thuis zou opnieuw beginnen....

Zijn vrouwtje!... O, geheel-en-al had deze ziekte hem aan haar teruggegeven....

Hoe hielden de kinderen toch ook van haar, en van hém; dat had hij genoeg gevoeld.... Ja ja, goeie kinderen waren ze toch... die van Emma en hem.... En een sterke band....

(Wordt vervolgd).

---

† † SPOKEN *) † †

DOOR

CARRY VAN BRUGGEN.

„Kom erin, Breggie," riep bochel-Pietje, met haar schraal stemmetje moeilijk oversnerpend 't ordeloos getier van 'n dozijn breimeissies, „maar trek de deur achter je dicht, hoor!"

Uit 't nauwe, mistig-klamme gangetje strompelde, na knerperig dichtdrukken van wrakke buitendeur, manke Breggie binnen. Om 't lawaaiig getetter, dat heet uit de broeiig-duffe kamerwarmte haar tegensloeg, bracht ze, even, beide handen tegen de ooren, die ook al beschut waren door 'n vreemdvormigen, zwartlakenschen kap 'n Effen sjaal, zwart laken ook, met scherpe vouw-plooien, die de soepele stof in gelijke vierkanten blokten, lei glad haar over den gekromden rug en daaronder uit was, kil-proper, 't friesch bont boezel, bedekkend tot achter toe den valen, groenigen rok. 't Smal- gezicht, oud, toch zonder lijnenscherpte, bibber-blauwig nu van den killen wintermist buiten, was dat van 'n in vreugdeen emotieloos kloosterleven verdorde non. En ook haar kleeding van lakenschen kap, vreemdvormig, en dunne zwarte sjaal was wel zoo, maar 't koud-glimmende, gestreken boezel, blauwig-verwasschen, met de bengelende bandjes van achter en de plompe toffels van bultig leer onder uit den zwarten rok, waren meer van 'n ouwe schoonmaakster, armelijk-proper.

„Jullie hê-'t-hier lekker wàrrem," hoofdknikte ze naar Pietje, die ze, kippig, nauwelijks onderscheidde in 't langzaam neerzevend winterdagsche schemerdonker, maar wier gewone plaatsje, naast 't driftig-smokende en licht-aangeroode potkacheltje ze allang kende, „beterder as buite...."

Stilte viel.

Als Breggie kwam, manke-Breg-van-'et-Leger, met haar rare kap en sjaal, met haar beef-stokkige, witte handen, griezelig mager, Breggie, in wie de lollige boerendeerns iets kolligs aanvoelden, dat huiver gaf, werden ze, even, stil altijd.

In 't holle van den nacht lag Breggie te bidden, fervent en lang, voor de zondige zielen van hen, die in den dood waren gegaan zonder genade, lag ze op 't kerkhof tusschen de zerken, onder 't fijn geruisch van de peppels, die daar stonden.

„Op 't kerkhof," zei ze soms, diep-geheimzinnig haar stem van oude, hysterische non, daar zag je en daar hoorde je... veel, heel veel, meer dan ze vertellen kon en dorst 'an de jonge meiden vooral.... Want die spotte maar... en die lache maar en da's zondigheid allemaal, dat brengt ze in de hel.

In den kring werd nu, naast Pietje, plaats gemaakt voor 't kromme oudje en ze zat, 't gezicht pijnlijk verplooid van moeizaam bukken, neerkrakend op de matten zitting.

Buiten lag de winter... triest, klam. Sneeuwen ijslooze polderwinter, met veel weemoed van witten, vochten wind, en sloom-sluik neerschreienden regen. De raamruiten waren dicht beslagen, en tusschen 't egaal grijze van dat vochtbeslag streepte hier en daar 'n klaarder spoor van 'n langzaam naar onder tranenden druppel. In 't nattig lijstje beneden uitvloeide die.

„Bê-je nou in dà' weer nog noâ 't kerrikhof eweest, Breg," spot-meelijdend vroeg Ma van der Kop. Zij, brutaal-stoere poldermeid, grofbottig, ros-blond en van kaken breed, was de eenige, die, maar niet te openlijk toch, spot durfde dringen tegen Breggie's nonkollige heiligheid aan. Duvels en andere narigheid, praat van spoken en geesten zei

*) Men herinnere zich het in het Maartnummer 1906 gepubliceerde breischooltjesverhaal: „Revolutie."

ze an d'r laars te lappen en ze was de eenige, die, als de winteravond donker lei over 't achtererf van oud en krottig houten huisje, daaroverheen dorst om 'n turrefie te halen uit 't stik-duistre rommelschuurtje over de zwarte, stinkende sloot.

Breggie ontging de spot niet. Stoelkrakend overbukte ze zich naar Ma, 't nonnenhoofdje vooruitstekend onder den zwarten kap, terwijl de oogen, streng, straffend te bepriemen zochten de roodkoonige, bête boerenlachtronie, met 't sproetig voorhoofd, waarboven glad-op-gekamd vlashaarknoedeltje.

,,Nee Ma, op hede niet ... op hede was 'k in 't Leger, ... maar je weet wel, dat 't mijn nooit te koud is enne te smerig bij-deweg om op 't kerrekhof te bidden voor de sondig ... de sondig gestorrefene siele....

Haar stem, verstamelend in extase, driftig vlijmde door de stilte, waarin zich Ma, afgebluft, toch nog pruttelend binnensmonds, nijdig achteruit bukte in haar raamhoek, met breeden rug wrevelig beschurkend 't kozijn.

Rond de ronde, smerige rommeltafel, met z'n oppropping van grillig-geknipte lappen japonstof en vette boterhampapieren, waartusschen kuiltjes uitgebult waren voor de ruw-houten bakjes met grof sajetten ,,kloenen'' erin, wit en grauwig en brandrood, waarvandaan de draad als 'n slap-bevend koordje leidde naar de breikousen van de meisjes, zaten ze, in eerbiedig-verschrikte mondgaping, zwijgend. 't Werk hadden ze, de meesten tenminste, losjes hangen tusschen de halfopen, op 't tafelblad neergezonken handen, grofvingerig en in de schemering, die aankwam, zacht-blauwig metaal-glansde hier en daar 'n gladde pen.

,,'t Sèl anders smerig weese nou,'' kwam Jans Boon dan en meteen begon ze, als opgeschrikt, 't werk in de ineens opgelichte handen, machinaal-snel te bepieken, dat haar blauwe kloen in 't bakje op de tafel kittig-nerveus ging heen-en-weer rollebollen, 't draadje verstrakkend tot stevig gespannen, pluizig koordje.

,,Smèirig,'' schreeuwerig-aandikte Ma, blij, dat ze bluffen kon ... ,,me klompe, die bleefe temet steeke in de smurrie ... en gien mensch, dat je sien, van main huis af tot hierantoe ... alleenig plasse en dras ... enne 't kenaal ... vast hoor ... mit gollefe as de see....

,,Nou maar, meissies,'' genoeg'lijkte bochel-Pietje, geel-spichtig juffrouw-menschje, schamel en viezig, met tòch, in haar heele allure, iets van betere-komaf, ... ,,hier isset best ... 'n warreme kachel ... en 'n heet bakkie thee.... Mô-je hoore Breg, bij buûvrouw Punt hêt den heele dag de kachel niet wille trekke ... en 'n rook as de hel ... kâ-je begrijpe, hoe se sit, mit 'r strijkerij, en morrege Zondag....''

,,Nou, dâs 'n bakkie,'' lijsde Breg, 't slaplijnig oud-nonnehoofdje ernstig-plechtig schuddend ... ,,'t zal d'r in dút weer toch al 'n gedoe sijn mit 't dróge ... en, net as je sèg, Piê ... morrege Sondag ... mô-se d'r boel afleefere.''

,,'k Most 'r me broer-se hallefehempie anhale ...'' ratelde, blij dat ze óók wat te vertellen had, Trijntje Bont, valsch-vinnig ding, met kleine, groenige loeroogjes en spits oudwijfjes kinnetje, armeluis-kamerkleurtje op de slappe wangetjes ... ,,maar 'n stànk ... nòu ...en alles vol mit natte wasch ... de wallem slaat je d'r teuge.... 't Is main 'n stiek, fainstraikster... Sai liefer as ikke....''

Voldaan, met minachtend liptrekken, berukte ze forsch den strakken sajetdraad, dat de bolle kloen in 't bakje ervan òp-danste, in grappig-woeste duikeling.

In de heete schemer, rond de knussige rommeltafel, genoeg'lijk opleefde de klap. Veilig voelden ze zich in 't lage, hokkige kamertje, met de neer-hangende groezel-gele balken-zoldering, met de berookte, vet-glimmerige behangselwanden, waarvan 't blommetjes-patroon overal haast was verslobberd in egaal bruin, hier en daar ook overplakt met brokken oude modeprent, nuffig-deftige kindergroepjes in coquette kantjurkjes en fijne broekjes, mal die papieren rijkdom in 't vunze armoedje. Lekker in de doffe warmte van snukkerend potkacheltje, voelden ze zich gestemd tot knussen schemerpraat. Buitenlicht grauwig nog doordrong 't kille raambeslag, maar voor naaiwerk was 't al te donker toch. Alleen 'n enkel kleiner breimeisje deed, op de tast, nog 'n rijtje trage steekjes.

„Nou Breg," kwam Pietje, „enne vertel me nou's, hoe was 'et in 'et Leger? Was buûvrouw Skilp d'r . . . enne de paardeslachter . . . nou, hoe hiet ie . . . uit de Klauwershoek . . . die 's ommers laast pas bekeerd?"

Pietje hoorde dolgraag van 'et Leger. 'r Zat 'n fantastisch zieltje in 't schrale en afgeslobberde bochelmenschje. Van haar betere komaf bewaarde ze de vage herinnering aan komedies, vroeger gezien, spektakelstukken met optochten en gevechten. . . . Optochten en gevechten, als er op de programma's stond. Blikkerende uniformen, schitter-helmen . . . vlaggen. . . .

Ze wist wel, dat ze d'r eigen had verdáán 'an de drank en ze vreesde, bij vlagen, dat ze erom verdoemd zou zijn en dan bad ze, fervent en hevig, maar 't gaf haar geen rust, geen zekerheid voor 't latere. Doopsgezind was ze, van 'r moeders geloof, maar 'r vader was Roomsch geweest, en . . . zelf huiverde ze van de zondige gedachte — ze dacht wel'ns, dat ze van hem 't had, dat 't Roomsche geloof d'r zoo an-trok, en dat ze zoo heelemaal geen haat had tegen Roomschen, — wat je toch móst, feitelijk, as protestant. . . .

En nou zou ze, zoo zielsgraag, bij 't Leger zijn gegaan. 't Leger met z'n roode vanen. .. Bloed en Vuur . . . blòed en vùur . . . 't Leger met z'n bekeeringen . . . dat je voor de Heer kwam en knielen mòst op 't platform . . . en dan sloegen ze op de trommen . . . van teteretè . . . en op de tamboerijns . . . o, o, . . . en ze zongen en bidden dan . . . knielen . . . knielen allemaal . . . de kinderen ook. . . . Stiekem soms ging ze erheen met Breg . . . en genoòt er, 't fantastisch zieltje in schamel bochellijfje overspoeld van gebed en dreiging, dreiging voor wie niet zich bekeerden, voor wie spotten . . . . Maar Gerrit wóu 't niet, Gerrit, die niks geloofde, niks en niemendal, die 'n vrijdenker was, 'r liet in 'r kerk, maar 'r verbood te gaan naar 't Leger, dat hij, in lollig-dronken buien, nabauwde voor de schaterende meiden, met woest gedans op z'n slappe beenen, en helsch lawaai, dat hij brouwde met 'n tinnen lepel op 't vullisblik.

„Nou," antwoord-kauwde Breg, „vol was-'et 'r nièt. . . . 't Weer was ôk niet mee, watte? Maar 't was d'r prachtig, 't was der saalig. . . ." Extatisch vervolgde ze . . . „'t hêt me gestèrrekt . . . ja, meissies, gestèrrekt het 't me . . . enne Piê, die jonge of'sier, dâ knappe kereltje in se rooie trui, as diè singt . . . 't snerrept kepleet door je hart . . . mit se ooge na bòofe . . . enne datte me allegaar sondaars . . . nou afijn . . . maar 'n ieder kan se-n-eige béetere . . . beterder make. . . ." Dan, ineens afbrekend en neer-vallend uit geëxalteerden dweeptoon in gewonen babbel van nieuwtjeskauwend bebbetje. . . . „Weete jelui, wie of d'r was . . . dâ kleine meissie, dâ stumpertje mit dâ bràndrooie haar, die d'r vader en d'r moeder laast gesturreve benne, allebei an de tiefes. . . . en dâ nou laast, bij d'r oome, die skareslìep, so-maar de deur is uit'etrapt . . . 't is sonde . . . se vràt teveel, see dâ wijf . . . mager as 'n stokkie . . . enne bientjes . . . enne se most maar na 't weeshuis . . . noù, je wete, Piê, wàt 't is . . . 't griffemeerde weeshuis . . . se krijge d'r kepleet skoenesmeer op d'r brood . . . enne de vader, die ranselt derop voor 'n futje . . . blauwe plekke as 'n vierduitstuk . . ."

Na uitweiding, ineens stopte ze, met 'n nuchter-onnoozel „wâ see 'k? . . ." en dan weer door, „o, ja, nou, dâ meissie . . . jij ken d'r wel, Trui, se hebbe toch bij jullie in 't steegie 'ewoond . . . altijd rusie was 'r . . . se sat er onder te griene . . . 't snee je door je hart. . . ." Langzaam aan ópging de stem weer in extase, verstrakte de oogen onder zwarten, overhuivenden kap tot strakker kijk voor zich uit. . . „'k voelde-'n-et in me hart . . . dat se dacht an de siel van 'r sondig gestorrevene vader . . . want die . . . die kèrel . . . hij kàn niet sàlig weese . . . die drònk . . . die verdaàn s'n eige in de jenéver . . . bidde voor 'm moet 'k . . . bidde . . . bidde . . . bidde. . . ."

„En toen?" vroeg Pietje, om af te leiden. O, ze wist wel, dat Breg 't van haar wist, al zei ze nooit wat . . . en kleintjes voelde ze zich in angst en schaamte, angst om de verdoemenis, de groote, zwarte verdoemenis, schaamte, klein-aardsch, voor strakke Breg, streng-heilig, met 'r straf-kijkend nonnekopje . . . voor de meissies . . . die 'r bejouwden. Was ze niet van véel betere komaf?

Had 'r vader 'r geen Fransch geleerd, dat ze nog sprak, 'n beetje. . .? Was ze niet de

júffrouw? Hulpeloos en kleintjes voelde ze zich. Waarom moest Breg dat nou weer zegge? Van de drank....

„En toen," antwoordde Breg,... „nou, as gewoon, hè, toê viele se neer, op 'et plâ-form ... de kindere ook ... en wie s'n eige bekeere wou ... bekeere wou ... hij vroeg 't tot driemaal toe ..., maar d'r wasse d'r geen op hede ... geen nieuwe, sâ 'k segge ... enne dan sloege se op d'r lui trom...."

„Och God" klaagde Pietje, in weeke extase ... „en ikke ... ik zou d'r toch zoo graag bijwille ... en wà kan et 'm schele, an Gerrit, of ikke na 't leger gaan.... Hij hoeft toch niet...."

„Gerrit ... Gerrit", somber-dofte van onder den zwarten kap straffe dreigstem van kollig nonnetje ... „voor die sâ 'k later bidde motte ... as 'k et beleef...."

„Op se graffie, wâ Breg?" waagde Ma weer te spotvragen.... Maar dan ineens zweeg ze, strakte de lach op 'r roodkoonige sproetentronie en Breg hield 't straffend antwoord terug....

Aan 't ander eind van de tafel was, éven, snel opgevinnigd 'n ruzietje tusschen twee kleinere meisjes. In 't luisteren naar Breg hadden ze 't met klemmende drift woordjes-sputteren heen-en-weer niet gemerkt, maar nu, in-eens, viel 't kleinste van de twee, armelijk groezelding, ondervoed en schamel in 't pak, met 't dunnetjes-blond behaarde hoofd op de tafel, schreide, nerveus en nijdig, met scheurende, haar diep-doorschokkende snikken....

„Nou sèg ..." snibde na even gebluft-zijn 't buurtje, „kind, wat hè-je? Je lijk, fe'domme, wel mal ... wâ gegrien ... ballek as je begrave wor...."

Toen allemaal door mekaar vragen, wat spichtig-kleine, altijd-bescheiden Dirrekie voor ruzie had met dikke Jet Veerman, en schreiende Dirrekie porren in de schrale ribbetjes, met plagerige duwtjes.

„Enne sài ... enne sài ..." griende Dirrekie, 't grauwig snuitje, als van 'n muisje spits, met de rood-behuilde oogjes oplichtend en met vinnige breipen 't onverstoord-minachtend kijkend buurtje bewijzend ... „enne sai sait, datte d'r spoke binne ... witte spoke ... sonder koppe en mit gate in haarlie rugge ... sài sait 't ... enne ikke ... nou durref ikke niet na huis ... ikke mot 't donkere steegie bai Kollevers langes ... enne heulegaar allienig ... d'r is d'r gienien van 't padje ... ikke allienig ... enne nou gaan ikke niet ... nou durref ikke niet...."

Overzenuwd knakte 't schreiende hoofd weer naar de tafel.... De anderen, schrik-verbaasd, zwegen even. Maar Breg:

„'t Is sonde Jet ... da's haides ... wat jai daar seg ... spoke sonder koppe ... mit gate in d'rlui rug ... 'k kan d'r puur van grille ... van de goddeloòse praat ..."

„Goddeloòs, goddeloòs," stug-brutaalde 't dikke kind ... „as me groomoe 't sellef 'sien heit.... Mot sài derom griene ... dâ wurrum ... 'k sel d'r wel brenge", minachtte ze met even 'n blik naar zenuw-snikkend Dirrekie ... „'t steegie van Kollevers langes....

„Joù groomoe ... joù groomoe ..." opdrifte Breg, kollig hoofdje met zwarten kap nijdig bewegend ... „jou groomoe segt d'r binne spòke mit gate in d'rlui rugge enne sonder koppe ... nou, en ìkke seg ... as se sien hêt ... dan is 't ... dan is 't de dùfel 'eweest ... hum-zellef, hoor."

Rillerig luisterden ze toe, de Roomschen, stil, bang voor bespotting, 'n kruisje slaand, met snel gewoonte gebaar....

„Maar Breg", aarzelde Pietje, huiverig-bang, maar toch blij inwendig, te kunnen grieselig-praten ... „see je zellef niet, laast ... datte d'r ... nou ... nou sèg ... d'r zijne toch spoke, nie?"

„Spoke", plechtigde Breg ... „née, Pietje ... née ... née ... die binne d'r niet.... Wat ikke sie ... op 't kerrekhof ... enne sie met me eige ooge ... dâ binne de geeste van de gesturrefene mensche".

Stilte viel, na Breggies met plechtigen nadruk gezegde woorden, stilte, waarin ze, ineens, allen de donkerte aanvoelden, die loom en luidloos 't heet-hokkig kamertje was komen binnen zweven. En in die donkerte liepen kil-stekelige rillinkjes hun langs den rug, met griezelige kieteling in den nek, onder de boven achterhoofdskuil òpwippende vlasstaartjes. Dirrekie snik-griende door, 't hoofd op tafel, 't skelettig lijfje in ouwerwetsch van achter toegeknoopt bruin jurkje, zenuwig doorschokt van snikschokken.

Spoken.

Angst, klemmende angst voor het stil-witte van kille spoken, begon heet op te broeien in de stugge, botte boerenhersens.... Ieder voor zich, rillend, dacht aan den terugweg straks naar huis: die 'n gebuur mèt zich hadden, met onder den angst 't even-warmend weten van samen te zullen zijn, — maar de meesten, alléén, en sommigen héél ver... dachtten aan de steegjes dan langs..., of aan 'n smal dijkje, buiten, tusschen wijde, donkere plassen....

Maar ook van dichtebij kon 't komen, 't gruwelijk spoke-verschijnen.

Achter 't vitrage-gordijn, dat de binnenkamer afsloot, Pietjes éénige bewoonbare vertrek tusschen werkplaats achter, en breihok voor, wisten ze, in 't stikkedonker aan de muren hangen... oude prentjes... met poppetjes erop, lange zwarte poppen, hier en daar gemerkt met 'n kruisje.

't Waren rare, griezelige prentjes; juffrouw had ze al jaren, van d'r moeder nog zei, ze...; je moest naar zoo'n kruisje kijken, in stikkedonker... vijf-en-veertig tellen... en... zònder knipperen. Dan eventjes oogen dicht... en open weer... en dan, langzaam, zag je ze zweven tegen donkeren muur, soepel-wit in 't fluweelen duister... langzaam langs den muur, hoog en laag.

Aan die prentjes dachten ze... en hoe die zwarte, fijne poppetjes, zich wel, ineens, zouden kunnen losmaken en dóór 't strak-sluitend vitrage heen, aansluipen, aanzweven naar binnen... en dan zoo griezelig-stil drijven blijven, wit en week, tusschen hun hoofden... in 't donker... wit en statig....

„Jelie hoeve niet bang te zijn... niemand hoeft er bang te zijn..." somberde Breggie's extatische beefstem in de duisterte... „dat's te sègge," steeg de stem, „as je gewéte suiver is... as dat nie soo is... noù... noù...."

„As ikke bid, 's nachts om twalef uur op 'et kerrekhof... tussche de steene... dan ben ikke nog nie bang. Ik sie se loopen... de geeste... se kénne me... se segge... bid voor me... bid voor me, Breg... 'k ben gesturrefe sònder genâ... bid voor me Breg..."

Schril heeschte haar stem, terwijl ze, oogen strak onder nonnigen kap, herzei, onbewust haast, dreunig cadansend de woorden 't heete donker met de angstige kinders in... bid voor me... bid voor me....

„Se binne béterder," hief zich, na plechtig neerzinken, de stem... „as 'n heeleboel ménsche... se skelde niet... mànke Breg... Breg van 'et Leger... se binne sàcht, de geeste van de gesturrefe mensche... en ikke... nee —, ikke bin heulegaar nie bang...."

Buiten begon, klaaglijk... de winteravondwind omme te rommelen, met droef aangesuis van vér... en even, zachtjes, klepperde 't raam. Dirrekie, half-bedaard al... angst-gretig luisterend naar Breggie, die gezag had in spoke-dingen..., schrikte op... gil-snikte opnieuw, 't hoofd neerploffend op de tafel.

„Ballek soo niet, maid", snauwde Ma, geprikkeld door 't schrille schreien... trachtend met haar bottige vuist 't schokkende rugje te bestompen....

Angst, huiverende, kil-zweetende angst vulde 't donker-heete kamertje met de onverstoord-ruttelende potkachel. Huivertjes krampten huid van nek en achterhoofd samen. Bleekig, aan de glim-groezele wanden, plekten de modeprenten....

Weer was 't Ma, die met haar grove schreeuwstem stilte brak.

„Zeg... tante Breggie... jai sou d'r 'n mensch kriebelig maoke... enne dá teuge de nacht.... Lâme... in Jesesnaom de lamp ansteke... je stik in 'et donkers hier.... Waor benne de lusefers?"

Plots, op Ma's vraag, door Pietjes brein schrikschokte het, in haar spichtig lijfje èven op-bonsde 't bloed in fellen slag van hevig ontstellen... Jèses ja... de lusefers, die had-se zelf weggenomen strakkies... van 'et plankie bove de kachel en 'r 't kefoortje mee angestoke voor Gerrit-se-lijm. Voor haar oogen zág ze, duidelijk, 't blauw dingetje, met de chocolabruine zijkantjes, kleintjes staan tusschen Gerrits pootig gereedschap, naast 't komfoor, met den vet-smeuigen lijmpot, de lijmbeknoedelde kwast erin. En ze wist, dat er geen andere in 't breihok waren en dat ze zoue mótte gehaald worre....

De lusefers... de lusefers... zenuwklopte haar hand, in vage hoop, tegen vettigen slobberrok, waaronder de wit-katoenen zak bolde... „hei jij ze nie, Ma? Bij jou op de richel?"

„Hè ik ommers nooit," grommelde Ma....

Maar Pietje luisterde al niet.

„Breggie, Breg, hei jij bij-geval lusefers op sak... nou Breg... ka-je niks zegge?"

Breggie, afwezig, staarde voor zich uit, lippen-mummelend in 't lijnenloos, oud gezicht. Haar oogen, nattig blauw, van vel-plooiige leden omwald, bedroomden extatisch 't heette duister.... En ze antwoordde niet.

't Werd nu, op haar zwijgen, 'n koortszenuwig gestommel-zoek naar lucifers. Maar afleiding gaf dat niet, 't dee alleen de angstspanning stijgen. In ieders keel kropte 't verlangen naar 't nietige blauwe doosje, 't reddende, waaruit de gele lampevlam zou komen, die 't duister met de wee-witte spoken verjagen moest. In de over lappen- en papierberommelde tafel gretig grabbelende vingers sidderde de hoop, 't licht-spanen ding, ineens, ongedacht, te grijpen en vast te houden....

„Ze binne d'r niet... ze binnen d'r secuur nièt..." angst-piepte bochel-Pietje en, met schuwen blik naar de vitrage-bespannen glasdeuren, die je door moest en dàn de donkere binnenkamer met de poppetjes — naar Gerrit-z'n-werkplaats... „maar àchter binne se wèl... op de werrekbank... vlak naast 't kefoor mit de lijmpot."

„Nou mènsch," luidruchtigde Ma... hàol se dèn.... Onder 't luid-lawaaiige van haar stem beefde de vrees, dat zij, die ommers altoos zei spoken en duvels lèkker te lappe-an-d'r-laars, de lucifers zou moeten halen. En werachtig, ze was anders niet bang. Ging ze niet héél uit 't schuurtje de turrefies halen? Maar nòu... maar nòu... die Breg, dat daòze wàif... zou je gek maken. Wat daon ze hier, as se niks kon asse se allegaor over stuur maoke?

Ze zag al wel hoe 't gaan zou... zij de donkere kamer door... en naar achter....

„Haal ze dan... haal ze dan," nazei Pietje in haar kil-zweetenden angst, nijdig nabauwend Ma's intonatie... „Haal ze zèllef... Jij het mijn niet te kommandeere, sou 'k zegge...."

En, in hun nerveuse bangigheid allemaal even vinnig en brutaal, praatten ze tegen Ma, dringend... hoonend... vleiend listig 'n enkele... Ma, die àlles toch durrefde....

Dan, na even aarzelen tusschen haar vrees en de lust, blufferig groot en heelemaal-niet-bang te doen, stond ze op....

„Skàope... neturelek... mào weer... nou, f'r main part...."

Opgelucht nu zwegen ze, in 't donker wachtend; spektakelend drong Ma zich tusschen stoelen en krukken door, bolderend nijdig haar lompe voeten tusschen de verspreide klompen. De vitrage-bespannen deur kletterde ze open, met forschen greep, en allen beluisterden ze de naar achter verdwijnenden stap, gedempt, van haar plompe kousevoeten.

Even gestommel....

Maar dan opschokten ze allen, tot extatisch-starende Breggie toe... van fellen schrik....

Gillend rende Ma de donkere kamer weer binnen, handen voor 't gezicht....

„O... Jèises... Jèises... se binne d'r... se binne achter... de spoke mit witte koppe... de geiste van de gestorrefe mensche...."

Luid stommelend, omschoppend stoelen en taboerets... rezen ze op, allen, in hun uiterste overspanning na luguberen spokepraat in heet-donkere kamer... vielen mekaar in de armen... o... o... gillend, schreiend om bescherming. Ieder moment konden ze worden beet gepakt, bij den nek, bij de beenen, door de spoken, die vast en zeker binnen zouen komen, van achter.... Woeste angst dee ze mekaar in de armen knijpen, heftig pijnend... dee ze gillen, rauw, met wijde monden....

Maar Pietje, ineens, voelde 't door haar hoofd flitsen... wist wat 't was, 't naar spokige achter, in de verlaten werkplaats.... 't Was 't witte rok-en-jekkie van juffrouw Diets... juffrouw Diets, die bevallen most, helder wou zijn in d'r kraambed... 't witte jekkie, dat ze opgeflikt had, en toen maar uitgewasschen ook, en dat ze nou, over de rieten juffer gespannen, had neergezet bij Gerrit z'n kacheltje, om te drogen. Hier, tusschen de meide, zatte ze d'r maar an met d'r vingers, werd 't smerig, voor 't goed droog was.

Pietje stond op. „Meissies, stil..." snerpgilde ze, „'t is niks... 't is juffrouw Diets d'r witte rok-en-jekkie... anders niks...."

Maar gillend uit hun den heelen middag aangegloeiden spoken-angst, hoorden ze niets....

En Pietje, razend-opgewonden in haar drift zich verstaanbaar te maken . . . gilde weer . . . „Kijk dan zellef meissies . . . 't is niks . . . 't is niks."

Dan, wanhopig, rende ze naar achter, greep op de tast, toch griezelig om te zièn, wat ze wist dat juffrouw Diets d'r rok-en-jekkie was, de lucifers van naast 't komfoor . . . en teruggekeerd, stak ze, met gerinkel van fijnbroos lampeglas tusschen onzeker bevende vingers, de lamp aan.

Uitgeput van opwinding en angst, schreiden de meesten nu, hangend tegen elkaar, over rommel-beslierte stoelen, of staand tegen groezel-glimmige behangselwand, 't hoofd in de gebogen armen, de koppen in 't plotse licht rood en zweetparelend. Stikken voelden ze zich in overgloeide kameratmosfeer, en, boerig beschaamd om de in 't donker gezochte omhelzing, lieten ze mekaar los . . . en 'n enkele, aarzelig nog, begon te volgen Pietje, die 'n kaars had aangestoken en dapper en noodend stond bij de binnenkamerdeur.

„Gooi 'n deur ope," gilde Ma, zich van 't hoofd de zweetsliertende haren strijkend, en meteen smakte ze, met 'n ruk, 't grijsbeslagen raam naar boven.

Kille mist-wind stroomde binnen, bewoei, griezelig-koud, de heetzweetende koppen.

Dan kwam er, door licht en goede kou, bedaring, legde zich fel-opgebonsden harteklop, begonnen ze te ontkomen uit de beklemming van Breggie's weeën spokepraat.

En, dicht-bijeen, schoffelden ze naar achter, haastig passeerend de binnenkamer, met snelbenieuwden blik naar de poppeprentjes, of die 'r wèl nog hingen in hun lijstjes . . . en Pietje lei uit . . . nog eris . . . zie jelui, meissies. . . . 't Is juffrouw Diets d'r rok-en-jekkie . . . juffrouw Diets, die netjes wou zijn in d'r kraambed.

Dan, op Ma's vragen, gaven ze toe, dát 't griezelig was, na zooveel éngen praat. . . .

„En nou gaone me nao huis," zei bedillig Ma en Pietje, even beduusd, om de nou volgens haar heelegaar-niet-te-pas-kommende bezigheid, gaf, zelf rust verlangend, toe.

In de kou-doorstroomde rommelkamer, tusschen de overal sliertende lappen, zochten ze, plukharend, nerveus om weg te komen, d'r rommel van kappen en mantels uiteen. Dan slobberden ze in de plunje . . . en zwaarklompklossend drongen ze, als een kudde bijeengeklit . . . na vluchtigen groet, 't smalle gangetje door en de straat op, ouwe Breg en Pietje alleen latend in killig doortochte rommelkamer, met door 't wijd-open, gordijnlooze raam zichtbaar de sloom-slingerende lamp en 't smukkerend potkacheltje in den hoek.

Medan, Augustus '06.

BOEKBESPREKING.

Frans Erens, Litteraire Wandelingen, Amsterdam, S. L. van Looy, 1906.

Wandelingen? . . . „Het zijn eerder praatjes", is men geneigd te zeggen, met een variatie op een uiting van den heer Erens zelf, „het zijn eerder praatjes, maar . . . kalme, aardige praatjes". Bij „wandelingen", zonder verkleinwoord, plegen wij óók wel aan iets kalms en rustig-genotrijks te denken, maar tevens aan iets betrekkelijk langdurigs, terwijl deze stukjes meerendeels zóó kort van snit zijn, dat men er twee kan genieten onder het rooken van ééne sigarette.

Een titel is iets lastigs. „Praatjes" zou toch ook weer niet heelemaal juist zijn geweest. „Een Dans" b.v. (bl. 311) is een stukje litteratuur dat uit Erens' vorigen bundel, Dansen en Rhytmen, in dézen schijnt overgewaaid — zooals een zaadkorrel uit een bloembed —; inderdaad, dit mooie brokje proza flonkert tusschen al de andere, wel geurige, maar niet zeer kleurige stukjes, als een eenzame roode anjer in een groot bed reseda's. Misschien is ook deze nonchalance zoo gewild. Er zijn meerdere sporen van een dergelijke, eenigszins ouderwetsch-zorgelooze artisticiteit in dit boek waar te nemen. Men kan toch haast niet veronderstellen dat de heer Erens

er niet om gedácht zou hebben zijn stukjes te dateeren en naar tijdsorde te rangschikken. Neen, hij zal tot zich zelf gezegd hebben: het komt er niet op aan, en ik wil mijn lezers toonen dat dit mijn welbewuste meening is: dat het er niet op aankomt *); ik geef hun dit boek niet om te bestudeeren, ik geef het hun als genoeglijke lectuur, om wat in te bladeren, zoo nu en dan, wanneer iets zwaarders niet aan hun stemming zou beantwoorden. Op die wijze zullen de welgeformuleerde waarheden, die ik hier en daar in mijn boek weet staan, zich op een aangename, onpretentieuse wijze aan hen voordoen.

Uitstekend! Ik heb er niets tegen. Maar als men het boek nu toevallig wél achter elkaar en in éene zit uitleest — juist omdat het zoo genoeglijk is dat te doen — dan wordt men wat vreemd getroffen door b v. eerst het artikel over Verwey's „Brandende Braambosch" te lezen te krijgen, waarin over „De Nieuwe Tuin" als vroeger verschenen wordt gesproken, en daarna pas het stukje over dat oudere boek zelf. Wanneer men, op bl. 118, gelezen heeft: „Ook schijnt het een feit te zijn dat de menschelijke persoonlijkheid achteruitgaat, aan uitgebreidheid verliest, ineenkrimpt", en men komt dan op bl. 180 tegen: „Dat schijnt de omvang onzer zielen te eischen en leidt ons naar de gedachte, dat sinds de laatste eeuw de menschenziel gegroeid is" . . , óf, gesteld dat men op bl. 246 heeft ingestemd met de uitspraak: „Het volk in het algemeen kan niet de opperste rechter zijn over een gedicht of een schilderij", en men ontmoet dan op bl. 289: „Echte kunst moet door iedereen begrepen worden" — nu dan zou men toch wel eens willen weten in welke volgorde van tijd deze . . . uitingen („waarheden" kan men hier moeilijk zeggen) zijn neergeschreven, en men twijfelt eenigszins of zijn „laisser aller", — hoe „bekoorlijk" ook! — den schrijver Erens wel in ieder opzicht ten goede komt. Deze twijfel wordt sterker, als men telkens op, bepaald hinderlijke, drukfouten stoot, en ook wel eens op een slordigheid van stijl of woordenkeus *), die men verbaasd is aan te treffen in het werk van een *lettré* van zoo perfecte, ja dikwijls dandieuse keurigheid.

Niettemin — en zooals ik al opmerkte — dit boek vol fijn litteraire causerietjes geeft een lectuur, zooals iemand, tot wiens dagelijksch werk o. a. het lezen van . . . nu ja, állerlei schrifturen behoort, zich wenscht voor een luien vacantiedag. Kostelijk, kostelijk! . . . Nergens behoeft men zich op te winden. De schrijver doet het ook niet. Hij is een sceptische geest, die beseft, dat niets zóó waar is, of ook voor het tegendeel is toch eigenlijk bizonder veel te zeggen. . . . Wie zou zich ongerust maken over Erens' pessimistische verklaring (bl. 110). „Het is onmogelijk dat een groot meesterstuk te voorschijn komt uit de hedendaagsche letterkundige ateliers", wanneer blijkt dat dezelfde criticus een bladzijde-of-wat verder meesterstukken ontdekt zelfs in dat kleine, en helaas al weer bijna vergeten boekje: „Kinderen" van Frits Roosdorp. Een paradoxalen geest geloof ik niet dat men Erens zou mogen noemen, maar hij heeft zijn stemmingen, en hij is veel te veel artiest om niet meer waarde te hechten aan het precies weergeven van zijn zuivere gedachte, in élke stemming, dan aan het onbestreden bezit van een mathematisch-logische, door dik en dun doorgevoerde, staalhard consequente meening.

Sommige redeneeringen van den heer Erens zou men werkelijk bijna gevaarlijk gaan achten — wanneer men niet wist, dat ze zoo diep niet gemeend, en misschien eigenlijk meer gebaren dan redeneeringen zijn.

Verder wou ik alleen nog zeggen dat ik de causerieën over beeldende kunst in dit boek vooral niet minder vond dan die over litteratuur, dat b.v. de stukjes over Isaac Israëls (indertijd verschenen in Elseviers Maandschrift),

*) Vreemd schijnt alleen in verband hiermede het „voorwoord" waarin de heer Erens o. a, zegt: „Veel ook in het gekozene moet gelezen worden met het oog op het oogenblik, waarop het voor 't eerst verscheen". Hoe zou dit mogelijk zijn? Elke datum ontbreekt! . . . Doch dit voorwoord heelemaal lijkt een erg vluchtig geschreven stukje, dat men misschien het best doet maar over te slaan, wanneer men geen verkeerden indruk van dezen schrijver krijgen wil. Het is jammer, maar de heer E. zegt daar o. a. zelfs iets over de „waarheden" in zijn boek, „waarheden" die zouden „gegoten" zijn . . , enfin, iets zonderlings! . . . 't Is bepaald wat te haastig gegaan met dat voorwoord.

*) b. v. een germanisme als „aanstrenging", een gallicisme als het woord „nette" op bl. 146.

en over Rodin, mij schijnen te behooren tot de inhoudrijkste en pittigste. Suggestief en beminnelijk trouwens is bijna iedere bladzijde van dezen bundel.

En hiermede breek ik haastiglijk af mijn eigen praatje, mij herinnerend het zoo juiste gezegde, gelezen op blz. 265 van Erens' Litteraire Wandelingen: „Wie kritiek wil schrijven, leere denken in weinige woorden".

H. R.

Frits Leonhard, Het Knechtje, Rotterdam, W. L. & J. Brusse, zonder jaartal.

Frits Leonhard heeft wel iets met Frans Erens gemeen. Hij is n. l. ook nonchalant-echt, slordig-raak, werkelijk dikwijls even raak als slordig, even echt en pittig, als zorgeloos en onnadenkend. Zijn vorige boekje, een bundel korte prozastukjes, Kleine Bandeloozen geheeten, werd hier indertijd, en met warmte, geprezen als goed, deugd-doend werk; welnu, onze warmte voor Frits Leonhard's arbeid is er na lezing van zijn „Knechtje" niet minder op geworden, maar spijtig schijnt het dat hij dit nieuwe boek heeft uitgegeven lang voor dat het áf, zelfs voor dat het behoorlijk gecorrigeerd was! ...

De heer Leonhard — het zij hier geconstateerd met het noodige respect voor een volstrekt onbekende — is een jongen van wien men gaat houden zoodra men maar iets van hem leest. Hij is eigenlijk niet wat men „knap" noemt — een woord dat soms op minder aangename wijze aan schoolsche leergierigheid herinnert — maar hij is een écht talent, een natuur-talent, een schrijver van ras. Het „metier", de compositie in de eerste plaats — hij moet er nog bijna alles van leeren! Voorloopig schijnt hij maar op te schrijven, zonder kennis van schoonheidsleer, maar ook zonder fratsen, alles wat hem in den zin komt, en ziedaar, al roept men ook telkens hei! en ho! bij de lezing, men moet toch erkennen dat hier nu eens iemand aan 't woord is, die ... nu, die nu werkelijk iemand is, en minstens zooveel waard als een half dozijn van onze allernieuwste, felle, hevige, episch-lyrisch-dramatische, neo-romantici! ...

De kwestie is dat de heer Leonhard blijkbaar schrijft — omdat hij het niet laten kan. Uit aandrang, uit liefde, of haat.... Wij moeten hem alleen herinneren dat het publiceeren van een boek iets anders is dan het schrijven. Men kan het wel degelijk láten.

Al heeft men nog zulke goede fragmenten van een roman in klad, dat is geen reden om die maar vast uit te geven, in afwachting dat men later wel eens tijd en gelegenheid hebben zal dien roman te voltooien! Was er zoo'n haast bij, Frits Leonhard? Onzerzijds niet! Ons dunkt dat er waarachtig al haast genoeg in de wereld is, en dat al wat goed worden moet ook de tijd van rijpen moet hebben.... Het is curieus, de drukfouten, die vele zijn in dit boek, hinderen hier lang niet zoo zeer als in Erens' Wandelingen; ze hooren er zoo bij, ze versterken alleen nog maar wat den voortdurenden indruk van ... haastigheid.

En tóch ... wat een aardig boek is dit „Knechtje", bij hoe menige pagina hadden we den schrijver de hand wel willen drukken!

Het verhaal waarvan dit boek fragmenten aanbiedt is dat van een loodszoon, wiens vader op zee verongelukt. Hij, Peter, zal daarom niet naar zee gaan. Hij zal een betrekking zoeken aan land en dan ... vooruit zien te komen. Hij voelt een groote werkkracht in zich. Zoo vertrekt dan Peter uit het zeeplaatsje, dat „open lag, vrij en ruim in elke windstreek", naar Amsterdam, en komt op kantoor bij Kip & Co., in koffie. Hier wordt de jongen, die zich een Edison waant, „het knechtje." Hij woont bij een neef, die reiziger is voor een andere firma en er bizonderen slag van heeft de klanten slechte waar „in te pompen". Maar zelf raakt hij zijn betrekking kwijt, omdat hij dezen slag niét heeft ... noch ook verder eenig talent voor het leven op een kantoortje met altijd gesloten ramen, en te midden van andere voor hun chef sidderende wezens, van het mannelijk geslacht, die hem zelfs geen hand durven geven als hij heengaat, uit vreeze te zullen deelen in den toorn des patroons.

H. R.

Herman Teirlinck, De Doolage, Rotterdam, Meindert Bogaerdt Jr., 1905.

Herman Teirlinck, Zon, Verzamelde

Beschrijvingen, Bussum, Van Dishoeck, 1906.

Scherper contrast dan tusschen Frits Leonhard's naïef directe wijze van schrijven en Herman Teirlinck's tranten en manieren is wel nauwelijks merkbaar. Hier is alle gedachte aan naïveteit en directheid, maar ook aan zorgelooze nonchalance, verre. Welbewust kiest Herman Teirlinck, voor ieder nieuw werk, of werkje, het genre, den toon; niet voor hij het in zich voelt, kompleet en schoon, het als 't ware voltooid voor zich ziet, hoort, ruikt, ja bijna betasten kan, zet hij zich tot schrijven neer, en dán: hoe weet hij het vast te houden het denkbeeld, de kleur, den gang, den toon, hoe nauw te benaderen vermag deze schrijver de gestalte die hij in zijn verbeelding vóór zich... niet zweven, maar stáán zag! Iedere zin, elk woord, elke uitroep, zij worden getoetst aan de „bedoeling" en wel zorgzaam overwogen. Als een gedicht, een sonnet, wordt dit proza te-zamengesmeed. Is het eenmaal áf — nu dan is het ook goed, dan is er althans niets meer aan te veranderen.

Ja, knap is Herman Teirlinck in zeer hooge mate. En men zou geheel verkeerd doen door hier aan het woord eenige hatelijke bijbeteekenis te hechten, want geenszins hinderen laat deze schrijver zich door zijn knapheid in de preciese weergave van zijn gevoel en zijn gedachten. Integendeel! Hij weet er, met een wondere perfectie, den schijnbaar eenig-juisten vorm aan te geven.

Hoe het dan komt dat tóch zijn werk niet altijd diep in de ziel grijpt, niet altijd treft door die schoonheid, waarover het minst te redeneeren valt, doch die wij als gróótheid voelen?... Het kan dunkt me alleen liggen aan de diepte, de innigheid en de kracht van het oorspronkelijke gevoel, aan de ruimte der gedachte misschien ook wel, kortom aan de persoonlijkheid des schrijvers. Deze auteur wordt vaak in een adem genoemd met Stijn Streuvels. Vergelijkt men de twee, dan bevindt men dat Teirlinck het nog wint in rijkdom, van woorden en manieren, kleuren en nuances, en ook in wat wel met litteraire eruditie en distinctie wordt aangeduid. Teirlinck is inderdaad een zéér gedistingeerd talent, maar door Streuvels' werk gaat de adem der grootheid. Het geldt hier het diepste, oorspronkelijkste verschil: dat tusschen de zielen der schrijvers zelf. Een „noodlottig" verschil zou men het kunnen noemen. Het is eenmaal zoo.... Nog oneindig minder dan aan een werk van Teirlinck is er aan te „veranderen".... Geen arbeid, geen eerzucht is daartoe bij machte....

Het boek „De Doolage" bevat zeven prozastukken, die m.i. van ongelijke waarde zijn, maar alle geslaagd — immers beantwoordend aan de bedoelingen des schrijvers. Dit merkt men vooral aan de rust van den toon Alleen in het eerste — het werkje dat aan den geheelen bundel z'n titel heeft mee-gedeeld — is, zoo wil mij toeschijnen, niet op volkomen zuivere wijze scheiding gemaakt tusschen het reëele en het zinnebeeldige *). Eerst na lezing van het geheel begrijpt men, dat de schrijver zijne somber-ernstige gedachten, door den avondval op de heide gewekt, enkel symbolisch heeft willen voorstellen als afkomstig van den hem toesprekenden grijsaard, dien men aanvankelijk voor reëel bedoeld gehouden heeft.

Het tweede werkje, „Avond", daarentegen schijnt mij kristalzuiver en het mooiste in den bundel. Het geheel „realistisch", alleen op zekeren vaag-geheimzinnigen toon, daarin verhaalde is tot beeld geworden, tot „verbeelding" van avondstemmingen. Het stuk heet zeer terecht „Avond"; er is blijkbaar niets anders mee bedoeld dan indrukken te geven eerst van naderenden, dan van geheel voltrokken, reeds nachtelijken, avond-op-het-land. Het slot — ook dit is door Van Deyssel in zijn studie over dezen bundel met treffende juistheid opgemerkt — het slot geeft inderdaad de mysterieuse verschrikkelijkheid der duisternis aangrijpend-krachtig weer.

„Mei-onruste" — het verhaal met het oude motief der elkaar om een meisje in een tweegevecht doodende broeders, heeft mij minder diep getroffen. Het lijkt mij te lief-idyllisch gedaan. Mij dunkt dit motief moet met grooter, grootscher, en tevens eenvoudiger pathos worden uitgewerkt — als 't ware in

*) Hierop is trouwens reeds gewezen door Van Deyssel in het Dec. nr. (1906) van de „XXe Eeuw".

bijbelschen trant — wil het den gewenschten indruk maken. Dit is ook zoo begrepen door den Vlaamschen schrijver Piet van Assche die hetzelfde gegeven in zijn bundel „Marcus en Theus" behandelde. Doch deze mislukte bij gebrek aan kracht, hij reikte te hoog — iets wat men van Teirlinck wel uiterst zelden zal kunnen zeggen.

Ook „In de Mist" — het onverwacht uit omringende duisternis en mistwolken in een gelukkig arbeidersgezin komen binnenvallen van een „vreemdeling", wiens eenzaam geluk, met een misdaad begonnen, ver boven het gezins-huiselijke in hooge vrijheid schijnt uit te leven — ook dit werkje overtuigt m.i. niet genoeg, doordat het den toets der grootheid ontbeert; men vraagt zich o a. af of de schrijver het zich niet te gemakkelijk maakte toen hij een eenvoudig arbeidersmilieu voor deze vertelling koos.

Een meer kompleet genot verschafte mij „De Vurige Doorn", de geheel „gefantaseerde" en in pathetischen mineurtoon gezette liefdesbekentenis van een meisje voor een jongen man, met wien zij is opgevoed, een biecht wel te verstaan, die verbeeld geschreven te zijn, nadat de geliefde met een andere vrouw het ouderlijk huis is ontvlucht. Den vorm, den toon, de woordenkeus van deze bekentenis (brief? dagboek? wat is het eigenlijk? het blijkt niet en het kán ons ook niet schelen), deze geheele schrijfwijze, hoe „onrealistisch" zij ook moge zijn, wij aanvaarden haar terstond en volkomen. De klank is zuiver en natuurlijk. Een dieper, rijker gemoed dan dat van dezen schrijver had misschien nog dieper innigheid van uiting gevonden, Herman Teirlinck kon geen zuiverder verwoording, geen beter-geëigenden, dichterlijker vorm, voor 't geen hij hier geven wilde, gekozen hebben *).

Hierna volgen nog „Het Wiel" en „De Wonderlijke Mei", twee verhalen, waarin romantisch-realistische en symbolieke motieven op uiterst knappe en distinctievolle wijze dooreengeweven en tot fraaie eenheden gemaakt zijn maar waardoor, althans ik voor mij, toch meer getroffen werd als door iets verbazend merkwaardigs, uiterst kunstigs, dan door — iets schoons. Ik maak hierbij een uitzondering voor het eerste hoofdstuk van „De Wonderlijke Mei" dat ik magnifiek gevonden heb.

Van geheel andere, mij persoonlijk sympathieker, zijde toont zich de schrijver Herman Teirlinck in »Zon", een bundel „beschrijvingen". Laat u vooral niet afschrikken, lezer, door dit, u wellicht eenigszins droogtechnisch in de ooren klinkende woord. Men kan immers ten slotte ál wat geschreven is een „beschrijving" noemen; wie schrijft beschrijft zijn onderwerp,

Alleen op de eerste acht van deze tien prachtige prozastukken, d. w. z. op de eerste 129 van deze 258 bladzijden (dus precies op de helft) is het woord beschrijving in engeren zin toepasselijk, en dan nog alleen wanneer men het als stemmmingsbeeld op te vatten gelieft. Inderdaad, stemming, in wijden zin, innige studies van stemming geven deze eerste acht werkjes; ik kan er u hier onmogelijk een overzicht of vluchtig begrip van geven en moet volstaan met de mededeeling, dat ik er, met een diepe aandacht, en als met kleine, langzame teugjes van genoten heb. Wat ik wel de állermooiste vind, die van de beide schaak-spelende oude heeren of die van het vrijerijtje tusschen Philemon en ... Martha, ik zou het u waarlijk niet kunnen zeggen. Alle zijn ze van een lichte zonnigheid, sprankelend, ook van geest. Sterker verbindend dan een „gedachte" zou kunnen doen, schijnt en blakert, vuurt en flonkert door al dit proza heen de heerlijke ál-vermooiende zon.

*) Wie belangstelt in deze dingen vergelijke eens den toon-en-trant van dit proza met dat van Top Naeff's „Stille Getuige", waarvan in het Dec Nr. van dit tijdschrift sprake was Ook deze schrijver, Teirlinck, „stelde eerzuchtig voorop" een „streven naar dichterlijkheid". Hij kóós zijn toon, een geenszins realistischen, maar pathetischen, maar gedichts-toon. En zijn eerzucht — vooral niet met „ijdelheid" te verwarren — bleek met zijn aard van vermogens in overeenstemming te zijn.... Dit wil natuurlijk niet zeggen dat eenzelfde gegeven niet even treffend en dichterlijk in realistischen trant behandeld zou kunnen worden. Evenals, naar ik meen, in de overige kunsten, zoo is m. i ook in de litteratuur élk genre evenwaardig; er is geen hooger of lager; er is alleen zuiver en onzuiver, bereikt of niet bereikt; het verschil tusschen twee zuivere kunstwerken schuilt alleen in de persoonlijkheden der auteurs.

De negende en de tiende „beschrijving" zijn eigenlijk meer, eenigszins Guy-de-Maupassant-achtige, ondeugende novellen. Ik weet wel — de titel is daarom niet onjuist — ook daar overal is de zon, is véél „zon", maar toch . . . niet het minst in de overdrachtelijke beteekenis van gloed, zonnige warmte, zuidelijke lichtlevendheid. Het is van de dartele speelschheid der zonnevlekjes in een lindenlaan, van de wellust eener poes, zich koesterend op een zon-beschenen kozijn, van de open voorjaarsluwte die oude heeren verliefd en jonge vrouwen wild-luidruchtig maakt dat deze verhalen indrukken wekken.

Ik zal ook de geschiedenis van mijnheer Antie, dien avond in Brussel, hier maar niet oververtellen, en ook den fijnen, achttiendeeeuwschen toon der 10e „beschrijving — die van den goedigen ouden satyr en zijn peinzigen jongen neef maar liever enkel te raden geven. . . .

Scheiden wij voor ditmaal, met een hartig woord van dank voor deze zijne zonnegave, voor dit kostelijk boek van zomersche rijpheid en rijke oogst-belofte, scheiden wij voor ditmaal van Herman Teirlinck, dien ik zoo oprechtelijk hoop toch te laag gesteld te hebben toen ik hem — daareven — een eindje onder Streuvels schoof. . . . Dit is zeker: ook hij is een schrijver op wien oud Vlaanderen trotsch mag zijn, en . . . Bussum niet minder!

H. R.

NIEUWE KINDERBOEKEN.

Onze Oude Versjes, geïllustreerd door C. Spoor, Amsterdam, H. Meulenhoff.

De heer C. Spoor schijnt niet het meest uit te munten door de oorspronkelijkheid van zijn gedachten. Verleden jaar gaf hij ons een nieuwe, verfraaide, ver-liéf-de . . ., maar toch eigenlijk niet verbéterde editie van Piet den Smeerpoets. Door dit nieuwe boekje worden we weer onmiddellijk aan Nelly Bodenheim herinnerd, en dit werkt nu ook niet bepaald in het voordeel van den heer C. Spoor. Deze teekent goed, is blijkbaar een opgewekte en met kinderen meevoelende natuur, heeft smaak en zekere zwierige elegantie. Maar men moet niet denken aan mejuffrouw Bodenheim, aan haar pittigen geest, haar snaaksche joligheid, haar opmerkingsgave, want dan krijgen deze prentjes iets zoets en tams, iets dat wel vriendelijk aandoet, maar . . . spoedig verveelt. . . .

Het boekje is evenals het vorige, dat van den geciviliseerden Smeerpoets, met veel zorg uitgegeven.

Sneeuwwitje, opnieuw verhaald door G. van der Hoeven, geïllustreerd door W. C. Drupsteen, Amsterdam, D. Coene & Co.

Met zijn frissche, heldere, misschien wel wat ál te helle, maar toch niet bonte, nergens schreeuwerige kleuren maakt dit, op oudere engelsche geïnspireerde, prentenboek, een blij vroolijken indruk. Juffrouw Drupsteen, schoon blijkbaar meer „sierkunstenares" dan illustratief talent, maakte toch ook van de eigenlijke prenten iets prettigs om te zien. Zij is een beginnelinge en zal het wel beter leeren. En zoo moeten we wellicht ook zeggen van den heer G. v. d. Hoeven, die Sneeuwwitje „opnieuw verhaalde" — waarom eigenlijk? was het dan vroeger niet goed verhaald? — De heer v. d. Hoeven heeft den rechten toon nog niet te pakken. Zijn zinnen zijn dikwijls „meesterlijk" — in letterlijken zin. Woorden als „echter" en „reeds" — en ook „dooden" en „haten" passen niet in een verhaal voor heel jonge kinderen, zooals toch „Sneeuwwitje" moest zijn, niet waar?

Der jeugdige uitgeversfirma alle lof! Het maken van boekjes als dit is een kostbaar en, in een klein land als het onze, gewaagd ondernemen, dat ons aller aandacht en steun verdient.

Bloemenkindje, Sprookje van Goed en Kwaad, door G. van der Hoeven, Amsterdam, D. Coene & Co.

Dezelfde heer G. v. d. Hoeven, die Sneeuwwitje opnieuw verhaalde, heeft dit „sprookje van Goed en Kwaad" geschreven, en ditmaal heeft de heer D. Coene er prentjes bijgemaakt, en het uitgegeven tevens. Ik vind dat ook hier de teekenaar beter geslaagd is dan de schrijver. In een prospectus dat ik bij het boekje ontving, wordt „Bloemenkindje" een „natuursprookje" genoemd en ons meegedeeld dat het doel van den schrijver was: zooveel mogelijk de natuur getrouw te blijven. Dit schijnt

mij toe aldus te moeten worden verstaan: de heer G. v. d. Hoeven heeft getracht „de natuur" — dat wil hier zeggen eenige eigenaardigheden uit het leven van dieren en planten — te beschrijven, zooals hij die kent, er zoodoende belangstelling voor in te boezemen. Dit laatste is hem, dunkt me, hier en daar ook wel gelukt . . ., maar het ware toch te wenschen dat deze auteur, schrijvend voor kinderen, ook aan hún „natuur" wat meer „getrouw" gebleven was. Kinderen toch plegen zelf nog zeer „natuurlijk" te zijn, en volzinnen als deze: „Reeds stond de dagvorstin hoog aan den hemel toen Rosa op een warmen Juli-dag het huis ontvluchtte, om het bosch en zijn bewoners haar morgengroet te brengen" . . . ik weet het niet, maar ik zou zoo denken dat de kleine lezers er meer door zullen worden verbaasd dan bekoord! Ik houd het er trouwens voor, dat ook de heer v. d. Hoeven zelf zich niet altijd precies rekenschap gegeven heeft van de beteekenis zijner woorden. Schreef hij b. v. niet (bl. 5): „Wie zou ook treurig kunnen blijven, als aan zijn voet blauwe en witte boschklokjes l u i d e n!" (Ik spatieerde, H. R.).

K i n d e r l e v e n, tien schetsjes, door N. VAN HICHTUM, geïllustreerd door B. MIDDERIGH-BOKHORST, Bussum, Van Dishoeck, 1906.

Neen, voor kinderen schrijven, natuurlijk en prettig, een kind met kinderen zijn, dat verstaat mevrouw van Hichtum beter! Wij wisten het trouwens al lang van haar. Deze tien schetsjes zijn weer een kostelijke bijdrage voor onze kinderbibliotheek. Leuk-nuchter, echt hollandsch-humoristisch, zet deze schrijfster haar verhaaltjes met vaste hand neer; er is altijd zoo iets opens en kloek-recht-uits in alles wat N. van Hichtum schrijft. Geen sprake van mooi-doenerij bij haar! Geen sprake van „verdichterlijking", van dweperige opwinding voor „natuur" of „kind leven" — en toch zoo vol poëzie; is dat niet het ware? . . .

De prentjes in dit boekje lijken mij ook precies wat ze zijn moeten, échte illustraties, nauwkeurig getrouw aan de tekst en den indruk daarvan versterkend. Wij lieten er hier eentje afdrukken; het is dat, waarmee aanvangt dat vermakelijke verhaaltje van „Hoe papa Jan en zoontje Jan de huishouding deden".

H. R.

KALENDERS.

De tijden dat de drukkersfirma's wedijverden, om op den Koppermaandag met een fraaien kalender elkander den loef af te steken en hunne prestaties op typografisch gebied te doen zien, zij zijn eenigszins gewijzigd. Wel geeft men nog zijn clientele een maand- en dag-wijzer, maar meer als een noodzakelijk kwaad omdat de concurrenten het ook doen. Van een bepaald persoonlijk karakter getuigen dan ook weinige dezer kalenders, en ze beginnen alle min of meer een zelfde type te krijgen.

Naast deze drukkers-kalenders, kwamen meer en meer de kalenders door kunstenaars op picturaal of decoratief terrein ontworpen en verzorgd. Engeland gaf illustraties aan romans van beroemde auteurs ontleend, Frankrijk vond o.a. in Mucha en Grasset bekwame artisten in dit genre, ook in Duitschland verschenen specimen, als de bekende Otto Hupp-kalenders, en ten onzent kan men wijzen op de helaas gestaakte uitgave van Dijsselhof, Nieuwenhuis en Lion Cachet, op de kalenders van Hoytema, op die van Rueter en enkele anderen.

Hoytema's kalender *) heeft zeker in niet geringe mate zijn belangstelling en succes te danken aan de omstandigheid, dat het juist iets meer is dan een simpele aanwijzer van dag en maand, wel heeft hij aan het cijfervak de ruimte en duidelijkheid gegeven die het toekomt, maar daarbij als verheugenis voor iedere maand een litho gemaakt, den onvergelijkelijken dierenkenner typeerend. Waar zijn liefde in den beginne reeds naar de vogelenwereld uitging, daar geeft hij dit jaar in zijn kalender ons „de vogel van de maand". Juist deze teekeningen zij doen u de afgescheurde bladen bewaren, en de plaatjes inlijsten, zie slechts even zijn grauwe lijster, zijn eenden, zijn blauwen reiger, of het vogeltje in het oeverriet. En al weten wij nu wel, dat strenge theoretici te velde zullen trekken tegen het decoratief verband van de cijfers, de omlijsting en die plaat, ik geloof niet wij in dit geval de maatstaf zoo angstig moeten aanleggen. Door kleur en toonaspect zijn de bladen toch één geheel geworden, de cijfers zijn duidelijk en goed leesbaar, en de vogels zijn ons iedere maand een genoegen om op te kijken, dus van welke zijde ook bezien is Hoytema's kalender een uitgave, die wij niet gaarne zouden missen.

Rueter's kalender *) gaat van een eenigszins ander principe uit. Primo om voor kleine beurzen iets te maken dat aangenaam aan den wand doet, en secundo om zoo praktisch mogelijk groote en duidelijke cijfers te geven, niet meer dan noodzakelijk geornamenteerd. Het indigo met bruin rood, misschien ook iets, de geschulpte omtrek en de bloemetjes doen aan als een aardewerkschotel die men tegen den wand hangt. Ook het grove van het bordpapier stempelt het geheel tot iets wat men oudtijds als volkskunst zou aanmerken, m. a. w. iets dat niet direct de pretentie heeft van „kunst" te zijn, maar door kleurcombinatie, door stofkeuze, door een aardig randje of motietje tot een smakelijk ding geworden is. Een spreukje op elk blad in krulletters is een afwisseling voor de maand.

Zijn andere kalender, †) voor verjaardagen bestemd, en in vier bladen door kleur en ornamentatie de jaargetijden symboliseerend, heeft minder het karakter van zoo-uit-één-stuk te zijn gedaan als de vorige. Het grijs met rood, het geel met groen is in goede harmonie, de ornamentaties grijpen zich aardig om de witte kolommen, maar toch missen wij de samenhang die de eerste zóó kenmerkte.

Een vierde kalender, **) die, al is zij nog niet als zeer geslaagd te beschouwen, toch vermeldenswaard is, ontwierp de heer A. W. Kort. In verdeeling en opzet gelijk aan die van Reuter, versierde de heer Kort het schild met de teekenen van den dierenriem, waarschijnlijk zooals hij wel eens elders gezien had. De bladen zelf dragen telkens verschillende bloemetjes, passende in de maand.

Een streven naar eenvoudigheid zit er bij voor, dat aanbeveling verdient, en ook deze kalender gunstig onderscheidt bij wat plaatwinkels ons wel eens bieden.

R. W. P. Jr.

---

*) Uitgave S. L. van Looy, Amsterdam.
†) „ D. Coene en Co. „
**) „ Scholtens & Zoon, Groningen.

JAMES MC.NEILL WHISTLER.
NAAR EEN BUSTE DOOR SIR EDGAR BOEHM.

WAT VAN WHISTLER TE ROTTERDAM,

† † † † † † DOOR JOH. DE MEESTER. † † † † † †

Om den Rotterdamschen Kunstkring ben ik eens, in den nacht, beschimpt door de Rotterdamsche politie.

Jan C., bijgenaamd De Vos, Frans Netscher en Willem Royaards hadden een grootsche gedachte gekregen. Royaards lei me de plannen uit. Hij woonde in de Aert-van-Nes-, ik in de Oldenbarneveltstraat, twee „dier rechtlijnige nieuwe straten," die Van Groeningen tot welsprekendheid voerden op de eerste bladzij van Martha de Bruin. Nu was Royaards er welsprekend. Vier, vijf-, zesmaal voltooiden we, in de nachtelijke stilte, die te Rotterdam zoo balsemend valt over dagelijksche herrie, een slenter om den wiskunstig-zekeren vierhoek van de twee genoemde straten met twee nauwer verbindingswegen. Royaards was nog in den goeden Noodlot's- en Lotos'-tijd. Maar de stem, die later het land door zou klinken met Saïdjah en de Kruissprook, was reeds dermate ontwikkeld, dat er plotseling een agent op ons afschoot en barsch met veel vreeselijks dreigde, daar hij onze ruzie ontaard vond in een nachtelijk burengerucht. Dat we vreedzaam liepen te praten over schoone stichtingsplannen, wilde de domme man niet gelooven.

STRAATJE. (LITHOGRAFIE).

Grootsch was werkelijk het plan! Théophile de Bock, bohémien en goedhartig, had tegenover het lange-jasserig Pulchri een Haagschen Kunstkring gesticht, voor de jongeren in hun werkpakjes; waarom zou men nu niet ook een Rotterdamschen Kunstkring maken? Wat wilde zeggen: een club, societeit, als in Den Haag boven de Passage. Ook Rotterdam had immers een passage, nog triester dan die, waar De Bock in beland was, en eveneens met lokalen te huur. Het domicilie was dus gevonden. Maar pour faire une omelette, il faut des oeufs. Hier had men de pan, maar de eiers ontbraken. Zoo talrijk als kunstenaars in den Haag zijn, zoo schaarsch zijn zij te Rotterdam.... Het wèrd een „pan," in anderen zin. Zelfs hebben we plechtig „secties" gemaakt, voor de verschillende schoone-kunsten; we hielden deftig vergaderingen... maar de Kunstkring is eerst iets geworden, toen hij niet langer een kunstenaarskring, zonder kunstenaars, trachtte te wezen.

Sedert heeft hij zich krachtig ontwikkeld

AQUAREL.

als een vereeniging, bestuurd door kunstlievende leeken, onder wie er steeds enkelen zijn, die niet slechts over tijd beschikken, maar die meer altruïstischen ijver kunnen ontwikkelen dan een aan eigen werk overgegeven artiest. Vandaar, dat de geestkracht van ons bestuur meermalen met recht is tot voorbeeld gesteld aan leiders van artiestengenootschappen.

De Rodin-tentoonstelling, waarover ik indertijd in Elsevier heb mogen schrijven, is van dien lust-tot-aanpakken — koopmans-energie, voor kunst gebruikt — het schoonste resultaat geweest.

Dit jaar had men zich veel voorgesteld van „een Whistler-tentoonstelling."

Londen was daarmee zoo prachtig geslaagd en uit Londen had men hier steun.

Maar . . . bij een vergelijking met de Rodin-tentoonstelling kan, wie in kunst waarlijk belang stelt, zich verheugen, omdat het mindere succes bij het pogen om werk van Whistler bijeen te krijgen, kan uitgelegd als een nieuw bewijs, dat de dood een kunstenaar wreekt. Het Kringbestuur heeft voor deze tentoonstelling niet minder moeite gedaan en aan deze tentoonstelling niet minder werk gehad dan voor en aan de Rodin-tentoonstelling. Toch is er van een „Whistler-tentoonstelling" geen sprake kunnen zijn. En dit niet, doordien alle menschen in Engeland en Amerika weigerden hunne Whistler's te zenden naar het land, welks regeering zoo kleinzielig was geweest, de Whistler uit het Rijksmuseum voor de tentoonstelling te Londen te weigeren. Neen, de onvoldoende antwoorden op de uitnoodigingen voor Rotterdam moeten verklaard uit de enorme waarde, welke alles wat van Whistler is, gekregen heeft. Zoo heeft deze tentoonstelling bestaan uit een enkel schilderij, een werk uit de jeugd van den kunstenaar, zestien aquarellen, tien of elf pastels, en een paar honderd etsen en litografieën. De minutieuze zorg, waarmee elk van deze prenten was ingepakt — alle glas met papier beplakt, opdat het, brekend, de prent niet zou schaden — heeft aan het bestuur veel werk gegeven. Maar hoe stonden ze ook geprijsd! Honderd pond voor een ets! . . . Had dan de heer C. Bakker, de secretaris van de Londensche Whistler-tentoonstelling, gelijk, die in de voorrede van

HAVEN VAN VENETIË. (ETS).

den catalogus der Rotterdamsche verzekerde, dat Whistler. „met Rembrandt, De Meryon en enkele anderen tot de allergrootste zwart-en-wit-kunstenaars mag gerekend worden"?

* * *

Vooral die vergelijking met Rembrandt heeft aan de sympathie voor deze tentoonstelling kwaad gedaan.

Zijn wij Hollanders te gastvrij? — Ook geestelijk zijn wij altijd een land van doorvoer geweest. En zeker is het hatelijk, bij onze boekhandelaars stapels Frenssen's en Stilgebauer's en Marie Corelli's te zien en naar de exemplaren van Van Looy of Streuvels of Emants te moeten zoeken. Het is waar, dat onze eigen dichters zelden worden gevierd in een reeks recepties, gelijk men pas Verhaeren en jaren geleden zelfs mannetjes als Coppée en Jean Aicard gedaan heeft. Maar hierin is iets begrijpelijks. Toen keizer Wilhelm te Amsterdam was, schoot het volk op den Dam ook anders los dan ieder jaar voor de koningin. En juist van onze schilders wordt de beteekenis wel beseft, al blijft de ervaring van Jozef Israëls, dien men is gaan eerbiedigen, nadat de Engelschman Staats Forbes het voorbeeld had gegeven, een teekenend feit.

Holland's schilderschool is iets zóó ontzaglijks en ook haar heden heeft zóó veel ontzag gewekt, dat wij voor de glorie van een buitenlandschen schilder of teekenaar toch waarachtig niet hoeven beducht te zijn. Zelf roemen wij op prachtige etsers; wij hebben niet enkel Rembrandt gehad; nog hebben wij, ook hierin, meesters. Maar was het, juist daarom, geen dubbel genot, nu de etskunst van Whistler te krijgen? En mocht het op Whistler's debet gesteld, dat de ingenomenheid van een leek zijn naam met dien van Rembrandt noemde?

Het heeft waarlijk kunnen lijken, dat men den doode zijn prijzen misgunde! En deze zeiden immers niets meer, dan dat een in-de-mode-geraakt kunstenaar het maatschappelijk en materieel te Londen of te Parijs beter

heeft dan in Den Haag of te Amsterdam. Wat geen bewijs behoefde.

* * *

Duret's Histoire de Whistler leert, hoe hard de nu beroemde met ce rude métier de peintre heeft moeten vechten. Al vertegenwoordigde het hier tentoongestelde slechts een zeer klein deel van zijn kunst, in al dit bereikte, juist in dit, was een luchtige zwier, welke aan inspanning niet deed denken. Maar daarom is voor den maker de inspanning er wel degelijk geweest en het eenige schilderij van de tentoonstelling wist hun, die de Whistler uit Amsterdam kennen, niet veel anders te leeren, dan dat le génie n'est qu'une longue patience. Want al heeft dit Before the Mirror Swinburne tot een gedicht bezield:

WINKELTJE. (LITHOGRAFIE).

White rose in red rose-garden
  Is not so white;
Snowdrops that plead for pardon
  And pine for fright,
Because the hard East blows
  Over their maiden rows,
Grow not as this face grows from pale to [bright;

den schilder stond nog gansch andere „groei" voor den geest; er was hier zeer zeker eenige „poetry of sight"; in de ordonnantie van het stuk, de plaatsing van het model, kon men iets van het latere streven herkennen; en als iets verkregens mocht men een enkele kleureforschheid roemen; maar het eigenlijke van den schilder Whistler, van den symfonist, die een gansche tentoonstelling in geel maakte en dan, mondain, snobistisch, maar toch ook wel typisch overdreef, door aan alle bezoeksters een geel boeketje te laten bieden – men vindt het te Amsterdam, hier vond men het niet.

Wat men hier vond, waren o.a. prachten van kleine krijt-teekeningen met kleur, figuurtjes als Venus, La Jeunesse, Le Ruban, of als Violet and Gold, Blue and Violet gecatalogiseerd; dingetjes van een volkomen afgewerktheid, heerlijke gestaltetjes, maar gedaan zóó licht en fijn; getooid met kleurtjes, zóó wonder-voornaam; geboren uit een poetry of sight, zóó innig, dat zij tegelijk zeer reëel en zoo onwerkelijk als mooie zeepbellen waren; door hun meesterschap van vorm, hoe schijnbaar makkelijk verkregen, een werkelijkheid van mooie naakte menschjes gaven, maar deze werkelijkheid geheel onder-

geschikt hielden aan de stemming van een immaterieel schoonheidsgevoel. Welk een teere, fijne gracie! Elke teekening was in een bepaalden toon gehouden. Hier was 't figuurtje groen omsluierd met een even er bij passend turkoois lint of bloempje. Daar in 't goud met schitterend rood. Daar weer grauw met lila.

En wie dit gemaakt heeft, is koel genoemd! Ja, hij was, schoon van onzen tijd, bijvoorbeeld niet een socialist. Ook hij had zijn tour d'ivoire. Zooals het een tijd lang mode geweest is, ruw bohémiensch te doen, en, wat bl..., met nog een paar vloeken, van een artiest volstrekt niet te vergen, niet te dùlden dat hij een mensch als een ander zou zijn; zoo is het later, toen o. a. ook de halsboorden een nieuwen vorm gekregen hadden, mode geworden, den mond vol te hebben van gemeenschapskunst Om zoo'n „beginsel" wordt dan kunst van een anderen geest verworpen! Nadat Maurice Barrès, de „nationalist" geworden auteur van Sous l oeil des Barbares, onlangs door Melchior de Vogüé als academielid was verwelkomd, schreef de publicist Nozière: „M. de Vogüé a conclu en souhaitant que M. Barrès échappât, comme l'Ariel de Shakespeare, à l'influence du grossier Caliban et qu'il abandonnât les terres basses de la politique pour planer dans les hauteurs de la pensée pure. C'est un voeu que nous formons tous. Depuis quelques années on a montré un injuste mépris pour la fameuse tour d'ivoire dans laquelle, naguère, s'enfermaient obstinément les lettrés. Cette construction ne me paraît pas si ridicule. J'ai ressenti une réelle tristesse en voyant l'ami de Bérenice rédiger des articles violents et dénués d'élégance, l'écrivain qui railla le député Leveau signer des affiches brutales".

AMSTERDAM. WATERREFLEX. (ETS).

Och ja, die zeden der tour d'ivoire waren waarlijk niet zoo kwaad. De kunstenaar, zuiver vakman, werkman, in het zweet zijns aanschijns het werk volmakend. Zoo wilden 't, hoofden van een kunst-tijdperk, de Goncourts. En den invloed van dien Franschen tijd vinden wij in wat geen koelheid was, maar jaloersche liefde voor 't métier, bij Whistler.

Hem te verwijten, dat hij den boom slechts gebruikte om op een tak zijn lied te zingen: dat een huis, een straat, een gracht, een haven, een stad — niet door hem in volle, fijne karakteristiek werd teruggegeven, maar hem diende om een schoonheidsmotief te verschaffen, is precies even nuttig en billijk

en verstandig, als in de bij te misprijzen, dat ze uitsluitend neerstrijkt op een bloem om er honig uit te halen. Whistler was mondain en modern, verdeeld tusschen Parijs en Londen, hij reisde veel en 't kon hem niet schelen: — liep hij te Venetië? te Londen? te Amsterdam? — Never mind, maar dat winkeltje, zich weerspiegelend in een gracht; die ranke bruggeboog over breed water; die onafzienbare kade aan het watervlak met de slanke silhouetjes van hier een boot en daar iets anders — welke prachtige motiefjes! „Etsen, flaneeren" — Whistler flaneerde in dubbelen zin. En hoevéél heeft hij thuisgebracht! O, voor den eigenaar van het winkeltje of van een historischen gevel, was het om des duivels te worden. Want niets leek minder op een afbeelding dan de fragmentarische vormen, welke Whistler, alles er af denkend, wat niet meewerkte tot schoonheid, van het gebouw onthield, noteerde. Niet om het gebouw, maar enkel en alleen om het brok moois, dat hij er aan gezien had, was het den flaneur te doen. In de reeds genoemde voorrede heeft de heer Bakker het aardig gezegd: „De natuur was Whistler's leermeesteres en zijne waakzaamheid hield zijn geest steeds voor nieuwe lessen van haar geopend. Maar zelfs tegenover haar kon hij zijne onafhankelijkheid niet prijs geven. Ze gaf zooveel, dat hij niet mooi vond en waarmee hij niet te doen wilde hebben, dat hij soms geneigd was haar als een groote bemoeial te beschouwen." Ganschelijk niet ter verrijking onzer kennis, van ons begrip van het leven, werkte Whistler. Maar dat hij, die portretten „symfonieën in die of die kleur," soms nog met een nummer er bij, noemde; de natuur, den mensch, het innerlijke, onzienlijke, toch wel degelijk eerde, liefhad en gretig weergaf als óók — schoonheid: een der schoonste schatten van het Luxembourg-museum te Parijs strekt ten bewijze: Whistler's portret van zijn Moeder.

FIGUURSTUDIE. (LITHOGRAFIE).

* * *

Ik heb u gezegd, dat Rotterdam geenszins „Whistler," maar slechts „wat van Whistler" heeft te zien gekregen. Hiervan krijgt gij nu nog geenszins het mooiste en belangrijkste: van een aantal prenten en teekeningen, welke Elsevier's redacteur en ik gaarne hadden gereproduceerd gezien, moest het Kring-bestuur, op bevel der eigenaressen of eigenaars, den fotograaf een kiek verbieden.

Maar Whistler's bevalligheid straalt u toch hier tegen. Zoomin als zijn gevoeligheid ooit

iets van sentimentaliteit kon krijgen, daalt de charme in zijn werk tot een u-willen-bekoren: het is alles de voor zich zelf bestaande, natuurlijke schoonheid van den aristocraat; het is een zwier, die altijd maat houdt, gelijk de van nature wel-opgevoede zoon van goeden huize doet in bewegingen en manieren; het is een luchtigheid, door zwaren arbeid verkregen, maar die ù geen moeite doet blijken; het is zeer subtiel, maar nooit puëriel; zelfs tegenstellingen, als van fijn licht en donkere zwaarte, schijnen verzacht, opdat er toch niets schaterends en druks zou zijn in wat steeds de kunst hem was: harmonie.

Er is een Whistler van blijkende degelijkheid, van in impeccabele gaafheid rustig zich openbarende kracht. Dezen heeft men inderdaad te Rotterdam niet kunnen bewonderen. Maar de Whistler van voorname fijnheid heeft zich hier wel geopenbaard. In de krijtteekeningen, in aquarellen, in etsen en lito's. — Gij kent het verschil tusschen de woorden gourmand en gourmet. Een kunstenaar, die als een gourmand alle schoonheid naar zich toe weet te halen en te verduwen, wordt meestal gemakkelijker begrepen of althans eerder, gretiger bewonderd dan de kunstenaar-fijnproever, gelijkende op den mensch, die liever niet zou eten om zich te verzadigen, enkel uit verzotheid op dat, heel zijn wezen vervullende, zinnegenot, van te voldoen aan zijn ver-ontwikkelden smaak.

VROUWENFIGUUR. (ETS).

Théodore Duret, die zich werkelijk een critique d'avant-garde mocht noemen, heeft over de techniek van Whistler, over het kundige, vernuftige, fijn-gevondene, fijn-gevoelde en knap-bewerkstelligde in Whistler's kleuren-wisselingen, in zijn werken met de verraderlijke waterverf, met één woord over de knapheid van den schilder uitvoerig en met overtuigende kennis-van-zaken geschreven. Doch — was ik hier niet aan beknoptheid gebonden: — liever dan zinsneden over deze deugden, vertaalde ik een bladzij, waar, bij de uiterste juistheid-van-toon, de gevoels-kieschkeurigheid wordt geroemd, waarmede alles is gekozen en samengesteld. Er is bij Whistler een stijl-verfijning, welke merkwaardigerwijs door academici, wie het steeds om stijl te doen is, niet of eerst zeer laat is erkend. Whistler, in veel een voorganger, heeft ook vroeg medegevoeld het decoratieve streven onzer dagen en getoond dat de zorgen van den schilder verder mogen of moeten gaan dan de buitenwanden der lijst. Zijn lievelingswoord

arrangements zegt in dezen genoeg. Zijn werken zelf waren arrangementen, symfonieën, harmonieën: — „in" groen, „in" grijs, „in" blauw en zilver, „in" blauw en goud, „in" zwart en goud, „in ' zwart . . . en altijd uit de werkelijkheid, maar deze vereenvoudigd, uit deze het kenmerkende genomen, als een Liebig. De stad, de straat, het huis, de winkelpui, de markt, de haven; het strand en de zee; de vlakte en landschapshoekjes; lichteffecten, bijvoorbeeld van huizen met kunstlicht, dat spiegelt in water. De meest verschillende gegevens konden dienen tot zijne arrangements. Vaak „doen" deze vreemd: het is een hooghartige zonderlingheid, hierdoor voornaam, doordat alle „épateer"-lust, alle streven u te verbluffen er even vreemd aan is als de gedachte ù te bekoren. Al spoedig keert in uwe gedachten de aanvankelijke verwondering zich tegen u zelf. Gij léért begrijpen en bewondert. Gij herkent, gij zijt overtuigd van de juistheid, gij voelt u staan voor de werkelijkheid, welke alleenlijk onalledaagsch is, schoon het werk u vaak, bij beter beschouwen, uiterst-eenvoudig blijkt.

Dezen indruk maken vooral de portretten. Gij hebt van „nocturnes" hooren spreken en van portretten „in" dien of dien toon. Gij zijt vóór het stuk gekomen met de gedachte iets ongewoons te zien. En zoo doet gij — aanvankelijk. Maar later, in uw herinnering, leeft een zeer scherpe, zeer fijne psychologie, door den artiest u voorgehouden, voorgedragen met een voorname kieschheid, die ge gaarne gelooft, dat deze door de Fransche school gegane Amerikaan aan het Engelsche karakter dankte.

PORTRET VAN ARTHUR SEYMOND.

Wij hebben hier te Rotterdam een natuurgenot, dat merkwaardigerwijs door schilders wordt veronachtzaamd. Wie op een bovenkamer van het koffiehuis op onzen „bult", het terras aan de rivier, zich zou mogen inrichten als schilder, hadde de meesterstukken op ieder uur van den dag en den nacht vóór zich. Ik denk er me vaak dien geboren Rotterdammer Breitner; ik geloof dat Jacob Maris er een genre zou hebben gevonden, dat bij zijn schoonste zou hebben behoord. Maar ik zie er, bij schemer, bij avond, bij mist, ook telkens reeksen Whistler's. Nocturnes zijn het, in blauw en zilver, in rood en geel, in zwart en goud. . . .

Op de tentoonstelling in den Kring hebben we alle Nocturnes gemist, gelijk het portret van Lady Campbell, de donkerte in gaand, terwijl ze met zenuwachtige beweging den handschoen toeknoopt, het hoofd buigend en omwendend met een beweging van onbeschrijfelijke gratie; gelijk het portret van Duret in rok en met een roze domino ons sprekend van karnavalspret; het portret van Sarasate, met zijn viool

op ons toekomend uit de duisternis; het portret van Carlyle: profiel tegen grijzen muur, het hangt iets voorover, het peinzende hoofd, het leeft, zooals koppen van Rodin leven — een zenuwleven, een in trekken-bewegelijkheid zich uitend zieleleven dat zich niet verbergen kan....

Ach, wel is ons veel onthouden! — Maar wanneer ik denk aan de winkeltjes-aquarellen, aan die evocatie van Scheveningen, aan die goddelijke liefhebberij om met het alleruiterste van luttele stofexpressie de atmosfeer, de stemming: het uiterlijk en de ziel van een strandgezicht ons voor te houden. Of ik herinner mij de volledigheid van een met enkele lijnen geëtste figuur, de kleurenpracht vaak in dat zwart-in-wit, de heerlijke levendigheid in dat lijnengedartel: of het een brok van een huize-gevel of een gansche kade met haven moest geven... dan ben ik voor wat wij wel hier gehad hebben, ook al dankbaar.

Het kan prachtig zijn, in onze vergekomen beschaving ruig-forsch zichzelf te blijven als een krachtstype uit den oertijd. Maar schitterend kan geesteshoogheid eveneens blijken. wanneer men in die beschaving staat, in de „serres chaudes" van onzen tijd, in het vermoeiende hersen-dandysme; wanneer men te Londen bijna even bekend is als de prins van Wales of Gladstone — en men toont, óók, zélfs in zijn kunst, de kenteekenen van dat salon-bestaan; maar men houdt zich in zijn werk dan toch uit de oppervlakkigheid, men legt in zijn arbeid de zielediepte van den monnik, met het gemak van den man-van-de-wereld.

SNEEUW

DOOR

S. G. REDDINGIUS VAN HARLINGEN.

Blanke sneeuwe, sneeuweschijn,
Lichte blinkeglans —
Dwarrel dartel vlokjes fijn,
In je wisseldans.

Mij laat je verwonderd staan,
Gansch verbaasd door 't licht —
Van je dwaze warrelgaan,
Aardig is 't gezicht —

Blanke sneeuwe, sneeuweschijn,
Lichte blinkeglans —
Dwarrel dartel vlokjes fijn,
Licht in wisseldans.

HOLLANDSCHE SPOTPRENTEN IN DE NEGENTIENDE EEUW

☦ ☦ ☦ DOOR Dr. H. E. GREVE. ☦ ☦ ☦

INLEIDING.

Een voorloopige uitwerking van verzamelde gegevens over de karikatuur in ons vaderland, uit een tijd toen onze spot niet meer als in vroeger eeuwen de enge landgrenzen over en de wijde wereld inging: een vóórstudie dus, en méér niet, beoogen deze enkele opstellen te zijn.

* * *

Alwie met veel goede voornemens en een weinig vertrouwdheid met het werk van de beste buitenlandsche karikaturisten uit vroeger en later tijd, de volumineuse portefeuilles met Hollandsche spotprenten één voor één gaat doorbladeren, zal in den aanvang een niet geringe teleurstelling ondervinden. Afgaande op den roep, die van onze oudere spotprentkunst uitgaat; van haar historisch zoo belangwekkend karakter; van haar invloed en haar gewildheid op de Europeesche markten van een paar eeuwen her, — afgaande op dit alles, verwachtte men toch eigenlijk méér: meer raakheid, meer ontroering.

Er behoort werkelijk een flink uithoudingsvermogen toe om met gelijkmatige belangstelling het lijvig dossier onzer spotprentkunst dóór te gaan en de nalatenschap onzer spotprentteekenaars onder benefice van inventaris in haar geheel te aanvaarden. Men zal, en niet zoo geheel ten onrechte, tot de slotsom komen, dat maar enkele prenten voor de eeuwen in volle frischheid bewaard bleven door de bederfwerende kracht van zuivere satiriek. Men zal onze oude karikatuur arm bevinden aan trotsche overtuigingen, sterk sprekende persoonlijke sentimenten; arm vooral aan eersterangs teekenaars.

Onze satirieke kunst is, vergeleken bij buitenlandsche, in haar geheel nooit meer dan goede tweede-rangs kunst geweest. Zelfs in haar bloeitijdperken ligt een zekere eentonigheid, men zou kunnen zeggen, verveling, over haar gansche wezen verspreid. De dingen treffend, klaar, compact te zeggen; met welgemikte felheid het kardinale in een toestand of gebeurtenis treffen: zie, dàt hebben onze spotprentteekenaars maar bij uitzondering verstaan.

Voor een deel mag men het minder opgetogen oordeel op rekening schrijven van het feit, dat wij thans te ver afstaan van de tijden toen deze prenten ter jolige propaganda over straten en pleinen van zeventiend' eeuwsche stadjes trokken. Na twee, drie eeuwen vervloog de essence der actualiteit; en de late beschouwer staat voor zoo menig duf raadsel waar eenmaal de Tijd en het Leven zelf te schaterlachen stonden. Zeker, wij kennen het gedachtenleven niet meer van hen, die eenmaal in hoekjes en verborgen plekjes de guitige geheimtaal dezer prenten wisten te verstaan. Het kost ons te veel omslachtige inspanning om die geheimtaal thans na te spellen; de gemeenschap tusschen feit, prent en beschouwer is gestoord, de vonken van geest en geestigheid springen niet meer over, het intieme contact is verbroken.

Maar zou dit ook wel in die mate het geval zijn, als wij in de haaltjes en de groefjes en de streepjes de tinteling en schittering beven zagen van een mooie, persoonlijke verontwaardiging, die eenmaal de etsnaald bestierde? Zou het niet ànders zijn, wanneer de oude prent niet louter ware het starre graf van een lang gestorven feit: wanneer zij in haar matten ouderdom nog sprak van lang-vervlogen herinneringen, lang-vergeten smart en lang-gedoofde hartstocht?

Ja, ons oordeel màg beïnvloed zijn door de herinnering aan de kostelijke nalatenschappen van karikaturisten, die ons nader staan; van hen, die in de karikatuur het menschelijke

maatschappelijke hebben gebracht, waardoor aan het voorbijgaande-feitelijke een waardeteeken voor alle tijden werd opgedrukt. DAUMIER, LEECH, THÖNY, laten zich niet straffeloos in het gezelschap dwingen van DUSART, DE HOOGHE en SMIES!

* * *

Ook brenge men in rekening de omstandigheden, onder welke onze spotprentkunst in het begin der zeventiende eeuw is opgekomen, in het midden dier eeuw al driester en ongebondener huishield, aan het einde der eeuw haar hoogste orgieën vierde, waar na het verval snel is gekomen.

In geen land ter wereld beschikte toen nog de kritiek over die vrijheid van zeggen, gelijk in de Zeven Provinciën; geen land, waar de pers die vrijheid bedong en haar die winstbrengende vrijheid zóó gaarne gelaten werd. Werken, die elders geen drukker vonden, werden hier met graagte ter perse ontvangen; vreemde schrijvers, die in hun eigen land wel afnemers maar geen uitgevers hunner boeken te vinden hadden, smokkelden van uit Hollandsche drukkerijen de gevaarlijke spijze eigen landgrenzen weer over.

Evenzoo gebeurde het de satirieke pers. Hoevele prenten werden hier van uit het buitenland besteld, hoevele werden dáár geconcipieerd en hier uitgevoerd; hoeveel prenten spraken hier vrij uit, wat ginds gedacht, maar niet gedrukt mocht worden; hoeveel teekenaars en graveurs werkten hier uitsluitend ter bevrediging van buitenlandsche markten!

Het gevaarlijke van zulk een onaangetast monopolie te mogen bezitten, is duidelijk. Wanneer niet scheppings-krachtige en daarbij oorspronkelijke karikaturisten onvermoeid burijn en etsnaald in ateliers en werkplaatsen van satirieke kunst telkens weer slijpen en scherpen; wanneer het bijtend-vocht, dat straks de koperplaat ontvangen zal, niet aangezet wordt met het bijtend kunnen van geest en vernuft beide: dan wordt te licht het bestel- of exportwerk tot geestlooze, futlooze, slappe industrie. Het gevaar voor haastwerk, maakwerk, stukloon-werk is dáár al zeer groot, waar niet alleen de verontwaardiging maar ook het mercantiel bejag tot spotten dringt.

Aan dit gevaar is de Hollandsche spotprentkunst niet ontkomen. Men kan met spijtige gerustheid verklaren, dat wij zelf de markt bedorven hebben.

* * *

En toen de markt eenmaal bedorven wàs;

P. VAN WOENZEL. SPOTPRENT OP DE KOMST DER FRANSCHEN IN HOLLAND.

toen daarenboven de achttiende eeuw ook elders de vrijheid tot spot en kritiek genomen had; en toen de politieke en economische ontwikkeling van de rondom ons liggende rijken tot de moderne botsingen leidden, die het welig opschieten van nationale karikatuur ongemeen bevorderde: toen bleek al heel spoedig een ander nadeel verbonden te zijn aan het internationaal-commercieele karakter en aan den internationaal-industrieelen hang van onze karikatuur.

Eenmaal verdrongen van de gretige vreemde markten, bleek toen eerst recht, hoe arm wij altijd waren geweest in één opzicht, de gansche „gouden eeuw" dóór: in zelf-kritiek. Onze drieste karikatuur en dolle spot waren maar àl te graag gericht geweest tegen den buitenlandschen vijand; wij hadden onzen fijnen neus maar al te graag gestoken in andermans zaken en zakken. En het gevolg daarvan? Een nationaal-maatschappelijke karikatuur uit de zeventiende eeuw bezitten wij, in vergelijk met de politieke, zoo goed als niet.

Men komt van zelf tot de overtuiging, dat onze oude karikatuurkunst grootendeels geleefd heeft op de tijdelijke verlegenheid van anderen. Ons partijkiezen-vóór ging te dikwijls samen met partijtrekken-vàn. De series en bundels spotprenten zijn niet zoozeer het te-veel aan innerlijke kracht, als wel het batig saldo van buurt-schipperij in internationale geestigheids-artikelen. Niet het inwendig leven, het innerlijk verlangen, de zelfontevredenheid van een v o l k vinden wij daar in die stapels spotprenten uit het volle zeventiend' eeuwsche Holland, maar in de eerste plaats de getuigenissen van de belangrijke politieke verhoudingen van een burgerlijke handelsstaat tot het feodale buitenland.

Wel is opmerkelijk, dat zoowel in het partijkiezen-voor als in het partijtrekken-van de slimme kansberekening, de snel beslissende energie, de taaie dóórzetting is van den handelsman. Wist hij, dat door zóó partij te kiezen, politiek en commercieel de beste slagen te winnen waren in 't veld, of in de diplomatenkamer, of op het handelskantoor, dan wist hij mede, dat die en deze artikelen op deze en gindsche markt zouden worden begeerd en toegelaten. En hij maakt op bestelling die artikelen, brengt er die artikelen. Zóó deed hij ook met de spotprent.

Maar waar blijft zóó de drang en de tijd tot zelfkritiek voor den handigen, handelenden handelsman? Wèl merkwaardig is, dat bij ons de zelf-kritische buien samengingen met... geldcrisissen: de Tulpenhandel en de Law'sche speculaties. De spotprenten op den laatstgenoemden crisis waren trouwens zeker niet minder ook voor het buitenland bestemd. Daarentegen ontbreekt zoo goed als geheel elke sociale karikatuur in den geest van het genre door BREUGHEL geïnaugureerd.

* * *

Missen wij dus in onze oudere karikatuur te sterk het waarachtig-levende, door het gebrek aan sentiment bij onze teekenaars, door de afwezigheid van het algemeen-menschelijke en het algemeen-maatschappelijke: toch moeten wij zeker ook nog een anderen factor meerekenen, willen wij onze teleurstelling verklaren kunnen. En die factor is de uitbeelding en de stoffage dier prenten, ten nauwste samenhangend met de techniek van plaat-vermenigvuldiging, welke onze voorouders ten dienste stonden.

Als gravure, als ets en als zwartekunstplaat kwamen de prenten, ook dus de spotprenten onder de menschen.

Voor de gravure en de ets wordt een spiegelglad gepolijste, dunne koperplaat gebezigd. De g r a v e u r graaft daarin met het burijn de aangegeven lijnen der teekening uit. Deze scherpe greppeltjes en slootjes in 't koper worden later met de drukinkt vol gewreven, en het afdrukken begint.

De e t s e r prepareert eerst de plaat door er een dun laagje vernis gelijkmatig overheen te leggen; hierin krabbelt hij de teekening met een fijne etsnaald tot op het koper, legt daarna de koperplaat in een bad van bijtend vocht, dat het koper op de bloote, niet door het vernis beschermde plaatsen aantast. Al naar gelang de plaat korter of langer aan deze inwerking bloot staat, komen in 't koper meer of minder diepe putjes, die tezamen vlakken of lijntjes vormend, later de drukinkt zullen vasthouden, waarmede de plaat wordt

„HET JAAR 1804!" (MULLER 5641*b*).
SPOTPRENT OP DE LUCHTBALLON-REIZIGERS HOPMAN EN LOUDE.

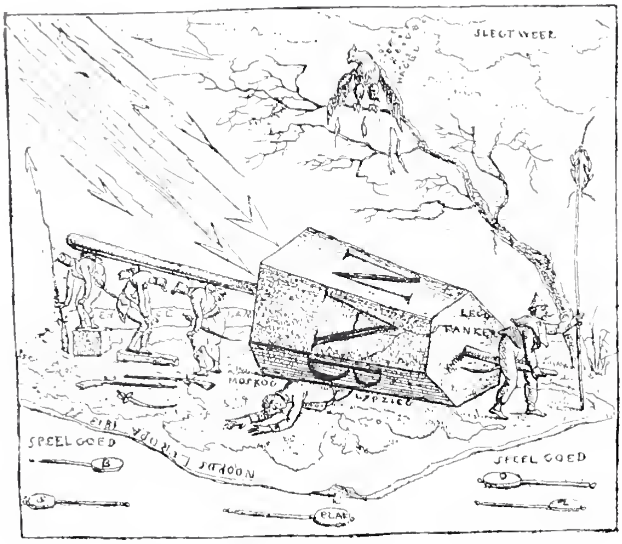
ingewreven. Hetzelfde gebeurt natuurlijk met de krasjes, die de naald door her vernis heen in de koperplaat maakte.

De zwartekunst-plaat ontstaat juist andersom. Men begint daar de koperplaat met behulp van een instrument aan de oppervlakte te kerven en ruw te maken: hoe gelijkmatiger en fijner de korrel daarbij wordt, hoe beter. Daarna eerst gaat men de teekening op de plaat overbrengen door den korrel weer weg te kloppen waar de teekening lichtplekken vertoont. Hiermede kan men de fijnste nuanceeringen van donker tot licht bereiken.

Zeer in het kort is dit de beschrijving der drie voornaamste technieken. De gravure, de strengste en gaafste lijnteekening eischend, brengt de minste bij-bewerking mee; zij is de krachtigste en minst afslijtende. De ets stelt in de gelegenheid zeer fijne verschieten en verschillende lichteffecten te bereiken. De zwarte-kunst is fluweelig en zacht, maar van de drie de bewerkelijkste en teerste, en dus de minst gebruikte.

Alle drie eischen echter vakbedrevenheid, handigheid en tijd. En zij zijn duur. Op deze technieken aangewezen tot in de eerste decenniën der negentiende eeuw, is de karikaturist gedwongen de koperplaat zoo nuttig en productief mogelijk te laten spreken van het onderwerp en al wat daarmede samenhangt. Eén plaat moet bevatten, wat wij thans in onze spotbladen door drie, vier reproducties in goedkoopen clichédruk behandelen.

Leidt de duurte der platen dan eenerzijds ook tot het voordeel, dat alléén dàn karikaturen verschijnen als er werkelijk gespot moet en mag worden, terwijl de noodzakelijkheid van „bladvulling", die onze tegenwoordige spotbladen blijkbaar maar al te dikwijls in wanhoop brengt, niet bestaat, zoo is er ander-

DE TERUGTOCHT UIT RUSLAND. (MULLER 5818)

zijds een groot nadeel aan de kostbaarder techniek verbonden.

De langzame bewerking en de duurte der platen maakt, dat de oude spotprenten gewoonlijk te veel tegelijk brengen. Ze zijn dikwijls overladen met figuren en teksten; alles wat een gebeurtenis aan bijkomstigs te commentarieeren oplevert, vinden wij daar ook bijeengegaard, moeilijk wringend tegen elkaar. Zij zijn te uitvoerig in het bijkomstige, waaronder de hoofdzaak lijden moet. Niet zelden zijn drie, vier plans, boven- en benedenhoeken bevolkt met personen, fazen van ontwikkeling van het uitgebeelde gebeurde of in verband met elkaar gedachte.

Als de plaat zelf niet allen uitleg, die in langen teksten bij de personen en voorwerpen staat, bevatten kan, helpen ondergedrukte verklaringen het geheel bevattelijk maken. Deze sleutels zijn dikwijls maar al te onontbeerlijk om de bedoeling van den teekenaar te begrijpen.

Iedere prent vereischt echter zoodoende een tijdroovende bestudeering. Wij, verwend als wij zijn door de beknoptheid onzer moderne satirieke kunst, die journalistieke prentkunst bij uitnemendheid, zullen ons moeilijk en ongaarne inwerken in de verwardheid, den naslag der verwijzingen van prent naar tekst en omgekeerd.

De weergave der gedachte staat ons al even verre als de tijd, waarin de prent ontstond

* * *

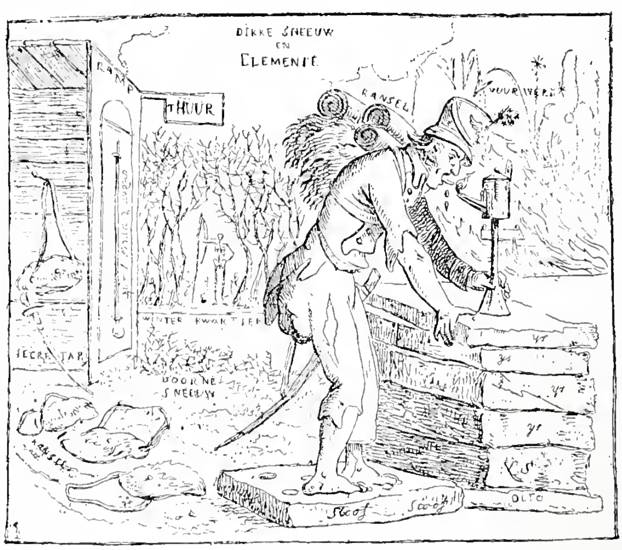
Moeten wij, dit alles bedenkend, onze portefeuilles vol prenten en platen, zuchtend weer toesluiten en opbergen bij zooveel historisch belangrijks maar niet voor elken smaak aantrekkelijks?

Het zou mij spijten, wanneer dit de uitwerking van den eersten indruk moest zijn.

Het eerbiedwaardig aantal tot barstens toe gevulde portefeuilles met satiriek prentwerk, bevat een nalatenschap van kultuurhistorische gegevens, die wij tot op heden nog te weinig dankbaar aanvaardden. Daar ligt een materiaal opgehoopt, dat eenmaal in den kring der belangstelling gebracht, de bewerking ten volle waard zal blijken.

Het gezamelijke *oeuvre* onzer oude karikaturisten vraagt een eerlijke waardeering voor zooveel vlijt — koopmansvlijt; voor zooveel invloed — den invloed van den geldenden koopman; voor zooveel kwistigen overvloed — den overvloed eener koopliedenklasse, gelukkig in haar willend wagen.

Onze karikatuur is nu eenmaal niet getruffeld, noch gezouten, noch gistend als de

DE TERUGTOCHT UIT RUSLAND. (MULLER 5818).

Fransche, de Engelsche, de Duitsche; ze is, als dat andere exportartikel en Hollands glorie: bijwijlen vol pittige, straffe komijntjes . . . .

I.

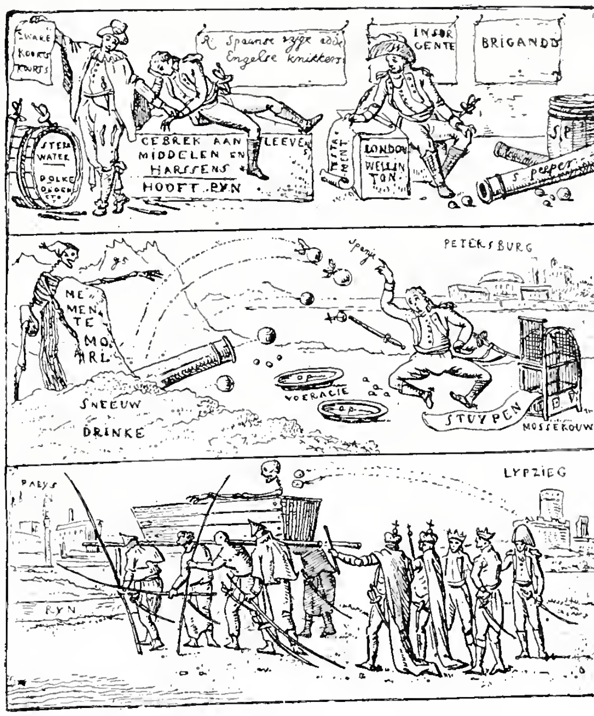
Tot 1815.

Wij staan thans aan het begin der negentiende eeuw; een begin, dat samenviel met het einde van een tijdperk: het Napoleontische. Dat het voorradig materiaal van satirieke kunst uit de eerste decenniën der jonge eeuw overwegend bestaat uit spotprenten op Napoleon en Napoleon's val: dit behoeft dan ook geen nadere verklaring.

Vergelijken wij de karikatuur uit onzen „Franschen" tijd eerst met die uit vroeger eeuwen.

Wanneer wij haar internationale beteekenis uitzonderen, geldt het in de vorige regels gezegde nagenoeg geheel ook vóor de karikatuur uit den aanvang der negentiende eeuw.

Men mag hier en daar, na den Patriottentijd, vooruitgang bespeuren in geest, in kunnen, maar over het geheel is de karikatuur uit de eerste vijftien jaren der jonge eeuw meer voortzetting dan tegenstelling of ontwikkeling van het voorafgaande. Techniek en opvattingen der karikatuur-kunst zijn vrijwel dezelfde gebleven. Alleen worden thans, beduidend méér dan vroeger, uit de vrije hand of met behulp van schablonen kleuren aangebracht, hetgeen de prenten levendiger, fleuriger maakt.

DE TERUGTOCHT UIT RUSLAND. (MULLER 5818).

Ook verschijnen de prenten nog alle afzonderlijk. Eerst veel later zal de karikatuur behalve journalistieke ook periodieke kunst geven.

Nu zijn toevallig de eerste spotprenten, die wij in de Hollandsche karikatuur der negentiende eeuw tegenkomen, afwijkend van de gebruikelijke wijze gepubliceerd, n.l. in verband tot een los gedrukten tekst en in kleine bundels bij elkaar gehouden.

De eerste karikaturen uit het begin der nieuwe eeuw vindt men in een almanakje bijeen, dat in de jaren 1800 en 1801 verscheen als voortzetting van die uit de jaren 1792, 1796 en 1798. De gemeenschappelijke titel luidt: „De Lantaarn voor 1800 door Amurath Effendi Hekim Bachi", achter welk pseudoniem zich, teekenaar en schrijver, Petrus van Woenzel verschool.

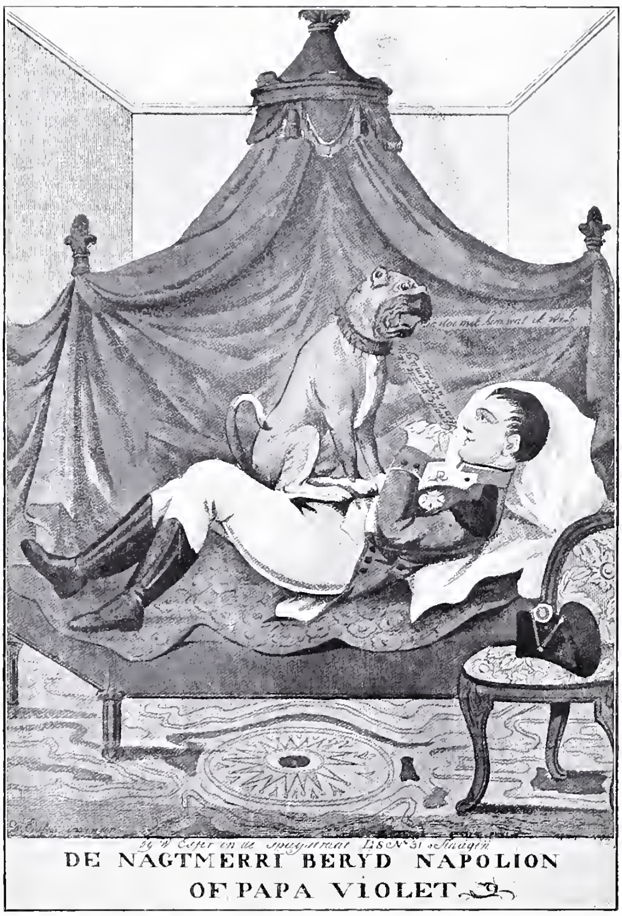
DE TERUGTOCHT UIT RUSLAND. (MULLER 5818).

Verrassend is het, de kleine prentjes, vijftig in getal ongeveer, waaronder enkele dubbele, te bezien, aandachtig te bezien. Ze zijn zoo frisch geteekend, de uitbeelding der gedachte is zoo aantrekkelijk-origineel; de teekenaar is werkelijk... geestig! Wilde men zijn politieke richting omschrijven, dan zou men hem tot de on-politieken moeten rekenen: zeer wel begrijpt hij de noodwendigheid van de frissche revolutionaire opruiming in ons stoffig regenten-Holland; maar partijman kunnen wij hem niet noemen.

Kostelijke prentjes heeft hij gemaakt, zeide ik.

Daar is, in de Lantaarn van 1796 een tegenstelling tusschen het Nieuwe- en het Oude Licht. „'t Oude-Licht" is satiriek, „'t Nieuwe-Licht" symbolisch uitgebeeld; en van PETRUS VAN WOENZEL's wijze van spotten geeft dit eerste prentje een goede voorstelling. Een gepruikte aap, gerokt en gebeft, zet daar, ten overvloede zeggen wij bijna, den domper over een armzalig brandend kaarsje, dat op den rug van een beaat suffig grauwtje staat. Een jong discipel-aapje leest daar uit een foliant de woorden: „E n w ij z ij n a a p e n g e b l e e v e n".

Uit den almanak van datzelfde jaar leeren wij van een ander etsje, hoe VAN WOENZEL over de revolutionaire leuzen dacht. Wij zien daar een grooten kop met flinken voorgevel uit den linker bovenhoek steken. En aan dien neus, klaarblijkelijk van het „Volk", van de „Massa", trekken een predikant en een vrijheidsman De bedoeling wordt onderstreept door de toevoeging van een blaasbalg, waarop de woorden: „Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap". Kindertjes blazen op den voorgrond wat zeepbellen. Heeft de teekenaar niet willen zeggen: de massa is dom, de fraaie revolutionaire leuzen waar het naar luistert zijn wind, en alles is schoon maar vol leugen en vluchtig als luchtbellen?

W. ESSER. SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5902).

Zie, hoe de teekenaar weet uit te beelden, hoe hij denkt over de komst der Franschen en de Fransche revolutionaire ideeën in ons kalme vaderland! Als het Paard in Troje, zoo worden ze hier ingehaald, gesierd. Bloemen strooien de kinderkens voor het afgevaste, uitgerammelde en klappertandende karkas. Burgers buigen eerbiedig, juichen uitbundig. Maar, zegt de teekenaar, de „Rechten van den Mensch"... brengt ons een kwakzalver; zij, die er den mond vol van hebben, zijn als het papegaaiedier met zijn „rechten-lorretje"! En als men het overgeplakte lipje van den kruiwagen links optilt, — de kruiwagen vol „kool! kool! kool!" —, dan vindt men daaronder de bekende vrijheidsleuzen: „Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap". En tilt men het lipje, waar deze leuzen op staan, ook op, dan leest men de woorden: „Eigenbelang, Wraak, Heerschzucht".

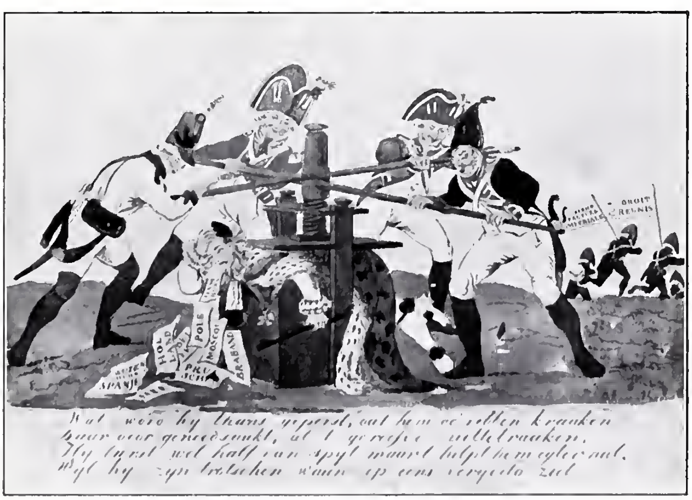
Nu de prent zelf. Wie GILLRAY's werk kent, weet terstond, dat VAN WOENZEL onder Engelschen invloed stond. Het lellebellige

vrouwtje, dat rechts van de plaat, koffie schenkt, is zóó weggeloopen uit een plaat van den genoemde. De mannen-physionomieën zijn die van door Engelsch prentwerk algemeen bekend geworden types.

W. ESSER. SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5908).

De prent is een van VAN WOENZEL's beste. En om nog een andere reden reproduceerde ik haar hier. Ik meen, dat wij hier een allereerste Hollandsche karikatuur op Napoleon vóór ons hebben. Vlak onder den bek van het monster-paard staat een opvallend rustig mansfiguurtje temidden der drukte, de armen gekruisd, een tulband op het hoofd Als men het figuurtje goed beziet, kan men bijna niet twijfelen of hier is Napoleon bedoeld, afgebeeld in een fantastisch gedacht Turco-Fransch uniform tijdens den Egyptischen veldtocht.

SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5914*b*).

Deze onderstelling wordt nog bevestigd door het onderschrift, waar de „Intrêe van 't Trojaansche Paerd in Bestiania" gedateerd wordt: „het XVIII[de] Jaar na de geboorte van den Heere C. Kattekwaad". Telt men bij het geboortejaar van Napoleon, 1769, deze 18 op, zoo krijgt men 1787, het jaar van den Franschen inval.

En zóó zou zoo menig prentje beschreven en bekeken willen zijn! Waarlijk, men zou gaarne willen, dat deze serie met haar geestige, 'n tikje filosofische satiriek, het begin had mogen zijn van een luisterrijke, gelouterde, jonge spotprentkunst in Holland.

Of de Fransche overheersching er schuld aan mag gehad hebben, dat de Hollandsche spotprent, die zóó frisch het begin der negentiende eeuw inzette, langen tijd dood schijnt en daarna maar flauw op-leefde? Zeker is het, dat het begin der eeuw, buiten VAN WOENZEL over nog enkele goede krachten heeft beschikt. die in later tijd niet meer voor den dag komen.

Zoo is daar bijvoorbeeld een wel zwakke, maar toch verdienstelijke serie van acht prentjes door SMIES en MARCUS: twee aan twee maatschappelijke toestanden in beeld en tegenbeeld hekelend. „De Waereld in de XIX[e] Eeuw" noemden de teekenaars de serie. Men ziet er een ontzettend pedanten concert-mandolinist gevierd en begaapt in een deftig Felix-Meritis gezelschap; daartegenover een oud, verloopen straatmuzikanten-type.

Een ander tweetal geeft de tegenstelling tussche.. de balletdans en de boerendans: gekunsteldheid hier, natuurlijkheid en gemeendheid dáár. Zie, zóó bemint men op 't tooneel, al pirouetteerend in 'n tooneelboom griffelend: „Ik zweer te beminnen voor altoos". In de boerenherberg vrijt men reeëler, echter, knie aan knie en onder een glas rood met suiker!

Heel sentimenteel, maar heel braaf gemeend. Eigenlijke satiriek ligt er maar héél dun over; humor alleen in de groteske uitbeelding van een zelfmoord op 't tooneel: een prima-donna, die zich met een heerlijk gebaar in met bloed gevulde varkensblazen prikt, zoodat de roode fonteinen overal heen spuiten.

Maar welk een aanstekelijke humor ligt er in twee andere platen van SMIES, die beide betrekking hebben op de eerste luchtballonreizigers in ons land, Hopman en Loude!

Het eerste prentje geeft de voorbereiding tot de oplating: het vullen van de ballon. De verwarring, het tumult op deze prent laat zich niet zoo maklijk beschrijven: manden, vaten, kisten, met ballast, levensmiddelen, chemische stoffen, instrumenten liggen daar opgestapeld; zink, zand, wijn, gist, „vitriol" wordt er nog op 't laatste oogenblik door 't dringende publiek gesjord; een kinderwieg moet ook nog mee!

Het andere prentje geeft de voorbereidingen der luchtschippers zelf: het dicteeren van hun testament. De plaat spreekt voor zich zelf.

Van SMIES, een veel te weinig bekend artiest, die veel met FOKKE SIMONS samenwerkte, ken ik nog een groote plaat: op de allernieuwste kunst van menschen-maken langs chemischen weg. Het gegeven werd bijna honderd jaren later nog eens behandeld door een Duitscher uit het bittere einde der negentiende eeuw: HEINE, in de „Simplicissimus." „Het is mij", zegt daar een oog-omkringd professor tot zijn collega's, „nu eindelijk gelukt langs chemischen weg een foetus samen te stellen: nu kunnen wij met alle kracht tegen de onzedelijkheid te velde trekken". Dacht men, dat bij SMIES de satirieke pointe àlles, het gegeven onderschikt bleef evenals bij HEINE? Welneen: het geval, het potsierlijke van de verbazingwekkende kunst is genomen; de fantasie van SMIES schiep een apothekerswinkel, vormen waarin heele menschen worden gegoten, flesschen, trechters, een heel arsenaal vol! Met een knipoogje en op oud-Hollandschen oubolligen trant in 't caustieke vallend, teekent hij er dienstbooi bij, die zich klaarblijkelijk maar liever bij den ouden trant gehouden heeft.

Zóó is SMIES: ouwe-heerig goedlachs, sombertjes op zijn tijd als hij aan den Dood denkt, filisterachtig-wijsbegeer over Kant sprekend, en met de achterdochtige verlichting van een burgerman, tuk toch op schokjes, neerziend op de in de mode komenden nieuwigheden.

Er zit in deze Hollandsche maatschappelijke karikatuur veel hinderlijk klein-burgerlijks. Van groote, beginselvaste, ruime karikatuur is er geen sprake.

Maar er is iets guls toch in, iets ronds, wat ons méé doet lachen: niet om de prachtig gevonden, àfmakende satiriek, niet om de kitteling van een lekkere hekeling; maar omdat we daar op oude-ooms-manier hooren vermanen, ondeugend plagen, met een tik Hollandsch-zedenmeesteren er bij op den koop toe. 't Is grappig, 't is joviaal, 't is rond, zonder sous-entendu, zonder Witz, zonder fun!

* * *

Ondanks het makke karakter, dat niet zoo heel veel beloften voor bijtenden spot inhoudt, zouden wij toch graag uit dezen tijd naast de maatschappelijke, ook de zuiver politieke karikatuur willen zien.

Maar deze is er zoo goed als niet. Uit 1799 dateert nog een spotprent op de landing der Engelschen in Noord-Holland; een plaat, die, zoo ze al oorspronkelijk is, sterke herinneringen opwekt aan Engelsche prenten. Verder, uit 1803, een spotprent op den vrede van Luneville en de daar door ons geleden verliezen.

Het zijn in deze tijden de Engelsche graveerijzers en etsnaalden, die, opnieuw onder een gunstige conjunctuur van monopolie-toestand de karikatuurmarkt beheerschen. Engeland, het eenige land in West-Europa, dat geheel buiten Napoleon's machtssphеer bleef, had al sinds jaren den onbarmhartigsten spot over de Revolutie en de uit haar geboren Revolutiemannen uitgestort. GILLRAY, voor wien een standbeeld behoorde te staan naast dat van

Nelson, en mèt dezen grootsten politieken teekenaar der achtiende eeuw CRUIKSHANK, BUNBURY en hoe zij verder heeten mogen, hebben een nationale antipathie tegen Napoleon geleid in de allerbeste van hunne prenten. Wie deze prenten wil leeren kennen, vindt twee omvangrijke speciale studies over Engelsche spotprenten tegen Napoleon; van Ashton *) en van Grand-Carteret. †)

Dáár, in Engeland, werd gezegd, alles wat gezegd kàn worden in de karikatuur — en dat is zéér veel; en daar werd geheel uitgesproken, wat in verder Europa maar half gedacht mocht worden.

Eerst na Napoleon's terugval uit Spanje en Rusland duikt hier en daar in hoeken en gaten de Europeesche karikatuur tegen den als Overweldiger gevoelde op.

Uit dien tijd hebben wij machtig mooi werk: van GOYA, die zijn land zoo bitter liefhad, Spanje, dat onder klerikale overheersching vermolmde en tot wie de bevrijdende revolutie zoo smartelijk komen moest. Zoo dramatisch als GOYA de ellende van zijn vaderland in bitter-hoopvolle stemmingen neerlegde in zijn etswerk over den oorlog, zóó is nergens in Europa de ongelukkige veldtocht in Spanje door de karikatuur vereeuwigd. En na Spanje ook die naar Rusland niet.

„NAPOLEON DE ZOTSKAP." (MULLER 5909).

GOYA's werk is niet populair geworden in de tijden van het bestoken van Napoleon's flanken; het is te locaal, het is te somber om populair te worden. Uit Duitschland kwam *de* prent, die bij duizenden exemplaren en in tientallen van navolgingen over Europa vloog. Het is de overbekende Napoleon-kop van VOLZ, waarvan het gezicht is samengesteld uit lijken in verwrongen houdingen, die de verbeelding der massa in lager vlucht greep.

Naast deze overbekende prent zijn er nog talrijke Duitsche, Zwitsersche spotprenten op Napoleon. Men schijnt geen haat genoeg te hebben kunnen luchten in de eerste tijden van zijn val; lang nog na Moscou, na Elba en Waterloo keert de verdoemde veroveraarsfiguur in de karikatuur terug.

* * *

*) J. Ashton. English Caricature and Satire on Napoleon I: new ed. Londen, 1888.

†) J. Grand-Carteret. Napoléon en images; estampes anglaises. Paris, 1895.

De Hollandsche karikatuur op Napoleon is tot heden door de geschiedschrijvers der satirieke kunst met stilzwijgen voorbijgegaan.

Het is waar: ons aandeel in den Napoleontischen prentenstrijd vraagt niet zóó luide en boven de bijdragen van andere dan onze gewesten, de waardeering van den geschiedschrijver: forscher klanken, roemruchtiger namen, een gespierder karikatuur hielden belangstelling en aandacht gevangen.

En dan: onze karikatuur uit die dagen draagt een gansch locaal karakter ondanks de drukte van veel vreemd krijgsvolk, dat een invasie deed in onze karikaturenkamer. Ook GILLRAY's prenten, en in het algemeen de geheele Engelsche karikatuur op Napoleon, spreken van nationale, zelfs van locale belangen; maar de w ij z e van behandeling maakt haar tot gemeengoed van een wereld deel.

SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5916).

Onze karikatuur van destijds is ten slotte ook veel te kostbaar bewerkt, dan dat ze in getallen voor bagatellen kon worden verspreid. Nadat de prent gedrukt was, gereed om de straat op te gaan, kwam ze eerst nog onder de handen van den coiffeur om vooral netjes voor het oog van de wereld te verschijnen. Hiermede toonde ze zonneklaar aan, dat ze haar roeping miskende.

Want een vaardig, vooral echter nauwgezet aquarellist stond dan klaar om met blauw en rood en geel de uniformen en passementen in te vullen, met tintig groen en bruin de verschieten te bewerken, met oranje de vanen en leeuwen van Nederland; en hij vergat zelden den Napoleonskop blauwgeschoren te kleuren als ware hij de keurigste lakei uit de Hofstad. Wel leed de frischheid, het spontane van de prent onder deze bewerking, zoowel naar tijd als naar kwaliteit gesproken, maar de prijs voor elk blad kon zóó hooger worden bedongen. Doch prijzen, die een uitgelaten chauvinisme, zelfs in Holland, betalen wil, schrikken verderstaanden toch wel een weinig af. Of er dan ook veel onzer vaderlandslievende prenten den weg vonden naar de portefeuilles van buitenlandsche collectionneurs, waar de Engelsche, de Fransche, de Duitsche geschiedschrijver der karikatuur haar na kwarteeuwen vinden zou, laat zich ernstig betwijfelen.

* * *

Dit alles verklaart voor een goed deel, waarom onze stem in het Europeesch concert der karikatuur verloren ging.

Om allerlei redenen is echter de Napoleontische karikatuur in Holland voor een Hollander belangwekkend genoeg om na een eeuw weer te worden voor den dag gehaald. Er valt wel is waar geen monumentale karikatuur uit die bewogen tijden uit nationalen bodem op te graven, en de wijze waarop Napoleon het heilig kruis werd nagezonden doet ons thans soms twijfelen aan den goeden smaak en ... den geest onzer vaderen. Aere perenniora zijn dan ook deze papieren monumenten om geheel andere redenen.

Ik wil n.l. op twee belangwekkende eigenschappen onzer karikatuur uit die dagen wijzen: haar oorspronkelijkheid en haar eerlijkheid. Inderdaad twee factoren, die ons oordeel mild stemmen moeten! Werkelijk zouden wij hierom die karikatuur behalve belangwekkend ook loflijk mogen noemen, ging die oor-

spronkelijkheid samen met echtheid; en ware die eerlijkheid ietwat minder . . . nuchter!

* * *

Onze karikatuur op Napoleon is over het geheel genomen oorspronkelijk. Zij staat ongetwijfeld onder Duitschen invloed, met name dien van VOLZ, doch zij behandelt eigen zaken op eigen manier. Zij is volkomen Hollandsch: dat is, zooals een staat met bescheiden rol op het allegorisch tableau-vivant der volkeren past: bescheiden.

W. ESSER. SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5912).

Men vindt onder het dertigtal prenten, die onzerzijds het dossier vormen in zake Europa-contra-Napoleon, maar enkele copieën naar vreemde origineelen. Zoo is van de prent, waarop wij Napoleon met een bok, dien hij te Moscou zou geschoten hebben, over den rug afgebeeld zien, strikt genomen „W. ESSER" *niet* de „inventor", de maker. Hij copieerde hier, in bijkomstigheden veranderingen aanbrengend, een populaire prent van J. M. VOLZ, getiteld „Der glückliche Jäger." En van dezen is ook de overbekende Napoleon-kop, in vele variaties hier nagedrukt en met Hollandsche verklaringen op rijm en in proza uitgegeven. Met Hollandsche inscripties en titel verscheen verder een bewerking van een Engelsche prent: „Bonaparte naar het eiland Elba in Consult met vreemde Doctooren," een prent, zeer waarschijnlijk in een Engelsch atelier voor de Hollandsche markt gegraveerd. En ten slotte nog een Hollandsche bewerking naar Engelsch origineel op „De vlugt uit Moskouw," waar Napoleon in een slede vluchtend Murat toeroept: „Ik ga naar huis, Jochem, Pas jij wat op de troepen."

Maar al wat wij verder op Napoleon betrekking hebbend, bezitten, is eigen werk en voor een groot deel op rekening van W. ESSER, „Kunstkooper in de Spuystraat No. 31 a Haage," te stellen. Met zijn prenten, die het grootste en wel het eigenaardigst deel der collectie vormen, valt het eerst af te rekenen.

* * *

Het is vooral aan deze platen, dat wij dachten, toen wij spraken van gewildheid in technische en artistieke uitbeelding, en wij iets méér echtheid naast oorspronkelijkheid verlangden.

Deze prenten zijn ontegenzeggelijk beschaafd verzorgd, in levendige doch volstrekt niet schrille kleuren bijgewerkt. Wat verder spoedig in het oog valt, is het minutieus behandelde detail-werk. Deze platen zijn dan ook toonbeelden van nette, academische karikatuur, zoowel naar den vorm als naar den stijl.

Ik zeide reeds, dat de wijze van behandeling, de vorm, bij eerste kennismaking niet onplezierig aandoet. Keurig gekapt en geschoren, vlijtig en uitvoerig tot in kleinigheden verzorgd, fraai en kostbaar gekleed. Doch het onaangename van deze uiterlijke geacheveerdheid is, dat ze geen décor blijft, maar te pretentieus uitvoerig is bij de verdere onbeholpenheid van den teekenaar. Die tegenstelling is het, welke maakt, dat we ESSER's prentwerk prutsig noemen moeten.

Wat nu den stijl aangaat van deze prenten: ik zou deze kinderlijk willen noemen. Er is daar zoo veel afgrijselijks afgebeeld, zoo veel monsterlijks, duivelachtigs en griezeligs. Maar dat is al maar carnavals-bangmakerij, ik schreef haast: ijsingwekkende kermis-kunst. Luguber, demonisch en heerlijk fel had een prent kunnen zijn, waarop Napoleon vluchtend voor zijn noodlot, aan de trillende lans van den Wreker werd geregen; en wij zouden er zelfs vrede mee hebben, wanneer die figuur symbolisch gekleed was in de uniform van een kozakkenregiment. Wij in onze dagen zouden het wéér voelen, wij die wéér weten hoe rabauwen uit de steppen met mannen van de revolutie doen.

Maar onze goede, vlijtige ESSER? Zie nu die plaat eens aan: moeite en zorgen zijn niet gespaard. In een lieflijk landschap van teer groen en bruin speelt zich een drama af, dat bijkans als een klucht aandoet. Napoleon vluchtend; een kozak, die hem vervolgt, stoot een lans in zijn achterhoofd zoodat de punt uit de mond dringt. Was 't dáár maar bij gebleven dan had de prent een verdienstelijk gegeven voor een Panopticum geboden.

„REIS NAAR HET EILAND ELBA; OF BONAPARTE MET ZIJN AANHANG DOOR EENE WATER-HOOS NAAR DE MAAN." (MULLER 5955).

Maar dan komt nog een grap. Ik durf het bijna niet te vertellen: de grap is, dat Napoleon één laars en zijn steekje in de vlucht heeft verloren. En de minutieuze plaatsing en afwerking van dit requisiet staat er borg voor, dat de teekenaar de grap gesavoureerd heeft en wil hebben (zie bl. 163).

Bij al de luide kleuren en de drukte van veel vreemd krijgsvolk op die prenten, zijn ze niet levendig. Actie zal men weinig bespeuren. 't Is soms of de dilettant-teekenaar de stijve houdingen der personen copieerde naar eigen spiegelbeeld-standen, leeuwen en adelaars uit heraldische wapensschilden overnam, honden en paarden afbeeldde naar opgezette exemplaren. Merkwaardig is, dat op alle prenten van ESSER dezelfde Napoleonskop links en profil is genomen, zeer waarschijnlijk dus naar éénzelfde portret. Van fantasie, van leven, actie is geen sprake. Zie de knusse, zoete houding van Napoleon, waar John Bull, de bulhond „Papa Violet berijdt" (bl. 162). „Genade, genade, ik ben te zwak om u af te weeren", moet hij volgens den teekenaar uitroepen; maar heeft ooit iemand zóó om lijfsbehoud gesmeekt?

* * *

Dit voor zoover ESSER onze karikatuur bezorgde. Wat wij verder bezitten is niet beter: wat verzorging aangaat zelfs van veel minder kwaliteit. Er zit zoo weinig beweging in die karikatuur; en zoo weinig gevoel voor de tragiek der tijden. Wij schijnen van het leed alleen het leedvermaak te kennen.

Maar onder die deels academische, deels onhandige karikatuur is toch één prentje vermelding overwaard; dat is het prentje, waar Napoleon in vol keizers-gala onder de pers ligt, door jolige soldaten van vier naties aangezet (bl. 163).

„Wat wordt hij thans geperst, dat hem de ribben kraaken,
„Daar door genoodzaakt, al 't geroofde uittebraaken,
„Hij barst wel half van spijt, maar 't helpt hem egter niet,
„Wijl hij zijn trotschen waan op eens verijdeld ziet."

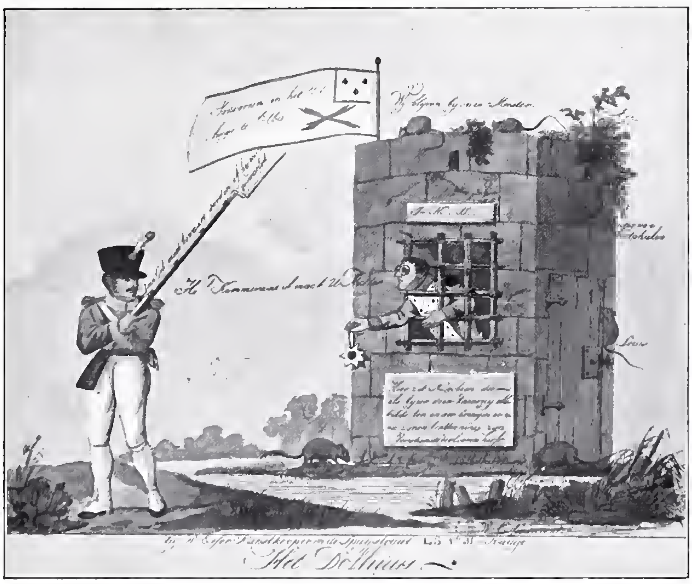
Wat is het prentje met deze rijmelarij een vlot, keurig prentje, al is de gedachte van die pers nu juist niet fonkelnieuw! Alle figuren leven, doen, zooals wij zelf doen zouden. Wie de teekenaar mag zijn? En... zou het wel een Hollander zijn?

Dan bezitten wij nog een stel van zes prentjes, na Leipzig geëtst, die tot de betere karikaturen uit dien tijd moeten gerekend worden. Het is een zeldzame serie, door een handig artiest gekrabbeld, vol aardige en geestige woordspelingen en beelden, op verrassende en voortreffelijke wijze uitgelegd door G. van Rijn in zijn beschrijving der Atlas Van Stolk te Rotterdam. Een voorbeeld van een gelukkige woordspeling is o. a. de verbastering van „Moscou" tot „Mossekouw" (zie bl. 161), een kouw of kooi om mosschen in te vangen: wie de mosch was behoefde geen naderen uitleg. Een der beste plaatjes van het stel verbeeldt een Fransch soldaat, blootsvoets staand op en bij stoven van ijsblokken, zijn tong ontdooiend aan de vlam van een oud-Hollandschen snotneus (bl. 160); op den achtergrond staat de Dood te wachten voor de ingang van het „Winterkwartier". Hoe komt het, dat men bij dit prentje, dat toch zoo van gansch ander sentiment spreekt, denken moet aan Heine's lied „Die Grenadiere"?

Ook van deze prentjes kennen wij den teekenaar niet, maar uit de talrijke woordspelingen, die alleen in het Hollandsch opgaan, weten wij hier zeker, dat er oorspronkelijk Hollandsch werk voor ons ligt; en ditmaal werkelijk tot onze blijdschap.

* * *

En thans de eerlijkheid onzer Napoleontische karikatuur. Wanneer wij van de eerlijkheid spreken, die onze karikatuur op Napoleon zou kenmerken, dan is dit niet omdat zij den Keizer gaf wat des Keizers was. Maar het is toch overigens begrijpelijk, waarom in onze prenten een ontoerekenbaar tyran wordt uitgeluid; waarom men blij was mèt ESSER's prent „Het Dolhuis" te kunnen zeggen: „Hier (op Elba) zit Napoleon die als Kijzer door Razernij alles wilde ten onder brengen en nu na zijnen onttroning zijn verstandt verlooren heeft"; want, zooals de schildwacht op diezelfde prent zegt: „Deze Gek moet bewaart worden of hij wordt gevaarlijk."

W. ESSER. SPOTPRENT OP NAPOLEON. (MULLER 5958).

Dit alles is begrijpelijk, maar niet eerlijk te noemen in historischen zin.

Maar in allen deele eerlijk is onze karikatuur ten opzichte van den rol, door Holland zelf bij het nationale bevrijdingswerk gespeeld; eerlijkheid dus ten opzichte van

ons zelf. Het is opmerkelijk, dat onder omstandigheden, welke licht aanleiding tot een nationalistische karikatuur kunnen geven, uit onze toenmalige karikatuur zoo duidelijk het doorgedrongen besef spreekt, hoe ontzettend veel Holland dankte aan de hulp van Engeland, van Pruisen, van Rusland vooral met zijn woeste kozakkenregimenten. Plaat na plaat verschijnt de populaire figuur

Ondergeschikt blijft de door Holland zelf gespeelde rol. Wanneer de Hollandsche Leeuw deelneemt aan de drijtjacht op het edel wild, dan is 't duidelijk, dat deze leeuw zich niet het leeuwendeel der buit toewijzen zal! Hij informeert bij „'t Ziekbed van Napoleon" belangstellend „na de kosten der Begrafenis": wèl Hollandsch, maar toch ook zeer nuchter!

„ALGEMENE AANVAL OP DEN RUSVERSTOORDER NAPOLION OF PAPA VIOLET." (MULLER 6061).

van den kozak, verschijnt de welgedane maar grimmige Engelsche buldog. Het zijn de Oostenrijksche en Pruisische adelaars, die den Franschen haan plukken, of de heraldische bliksems den vallenden keizer achterna slingeren. In een liedje heet het:

„De Rus, de Pruis, de Brit, de Zweed,
„Zij weeren van mijn tuin al 't leed."

Er bestaat een prent van ROWLANDSON uit die dagen, die wel juist, hoewel onbewust en zeker niet hatelijk bedoeld, Hollands positie teekent. Daar zijn een achttal personages, verschillende nationaliteiten voorstellend, druk bezig Napoleon onder een eg te bewerken. Paisibel zijn pijp rookend, een hand in den wijden pofbroek, waarbuiten een Engelschman zich geen Hollander denken

kan, laat boven op die eg zich een zwaarlijvig, welgedaan Hollander voorttrekken.

Ook onze eigen karikatuur heeft iets van ons bevrijd-worden-door-anderen gevoeld. Wel zien wij een heel enkel maal Hollandsch landvolk met dorschvlegels en hooivorken Napoleon in zee drijven, maar ook dan zijn het de tanden van John Bull, de lansen der kozakken, de bajonetten der hooggehelmde grenadiers, die het bevrijdingswerk den weg wijzen.

eeuw, omdat als toenmaals de bevrijding van buitenlandsch geweld samenging met het triomfantelijk herstel der Oranje-dynastie.

Het kan een toeval zijn, maar de figuur van den toenmaligen Oranjeprins is in geen der karikaturen opgenomen. Van Maurits tot Willem V vinden wij alle stadhouders in de karikatuur hunner jaren acte de présence maken. Het kan een toeval zijn, dat de toekomstige koning Willem I nergens verschijnt, maar het feit is zoo.

„DE VLUGT VAN NAPOLÉON." (MULLER 6060*b*).

Vergelijken wij de zelfbewuste karikatuur uit het midden en einde der zeventiende eeuw met die uit het begin der negentiende — toen tegen den Zonnekoning, thans tegen den Hellevorst gericht — dan denken wij aan dien man uit het sprookje, die honderd jaren sliep en bij zijn ontwaken alle verhoudingen zoo anders terugvond....

* * *

En ook denken wij hierbij aan een vroeger

Wel vindt men natuurlijk in enkele der prenten toespelingen op de terugkomst van Oranje. Met oranjestrikken en kokardes op hoed en borst hoont de menigte Napoleon aan de schandpaal, drijven de boeren hem in zee. De Hollandsche Maagd, in haar „Tuin" gezeten, biedt Napoleon een oranjesnuifje aan:

„'T is goed Oranje van couleur,
„En 't heeft die oude lekkere geur,
„Uw neus heeft niet te schroomen.

„Die kleur draagt elk op hoed of borst
„In Neerland thans, gij niest ô Vorst!
„Wel moog het u bekomen."

Een andere plaat, „De Rot in de Val", stelt Napoleon voor als een gevangen rat, die aangelokt werd door een oranje-appel.

Maar een Oranje als den bevrijder des lands: zóó huldigt hem de karikatuur niet. In de laatstgenoemde prent, waarop Oranje het meest op den voorgrond treedt, zijn het altijd nog „de dappere onverschrokkende Pruischen", die „voor Eeuwig" ons land van den indringer bevrijdden.

Een Oranje als toekomstig vorst des lands: zóó ontvangt Nederland hem evenmin. De aanhef van een „Nieuw-Oranjelied" stelt hem voor als stadhouder, niet als koning:

„Wilhelmus van Nassouwen,
„De zesde van zijn naam...."

En ten slotte nog een liedje uit dezen tijd, dat geen pendant aanwijzen kan in eenige prent of uitleg uit vorige eeuwen, waar het herstel der Oranje-dynastie gevierd wordt. Het is een lied van „Hans Jenever, Broeder van de natte Gemeente", die tot motto van zijn lied de regels van Horatius koos: „*nunc est bibendum....*". De aanhef luidt:

„Hoezee! het is ORANJE BOVEN!
„De Prins komt haast weer in den Haag.
„Sta vast nu, kannen, flesschen, glazen!
„Of ik je vegen zal, van daag!"

Die vreugde-uiting langs de straat gevent te zien, is wel pijnlijk; wèl Hollandsch ook, maar ditmaal... niet nuchter!

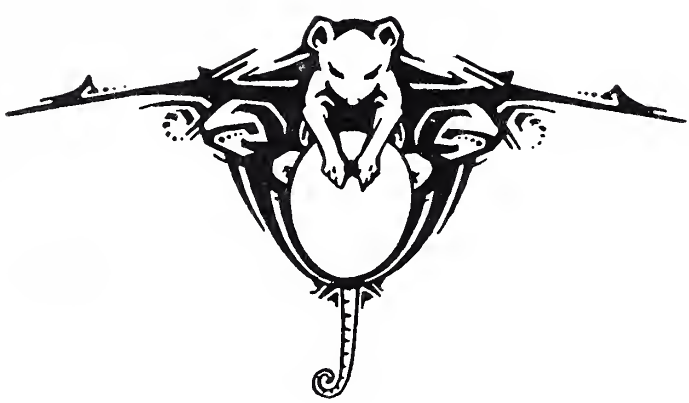
* * *

Met twee groote prenten is vrijwel plotseling de Napoleon-cyclus geeindigd. Op één dezer is eindelijk Holland eens zelf middelpunt: de Hollandsche Maagd in het midden der prent staand, in Oranjesjerp gehuld en de Oranjevaan in de hand.

De laatste Napoleontische karikatuur in ons land, stelt ons Napoleon voor op Sint Helena: de gewezen keizer in een rappé-pot. Een hondje doet er zijn vuil tegen. Het prentje is laf, beduidt niet veel.

Hiermede nu sluit een periode, die zoo veelbelovend inzette. De belofte is niet ten volle vervuld. De pas ontwaakte geest en sympathieke geestigheid der eerste jaren heeft zich niet ten volle ontplooit onder Fransch régime. De Napoleontische karikatuur zelve mist een groote lijn, een grootsche leidende gedachte: ze is zelden satiriek, zelden boeiend. Zij ontleent haar belangrijkheid aan haar welverzorgdheid, haar oorspronkelijkheid en haar eerlijkheid.

(Wordt vervolgd).

MICHIEL ADRIAENSZ. DE RUIJTER

DOOR JOH. H. BEEN.

[illegible] de redactie van dit tijdschrift [illegible] naar aanleiding [illegible] op [illegible] Maart a. s. een kort artikel [illegible] meest [illegible] levensbeschrijving [illegible] uit het [illegible] de [illegible] hier en daar [illegible] te vertellen [illegible]

[illegible] minder [illegible]

[illegible]

bekend mag zijn, zeker is dat met het geval met de historie van de weinige jaren zijner jeugd welke hij aan wal moest doorbrengen [illegible] ontzaglijke populariteit heeft deze geschiedenis gekregen! Dikwijls wordt daarbij echter te veel de beruchte kwajongen op den voorgrond gesteld, en [illegible] gele[illegible] [illegible] toch [illegible]lijk niet [illegible] van het kind!" [illegible] staan". [illegible] deze spreuken uit den tijd van De Ruijter zijn, doch in elk geval geven [illegible] de heerschende meening dier dagen terug. Michiel de Ruijter zelf was later een man, die de onderworpenheid aan de autoriteit door woord en voorbeeld verkondigde. Of een Oranje dan wel een De Witt de meest invloedrijke persoon was, hij [illegible] [illegible] van zijn [illegible] uitspraken, even [illegible] [illegible] dienst niet weigeren", terwijl in dienzelfde dagen zijn antwoord op een verzoek van eenige leden der regeering was: „De Heeren hebben mij niet te verzoeken maar te gebieden". [illegible]

[illegible]

FRANS HALS,

MICHIEL ADRIAENSZ. DE RUYTER.

PHOTOGRAVURE NAAR DE SCHILDERIJ
IN DE VERZAMELING VAN LORD SPENCER.

MICHIEL ADRIAENSZ. DE RUIJTER

† † † † † † DOOR JOH. H. BEEN. † † † † † †

Waar de redactie van dit tijdschrift mij uitnoodigde, om naar aanleiding van het jubileum op 24 Maart a. s. een kort artikel te schrijven, moest ik alle gedachten aan een geregelde levensbeschrijving, wilde die niet een dorre opsomming worden, uit het hoofd zetten. In aanmerking genomen de weinige bladzijden, waarover ik te beschikken heb, lijkt het mij aantrekkelijker, om, bij een vluchtig overzicht van het leven des zeehelds *), hier en daar wat te vertellen wat mijn aandacht getrokken heeft. Over het algemeen is het leven van De Ruijter zoo bekend, dat men werkelijk hier en daar met een aanwijzing volstaan kan om begrepen te worden.

Wat er van dat leven nog minder algemeen bekend mag zijn, zeker is dat niet het geval met de historie van de weinige jaren zijner jeugd, welke hij aan wal moest doorbrengen. Welk een ontzaglijke populariteit heeft déze geschiedenis gekregen! Dikwijls wordt daarbij echter te veel de beruchte kwâjongen op den voorgrond gesteld, en uit het oog verloren, wat hij en ook wat zijn ouders geleden moeten hebben. Het was toen waarlijk niet „de eeuw van het kind!" „Wie wel bemint, kastijdt zijn kind", en „kinderwil moet met den bezem achter de deur staan". Ik kan niet zeggen, of deze spreuken uit den tijd van De Ruijter zijn, doch in elk geval geven zij de heerschende meening dier dagen terug. Michiel de Ruijter zelf was later een man, die de onderworpenheid aan de autoriteit door woord en voorbeeld verkondigde. Of een Oranje dan wel een De Witt de meest invloedrijke persoon was, hij onderwierp zich en gehoorzaamde zonder vragen of klagen aan de gestelde machten. Een van zijn laatste uitspraken, even voor hij zijn laatsten tocht ondernam, toen zijn vrienden hem afrieden te gaan, luidde: „Ik ben een dienaar van den Staat, en mag mijn Meesteren mijn dienst niet weigeren", terwijl in diezelfde dagen zijn antwoord op een verzoek van eenige leden der regeering was: „De Heeren hebben mij niet te verzoeken, maar te gebieden". En hoe bekend is het verhaaltje van zijn tocht in de trekschuit, waar hij in gezelschap kwam van een man, die zijn ontevredenheid over de toenmalige regeeringspersonen niet onder stoelen of banken stak. Eerst heette De Ruijter hem te zwijgen, en toen aan dit bevel geen gevolg werd gegeven — trouwens welke Hollander kan plots zwijgen, als hij eenmaal aan het mopperen is? — en ook de schipper hem niet uit de schuit wilde zetten, stak de geërgerde Vlootvoogd zelf zijn zeemansknuisten uit, pakte den mopperaar bij den kraag en zette hem hardhandig aan wal.

Is het niet eigenaardig, dat een man van

*) Michiel de Ruijter werd 24 Maart 1607 te Vlissingen geboren, voer van zijn elfde jaar af ter zee, en wel — tot 1652 toe — voornamelijk ter koopvaardij, verbond zich toen voorgoed aan den zeedienst, muntte in den Eersten Engelschen Zee-oorlog uit in den Driedaagschen Zeeslag, nam in 1659 bij het vertrek van Van Wassenaar van Obdam naar Holland, het bevel op zich van onze expeditie naar Denemarken om dat rijk tegen de Zweden bij te staan, landde op het eiland Funen en veroverde de stad Nyborg. Toen hij zich in 1664 in de Middellandsche Zee bevond, kreeg hij het geheime bevel om de bezittingen aan de Westkust van Afrika op de Engelsche Handelscompagnie te heroveren, wat in 1665 geschiedde, waarna hij met een soortgelijke opdracht naar Amerika vertrok. Zijn meest bekende zeegevechten vielen voor in den Tweeden Engelschen Zee-oorlog (1665—1667; Vierdaagsche Zeeslag; zijn beroemde terugtocht na den slag bij Duinkerken, beide in 1666, en in 1667 de Tocht naar Chatham, waarin hij echter niet tegenwoordig was bij het doorzeilen van de ketting en de verovering der Royal Charles) en in de jaren 1672 en '73 (Slag bij Solebay in 1672, en de slagen bij Schooneveld en bij Kijkduin, beide in 1673). In 1675 werd hij met een scheepsmacht, welke hem te gering leek, naar de Middellandsche Zee gezonden, om de Spanjaarden bij te staan tegen de Franschen. Hij werd tijdens die expeditie in den zeeslag in 't gezicht van den Etna den 22 April 1676 doodelijk gewond en overleed den 29 April daaraanvolgende. Zijn lijk werd gebalsemd, naar het vaderland vervoerd, waar het eerst den 24 Januari 1677 te Hellevoetsluis aankwam, en den 18 Maart 1677 te Amsterdam in de Nieuwe Kerk begraven, waar een door de Staten-Generaal bekostigde graftombe werd opgericht. Dit praalgraf door den beeldhouwer Rombout Verhulst volvoerd, was eerst in 1681 voltooid.

zulk een diep ontzag voor de overheid, in 't algemeen voor de autoriteit, wereldlijke zoowel als geestelijke, in zijn kinderjaren een opstandeling tegen alle gezag is geweest, en een voorbeeld gegeven heeft, dat, door de fout van op een goedkoop succes beluste ouders of onderwijzers, in dat opzicht verleidelijk en gevaarlijk tevens voor de bengels van nu haast drie eeuwen is geweest?

De tegenzin der ouders, om een kind van zulk een jeugdigen leeftijd zijn zin te geven, waar het betrof de zee te bevaren, is verklaarbaar genoeg. Zeker, het was toen nergens een fluweelen tijd. De ergste worsteling met Spanje was pas achter den rug, en men kan zich voorstellen dat bij de verhalen van de belegeringen van Haarlem en Alkmaar, de kokende olie, de pekkransen en het gesmolten lood niet vergeten werden. Bovendien had men toen een rechtspleging, die van het beginsel uitging, dat de beleedigde justitie gewroken moest worden en in het openbaar liet geeselen en brandmerken, ophangen en onthoofden en soms nog erger, terwijl bij de meeste stroomende wateren — als het ware ten teeken dat alzoo de genade Gods aan den ongelukkigen veroordeelde voorbij zou gaan — de vaste galg stond, waaraan de lijken door de lucht „geconsumeerd" werden, of het rad, waarop stukken en brokken van menschen lagen. Wie toen zenuwachtig mocht zijn, liep hard kans van gek te worden, waarna hij in een dolhuis belandde en, als hij niet heel goedaardig was, in ketenen werd gesloten. Het was toen een geslacht van kloeke lieden, maar hard, met dat spontane medelijden van krachtsmenschen, dat ons heden bij de zeelieden nog zoo treffen kan.

Aldus was het aan wal; maar op zee was het nog een haartje erger. Orde en tucht werden, als dit noodig werd geoordeeld, op barbaarsche wijze gehandhaafd. Woonde niet de kajuitsjongen, waaruit later de Vice-Admiraal Witte Corneliszoon de With is opgegroeid, het gloeiend maken van de ijzeren bouten bij, waarmede in staat van beschuldiging gestelde matrozen gefolterd werden, en zag hij niet vingers en armen afkappen vóór eindelijk de doodstraf van radbraken, vierendeelen en ophangen voltrokken werd? Doch gezwegen van deze en dergelijke maatregelen om oproerige neigingen te onderdrukken of te voorkomen; — had men op zee niet te maken met vijanden van allerlei allooi? De nationale vijand, die, al naar het verloop der tijden, Spanjaard of Engelschman was, kon nog genade hebben voor zijn krijgsgevangene, al werd de vader van Piet Hein in het bagno geworpen, en al wist, vlak voor den Vierdaagschen zeeslag, Admiraal de Ruijter geen beter middel om zijn jongens als leeuwen te doen vechten, dan over zijn schepen de uit Engelsche kerkers ontslagen matrozen te verdeelen, die hun makkers eens in de gauwigheid moesten vertellen, welk een ellende zij geleden hadden. Maar er waren nog andere vijanden, eeuwige vijanden van de zeevarende Nederlanders: de Kapers en de Zeeroovers. Die gaven noch vroegen genade, en de Duinkerker kapers hadden er schik in op eenigen afstand den marteldood hunner slachtoffers te bespieden, die zij op de zinkende schepen hadden vastgespijkerd. Wel werden de scheepsjongens beneden de vijftien jaar gespaard, maar hoe hun lot was, kon Maarten Harpertse Tromp vertellen, die, op elfjarigen leeftijd van het lijk zijns vaders afgescheurd, derdehalf jaar diens moordenaar als kajuitswachter moest dienen, en, toen de zeeroover het zwerven moe was en zijn schaapjes op het droge had, eenvoudig ergens in Italië aan land werd gezet, en maar zien moest hoe hij verder terecht kwam. Dàt wist die flinke knaap, en dat wisten al de flinke boys uit dien tijd. Hoe verschrikkelijker dingen zij vernamen, hoe meer hun geest geprikkeld werd om die te trotseeren. Maar als een vader zelf niet mee kon gaan met zijn kind, zooals dat bij Piet Hein en bij Maarten Harpertse Tromp het geval was, kon het hun niet in het hoofd komen, om hun zoontje, „het knechtken", reeds op tien-, elfjarigen leeftijd uit te laten trekken op die groote reizen langs de nog half bekende zeeën vol sprookjes van roovers en woeste avonturen. De vader van Michiel had vroeger zelf de zee bevaren, en wist er dus alles van!

Hoe de uitkomst van dezen strijd tusschen vader en kind is geweest, het is aan iedereen

bekend. De algemeen verbreide lust om ter zee op avonturen te gaan, de groote ondernemingszucht dier tijden, was als het ware belichaamd in dit knechtken. in wien later al de glans van ons heldentijdperk als in één brandpunt zou samengetrokken zijn. De lastigheid van den knaap bleek de uiting van een geestkracht te zijn, waarover men versteld staat. In hem lag niet de aard om mee te sjokken in het dagelijksche gareel. En hij dankte aan zijn doorzettingsvermogen — werkelijk ongewoon op zulk een jeugdigen leeftijd — een groot geluk voor zijn geheele leven: te kunnen leven en zich bewegen in een werkkring.waarin hij thuis hoorde. Er zijn — ondanks allerlei redevoeringen — niet veel rechte mannen op de rechte plaats. Michiel de Ruijter was een der weinigen bij wien dat wel het geval was.

PORTRET VAN MICHIEL ADRZ. DE RUIJTER, DOOR MICHIEL MOUZIJN, NAAR G. VAN DEN EECKHOUT. (EIGENDOM FIRMA R. W. P. DE VRIES).

Het was het zeemansleven, en wel in den vorm waarin het zich bij onze voorouders uit dien tijd openbaarde, dat hem tot zich had getrokken, niet de eerzucht om in zijn loopbaan datgene te bereiken, wat hem eigenlijk meer opgedrongen is dan dat hij er zelf de handen naar uitgestrekt heeft. Begrijp ik het goed, dan liggen zijn gelukkigste jaren in den tijd, toen hij bij de koopvaardij voer. Dat is een vrij lang tijdperk in zijn leven geweest. Wel diende hij op verscheidene wijzen en tijden het land, zelfs in zijn jonge jaren als soldaat; maar nog vrij laat, van 1643 tot 1651, voer hij als koopvaardijkapitein. Eigenlijk kan men hem eerst tijdens den Eersten Engelschen Zee-oorlog voor goed bij de marine rekenen.

Het wil mij voorkomen, dat, hoeveel eer en roem van heinde en ver hij daarbij ingeoogst heeft, en hoeveel stoffelijk voordeel eveneens, onze zeeheld zich niet zoo gelukkig op de oorlogsvloot heeft gevoeld als bij de koopvaardij. Men hoort hem later klagen, dat hij als bootsjongen meer schik in het leven had dan in de dagen, toen hij Opperbevelhebber van een der meest geduchte oorlogsvloten der wereld was. Tot zekere hoogte een niet ongewone klacht, omdat de meeste lieden, die een zeer verantwoordelijke betrekking bekleeden, met een zeker heimwee naar hun jeugd terug zien. Maar toch — de koopvaardij was vrijer, avontuurlijker, romantischer zou ik haast zeggen en bracht — evenals de visscherij dier dagen — niet weinig voordeelen aan. Zelfs uit andere landen stroomden varensgezellen naar onze Republiek, verlokt door de verhalen van de groote verdiensten, welke onze bootsgezellen maakten. Op *die* vaart was nooit gebrek aan volk, gelijk wel het geval was op de oorlogsvloot.

Daarom werd in dagen, wanneer er veel volk op de vloot noodig was, zooals in den Tweeden Engelschen Zee-oorlog, wel eens het uitzeilen met andere schepen verboden of tegengegaan, of wel moesten de schepen, die zeilree lagen, een deel van hun manschap aan de vloot afstaan. Inzonderheid was dit het geval met vaartuigen, die op de vischvangst uitvoeren. De koopvaardij verminderde in oorlogstijd natuurlijk vanzelf.

Maar wat een tal van verhalen gingen rond over den kloeken koopvaardijschipper, die den naam van Michiel de Ruijter droeg. Die kwam altijd terecht. Voeren andere koopvaarders als sluipend in den mist de gevreesde Duinkerker kapers voorbij, hij redeneerde zeer terecht dat hij in zulk een geval meer kans liep om gesnapt te worden, dan wanneer hij, brutaalweg, als ware zijn bodem een welbewapend oorlogsschip, langs hen heen stevende. Had hij op een anderen tijd zijn schip verspeeld, hij wist in het bezit van een wrak te komen, door anderen als nietswaardig verworpen, door hem met zijn kennersblik nog uitstekend genoeg bevonden, om er zee mee te bevaren. En met dit geïmproviseerde schip bracht hij een rijke lading bij zijn reeders thuis. Indien het noodig was, dan kon hij den slimsten te slim af zijn. Maar liefst toch trad hij naar zijn eigenlijken aard kordaat en toch niet aanstellerig op, als bij dien overmachtigen tegenstander, die hem vroeg wat hij drinken wilde: „Water als ik een gevangen, wijn als ik een vrij man ben," heette het kort en bondig. Heel de bekende wereld zwierf hij door, kwam met allerlei natiën in aanraking en veroverde zich daardoor een talenkennis, welke hem later zoo te stade zou komen. Voor zijn kantoor ondernam hij expedities, bracht half bekende streken in kaart, leerde door eigen ondervinding winden en stroomingen, kusten en ondiepten kennen. Dat was een altijd bezig zijn, een werken en leven, dat het een lust was, een steeds meer vooruitgaan in de kennis van al wat op de zeevaart betrekking had. In deze jaren verzamelde zich De Ruijter aan kennis en ervaring een kapitaal, waarin de latere vlootvoogd slechts te grijpen had om altijd wat kostbaars voor den dag te halen.

PORTRET VAN JACOB VAN WASSENAAR, HEER VAN OPDAM, DOOR M. MOSIJN (EIGENDOM FIRMA R. W. P. DE VRIES).

Neen, Michiel de Ruijter heeft er werkelijk geen voorgevoel van gehad, tot welk een schitterende hoogte hij stijgen zou. Toen hij in 't jaar 1651 als schipper op de groote vaart aan wal passagieren kwam, dacht hij niet anders, of het zou voor goed zijn. Hij was toen gehuwd met zijn derde vrouw, Anna van Gelder *), een weduwe, die haar eersten man, insgelijks een schipper, niet meer van zijn reis naar Martinique had zien

*) In 't jaar 1631 huwde hij Maria Velters, die reeds 10 maanden later in het kraambed stierf. Zijn tweede vrouw heette Cornelia Engels. Hij huwde haar in 1636 en mocht 14 jaar met haar gelukkig zijn.

terugkeeren. Daarom, en daar had zij gelijk in, hield zij haar tweeden man liever aan wal. De Ruijter had daar niets tegen. Evenals er in het leven van meer dan een zeeheld — en misschien wel in het leven van iederen zeeman — een oogenblik komt van er den brui van te geven nog langer het zeewater tot karnemelk te varen, overviel ook hem deze gril. Voordeelig had hij gevaren, kon er rustigjes van leven en er zijn eindje mee halen, en dat vrouwlief ook meer meebracht dan niemendal, wordt wel bewezen door het feit, dat zij dezen zeeman de gemelde voorwaarde kon stellen. Had het vaderland juist toen, bij het uitbreken van den Eersten Engelschen Zeeoorlog geen aanspraak gemaakt op zijn bijstand, wie weet, of wij in onze geschiedenis niet een beroemd Admiraal minder, maar binnen onze landpalen een gelukkig en tevreden daarheen levend mensch meer geteld zouden hebben.

PORTRET VAN MARTEN HARPERTZ. TROMP, DOOR J. DE FREY, NAAR J. LIEVENS. (EIGENDOM FIRMA R. W. P. DE VRIES).

In het voorgaande hebben we enkele malen van voordeel en gewin gesproken. Het kan menigeen gehinderd hebben, deze woorden te ontmoeten, waar zijn oogen een tijdvak liefkoozen, waarover de hoogste glans onzer glorie straalt. Toch zou zulk een gevoeligheid een weinig overdreven zijn. Zonder de ontzaglijke voordeelen, door koophandel en visscherij verkregen, zou de nijd onzer naburen niet opgewekt, en een oorlog met Engeland zoo niet uitgebleven dan toch minder ontzaglijk en grootsch geweest zijn. De groote zeegevechten uit die dagen zijn niet in de laatste plaats uitingen van een economischen strijd. En wat Michiel de Ruijter betreft, het zou inderdaad zonderling zijn geweest, indien hij een uitzondering op zijn tijdgenooten had gemaakt, en ongevoelig voor een behoorlijke en zeer gerechtvaardigde belooning zijner inderdaad onbetaalbare diensten ware geweest. In het jaar 1672 bedroeg zijn inkomen 1000 gld. per maand, een groote som voor dien tijd. Dit was zijn inkomen in actieven dienst; want toen in het volgende jaar de vloot opnieuw uitgerust werd, verzocht hij zelf om dat maandgeld van 1000 gld. wederom te mogen genieten. Na den afloop van zijn schitterenden zeetocht van datzelfde jaar 1673, kreeg hij nog een rentebrief van 6000 gld., een hulde, welke men wel aan den redder van het vaderland mocht brengen. Ook buitenlandsche vorsten vereerden hem, behalve met kostbare ketens en eereteekens, met vaste inkomsten. Zoo schonk hem de koning van Denemarken in 't jaar 1660, om zijn krachtigen bijstand van dezen vorst in diens oorlog met de Zweden, een jaargeld van 2000 gld. Het jaargeld

van 5000 gld., dat de koning van Spanje hem in het jaar van zijn overlijden schonk, kwam ten goede aan zijn zoon Engel. Of misschien zou het juister gezegd zijn: ten kwade. Want het werd niet geregeld uitbetaald, en Engel, die, ook door den titel van baron *) er een grooteren staat door was gaan voeren dan dit met zijn vader het geval was, kon nu moeilijk weer gaan inkrimpen. Hoe voordeelig de koopvaardijtijd van Michiel de Ruijter geweest is, zal moeilijk in cijfers te brengen zijn. Maar een feit is het, dat hij, die met weinig of niets zijn loopbaan aanving, na zijn dood 3 à 4 tonnen gouds naliet, „waaronder echter al de kostbaarheden en niet uitbetaalde donaties medetelden" †). Inderdaad het was niet alleen eervol, maar ook voordeelig den lande te dienen. Van Maarten Harpertzoon Tromp en Witte Corneliszoon de With heb ik daar mede de zekerheid van, en van andere zeehelden het vermoeden. Ons volk heeft ten minste niet zijn groote mannen-ter-zee gebrek laten lijden; het had ze daarvoor te veel noodig.

Omdat men hèm werkelijk noodig had, was de koopvaardijschipper, die aan wal een rustig burgerlijk leven ging leiden, was De Ruijter geroepen om den lande in den Eersten Engelschen Zee-oorlog te dienen. Dat hij al dadelijk de aandacht trok, wordt niet alleen bewezen door het geval, dat reeds in het jaar 1653 de heeren van de Admiraliteit van de Maze van hem gewaagden als van „den manhaften zeeheld", maar zeer eigenaardig door een andere omstandigheid. Daar waren toch kapiteins, die jaloersch begonnen te worden op den tot Kommandeur bevorderden De Ruijter. Van die jalousie hebben schier al onze meest uitnemende zee-oversten leed gehad. Het was een periode, welke zij schenen te moeten doormaken, nog vóór zij de hoogste rangen hadden bereikt. Het ging bij De Ruijter zóó ver, dat hij door een dier kapiteins werd uitgedaagd tot een tweegevecht.

PORTRET VAN MICHIEL ADRZ. DE RUIJTER, DOOR FERDINAND BOL.
(EIGENDOM VAN DEN HEER H. BARON VAN TUYLL TE ARNHEM).

Het lijkt der moeite waard, wat nader op deze uitdaging in te gaan. Het oordeel over een duel is nog verre van algemeen. Het kan dus niet onbelangrijk zijn even na te gaan, hoe een autoriteit als Michiel de Ruijter zich daartegenover verhield. Mocht men afgaan op het Vaderlandsch Woordenboek van Jacobus Kok, dan zou deze kwestie zeer eenvoudig door De Ruijter zijn opgelost. „Zo kragtig wrogt deeze drif op eenen van hun, (d. i. van de wangunstige kapiteins) dat

*) Eigenlijk „hertog", maar Engel vond dien titel voor een burger der Republiek te weidsch.

†) Mr. N. de Roever: Uit onze oude Amstelstad, 1ste bundel, 2de druk p. 76.

hij hem uitdaagde tot een Tweegevegt; 't welk egter, verstandig wierdt van de hand geweezen" *). Meermalen is mij echter gebleken, dat dit Woordenboek met de noodige voorzichtigheid moet geraadpleegd worden. Uit welke bron de samensteller hier geput heeft, is mij onbekend gebleven Hij geeft aan het slot van zijn artikel alleen Brandt op. Doch deze spreekt slechts van een schikking: „... dat korts daaraan alles ter neder was geleit" †), zonder van de gevoelens van De Ruijter te gewagen. Bij een dergelijk verschil is er niets beters dan tot de oorspronkelijke bescheiden te gaan. Ik wendde mij dus tot het Rijksarchief, vanwaar mij, met de gewone en verplichtende bereidwilligheid, de gevraagde inlichtingen gewerden. Op mijn verzoek had de Algemeene Rijksarchivaris, Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk de bescheiden nageslagen, waarnaar Brandt verwees, en deelde hij mij nu het volgende uittreksel uit het Register van Secrete Resolutiën van de Staten-Generaal op 19 November 1652 mede:

PORTRET VAN ANNA VAN GELDER, DOOR FERDINAND BOL.
(EIGENDOM VAN DEN HEER H. BARON VAN TUYLL TE ARNHEM).

„Opt gerepresenteerde by de heeren extraordinaris ende ordinaris gedeputeerden van de provintie van Hollant ter vergaderinge gedaen, is na deliberatie goetgevonden ende verstaen, dat aent' Collegie ter admiraliteit in Zeelant geschreven sal werden, dat hare H°. M°. bericht worden, datter onlancx eenige jalousien ontstaen souden sijn tegens den persoon van den Commandeur de Ruijter, daerover hem verscheyde molestien souden wesen aengedaen, die soo verre souden wesen gegaen dat hij bij iemant van slants capiteinen in duel gevordert soude sijn: dat derhalven hare H°. M°. versoecken dat hare E. sich daerop ten spoedichsten willen informeren, den gemelten Commandeur maintineren in syn respect gesach, reputatie ende eere, ende voorts daerinne ordre stellen na behooren, oock hare H°. M°. adverteren wat daerinne bij haer E. sal wesen verricht, gelijck mede extract van dese hare H°. M°. resolutie gesonden sal werden aen de meer gemelten Commandeur om te strecken tot desselfs narichtinge".

Ook het antwoord van de Gecommitteerde raden ter admiraliteit in Zeeland van 25 Nov. 1652 werd door Mr. Van Riemsdijk gevonden en wel in het register „Incomende brieven a° 1652" van de Staten-Generaal. Het behelsde niet anders dan „dat well eenige moeijelijckheijt tusschen den gemelten Commandeur ende een van 's lants capiteijnen is voorgevallen, dan is corts daeraen alles geassipieert ende ter nedergeleecht, ende weten niet anders off syn tsamen in onderlinge goede correspondentie".

Men ziet, dat in het bovenstaande volstrekt geen afkeuring van een duel als zoodanig

*) Deel XXV p. 238.

†) Brandt, uitgave van 1687, p. 35; idem van 1835/37. I, p. 71.

ligt opgesloten; dan zouden de resolutiën van „een execrabel faict" of zoo iets gesproken hebben. Voor het uiten van hun verontwaardiging hadden de Heeren eigenaardig sterke uitdrukkingen. Doch hier wordt meer een superieur tegenover een, die betrekkelijk zijn inferieur is, gehandhaafd.

Jammer dat ik den naam van den kapitein niet te weten ben gekomen. Ik heb daartoe nog gezocht in de resolutiën van de Admiraliteit van Zeeland. Wel vond ik daar op 25 Nov. 1652 vermeld, dat de missive van de Staten-Generaal was ingekomen, en het besluit om haar — en op de ons reeds bekende wijze — te beantwoorden. Doch 't blijft steeds: „een van 's lants capiteijnen," zelfs zoodanig, dat de Secretaris zich verschrijft door deze uitdrukking eenen keer te veel te vermelden. 't Is of men officieel dezen naam niet neer wil schrijven. Ook is het zeer eigenaardig, dat niet geheel juist de inhoud van de missive der Staten-Generaal wordt teruggegeven. Daarin toch lazen wij dat de jalousieën tegenover De Ruijter zoo ver gingen, dat hij door den ongenoemde werd uitgedaagd, terwijl in de resolutiën van de Zeeuwsche Admiraliteit daaruit gelezen werd, dat er een „querelle" was „voorgevallen tusschen den Commandeur de Ruijter ende een van slants capiteijnen," waarna gesproken werd van „de molestie den gemelten Commandeur daerover bij denselven Cap^{n} aengedaen." Dat klopt niet. Had men niets anders dan de Zeeuwsche resolutiën onder de oogen gekregen, men zou zich de voorstelling kunnen vormen alsof de ongenoemde kapitein eerst De Ruijter uitdaagde, deze daaraan geen gevolg wilde geven, waarna de kapitein hem deswegens molestie aandeed. De Staten-Generaal hadden het van hooren zeggen; de Zeeuwsche Heeren wisten het, want bij hen werd om informatie gevraagd. Een van tweeën dus: òf de Zeeuwsche secretaris heeft de missive van de Staten-Generaal niet juist weergegeven, òf de ware voorstelling, welke de Zeeuwsche heeren van de zaak hadden, filtreerde door het weergeven van die missive heen.

PORTRET VAN WITTE CORNZ. DE WITH, DOOR TH. MATHAM, NAAR S. DE VLIEGER. (EIGENDOM FIRMA R. W. P. DE VRIES).

Kunnen we dus tot ons leedwezen er niet achter komen, hoe de houding van De Ruijter tegenover deze uitdaging geweest is, we vinden in het geheele geval weer een der bewijzen voor de waarheid, dat het voor een bevelvoerder niet gemakkelijk was om zijn gezag tegenover de kapiteins te handhaven. Piet Hein heeft daarmede te maken gehad, in geen mindere mate de schepper van ons zeewezen, Maarten Harpertse Tromp. Wat een gaven van hoofd en niet minder van hart zijn er noodig geweest, om bij de overdreven vrijheidszucht der zeekapiteins, het

particularisme van onzen volksaard, de vele hoofden en vele zinnen van Admiraliteits-colleges en Staten, tot het doel te geraken, dat Bestevaer Tromp bereikt heeft. Hoe diep minachtend kon zijn stadgenoot, de Vice-Admiraal Witte Corneliszoon de With, hem aankijken, als de meester zijn schaakspel opzette, en hij, Admiraal Dubbel Wit, er maar op los wou stormen.

PORTRET VAN CORN. TROMP, DOOR LAMBERT VISSER, NAAR FERD. BOL. (EIGENDOM FIRMA R. W. P. DE VRIES).

Michiel de Ruijter is de Salomo van het Nederlandsche Zeewezen geworden, de hooge en heerlijke, van wien en tot wien al de roem en de eere van ons heldentijdperk uitgaan. Vergeten mag het niet worden, dat meer dan één David zijn komst voorbereid hebben. En wie dat wel het minst van allen vergeten heeft, is juist Michiel de Ruijter geweest. Is niet de nederigheid van dezen grooten vlootvoogd, die door landgenoot en vreemdeling geroemd en zoowel door de machtige Heeren der vrije Republiek als door buitenlandsche Potentaten met eer en roem overladen werd, haast niet spreekwoordelijk geworden?

Toch was die nederigheid niet vervelend. En wel, omdat ze niet aanstellerig was, maar geheel uit zijn natuur voortsproot. De Hoogmogende, die met hem sprak, bleef evenzeer op zijn gemak als zijn ondergeschikte met wien hij het over de zaken van aanval of verdediging had. Over 't algemeen is er in het karakter van De Ruijter een gelukkig evenwicht, een harmonie, die eerst eenige verwondering baart, omdat men iets vlammends, iets machtigs verwacht, een verlangen opgewekt door de groote en het Europa van zijn tijd in verbazing brengende daden van dezen man. Doch op den duur doet deze harmonie toch aangenaam aan. Des te eer, omdat ook zij niet vervelend wordt. Want evenals de nederigheid van De Ruijter een achtergrond heeft van manlijk zelfgevoel, waartegen zij scherp belijnd uitkomt, heeft ook het evenwicht van zijn karakter een genoegzaam aantal heftige schommelingen doorstaan, om ons te overtuigen, dat we inderdaad met een karakter te doen hebben. „Geen genialiteit zonder hartstocht," leeraart Mommsen, sprekende van Caesar. Ook De Ruijter kon hartstochtelijk opstuiven in toorn, of verzinken in een moedeloosheid, welke hem zoo echt menschelijk voor ons doet zijn en blijven.

Of De Ruijter op kon stuiven? Als men

zoo eenvoudig weg verneemt, dat hij bij een verschil met een Deenschen vlootvoogd zich de haren uit het hoofd trok, maakt dit zelfs een wonderlijken indruk. Gaat men evenwel de omstandigheden na, waaronder dit voorval plaats had, dan is niets begrijpelijker dan deze uitbarsting van drift in een man, die met hart en ziel bij een onderneming was, welke door gebrek aan doortastendheid bij een ander dreigde te mislukken. Het geschiedde in het jaar 1659, toen er een landing op het Deensche eiland Funen ondernomen zou worden, waarvan de Zweden zich hadden meester gemaakt. De Ruijter, toenmaals nog Vice-Admiraal, had, na het vertrek van onzen Luitenant-Admiraal Van Wassenaar van Obdam naar het vaderland, het opperbevel verkregen van onze scheepsmacht in de Deensche wateren. Hij moest toen natuurlijk samenstrijden met de Denen, wier vlootvoogd „generaal" Belke (ook De Ruijter voerde later den titel van „generaal") was geheeten. Het was heel begrijpelijk, dat er tusschen de Denen en Hollanders, hoewel zij samen de Zweden bestreden, eenige naijver moest bestaan, een naijver van durven en dapperheid, welke de gemeene zaak slechts ten goede kon komen. De Denen hadden „den voortocht," en men kan begrijpen hoe deze bepaling onzen zeelieden smaakte, hun, die gewoon waren overal haantje-de-voorste te zijn! Het was dan ook op het sein van den Deenschen vlootvoogd, dat bij de eerste poging tot landing, de algemeene aanval geschiedde. „Een goeie Hollander gaat nooit terug," die leus leeft ten minste nog in de taal der Nederlanders; toen leefde zij in hun ziel en maakte een deel van hun wezen uit. Toen er bij de warme ontvangst, welke de Zweden hun aanvallers bereidden, een aarzeling ontstond, waardoor de aanval ten slotte op niets is uitgeloopen, waren de Hollanders daar dol om. Aan hèn had het niet gelegen. Met zijn schip was De Ruijter dicht onder den wal geloopen, en had in 't wenden op de Zweden gevuurd „alsof de wereld verging," terwijl de Zweden het antwoord niet schuldig bleven. Vermoedelijk heeft De Ruijter met zijn kijk op de zaken, vermeend, dat men met doorzetten wel zou slagen, en is daarover oneenig geworden met den Deenschen vlootvoogd. Want een ooggetuige van deze mislukte landing op het eiland Funen,*) schreef: „ende de Ruyter rasende geweest sijnde, dat d Deen daer niet op inginck, sijnder eenige onlusten tussen haer twee (tusschen hun tweeën) geweest; heeft d'vice-admirael d'Ruyter sijn haer uyt sijn hoeft getrocken van boosheyt."

PORTRET VAN MICHIEL ADRZ. DE RUIJTER,
NAAR DE SCHILDERIJ VAN KAREL DU JARDIN.

Verneem nu, hoe diezelfde De Ruijter zich gedroeg bij de tweede poging tot landen.

Wederom hadden de Denen den voortocht. en het ging er veel op lijken, dat er van

*) Dirk Siercks, schrijver op het schip Oostergoo, gaf van deze gebeurtenissen verslag aan Jhr. Barthold van Aylva. Deze brief is te vinden in de Kronijk van het Hist. Gen. te Utrecht, 7e jaargang 1851, 2e serie, p. 244.

de onderneming ook nu niet veel terecht zou komen. „D vice-admirael de Ruyter dat siende ende hem verdrietende, ginck in een o(genblik) in een oudt ding van een sloep met 4 roeijers, selffs gehabiteert als een bootsgezel, ende bij de boets met voetvolck coemende, seyde tegens de hooft officiers, , nu sijn wij hier, nu moeten wij oock aen landt," ende seyde: „siet daer, dat gaet u voor," ende hij ginck met sijn sloep na 't landt ende de reest volgde hem."

Toen de aanvallers grond voelden, sprong een Deensch bevelhebber uit de boot. Het water reikte hem tot aan het middel; maar boven den vloed hief hij den degen op, en 't ware hun aanvoerder in actie heeft gezien om zijn luitjes aan te vuren en te bezielen, begrijpt men levendig dat men niet wel doet zulke bazen in het volvoeren hunner plannen, eigenlijk in de volle furie daarvan, te contrarieeren. Dat had in 1659 de Deensche vlootvoogd Belke ondervonden, dat ondervond een van onze dapperste admiralen, de onversaagde Cornelis Tromp in den Tweeden Engelschen Zee-oorlog.

Op de verhouding van De Ruijter en Cornelis Tromp viel toch al niet te roemen. Toen in den eersten zeeslag van dien oorlog, in den noodlottigen zeeslag bij Lestoff, de opperbevelhebber Van Wassenaar van Obdam

PENNING TER EERE VAN DE RUIJTER EN DEN VIERDAAGSCHEN ZEESLAG.
(EIGENDOM VAN DEN HEER H. BARON VAN TUYLL TE ARNHEM).

hij riep zijn landgenooten toe, dat hij ze op deze wijze als een eerlijk soldaat voorging. Maar de Denen volgden hem niet. Bijna terzelfter tijd was ook een Hollandsch kolonel in 't water gesprongen, en diens voorbeeld werd door alle Hollanders gevolgd. Toen riep de Deensche officier uit: „Dat is een eeuwige schande voor ons! Wij zouden den voortocht hebben... en de Hollanders gaan al voor!" Waarop eindelijk ook de Denen te water sprongen en met de Hollanders moedig door het water heen tegen de Zweedsche batterijen oprukten.

Wanneer men hoort getuigen van zulk een kranigheid bij onze landgenooten en men als gesneuveld was, bevond zich De Ruijter nog in Amerika ter herstelling van ons gezag aldaar. Cornelis Tromp scheen in dien bangen tijd de persoon, die den gesneuvelden opperbevelhebber als zoodanig zou opvolgen. De plotselinge en wondervolle terugkomst van De Ruijter, als 't ware dwars door de vijandelijke machten heen, veroorzaakte een groote en haast ongekende geestdrift hier te lande. Ongevraagd is toen De Ruijter, de eenige Zeeuw onder wien de Hollanders en de Friezen den stuggen kop wilden buigen, de man van wien, in een periode van nederlaag en vernedering, een fluïde van onoverwinnelijkheid uitging, tot opperbevelhebber onzer

vloot benoemd, met voorbijgang van Cornelis Tromp. En die was van geen karakter om zijn ware of vermeende grieven in monnikendevotie te verkroppen! Ook was het lang niet naar zijn genoegen, dat tijdens den Vierdaagschen Zeeslag een schip, dat door hem op den vijand veroverd was, op bevel van De Ruijter verbrand moest worden. Toen hij nu in de volgende expeditie, in den zoogenoemden slag bij Duinkerken, den vijand zoodanig vervolgde, dat hij in het vuur van den strijd niet op de seinen van De Ruijter lette, die hem te hulp riep — schreef deze vrij natuurlijk zulk een in een onderbevelhebber onbegrijpelijke handelwijze toe aan den wrok, welke nog altijd het gemoed van Cornelis Tromp vervulde. Niet dikwijls heeft De Ruijter zoodanig in gevaar verkeerd om met zijn scheepsmacht totaal verslagen, ja, vernietigd te worden, als dat door de handelwijze van Cornelis Tromp het geval is geweest. Dit dreigende gevaar heeft hem aanleiding gegeven tot een terugtocht, zoo meesterlijk, dat hij er door vriend en vijand om bewonderd en geprezen is geworden. Tot verbazing van iedereen heeft hij zijn schepen nog binnen een vaderlandsche haven kunnen redden, den vijand steeds op een afstand houdende. Maar hoe gevoelig De Ruijter later voor de bewondering van bevoegden over dezen terugtocht heeft mogen zijn, tijdens dien terugtocht heeft hij oogenblikken van moedeloosheid gekend, dat hij zelfs naar den dood verlangde. „God, hoe ongelukkig ben ik! Is er dan onder zoovele duizenden kogels niet één, die mij wegneemt?" Wel moet zijn wanhoop groot geweest zijn, dat een vroom man als De Ruijter zulke woorden kon uitspreken. Geen wonder, dat de reactie op deze spanning geweldig was. Niet anders denkende, of Cornelis Tromp had de ongehoorde laagheid begaan hem met voordacht te verlaten, ontving hij dezen bij zijn terugkomst met harde en grievende woorden, waarvan voor een deel het scheepsvolk getuige was. Gelijk alle kalme lieden, die eenmaal door den vang heen zijn, was hij geen meester meer van zijn drift.

HET OPBRENGEN VAN DE ROYAL CHARLES, NAAR EEN SCHILDERIJ TOEGESCHREVEN AAN JERONIMUS VAN DIEST.

En Cornelis Tromp? Het moet iets aangrijpends geweest zijn om het gelaat van dien dollen driftkop, ons in zijn zelfgevoel en onverschilligheid door zijn portretten bekend, te zien veranderen! Fier en opgewekt, omdat de vijanden door hem als blaren voor den herfststorm zijn weggestoven, valt hij uit der zee binnen. Gelijk Admiraal Dubbel Wit voor Bestevaer Tromp kon verschijnen, kwam diens zoon nu voor zijn opperbevelhebber. En nu zulk een ontvangst! Hij een verrader, een schelm, een huichelaar! Er zijn toen bitter harde woorden tusschen beide Admiralen gevallen. Duidelijk was het voor ieder, dat in dezen oorlog één van de beide bevelhebbers niet meer met de vloot mee kon gaan, om het vaderland te dienen, en even duidelijk was het, wie die veroordeelde moest zijn. Vreeselijk was het voor Cornelis Tromp om te ontwaren, dat men hem werkelijk van de hem toegeschreven laagheid verdacht. En

toen hij er van hoorde gewagen, dat hij en De Ruijter niet meer samen konden uitzeilen, heeft hij een raken brief geschreven aan de Staten, heerlijk van verbolgenheid. Maar het vreeselijkst voor hem was wel, dit vonnis bevestigd te zien. Hij werd er kalm van, en, gelijk dat bij driftige naturen meer het geval is, verving een gevoel van spijt den hevigen toorn. Hij zou zich onderwerpen aan De Ruijter, ja, hij bad als gewoon kapitein te mogen uitzeilen. Doch het genomen besluit bleef onherroepbaar.

Wat Cornelis Tromp gedurende het schitterende verloop van dien oorlog geleden moet hebben, kan men zich voorstellen. Maar, „ofschoon (hij) naar zijne meening miskend en mishandeld werd, bleef hij (het vaderland) steeds vurig beminnen, en hiervan gaf hij een luisterrijk blijk, toen hij kort daarna het aanzoek van den gezant van Frankrijk, om tot den dienst van dat rijk, met genot van eene zeer aanzienlijke jaarwedde, over te gaan, van de hand wees, en liever verkoos als een vergeten burger in Nederland te leven en het vaderland getrouw te blijven, dan eer en voordeelen van eenen uitheemschen vorst te genieten" *).

Hoe steekt bij deze gunstige voorstelling het schier vernietigend oordeel af, dat de kalme, objectieve Fruin over Cornelis Tromp velt! „De reputatie van Cornelis Tromp heeft niet veel te verliezen." En: De Ruijter was „een ander mensch dan die Tromp, al durfde deze zich zelfs met hem meten." De groote geschiedschrijver gewaagt van het „kennelijk welgevallen, waarvan (Tromp) van de misdaad van Verhoef (een der moordenaars van de gebroeders De Witt) spreekt," en van het „berouw op zijn sterfbed over een testament, dat niet was als 't behoorde" †).

We kunnen hier niet verder op doorgaan. Cornelis Tromp moet in ons verhaal een figuur op den achtergrond blijven. Doch te ontkennen valt het niet, dat Cornelis Tromp altijd een zekere aantrekkelijkheid voor het groote publiek zal blijven behouden. Tot heil van het vaderland is in het jaar 1672, „het Rampjaar" een verzoening tusschen beide zeehelden gevolgd, bewerkt door den jongen Prins van Oranje. En toen in den zeeslag bij Schooneveld, in 't jaar 1673, Cornelis Tromp op zijn beurt in groot gevaar verkeerde, als gaf de ironie der historie hier een tegenhanger van 't jaar 1666 — was het Michiel de Ruijter, die, niettegenstaande de hachelijkheid der onderneming, met al de edelmoedigheid van zijn karakter zijn vroegeren tegenstander te hulp kwam. En deze? Nauw heeft hij begrepen dat er redding opdaagde en wie de helper was, of hij riep uit — en voor mij blijft in dien uitroep iets nobelers trillen dan de banale uiting van een gemeen karakter dat uit den klem geholpen wordt — „Mannen, daar is Bestevaer! die komt ons helpen. Ik zal hem ook niet verlaten, zoolang als ik adem kan scheppen!"

Bestevaer — de naam, welke in het oogenblik van uitredding over de lippen van Cornelis Tromp kwam, was een veelbeteekenend woord voor hem, omdat ook zijn vader dien gedragen had.

Hij was een man, die veel gebreken had, de dolkoene Cornelis Tromp, voor ons een van de laatste en meest sprekende typen van dat slag van zee-kapiteins, waarmede de strategen onder onze Admiraals zooveel te stellen hebben gehad; een echte houwdegen uit de groote zee-oorlogen der 16e en der 17e eeuw. Zij zijn voortgesproten uit de geen anderen band dan eigen wil en luim erkennende aanvoerders der Watergeuzen en Kapers, gelijk zij de komst voorbereid hebben der groote strategen onzer zeemacht.

Bleek uit het geval met Cornelis Tromp, dat de oude geuzengeest der op eigen gelegenheid strijdende kapiteins nog niet geheel uitgestorven was, over het algemeen heeft De Ruijter daar niet zulk een groot verdriet van gehad als zijn voorgangers. Hij, die van het lastige zeevolkje der 17e eeuw, dat hem bewonderde om zijn dapperheid, de toegenegenheid en aanhankelijkheid wist te winnen, is in de glorierijke periode van den Tweeden Engelschen Zee-oorlog, maar vooral in de bange jaren 1672 en 1673, de machtige eenheid geweest, waarin niet alleen het zeevarende volk, maar eigenlijk onze geheele

*) De Jonge: Gesch. v. h. Zeewezen, II. p. 145 en 146.
†) Fruin: Verspreide Geschr., VIII, pag. 82 en 83.

natie geloofde en vertrouwde. Ook op dezen algemeenen regel zijn zoowel ter zee als te land de enkele noodige uitzonderingen voorgekomen om hem te bevestigen. Zoo had het meerendeel der bootsgezellen hun Bestevaer wel wat sterker geprononceerd Oranjegezind willen zien, en werd te Amsterdam door het opgewonden gepeupel, dat hoorde van verraders en eindelijk niemand meer durfde vertrouwen, in dat gruwelijke Rampjaar zijn huis met plundering bedreigd. Ook moet er nog eens een onbekend geblevene in zijn huis gedrongen zijn met het plan den Vlootvoogd te vermoorden. Doch nog eenmaal, men kan dergelijke afwijkingen van het normale evenwicht wel tellen. Voor heel ons volk stond de bescheiden held daar als een van de beste zonen van onze natie. Al wat zee wilde bouwen, werd aangelokt door zijn voorbeeld. Uit aanzienlijke geslachten rekenden zich de zoons het tot een eer, om op zijn schip, althans onder zijn leiding, als appoincté of adelborst geplaatst te worden. Ook de regeering van het land — als we ons ten opzichte van ons 17e eeuwsch staatsbewind aldus eens mogen uitdrukken — stelde een onbeperkt vertrouwen in hem. Wel bevonden zich in den Tweeden Engelschen Zee-oorlog gedeputeerden van de Staten aan boord van zijn schip, maar in en na het Rampjaar liet men hem zoo goed als geheel vrij in het volvoeren van de beraamde plannen, een verantwoordelijkheid zeer eervol, zeker, maar drukkend van zwaarte. Met den raadpensionaris Jan de Witt stond hij op den besten voet; beiden achtten elkander hoog. Had de raadspensionaris ontzag voor den man, die door zijn verdiensten tot zulk een hooge waardigheid was geklommen, vond hij in hem een uitwerker van De Witt's diplomatieke plannen, een dader, die geen vrager was naar de motieven, — omgekeerd waardeerde De Ruijter de zakenkennis van het zeewezen, welke Jan de Witt tentoonspreidde, en waarover Cornelis Tromp en de zijnen, (die toch niet erg De-Witt achtig waren omdat hij het door het zeevolk vooral zoo geliefde Prinsje in den weg stond,) glimlachten en grappen maakten: zoo'n varensman ook, die het uit de boekjes had!

Onverholen heeft De Ruijter zijn verontwaardiging over den moord der De Witten geuit, evenals hij kort te voren op zijn eerlijke en royale wijze de lasterpraatjes, welke over het lafhartig gedrag van Cornelis de Witt tijdens de expeditie van 't jaar 1667 werden rondgestrooid, den kop indrukte. De Ruijter wàs geen partij-man. Hij was geen Staatsgezinde en geen Prinsgezinde; hij was meer dan dat: Nederlander. En dat was hij niet met den mond; dat was hij met der daad, ja met daden, welke het energieke volk van de vrije Republiek der Zeven Vereenigde Nederlanden onsterfelijk hebben gemaakt in de wereldgeschiedenis.

De bedaarde en kalme De Ruijter, man die al op jaren kwam, moest in het Rampjaar wel gelooven, dat weldra zijn diensten niet langer begeerd zouden worden, dat de tijd voor Cornelis Tromp gekomen zou zijn. Hoe toch zou de verhouding tusschen hem, den vriend en bewonderaar van Jan de Witt, en den Prins van Oranje zijn, toen het kind van staat een jongeling geworden, door het vreeselijke Rampjaar plotseling tot een man, een held, een heerscher was gerijpt? Doch die Prins was een Oranje, dat wil zeggen geen klein-stedeling, zooals toch menige regent zelfs in ons heldentijdperk hier in ons klein landje getoond heeft te zijn. Hij handhaafde De Ruijter en wist de verzoening tusschen dezen en Cornelis Tromp te bewerken. Van toen af genoot De Ruijter een schier onbeperkt vertrouwen, en eens zelfs stonden ze naast elkaar, de twee groote Nederlanders uit dien tijd, ten aanschouwe van het zeevolk, dat door beider bezieling het vaderland van den ondergang gered heeft. Het was niet lang voor den zeeslag van Kijkduin, dat Willem de Derde de vloot bezocht, tot verrukking van de zeelieden, die een rilling door zich heen voelden gaan, toen het bleek dat de visscherspink, die daar van Scheveningen kwam aanzeilen, den jongeman aan boord had, dien zij aanhingen als het symbool van al wat hun lief was in hun vaderland, dien zij eerden, ja het was eenmaal niet anders, zelfs boven Bestevaer de Ruijter. Die sprak toen, met den jongen Prins aan zijn zijde, een van die korte, pakkende rede-

voeringen uit, waarvan die, welke op den laatsten dag van den Vierdaagschen Zeeslag door hem tot zijn bootsgezellen gericht werd, het meest bekend is gebleven *). Nu ook wekte hij hun moed op voor de moeilijke dagen, die komen zouden. Maar de schepelingen vonden toch de grootste heerlijkheid in het aanschouwen van hun Prinsje, en het daverde van hoezee en van Vivat Orangiën, die geliefde leuze, welke, helaas, zoo lang — en zoo onhandig! — door de regenten gesmoord was. De Prins, die soms stug en houterig kon zijn, werd door deze hartelijke betooging getroffen en wuifde met den hoed de matrozen toe. En bij zijn vetrek werd hem door een daverend gejuich uitgeleide gedaan, dat over de zee klonk, somber, als de voorbode van een naderenden storm.

Willem van Oranje gaf zijn vertrouwen niet ten halve, en De Ruijter kende ook geen halfheid in het vervullen van zijn plicht. Hoe eerbiedig hij zich ook onderwierp aan de over hem gestelde machten, hij was er toch niet voor geboren een oogendienaar te zijn. Toen de Franschen in 't jaar 1673 Maastricht belegerden en er den Prins veel aan gelegen was deze vesting te ontzetten, stelde hij aan De Ruijter voor, dat de vloot naar de Fransche of Engelsche kust zou zeilen en daar ergens een landing wagen, om het Fransche leger van Maastricht af te trekken. Doch De Ruijter was daar niet voor te vinden. Voor de veiligheid van de bedreigde republiek oordeelde hij het beter, dat de vloot op de wacht bleef voor de vaderlandsche havens. De door hem bijeengeroepen krijgsraad was dit met hem eens. Toen zag de Prins van dit plan af en sprak er niet verder over.

Een paar jaar later zou de krijgstocht naar de Middellandsche Zee ter ondersteuning van de Spanjaarden tegen de Franschen ondernomen worden, waarvan De Ruijter niet levend zou weerkeeren. De algemeene voorstelling is, dat bij de uitrusting en het bespreken van de plannen daartoe, de beroemde Vlootvoogd niet met dien eerbied behandeld zou zijn, als waarop hij aanspraak mocht maken. Er wordt verhaald, dat een arrogante ploert, lid van een college ter Admiraliteit, den bejaarden Vlootvoogd, die er bedenking tegen had om met een te geringe scheepsmacht naar de Middellandsche Zee te gaan, durfde toevoegen: „Ik denk niet, mijnheer, dat gij nu in uw oude dagen begint bevreesd te worden en den moed laat vallen". Maar eensdeels was het antwoord van De Ruijter, waarin hij er zijn leedwezen over uitdrukte dat de Heeren de vlag van den Staat zoo veil hadden, zóó raak, en anderdeels is de opmerking van Mr. De Jonge: „Onhebbelijke individus vindt men meermalen in vergaderingen, maar daarom deelen die vergaderingen niet in die gevoelens van zoodanig eenen" *), zóó waar — dat men dit voorbeeld nu juist niet bij voorkeur dient aan te halen, om van een bepaalde miskenning van De Ruijter te spreken. Ook deelt Brandt mede, dat men den Admiraal in de vergadering van de Staten-Generaal van 24 Juni 1675 op een gewonen stoel zonder armen liet zitten †). Hij kreeg daar gewoonlijk een armstoel en mocht met gedekten hoofde blijven. Of hem dien „gemeenen" stoel met voordacht is gepresenteerd, of wel dat hier een verzuim van een minderen beambte in het spel was, valt moeilijk uit te maken. Ook niet of De Ruijter dan wel een ander deze zonde tegen de etiquette verteld heeft. Het eerste zou mij moeilijk vallen te gelooven. Hij was er de man niet naar, om erg om die uiterlijkheden te geven. Toen er in 1665 op de Westkust van Afrika opgemerkt werd, dat de Directeur Generaal dier gewesten, de heer Valckenburg, hem minder saluutschoten vereerde dan waarmee De Ruijter hèm vereerd had, haalde deze daarover de schouders op. Hij wilde over die nietigheden geen twist maken, waardoor de zaak des vaderland schade kon lijden.

Ik geloof, dat men dit voorspel voor den laatsten tocht van De Ruijter een weing te tragisch heeft willen maken, wat het op zichzelf al genoeg was, door de treurige stemming en het voorgevoel van zijn nade-

*) Inzonderheid dit gedeelte: „Beter is het voor het Vaderland te sterven, dan, als schelmen loopende, hetzelve ten prooi der vijanden te laten".

*) Gesch. v. h. Zeewezen II, pag. 562, noot.

†) Brandt, uitgave 1687, p. 913; idem 1835/37, V, p. 64

rend einde, en vooral door zijn lichaamslijden. Men is er toch zoo aan gewoon geraakt, dat een der factoren van een Hollandsche beroemdheid een ergerlijke miskenning is, dat het moeilijk valt daar ook niet van in het leven van De Ruijter te kunnen spreken. Wat mij echter wel getroffen heeft, is de weinige indruk, welken de tijding van zijn dood op een man maakte, die zich in de onmiddellijke omgeving van den Prins bevond. Onder allerlei vrij uitvoerige mededeelingen toch schreef Constantijn Huygens (de zoon) den 3en Mei 1676 doodeenvoudig in zijn journal, dat de tijding van den dood van Admiraal de Ruijter aangekomen was *). Meer niets.

De laatste levenstijd zoowel als zijn dood hebben aanleiding gegeven tot het oprichten van twee monumenten in twee verschillende landen. Het eerste, in Hongarije, is een hulde aan onzen zeeheld gebracht, op wiens aandrang een groot getal Hongaarsche predikanten uit een barbaarsche slavernij verlost werden. Onze De Ruijter is door deze edelmoedige daad een goed bekende geworden in dat land verre van de Noordzee. Het tweede is opgericht te Aubonne bij Lausanne, en wel ter eere van den Franschen Admiraal Duquesne. Op die tombe vindt men den Franschen vlootvoogd verheerlijkt als... den overwinnaar van De Ruijter!

Is dat laatste Fransche opsnijderij?

In die dagen — en vermoedelijk zou dit thans ook nog wel het geval zijn — schreef na een zeeslag elke partij zich de zegepraal toe. Dat deden de Engelschen zoowel als de Nederlanders; licht dat de Franschen er zich ook aan bezondigden. Doch in de overdrijving op Duquesne's graftombe ligt toch eenige waarheid opgesloten. Wel mochten wij ons overwinnaars op de Franschen noemen in de slagen van den 8 Januari en den 22 April 1676, in welken laatsten zeeslag De Ruijter gewond werd, doch door den onvoldoenden bijstand van onze bondgenooten, de Spanjaarden, konden wij geen partij trekken van zulk een overwinning. De slag van den 8sten Januari werd geleverd om „de vereeniging der Fransche vloten in de haven van Messina te beletten, doch (De Ruijter) was niet in staat, ofschoon hij haar de kracht van zijn arm deed voelen, dit te voorkomen.... Hij sloeg zijn laatsten slag den 22 April en deed ook toen den vijand deinzen, doch moest Agosta aan hem laten."

„Nemen wij dit alles in aanmerking," aldus besluit de door ons aangehaalde schrijver, *) „en brengen wij bovendien in rekening, dat er geen enkel Fransch schip genoodzaakt is geweest de vlag te strijken, maar de campagne van 1676 door de Franschen in Juni geëindigd is met het nagenoeg vernielen der Spaansche vloot en het zwaar teisteren der Hollandsche in de haven van Palermo, dan gelooven wij, zonder aan den roem onzer zeelieden te kort te doen, te mogen toegeven, dat er in de jaarboeken der Fransche krijgsgeschiedenis onjuister grootspraak aangetroffen wordt dan deze, dat hunne vloot in 1676 de meerdere van de Hollandsch-Spaansche geweest is."

Zullen wij ons dus maar niet al te zeer stooten aan dit — omdat er De Ruijter's naam ten onrechte op vermeld staat — snorkende grafschrift op de tombe van Duquesne; aan een opschrift op de tombe van De Ruijter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam stooten wij ons wèl. „Hij had" — zoo luidt het daar in het Latijn, de taal waarin onze groote mannen tot het nageslacht dier kloeke Hollanders moesten gebracht worden! — „hij had alles aan zichzelven te danken." Wel, niemand die dit sterker ontkend zou hebben, dan juist de man, wien deze woorden gelden. Hij zou ze niet gaarne nagesproken, en zeker met een huivering aangehoord hebben. En eerlijk gezegd, het verbaast mij, dat die uitdrukking op het graf van De Ruijter te lezen staat. Men denkt zich het zelfbewuste ras der 17e eeuw nederiger, welk een schijnbare tegenspraak in deze gedachte ligt opgesloten. Of hebben wij van de vroomheid van dat geslacht toch niet een geheel juiste voorstelling?

*) „La nouvelle vint de la mort de l'Admiral de Ruyter". Journal gedurende de veldtochten van 1673—1678 (werken v. h. Hist. Gen. 32) p. 98.

*) H. L. F. P.: De Ruyter's laatste zeetocht (feuilleton in de Nieuwe Rotterd. Courant, vermoedelijk van 26 Augustus 1896).

Althans aan zekere, als ik ze zoo noemen mag, uiterlijkheden hechtte het in de practijk minder waarde dan thans wel algemeen gedacht wordt. Welk een tal van bepalingen tegen het werken op den Zondag, die juist door hun veelheid en herhaling verraden, dat de schennis van den Sabbathdag meer voorkwam, dan menigeen wel meent. Voor het binnenhalen van den oogst werd in enkele streken zelfs in die bepalingen een uitzondering gemaakt, terwijl het bekend is, hoe verschillende regeeringscolleges ook op den Zondag vergaderden. Een plaats uit het „Resolutij-Boeck van 't Weer-Gorsch daer onder leght Hellevoet-sluijs", leerde mij, dat er wel degelijk op den Zondag in het openbaar en zelfs zeer hard gearbeid werd: De bedoelde passage luidt: „dat mede vermits den Oorloge, de timmerlieden, schouwers en andere persoone in die(n)ste sijnde vān Ed. Mog. Hren. Gecomm. Raden ter admiraliteijt op de Mase soo wel des Sondaaghs als andere dagen moeten arbeijden, oversulx gepospont sijn van het gehoor van Godes woorts, oversulx wel noodig en ten hoogsten dienstigh soude sijn tot onderhoudingh van — Christel. Godtsdienst," waarom besloten werd dat er des Woensdagsavonds zou gepreekt worden, opdat die menschen, „werden wederhouden van tot groote Godloosheden uijt te spatten." *) Met ziet, de regeering — want het gold hier Schout en Schepenen der forteresse — liet de menschen wel niet los, maar had er vrede mee, dat, als de omstandigheden dit vereischten, de Sabbathdag ontheiligd werd. En een man als De Ruijter, in alle opzichten een vroom man, liet het Engelsche fort Kormantijn, op de Westkust van Afrika gelegen, den 8sten Februari 1665, dat is op een Zondag, aanvallen, terwijl de Vierdaagsche Zeeslag tijdens de Pinksterdagen (11, 12, 13 en 14 Juni 1666, waarvan de 13e Juni een Zondag was) plaats had.

Doch, hoe dit ook zij, Michiel de Ruijter gevoelde zich, gelijk meer dan één groot man, een werktuig in de handen van een hoogere Macht, een middel tot een doel. De angst van een Amasis, die voor het geluk van Polycrates van het eiland Samos vluchtte, schijnt den grooten zeeheld niet onbekend geweest te zijn, wanneer hij zijn eigen glansrijke loopbaan overzag. Althans het was hem een groote troost in zijn laatste levensdagen, toen hij onder zware lichaamspijnen ver van zijn dierbaren neerlag, dat God hem eindelijk waardig tot deze beproeving gekeurd had. „O, mijn genadige God," riep hij uit, toen hij, na den zwaren val van het hooge zonnedek als een verminkt schepsel uit zijn bedwelming ontwaakte, „ik dank U van ganscher harte, dat gij mij in vele en verscheidene gevallen zoo goedertierenlijk hebt bewaard, en nu zoo vaderlijk bezoekt! Laat deze tuchtiging strekken tot zaligheid mijner ziele!"

Bouwen op eigen krachten — dat heeft De Ruijter nooit gedaan. En toch was hij juist daardoor te midden van de grootste gevaren en de hevigste zeegevechten de kalme, de bedaarde, en ook de geweldige, de groote. Zeker, ook hij heeft oogenblikken van moedeloosheid gekend, doch zij werden door hem niet huichelachtig verborgen of later ontkend. Eerlijk en eenvoudig, gelijk in alles, toonde hij zich ook hierin, gelijk hij was. De Heer had hem dan losgelaten. Want in vreugde en leed, in voor- en tegenspoed, was het voor hem de Heer, die gaf of nam, al naar diens welbehagen, en wiens groote naam — dien „verschrickelijken naam" der Synodale Resolutien! *) — altijd geloofd werd.

Het zou inderdaad dezen krachtigen zoon van het krachtige Calvinisme schier in alles te kort doen, indien men, van hem gewagende, niet met nadruk hier op wees. Zelfs op gevaar af, dat er personen gevonden mochten worden, wier levensopvatting hun niet toelaat zich objectief in de 17e eeuw te kunnen indenken. Het was toen zoo, en niet anders. Vriend en vijand streden in naam van God, diens hulp inroepende en Hem de eere gevende. „God heeft met ons gevochten tegen een machtigen vijand!" schrijft na den Driedaagschen Zeeslag (den slag bij Portland van 1653) de Engelsche vlootvoogd Blake aan het

*) Reso'utie van (?) December 1692. Ook uit de Resolutiën van Baljuw en Leenmannen 's Lands van Voorne blijkt ten duidelijkste, dat er in dien tijd ten plattelande des Zondags vergaderingen werden gehouden.

*) Synode van 's Gravenhage van 1634, art. 6.

Parlement. *) Tot die „machtige vijand" behoorde ook De Ruijter, die toenmaals nog Commandeur was, en later, Admiraal geworden, zich steeds door gebed en 't gebruik en doen gebruiken van 't Heilige Avondmaal voor een strijd voorbereidde.

Doch De Ruijter bepaalde zich niet tot bidden en tot danken.

In 't jaar 1666 schonk hij een gift van 50 pond en daarna nog een van 100 pond aan de armen van zijn geboorteplaats; in het jaar 1667 nog 105 pond en in het Rampjaar 50 pond. „Die givten van dezen godvrugtigen Admiraal in de jaaren 1666, 1667 en 1672, waren buijten twijffel dankofferen, als God hem uijt gevaren geredt, en van enen togt behouden t'huijs gebragt had." †) De tegenwoordige waarde dier giften valt moeilijk te bepalen. Beter is het ze te vergelijken met andere sommen uit dien tijd. Zoo vertegenwoordigt 50 pond de „toelech," welke mr. Jacob Pillius 's lands chirurgijn te Vlissingen in 't jaar 1653 kreeg, op verzoek om verbetering van tractement „ten aensiene van de sware curen bij hem alreede gedaen ende staende noch te wachten." §) Matthijs Jurriaens, soldaat te Vlissingen, wiens rechterarm op het schip van den Vice-Admiraal Jan Evertsen is afgeschoten, krijgt 2 ponden om vandaar naar Den Haag te reizen en zich daar tot den Raad van State te wenden. **) Willem Bouw, die door 't barsten van een goteling in den slag bij Pleymuijden onder den Commandeur De Ruijter een stijven linkerarm zal houden, krijgt 5 ponden ééns. ††) Willem Fonteijn, die zijn linkerarm tot aan den schouder toe had verloren, krijgt voor dat verlies 33 pond 6 schellingen §§), terwijl hij op zijn verzoek in 's lands dienst mag blijven op 14 gld. ter maand. Uit het een en ander ziet men, dat De Ruijters giften inderdaad aanzienlijk waren.

Evenwel uit genoemde voorbeelden blijkt óók, dat het lot van Janmaat niet benijdenswaard was in die dagen van bijna voortdurende zee-oorlogen. Wel werd er al voor hem gezorgd, wanneer hij invalide geworden was, maar dat zulks zelfs voor die dagen niet geheel voldoende geacht werd, bewijst wel de verbetering, welke reeds in Augustus van datzelfde jaar hierin plaats had, en vooral, gelijk algemeen bekend is, in den Tweeden Engelschen Zee-oorlog. In hoeverre in deze en andere financieele verbeteringen de invloed van De Ruijter is te bespeuren, zal niet gemakkelijk na te gaan zijn, althans een opzettelijke studie vereischen. Men weet de verdiensten van Jan de Witt voor ons zeewezen. Bovendien, men vergete niet, dat deze verbeteringen hoofdzakelijk ten doel hadden, om veel volk op de vloot te krijgen. *) Evenwel, buiten het advies van een man van De Ruijter's kennis en ervaring kan men moeilijk gehandeld hebben. Toen hij nog Vice-Admiraal was, nog vóór zijn reis naar Algiers, dus in 1663, drong hij er reeds op aan, dat de 6 stuivers, welke de kapiteins per dag voor het onderhoud van een matroos ontvingen, tot 7 stuivers vermeerderd zouden worden, wat hij er toen niet door kon halen. En dat hij er althans van bewust was, dat in het jaar 1676 de maandgelden nog niet geheel voldoende waren, zou men kunnen opmaken uit zijn uitroep, toen hij, tijdens den zeeslag bij den Etna zwaar gewond neerliggende, den bijstand des hemels inriep voor zijn manschappen, „die voor een klein geldt zooveel ongemaks en gevaars uitstaan."

Wat althans zeer voor De Ruijter pleit, is dat het bootsvolk zooveel van hem hield. Reeds in 1659 schrijft de ons reeds bekende „schriver op 't landtsschip Oostergoo," Dirck Sierckx: „Soo dat de Ruyter een dapper man is, ende hij is met te spreken als een kindt." In die tegenstelling ligt reeds een groot deel van het geheim van De Ruijter's populariteit. In nood en gevaar deed hij

*) Leven en Daaden der Doorluchtigste Zeehelden, uitgave 1683, p. 606, 2e kolom.

†) Vrolikhert in zijn Voorrede op zijn Vlissingsche Kerkhemel, medegedeeld in Navorscher van 1857 bl. 197, kol. I.

§) Resol. van Gecommitt. ter Admiraliteit in Zeeland van 24 Febr 1653.

**) Ibid. 19 April 1653.

††) Ibid. 19 April 1653.

§§) Ibid. 26 April 1653.

*) Zoo werden in den zomer van dit jaar de bedelaars opgepakt en vóór minstens één tocht over de schepen verdeeld.

voor niemand onder. „Is dat een Admiraal!" riep de gevangen Engelsche officier tijdens den zeeslag van Solebay uit; „dat is een Admiraal, een kapitein, een stuurman, een matroos en een soldaat! Ja, die man, die held, is dat alles te gelijk!" Maar diezelfde De Ruijter kon op een anderen tijd een matroos prikkelen om niet te blijven vóór den mast, maar zijn best te doen om het wat verder te brengen in de wereld, daarbij wijzende op eigen voorbeeld. Want over zijn geringe afkomst heeft hij zich nooit geschaamd. En als het eens regende, onophoudelijk regende, en de matrozen van kleeren wilden verwisselen, lachte de Vlootvoogd die witte-broodskindertjes uit; hij, Bestevaer, een oude man bij zulke jonge klanten vergeleken, hield immers zijn doornatte kleeren aan. Evenals Maarten Harpertse Tromp had hij slechts één knecht tot zijn dienst, en den matrozen zou het water niet in den mond loopen door de lekkere geuren van gebraad, die uit zijn kajuit opstegen. *) Hij at het vleesch liefst gezouten, ook als hij aan wal was; eigenlijk was hij — om een Transvaalsche uitdrukking te bezigen — zèlf heelemaal gezouten. Een zeeman onder de zeelui, een beschaafd en bescheiden man in het gezelschap van aanzienlijken, was er zoo goed als niemand, die De Ruijter een kwaad hart toedroeg.

*) Op kluchtige wijze wordt de vrees van Janmaat, met het oog op Van Wassenaar van Obdam, „den nieuwen baas" na M. H. Tromp, hierover uitgedrukt in een in 1653 verschenen: „Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal."

Die eenvoudige man, schuw voor lof, stond vierkant daar als het vaderland in gevaar was, als de Staten radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos werd geheeten. Men moet zich den angst, de radeloosheid in den nacht van den 18en op den 19en Juli 1672, toen een landing van de Engelschen werd gevreesd, indenken, om te weten wat een godengelijke redder De Ruijter voor ons volk geweest is. Doch h ij gaf Gods sterken rechterarm de eere, en als het angstige, bange klokken-geklep veranderen mocht in een blij gejubel van victorie-luiden; boog h ij in waarachtigen, eerlijken deemoed met heel het volk het hoofd voor den Heere, die wederom groote dingen gedaan had voor het kleine volk aan de sombere Noordzee.

Groot is zijn invloed geweest op ons volk uit die dagen. Hij heeft het gered van den ondergang. En wie zal nagaan van welk een ontzaglijken invloed zijn leven, zooals de ouders dat aan hun kinderen, de onderwijzers het aan hun leerlingen verteld hebben, op achtereenvolgende geslachten gedurende nu drie eeuwen geweest is? Het zal niet bij die drie eeuwen eindigen. Zoolang onze taal gesproken wordt, zal de geschiedenis van Michiel de Ruijter levend blijven, in dien zin, dat zij leven en durf opwekt, en telkens weer bij elk nieuw opkomend Nederlandsch geslacht een wonderlijk heerlijk licht doet stralen over datgene, waarin we allen geloofd hebben: de Toekomst.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Langzaam, heel langzaam-aan . . . , ja somtijds wel door dien tragen gang opnieuw verontrustend . . . , kwam Emma te herstellen. Nu vooral bleek welk een geduchten ziekte-aanval zij had doorstaan. Nog bijna drie weken moest ze te bed, daarna vele dagen op haar kamer blijven — najaar was het en stormig, guur; kil in de lange gangen van het groote Keizersgrachthuis; — eindelijk — een bleeken, mistigen morgen in 't laatste van November — daar kwam ze, aan Jeanne's arm, voorzichtig, voetje voor voetje, de breede trap af . . . , voor 't eerst weer beneden, in de huiskamer. . . . De kinderen hadden hun best gedaan het daar wat feestelijk te maken, met bloemen, en Jan, even tusschentijds naar huis geloopen, ontving er zijn vrouw, van vreugde stil bewogen eerst, dan eensklaps losbarstend in een vroolijke luidruchtigheid . . . Achter hem stond Noortje, met het ruggekussen dat ze geborduurd had — o! hoe beeldig, snoeperig lief, vond mama . . . .

Emma was opgetogen. . . .

Maar onwillekeurig blééf ze toch nog, ook toen ze al 'n poosje in de huiskamer was, rondgaand om de bloemen te bekijken, leunen op Jeanne's arm. Ze was ook zoo gehecht geworden aan Jeanne in de laatste weken, zoozeer gewend aan haar steun en gezelschap. En daarbij kwam wel: ze voelde zich nog wat licht in 't hoofd, een beetje duizelig soms even. Ze glimlachte voortdurend, van blijdschap weer beneden te zijn; toch viel het haar eigenlijk niet mee; Jan moest weer haastig naar kantoor; zij had een vaag besef dat ze méér van dit oogenblik verwacht had, en wist toch eigenlijk niet wát . . . ; zoo futloos, zoo heel zonder plan voor de naaste toekomst gevoelde ze zich . . . , als nieuw-geboren, en toch afgeleefd . . . zenuwachtig en kleintjes. . . .

Ze verzette zich ertegen. Kom, kom, vooruit! Het gezellige leven ging nu weer beginnen, kom, zij moest flink zijn en opgeruimd. Had ze niet pas ondervonden hoeveel de menschen allemaal van haar hielden ? . . . Was het dan soms niet prettig om weer mêe te leven en gezond te zijn ? . . .

Tot dien laatsten morgen toe, dag-aan-dag, was Jeanne boven bij mama gebleven. Ze had er een groote voldoening in gevonden, in dat verplegen en opkweeken van haar moeder, en met trotsche blijdschap, als naar een bijzonder, hoog-vreugdig feest, waarvan zij, zooal niet de hoofdpersoon, dan toch onweersprekelijk nummer twee zou zijn, verlangd naar dien dag van voor 't eerst beneden komen. Haar was dit ook niet tegengevallen! Wat een geluk — o, wél met iets diep weemoedigs ook, iets schrijnends, door dat wankele, dat langzaam en voorzichtig moeten loopen, van mama, die altijd vroeger zoo vlug en ree was geweest — maar toch, wat een geluksgevoel in haar hoofd, terwijl ze, haar moeder aan haar arm, de trap af daalde, in 't zacht-gespreide licht en de gangenkilte. Ze kon van aandoening geen woord uitbrengen, toen papa, tranen in de oogen, ook haar diep aankeek, de hand drukte, kuste op het voorhoofd, feliciteerde.

Ook de eerstvolgende dagen bleef ze nog gestadig om mama heen, rekkend de verpleging — die niet meer noodig was — met groote zorgvuldigheid en ernst.

Maar toen de beterschap aanhield en zich geheel scheen te voltooien, de dokter „afscheid genomen" had, Emma weer meer-en-meer in haar oude doen kwam en ook niet meer weten wou van drankjes, kina, kopjes bouillon en geklutste eitjes — liever dronk ze, als van-ouds, 's middags een glas madera en at er een taartje bij, — toen ook de tantes en Kee Dabbelman, en andere vrindinnen, weer geregeld hun lange bezoeken kwamen maken, begon Jeanne zich niet meer zoo nuttig te gevoelen, kreeg ze een onrust-gevende behoefte aan méér en lastiger bezigheid, aan echter werk; ze wilde nu ook, om mama te verlichten, en hoezeer ze er tegen opzag, de leiding van het huishouden wilskrachtig ter hand nemen; mama moest daar voortaan geen zorg meer over hebben. . . . Maar hierbij

kwam ze telkens met Noortje in botsing. Die had zich in de weken van mama's ziekzijn, haast ongemerkt — het ging haar gemakkelijk af — allerlei huishoudelijke bezigheden eigen gemaakt, werkjes, die ze geregeld verrichtte nu, en zij was ook gewoon geworden met de meiden te praten, over 't geen er gegeten of schoon gemaakt, welke kamers er gedaan moesten worden, — Noortje, die schoon zooveel jonger, eigenlijk meer gezag bij de meiden had dan Jeanne, doordien ze met warmer vriendelijkheid hen toch beter op een afstand wist te houden. Jeanne merkte dat wel, en het ergerde haar, ze lachte het zusje schamper uit om die lief mevrouwelijke airs, wilde het werk bruusk van haar overnemen..., maar Noortje verzette zich.... Zoo ontstonden bitse kibbelpartijen, waar ook mama van hoorde en niet kon buiten blijven. Ze werd er boos om. God-nog-toe, kreeg-je dat weer! Konden ze nu niet eens vrede houden?... Aanstonds wilde Emma een eind aan de kwestie maken, zelf zou ze alles weer bestieren, alléén... waarachtig, ze was er nog, ze was nog niet kreupel of blind, zou de boel wel weer redderen, hoor!...

Jeanne had er 'n wanhopig verdriet over en smeekte ten slotte haar zusje, op deemoedigen toon, het werk toch alsjeblieft maar aan haar over te willen laten. „God, asjeblieft Noor, doe het nou maar!... Ik weet anders geen raad!"

Noortje schrok van dien toon; ze begreep er niet veel van, maar gaf bijna dadelijk toe.... Gelukkig had ze zelf juist weer een paar gezellige invitaties gekregen; ze raakte weer meer en meer in de kennissen en vrindinnen; ze voelde zich geliefd bij die vreemden, meer haast dan thuis.... Weldra ging ze er weer geheel in op, in dat leven buitenshuis, taalde ze niet meer naar nuttig-zijn; ze scheen zelfs vergeten, dat ze daar een tijdlang eenige behoefte aan had gevoeld.... In droomen leefde ze nu weer voort, in droomen van liefde, trouwen, geluk..., verbeeldingen van een toekomstig nieuw bestaan, dat in een nimbus van heerlijkheid was gehuld....

Er was trouwens een algemeene opfleuring merkbaar in het naar-buiten leven van het gezin. Jan Croes en zijn vrouw, in hun dankbaarheid voor Emma's herstel en voor de attenties tijdens haar ziekte ondervonden, wilden nu vriendelijkheden terug bewijzen; er hadden telkens kleine ontvangsten plaats, avondjes, die een feestelijk karakter droegen. Het scheen ook wel, dat Croes zijn gedachten aan zuinigheid en bekrimping weer op zij had gezet. Hij was er op gesteld, zoo zei hij tegen Jeanne, dat mama geen last van dat ontvangen hebben zou; liever moest er maar wat meer van den kok worden besteld. Ook was hij meestentijds opgewekt, lachte, schaterde hij weer vaak en bulderend als vroeger; alleen — het was Jeanne vooral die 't merkte — daar tusschendoor kon hij, bijna plotseling soms, momenten hebben van een prikkelbare, bijna gejaagde onrust, of van een sombere gedruktheid, waarover hij zich zelf wel het meest scheen te ergeren, en waaruit hij zich dan ook meestal, als met een sprong van zijn wil, weer éven snel wist op te werken.

Eens op een avond dat mama en Noortje al naar bed, Jeanne en haar vader alleen in de huiskamer waren, vroeg het meisje, terwijl ze de rook van zijn sigaar opsnoof, op vroolijken toon, of ze 't zoo mis had dat hij tegenwoordig een minder soortje rookte dan vroeger. Schichtig schrikkend keek hij op. Dan, kwasi luchtig ook hij, maar met een gedempte mismoedigheid in houding en gebaar, antwoordde Jan, dat die vermindering nu niet van den allerlaatsten tijd was; al maanden rookte hij zooveel niet meer — had ze dat niet gemerkt? — ja, en goedkooper ook.... Och ja, hij gaf over 't algemeen niet veel geld uit voor zichzelf, kwam ook haast nooit meer op de club.... Het kon er niet af!... Maar — en het was in-eens weer als ergerde hij zich aan zichzelf om die plotselinge bekentenis — het kwam er niets op aan, ze moest er niet over spreken, 't vooral niet aan mama laten merken. Die was nog te zwakjes, nog heelemaal niet de oude, dat zag ze toch zeker ook wel.... Mama moest een prettig leven hebben, zonder zorgen.... Alles wat haar maar eenigszins verontrusten kon moest vermeden worden, de dokter had hem dat ook gezegd.... verscheiden malen....

Na dien avond kwam er een — vooral de geldzaken betreffende — gestadig groeiende vertrouwelijkheid tusschen papa en Jeanne. Zij was daar blij mee, moedigde hem hartlijk aan. Als ze samen alleen waren vroeg ze hem — af en toe, en nooit te dringend — hoe het op kantoor ging, en hij vertelde er wat van, aarzelend eerst, maar, toen hij er aan gewoon raakte, met meer en meer overgave. Toch kreeg Jeanne soms den indruk dat hij nog meer voor haar verborgen hield dan hij vertelde; zij was dikwijls ongerust; ze schaamde zich nu nog meer over haar egoïstisch, onoplettend voortleven van vroeger, en nam zich telkens sterker voor zich voortaan geheel aan haar ouders toe te wijden..., aan hun rust en geluk.... Ook voerde ze, zonder dat mama er veel van merkte, allerlei kleine zuinigheidsmaatregelen in. De fransche lessen schafte ze nu maar heelemaal af — ze deed er toch niet veel meer voor — ofschoon papa dat jammer vond, juist om 't geld dat ze hadden gekost, maar mama noemde het heel verstandig; beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald; zij had het dan nóóit iets gevonden voor Jeanne, dat harde studeeren!...

Innerlijk was Emma met Jeannes besluit nog blijer dan ze liet merken. Want ofschoon ze nog aldoor kucherig bleef, en slap, gauw moe, deed ze nu toch gaarne alsof ze die ziekte van haar alweer bijna vergeten, of alles weer heelemaal bij het oude was, en zij, net als vroeger, haar huishouding bestierde, opgewekt en flink — zij het dan ook gezelligheidshalve met hulp van Jeanne.

Ook in het leven van Ru en Louise, scheen, na haar herstelling en die van mama, weer meer fleur en glans te zijn gekomen. Wel bleef zij zelve nog stil en gedrukt — ze mocht volstrekt geen kinderen meer krijgen, had dokter gezegd; dit was aanvankelijk voor haar verborgen; toch, door een toeval, had ze 't gehoord — maar Loe was nu eenmaal nooit zeer levendig van aard geweest, Rudolf scheen des te gelukkiger; opgewonden-druk kon hij praten, nerveus-stiklachen.... Zijn zaken gingen nog steeds uitmuntend.... Er was telkens weer sprake van verhuizen, naar de Heeren- of Keizersgracht of naar een van die nieuwe voorname straten achter het Rijks-museum; het zou er nu tegen November van 't volgende jaar wel van komen; Loe kon het ook niet meer tegenhouden; zij gaf trouwens zelve toe: vooral voor de groote diners, die ze geven moesten, was het bovenhuis in de Vondelstraat op den duur te klein en te ongeschikt. Ru was overigens blij geweest, toen dat weer kon beginnen, het uitgaan en gasten ontvangen; hoog tijd werd het, had hij gezegd;... je raakt er gauwer uit dan je denkt als je 'r niet op past; o jé! jonge effectenhandelaars en bankiers genoeg, die zich aangenaam trachten te maken!... Een tijd lang, in December, was het zelfs bizonder druk met dinetjes en partijtjes bij Ru en Loe; het verzuimde moest worden ingehaald. Ook Jeanne en Noortje werden telkens weer genoodigd; Ru had zooveel ongetrouwde beurs- en societeitsvrienden; vandaar herhaaldelijk damesgebrek.

Noortje vond het een heerlijke tijd. Maar Jeanne veel minder. Dit uitgaan kwam dan ook zoo heelemaal niet overeen met haar ernstige gedachten van tegenwoordig, met haar wil zich te verbeteren, zich geheel aan haar ouders en aan het huiselijk geluk te geven. Want wel had ook zij nog haar uren, ja dagen... van verlangen, ontembaar, en onrust-stookend in haar bloed, verlangen naar liefde, een man, een eigen gezin; 's nachts lag ze er vaak van wakker, starend in 't donker met brandende oogen of snikkend, diep-alleen, in de zwoelte van 't kussen..., maar dat er onder die vrienden van Ru ooit iemand voor haar zou kunnen zijn, dat geloofde ze immers toch niet; als ze daaraan dacht kwam er zoowel bitterheid om eigen verschraling en versaaiing als minachting voor die soort van jonge mannen in haar te leven; ze hield niet van het genre, placht ze met spot te zeggen; zoo'n keurig gerokt en gekapt of blink-kalig meneertje, met zoo'n eeuwige, als vastgegroeide grijns op z'n raspig geschoren, wittig bepoeierd gezicht, maakte haar kregel; van een gansch anderen man zag ze in haar droomen nu het vage beeld, — van een wat ouderen, een tien of vijftien jaar ouderen, ernstig, mild-ernstig, weinig lachend, maar diep-innig-nobel en goed.... Ze begreep nu

ook beter wat Loe vroeger altijd had gewild; en soms kon ze in-eens een fel medelijden krijgen met die oude vrindin, Loe Huigens, die nu haar schoonzuster was, want ze meende nu wel te begrijpen hoe het kwam dat Loe in haar trouwen nog zooveel stiller en gedrukter was geworden.... Arm kind!... Neen, zij zou zich niet zoo vergissen, dat was zeker, ook al zou er gevaar voor zijn, wat niet te vreezen stond.... Jeanne bedankte nu en dan wanneer ze bij Ru werd genoodigd.... Maar dan hoorde ze dat hij daar boos om was, en kwam er gewoonlijk een briefje van Loe, haar dringend vragend het toch alsjeblieft maar te doen. Ook kibbelde ze er telkens over met Noortje, die niet goed uit kon staan dat Jeanne in-eens zoo verschrikkelijk ernstig was geworden — zoo saai en suf, noemde ze 't soms, als ze er zich over opwond —; vroeger had ze toch ook wel van een pretje gehouden en die partijtjes bij Ru en Loe waren meestal dol; zij was er al herhaaldelijk half-verliefd van daan gekomen, Noor — maar... ja... telkens op een ander!... Dat was vreemd, ze verwonderde er zich zelf over, zoo gauw als ze den een voor den ander kon verwaarlozen....

In de week van Kerstmis werd er bijna voortdurend feestgevierd, gesmuld en pretgemaakt in de groote familie. Den eersten Kerstdag was 't bij de oudelui Croes aan huis, een uitgebreid diner met Jans broers en zusters; den tweeden bij Ru en Loe, evenals 't vorige jaar; maar nu waren Pietje Baatz en Dirk van der Zwaag er nog bij als heeren voor Jeanne en Noor. Tusschen Kerst- en Nieuwjaar nog een andere smulpartij, bij oom Herman en tante Sophie. Maar op oudejaarsavond zaten ze weer, zooals meer en meer traditioneel werd, onder elkaar in het ouderlijk huis; een drukke, ietwat opgeschroefde vroolijkheid vulde dien avond, als overstemmend iedere herdenking; 't was of het elks doel was er maar zoo gauw mogelijk mee gedaan te raken, zichzelf en de anderen den tijd niet te gunnen tot kalmte en besef van 't oogenblik te komen...

Theo alléén was stil....

En zoo begon dan alweer een nieuw, een onbetreden... angstig-onbekend jaar!...

Theo was er intusschen nog altijd niet toe gekomen met zijn ouders te spreken over zijn plannen. Niet dat die minder vast geworden waren. Al werd hij er zich soms wel van bewust, in Anna's gezelschap dat haar plat-amsterdamsche uitspraak, haar volksmanieren, haar onwetendheid... hem diep in de ziel tot schrijnens toe konden hinderen, tevens proefde hij aldoor in zich zelf een voldoening, een genot bijna, juist door die taal, die wijze van doen, die kinderlijkdomme vragen; een scherpe prikkel was hem haar onbeschaafdheid; te weten dat dit mooie, gemoed-rijke, heerlijk-frissche natuurkind — want zoo dacht hij haar — hem liefhad in vollen hartstocht, 't gaf hem een groote, nooit vroeger gekende bevrediging, hij was er, telkens opnieuw, tot juichens toe blijverrukt mee, en als hij dacht aan haar — in uren van eenzaamheid vooral — was 't altijd met dezelfde innige bewogenheid, die hem tranen in de oogen drijven kon, met hetzelfde, diep-krachtige begeerte-gevoel, het machtige verlangen ook, haar altijd en voor goed te mogen hébben, haar bij zich, dicht bij zich te houden, nooit te laten weg en verloren gaan.... Dat denkbeeld — dat hij haar weer kwijt zou kunnen raken, haar niet meer zien — die groote, diepe, liefde-glanzende oogen, dat lustig bewegende, welige lijf — niet meer voelen haar tegen zich aan, haar zoenen en liefkoozingen..., het was hem ten eenenmale onverdraaglijk! En dus wou hij haar trouwen. Gauw! Het was niet alleen zijn plicht, tegenover haar en om hun kind, hij wílde het ook voor zichzelf, om zich gerust te kunnen voelen, om haar voor goed aan zich gebónden te weten.

Maar tegen het spreken met zijn ouders, aanvankelijk uitgesteld om mama's ziekte, zag hij op, al zwaarder en benauwder, hoe vaker hij, telkens opnieuw, het verschoof, om allerlei zichzelf-in-'t hoofd-gepraatte redenen. Al de anderen schenen nu zoo rustig en tevreden; er wijlde een zeldzame stemming van lichte vreugde in huis na mama's herstel; en hij wist toch dat de stoornis al komende, het nieuwe on-geluk al groeiende was; hij, hij moest het aanbrengen! Want dat ze het als een ongeluk zouden voelen, een

ramp zonder herstel, een schande-en-schaamte-brengende verandering in het gezins-lot, daar was hij maar al te zeker van, en daaglijks woog die zekerheid, dat weten van het onafwendbare, hem zwaarder op het hart... Het was nog niet eens alléén zijn „trouwen beneden z'n stand"! Och! Er kwam zooveel bij! Zijn sjeezen van de academie na bijna zes jaren zoogenaamde rechtsstudie, na al zijn beloften en verzekeringen, zijn grootspraak, zijn gewoonte-geworden houding en manieren van onbegrepen superioriteit....

Anna sprak er af en-toe nog wel eens over — dat het nu toch zou moeten gebeuren — maar aarzelend ook zij, minder uit verlangen, dan uit angst, benauwing, verward opzien tegen de hevige, ál-verkeerende beroeringen die zeker onmiddelijk op Theo's woorden volgen zouden. Toch was ze al haast even bang, dat het op andere wijze plotseling gemerkt zou worden, aan haar figuur of haar onwelzijn, hetzij door mevrouw, of een van de anderen in haar dienst, hetzij thuis door moeder — totnogtoe had ze haar geheim kunnen bewaren, met allerlei leugentjes en foeven, vuil waschgoed leenend van een vriendin, die in 't vertrouwen was....

Telkens schrok ze op, meenende in woorden toespelingen te ontdekken of minachting in een gebaar, was het haar ineens of 't luid werd uitgeschreeuwd en aan de muren stond geschreven, vreesde ze elk oogenblik bij mevrouw geroepen, of, ongehoord, smadelijk weggestuurd te zullen worden.... Schaamte en angst gevoelde ze.... Wroeging of berouw..., o! geen oogenblik! Theo was haar man, zij hoorden van elkander; hoe goed en lief en zacht bleef hij voor haar; ze zou altijd, altijd van hem houden, dat wist ze zeker, en hij van haar; haar vertrouwen in hem was volkomen.... Maar god, die rijke, deftige familie, die voorname mevrouw vooral en die fijne jonge dames, god-o-god, daar zag ze vreeslijk tegenop, dat die het in-eens allemaal zouden weten; ze werd denkeloos verward, zag geen sprankje licht als ze daaraan dacht. Wat zouden ze dan plotseling een verschrikkelijken hekel aan haar hebben, haar verfoeien — vervloeken misschien, zooals in de boeken stond — omdat zij, een meid..., hún Theo had weg... gestólen... ja, zoo voelde ze het soms....

Ze hadden het geen van beiden óóit gewild en gedacht...., maar het was toch zoo: het nieuwe jaar brak aan, en ook de trage, koude Januari-weken verliepen, maar nog altijd had Theo niet gesproken.... Half ziek dikwijls, liep Anna 's morgens naar haar dienst, duizelig, misselijk, en met zwaar drukkende hoofdpijn van zenuwachtigheid, angst.... Soms dorst ze bijna niet aan te schellen.... Theo maakte zich de felste, de woedendste verwijten; dat harde werken werd beslist verkeerd voor haar; het was eenvoudig godgeklaagd, zoo zei hij zichzelf, hij moest, móést spreken, met mama dan ten minste vast.... Toch werd het nu Februari, braken de lichtere dagen al vroeger en luwer aan....

Toen, in-eens, op een morgen, beneden gekomen, vernam mevrouw Croes, dat Anna niet, zooals anders steeds, op haar tijd was verschenen, kwam even later Lina vertellen: Anna's moeder stond aan de deur, vroeg mevrouw te spreken; het kind scheen niet goed te zijn.... „Laat maar even in de keuken," zei Emma.... „Ik kom zóó."

Theo lag op dat oogenblik nog in zijn bed, lusteloos en besluiteloos zich rekkende..., tot hij beneden werd geroepen, hevig schrok, maar onmiddelijk begreep. Terwijl hij nu plotsling zijn vasten wil als een licht in zijn hoofd voelde staan wiesch en kleedde hij zich haastig.

(Wordt vervolgd.)

ZWERVERS

(Medelijden)

DOOR

† † G. VAN HULZEN. † †

Schampere herfstzon sprankelt glinsteringen door de verbleekende bladeren, schicht over stroeve klinkerweg lichtende strepen, klaar neerflitsend langs de rulle schors der boomen.

De bladerkronen, weer dun en spaarzaam als in vroege lente en bijna doorzichtig, wiegelen wemelteer in de bleeke lucht, als een hooge spreie, een looverdak van grilfiguren, tintel-kleurend in 't zongevonk en 't gespatter van 't iele licht.

De warrelige takken van eik, de stramme stronken van beuk, ze strekken zich al rechter-op naar de hemel, twijgen niet meer samen als in de zomer, en laten gracielijk open een luchtestreek, die als een zilveren spleet de warande van wiegewagende toppen in 't midden scheidt.

Een kermiswagen, groenig-geel, de zelfde kleur als het uitteerende herfstlommer wat nog niet oxydeert, wrakt vereenzaamd aan de hoogopgaande allee, verbindingsweg van twee groote steden, met de dorpen er tusschen, als knoopen in 'n lint.

De geelgroene kast staat in de zondoorschenen laan als een passend deel van 't geheel, natuurlijke stoffeering, zooals de stroefgele weg en de wei ernaast.

Uit 't wagendak, wittig geverfd, steekt op een stompje pijp roetig rookend, en achter de kleine ruitjes, door gaterige veel-gewasschen vitrage vagelijk bedekt, is bedrijvigheid: de vrouw die kookt.

Een schrale man, armoedig, honger-fel, zit terzij van de wagen, vlecht met zijn beenige, snel-gaande handen een grauwe biezenmat in een vuil-bruine stoel.

Ternauwernood ziet hij op als iemand passeert, al zijn aandacht samentrekkend op 't werk, dat afmoet voor de avond valt.

Half onder de wagen, tusschen bak en wielen ravotten kinderen met een hond. 't Meisje, een smoezelig wicht van een jaar of zes, heeft zich genesteld in een bakje dat kan dienen voor wagentje en om te slapen, een ding gemaakt van een oude wieg. De arme hond, goor-wit van haar en huid, geel en grauw van magerte, staat ervoor gespannen in een paar ongelijke touwtjes, — en de jongen van bijna tien, duwt en slaat, zet de hond aan, om hem te laten trekken. Maar 't beest begrijpt niet wat ze van hem willen, blijft dwars voor 't bakje, zijn armelijke rug gekromd, en staart zielig, hulpbehoevend, zijn kwellers aan.

Een heer en dame gaan voorbij.

— Och, kijk 'es, wat spelen die kinderen aardig, zegt het jonge vrouwtje, dat tevredentjes naast haar man, niet dadelijk het wreede ziet, alleen oogverlustigend kijkt naar 't bonte groepje van witte hond, groezel kind met roode schort en glunder-brutale blondkoppige jongen.

— Noem jij dat maar spelen . . . 't is mishandelen, antwoordt de meneer.

— Eigenlijk wel, stemt ze gereedelijk toe. Zou 't beest niet kunnen?

— Natuurlik niet. . . . Hè jongen, laat dàt staan . . . je moet je hond niet zoo tempteeren!

— 't Is een luierik, hij voert niks uit, weerspreekt de kermis-bengel, terwijl hij hoonend lacht.

— Hij kan niet, dàt zie je toch!

— Hij kan wèl, as-t-ie maar wil. Maar hij wil niet die leelijkerd!

De jongen bijt op zijn nagels, rukt aan de touwen, zet de hond weer aan, duwt, trekt hem met geweld voort, schreeuwt:

— Vort . . . allé!

Maar 't dier rugt zich weer dwars voor 't bakje, onwillig, laat de jongen begaan, laat hem schreeuwen, tieren, en kijkt meewarig naar de kant vanwaar hij hulp verwacht.

— Hij heeft geen kracht, hij is te mager, zegt weer de meneer. Je moet hem meer eten geven.

— We hebbe zellef niet . . . hij vreet veel te veel voor zoo'n leelijke kromme.

— O! zegt de ander, in vaag begrijpen waarom 't nu gaat.

— Geef hem wat, man! fluistert al de jonge vrouw vol mededoogen.

Maar de man doet of hij niet hoort, praat

met de jongen verder, zichzelf verwenschend, dat hij zich ermee heeft ingelaten en medelijden toont.

— Je moet hem beter voor spannen... de touwen zijn in de war! zegt hij nu nog.

— 't Geeft geen steek... de lamstraal wil niet. Twee gulde hêt-ie gekost. Maar as 't zoo blijft gaat-ie gauw d'er van deur... of-ie! De laan uit, hoor!

— Daar zal-ie niet rouwig om wezen! spot de meneer.

De jonge vrouw lacht ook even.

— Zoo... nou bij andere hêt-ie 't niet beter. Twee gulde voor 'n hond is niet zoo min... wat heb-je aan zoo'n dooddoender... zoo'n vreetop!

— Op die manier krijg je van 't beest niks gedaan.

— Geef hem toch wat, dan gaan we door! spoort-aan zenuwachtig 't jonge vrouwtje.

De twee kinderen hebben 't fluisteren nu gehoord, de jongen staat ineens begeerig op, schuift op hen toe, de oogen vergroot, in afwachting, toch vol stille vrees dat het nog mocht ontgaan.

Door de gaterige vitrage gluurt de vrouw, — en de stoelenmatter, als voelt hij, dat er nu wat los komt, houdt even met vlechten op; de arme hond kijkt zielig toe. De belangstelling heeft lang genoeg geduurd, denken de kermislui en hun vragende gezichten zeggen het duidelijk.

De meneer voelt zich wat gesjeneerd, maar weifelt nog. 't Jonge vrouwtje hitst aan om door te gaan. Traag tast hij nu in zijn zak, trekt de portemonnee, zegt ineens bewust van zijn liefdadigheid:

— Hier is 'n dubbeltje, ga een brood koopen voor 't beest... en hier heb je wat voor je moeder.

— Dankie wel... wèl bedankt!!

— Jawel, maar doen hoor.... Breng eerst dat geld binnen en dan op een drafje naar 't dorp, naar de bakker. Ik ga je na!

De jongen knikt; 't kleine meisje, uit het bakje gekropen, staat naast haar broertje, kijkt begeerig naar zijn hand, waarin 't geld zit, en knikt eveneens met haar groezel-rozig gezichtje.

Nu klauteren ze voetestrompelend het trapje op, en het vrouwenhoofd in de wagen groet, dankend door 't miezig raampje.

De man heeft het nu ook bespeurd, schuift zijn stoel terzij, schurkt waggelend op, zijn pet al in de handen, maar de stramheid van zijn leden houdt hem weer tegen, laat dit niet toe.

De meneer en 't jonge vrouwtje, bevreesd dat het een formeele bedelpartij zal worden, doen of ze hem niet zien, schuiven nu voort. Nee, dat mankeert er nog maar aan, zoo'n vent te geven. Die verdrinkt het aan jenever.

Ze praten erover na, gezellig en toch weer ontstemd, al weten ze zelf niet best waardoor. Zulke kermislui, nou ja, alles is bij hun berekening!

De twee kinderen komen al achterop, hollen met hond, met wagentje voorbij, naar 't dorp, naar de bakker. Het meisje tiert, de jongen schreeuwt luid:

— Vooruit Juno, vooruit... je krijgt wat, vooruit!

De meneer en z'n vrouwtje knikken elkaar toe in 't gelukzalig gadeslaan. Wat is er met weinig toch veel te bereiken, denken ze nu weer.

Langzaam wandelen ze door, en 't groezele groepje van de kinderen, met de hond als 'n wit vlekje in de verte, wordt al kleiner, verdwijnt bij een kromming van de weg. Ziezoo, 't beest zal nu spoedig ook z'n bekomst hebben!

Hoog kuift het tintelend dunne bladerendak van beginnend najaar, de bladeren hier en daar al bleekomrand, toch nog grazig van kleur als jonge weiden, warm van tint, door 't zonlicht dat ze sparkelend doorgloedt tot een licht-warande, lichtende huive bij 't donker dorrende van 't struweel en hakhout langs de kant.

— Toch 'es even kijken, waar die kinderen zijn, zegt het jonge vrouwtje, 't zal 't arme dier goed doen als 't wat te eten krijgt.

Ze slaan de dorpsstraat in, en jawel, heel in de verte staat het karretje ergens voor 'n deur. Nu dichterbij, merken ze ook 't witte hondje, dat voor 't smoezel wagentje in elkaar gekrompen op de grond ligt. Het dier kwispelt even zijn staart, kijkt met oogen van lief herkennen naar de menschen die

daarnet zoo vriendelijk deden en zich met zijn lot bemoeiden.

— Waar zijn de kinderen?

— Ze staan binnen, koopen zeker, beweert 't vrouwtje.

De meneer kijkt door de ruitjes om zich te overtuigen, ziet ze lekker smikkelen aan suikerbrokken, gulzig de vette vingers aflikkend, — en verontwaardigd, ineens begrijpend, schreeuwt hij:

— Hè, kwaje apen, wat heb je nou 't arme beest gegeven?

De kinderen aarzelen, schoffelen naar buiten, verlegen van op heeter daad te zijn betrapt; maar brutaal, uit gewoonte van te worden afgesnauwd en terecht gewezen, glundert de jongen:

— De hond hèt genoch ... 'n heel stuk brood hèt-ie gehad.

— Is 't waar?

— Ja wellis!

— Ik zie niks, waar dan?

— Hij hèt'et al lang op!

De meneer ziet aan de onbeschaamde tronie dat hij liegt en niet zoo gauw tevreden, vraagt hij verder:

— Waar heb je 't dan gekocht ... hier, bij de bakker?

De jongen knikt eerst, wil dan ontkennen, maar de meneer, nu ineens zeker, informeert al in 't winkeltje en komt dadelijk achter de waarheid.

't Heele dubbeltje hadden ze in de gauwigheid versnoept, gulzig chocolaadjes en suikerbrokken achterelkander beknabbelend, opzuigend, en 't arme beest kreeg geen kruimel brood.

De meneer, woedend, trekt 't jonge boefje aan de ooren, dat nu begint te schreeuwen en uitkijkt om zich te verweeren. 't Vrouwtje, beangst voor kabaal met dat volk, roept haar man terug, die na heel wat lesjes-uitdeelen, en afstraffende woorden eindelijk komt. 't Geeft toch niks zich met dat goedje te bemoeien. Je maakt je zelf maar overstuur; ze deugen niet!

Nog 'n laatste uitbrander, wat strenge blikken, en ze laten het schamel zoodje aan hun eigen over, gaan voort, in hun kwaadheid vergetend de hond die niets heeft gekregen.

De gezichten van de twee kermiskinderen klaren op; ze lachen tegen elkaar, want 't smaakte zoo heerlijk, konden ze nog maar zoo één te pakken krijgen.

Nu bij het huiswaarts keeren zien de meneer en z'n vrouwtje het groezele groepje weer. 't Meisje zit in 't kleine bakje heel gemakkelijk en de jongen duwt, slaat en ranselt het arme beest, dat bij de smulpartij mocht toekijken, het beestje waggelend van honger, maar dat toch wordt voortgedreven.

— Beter was 't geweest, waagt het vrouwtje te zeggen, als je zelf brood voor 't dier had gekocht.

— Beter was 'et, bijt hij vinnigjes terug, als we niet zoo sentimenteel waren, ons niet met ze bemoeiden.

— Je was de eerste die naar ze toeging, pruilt ze terug.

— Natuurlik, omdat-ie mishandelde, maar jij kwam dadelijk erbij en je wou dat ik in de zak zou tasten!

— O, is 't nou mijn schuld?

— Dat zou ik denke!

— O, o!!

't Vrouwtje in haar gevoeligheid geknauwd, — en hij kwaad om zijn eerst toegeven en toch niet volbrengen, wisselen nog wat spitse woorden.

't Geeft kleine ruzie en wederzijdsche verwijten, eindigend in stil gemor, een zwijgen dat meer drukt dan scherp spreken.

Nu ze de kermiswagen passeeren, kruipen de kinderen beschaamd tusschen de wielen, en staren in vage verbazing van half begrijpen naar die twee groote menschen. Zoûen die nog altijd nijdig zijn om dat dubbeltje?

't Was anders lekker geweest, en de hond ging de laan uit, omdat hij niet wou trekken, die hoefden ze toch niet te geven. Ze zouen maar uit de voeten blijven.

De man, zijn stoel gemat, rekt zich uit, kijkt vreemdig naar die heer en dame, die zooeven nog zoo belangstellend deden en nu zoo stijf en strak voorbijgaan. Er zijn toch rare menschen in de wereld, mompelt hij tusschen de tanden. Ze zijn te heug of te meug! Maar dan kijkt hij naar de

wagen en ziet de kinderen wegschuilen, en een onbestemd vermoeden dat zij iets hebben misdreven, waardoor die heer en dame niet meer naar de wagen omzien, welt in hem op.

— Wat doen jullie daar, bliksems-kindere...? buldert hij op goed geluk.

— Wij? niks... we spele.

— Ik weet 'et zoo net niet... hier breng die stoel weg... dertig cente mot je beure!...

De kinderen komen onder de wagen uit, leggen de gerepareerde stoel op 't hondenbakje, jagen op 't arme beest om te trekken. Maar nu herinnert de vader zich, dat ze geld kregen van die heer en dame, — en verwonderd, dat hij niet eerder eraan dacht, schreeuwt hij ineens:

— Wat heb-je met dat dubbeltje uitgevoerd?

De kinderen aarzelen even.

— Kom, zeg op... mot ik je helpe!

— Brood gekocht voor de hond, dat woûe ze hebbe?

— Ben-jij 'n haartje beduveld... of loop je met vrageboekies.

— Ze bleve d'erbij staan... we moste wel.

— 't Goeie geld voor die hond? Hij gaat weg, dat heb ik je al meer gezegd. Een dubbeltje brood aan zoo'n mormel! Maar ik geloof je niet, geef op!

— We hebbe niet.

— Je liegt, je hep wèl!

— Niet-te, houden ze halstarrig, treiterend vol.

De man, ineens woedend in 't doorvoelen dat ze hem bedriegen, grijpt naar de jongen, geeft hem 'n paar meppen. Maar de vrouw zakt op dit lawaai uit de wagen, komt er tusschen.

— Ze hebbe allang binne gebracht, wou jij 't soms voor jenever? Zoo, dan kun-je er-naar kijke!

Zij stelt zich in postuur, 't hoofd vuurrood, de dikke armen in de zij. De man voelt weinig lust, vloekt en schimpt alleen 'n beetje; de kinderen schuilen onder de wagen weg.

Met 'n handige greep neemt hij de stoel van 't karretje, zegt schor:

— Je kunt stikke... 'k zal m'n eige weg wel zoeke!

— Breng al 't geld thuis hoor, schreeuwt ze hem na.

Hij geeft geen antwoord, schokt verachtelijk met de schouders, en ze weet dat ze blij mag wezen, als ze hem vanavond met de helft terug ziet. Haar onmacht keert zich nu naar de kinderen, maar de jongen brutaal, zegt hard:

— Ik heb toch afgegeven.

't Meisje knikt haar bollig hoofdje, om haar broertje te helpen, en hikt:

— We hebbe niks!

— Zoo... maar ik geloof je niet, net zoo min as die daar loopt... jullie zijn allemaal sloebers!

Met armoedstrekken en oogen van angst om 't gekijf staat de hond te bibberen voor 't bakje. 't Verwondert hem, dat hij erbuiten blijft en geen slaag of trappen krijgt.

't Wordt nu weer stil rondom. De groezele kinderen kruipen tusschen bak en raderen en de moeder klimt in de wagen, die met z'n groen en z'n gele biesjes harmonisch kleurt in de hoog-kuivende warande van 't even groen-geel beuken- en eikengeboomte, waardoor de zon koel-wit haar zilver sprenkelt over de leege weg.

Nu en dan, met groote tusschenpoozen, passeert een trage boer of schokt een rammelende kar voorbij.

II.

De mijnheer en z'n jonge vrouwtje, stijf en in hun zelf gekeerd na 't klein dispuut, zijn geleidelijk van hun alteratie wat bijgekomen, doch geen van beiden wil de minste wezen.

Zwijgend wandelen ze hun weg af, gaan hun lief villa'tje binnen, waar de tafel reeds gedekt staat.

De meid draagt òp en ze zetten zich op hun plaats, nog altijd wat verstoord.

Maar het elkaar aanreiken van de gerechten, van vleesch en saus, ontspant te trekken, brengt gewilligheid terug. Wat drommel, hoe konden ze zich kwaad maken en dat om niemendal!

Die kermismenschen zijn krapuul, dat weet

hij toch allang. Ze zuipen, kijven, mishandelen dieren, en als 't niet anders kan, stelen ze en moorden ze erbij. Natuurlijk, z'n vrouw is erg gevoelig, en liefdadig op haar tijd, en 't staat ook wel goed, want 't geeft reputatie, maar 'n weinig minder zou niet hinderen.

't Vrouwtje vindt, dat ze ook te ver was gegaan door haar man zoo af te snauwen, — en zoo keert hier, zonder dat ze 't elkander hoeven te zeggen, de peis en vree vanzelf terug. Hun dieren, hond en kat, krijgen volop. Ze hebben 't niet kwaad bij hen.

En je hoort ook goed voor de dieren te wezen, is hun gezamenlijke gedachte, terwijl hij de schotel met besausde aardappelen en stukjes vleesch voor ze klaar maakt. Br, 't is erbarmelijk, een hond te mishandelen!

Een glas wijn schenkt hij nog in om wat op te wekken, — en het dessert, dat wordt opgebracht en pronkt in fijne schaaltjes, smaakt nu nog beter.

Ze zijn kleine renteniertjes, leven van geld, dat soliede en vast staat uitgezet tegen matige maar zekere rente en van 'n paar boerderijen, waar de keuters zich in 't zweet moeten werken om de pacht bij elkaar te schrapen. Ze hebben er wel over gedacht, dat onroerend goed van de hand te doen en het geld te beleggen in meer spekulatieve papieren. 't Is zoo onaangenaam, als die menschen om uitstel komen vragen. Je mag ze 't natuurlijk niet toestaan, want dan zoûen ze geregeld misbruik maken, maar ze laten je niet los, houden aan, totdat je driftig eronder wordt, en dan gaan ze je nog bekladden achter je rug voor hardvochtig. Een durfde laatst beweren, dat zij de honden waren die van 'n andermans bloed leven. 't Geval van daarnet met de kinderen die 't geld opsnoepten wat zij voor 't beest gaven, borrelt onder het keuvelen telkens in hun gedachten op, maar geen van beiden gaan ze erop in; omdat dit de kleine kwestie weer kan oprakelen en ook, omdat ze, zonder het klaar te weten, verband voelen tusschen de wreedheid en de armoede van die kinderen. Ze moesten zich daar ver van houden. Hun dieren hadden 't nog beter dan dat soort menschen.

De maaltijd geëindigd, en nu onder het schemeren bij het theelichtje in het voorvertrek peinzen ze er over na, zonder al te groote bewustheid.

De zon, al ondergegaan, kleurbrandt en tint niet meer over het late, dunne groen, dat in de avondval nu dor en dof en schrompelig neerhangt.

De gedachte aan die kermiszwervers wil toch niet geheel wijken; ze zoûen van avond de waakhond buiten laten. Je kon nooit weten.

Gerucht verstoort, de postbode opent het hek, komt nog brieven brengen. Toch prettig niet te ver van 't dorp te wonen, zoodat je ook de laatste post nog krijgt. En 't geeft ook wat meer sekurigheid, bij inbraak of onveiligheid.

— Een verzoek van Clementine, onverschilligt hij na 'n poosje, de brief vluchtig doorlezend.

— En?

— Ze zou graag 'n veertien dagen hier komen.

— Zoo, kucht 't vrouwtje, zonder erop in te gaan, want ze is niet gesteld op Clementine, een nichtje van haar man. Die doet zoo vrijpostig alsof ze thuis is. Als die hier logeert moest ze altijd 'n oogje in 't zeil hoûen vanwege haar man. Maar ze kan handig prutsen en met de naald omgaan die Clementine. 't Is heel moeilijk zoo ver van stad een naaister te krijgen.

Haar gedachten blijven vaag zweven tusschen de onaangenaamheid van zoo'n logée krijgen en het partijtrekken dat ze ervan kan doen. Ze wil haar overwegingen niet laten blijken, zegt zoo onverschillig mogelijk:

— Nou, die sjeneert zich ook niet, inviteert zich maar zelf....

— Och ja, lacht hij, in z'n welbehagelijkheid gestreeld. 't Is hier zoowat de zoete inval... en 't kind heeft geen ouders meer.

— Zeker, daarvoor zou je 't doen en mag je 't ook eigenlijk niet laten, we moeten elkaar bijstaan... als ze maar niet zoo brutaal, zoo astrant was. Ze vraagt of 't zoo hoort... of ze er recht op heeft.

— Nou ja, je begrijpt, ze werd hier in huis opgevoed, een kind van m'n moeders zuster.

— Ze zegt, dat haar tante, je moeder dan, haar 'n erfenisje of 'n legaatje had beloofd.

— Zoo, zegt ze dat?

— Ja, en nog veel meer.

— Wat dan?

— Dat weet ik zoo net niet, maar 't komt daarop neer, dat ze zoowat recht erop heeft, als je iets voor haar doet.

— Nee, nou nog mooier . . . recht? recht? wie spreekt er van recht . . . 't is natuurlijk goedheid.

— Is er dan niks van die erfenis an?

— Niks is te veel. Moeder wou wel iets voor haar doen. Maar je begrijpt toen we dat merkten, hebben we d'er achter gezeten . . . en op 't laatste nippertje is dat testament nog veranderd.

— O, ik dacht dat ze maar wat vertelde. De lieve menschen zuigen zooveel uit hun duim.

— Moeder heeft genoeg aan haar gedaan . . . ze is op onze kosten naar school geweest, en zoo al meer.

— Ja, dat weet ik; ze is erg ondankbaar.

— Nou ja, ze wou natuurlik meer. Maar dat mochten we toch niet toelaten . . . moeder had een zwak voor haar. Zooveel beteekende het ook eigenlijk niet, een paar duizend gulden of nog niet eens, maar dat kregen wij als eigen kinderen dan toch weer minder, zeg nou zelf.

— Zeker, jullie hadden gelijk. Goed zijn voor de familie is heel prachtig, en liefdadigheid ook, maar alles heeft z'n grenzen.

— Och ja . . .!

Savoereerend de instemming van z'n vrouwtje blikt hij naar haar met halfgeloken oog, steekt dan z'n Henry Clay op en blaast de blauwige wolkjes omhoog. Dat die Clementine er nog van sprak . . . Had hij 't nu goed uiteengezet?

— Ik vind 't niet mooi van haar, dat ze erover praat, begint hij weer na een poosje, omdat hij zichzelf niet vertrouwt.

— Och, wat zal ik je zeggen, menschen zijn nu eenmaal zelfzuchtig. Ze rekenen allemaal naar zich toe.

Hij nikt toestemmend, overpeinst wat hij zal antwoorden.

Toch onplezierig.

Hij zal de knoop maar doorhakken.

— Misschien is 't beter als we haar op een afstand houên. 't Wordt vervelend nu je weet dat ze daarover nog altijd zeurt.

— Nou ja . . . maar als ze zoo graag komt, 't is toch familie van je . . . en als ze wegblijft spreekt ze nog meer erover. 't Kan ons wel niet schelen, maar toch. . . .

— Och wat, weerlegt de man. Maar als jij 't graag wilt, dan is 't mij goed.

— Ik graag willen? welnee. Ik hou niet erg van haar, dat weet je wel. 't Is je eigen nicht en ik wil niet graag de schuld ervan hebben als je haar ontstemt.

— Zoo!

Hij vindt 't wel wat bar zijn nichtje eerst het legaat te ontfutselen en haar nu niet eens te logeeren te vragen, maar tegenover zijn vrouw wil hij de onkreukbare spelen, volkomen in zijn recht. Ze moet niet kunnen veronderstellen dat hij zich bevreesd voelt voor Clementine's verdachtmakingen.

't Vrouwtje voelt wat in hem omgaat, ze heeft ineens begrepen en weet nu zeker. Ze weet alleen niet of 't goed is dan slecht; ze houdt niet van Clementine.

Ze zwijgen beiden, wachtend tot een de beslissing zal nemen.

Het theewater suist, en buiten stuift de wind door de dunne toppen. Ze hooren zichzelf ademhalen.

Na een poosje zegt ze in voorgewend medelijden, want ze wil tegenover haar man ook niet hard schijnen.

— Laat ze dan maar komen — schrijf ze als je wilt. Ik heb nog een rok te vermaken, dan kan ze me daaraan helpen, en we doen meteen nog een goed werk!

En nu bedrijvig opstaande om thee in te schenken, zucht ze:

— Wat heeft 'n mensch toch al voor onaangenaamheden in de wereld . . . wil je gelooven dat ik nog beef, dat ik geheel van streek ben door die kermiskinderen van vanmiddag. Foei, een hond te slaan en z'n brood te onthouden.

— Ja, maar je bent ook zoo overgevoelig, dat soort menschen zijn niet anders.

— 't Is waar, antwoordt ze peinzend in

zachte overweging. Ze zijn harteloos, ik kan geen dier zien kwellen.

— Ik evenmin. . . .

— Ik weet het . . . ik weet het, maar je kunt je nog er tegen inzetten. Dat kan ik niet . . . ik lijd zoo noemeloos veel.

— Ja, zegt de man, die nu wel merkt, dat hij verre weg de mindere in gevoeligheid blijft, daarin niet tegen haar op kan.

— De ondankbaarheid, het niet beseffen en erkennen wat je voor iemand doet, dat is het wat mij hindert in Clementine, maar laten we niet meer er over praten.

— Nee! beaamt de man, die nu heuschelijk meent dat zijn vrouw enkel 't nichtje vraagt uit gevoeligheid en medelijden, en om hem terwille te zijn.

Hij raakt verstoord op zijn eigen toegevendheid, staat op, wandelt een paar keer door de kamer, vraagt dan plots.

— Je doet het toch niet voor mij, als je Clementine inviteert . . .?

— Welnee! laat ze zich ontvallen, maar verbetert dadelijk.

— Dat is te zeggen . . . natuurlik doe ik 't voor jou, dat spreekt. Maar 'k vind 't niet erg; we hebben toch onze verplichtingen, daaraan mogen we ons niet onttrekken.

Nog maar half gerustgesteld, gaat hij weer zitten, breekt een brief open van zijn makelaar over zaken, zucht:

— Voor menschen met geld is 't leven lastig. Ze vliegen allemaal op je af. Mijn grootvader zei altijd: geld hebben is goed . . . maar geld houen m'n jongen, daarop komt 't aan!

Verrast kijkt ze op.

In die woorden voelt ze, ineens samengetrokken heel 't begrip van zijn leven, zijn één voelen met haar, 't achterstellen van Clementine, de eigen zorg voor de have en 't goed. Dat stemt haar dankbaar. Ze zet 't kopje -thee voor hem neer, geeft hem een kus in vol vertrouwen op zijn rechtschapenheid. Maar als vind ze 't zelf weer wat erg de inhaleriglieid zoo te loven, laat ze gul er op volgen:

— Maar je bent toch ook niet karig . . . je kunt als 't moet ook van geld scheiden!

En ze denkt erbij: is 't niet eerlijk tegenover Clementine, dan is hij 't voor mij.

— O ja! stemt hij al vaag toe; en hij prijst in stilte zijn lieve, gevoelige vrouw, die hem verhinderde hard te worden tegenover het nichtje.

Het theewater suizezingt nu weer sterker door de stemmige stilte. Niets verstoort hun tevredenheid.

Maar plots wordt luid gebeld.

Ze schrikken beiden ervan, kijken elkander aan, hun oogen strak. Wat kan dat zijn? 't Was of daar ineens een aanslag kwam. Natuurlijk dwaasheid. Iemand, die het op je heeft verzien trekt niet zoo luid aan de bel.

Toch staan ze even verlamd, houden òp, zij met theeschenken, hij met lezen, en beiden luisteren ingespannen. Nu hooren ze de meid naar voren sloffen, door 't raampje spreken, de deur openen en weer verder praten. 't Is dus goed volk.

— Wie zou daar kunnen zijn! prevelt hij ondanks zichzelf.

— Ik weet 't niet, wie komt er zoo laat . . . misschien een van 't dorp.

— Ik verwacht niemand!

— Nou, ga'es kijken.

— Ben je weer bang?

— Ja zeker, je kunt nooit weten . . . 't is hier buiten . , . we liggen afgelegen!

Hij lacht schrieltjes om haar angst van nerveus vrouwtje dat in alles gevaar ziet, en blijft zitten. Maar zij wordt al onrustiger. Duidelijk hoort ze nu de meid praten met een vreemde, — en zij zegt dringend:

— Ga dan toch!!

Hij staat nu op. Maar de meid klopt, komt al binnen, — en zegt:

— Daar is de stoelenmatter, en die vraagt om werk. Zal ik hem die uit de keuken meegeven?

— Op dit uur Antje? Nee, laat hem morgen terugkomen, angstigt ze weer. Hoe ziet die man d'eruit?

— Armoedig . . . erg armoedig!

— Nou ja . . . nou ja . . . armoedig? Ik bedoel van uiterlijk, zwart, blond. Wat voor soort man is het?

— Ik zou zeggen niet zwart en niet blond en van gewone lengte . . . ja, ik weet 't ook zoo net niet.

— Hèt-ie een baard? informeert plots mijnheer, die aan de man van de kermiswagen denkt.

— Ja, dat geloof 'k wel, en hij ruikt ook wat naar jenever.

— Zie je . . . zie je wel, hij is 't! Je geeft hem geen stoelen mee.

— Ik heb al gezegd, dat we te repereere hebbe!

— Dan moet-ie morgen maar terugkomen . . . 't Is veel te laat . . . bijna nacht.

— Welja, scheep hem maar af! schampt mijnheer.

De meid, wat beteuterd, raakt verlegen met 't geval; ze wil weer wat zeggen. Maar mevrouw laat haar geen tijd tot tegenspreken, zenuwt al:

— Zeg, dat-ie weggaat . . . gauw dan . . . dat zwerversvolk kun-je niet vertrouwen . . . vanmiddag hebben we d'er ook al last mee gehad. Veel te goed zijn we voor ze!

— De stoele staan al drie maande stuk . . . en als 't nou kan, dan zegt u nee . . . wat is dat nou, weerlegt vrijpostig de meid, die niet begrijpt. In de stad kost het dubbel en de vracht komt erbij, dat maakt nog al geen verschil.

— Hij kan toch morgen komen, versta je het niet!

— Ik heb geen stoel om op te zitte, pruttelt de meid nog, terwijl ze de gang instommelt om het de man te zeggen.

— 't Is waar, erkent nu mevrouw, je koopt er nieuwe voor als je ze naar de stad moet opsturen.

— Had ze dan gegeven! snerpt mijnheer.

— Nee-nee, ik heb angst voor die man!

Ze luisteren, hooren de meid druk redeneeren. De stoelenmatter wil dus niet weg. Vervelend volk is het, brutaal als de beul, onbetrouwbaar als de nacht.

De meid komt alweer binnen, zegt met genot:

— Morge is-ie d'er niet meer . . . dan trekke ze door . . . as-ie ze nou meekrijgt hêt-u ze voor twaalve terug!

— Nee . . . ik zeg toch morgen, anders niet. Wat is dat nou Antje!

— Vooruit! beveelt al mijnheer.

— De vent wil niet weg . . . gaat u dan zelf!

— Niet weg? dat zullen we eens zien. Nu nog mooier! schreeuwt weer mijnheer.

Met stuift hij op, loopt de meid voorbij, de gang in, naar de deur.

— Wat is dat voor manier, om hier zoo laat te komen! grolt hij heftig tegen de stoelenmatter.

— Och meneer, ik hep zoo'n honger . . . we wille werke, en u hebt immers wat te doen voor ons.

— Morgen, hebben we toch gezegd.

— Morgen? maar dan zijn we al verder . . . ik hep nou net biezen.

— Nee-nee, vooruit, morgen, anders ga-je maar door!

— Och meneer, we hebbe 't zoo noodig.

— Asjeblieft, afgemarcheerd!

Zijn gezicht vlamt nog van de wijn, en met een zware smak smijt hij de deur voor de landloopende stoelenmatter toe.

— We hebbe 't zoo noodig! hoort hij nog klagen.

Dan dadelijk erop volgen een paar vloeken, barre verwenschingen, — en aarzelend, als in twijfel, gaan de zware stappen door 't grint, verdwijnt het gerucht in de stroeve sfeer van vochtig-kille Oktoberavond. Gelukkig, hij is weg, dus afgeloopen!

Mijnheer zucht van zijn eigen koerage.

De mijnheer en zijn vrouwtje zitten opnieuw over elkaar, kijken elkaar aan in vreemde gewaarwording over 't eigen bedrijf.

Waarom konden ze de stoelen niet meegeven om te matten? Waarom scheepten ze die arme drommel af? Misschien had hij werkelijk honger. Vanmiddag deden ze zoo geheel anders. Was 't goed, was 't eerlijk zoo te wezen? Ze durfden 't zichzelf niet te best bekennen, wilden beiden 't liefst niet meer erover spreken. Zulke landloopers, wat moet je ermee beginnen? 't Is en blijft ongedaan werk.

't Vrouwtje pakt de brief weer op, leest vaag een paar zinsneden, denkt aan Clementine, aan het logeeren, en aan het verstellen van haar kleeren.

— Wat dunkt je ervan, man? vraagt ze na een poosje. Zullen we haar laten komen?

— Wie?

— Je nichtje....

— Clementine?

't Vrouwtje knikt.

— Daar moet ik nog eens over slapen. Als die zulke mooie dingen vertelt....

— Nou ja, dat weet je eenmaal... ondank is 's werelds loon... Wat je aan menschen geeft, kan je nog beter aan dieren besteden; menschen zijn minder dankbaar dan honden.

— Nee, begin nou niet meer over die lamme boel.

— Ik heb 't over je nichtje, over Clementine.

— O... ik dacht....

— Welnee.

— Doe zooals je wilt!

't Vrouwtje zwijgt. Ze heeft haar zin: Clementine zal komen, maar enkel uit goedheid, uit medelijden.

Het theewater borrelt. De zwervers zijn vergeten.

— Wil je nog een kopje? vraagt ze, liefgedienstig.

— Ja, dat is goed!

III.

De stoelenmatter, dof en zwaar in zijn kop, is voortgeloopen, mort en vloekt op die rijke lui die hem niet laten verdienen. Dat hij ze angst heeft opgejaagd, acht en weet hij niet. Hij zou nog graag een borrel koopen, maar nu hij niet genoeg thuisbrengt, durft hij dit niet best aan.

Een vochtige neveling, uit de zonnedag opgestegen, verduistert zijn weg. Geen ster pinkt in de hoogte, geen maneglans licht voor hem uit. Een nijdige wind scheert over het wijde land, dat ligt toegedekt met nevels, striemt om zijn neus en ooren, schudt aan de rille toppen, die de verwelkende blaeren laten neerruizelen, onwillig en kil.

Even warrelt voor zijn vochtige oogen het uitstralend licht in de gang toen hij daar stond met hoop op werk, maar sterker spreekt tot hem het vale kralelichtje in zijn wagen en zijn vrouw die wacht, en de kinderen die te hoop gekropen al zullen slapen met die vod van 'n hond in hun armen.

Kreupelig kwakkelt hij voort. Zijn maag rammelt, terwijl hij 't overdenkt. Even grijnst hij tegen zichzelf. Had-ie niet z'n tijd in de kroeg verleuterd... had-ie niet eerder op 't pad moeten zijn in plaats zoo laat hier aan te bellen? Jawel, jawel, zoo zoemt het door z'n kop. Je bent 'n lammeling en anders niet!

Zwaar zwoegt zijn borst bij 't moeizaam loopen. Zijn handen doen pijn van 't vlechten heel de dag; hij heeft dorst... eeuwige dorst, honger ook, en geen geld.

Nu is hij er. In de wagen liggen ze reeds ingedommeld. Een klein lampje walmt. De hond blaft even, kruipt dan weer weg.

Op 't schap vindt hij gelukkig nog een stuk brood, een dikke korst, en daarop knabbelend zet hij zich neer, zonder verder denken. Dan dooft hij 't licht en gaat maar slapen, al vlaagt de wind ook om zijn wagen. Morgen komt er nog een dag, alléén had hij die stoelen graag gehad. Dat ze hem die ook niet woûen geven om te matten! Wel vervloekt... in de hel moesten ze branden als-ie wat te zeggen had!

In 't villa'tje zijn ze nu ook ter ruste, slapen vredig in, nu-en-dan even toch opgeschrikt door nachtgeritsel, een blad dat tegen de vensters waait, een tak die van de boomen kraakt, een plankennaad die krimpt of zwelt. 't Roept vluchtig een gedachte op van onraad, dieven die uit zijn op stelen, landloopers die willen inbreken, maar de sekuurheid der blinden en afsluitingen, de waakzaamheid der twee honden, één binnen en één buiten, stelt gerust. Nee, er bestaat geen reden zich angstig te maken!

IV.

De volgende morgen trekt de kermiswagen voorbij: de man ervóór, de vrouw erin, en de hond, het wit schamel hondje, eronder in een armzalig zeel, om mee te helpen trekken.

Bij 't huis vertraagt de stoelenmatter even z'n gang. Zal hij aanloopen om de stoelen van gisteren, waar is 't ook weer? 't Geld ervan kunnen ze best gebruiken, maar ze moeten voort. 't Weer is omgeslagen, 't kan zoo gaan regenen, en ze hebben geen stuk brood in de wagen. Nee, veel beter is 't in

het dorp halt te houden, er woont allicht een bakker. Enkel dus maar zien of links of rechts 't huis ligt; hij kan dan desnoods terugkomen.

't Hoofd naar beneden in zekere vaart, de schonkige leden uitrekkend om meer kracht bij te zetten, hobbelt hij voorbij, tersluiks loensend om zich te vergewissen welk huis 't mocht zijn waar hij gisteravond zoo stond te vloeken, waar hij werd afgewezen, terwijl ze toch werk voor hem hadden.

— Daar gaan ze! zegt de mijnheer, die door de gordijnen gluurt Daar gaat 't zoodje. Goed dat ze weg zijn.

't Vrouwtje komt ook aan 't venster, beziet medelijdend, prevelt een paar woorden van deernis. Dan plots, in herinnering aan eigen dommiteit, klaagt ze luid:

— Hoe krijgen we nu onze stoelen gemat? 't Was toch verkeerd, om zoo bang te wezen; er bestond geen reden.

— Misschien houdt hij nog stil ... hij komt wel terug!

— Ik geloof 't niet ... kijk maar eens naar 't weer. Hu!!

Groote regendroppen kletteren, hagelsteenen worden door de najaarswind neergegeeseld, slaan zwiepend-fel door 't al dunnend, maar nog altijd groen gebladerte. Gele randjes, dorre plekken zijn ineens ingevreten en ritselend verwaaien ze van de hooge toppen, dwarrelen nattig neer.

In de verte trekt weg de kermiswagen, groen en geel geschilderd, een bonte vlak in 't weer dat rondom teistert. De rukwind zwiept feller door de kruinen, omzwarrelt het huis, waarvan de ruiten even doorbuigen en lichtlijk-trillen.

— 't Is toch beter hier dan buiten, zegt 't vrouwtje, denkend aan de kermismenschen, die daar voortzwoegen.

— Dat geloof ik ook, m'n beste!

Hij omvat haar midden, geeft haar een lief tikje op de wangen, in haar gezegde vooral voelend de bevredigdheid van bij hem te zijn als zijn vrouw, wèl-beschut en goed-verwarmd.

— Een cent ... toe, asjeblieft, 'n cent ... ik hep zoo'n honger! klinkt 't ineens rauw op uit de tuin.

— Hè, die stem!

Hij loopt naar 't venster terug, schuift 't gordijn weg.

— Een cent ... ik hep zoo'n honger ... een enkel centje maar! weeklaagt het voor 't huis.

— Wel drommels ... 't is dezelfde jongen!

De jongen kijkt op, herkent hem ook, begint te grijnzen.

Vóór 't hek staat glunderend 't kleine meisje, bibberend.

— Een cent ... een cent ... toe, een cent! smaal-treitert hij, terwijl hij schamplachend door 't kiezel terugknerpt naar 't hek.

— Heb je nou ooit van je leven ... wat een galgebrok!

Nog aldoor drenst de jongen, vraag-treiterend om een cent. Maar de regenwind zet al sterker op, zwiept en slaat hem fel om de ooren, jaagt hem voort.

— Br! wat 'n weer! stemmen in, nu man en vrouw.

De meid brengt de bouillon binnen, de gewone versterking tusschen eerste ontbijt en twaalf-uurtje.

De zwervers gaan door, de man vóór de wagen met zijn zwangere vrouw erin, rillend van de kou; 't magere hondje aan een touw eronder.

Op een afstand volgen de twee kinderen, de brutale jongen en zijn smoezelig zusje, beiden bedelend.

Ze trekken voort, geen medelijden houdt ze aan of roept ze in . . . .
. . . .

EEN WINTERNACHT...

(SPROKE)

DOOR

† † HENRI VAN BOOVEN. † †

In de kamer waar de weinige, oude meubelen stonden, zeeg nu ook de schemering.

Zij lag op het witte bed, hij luisterde hoe zij ademde; diep gebogen over haar heen, en wetend dat dit de lange sluimering was, die altijd in den avond kwam, dekte hij hare handen toe, uiterst behoedzaam.

Hij ging bij 't venster zitten en keek naar buiten uit.

Het was een knokig man met mager, wit gezicht en bleeke vingers.

Hoog hing het blanke gordijn opgetrokken. De sneeuw op de daken der huizen aan den overkant gaf matten weerglans van het laatste licht, en bleef nog langen tijd de kamer stil beschijnen.

De lantaarns begonnen te branden; éénmaal rinkelden er, diep beneden, de bellen van een paard voor een slede.

Hij zag hoe een voor een de sterren aanvingen te schitteren, een na een de fijne, verre tintelende hemelstippen.

Omdat het nu donker was, ging hij geruchtloos naar de lamp, waar weinig olie meer in restte, stak die aan, en zonder gerucht liet hij ook het witte gordijn voor 't venster neer. Hij nam zijn langen, zwarten mantel, zijn hoed met breeden rand, sloot de deur aandachtig, begon de diepe trappen af te dalen en liep heen door de sneeuw. Het was windstil, alle schoorsteenen rookten, de pluimen rook stegen rechtstandig, kleine vlokjes roet kwamen soms naar beneden gedwarreld.

Het gordijn bleef van de straat af nu te zien als een vierkant van gelig rood, waarachter veel donkere en droefgeestige dingen wel moesten bestaan.

De tijd verging, er kwamen geweldige, witte, maanlichte wolken aangedreven, soms zweefde weinig sneeuw weifelend langs de vele rijen vensters, en in de kozijnen lagen kristalletjes heel fijntjes te flonkeren. Dan ging de nacht aan in ernstiger bewegen, de witte wolken schoven heen en in den kouden, helderen hemel stond zoo brand-helder de glanzend-koele maan.

Omdat er dezen nacht in alle huizen feest gevierd werd, dwaalde er door de leege straat velerlei verhuld rumoer.

Een heel groote partij zou er gegeven worden in een deftig huis. Laat in den nacht reden er voor de marquise karossen aan, en rijk getooide vrouwen en pronkerige, edele heeren traden over een dikken looper naar binnen, waar talrijke lampen en kristallen lichtkronen in de ruime voorhal hingen. Lakeien in wit satijnen livreien stonden er bevracht met mantels van het kostelijkste bontwerk. Als alle feestelingen naar binnen waren en het laatste rijtuig waardiglijk en zwaar weggeschommeld was, dreunde de breede, gebeeldhouwde deur met een harden slag dicht en heel den langen, langen nacht ging vaag door de dommelige rust van de verlaten straat het altijd en altijd herbegonnen gerucht van verre danswijzen.

Een troepje verkleumde, hongerige muzikanten stond een korte poos, door niemand gehoord, voor 't lichte huis te vedelen, de krasserige, valsche tonen jankten armzalig.

Die armen trokken later bibberend af, diep in de kale kragen gedoken.

Soms joeg er de wind, drieste, wakkere makker, luchtig de dwarrelsneeuw omhoog en deed de ijskristalletjes, het losse sneeuwpulver tusschen de tochtige daken stuiven, de rook uit de schoorsteenen dook dan wel met wilden zwier schuins, dartel naar beneden.

Daar waren in die straat ook kleine winkeltjes, die de koopwaren achter de ruitjes verborgen hielden; al de vensterglazen stonden grijs van de vorst, de winter had er de stoutste figuren, zonderlinge, langgerokken stengels, grillige gewassen op geschilderd.

De nachtwacht deed zijn ronde. Hij liep behoedzaam in overvloedige kleêren, de enorme lantaarn bengelde onder aan zijn wollig bewante knuisten.

Het bellenspel deunde in den toren, twaalf slagen vielen van de klok. De uren volgden, de bellen speelden en het feest in het deftige huis liep ten einde. De karossen schommelden weer aan met de dommelende koetsiers op den bok en de feestelingen, de rijk getooiden

reden heen. Ook werd nu dadelijk de marquise weggenomen, binnen doofden de lichten, het groote huis stond donker en uitgestorven.

En de wind, de ruwe, krachtige uit het Noorden, die de wolkevrachten aanduwde, draaide naar het Oosten, zoodat het nog kouder werd; maar eerst schudden de wolken zich uit over de stad.

Het sneeuwde, sneeuwde dat het hoog voor de muren aan zich stapelde. Sommige vensters lagen toe, de ruitjes ter-nauwernood te zien, de pomp op het pleintje donzig bedekt, de drie vergulde beeldjes boven een poortje waren witte, afgeronde plompe verhevenheidjes geworden, de poort zelf lag achter een witte glooiing, ook de hoeken tusschen den muur en de pilaren stonden van onder tot boven volgesneeuwd.

Als dan de Oostenwind met felle hijgingen, ijzigen adem uitgierde door de nachtstraten, scheen eensklaps weer de maan en alles droomde in kalmen lichtglans, elk ding tot strakke, witte onbeweeglijkheid getooverd.

Aan geen enkel venster, voor zoover ze niet alle toegesneeuwd waren, was nu eenig licht meer te bespeuren.

Alleen aan het huis waar binnen het gordijn was neergelaten, blonk achter de bevroren ruiten zwakker en zwakker roode gloed; (dat was de lamp die brandde in de kamer, waar de weinige, oude meubelen stonden) totdat stil aan ook van dat eene venster alle glans verdween, wijl voor de ruiten matzilverig de vreemde, eenzame vorstbloemen schitterden.

In dat huis leek alles lang gestorven. De deur lag hoog besneeuwd, onder de kozijnen had ijs zich als druipend kristal neergelaten, de steenen duistergrauw lang, lang geleden tot muren gevoegd, de kamers schenen alle onbewoond, leegte en eenzaamheid staarden er uit naar buiten.

De maan die nu lager stond, omdat de late, trieste wintermorgen moest komen, bracht meerder schaduwen.

In die schaduw, dicht langs de huizen, kwam dan de knokige man terug met het holle gezicht en de bleeke handen.

In de sneeuw ging hij tot aan 't verlaten huis; als onafwendbare noodlottigheid stond zijn gestalte voor de gesloten deur....

Dan boog hij zich naar 't sleutelgat en luisterde. Op en wijd uit deed de ijzige wind wapperen den langen zwarten mantel.

Een ster verschoot, zette den helderen hemel in lichten gloed....

De magere man duwde tegen de deur, die geruchtloos opendraaide, en hij ging naar binnen. . . . .

BOEKBESPREKING.

Constant van Buggenhaut, De Wondernacht. Bussum, van Dishoeck, 1906.

Dit kleine boekje bewijst, beter misschien dan de langste redeneeringen, dat men om dichterlijk te zijn de zuivere weergave der werkelijkheid niet behoeft te verlaten. Van de eerste bladzijden af, waarin verteld wordt hoe Bert, de poppenman, door de sneeuw trekt, in den avond, alleen met Moor, zijn hond, en met ... zijn poppen, hoe hij „zwijgend en dubbend" het dorp doorgaat, de „ruiggebaarde vent", en „tewege" is ook de „Drij Koningen" voorbij te stappen „als eenige jonge gasten hem van in 't deurgat toeriepen binnen te komen"..., van die eerste tot de laatste pagina's, waar wij beschreven vinden hoe Bert nog dienzelfden nacht is gestorven, op weg, is blijven steken in de sneeuw, en de koortsvizioenen die aan zijn dood voorafgingen ..., geheél-en-ál reëel is dit werkje; er is zelfs geen sprake van vlaamsch-romantische verheviging; bedaard, stil van doening als zijn Bert zelf, het een na het ander, deelt ons de schrijver de feiten mee.... En toch — toch lijkt het waarlijk wel een sprookje, een oud vertelsel (een „zeisel", zooals ze in Vlaanderen zeggen), een historie om elkander des wintersavonds om de haard gehurkt op te vergasten. Toch is het innig poëtisch, is de toon, de eenvoudige toon, die nergens tot eigenlijk

pathos geraakt, een diep stemmende, zacht ontroerende, fijn dichterlijke zeg-wijze.

Dit komt doordat de realiteit voor dezen schrijver niet ophoudt bij wat hij — als gevoel- en gedachteloos — alleen met zijn zinnen waarnemen kan; Constant van Buggenhaut is er zoo een die de ziel der menschen en der dingen uit hun aanschijn stralen ziet. Alles leeft voor hem, zooals voor zijn Bert de poppen leefde („alle, zelfs de Dood"); gaat hij nu aan het beschrijven van wat hij gezien heeft, of ziet, in zijn verbeelding of herinnering, dan bepaalt hij zich geenszins, tot het uiterlijke, maar geeft wát hij waarneemt zóó áls hij het waarneemt, d. w. z. met zijn dikwijls fantastische gedachten er bij. Ik kan niet inzien, dat hij hiermede ook maar eenigszins van de werkmethode der realisten afwijken zou. Is zijn werk anders dan dat van b. v. Herman Heyermans of G. van Hulzen, dan komt het vooral doordat hij zélf anders is; het verschil is er, in de eerste plaats — afgezien bedoel ik van stijl- en toon-onderscheidingen — een van persoonlijkheid. Luister b. v. eens hoe hij ons vertelt van den wind die opstak, en de wolken die joegen voorbij de maan, terwijl Bert dien avond het dorpje nadert, terwijl „'t gelucht en al wat hem omringde al grauwer en vager werd".

(bl. 12) „En medeen was van heel verre over 't blakke veld een flodderend windje komen aanslieren, dat in zijn schijnbaar onnoozel gespeel nieuwe snijdende kilte meebracht. 't Streek eerst als achteloos over de rondgesneeuwde ruggen der kanten, flapte af en toe met zot gewarrel in een zonke van den deinenden bodem waar 't een wijle onbesloten toeven bleef, en huppelde dan weer met kleine sprongskens vlug de delling op en onbekommerd verder naar ander, ongekend gewest. Maar 't keerde staag weerom, met snokkende vlaagskens en 't wies allengerhand in sterkte tot het bereids het losse sneeuwstof in kreuke of gleuve dwarrelend thoopejoeg.

„En boven, hoog boven in de donkerende ruimte waar hij zijn driestheid in vrijen loop kon luchten, was 't blooë, argelooze dwergsken van beneden al tot 'n vermetelen durfal vergroeid, 'n stoere, geweldige dwingeland die 't al verstoorde en boos en boud zijn krachten vierde. De logge, dik-brouwende wolken die pas 'n endeken tevoren nog zoo slaperig-loom aan den hemel bommelden, net of ze zinnens waren er zich voorgoed, den langen winter door, te vestigen, dreef hij daar gram in wild-woelenden ren voor hem uit, zoo dat ze in hun bijster-angstige haast om aan zijn pletterenden drang te ontkomen in onzinnige vaart overendover elkander bolden; en dan weer, na 'n kleine pooze dat hij vermoeid te rusten gebaarde, boorde hij plots zoo heftig en onverhoeds zijn forschen asem in hun vlucht dat ze brokkelend naar wijd en zijd uiteenstoven en hier of daar een hoeksken vrij doorzicht lieten op hoogergelegen, heller wolkenlagen.

„Zoo kwam dan onverwachts, vlak vóór Bert, van tusschen twee brokkelingen welker randen plots in gloei stonden, de bolle mane lonken en heur komst was als 'n juichend-wekkende kreet die 'n stond frissche blijheid bracht over de naar-zwijgende winterstreek; maar ze bleef slechts even en als ze weer wegdook achter 't nijdige wolkenschutsel was het alopeens als zonder overgang pikdonkere avond geworden. 't En leed nu niet lange of 'n matte vuurkrans doorschemerde vanher het danig beroerde zwerk, glansde krachtiger op, doofde, nipte weer uit, en wies en ebte en herrees zoolang in deinend lichtspel tot de luchtige sluier voorvast vaneen scheurde en ze keer op keer weer lachend tusschen de reten dóór kwam gluren. 't Wierd me dan een stijgende pracht en stage wisseling van vaal-witte en grijze, tot blauw-zwarte nevellappen van alderlei omvang en gestalt: grimmige leeuwensmoelen, dol-jagende rossen of onstuimig golvende waters, het alles omzoomd en doorspikkeld van vonkelende tinteling, drijvend over stralende diepten van louter goud. En de glunder kijkende maan liet de vliedende nevelbeelden maar goedsmoeds betijen, geduldig haar tijd wachtende dat de toornige wind ze tot de laatste zou hebben weggevaagd; ze bedekten heur dan ook allengskens met kortere poozen, wierden zienling schaarscher en eindelijk hing ze daar alleene in 't donker-glimmend blauwe veld triomfantelijk te schitteren."

Ik gaf u dit lange citaat, lezer, omdat ik

meen dat het den schrijver karakteriseert, maar gij wordt verzocht daarom vooral niet te meenen dat deze „Wondernacht" aan louter „natuurbeschrijving" zijn wonderheid ontleent. Bert's poppenspel in de herberg — dat geheele tooneel, met rijke „verve" en geest beschreven — Bert's levensverhaal, daarna, aan de oude Meken, waarbij „zijn stemme gonsde, dof, onmerkbaar stijgend of dalend door de kamer: 'n eentonige deun zonder uiterlijke emotie waarin alleen soms een klein, in 'n kuch verdoofd getril 'n moment kwam verraden hoe daarbinnen 't oude leed naar boven welde" (bl. 53), 't verhaal van zijn jeugd en zijn kortstondig, vreedzaam huwelijksleven, van zijn vrouw's dood en zijn eigen ongeluk in het paardenspel, van zijn zwerven met Remi, den franschman, die hem „stilaan de nogal ingewikkelde behandeling der poppen" had geleerd, Remi, die uit zijn land gebannen was, omdat hij „daarginder aan hoogere menschen dan hij de waarheid gezegd" had..., en van den dood van Remi..., dat álles, maar vooral ook het ten slotte in den nacht en door de sneeuw weer verder trekken van Bert en zijn koorstdroomen, die aandoen als een sprookje, en toch geenerlei onwaarschijnlijkheid inhouden, het is inderdaad vol „wonder," niet in den meest populairen zin van „bovennatuurlijkheid," van een onverwachts verstoren der natuur door onbegrijpelijke machten, maar in de beteekenis van wonderlijke, bewondering wekkende schoonheid, zooals enkel een diepgevoelig en krachtig talent dat te vinden weet in de waarachtige werkelijkheid zelve.

Dit boekje moet langzaam gelezen worden; men lette op de taal, die m. i. meer dan die van eenigen anderen Vlaamschen schrijver aan Streuvels denken doet, ofschoon de toon, evenals Buggenhauts geheele natuur blijkbaar, minder „streuvelt", minder forsch en levenslustig opspriet. Zachter, weemoediger, gedempter — en toch zoo doordringend — spreekt deze nieuwe schrijver ons toe.

H. R.

Fenna de Meyier, Wilde Vogel, 2 dln, Amsterd., van Kampen en Zn., zonder jaartal.

Werk als dit is betrekkelijk zeldzaam tegenwoordig. Het is in z'n soort vrij goed. Deze soort was bloeiende in de dagen van Keller en de Veer, Johan Gram, mevrouw van Westhreene, Melati van Java. Men zou haar kunnen noemen: de betere leesgezelschappenroman. Litteratuur is „Wilde Vogel" niet, maar het boek heeft dan ook blijkbaar volstrekt niet die pretensie. En het is, in zijn pretensieloosheid, ten slotte heel wat genietbaarder dan veel wat tegenwoordig als leesgezelschap-roman wordt aangeprezen, boeken meerendeels uit het Engelsch, Duitsch of Noorsch vertaald, die, ofschoon misschien nog veel verder van het eigenlijk litteraire staande, een allure hebben van belang, de hevigste gevallen en gemoedsbewegingen „behandelend", en dat wel op een toon van wijze redenatie en kwasi dichterlijkheid die dikwijls volkomen onuitstaanbaar en altijd min of meer belachelijk is!...

Een boek als dit daarentegen heeft een houding. Het is stil en fatsoenlijk, het dringt zich niet op. Er is maat in, en een zekere distinctie. Het doet niet druk. Het is aangenaam-rustige lectuur, en zelfs lang niet zonder verdienste wat observatie en karakterteekening aangaat; men kan er zich mee bezighouden wanneer men behoefte heeft aan wat afleiding, die niet vermoeit, en waarbij toch ook weer niet dat weeë, schaamte achtige besef te vreezen is, dat pleegt te ontstaan wanneer men zijn tijd, in minderwaardig gezelschap doorgebracht, als ongebruikt voorbij glijden, als in de hand verkruimelen voelt.

Nu is het eigenlijk wel jammer van een boek als dit, dat het, in z'n soort dan, niet nog een weinig beter is. Ieder werk, ook het bescheidenste, kan in zijn kader een zekere volkomenheid bereiken. Met maar een beetje meer zorgvuldigheid had mejuffrouw de Meyier bepaalde fouten in den stijl kunnen vermijden en haar geschrift van al te zeer verslonsde, smaak- en geurlooze gemeenplaatsen zuiveren. Stelfouten meen ik als b.v. in dézen volzin, waarin het woordje „die" tegelijk als onderwerp en als voorwerp dienst moet doen, (bl. 15): „Het was zoo prettig tusschen de sawahs te loopen, op een smal, glibberig weggetje, vlak langs de lichtgroene halmen, die je streelen kon en zoo koel aanvoelden tusschen de vingers". Gemeenplaatsen, luk-

raak neergeschreven als in dit zinnetje (bl. 51): „Corrie kon zoo'n onhebbelijken smalenden toon tegen haar vader aanslaan (voor hem was zij niet bang, wèl voor haar moeder), dat Andrée's bloed er door aan 't koken werd gebracht en de booze woorden, die zij daarover aan Corrie's adres verzond, wel eens deed volgen door een welgemeenden oorvijg" ... Wij glimlachen onwillekeurig als wij lezen (bl. 60): „Andreé's oogen schreiden dikwijls, maar altijd als ze alleen was", hoewel een glimlach hier geenszins het bedoelde effect schijnt, maar wij kunnen ons gelaat moeilijk in de plooi houden, en evenmin wanneer deze jonge schrijfster haar verhaal plotseling afbreekt om ons uit den schat harer levenswijsheid eenige meer directe mededeelingen te doen, zooals (bl. 72): „In onze jeugd nemen wij de menschen zooals wij op dien leeftijd de natuurverschijnselen aannemen: zonder verwondering, zonder oordeel. Er is voor een kind alleen questie van sympathie of van antipathie". Tot dit soort uitingen behoort feitelijk ook een zinnetje als: „Dit jongemensch was van 't gewone type: verwaand en eigenwijs enz. (bl. 81)....

Edoch, laat ik niet op deze wijze doorgaan, ik zou u een verkeerden indruk geven van dezen roman. Het schijnt soms of mejuffrouw de Meyier niet alleen van kunst-in-litteratuur, van persoonlijkheid der expressie, maar ook van wat men in meer alledaagschen zin stijl noemt, nog niet voldoende begrip heeft. Toch bekoort zij herhaaldelijk door een haast nuchter natuurlijke schrijfwijze, een koelheid van waarneming vooral, die bij vrouwen van haar leeftijd vrij zeldzaam genoemd worden mag, en die soms werkelijk betreuren doet, dat haar kunstenaarschap niet groot genoeg is om volkomen recht te doen aan haar observatie. Zoo vind ik b. v. iets goeds, een aangename leukheid van zegging bij scherpte van waarneming in het volgende: (Andrée, verliefd op haar oom Willy, heeft toevallig gemerkt dat deze van plan is een rijke juffrouw om haar geld ten huwelijk te vragen; wij lezen nu, bl. 103:) „Toen hij naar huis ging en haar een zoen wou geven duwde zij hem met drift terug.

„Zoen me nooit meer, hoor je, nooit meer!", fluisterde ze hartstochtelijk.

Zij stonden alleen in de spaarzaam verlichte gang, want Andrée moest hem uitlaten, had tante gezegd.

„Kind, ben je razend? Wat zijn dat voor kuren?" vroeg hij boos.

Zij antwoordde niet. Zij keek hem alleen maar aan. Een woede borrelde op in haar bloed die ze zelve met verwondering voelde stijgen. Toen keerde zij zich haastig om.

„Allemachtig," mompelde hij verbaasd en trok de deur achter zich toe. „Heb je ooit...."

Ook het begin van het „Tweede Gedeelte" vind ik aardig. Hier is het:

„Bij Andrée's terugkomst vond zij het huis in rep en roer over het aanstaande huwlijk van Corrie met Van Beveren. Zij zag dadelijk dat tante Betsy er oom geheel om verwaarloosde, zóo ging zij op in 't uitzet en de plannen van haar dochter, die — zij was er heimelijk onmatig trotsch op! — een „goed huwlijk" ging doen met een man van „heel goeie familie". Corrie was vroolijk, met een tikje aanstellerij; zij genoot er van dat alles in huis nu om haar draaide, dat zij nu lui en capricieus mocht wezen naar hartelust. Met haar aanstaanden man was ze nu eens coquet, dan weer sentimenteel-verliefd, Andrée kon niet gelooven dat zij werkelijk van hem hield en vond haar in de hoogste mate onnatuurlijk: maar Van Beveren, een corpulente veertiger, door de tropische zon verbrand, doch niettegenstaande zijn veelvuldige ervaringen naïef gebleven en door en door goedhartig, liet zich dat alles aanleunen niet alleen, maar aanbad zijn „vrouwtje", was dol verliefd op haar."

Ziet ge, hierin is iets eenvoudigs en directs, dat ik voor mij waardeeren kan, ook al wordt het litteraire er nog slechts nu en dan even in benaderd. Daarbij komt dat het „onderwerp," of „gegeven" — wanneer men het zoo noemen wil — de „idee" en „bedoeling" van dezen roman mij zeer sympathiek zijn. De „Wilde Vogel" is een jong meisje, weeze, uit Indië naar den Haag gebracht, en die zich in het stijf-burgerlijke, door-en-door hollandsche gezin van haar oom, tante en nichtjes een vreemde blijft voelen — hoe goed en lief dan ook oom zelf mag zijn. Een vreemde plant, wild uitgroeiend in een

burgermans-bloembed. Zij kan zich niet aanpassen. Haar neigingen en behoeften — niet eens zoo dol buitensporig! — gaan toch die harer huisbakken levensgenooten ver te buiten. Dies moet zij lijden.... De schrijfster heeft gemeend haar heldin tot artiste, tot zangeres te moeten promoveeren. Dit was, dunkt mij, onnoodig geweest. Een meisje als Andrée behoeft geen kunstenares te zijn om zich in haar kring misplaatst te voelen, te lijden onder 't eigen temperament dat haar telkens en telkens in pijnlijke botsing brengt met wie haar omgeven. Zij behoefde ook geen artiste te zijn om ten slotte in te zien dat een huwelijk met den goedigen, maar slappen Frans haar niet zou kunnen bevredigen. Maar Bernini dan, de Italiaansche zanger? Ja, had ook die exotische figuur niet heelemaal kunnen vervallen? De schrijfster heeft niet veel met hem bereikt. Zijn abrupt verdwijnen doet vermoeden dat zij zelve dit eigenlijk ook wel heeft ingezien... een weinig te laat....

Fenna de Meyier heeft zich in dit boek eens úit willen schrijven, dat is duidelijk. Nu dit gebeurd is — veel te driftig, te haastig, te wild — wie weet of zij nu niet tot meer bezonkenheid en diepte geraken kan, en ook, door goede lectuur, tot wat meer stijl en zelf-critiek. Want, ziet u, mejuffrouw, temperament is wel een hoofdzaak, wel onmisbaar... maar toch lang niet het éénige noodige, wanneer men een roman wil schrijven. H. R.

JOS. M. VAN MENS, J o h a n d o o r h e t L e v e n, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1906.

Dit tweede J o h a n - boekje valt niet mee als men het eerste heeft gelezen. Het begin heeft nog wel veel goeds — het frissche, parmante, als groote jongensoogen zoo eerlijk-opene dat ook in het eerste boekje trof — al moet men ook hier soms weer een overvloed van „beelden" slikken, bevreemdend, omdat ze meerendeels zoo conventioneel zijn, zoo heelemaal missend de aardige frischheid van het zonder beelden gezegde. Men leze b.v. maar eens, blz. 27, dit lieve zinnetje: „het was of alle menschen en plaatsen, die hij had liefgehad, zoo vele groene geurende boschjes waren, vol heilige stilte en gouden zonnelicht, waarin hij rusten kon, maar altijd weer was het leven, woest de takken wegbrekend, binnen gekomen en had zijn machtige, pijnlijk klemmende vuist in zijn schouders geklauwd en hem meegesleurd door het vuil van zijn passie, over de rotsen van onverschilligheid der menschen, door de koude wateren van de zee der maatschappij, niet achtend de wonden, hem door den woesten gang gebracht." Nu vraag ik u toch! M e n s c h e n é n p l a a t s e n, die groene geurende boschjes zijn, waarin men rusten kan!... Om van het verdere moois maar te zwijgen...

Zooals gezegd, in de eerste helft van dit boekje vindt men nog veel bekoorlijks, prettigeerlijke bekentenissen, en ook wel zorgvuldig opgeteekende waarnemingen (zooals deze b.v.: „De schroef van het schip wroette met doffe, regelmatige plofslagen in het water.") Wij lezen daar hoe Johan, die om ons bekende redenen vaderland en meisje verlaten en passage naar Transvaal genomen heeft, op de boot al op een ander verliefd wordt, wij lezen van zijn eerste ondervindingen in het land van zijn bestemming, en wij voelen en leven met hem mee zooals wij meeleven en voelen met iederen echten mensch, van welken aard ook, wiens gemoedsbestaan ons zuiver geopenbaard wordt.

Doch dan, op blz. 105, gebeurt er eensklaps iets vreemds. Johan ontvangt bericht van den dood zijns vaders. Hij valt bewusteloos neer en ontwaakt in een ziekenhuis. Dit verwondert ons eigenlijk al eenigszins. Hevig ontstellen is in zoo'n geval zeer begrijpelijk, ook een flauwte is denkbaar, maar gewoonlijk helpt dan wat water, azijn, of eau de cologne afdoende. Johan blijkt niet meer of minder dan typhus van den schrik gekregen te hebben, hij blijft geruimen tijd ziek, en... het boekje wordt nu verder maar eenvoudig volgestopt. of liever tot een zeker volumen gebracht, met het verhaal van deze ziekte en van Johan's, niet zeer diepgaande, overpeinzingen in het hospitaal, zijn gesprekken met den dokter (die schimmig blijft), zijn godsdienstige bekeering, die uiterst vlug tot stand komt, en nog zoowat oppervlakkig meegedeelde onbelangrijkheden. Er is ternauwernood één fijne opmerking meer te vinden in dit tweede

gedeelte; doorhollend als een blind paard slaagt de auteur er niet in vonken te slaan uit al de ontzaglijkheden, die hij vluchtiglijk beroert. Als zijn held ten slotte blijk geeft zich van kant te willen maken, hebben wij inderdaad al onze menschlievendheid noodig om ons te verheugen over het mislukken van dit plan door de gelukkige tusschenkomst, in het uiterste moment, van den dokter, deus-ex-machine! Ik voor mij althans moet bekennen sinjeur Johan — mij ééns toch zoo sympathiek — tijdens de lezing dezer laatste pagina's eenige malen hartgrondig naar den drommel gewenscht te hebben....

Het doet mij intusschen van harte leed zulk een ontijdige vergroving bij dezen jongen auteur te moeten constateeren. H. R.

MARCELLUS EMANTS, Loki, dramaties gedicht in vier zangen. Amsterdam, van Holkema en Warendorf.

Het is aangenaam na de pretentieuse impotentie van den heer Stellwagen en de... verwarring in „Emigranten", *) eenigen tijd de rustige ernst des heeren Emants te genieten.

Zooals men weet, — en de schrijver heeft dit in een voorwoord nog eens medegedeeld, — is „Loki" een omwerking van 's heeren Emants' „Godenschemering". De declamator Albert Vogel had den schrijver uitgenoodigd van het grootere gedicht „Godenschemering" een verkorte dramatische bewerking te maken, die geheel op één avond zou kunnen worden gezegd, — en aan dit verzoek is door den heer Emants voldaan.

De heer Emants vermeldt in zijn voorwoord dat hij heeft „een nagenoeg geheel-nieuw gedicht moeten schrijven en zelfs de oorspronkelike inhoud zoodanig gewijzigd, dat een nieuwe titel eveneens noodzakelik werd".

De heer Emants heeft dus wel veel verwachting van de voordracht door den heer Vogel. Wij zouden minder optimistisch zijn, integendeel vreezen dat de voordracht door den heer Vogel geen recht zal doen wedervaren aan de zeer goede kwaliteiten van het werk: de rustige ernst, — reeds genoemd, — de zuiverheid en beheerschte kracht.

Scherp-visioenair is de heer Emants niet geweest en ontroerd heeft hij ons ook niet al te zeer. „Loki" is van een sterken maar koelen geest, — een interessant stuk werk van den man dien wij in de eerste plaats als een bizonderen werkelijkheidschrijver eeren.

F. MN.

Ons Vaderland, Geïllustreerde Geschiedenis van Nederland voor Iedereen, door Dr. M. G. DE BOER, met een voorwoord van Prof. P. J. BLOK, 60 groote platen, waarvan één in kleuren, en ruim 160 afbeeldingen tusschen den tekst. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappy „Elsevier", 1907.

De uitgevers van „Ons Vaderland" — die tevens de uitgevers van dit tijdschrift zijn — hebben zich sinds lange jaren ingespannen voor de popularisatie van kennis en kunst. Onder hun laatste uitgaven getuigt van dit streven niet alleen de nieuwe (derde) druk van Winkler Prins' Geïllustreerde Encyclopaedie, een „Konversationslexikon", die zich met „Brockhaus" en „Meijer" gerust kan meten (ja, die het zeker wint van deze beide, waar het de wetenswaardigheden geldt speciaal voor Nederlanders van belang), maar ook die aardige serie van door middel der fotografie geïllustreerde boeken, die met „De Levende Dieren der Wereld" aanving om vervolgens meer in 't bizonder „Onze Huisdieren" en „De Groote Cultures der Wereld" te behandelen. Dat in zulk een reeks ook een populair boek over onze vaderlandsche geschiedenis op z'n plaats geacht werd, zal niemand verwonderen. Doch hoe dit boek te illustreeren, even rijk en even treffend door realiteit, als men dat gewoon geworden was met de „Dieren" en de „Cultures"? De retrospectieve fotografie is helaas nog niet uitgevonden! Van „kiekjes" dus, van „levende historische personen", zooals men ze van levende tijgers en arenden gegeven had, moest worden afgezien. Toch was de bedoeling de geschiedenis zoo mogelijk even „aanschouwelijk", even dramatisch, even lévend in beeld te brengen als dat met 's menschen vier- of meervoetige tijdgenooten en met de groote land- en tuinbouwbedrijven was geschied.... Ziedaar de opgaaf!...

De uitgevers zijn toen op het denkbeeld

*) Zie de boekbespreking" in het Januari Nr.

gekomen de bekende „historische galerij" — tegenwoordig in ons Amsterdamsch „Stedelijk Museum" tentoongesteld — als illustratiemateriaal voor hun nieuwe uitgaaf aan te wenden. Dat deze verzameling uit een artistiek oogpunt niet veel beduidt was hun natuurlijk wel bekend, doch evenzeer, hoe sterk — nog eenige jaren geleden — geprotesteerd is tegen het eenvoudig maar ergens op een zolder opgeborgen houden van een zoo groote collectie historische schilderstukken, die, al moge dan de kunstwaarde gering zijn — en ook dit schijnt slechts onder voorbehoud van uitzonderingen toe te geven — toch als historische illustratie een zekere beteekenis hebben, en stellig niet minder als een curieus beeld van de voorstelling die men zich hier te lande, in de jaren der romantiek, van onze historie maakte.

Dit denkbeeld uitvoerbaar achtend vroegen de uitgevers raad aan Prof. Blok en deze deelt nu, in het „voorwoord", mee, wat hij hun geantwoord heeft, schrijvende o a.: „Het denkbeeld, hoewel bij de ongelijke waarde der schilderijen zoowel uit het oogpunt van kunst als uit dat van geschiedkundige juistheid, niet boven bedenking verheven, scheen mij wel uitvoerbaar toe, mits men in het oog hield, dat bij de samenstelling van de reeks niet de wensch op den voorgrond was getreden om een volledig beeld onzer geschiedenis te ontwerpen, doch veeleer die om de meest treffende en uit het oogpunt van artistieke werking het meest in aanmerking komende voorvallen uit onze geschiedenis in beeld te brengen. Zoo zou dan ook — naar mijne meening — bij de bewerking van den tekst met deze omstandigheden rekening gehouden moeten worden en den bewerker het recht moeten worden toegekend, om sommige tafereelen, als bijzonder onhistorisch opgevat of voor reproductie minder geschikt, niet in deze uitgave op te nemen; eindelijk om de collectie met reproducties van elders aan te vullen. De uitgevers stemden in een en ander gereedelijk toe en vonden Dr. De Boer bereid om op deze voorwaarden de taak der bewerking van den tekst op zich te nemen. Ziedaar de geschiedenis van het tot stand komen dezer uitgave. . . ."

Van de twaalf afleveringen, waarin het boek verschijnen zal, zijn er thans vier verschenen. Genoeg om op te merken, dat de tekst van Dr. M. G. de Boer zich aangenaam lezen laat en vertrouwen wekt, door de stelligheid van toon vooral, waarop, ook somtijds van de heerschende afwijkende, meeningen worden geuit. Trouwens, wat dat vertrouwen betreft, Prof. Blok zegt in zijn voorwoord — en wij gelooven hem gaarne — : „Dat de tekst met de werkelijke toedracht der gebeurtenissen, voor zoover bekend, in volkomen overeenstemming zal zijn, mag ondersteld worden, nu Dr. De Boer de samenstelling daarvan voor zijn rekening heeft genomen." Wat de illustratie aangaat, de schilderijen zijn zoo goed gereproduceerd als dat tegenwoordig door middel der autotypie gebeuren kan, en bezitten inderdaad bijna allen iets min of meer merkwaardigs . . . als illustratie. In de derde afl. ontmoet men voor 't eerst een stuk van Rochussen en daarmede tevens iets van werkelijke kunst. Overigens kan men natuurlijk slechts betreuren dat, waar deze romantische stukken alleen de hevigste gebeurtenissen — belegeringen en veldslagen, moorden en andere gewelddaden — in beeld brengen, en waarbovendien de tekst zoo beknopt moest zijn. . . , ook bijna uitsluitend de historie van oorlogen en koningen, kortom een regeeringsgeschiedenis wordt gegeven. Aan „maatschappelijke toestanden" zijn, tot nog toe althans, slechts luttele bladzijden gewijd. Hierover uitgevers en schrijver hard te vallen ware zeer onbillijk. Doch wel meenen wij den wensch te mogen uiten, dat het mogelijk zijn zal, later, een nieuwe, vermeerderde editie van dit boek, in het licht te geven, waarin, naast afbeeldingen van krijg en geweld, ook een aantal van vrede en beschaving, van kunst en huiselijk leven opgenomen worden, minder dramatisch dan misschien, maar... onweersprekelijk authentiek. Naar onze bescheiden meening bieden tot zulk een plan (een geïllustreerde sociale geschiedenis van het nederlandsche volk) de vaderlandsche musea overvloed van interessant illustratie- materiaal: de bouwsels, beelden en voorwerpen ons overgebleven uit vergane eeuwen, de schilderijen onzer oude meesters, de portretten onzer groote landgenooten van voorheen. . . .

H. R.

KUNST-OPVOEDING.

Merkwaardig is wel de overgroote vrijmoedigheid waarmede schier een ieder zich een oordeel over kunstzaken aanmatigt, als ware hiervoor geen studie, geen overwegen of nadenken noodig.

Men zal zich wel wachten over natuurwetenschappelijke onderwerpen, over vraagstukken uit de hoogere wiskunde, over geneeskundige onderzoekingen een recht van critiek te willen toekennen, overtuigd dat men is in deze incompetent te zijn, maar over kunst . . . daarover mag ieder meepraten, en voeren zij, als immer, die het minste weten, het hoogste woord. Immers hiervoor behoeft men, zoo het muziek geldt, slechts normale ooren te hebben en die open te zetten, en zoo het beeldende kunst aanbelangt, is het voldoende indien de zintuigen voor het zien hunne functies goed kunnen verrichten, indien men niet al te ver- of bijziende is en niet lijdende aan kleurenblindheid. Kunst is een zaak van persoonlijk gevoel, redeneert men verder, vergetende dat menigeen nooit zijn eigen opinie geeft, maar meest eene, die hij als de gangbare hier of daar gehoord of gelezen heeft, en voor zichzelf pasklaar gemaakt. Dat men in kunstaangelegenheden ook begrip moet hebben, betwijfelt men dikwijls nog ten sterkste.

Ja, men geeft toe voor kunsthistorie is dit noodig, hierbij moet men onvermijdelijk evenals voor algemeene- en vaderlandsche geschiedenis jaartallen en namen weten, in zaken van architectuur en kunstnijverheid wil men zelfs de concessie doen, dat eenige kennis van technische aangelegenheden, bijdragen kan tot meerdere waardeering, hoewel toch nog met voorbehoud dat „de smaken kunnen verschillen", doch, dat om de vrije schilder- of beeldhouwkunst te begrijpen eenige studie noodig is, neen dat wil er zoo direct maar niet in.

Maar hoe ter wéreld zou het gevoel voor iets moois den mensch, die doorgaans door de leelijkste dingen omringd is, zoo maar aanwaaien? Zelfs op de natuur hebben de meesten geen kijk en opmerkelijk is wel, dat er velen zijn, zelfs onder ontwikkelden, die door het zien van schilderijen eerst tot de natuur kwamen. Zij voelen nu in den winter allemaal Apol's om zich heen, zoeken aan het strand, de ondergaande zon van Mesdag en ontdekken in het Gooi overal Mauve's, in boomgroepen of heidevergezichten, die hun vroeger ongetwijfeld ontsnapt waren. Een bewijs dus dat die kunstenaars hun iets geleerd hebben, en al missen velen natuurlijk noodwendig den dichterlijken blik van een Mauve, hij leerde hun toch zien en opmerken, zij gingen, zij het dan ook aanvankelijk door zijn oogen, de natuur mooi vinden. Door te vergelijken hoe verschillende kunstenaars de natuur zagen, de een in sterke zon en schaduw-tegenstelling, een ander in de poëzie van grijzig weer, een derde in de harmonie van bruin en groen, of in de ontzaglijken fijnheid van details, komt men er langzamerhand toe dingen rond zich te zien, waar men vroeger nooit op gelet heeft en zoo zijn zintuig om waar te nemen te oefenen, wat even noodig is als dat men zijn geheugen of zijn vingers tot hunne functies voorbereidt.

Maar, waar ge ontvankelijker allicht zijt voor de opvatting van één schilder, in wiens wijze van zien ge wellicht uw eigen emoties terug vindt, daar volgt er niet uit, dat andermans uitingen daarom als leelijk aangemerkt moeten worden, iets waar een leek nog al gauw toe overgaat. Zeer waar is ook in deze: Wanneer men iemand niet kan beoordeelen, veroordeelt men hem. Het is daarom noodig, dat al behoeft men die niet te waardeeren, men de opvattingen van anderen leert begrijpen, dat men beseft wat de schilder er toe bewogen heeft zijn compositie zóó en niet anders te maken, waarom hij op déze en niet géne wijze zijn onderwerp behandelde, kortom dat men genoeg weet om tot oordeelen bevoegd te zijn, waarbij men dikwijls tot de verrassende ontdekking zal komen dat bij meerder weten bij dieper doordringen, de eerste als vaststaand gegeven opinie, zich gewijzigd heeft.

Op onze scholen, op eene uitzondering na, wordt nog geen kunstonderwijs in die richting gegeven, en dit is jammer, want van hoeveel nut zou een dergelijke opvoeding niet zijn voor leerlingen eener H. B. S. bijvoorbeeld, die er een grondslag tot latere zelfstudie in konden vinden, en in ieder geval hun blik verruimd hadden. In afwachting echter van een aanvulling van het leerprogram op een dusdanige wijze, en ook om hen, die als leek toch wel met eenige kennis van zaken willen oordeelen, te helpen, hebben hier en daar enkelen zich geroepen gevoeld de taak op zich te nemen, voor te lichten en te onderwijzen, niet in kunstgeschiedenis, of kunstwetenschap zoozeer, maar in kunst begrijpen, in kunst-zin. Een van hen is o. a. de heer H. P. Bremmer, wiens arbeid in die richting thans als „een inleiding tot het zien van beeldende kunst" bij W. Versluijs is verschenen. Dit boekje is belangrijk, omdat het hier en daar uiteenzet, waarom velen kijken zonder te zien, en hoe door vergelijking liefst van twee in onderwerp gelijke schilderijen men juister zijn meening kan vormen.

„De voorstelling" heeft in de meeste gevallen het eerst vat op den leek, „de meeste menschen beschouwen een schilderij enkel als de afbeelding van een bepaalde voorstelling, die dan natuurlijk voor hen nog pas belangrijk wordt, wanneer die voorstelling zoo dicht mogelijk bij hun eigen waardeeringshoogte komt." Hieruit verklaart zich ook het volgende: „Er zijn van die typische mooie kijkjes, waarvan men zegt: dat moet nu iedereen mooi vinden. Daartegenover staan andere gevallen, waarvan men zeker weet dat elkeen ze leelijk moet vinden. Maar de praktijk leert wel anders; schilders weten wel dat als leeken zeggen dat iets heel mooi is, ze dat gewoonlijk niet moeten hebben en dat wat leeken leelijk noemen veel kans heeft voor hen interessant te zijn. En van zoo'n onoogelijk achterbuurtje maakt een schilder iets, neem maar een teekening van zoo'n achterbuurt van Rembrandt in het museum Fodor."

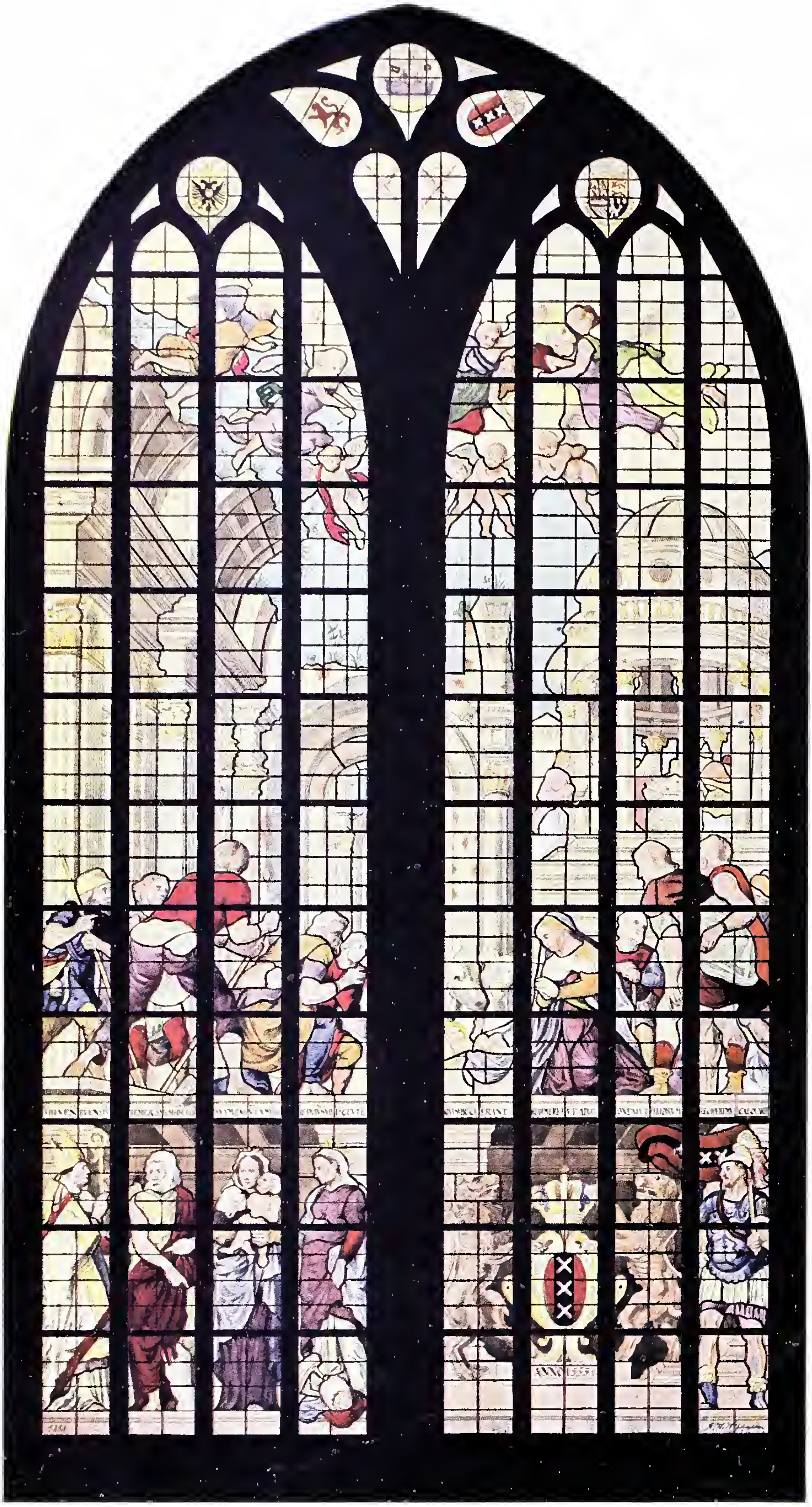
Zijn omvangrijke stof, want het is geen kleinigheid voor leeken over kunst te schrijven, zóó dat zij niet alleen des schrijvers opinie overnemen, maar zich aan de hand hiervan een eigen oordeel vormen, verdeelt de heer Bremmer in: „Wat is kunst?" „De schoonheid is geen eigenschap van de dingen." „Wat ziet de leek van de realiteit?" „Hoe moet men beeldende kunst zien?" en „Over reproducties." Uit „Hoe moet men beeldende kunst zien" willen wij nog enkele gedeelten citeeren, als zijnde van zeer direct praktisch nut. „Heb den eenvoudigen moed, zegt de heer B., iets van een meester, hoe groot die ook is, onbegrijpelijk te vinden, zoolang ge niet aan 't begrip toe zijt, heb den moed een werk van een nog zoo jong en naamloos schilder te bewonderen zoolang ge het bewonderen kunt." „Het beste zal men doen te beginnen zich goed eigen te maken, zich geheel te doordringen van de wetenschap, dat de grootste hinderpaal voor 't juiste zien van kunst is: de pedanterie."

Men verbeeldt zich zoo gaarne dat, omdat men zelf iets nooit gezien heeft, of niet op die wijze opgemerkt, het daarom onbestaanbaar is, en degeen die het geschilderd heeft, voor het minst genomen gek.

Dat een schaduw van een boom of huis bij sterk zonlicht paars kan zijn, acht men absurd, dat Van Gogh in zijn „Café de nuit" een kelner met een groene snor schilderde was zonder meer, dwaas, terwijl bij eenig nadenken men toch op de gedachte had kunnen komen, dat de reflectie door het groene billardlaken, een groene tint tegen 's mans gezicht en snor kon geven. „De quintessens zou men dus kunnen samenvatten in 't navolgende: men moet zooveel mogelijk zich geschikt maken om te beginnen onbevooroordeeld te zijn." Wij zouden hier aan kunnen toevoegen, zich nog minder als door zijn eigen opinie, laten influenceeren door veelheid van woorden, en kwasi geleerde termen van hen, die u hunne meening willen kenbaar maken en opdringen; wat mij voor leeken verderfelijker en dwazer toeschijnt, en waarachter men toch spoedig woorden-praterij bespeurt.

Door zien, door vergelijken, door trachten door te dringen in het hoe en waarom der dingen, zal men verder komen tot kunstbegrip en kunstwaardeering, en als een handleiding hiertoe bevat het boekje van den heer Bremmer vele goede bladzijden.

R. W. P. Jr.

GLASRAAM DER STAD AMSTERDAM IN DE OUDE KERK.
NAAR EEN TEEKENING VAN A. W. WEISSMAN.

NEDERLANDSCHE KERKEN,
† † † DOOR A. W. WEISSMAN. † † †

IV.

De Oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam.

Amsterdam was in het begin der 14de eeuw nog maar klein, doch zijn bewoners ondernamen toch reeds den bouw eener aanzienlijke kerk, die 16 September 1306 werd ingewijd. Dit gebouw had nog wel niet de afmetingen van het tegenwoordige, doch kon de vergelijking met de bedehuizen, die toen elders verrezen wel doorstaan

Hier te lande zijn in de 14de eeuw niet veel kerken gesticht. Overal waren nog die der 12de en 13de eeuw, toen de Romaansche stijl in zwang was, in goeden staat. Pas in de 15de eeuw zouden de groote basilieken verrijzen, die den roem van de Nederlandsche Gothiek aan het nageslacht verkondigen.

Wij vinden de gedaante der eerste Amsterdamsche kerk terug in die te IJselstein, welke in 1310, op verzoek van Heer Gijsbrecht van Amstel, door Guy van Henegouwen, bisschop van Utrecht, aan den H. Nicolaas werd gewijd. Gijsbrecht van Aemstel was wel reeds uit Amsterdam verdreven, toen de Oude Kerk gewijd werd, doch hij woonde er nog, terwijl men met het bouwen bezig was, waardoor de overeenkomst tusschen de kerken te Amsterdam en te IJselstein gereedelijk wordt verklaard.

Beide gebouwen bezitten hun oorspronkelijk koor niet meer. Dat te IJselstein werd in het begin der 15de eeuw verbouwd en bleef sedert onveranderd. Dat te Amsterdam evenwel is herhaalde malen vergroot. De eerste vergrooting had plaats na 1370; de oorkonde, waarin Jan van Vernenburg, bisschop van Utrecht, den 2 December 1369 tot deze verandering het vereischte verlof gaf, berust nog op het Amsterdamsche archief.

De verbouwing, die destijds plaats had, bestond in het aanbrengen van zijbeuken; vermoedelijk heeft de toevloed van bedevaartgangers, die door het in 1345 voorgevallen mirakel naar Amsterdam gelokt werden, de vergrooting van het koor der St. Nicolaaskerk noodzakelijk gemaakt.

Het schip der kerk bestond oorspronkelijk uit drie beuken, waarvan de middenste wel hooger en breeder was, dan de beide andere, doch geen afzonderlijke vensters bezat. Deze aanleg, te Amsterdam gewijzigd, bleef te IJselstein in wezen.

In de 15de eeuw werd het schip veranderd, en wel door de zijbeuken dezelfde breedte en hoogte te geven, die de middenbeuk had. Naast deze verbreede zijbeuken ontstonden toen zes kapellen, waarvan drie aan de noord- en drie aan de zuidzijde. De noordwestelijke kapel behoorde aan een broederschap van Hamburgers, die te Amsterdam reeds voor 1421 bestond, en een altaar in de Oude Kerk had, dat aan den H. Paulus gewijd was. Zij liet haar nieuwe kapel waarschijnlijk bouwen in 1494, toen zij een groote som gelds uit Hamburg ontving.

De kapel die dan, naar het oosten, volgt, werd door het gilde der Buiten- en Binnenlands-vaarders gesticht, dat in 1473 uit de samensmelting van twee broederschappen ontstond. De vormen der architectuur wijzen op de laatste jaren der 15de eeuw als tijd der stichting.

De derde kapel aan de noordzijde wordt door sommige schrijvers die der Weitkoopers, door andere die der Veerkoopers genoemd. Zij is in denzelfden vorm en stijl als de overige opgetrokken en moet dus omstreeks 1500 zijn ontstaan.

Ook aan de zuidzijde vindt men drie dergelijke kapellen. De meest westelijke is door Lijsbeth Jansdochter van Oudshoorn gesticht, die, omdat zij in eersten echt met Gaef Benninck gehuwd was, Lijsbeth Gaeven placht genoemd te worden Haar tweede man was Mr. Willem Andriessen van Sonnevelt, sinds 6 Augustus 1483 weduwnaar van Geertruyd Claesdochter de Grebber. De kapel werd na

1483 gebouwd ter nagedachtenis van Gaef Benninck.

Dat de oostwaarts gelegen Huiszittenkapel in 1497 begonnen werd, zou doen veronderstellen, dat toen de Lijsbeth Gaevenkapel nog pas gereed was. Daar als stichtingstijd der derde kapel, die op kosten van het St. Eligius- of Smidsgilde gebouwd werd, het laatst der 15de eeuw gemeld wordt, zijn de als den tijd der stichting, die op kosten van het rijke geslacht Brundt geschiedde. De kapel was aan den H. Cornelius gewijd, en diende als doopkapel. De vont was gegoten door Gillis van den Ende uit Mechelen, in 1531, en dus zes jaar later dan die te Zutphen in de St. Walburgskerk, ook van dezen meester afkomstig en nog aanwezig. Dat de verdwenen vont der Oude Kerk, evenals die te Zutfen

DE OUDE KERK VAN HET ZUIDOOSTEN GEZIEN.

drie kapellen misschien toen tegelijkertijd onderhanden genomen, nadat de verbreeding van den zuidelijken zijbeuk had plaats gehad.

Zuidelijk van den toren vinden wij nog een kapel, wier plattegrond, naar het westen, in drie zijden van den achthoek eindigt. De vormen zijn die uit den laatsten tijd der Gothiek, en zoowel het sierlijke stergewelf als de banden van gehouwen steen, die in de gevels voorkomen, wijzen op de 16de eeuw een hoog deksel had, bewijzen de nog bestaande duimen in den muur, waar de ijzeren kraan aan draaide, die diende om het deksel op te lichten.

Tot het laatst der 15de eeuw heeft dus de Oude Kerk haar oorspronkelijke gedaante, op het vergroote koor na, behouden. De tusschen 1490 en 1500 ondernomen verbreeding der zijbeuken van het schip ging met een verandering in den opstand gepaard. Want de

drie beuken behielden niet dezelfde hoogte. De middenste werd verhoogd, om den basilikalen vorm te verkrijgen, die de kerk tot dusverre niet gehad had, doch die de sedert gebouwde kerk aan de Nieuwe Zijde wel bezat.

De zuilen van het schip werden hooger gemaakt en van nieuwe kapiteelen voorzien. Boven de bogen kwam een galerij, bij wijze van triforium en om de vensters van den middenbeuk zoo groot mogelijk te kunnen maken kreeg elk vak een in het dak insnijdenden gevel. In 1500 zal deze verandering wel tot stand zijn gebracht.

De oudste afbeelding van het gebouw vindt men op eene schilderij van Cornelis Anthonisz, in 1536 vervaardigd.

De kerk, in 1306 gewijd, heeft waarschijnlijk reeds een kruisbeuk gehad; tot het laatst der 15de eeuw bleef die vermoedelijk in zijn oorspronkelijken staat. In den zuidelijken kruisbeuk hadden de Handboogschutters hun altaar, waarom die St. Sebastiaanskoor genoemd placht te worden. Het altaar werd in 1473 door Jacob Gheritsz vernieuwd. Het St. Sebastiaansgilde vroeg toen ook aan Hertog Karel van Bourgondië tot „volmaking" van de Handboogschutterskapel eene bijdrage. Of de hertog die bijdrage gaf, is niet bekend. Doch het feit, dat het geld gevraagd werd, wijst er op, dat toen het voornemen bestond, den zuiderkruisbeuk te verbouwen.

Die verbouwing, zoo zij toen begonnen werd, is echter niet voor het begin der 16de eeuw voltooid. Immers boven het tegenwoordig zuiderportaal ziet men de blazoenen van Maximiliaan van Oostenrijk en van Philips van Bourgondië.

HET ZUIDERPORTAAL VAN DE OUDE KERK.

Dit portaal is niet als zoodanig gemaakt. Het is duidelijk te zien, dat de tegenwoordige deur later werd ingebroken en eerst een venster was, overeenkomende met het oostelijk gelegene, dat nog bestaat en met dat ten westen, nu dichtgemetseld.

Het verlengen van het transept naar het noorden moet hebben plaats gevonden nadat omstreeks 1506 de zuiderkruisbeuk voltooid was. Hier aan de noordzijde had het Voetboogschuttersgilde zijn altaar, waarom men den kruisbeuk het St. Joriskoor noemde. Westelijk van dezen noorderkruisbeuk bevinden zich twee aanbouwsels, die te samen de breedte van de vroeger reeds genoemde Weitkooperskapel hebben.

De oostelijke dezer beide ruimten was de kapel van het Heilige Graf. De kraagsteenen, waarop het nu verdwenen gewelf rustte, zijn met wapenschilden versierd. Van de fraaie overhuiving, met rijke traceeringen uit den laatsten tijd der Gothiek, waaronder zich het Heilige Graf bevond, bleef nog een gedeelte bewaard. Doch overigens is de kapel, nu een stovenhok, in een zeer treurigen staat.

Vooral merkwaardig is de noordelijke gevel der kapel, daar hij, geheel in gehouwen steen uitgevoerd, een der vroegste voorbeelden hier te lande van den stijl der Renaissance oplevert. De architectuur heeft overeenkomst met den noordelijken transeptgevel der Nieuwe Kerk, die in 1536 werd begonnen.

Het westelijk van deze kapel gelegen noorderportaal vertoont rijke Laat-Gothische vormen. Waarschijnlijk is dit portaal als kapel gebouwd, en werden de deuren gemaakt, toen in de 16de eeuw het veranderen van het koor aan een nieuwen ingang tot de kerk behoefte deed ontstaan. Met het verbouwen van het koor werd omstreeks 1550 begonnen; de voltooiing zal wel niet voor 1565 hebben plaats gehad. Immers op het eenig bekend exemplaar eener houtsnede van 1558, die aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap behoort, ziet men de werklieden nog met het koor bezig. Die prent geeft een afbeelding van de kerk, en werd uitgegeven om de „loterie" bekend te maken, waardoor het geld voor het koor is bijeengebracht.

HET NOORDERPORTAAL VAN DE OUDE KERK.

Waarin heeft de verbouwing van het koor toen bestaan? Het koor van 1370, te zien op de schilderij van Cornelis Anthonisz, had reeds een trans en zijbeuken, die echter smal waren en met den middenbeuk, gelijk te IJselstein, onder één dak waren gebracht.

Dat bij de verbouwing de zuilen van 1370 met de daarop rustende bogen werden behouden, is aanstonds te zien. Want deze zuilen zijn korter dan die van het schip, welke in het laatst der 15de eeuw verhoogd werden. Ook de muren van den trans bleven bestaan, doch werden aanzienlijk verhoogd.

Alleen de twee oostelijke kruispijlers werden vernieuwd en in den geest der Renaissance geprofileerd. De zuidelijke zijbeuk van het koor kreeg de breedte, welke die van het schip had. Ook de noordelijke werd zoo verbreed, en daaraan deed het Onze Lieve Vrouwegild een groote kapel bouwen, waardoor een noordelijke ingang waarschijnlijk moest vervallen. Toen werd het portaal naast de kapel van het Heilige Graf noodzakelijk.

De zijbeuken van het koor, de Onze Lieve Vrouwekapel en de koortrans kregen nu de hoogte, die de omstreeks 1500 verbreede zijbeuken van het schip hadden. Ook de muren van het koor zelf werden verhoogd en van vensters voorzien.

Bij deze laatste verhooging werd een ander systeem gevolgd dan bij het schip. Een triforiumgalerij werd niet gemaakt, en op twee vakken tusschen de zuilen kwam slechts één venster van groote breedte. Alleen in den veelhoek van het koor kreeg ieder vak zijn eigen venster.

Eindelijk verrees nog boven het kruis der kerk, waar het dak van koor en schip tezamen kwamen, een kleine toren, die in 1558, als de houtsnede juist is, door een groot beeld van den H. Nicolaas was bekroond.

Zoo was dan, omstreeks 1565, de kerk geworden, gelijk zij zich nog vertoont. In 1571 werd zij van een sacristie aan de noordoostzijde voorzien, gelijk nog een sierlijke gevelsteen met de Groetenis des Engels getuigt.

Was dus de kerk verhoogd, de betrekkelijk lage toren van 1306 bleef tot 1565 bestaan, al paste hij niet goed bij het overige, wat zoowel op de schilderij van 1536 als op de houtsnede van 1558 te zien is.

DE OUDE KERK VAN HET NOORDOOSTEN GEZIEN.

In 1565 werd de tegenwoordige spits op den toren geplaatst. Die spits, door Joost Janszoon, gezegd Bilhamer, ontworpen, is een der meest belangrijke werken der Nederlandsche bouwkunst. Men kan haar beschouwen als een vertaling in Renaissancestijl van de Laat-Gothische spitsen, wier schoonste voorbeeld op het kruis der Groote Kerk te Haarlem staat.

Bilhamers schepping is dikwijls nagevolgd, het trouwst aan den Waagtoren te Alkmaar. Vrijere variaties op het gegeven thema maakten Hendrik de Keyser en Lieven de Key.

Reeds in 1561 had men met de nieuwe spits willen beginnen, immers toen werden een uurklok en dertien klokken voor een klokkenspel bij Jan Jaspersz. Moor te 's Hertogenbosch besteld. Die klokken werden echter in 1563 bestemd voor den toren van het stadhuis.

Een nieuw klokkenspel voor de Oudekerkstoren werd in 1566 geleverd door Jacob Waghenens en Adriaen Steylert te Mechelen.

Wij hebben nu de wording van het gebouw tusschen 1306 en 1571 nagegaan. Door de geleidelijke veranderingen, die zij onderging, is de Oude Kerk een van de meest eigenaardige bedehuizen van Nederland. Als een geheel beschouwd, levert zij tegenwoordig nog een schilderachtigen aanblik op, maar zij bezit niet meer den luister, die haar vóór 1578, toen Amsterdam de Spaansche zijde verliet, kenmerkte. De zuidelijke en oostelijke gevels werden grootendeels door om de kerk gebouwde woonhuizen aan het oog onttrokken, latere herstellingen zijn dikwijls op onbeholpen wijze uitgevoerd. Zoo werden de meeste vensters in de achttiende eeuw van hun stijlen en traceeringen beroofd, die ongetwijfeld rijke vormen gehad hebben. Immers wat er van het werk, in het laatst der 15de eeuw uitgevoerd, overbleef, toont den weelderigen stijl van dien tijd. Wel gingen de kruisbloemen en de hogels der gevels, die men op de prent van 1558 onderscheidt, verloren, maar de sierlijke nissen der toppen en der steunbeeren getuigen nog van de oude pracht. Merkwaardig zijn ook de gebeeldhouwde consoles, deels van steen, deels van hout, waarop de ribben der houten gewelven rusten en die nu eens personen in het costuum van omstreeks 1500, dan weer apostelen, profeten, engelen of wapenschilden vertoonen.

DE KOORTRANS VAN DE OUDE KERK.

Eertijds bezat de kerk veertig altaren. Voor het hoogaltaar schilderde Jan van Scorel in 1530 een stuk, Christus aan het kruis, terwijl Maarten van Heemskerk daar later luiken met de Kruisdraging en de Verrijzenis aan toevoegde.

Noordelijk van het hoofdaltaar stond een sierlijke tabernakel, niet ongelijk aan die, thans nog in de St. Lorenzkirche te Neurenberg en in verscheidene Vlaamsche kerken aanwezig. Hier was, onder meer, geborgen de zilveren, vergulde monstrans die, in 1549 gemaakt, door burgemeester Cornelis Jacobsz. Brouwer in 1578 werd aangekocht en aan de St. Nicolaaskerk te Calcar, waar men haar nog kan zien, is geschonken.

In de middeleeuwen placht men het koor eener kerk geheel af te sluiten. De thans aanwezige eikenhouten zijschotten zijn blijkbaar uit het begin der 16de eeuw, ofschoon de daarop geplaatste opschriften van na 1578 dagteekenen. Het tegenwoordig koorhek werd in het midden der 17de eeuw ter vervanging van een ander gemaakt.

Op het koor vinden wij de oude banken, in Laat-Gothischen trant en met snijwerk versierd. De overhuivingen zijn verdwenen,

doch de zijstukken, die ze schraagden, bestaan nog. Gelijk in den regel zijn deze banken met snijwerk versierd, dat zich aan de onderzijde der zittingen bevindt, en dus alleen zichtbaar wordt, wanneer men die zittingen opslaat. Men noemt zulke beeldhouwwerken misericordes, omdat zij den geestelijken, bij het staan gedurende den koordienst, eenigen steun gaven.

Meestal is het snijwerk van zulke misericordes, althans naar hedendaagsche begrippen, tamelijk aanstootelijk. De houtsnijders behandelen geen geestelijke, doch uiterst wereldsche onderwerpen met een realisme, dat ons bevreemdt. Men moet echter bedenken, dat de geestelijken het snijwerk slechts een oogenblik zagen, als zij de zittingen op- of neersloegen en ook in aanmerking nemen, dat men over welvoegelijkheid thans anders oordeelt, dan vroeger.

HET GROOTE ORGEL VAN DE OUDE KERK.

In de Oude Kerk hebben de beeldhouwers middeneeuwsche zegswijzen geïllustreerd, waarvan sommigen, zooals „den hond in den pot vinden", „tusschen twee stoelen gaan zitten", „de aap, die in den bijbel leest" en „lachen als een boer, die kiespijn heeft", nog tegenwoordig gebruikt worden. De schipper, „die een oog in het zeil houdt" ontbreekt niet, de zak, waaruit geld rolt, getuigt „het is al niet", als toespeling op de vergankelijkheid van aardsche schatten. Den man, „die met zijn hoofd tegen een muur loopt" en die door een ander, verstandiger man wordt uitgelachen, kennen wij ook nog. Andere voorstellingen, waaronder zeer gewaagde, moeten zegswijzen illustreeren, die thans vergeten zijn.

Het koor was versierd met geschilderde glasramen. Keizer Karel V schonk de zeven van den koortrans. In de bovenste vensters van schip en koor zag men aan iedere zijde tien tafereelen, ter noordzijde aan het Nieuwe en ter zuidzijde aan het Oude Testament ontleend. Een dezer vensters was door Prins Willem I gegeven, van een ander is het twijfelachtig, of het wel bestaan heeft, omdat Nicolaas van Nieuwland, eerste bisschop van Haarlem, wien de kerkmeesters om het geld vroegen, dit niet gaf.

De laatste overblijfselen dezer glazen zijn in de 18[de] eeuw verwijderd. Daar zij terzelfder tijd gemaakt waren als de beroemde glazen te Gouda, zullen zij groote kunstwaarde hebben gehad, en moet hun verlies zeer betreurd worden.

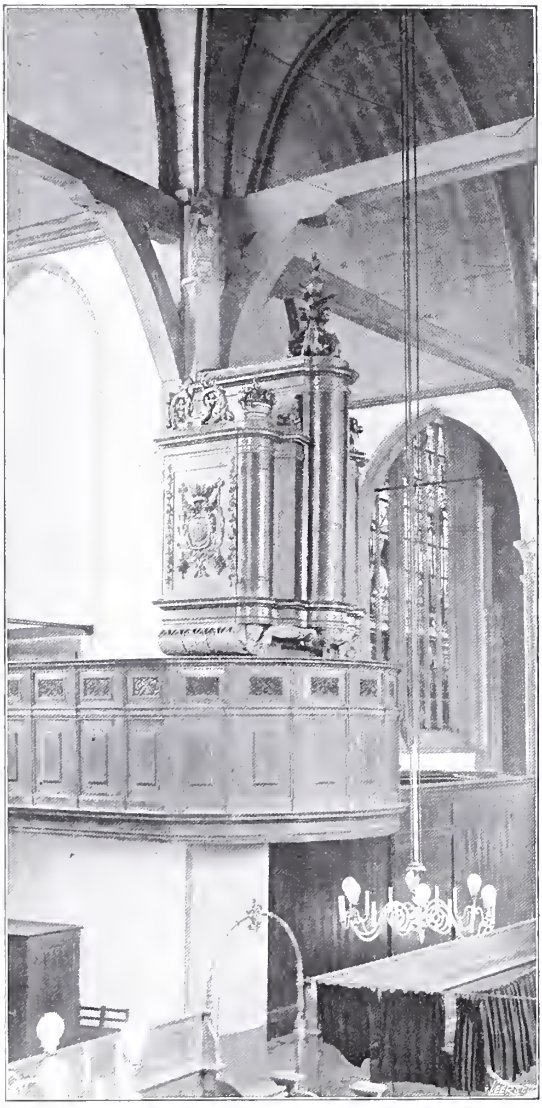
Gelukkig bleven de drie geschilderde glazen der Onze Lieve Vrouwekapel in wezen; toen

de anderen verwijderd werden, liet men deze te Brussel herstellen, een werk, dat omstreeks 1760 plaats vond. Daar in de 18[de] eeuw de glasschilderkunst niet meer op haar vroegere hoogte stond, hadden de kunstwerken door deze herstelling veel geleden. De heer J. L. Schouten te Delft, wien de glazen onlangs werden toevertrouwd, is er in geslaagd hun de oorspronkelijke schoonheid te hergeven.

Het eerste venster, aan de westzijde, is in drie vakken verdeeld, waarvan de beide bovenste ieder de halve breedte innemen, terwijl het benedendeel de volle breedte beslaat. De gemeenschappelijke achtergrond der beide eerste vakken wordt gevormd door een Korinthische zaal met zuilen, die een tongewelf dekt. In het eerste vak is Maria geknield, terwijl de engel Gabriel haar bezoekt en haar wijst naar een zon, die, na 1578, voor God den Vader in de plaats moet zijn gekomen. Het tweede vak verbeeldt de ontmoeting van Maria en Elizabeth.

Het breede benedendeel van dit venster bevat, in het midden, de figuren van Paulus en Petrus. Paulus hield oorspronkelijk een hostie in de hand, die ook al in een zon veranderd is. Vóór Paulus knielt Jan Claeszoon van Hoppen, in 1555, toen het glas geschonken werd, lid der Vroedschap van Amsterdam en Stads-Fabriekmeester. Achter hem staat een bisschop, waarschijnlijk zijn patroon. Voor Petrus liggen drie vrouwen geknield, met een vrouwelijke heilige naast haar.

In de 17de eeuw verhaalde Commelin, dat dit glas door Van Hoppen zou gegeven zijn, als boete, hem te Rome wegens ketterij opgelegd. Bewijzen voor dit verhaal heeft men echter niet kunnen vinden.

HET KLEINE ORGEL VAN DE OUDE KERK.

Het glas daarnaast werd volgens besluit der Vroedschap van 17 April 1554 aan de kerk geschonken, en 26 November 1557 met 226 guldens betaald. Het bovendeel vertoont, in kolossale figuren, de Aanbidding der Herders. Beneden werden de patroons der Amsterdamsche kerken aangebracht, waarvan de H.H. Nicolaas en Johannes de Dooper voor de Oude Kerk en de H.H. Maria en Catharina voor de Nieuwe Kerk nog bestaan, terwijl het Mirakel der H. Stede door het wapen der stad werd vervangen en de H. Olof der O. Z. Kapel in een wapenheraut veranderd is. Boven in het glas vertoonen zich nog de wapens van Karel V, Philips II, Holland en Amsterdam.

De ontwerper dezer glazen is Pieter Aertsen, gezegd Lange Pier, in 1508 te Amsterdam geboren en in 1575 aldaar gestorven. Aertsen heeft in zijn vaderstad het onderricht van Alart Claessen genoten en is in 1533 als meester door het St. Lucasgild te Antwerpen aangenomen. Hij heeft tot 1566 te Antwerpen gewoond, en zal dus ook daar wel de teekeningen voor de vensters gemaakt hebben; als glasbrander

noemt Wagenaar den Antwerpenaar Digman, die dus naar de cartons van Aertsen heeft gewerkt.

Wat bij deze beide vensters opmerking verdient is de breede behandeling der compositie als geheel, die wel overeenkomt met wat Van Mander van Aertsen zegt, namelijk: „In cleene beelden was hij soo heel uytnemende niet; dan, in groote dinghen, daer de cracht der consten in bestaet, was hij een allen overtreffende ende cloeck meester, sijn metselrijen ende perspective wel verstaende." Die perspectief verdient de aandacht, daar zij blijkbaar gevolgd is naar Andrea Mantegna, omdat de horizont lager ligt dan de benedengrens van het tafereel. Mantegna heeft deze wijze van behandelen zoowel in zijn fresco's te Padua als in zijn prenten toegepast.

Het derde venster, kleiner dan de anderen, heeft minder groote figuren. Hier werd in het bovendeel de dood van Maria voorgesteld. Beneden ziet men de familie Brundt knielen, met haar patroons de H. Cornelius en de H. Catharina. Wanneer Pieter Aertsen ook voor dit glas de teekening gemaakt heeft, dan werkte hij in een anderen stijl, daar de figuren hier de breedheid van de vorige missen.

GEDENKTEEKEN VOOR ISAAC SWEERS.

Het is niet duidelijk, waarom men alle vensters van het koor verwijderd heeft, en in de 18e eeuw die der Onze Lieve Vrouwe-kapel deed herstellen. Dat de voorstellingen der glazen in het koor te aanstootelijk zijn geacht valt niet aan te nemen. Want de drie, die bewaard bleven, hebben veel, dat in een Hervormde kerk ergernis moet geven. Misschien danken zij hun behoud slechts daaraan, dat zij, in een nauwe straat op het noorden geplaatst, beter beschermd waren dan de andere.

De tegenwoordige predikstoel is omstreeks 1640 ter vervanging van een ouderen gemaakt. Reeds in de 15e eeuw moet de Oude Kerk een orgel hebben bezeten. Waarschijnlijk was dit in het koor geplaatst, want omstreeks 1550, toen de verandering van dit deel der kerk begon, werd een nieuw en grooter instrument aan het einde van het schip tegen den toren aangebracht. Het was het werk der gebroeders Van Nieuwenhof te 's Hertogenbosch.

De kas in Renaissancestijl had luiken, die door Maarten van Heemskerk waren beschilderd.

Het kleine orgel verhuisde toen naar de noordzijde van het schip, waar het omstreeks 1650 van een nieuwe kas, die nog bestaat, werd voorzien. Cornelis Brizé beschilderde de luiken van de kas.

Wij hebben nu een denkbeeld gekregen van de kerk zooals zij er vóór 1578 uitzag. De Hervorming heeft veel verwijderd en, in het algemeen gesproken, het gebouw niet verfraaid. Maar toch heeft zij wel het een en ander aangebracht, dat kunstwaarde bezit.

In de eerste plaats moet genoemd worden het carillon van den toren, dat in 1659 door François Hemony is gegoten, en dat tot zijn beste gerekend wordt.

Van het hek, dat het koor afsluit, was reeds sprake. Met zijn Jonische pilasters en geel koperen traliewerk maakt het een fraaie vertooning, terwijl het opschrift in de fries vermeldt, hoe de kerk „int jaer seventich acht" voor den Hervormden eeredienst werd ingericht.

Een opschrift aan de zuidzijde van het koor herinnert aan den ondergang der Onoverwinnelijke Vloot „int jaer tachtich acht". Het koor diende na de Hervorming voor het inzegenen der huwelijken. Boven de deur, waardoor de paren binnengaan, leest men Melanchthons wijzen raad:

Twist, Hoovaerdy end' Overdaet,
Doen, dat gheen Huys seer lange staet.

En boven de deur in het zuidertransept staat nog:

't Is haest getrout Dat lange rout.

Deze deur, rood geschilderd, gaf toegang tot het vertrek, waar de Commissarissen van de Huwelijkszaken de paren, die wenschten te huwen, „aanteekenden".

Of die spreuken velen tot terugkeeren genoopt hebben mag worden betwijfeld.

Het tegenwoordig orgel is uit de 18e eeuw. Christiaan Vater vervaardigde het, Jurriaan Westerman leverde de fraaie kas. In October 1726 was het gereed. Negen jaar later voltooide Johannes Caspar Muller het groote orgel te Haarlem, hetwelk dat te Amsterdam in de schaduw stelde. Daarom liet men Muller het orgel der Oude Kerk „vermaken", een werk, waarmede hij in 1742 gereed kwam. Het instrument behoort onder de beste van Nederland.

Verscheidene grafteekenen bevinden zich in de kerk. Dat voor Jacob van Heemskerk, in den noorderzijbeuk van het koor, is het oudste, daar deze zeeheld in 1607, dus juist drie honderd jaar geleden, sneuvelde. Het is is een werk van Hendrik de Keyser, toen stadssteenhouwer te Amsterdam.

De op dit gedenkteeken gebeitelde regels van Pieter Corneliszoon Hooft:

Heemskerck, die dwers door 't ijs en 't ijser dorst te [streven,
Liet d' eer aen 't Land, hier 't lijf, voor Gibraltar [het leven.

vormen het meest kernachtige grafschrift, dat ooit voor een Nederlandschen zeeheld gemaakt werd.

Het grafteeken voor Cornelis Jansz., gezegd 't Haantje, in den zuiderzijbeuk van het koor, is van hout en beschilderd. Blijkbaar is het een navolging van het vorige monument, misschien ontworpen door Pieter de Keyser. In 1633, toen Cornelis Jansz. sneuvelde, was de Admiraliteit waarschijnlijk niet best bij kas. Want een dappere als dit „Haantje" had wel schitterender huldeblijk verdiend, daar het grafschrift zegt:

Hier rust de heldt, die van sijns vijands schepen
In seven mael quam seven vlaggen slepen.
Hij gaf, voor 't laetst, op twee soo dapper vonck
Dat 't eene vlood en 't andre met hem sonck.

Toen voor Abraham van der Hulst, in 1666 gesneuveld, een praalgraf zou worden opgericht, bestelde men bij Artis de Witt een gedenkteeken van wit en zwart marmer, dat in de zuidwestelijke kapel van het schip een plaats kreeg. Waarschijnlijk was deze beeldhouwer, van wien geen ander werk bekend is, een der helpers van Quellinus, en, even als Rombout Verhulst, hier gebleven, toen hun meester van Vlaanderen terugkeerde.

De Witt heeft zich hier geen groot kunstenaar getoond. De engelfiguurtjes zijn bepaald leelijk, de liggende zeeheld heeft een onaangename pose. Het schijnt, dat Van der Hulst

de kunstenaars maar weinig geïnspireerd heeft. Zelfs Vondel die het vierregelig grafschrift maakte, was daarmede niet gelukkig.

Het grafteeken, dat Verhulst in 1670 voor den Schout bij Nacht Willem van der Zaan vervaardigde, is een rustige compositie, waar een omlijsting van wit marmer het in toetssteen gehouwen grafschrift omgeeft. Bovenaan zijn fraaie kinderbeeldjes geplaatst, het reliëfportret is in Verhulst's besten stijl en aan het rijke bijwerk is de meeste zorg besteed.

Dit monument, in de Hamburger kapel, vindt zijn tegenstuk in de Lysbeth Gaevenkapel, waar Verhulst in 1674 het monument voor Isaac Sweers aanbracht. Het motief is hetzelfde, als bij het vorige gedenkteeken, maar Verhulst heeft het op geestige wijze gevarieerd. De vier kinderbeeldjes zijn uiterst gevoelig gebeiteld, het portret van den zeeheld heeft natuurlijkheid en waardigheid.

Ook de Admiraal De Ruyter zou in het koor der Oude Kerk zijn praalgraf gekregen hebben, als niet de schepen Mr. Cornelis Roch, die een grafstede, hem behoorende, weigerde te verkoopen, dit onmogelijk had gemaakt.

In 1648 liet Cornelis de Graeff, Vrijheer van Zuid-Polsbroek en Raad der stad Amsterdam, de doopkapel tot een begraafplaats voor zich en zijn geslacht inrichten. Hij deed een fraaie marmeren afsluiting vervaardigen, die naar teekeningen van Jacob van Campen door Willem de Keyser, de talentvolste zoon van Hendrik de Keyser, is uitgevoerd. Waarschijnlijk is door dit werk de aandacht van het stadsbestuur op Willem gevestigd, daar het hem kort daarna als stadssteenhouwer in dienst nam. Als zoodanig heeft hij het grootste deel van het nieuwe Stadhuis uitgevoerd.

Tusschen de zerken bevindt zich ook die, waaronder Pieter Aertsen in de Lieve Vrouwekapel werd begraven. Maar er is nog slechts een gedeelte van over, dat nu in den zuider zijbeuk van het koor moet worden gezocht.

In het noordertransept leest men op een zerk de namen Jacob van Campen, Cornelis van Campen en Cornelis van Hogerwoerd. Doch de „aertsbouwheer" ligt niet hier, maar te Amersfoort begraven. De zerk dekt het graf van zijn grootvader en naamgenoot, die met Griete Pietersdochter, de zuster van Roemer Pietersz. Visscher, gehuwd was. Cornelis van Campen was hun oudste zoon. Hun tweede zoon, Pieter, verhuisde in 1594 naar Haarlem, en huwde daar met Gerritje Claesdochter, die de heerlijkheid Randenbroek bij Amersfoort bezat. In 1595 werd te Haarlem uit dit huwelijk de later zoo beroemde bouwmeester geboren.

Oudere zerken, dan uit de 16e eeuw, vindt men in de kerk niet, wat begrijpelijk is, daar zij pas in 1500 haar tegenwoordige gedaante kreeg. De versiering dezer zerken is nog tot 1559 meest in Gothischen stijl gehouden, wel een bewijs voor den langen duur der middeneeuwsche traditie. Toch is reeds in 1538 een zerk in zuiveren Renaissance-stijl bewerkt. Verscheidene voorbeelden van den stijl, tusschen 1570 en 1600 in zwang, zijn aanwezig. Zeventiende en achttiende eeuwsche zerken zijn er in grooten getale, en men kan aan de versiering daarvan alle wisselingen, die de smaak onderging, volgen.

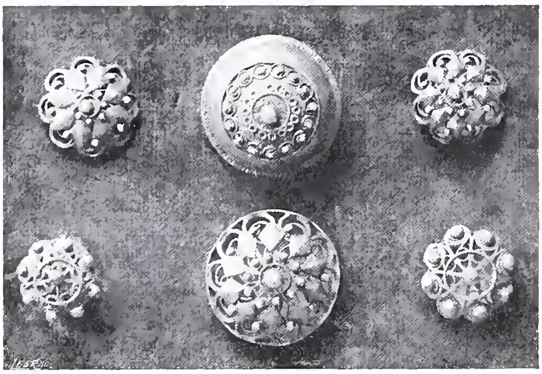
De Oude Kerk draagt duidelijk de sporen van haar hoogen leeftijd, doch die misstaan niet. Iedere eeuw heeft haar op eigen manier hersteld. Zoo werd het gebouw dat schilderachtig geheel, hetwelk wij liefhebben en bewonderen.

EEN MISERICORDE VAN DE KOORBANKEN.

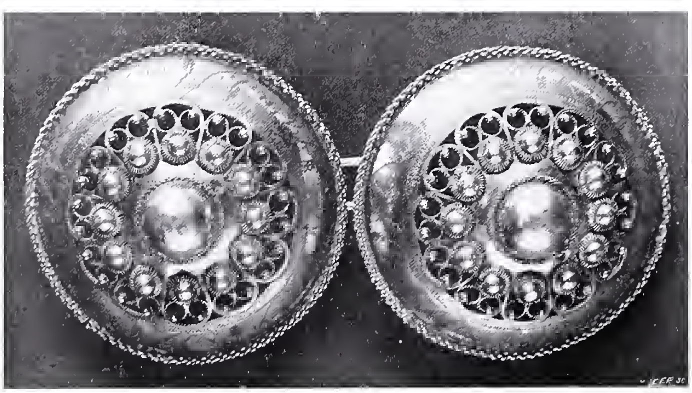
OUD ZILVERWERK,
DOOR JAN EISENLOEFFEL.

De redactie van dit tijdschrift heeft mij uitgenoodigd iets over oud-zilverwerk te schrijven, naar aanleiding van de tentoonstelling verleden jaar te Middelburg gehouden. Het is niet mijn plan een historische studie over dit onderwerp te geven, maar slechts enkele opmerkingen te maken.

PLAAT I. BOERENKNOOPEN.

Bij het bekijken van het te Middelburg uitgestald zilveren vaatwerk, penningen en munten, boerengespen en knoopen, trof mij, zooals steeds bij het beschouwen van werkstukken vervaardigd en gebruikt door vroegere geslachten, het eigenaardig bekoorlijke waardoor dit werk zich geregeld pleegt te kenmerken. In onzen kunstarmen tijd is het zien van zoo'n kleine collectie, zelfs al bestaat zij niet uit louter uitnemende stukken, toch altijd een verkwikking. Wij zijn gewend ons omringd te zien door huisraad dat getuigt van een smakeloosheid en een slechte technische uitvoering, waarvan in de geschiedenis der kunsten te vergeefs een voorbeeld te zoeken is. Er worden wel pogingen gedaan hierin verbetering te brengen en deze pogingen hebben ook reeds veel goede resultaten gehad, maar zij kunnen alleen van invloed zijn op de vormgeving, niet op datgene, wat het oude werk zoo aantrekkelijk maakt, afgescheiden van schoonheid die het gevolg is van een hoog ontwikkeld stijlgevoel, aesthetischen aanleg en volmaakte techniek van den maker; de wijze waarop het oude werk tot stand kwam en de omstandigheden waaronder het gemaakt werd, geven dat onuitsprekelijke iets er aan wat geen moderne kunstnijvere aan zijn werk geven kan.

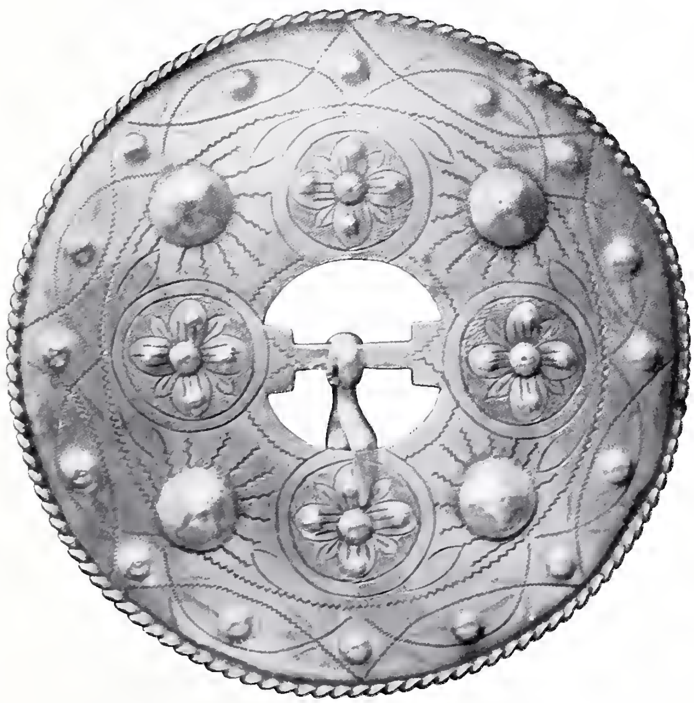

PLAAT II. SLUITGESP.

In de vormen, die de samenleving vóór de onze gehad heeft, de primitieve, de patriarchale, de feudale, leefden de menschen onder andere maatschappelijke verhoudingen dan thans. Onder deze maatschappelijke verhoudingen was het mogelijk dat tusschen den maker, zijn werk en den

besteller een verhouding bestond, waarvan het gevolg was dat de werkman een schat van liefde, toewijding in zijn werk kon leggen, die maakte dat hij in elk werkstuk, dat ontstond door de vaardigheid van zijn handen, een bewijs van zijn menschzijn, d. i. van denkend, voelend, bezield wezen te zijn, kon geven.

Hoe geheel anders is dit in deze samenleving. De persoonlijke opdrachtgever, met zijn speciale wenschen en verlangens, die van grooten invloed op het werkstuk waren, is verdwenen, voor hem in de plaats is gekomen de onpersoonlijke markt, die niet vraagt naar de eigenaardigheden van mijnheer die of die, maar een produkt noodig heeft, waaruit alles verdwenen is wat als 't ware daaraan een eigen leven kan geven. *) Bij het moderne massa produkt kan hiervan geen sprake zijn. Het produkt wordt voor de massa bij massa's gemaakt op de goedkoopste en meest praktische manier, en in aestetischen zin kan het slechts als drager van een eenvoudigen elementairen grondvorm een grooten invloed ten goede hebben.

PLAAT III. EENVOUDIGE BOERENGESP.

Bij het maken van luxe-voorwerpen zijn wij in een geheel ander geval, deze geven door hun aard en bestemming een gelegenheid de mooiste technieken toe te passen en edelste materialen te gebruiken.

Goud en zilver zijn bij uitstek geschikte metalen tot het maken van luxe-voorwerpen. Door hun schoonen glans, hun betrekkelijke zeldzaamheid zijn zij dan ook bij voorkeur daarvoor gebruikt. Van nagenoeg alle volken waarvan wij de geschiedenis kennen, zijn ons voorwerpen van edel metaal bekend en voor het meerendeel vinden wij daaraan toegepast de kostbaarste versieringswijze, émailleeren, vergulden, ciseleeren enz. Goud en zilver waren door hun waarde bij voorkeur de metalen der rijken. Zij gaven door hun grootsche opdrachten de goud- en zilversmeden gelegenheid aan hun werkstukken hun beste krachten te geven en er die zorg en toewijding aan te besteden die zoo volkomen in harmonie zijn met deze edele metalen.

Ter eere van God en de Kerk werden in de Romaansche en Gothische tijdperken gouden en zilveren kerksieraden vervaardigd van een techniek zoo volmaakt en getuigende van een geloof zoo innig dat deze nooit overtroffen zijn. Uit dezen tijd is ons een waardevol dokument overgebleven, de schedula diversarum artium. 't Is het werk van den monnik Rogerus, die zich verschuilde onder den naam van Theophilus. *) Hij leefde in de tweede helft van de elfde eeuw in het Benedictijner klooster te Helmershausen, dat onder de krachtige leiding stond van den bisschop Meinwerk van Paderborn. Zijn leven en werken waren aan God gewijd; hij deed dit niet alleen door bidden,

*) Zie hierover meer: „De Nieuwe Tijd", Studies in socialistische aestetiek door H. Roland Holst. Jaargang 1906 en 1907

*) Zie Schedula diversarum artium, theophilus presbyter. Duitsche uitgaaf van Albert Ilg. Einleitung.

maar ook door het maken van de mooiste kerkelijke gebruiksvoorwerpen. *) Kennen wij hem uit zijn geschrift als een vroom, godvreezend monnik, hij was niet minder een bekwaam veelzijdig ontwikkeld handwerksman.

't Is aandoenlijk te lezen in welk een eenvoudige kinderlijke taal hij beschrijft hoe de werkplaatsen moeten worden ingericht, de orgels gebouwd, de vensterruiten gebrand en de metalen gegoten en gesmeed en hoe hij aan 't begin van ieder der drie boeken een lofrede op God houdt. Wij kunnen begrijpen hoe die monnik, rustig in zijne cel, veilig voor het rumoerig krijgsgeweld van die dagen, werkte. Wat hij maakte was voor het meest verhevene wat hij kende, zijn God en zijn Kerk; hij steunde op eeneeuwenoude traditie en een goed geschoold handwerk, en werd veelzijdig beïnvloed door de kennis der reizende monniken.

Later, in de 15e en 16e eeuw, waren de vorsten en edelen de groote afnemers. In die tijden, toen het beleggen van geld in hypotheken, staatspapieren enz., nog niet mogelijk was, lieten de bezitters van hun geld zilver- en goudwerk maken, dat zijn waarde steeds behield en onmiddellijk in klinkende munt om te smelten was. †) Zij ontzagen geen geld en moeite om het kostbaarste te krijgen wat te maken was. Bij de overvloedige maaltijden was het gewoonte de heele bezitting van goud en zilverwerk op de tressoors, en wanneer deze te klein waren, op daarvoor speciaal gemaakte tafels, ten toon te stellen. Wel een bewijs in welk groot aanzien het zilverwerk stond. Men vond het zelfs van zooveel belang om bij bijzondere gelegenheden, met een zoo groot mogelijken voorraad zilverwerk voor den dag te komen, dat de magistraat van Gent, toen die stad in 1508 keizer Maximiliaan een feestmaal aanbood, inderhaast eenige lieden uitzond, die bij de burgers de noodige stukken ter leen moesten vragen. *)

PLAAT IV. BURGEMEESTERSJASJE, EINDE 18DE EEUW.

De bekwame goud- en zilversmeden waren aan de Italiaansche en Fransche hoven der 16de en 17de eeuw welkome gasten. De belangwekkende geschiedenis †), die de even geniale als bandelooze Benvenuto Cellini van zichzelf verhaalt, geeft ons een denkbeeld van de plaats en de positie welke toenmaals een knap goud- en zilversmid in de samenleving innam. Hij vertelt ons welke royale opdrachten Frans I en Julius II hem gaven en onder welke dikwijls zeer moeielijke omstandigheden deze uitgevoerd moesten worden.

Ook Benvenuto Cellini heeft een beschrijving nagelaten van de wijze waarop hij werkte en de technieken die hij toepaste. Hoewel de Trattati van Benvenuto en de Schedula van Theophilus zeer veel verschillen, toonen

*) In den domschat te Paderborn is een altaar van hem dat tot de beste werken der Romaansche goudsmidskunst behoort, zie Albert Ilg. als voren.

†) Dit is mede een der redenen waarom er van gouden zilverwerk, in vergelijking van kunstwerken in andere materialen, betrekkelijk zoo weinig is overgebleven.

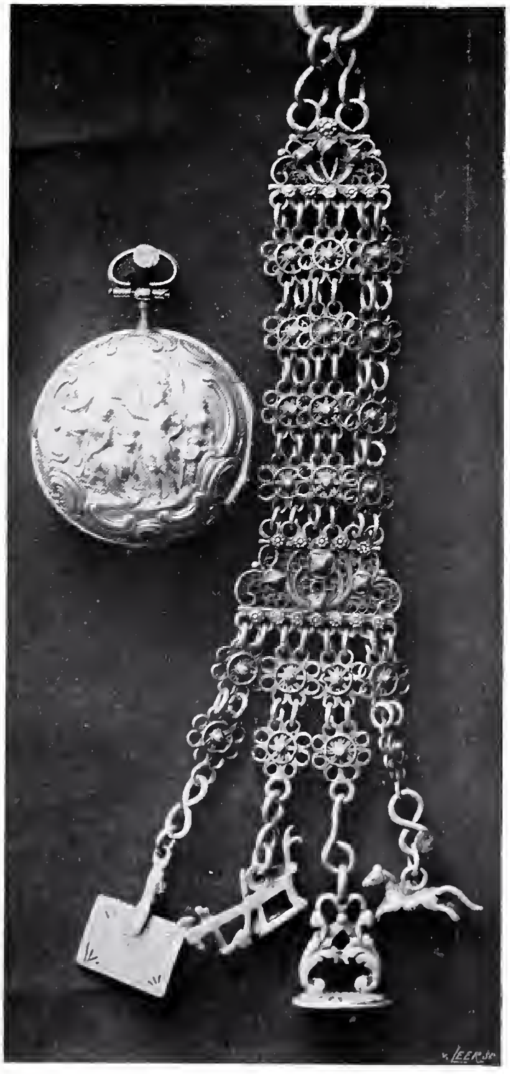
*) Zie Florence Baudet, De middeleeuwsche maaltijd en keuken, bladz. 27.

†) Zie Benvenuto Cellini, vertaald door Goethe.

zij beiden met welk een kennis van materiaal en techniek in die tijden werd gewerkt.

De waarde van het zilverwerk is steeds een gevaar geweest voor zijn behoud. Veel werkstukken zijn door overwinnende volken gestolen, vernietigd en gesmolten. Hetgeen van al de pracht van vroeger is overgebleven, wordt bewaard in de musea, de kerkschatkamers en de niet minder belangrijke groote particuliere collectie's.*) In deze verzamelingen vinden wij de beste representanten der verschillende stijlperioden. Uit hun oorspronkelijke omgeving gerukt, geven zij ons een oppervlakkig denkbeeld van hun beteekenis in hun tijd, toch zijn het voor ons de kunstschatten, waarin het beste wat de tijden te geven hadden is neergelegd, waaraan de stijl het zuiverst te zien en de techniek het meest volmaakt is, die ons ontroeren doen en terug verlangen naar de tijden die zulk rustig, gaaf werk voortbrachten. Wij vinden er voor het grootste deel de beroemde stukken, de chefs-dœuvre, de pronkstukken, die in de tijden toen zij gebruikt werden, alleen uit de kasten kwamen bij buitengewone gelegenheden, kerkelijke of profane feesten; wij vinden er in veel geringer hoeveelheid de dingen van het dagelijksch leven van den burgerman en boer. Deze treffen wij nog aan bij oude familie's waar ze als curiosa bewaard worden; het groote publiek krijgt ze slechts te zien wanneer een tijdelijke lokale expositie ze bij elkaar brengt.

't Is daarom dat zoo'n lokale, tijdelijke verzameling zoo aantrekkelijk is. Zij laat ons wat zien van de volkskunst. Deze kunst bloeide in de kleine steden en dorpen ver van de centra van beschaving. Evenals nu, zullen de boer en burgerman ook in vroeger tijden hun meubels en huisraad naar het stadsmodel of het model der „heeren" gewenscht hebben. De volkskunst en boerenkunsthadden dan ook steeds tot voorbeeld de kunst der heerschers, d. z. de kerk en de vorsten.

PLAAT V. BOERENHORLOGEKAST MET KETTING.

De volkskunst is steeds minder volmaakt van techniek en minder zuiver van stijl, maar heeft daarentegen in haar kinderlijk, naïeve vormenspraak, en soliede, plompe samenstel een schat van huiselijke intimiteit geborgen.

In ver afgelegen streken vinden wij nog wel eens een overblijfsel van de vroegere volkskunst. Zij staat evenwel buiten het leven der tegenwoordige bewoners en wacht slechts op den antiquair om te verdwijnen. De machinale productie, waartegen het handwerk niet concurreeren kan, overstroomt het platte land met het meest smakelooze produkt en de bewoners die hierin het voorbeeld der steden volgen, koopen het.

De tentoonstelling te Middelburg had enkele mooie voorbeelden van boerenkunst o. a. de boerenknoopen, afgebeeld op plaat I. Hoe precies deze knoopen ontstaan zijn en gegroeid tot het gave ornament, 't is mij

*) Op de tentoonstelling in het Petit Palais, gehouden tijdens de internationale tentoonstelling te Parijs in 1900, was wel het allermooiste bijeengebracht wat op dit gebied te zien was.

niet mogen gelukken het te ontdekken. 't Is mogelijk dat zij ontleend zijn aan de versierde spijkerkoppen zooals wij die nog zien aan Romaansche relikwiekisten. 't Is ook mogelijk dat zij ingevoerd zijn uit het Oosten. Zij behooren tot de gelukkigste voorbeelden van cirkelvulling die ik ken en geven met hun schitterende vlakjes en bolletjes even ongezochte als mooie versierselen voor de kleeding. De bewerking is een zeer oude, de knoopen zijn bijna allen gemaakt van filigrein d. i. een korrelige draad, bestaande uit dunne zilverdraden welke stevig om elkaar heen gedraaid zijn, in verschillende figuren gebogen, in dit geval meest cirkels, en daarna op het gebogen vlak der knoop of aan elkaar gesoldeerd zijn. Het resultaat brengt steeds een fijne schittering teweeg. Andere knoopen zijn gemaakt van vlakke bandjes en gebogen vlakjes die aan geslepen edelgesteenten denken doen.

De beide knoopen op plaat II afgebeeld, geven duidelijk een en ander weer. In welken tijd deze soort knoopen gemaakt is, is moeielijk te zeggen. Zij werden jaar in, jaar uit naar de overgeleverde oude modellen vervaardigd.

Een mooie toepassing van deze knoopen vinden wij aan het burgemeestersjasje van het einde der achttiende eeuw, afgebeeld op plaat IV. Het jasje is gemaakt van gewoon blauw laken waarop de kleurig geborduurde randjes en bloemen een vroolijke versiering maken. Vooral het eenvoudige randje aan de halsopening (wat waarschijnlijk nog wel een witte kraag gehad zal hebben) is een mooie logische afsluiting. Voor de verbinding van voren is hier een schitterende rij knoopen gebruikt, zoodat deze noodzakelijkheid tot een ornamentaal onderdeel geworden is.

De afbeelding op plaat III geeft een eenvoudige boerengesp te zien. In zijn onbeholpen stijl en gebrekkige techniek is het een typisch voorbeeld van boerenzilversmidskunst.

PLAAT VI. BEKER VAN HET ST. JACOBSGILDE TE MAARTENSDIJK.

Een voorbeeld van rijke boerenkunst is het hologe met ketting waarvan plaat V een afbeelding geeft. Zoowel horloge als ketting dagteekent van het einde der achttiende eeuw. Het is Zeeuwsch werk, de Louis XV motieven waren daar lang inheemsch. De groote horlogekast schijnt niet gedreven maar gestampt geweest te zijn.

De tentoonstelling liet verder een aantal bekers zien, niet bijzonder fraai van stijl noch van bewerking. De beste is de beker van het St. Jacobsgild te 's Maartensdijk, afgebeeld op plaat VI. Het is een beker zooals in die tijden er zoo velen gemaakt werden als gedenkstukken van een of ander gilde. Deze beker is vervaardigd als herdenking aan den bedevaartgang die eenige leden van het gilde ondernomen hebben. De namen der bedevaartgangers zijn op een vergulde banderol op het middengedeelte van de kelk gegraveerd *). Boven op het deksel stond als bekroning een beeldje dat een bedevaartganger voorstelde, de gildebroeders noemden het „St. Jacob in pelgrimage."

Deze en dergelijke bekers waren meer be-

*) Zie over de geschiedenis van het St. Jacobsgilde Nehalennia 1850.

doeld als prachtbekers dan wel als drinkbekers. De pronkerige geest en de ontaarding der zestiende-eeuwsche Renaissance spreken reeds uit dit bekertje. Het overladen voetstuk en de even overladen knoop maken het vasthouden onmogelijk.

Een aardig eenvoudig zilveren gebruiksvoorwerp is nog het suikervaasje afgebeeld op plaat VII. Het bestaat uit een blauw glazen bakje bestemd voor de suiker, gevat in een zilveren monture die gelegenheid geeft een zestal theelepeltjes op te nemen. 't Is evenals het meeste zilverwerk te Middelburg geëxposeerd, niet uitmuntend door buitengewonen eigenschappen, toch is het een gezellig huiselijk dingetje.

Tot het belangrijkste wat de tentoonstelling te zien gaf behoorden de munten en penningen, niet omdat er zulke buitengewoon zeldzame exemplaren te zien waren, maar omdat de collectie munten en penningen bevatte waarin de karakteristieke schoonheid van de medailleerkunst, zooals vorige geslachten die begrepen, duidelijk uitkwam.

PLAAT VII. ZILVEREN SUIKERVAASJE.

Eenige der munten en penningen zijn hier afgebeeld, op pl. VIII nos. 1—3, en om te doen zien hoe deze kunst vroeger anders en beter begrepen werd dan thans zijn hier eenige der beste en algemeen bekende moderne medailles en munten naast de oude afgebeeld (VIII, 1A—3A).

Evenals de schoonheid van ieder voorwerp, behoorende tot het gebied der beeldende kunst, bepaald wordt door het contact dat tusschen de hand van den artist en zijn werk bestaat, zoo moeten ook de medaille en de munt het onmiddellijk gevolg zijn van het handenwerk van den artist.

Bij de oude munten en penningen is dit het geval, bij de moderne niet.

Wanneer wij de hier gereproduceerde oude munten en penningen vergelijken met die gemaakt in deze dagen, valt het reusachtig verschil onmiddellijk in 't oog. Dit verschil is het gevolg van de techniek en de aestetische opvatting.

Om duidelijk te maken hoe het verschil, dat het gevolg is der technische uitvoering, ontstaat, is het noodig de werkwijze van vroeger en thans te vergelijken.

Alle hier afgebeelde stukken zijn geslagen. Dit gebeurt met een stempel, en op de wijze waarop deze stempel gemaakt wordt, komt het aan.

Bij de oude stempels werd de voorstelling in ijzer gesneden door een graveur-stempelsnijder. Er was dus een onmiddellijk verband tusschen het harde, weerbarstige metaal en de hand van den werkman. De voorstelling in den stempel was het directe resultaat van het handenwerk van den stempelsnijder.

Hoe meer artist de stempelsnijder was, hoe knapper graveur, hoe meer de stempel, dus ook de munt, die er het getrouwe beeld

van is, een kunstwerk werd. Het ijzer was zijn materiaal, zooals de verf het materiaal van den schilder is, en de klei en was dat van den modelleur. Iedere rake zet was van directen invloed op de munt. In iedere mooie oude munt zien wij dan ook de meesterhand van den graveur. *)

PL. VIII NO. 1. HOLLANDSCHE RIJKSDAALDER, ONTWORPEN EN GEMODELLEERD DOOR PIER PANDER.

Wij leven in een tijd van specialiseeren, ook in zake „kunst"; was vroeger ontwerper en uitvoerder doorgaans een, in onzen tijd zijn deze gescheiden. Tegenwoordig wordt onze munt en penning „ontworpen" door een beeldhouwer die er zich alleen toe bepaald een model in klei of was te leveren; de hoofdzaak, dat waar het op aankomt, het snijden van den stempel, meent hij gerust te kunnen overlaten aan de machine †), en 't is opmerkelijk hoe geen dezer heeren merken dat die machine, die op zich zelf beschouwd een wonder is van constructie en vernuft, hun werk grondig bederft.

Voor de beroemdste medailles (Roti,

VIII, 2. HOLLANDSCHE GULDEN.

*) Zie over Grieksche muntgraveurs: Fr. Lenormant Monnaies et medailles, p. 72, over munten en medailles verder in Eugène Plon, Benvenuto Cellini.

†) Zie hierover „Alfred Lichtwark, Die Wiedererwekkung der Medaille". Hij zegt woordelijk op bladz. 35:

„Während der Medailleur früher nach der Vollendung des Modells sich der muhseligen Arbeit des Stempelschneidens zu unterziehen hatte, nimmt ihm die Machine jetzt dieser beschwerlichen Teil der Arbeit ab. Chaplain, der das Stempelschneiden noch gelernt, hat es seit Jahren Aufgegeben. Roty schon hatte nicht mehr nötig, sich damit zu befassen, und die Jüngere Generatiën denkt uberhaupt nicht mehr daran".

PL. VIII NO. 3. GEDENKPENNING GESLAGEN ALS HERINNERING AAN DEN DOOD VAN SADI CARNOT, ONTWORPEN EN GEMODELLEERD DOOR ROTY.

Chaplain) *) worden de stempels, in 't kort verteld, op de volgende wijze gemaakt. †)

De voorstelling wordt door een beeldhouwer tien of twintig maal zoo groot, als de oorspronkelijke munt worden moet, gemodelleerd. Dit model wordt in metaal gegoten. Deze metalen schijf wordt op een machine gezet die zoo is geconstrueerd, dat zij de voorstelling tien of twintigmaal kleiner (dus op de eigenlijke medaillegrootte) in een stalen plaatje groeft. Deze voorstelling wordt geslagen in een stalen stempel, die dus het negatief vormt, en die dan, na gehard te zijn, geschikt is tot het slaan van medailles.

PL. VIII NO. 1A. GEDENKPENNING GESLAGEN OP KAREL V.

De moderne medailleur concipieert en boetseert zijn munt of medaille in de weeke klei of was, zijn voorgangers die nog niet genoten hadden van onze volmaakte techniek, concipieerde en sneed hem direct in ijzer.

PL. VIII NO. 2A. GEDENKPENNINGGESLAGEN OP JOHAN VAN SAKSEN.

De moderne stempel wordt niet door de hand maar door de machine in staal gebracht. De hardheid van het metaal; wat hebben de ouden daarmede rekening gehouden; deze eigenschap die bij het graveeren van ijzer zekere eischen stelt, die juist de gevoelige hand van den artist-stempelsnijder zal eerbiedigen, acht en kent de machine niet, hij graaft zooals het model, in de weeke klei of was gemaakt, het aangeeft. De innige samenhang van materiaal en bewerking daarvan, dit groote geheim wat de ouden zoo kenden, gaat hier dus geheel verloren.

Het juist begrepen verband tusschen het moeielijk te bewerken metaal en de vlakke behandeling daarvan is een der karakteristieke schoonheden der oude munten en penningen.

Een vergelijking tusschen bijv. een Hollandsche gulden of rijksdaalder en een penning uit 1530 (zie plaat VIII no. 1 en 2 en 2A) toont het verschil duidelijk.

Op alle drie is een kop afgebeeld, maar welk een verschil in de uitvoering, hoe vlot en krachtig is de kop op de oude munt gesneden, hoe raak de mond en neus getrokken; zie daartegenover de slap en zoet gedane koppen op onze munten, zoo heelemaal geen metaal; maar wat heeft zoo'n moderne munten-maker ook met graveeren te doen; wel ja, 't is veel gemakkelijker een groote kop in was of klei boetseeren, dan zoo'n kleine in ijzer te snijden.

PL. VIII NO. 3A. GEDENKPENNING GESLAGEN ALS HERINNERING OP DE SPAANSCHE ONOVERWINNELIJKE VLOOT.

*) Zie Dompierre de Chaufepié, Les medailles et plaques modernes; en R. Marx. Les medailleurs moderns.

†) Zie voor uitvoeriger, hoewel niet volledige beschrijving der techniek A. Lichtwark, als boven. R. Bosselt, Ueber die Kunst der Medaille, und Prof. Dr. M. Kirmis über Münzen und Medailles.

Vergelijk ook de banden en de letters om no. I en IA en 2A; en de parelranden, hoe onmenschelijk precies zijn zij op rijksdaalders en guldens, en hoe levendig op no. 3A bijv. Een natuurlijk mensch, die nog niet afgestompt is door machinewerk, kan onmogelijk duizend kleine bolletjes precies rond naast elkaar zetten. Zie ook de penning, geslagen als herdenking aan de overwinning der Hollandsche en Engelsche vloten op de Spaansche Armada, hoe innig knus, hoe onuitsprekelijk goed zijn die scheepjes in die zee gedaan, hoe eenvoudig en sober die vergadering aan de andere zijde (zie no. 3A). Jawel, zoo'n beentje is misschien wel wat te dik en de steker is misschien wel eens wat te diep gegaan — ik geef de beste collectie moderne medailles voor dit eene menschelijk stuk werk cadeau. Hoe duidelijk draagt het zijn karakter als graveerwerk, die voorstelling kan niet geboetseerd zijn in was en daarna verkleind overgebracht in het metaal.

FLORENTIJNSCHE GOUDGULDEN.

* * *

Letten wij nu op de ornamentale opvatting naar welke de oude meesters werkten en die waarnaar onze medailleurs werken. De penning VIII, 3 is geslagen als herinnering aan den dood van den president der Fransche republiek. De penning VIII, 3A op de overwinning der Spaansche „onoverwinnelijke" vloot.

Beiden dus herinneringsmedailles op nationale gebeurtenissen.

Van beiden was de opgaaf dezelfde, nl. een medaille vlak te vullen met een voorstelling welke de gebeurtenis symboliseert en eenige letters.

Hoe ornamentaal is dit opgelost in no. 3A de voorstelling die het geheele middenveld vult en daaromheen de letters die een afsluitrand vormen. Het is e e n geheel geworden, een op zich zelf staand ding, waar niets meer bij kan en ook niets afgenomen worden kan, zonder het te bederven. Geheel verschillend daarvan is de oplossing in 3. Hier niets van eenig ornamentaal begrip. Een rechthoekig vlak met een geboetseerd schilderijtje er op, en in den hoek of er onder eenige letters die met de voorstelling geen verband hebben. Het vlak is niet gevuld, en niet afgesloten door rand of band.

PLAAT VIII.

NO. 4. FRANSCHE MEDAILLES. NO. 5.

De ronde vorm is wel de meest aangewezen voor munten en penningen, maar zelfs wanneer een moderne dezen vorm gekozen heeft, overtreft de oude munt of penning hem. Zie bijv. no. 2A, hoe juist begrepen den kop van Johan van Saksen rust op den rand van letters en daarmede harmonisch verbonden is. Vergelijk daarmede onzen gulden en rijksdaalder waar de geguillotineerde kop zonder eenigen samenhang, als 't ware lukraak tusschen de letters

geschoven is, of de afgezaagde kop op no. 5 waaronder wat bladeren en verdere rommel geborgen is.

Ook de symboliek der ouden is wel wat levendiger dan de onze!

Op no. 3 is het „de vrouw" die de Natie voorstelt, treurende bij een baar, op no. 4, „de vrouw" die de muze of de natie voorstelt en die den kunstenaar bekroont. *)

Zie daarentegen de voorstelling op no. 1A. Karel V in het scheepje zijner hoop op de onstuimige golven des tijds,†) of no. 3A Philips II en de Spaansche edelen zittende op een geëgden vloer, als aanduiding in welk een moeielijke positie die heeren waren na het verlies van hun vloot. §)

De machinale productie is het die in de eerste plaats de munt- en penningkunst bedorven heeft. Evenzoo bederft de machine al het werk dat met „kunst" iets te maken heeft. En toch helpt die zelfde productiewijze ons weer bij het slaan der munten.

De machine welke de munt slaat, is tot volmaaktheid gebracht.

Bederft dus de machine bij de eene bewerking het werkstuk, bij de andere is zij ons weer van het grootste nut, en zoo kan bij een doelmatige toepassing en in zekere gevallen, de machinale produktiewijze de eenig mogelijke zijn, nl. daar waar het geldt het maken van huishoudelijke gebruiksvoorwerpen die door hun aard en bestemming dagelijks gebruikt worden en zoo goedkoop gefabriceerd moeten worden dat zij kunnen komen in het bezit van een zoo groot mogelijk aantal menschen.

Bij het verwerken van zilver moet de machine zoo weinig mogelijk gebruikt worden en vooral niet daar waar versieringen aangebracht moeten worden.

*) Zie hierover in het omvangrijk werk van Dompierre de Chaufepié, waar het steeds „de vrouw" is die de electriciteit, de Fransche republiek, de kunst, enz. voorstelt.

†) Zie Van Loon.

§) Zie Van Mieris 2.

MESJE EN VORK MET ZILVER INLEGWERK

VENETIAANSCH LEVEN,

† † † † DOOR PH. ZILCKEN. † † † †

„One can never forget the charm of the lovely city, and one always looks forward to opportunities of renewing one's impression of its beauty and romance."
(WALTER CRANE).

Er bestaat een boek uit de achttiende-eeuw, in Frankrijk wel bekend — ten onzent zoo goed als niet — geschreven door een geestig en scherpziend man, den President de Brosses, eenmaal Voorzitter van de Rechtbank van Dijon, Charles de Brosses, die omstreeks 1750 een reis naar Italië deed en onderweg brieven aan zijn vrienden zond, welke, direkt onder den indruk van 't oogenblik geschreven, levendig en pittig van stijl, een allervermakelijkst en zeer juist beeld geven van het toenmalig Italië.

Zeer grappig zijn b.v. de beschrijvingen van zijn bezoek aan den toenmaligen Paus, van zijn ervaringen in de groote en halve wereld van Venetië en Rome.

In dien tijd was zulk een reis een langdurige tocht, niet ontbloot van gevaren. Te Milaan gaat hij aan boord van een „trekschuit", die hem, tot zijn groot genoegen, langs de Po en het Kanaal der Brenta naar de Lagunen-stad voert. De kleine Bourgondiër was gecharmeerd van dit middel van vervoer dat ons doet denken aan lang vervlogen tochtjes door Zuid- en Noord-Holland!

Zijn schuit, genaamd de B u c i n t o r o, in herinnering aan het statie-vaartuig der Dogen, bevatte een roef, behangen met Venetiaansche b r o c a t e l l e, met acht ramen en twee glazen deuren. Daar de reis nogal lang duurde had hij een flinken voorraad eetwaren meêgenomen, en Spaansche wijnen, zoodat hij zich aan boord niet verveelde, geen haast had om aan te komen, en telkens wilde uitstappen om de fraaie buiten-verblijven der rijke Venetianen te gaan bezichtigen, langs de oevers der Brenta gelegen, en steeds talrijker naarmate men Venetië naderde.

Nu gaat het anders toe! De sneltrein brengt den reiziger binnen vijf uren van Milaan naar Venetië, al is ook deze trein niet meer een dier groote internationale sneltreinen, die Verlaine zoo aardig heeft genoemd een „caravane délirante", waar alle mogelijke luxe vereenigd is met de volmaaktste „comfort.'

Bij Verona knarsen de wielen der wagens op de rails die West- met Oost-Lombardijë verbinden; het is of de trein moeite heeft het eindpunt te halen van den langen afstand; eindelijk toch bereikt men Padua en Mestre, het voorstation van Venetië, de laatste vasteland-gemeente, gescheiden van de Dogen-stad door de „Laguna-morta," de ruime watervlakte waar eb en vloed zich bijna niet meer doen gevoelen, en waar lokale koortsen inheemsch zijn.

Mestre is met Venetië verbonden door een langen, steenen spoorwegbrug; op dit punt aangekomen staan vele reizigers op, om te trachten door de raampjes iets te zien te krijgen van de lang verwachte stad.

Het landschap in Lombardijë, dat over het algemeen veel heeft van ons polderlandschap, met slootjes en eenden, wilgen, bouwlanden en plassen, behalve voorbij Verona, — waar wingerd-slierten den eenen boom met den anderen verbinden, — gelijkt op de omstreken van den Moerdijk. Overal steken boven het vlakke water stukjes grond uit, kleine bankjes, begroeid met biezen en riet, die een overgang vormen tusschen het vasteland en de eilanden waarop,in de vijfde eeuw, Venetië gebouwd werd door voor Attila vluchtende volksstammen.

Langzamerhand verdwijnen deze bankjes, om plaats te maken voor een uitgestrekten, ongerimpelden waterspiegel, waar, hier en

daar, aan dikke palen gemeerd, kleine visschersschuitjes liggen.

Heel in de verte, in een dunnen nevel, ziet men een grijze streep, waarboven campaniles, kerk-koepels en fabrieks-schoorsteenen uitsteken, die zich zwak afteekenen tegen den bleeken hemel.

Niets bizonders biedt dit landschap aan, en langzaam gaat de trein voort, steeds verder door het ruime water, totdat de huizenrijen hooger worden, en men vrij plotseling het station binnenstoomt.

Venetië . . . niets er van ontwaart men nog! Maar is men het station uitgeloopen, dan staat men voor een onbekende wereld, verrassend, onvergetelijk.

Honderden gondels dansen en glijden zacht heen en weêr in de breede gracht, schommelen harmonisch en onophoudelijk op de golvende oppervlakte; voordat zij er acht op slaan worden de reizigers met hun bagage door luidschreeuwende gondoliers opgenomen, na door gransieri, meest oude mannen, die den gondel tegen den wal aantrekken, met een eerbiedig gebaar bij het intreden te zijn geholpen.

Meestal komt men tegen den avond aan, omdat de meest geschikte sneltrein uit Milaan in den namiddag vertrekt.

De zwarte gondels gaan bijna geruischloos voort op het sombere, effen vlak; alleen het regelmatige, zwakke geluid, het zacht rhytmische geklots van het water scandeert de minuten.

Zwart is de gondel en zwart de gracht, donker en diep van kleur als Japansch lak, met gouden ornamenten soms, — flikkerende inspiegelingen van lichten die, glijdend op de bewegelijke oppervlakte. verschijnen en verdwijnen.

Niets is zichtbaar van de hooge, statige gebouwen; alleen hun massa raadt men in de duisternis, fantastisch als alles hier, in de nnacht.

Andere stil glijdende gondels gaan voorbij, en alle ontwijken elkander met onbegrijpelijk gemak, tengevolge van de, met niets te vergelijken, handigheid van den bestuurder.

Luid weerklinken de kreten der gondoliers, waarschuwingen om rechts of links te houden, bij een bocht of een brug, — bijna luguber in de algemeene, donkere stilte.

En langzaam schommelend, wiegend, gaat men voort, langs groote of kleine palazzi, of armelijke woningen, door smalle grachtjes, waarboven telkens bruggen van marmer, bijna halfcirkelvormig, zich welven.

Eindelijk bereikt men, heel onverwachts, de waterpoort (riva), van zijn hôtel, en men voelt weer vasten bodem onder de voeten, en warmte na zooveel kilheid.

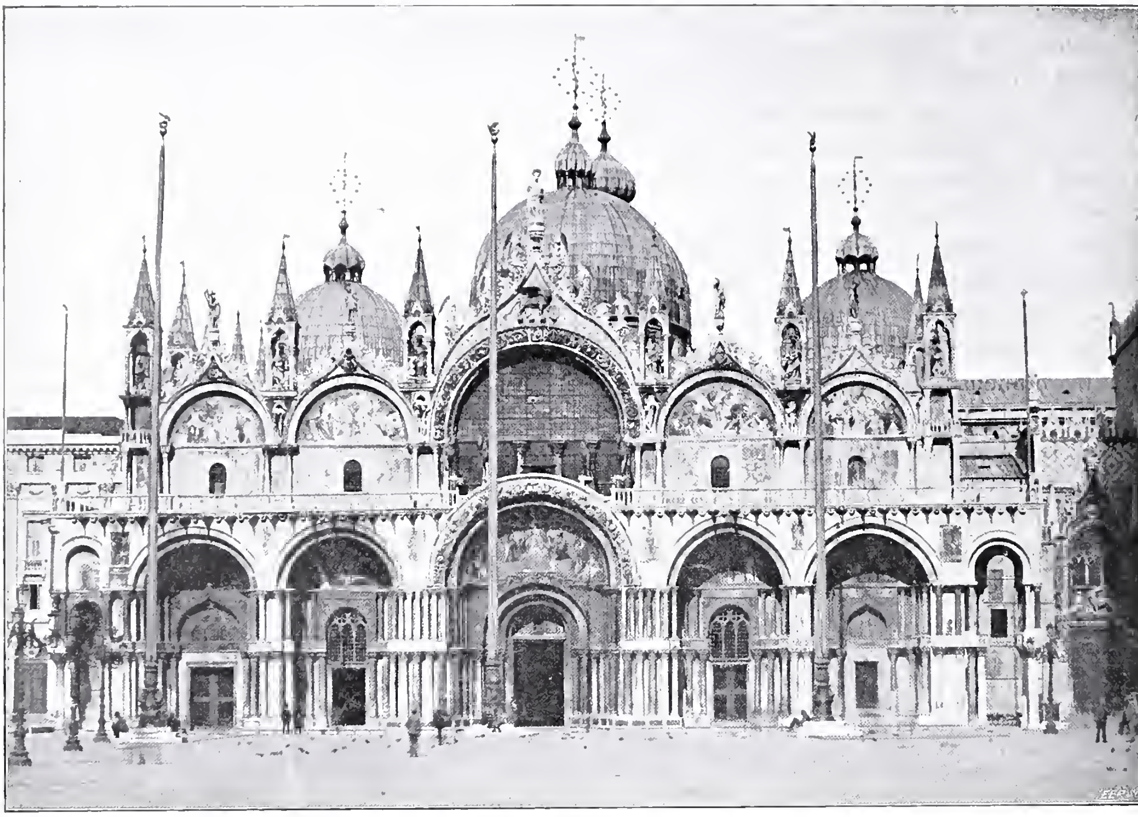
Zóó is de gewone aankomst. Een andere is beter. Paul de Saint-Victor heeft in een paar woorden den indruk weergegeven dien Venetië maakt, wanneer men op een zonnigen dag, door het Canal Grande, van het station naar de Piazetta vaart, om daar te landen in het hart der stad, nog even voornaam grootsch en weelderig als voorheen: „Avant de débarquer, nous avons enfilé tout le Grand Canal jusqu'à la Piazzetta. Le soleil donnait en plein sur les coupoles d'argent et les mosaïques d'or de la basilique. C'était une féerie. . . . Dans quelle autre ville pourrait on faire une pareille entrée? . . ."

Maar wij, met onze intieme kennis der stad, zijn kalm aangekomen, en rustig, niet naar een hôtel gegaan, maar naar ons goed bekende kamers met een ruim uitzicht op het Canal Grande, deze slagader der stad, waar zooveel van het lokale leven wordt afgespeeld, waar men op sommige uren „tout Venise" kan zien, en, voortdurend, de dagelijksche beweging.

Hôtels, vooral de groote, hoezeer verafschuw ik ze! Wellicht hebben alle elektrische knopjes hun nut, en is de comfort(?), die men in zulke inrichtingen betaalt, even groot als die, welke men in zijn eigen woning heeft, maar men blijft een nummer, dat uitsluitend beoordeeld wordt naar zijn uitgaven. Niets menschelijks bestaat meer in die arken; alles wordt kunstmatig, conventioneel, banaal, — het voedsel zoowel als de bediening en de gasten. Overal vindt men hetzelfde eentonige, vervelende, afgezaagde „bekende"; alles is even ongezellig, valsch en hol, de manieren, de parvenu-achtige weelde, zoowel als de leêge vormelijkheid die er gebruikelijk is.

Dáárom gingen wij „naar huis," bij Pina en Costanza, naar ons huis, — is het een Palazzetto geweest? — het type eener eenvoudige Venetiaansche woning, en deze eenvoudige zijn even eigenaardig als de grootere.

Eerst het smalle straatje in, dat een paar

DE BASILIEK VAN SAN MARCO

meters breed is, bij een gemiddelde hoogte van twintig. Aan het uiteinde ziet men de schuiten-beweging van den Canalazzo.

Wij bellen aan een der talrijke straatdeuren, in plaats van aan de riva te landen.

Deze poort, met haar glibberige, met wier begroeide treden, leidt tot een vochtigen, vunzen gang, waar, bij hoogen vloed, (soms wordt de Piazza zelve overstroomt) het water ruimschoots binnenvloeit.

Eenige treden hooger is de eerste verdieping, gelijkvloersch; deze dient gewoonlijk als kelder of bergplaats, behalve in buurten, waar de menschen zich met het minste moeten vergenoegen.

Een steenen trap, — alles is hier van steen, meestal van marmer, — leidt naar de hoogere vertrekken, de mooiste, ruimste, deftigste, het appartamento signorile.

In ons eenvoudig huis is niets heel statig; alles is er onveranderd gebleven: Costanza en Pina zijn er nog steeds, een jaartje ouder, maar overigens dezelfde gewillige, vriendelijke oudjes, die geen huur krijgen voor hun diensten, slechts voor kost en onderkomen werken, en in geld alleen fooien ontvangen, van de tijdelijk hier verblijvende menschen.

Het tuintje is nog groen, ofschoon het al najaar is. De gondolier, die ook als huisknecht dienst doet, en zijn vrouw wonen in een achterhuisje, zij hangt nog altijd haar natte wasch aan touwtjes in den tuin, eigenlijk een stukje van dien van Vorst Hohenlohe, wiens Palazzetto aangrenst. Ook de gele, magere katten zijn er nog, die in de groote, donkere keuken huizen, waar nu heel kleine porties worden klaar gemaakt, in plaats van de festijnen van weleer.

De kamers, „opgeknapt," hel blauw geverfd met lijmverf, met gouden sterren hier en daar, zijn nog in zomertenue, zonder tapijten, met hun vloeren van het soort mozaiek dat hier overal voorkomt, en doet denken aan noga met amandelen.

Maar 't uitzicht is verrukkelijk!

Vlak naast is het „Palazzetto Hohenlohe,"

PIAZZETTA EN MOLO VAN DE LAGUNE GEZIEN.

met zijn keurige, coquette tuin en het groote gebouw der Prefettura; in de verte, meestal in een waas, staan, massaal, de koepels der Salute-kerk; aan de overzijde, een rij „paleizen", en, aan de andere zijde van het straatje de „Sottoportico e Corte del Santissimo", een pleintje zoo klein als onze kamer!

Het nummer van het huis is drie duizend en zooveel, van den „Sestiere" van San Marco, want de nummering gaat niet per straat, maar loopt een geheele wijk af.

Vóór ons het Canal Grande, met zijn onophoudelijke beweging van schuiten, allerlei, en, aan den overkant, de fraaie Byzantijnsch-Gothische lijnen van het Palazzo Damula, thans Morosini genaamd, naar de bewoonster. In de verte de koepels en de campaniles der „Salute", en, even te bespeuren, het bassin van San Marco.

Nooit is het stil hier, want aan den voet van 't huis is een Traghetto, en altijd, nacht en dag, zijn daar gondoliers aan het zingen of schreeuwen, roepen van den eenen oever naar den anderen.

Een eigenaardigheid der Venetiaansche woningen is dat zij, in den vorm van verschillende „bovenhuizen", aan van elkander geheel onafhankelijke eigenaars behooren.

Elke „straatdeur" leidt tot een particuliere woning, en, zijn het „water-poorten", dan zijn er ook eenige van deze naast elkander.

Neemt men een groot Palazzo, als b.v. het P. Pisani, tot voorbeeld, (waar wel vierhonderd groote en kleinere vertrekken in zijn), men vindt toch altijd dezelfde lokale indeeling in horizontale mooten.

Het Palazzo Morosini, waarin nog merkwaardige antiquiteiten zijn, trofeeën van den Peloponesischen Triumftocht door den Doge van dien naam gehouden, is een der meest bekende „heerenhuizen" van Venetië, op het oogenblik, omdat de schoone Contessa die er het appartamento signorile bewoont, veel van zich doet spreken, daar zij de eer mocht genieten den keizer van Duitschland bij zich

aan tafel te hebben, en er in verband hiermeê veel gefluisterd wordt....

Opmerkelijk is het hoe verwaarloosd, bouwvallig en verweerd, de gevels der Palazzi zijn. Niets toont aan wie achter die muren wonen, afstammelingen der puissante Dogen, of simpele, arme nijveren.

Alleen bij zeer voorname gelegenheden staat een „portier" in de waterpoort, om de bezoekers bij het uitstappen behulpzaam te zijn. Eens zag ik dien van het P. Morosini, in hel kanarie-geel en achttiende-eeuwschen dosch!

In gewone omstandigheden drukt men op een knopje, en de poort der riva opent zich bijna automatisch; men gaat alléén de ruime gangen door, die naar de bewoonde vertrekken leiden, zonder iemand te bespeuren. Is men boven, dan eerst vertoont zich de knecht of de meid.

Dikwijls denkt men dat er te Venetië niets anders bestaat dan grachten en kanalen, en het verkeer uitsluitend te water geschiedt. Dit is ver van juist. Elk huis, men ziet 't, groot of klein, heeft ook haar achterdeur, die altijd zeer gemakkelijk te voet bereikt kan worden. Zoo maakten wij, bij ons, nooit gebruik van de riva, dan om bagages uit en in te laden, maar steeds van de deur in het steegje, waarvan de sleutel, een monument van gesmeed ijzerwerken, wel 20 cM. lang was!

Dit maakt dat de traditoneele gondel eigenlijk een luxe-vaartuig wordt, overbodig, evenals een rijtuig bij ons.

Goed in de stad bekend zijnde, stapte ik, de laatste keer dat ik er kwam, het station uit, om te loopen, de vrij lange straten, die door het Canareggio-kwartier naar het centrum, de Rialto-buurt gaan, waar het Postkantoor, het Campo San Bartolommeo en de groote winkelstraat, Merceria San Salvador, gevonden worden.

Op een fijn grijzen, helderen dag, zonder zon, zooals er dikwijls hier zijn, in de lente en 't najaar, gelijken deze achterbuurten, waar bijna geen groote gebouwen staan, veel op dergelijke gedeelten van Brussel of Parijs, waar ook de huizen-rijen grijzig-geel zijn. Maar de bevolking die er woont en rondloopt maakt ze al dadelijk in hooge mate schilderachtig en belangrijk voor een noordelijk oog, vooral wanneer 't middag is, want dan heerscht er een groote levendigheid, tengevolge van het naar huis gaan der talrijke werklieden en nog talrijker werkmeisjes die van hun ateliers komen en vroolijk de straatsteenen doen wêerklinken van het getik van haar schoentjes met houten zoolen (zoccoli) of die, meer gemoderniseerd, vaak, op te hooge hakken, ietwat schommelend en trillend loopen.

Het is najaar, en de tallooze groentenwinkeltjes, met hun opeengehoopte uitstalling vóór het huis, op de straat, zijn een genot voor het oog. Naast zakken met aardappelen en kastanjes, die voor de deur gekookt en gebraden worden, staan manden en kisten met peren, appelen, pompoen-pitten, donker roode tomaten, allerlei kool- en sla-soorten, paarsche melanzane (aubergines), granaten, vijgen, enorme groene pompoenen, donker oranje van binnen, terwijl in groote ijzeren potten patate, een soort zoete aardappel, worden gestoofd.

Deze winkels met hunne veelkleurige, frissche uitstallingen trekken al dadelijk de aandacht.

Na een minuut of tien komt men op den Campo San Bartolommeo, een aardig, altijd zeer levendig pleintje, dat misschien wel als het centrum van Venetië kan beschouwd worden, om z'n ligging, en het lokaal verkeer. Wat het San Marco Plein is voor den vreemdeling, schijnt dit pleintje voor den Venetiaan uit het volk te zijn.

Elk plein te Venetië is een kleine wereld op zich zelf; sommige zijn zeer ruim, andere heel klein, maar gewoonlijk vindt men er een kerk, een of meer café's, en staan er eenige kooplui hun waar luidkeels aan te kondigen.

In het midden van den Campo San Bartolommeo staat een standbeeld van Goldoni, op wiens schouders en achttiende-eeuwschen steek altijd eenige duiven zitten, die aan den humoristischen schrijver de grilligste silhouet geven.

Op het plein, om hem heen, wordt wel alles wat denkbaar is te koop aangeboden, van stukjes carton met hemdsknoopen en pakjes haarspelden, tot rose, gekookte inktvischjes, in groote, inwendig groen verglaasde

kommen, meestal geplaatst op een gemakkelijk te vervoeren houten drie- of vier-voet, of drinkwater met eenige druppels likeur die er een opalen schijn aan geven; citroenen, borstelwerk, en platte, weeke, koeken, die, in stukjes gesneden, worden gedebiteerd.

Leegloopers staan hier in groot aantal, te midden van het onophoudelijk gewoel, van het regelmatig circuleeren der menigte.

Baliekluivers en lanterfanters zijn er veel te Venetië; het leven is er zóó goedkoop; er ze overal, en op deze campo in 't bizonder, bij honderden zien voorbij gaan.

Zij loopen altijd blootshoofds, het haar luchtig en los met een paar kleine kammen boven op het hoofd vastgemaakt.

Over een gewone blouse en rok, van allerlei kleur, dragen zij de s c i a l e t t o, een zwarte sjaal van zachte, slappe, fijne wol, met lange zijden franje. Geen enkele vrouw loopt zonder dit kleedingstuk, dat vroeger in alle mogelijke kleuren voorkwam; zij laten het soepel

INGANG VAN EEN TUIN AAN HET CANAL GRANDE (NAAR EEN AQUAREL VAN DEN SCHRIJVER).

is zoo gauw iets aan de f o r e s t i e r i (vreemdelingen) te verdienen en er zijn zooveel armen in deze stad, (men zegt dat één derde der bevolking onderhouden wordt door de overige inwoners) dat het aantal mannen die niets bepaalds om handen hebben hier misschien nog grooter is dan elders in Italië

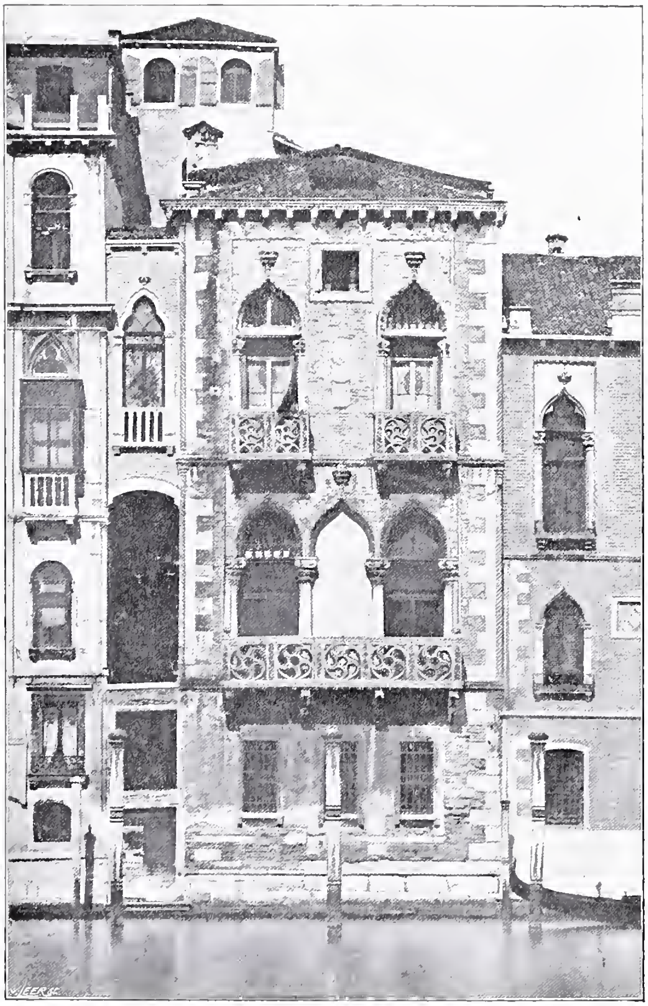
In tegenstelling met deze nietsdoeners zien de meisjes er altijd frisch en actief uit. Van twaalf tot twee uur, en na vijven, kan men en gracieus hangen van haar meestal gedistingeerd ietwat neervallende smalle schouders, en weten het met één hand vast te houden, of telkens op te trekken en te plooien, met echt vrouwelijke bewegingen en natuurlijken smaak en bevalligheid; is het warm, dan wordt de andere hand in beslag genomen door een waaiertje, en is het koud, dan wordt de s c i a l e t t o over het hoofd getrokken, geheel op Oostersche wijze.

De meesten hebben donker, bijna zwart

haar en donkere fluweelige oogen; slechts een enkele keer ziet men het rossige blond, dat door de schilders der Venetiaansche School beroemd geworden is.

Dikwijls mooi, bijna altijd lief en aardig, met hun licht bruinig, dof-rose teint en zachte oog-uitdrukking, hebben zij een bizonder charme door de zacht golvende lijn van hun figuur en de aangeboren elegance waarmede zij loopen en den scialetto dragen.

Dit gezellige en nooit vervelende straatleven kan men genieten in het café Trovatore dat een hoek inneemt van het Campo San Bartolommeo: hier wordt de caffe nero altijd ruimschoots over geschonken in het schoteltje, een toegift die met zorg later weer in 't kopje wordt gedaan en opgedronken; in Frankrijk noemde men dit vroeger een „bain de pieds". Koffie met melk heet capucino naar de grijs-bruine kleur die aan de kleur van een monnikspij herinnert. Opvallend is in zulk een café de echt demokratische geest die, trouwens overal in Italië, heerscht in het publieke leven. Waar elders ziet men koopvrouwen met groote manden gaan zitten naast werklieden, om een kop koffie te drinken tegenover officieren en andere „deftige" heeren, die in 't geheel geen notitie van hen nemen, en omgekeerd....

PALAZZO CONTARINI-FASAN (WAAR DESDEMONA WOONDE).

De hoeveelheid koffie die hier gedronken wordt is groot; overal neemt bijna iedereen caffe nero; het klimaat van Venetië, loom, kalmeerend, de groote rust en de inactiviteit die er in 't algemeen heerschen, maken dezen kleinen prikkel wellicht noodig.

Benevens enkele grootere straten zijn er te Venetië een ontelbaar aantal straatjes, stegen en sloppen (calli), die bijna alle even aardig zijn om te doorloopen. Zij vormen in hun geheel, een netwerk, een waar doolhof, waarin het ontzaglijk moeielijk is den weg te vinden.

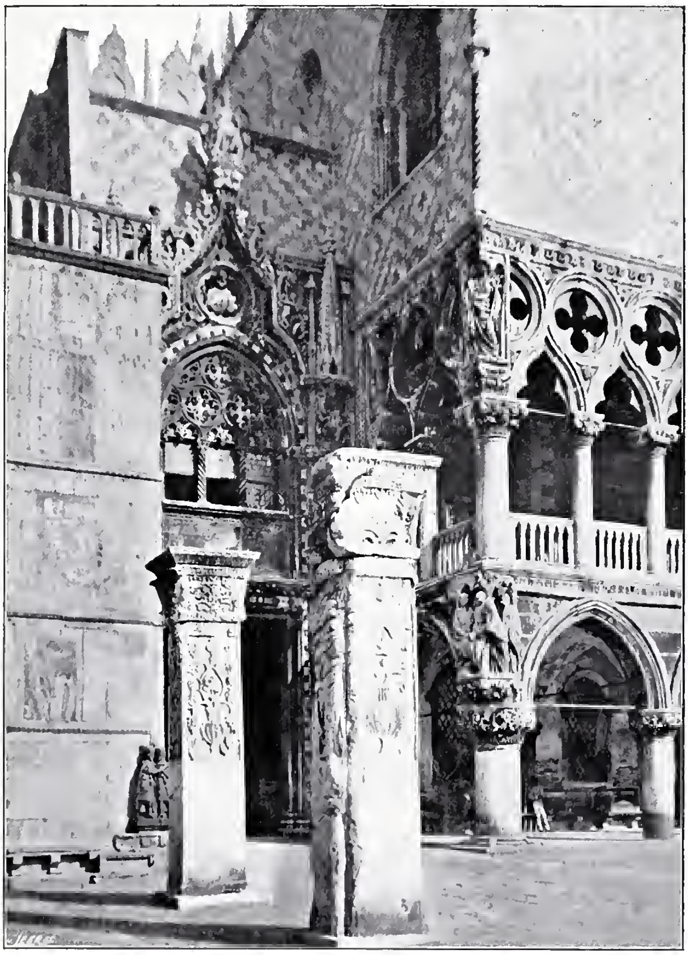
Het gevolg hiervan is dat men telkens verdwaalt, want de steegjes gelijken zóó op elkander, dat iedereen, die niet Venetiaan is, onmogelijk het eene van het andere kan onderscheiden. Dit is niet zonder charme, want zoo komt men voortdurend in onbekende gedeelten, op onverwachte binnenpleintjes, waar altijd merkwaardige overblijfselen zijn van vroegere, vervlogen eeuwen. Dan is 't een gevel, een put, een poort, een trap of een balcon, met fijne, elegante stijltjes, met beeldhouwwerk of beelden, òf van de Middeleeuwen, òf der Renaissance, of van later, maar nimmer onbeduidend.

Buiten de nieuw aangelegde Via 22 Marzo en Via Victor Emmanuele, zijn die straatjes smal, buitengewoon smal, meestal hoogstens twee

meter breed, terwijl de huizen in den regel hoog zijn, ongeveer vijftien à twintig meter. Dit geeft hun een eigenaardig aanschijn, iets van spleten tusschen hooge rotsblokken. Zij worden calle genoemd, een Venetiaansch woord, evenals Campo en Campiello voor plein, Piscino voor gedempte gracht, Rio, Canaletto voor grachtje van kleine afmetingen en Fondamenta voor kade.

Bijna nooit valt er een zonnestraal in, zoodat het er altijd koel is; daar het huiselijk leven voornamelijk aan de waterzijde van het huis wordt geconcentreerd, is het er meestal heel stil en rustig. Slechts de luchtige tred van spaarzame voorbijgangers verbreekt er de stilte.

Heel dikwijls zijn de voorgevels juweelen van architektuur, een door den tijd bronsachtig geworden kant-werk van uitgesneden marmer, van een dof-grijze kleur, geaccentueerd door de geestig gesmede zwart ijzeren balcons die er vaak zijn aangebracht. Deze balcons zijn óf geheel van sierlijk gesmeed ijzer, evenals de fraaie tralies die voor de meeste ramen, gelijkvloersch, geplaatst zijn, óf van marmer, en komen voor op alle verdiepingen; dikwijls zitten er meisjes of vrouwen in, die niets doen dan droomerig kijken naar het stille leven van het steegje, dat slechts nu en dan wordt verstoord door een koopman, die, blootvoets, leenig loopend, met rauw geschreeuw, zijn waar vermeldt. Dan wordt, na korte onderhandelingen, een mandje neêrgelaten, voorzien van eenig geld; de koopwaar wordt er in geplaatst, en het mandje gaat weer even snel naar boven als het was neergekomen. Allerliefst zijn deze balcons, omhangen met slingerplanten en gevuld met bloemen wier kleuren heerlijk „doen" tegen het fijne grijs der muren.

HOEK VAN HET PALAZZO DUCALE.

Tuinen komen in deze stad hoogst zelden voor. Langs het geheele Canal Grande ziet men er hoogstens vijf of zes, waar ritselende bamboes en rozen welig tieren, tusschen knoestige vijgenboomen en donkergroene klim; maar in de straatjes zijn zij zóó klein, dat men een middel heeft gevonden om ze boven op de daken te plaatsen. Dan heeten zij altana's. Op de bovenste verdieping, of door middel van eenige kolommen, die boven op het dak verrijzen, heeft men terrassen aangebracht, die met veel zorg aangelegde tuinen vormen. Rondom latwerk, weelderig begroeid met klim-planten, die veelal beneden in den grond wortelen en met hun teeder gebladerte vroolijk en pittig afsteken tegen het strakke blauw der lucht en de stukken hel-witten, door de zon beschenen muur.

Nu, in het najaar, zijn zij rossig, rood en

koper-kleurig, en laten zij, één voor één, in de algemeene stilte, hun dorre blaadjes vallen als stukjes rose-rood bladgoud, op de licht paars-grijze, groote straatsteenen.

Zelfs aanzienlijke huizen hebben zulke altana's, daar, op die hoogte, de minste bries zich doet gevoelen, wanneer 't warm is.

Die straatjes dan vormen, zooals ik zeide, een waar netwerk, dat zeer ingewikkeld is en zich in alle richtingen uitstrekt.

In de grootste dezer Calli zijn de winkeltjes waar de Venetiaan uit het volk zich approviandeert. In de twee hoofd-aders vindt men cosmopolitische huizen waar van alles wordt aangevoerd; in de honderden steegjes echter uitsluitend lokale producten. Hier zijn, naast de aardige groenten- en vruchtenwinkels, de vendite di vini, waar wijnen uit de omstreken, vini nostrani worden verkocht, diep rood of licht blond, geurige Verona of straffe Chianti van Toskane; de slagerswinkels, macellarie, met uiterst kleine porties vleesch, meest van kalveren en schapen, wier nieren, levers, tongen, penzen, in minimale hoeveelheden worden uitgestald.

Deze détail-verkoop is nog eigenaardiger in de talrijke kippen-winkels, want van deze dieren wordt zoowat alles opgegeten behalve de vêeren, tot het bloed toe, dat in den vorm van koekjes gebakken een geliefkoosde spijs is van den Venetiaan. Hoopjes lever en hartjes, smakelijk schoongemaakt, ziet men daar liggen naast één enkele gedépareilleerde poot, die afzonderlijk verkrijgbaar is, of een eenzamen kalkoen-kop met hals. . . .

Een belangrijke plaats nemen de grutterswinkels hier natuurlijk in, want het voedsel van den Italiaan bestaat grootendeels uit een meelspijs, waarbij desnoods wat geraspte kaas, en soms een frittura wordt gevoegd. Hiet ziet men de verschillende soorten van macaroni en vermicelli; de spaghetti, gniocchi, ravioli, tagliarini, lazagnette of tortellini, allerlei paste, die, met Zwitsersche of Parmezaansche kaas, of tomaten-saus, worden toebereid. Naast deze, de groote zakken gevuld met boonen, erwten en rijst, of met het geelig-witte maïsmeel, waarvan het volksvoedsel bij uitnemendheid, de polenta, wordt bereid.

Deze groote verscheidenheid van meelspijzen belet niet, dat er ook zeer vele broodbakkerijen zijn, met grappig geknede „broodjes" van 2 cent; zij zijn soms ook voorzien van het Turijnsche brood, in den vorm van lange stokjes, van een vinger dikte; ook is er melkbrood en pane con olio (met olie) te krijgen.

Verder zijn het schoenmakers, die in kleine hokjes, in veel opzichten gelijk aan onze „pothuizen", altijd druk bezig zijn schoenen te maken, want heel veel handen-arbeid is er nog in deze stad. Zoo ook wordt het koperwerk, gewone emmers en veel vaatwerk op kleine aanbeelden met groote handigheid geklopt, naast namaak-Renaissance bekkens en vazen, die technisch onverbeterlijk gedreven worden. En de smids, die scharnieren smeden voor de tallooze blinden en luiken, ja zelfs nog gespen slaan uit ijzerdraad, en de zilversmeden die voortdurend gebukt voor hun blaaspijpje, soldeeren en vijlen. Deze maken echter bijna niet meer de beroemde gouden Venetiaansche ketting. Niet lang geleden nog verving deze fijne ketting, — soms zoo fijn en moeielijk te bewerken dat de makers binnen enkele jaren blind werden, — de moderne spaarbanken: de Venetiaansche vrouw kocht meters van dit sieraad met haar opgespaarde geld, en hing het dan, bij feestelijke gelegenheden om haar hals. . . .

En de kuipers en timmerlieden; de meubel- en borstelwinkeltjes; deze met bezems van elke soort, groote en kleine, zacht-pluimige, van biezen gemaakt, of, stuggere, van rijststroo, en waar ook aarden haardjes worden verkocht, dingen waarop, in een potje, van binnen verglaasd, het sobere maal wordt bereid, boven een smeulend vuurtje van houtskool, dat, nonchalant, aan-gewakkerd wordt met een waaier van kippen-veeren, aan een houten steel geplakt met pek.

Al deze winkels hebben een intiem karakter, een aardige lokale kleur.

In elke straat is ook een grootere of kleinere frittura, waar in de kokende olie alle mogelijke visschen worden gebakken, van kleine tongen en palingen tot gele krabbetjes en bleeke inkt-vischjes toe; daar

kan men, voor een paar stuivers hoogstens, een portie heerlijk versche visch koopen om met zijn bonk polenta te verorberen, als men niet in een trattoria wil gaan zitten.

Komt men in de stillere achterbuurten, die aan de Lagune grenzen, ten Zuiden, nabij de Tuinen, in den omtrek van San Pietro, waar het verkeer gering is, dan ziet men vaak jonge en oude vrouwen, die vóor hun huis gezeten, vijf of zes te zamen, kralen rijgen.

Het glaswerk en de kralen-industrie zijn nog de belangrijkste takken van nijverheid te Venetië, met het kantwerk, dat tegenwoordig weder in bloei is, maar alleen op 't eiland Murano wordt uitgevoerd. Bij milliarden worden er kralen gemaakt, van alle denkbare tinten en grootten, en van die kralen bloempjes, voor kranzen voornamelijk.

Die vrouwen zitten daar vroolijk-lachend te praten, en prikken met lange, dunne naalden, een stuk of acht te gelijk — in bakken vol met kraaltjes, te klein om vast te houden, meestal elk van één kleur.

Zij prikken en steken met ongelooflijke vaardigheid en trekken langs de naald tientallen kraaltjes op, die zij dan aan dunne draadjes rijgen van koper of katoen. Zóó deden haar moeders en overgrootmoeders sedert eeuwen, zóó doen zij nog, totdat machinen-arbeid *alles* zal hebben vervangen!

Dit eindelooze netwerk van steegen, sloppen en straatjes wordt telkens onderbroken door pleinen en pleintjes, Campi en Campielli, waar het een bizonder gracieus gezicht is de waterdraagsters aan het werk te zien.

In het midden van elk plein staat meestal een waterput van marmer, min of meer gebeeldhouwd, in Byzantijnschen of Renaissance-stijl. Toen Venetië geen waterleiding had sijpelde het regenwater door den zandigen bodem, zoodat het, gefiltreerd, in die putten bijeen kwam; dit water wordt thans nog veel gebruikt, al zijn ook een aantal putten afgesloten. Meisjes en vrouwen van buiten, kenbaar aan haar kapsel, dragen gedreven koperen emmers aan een lang juk, op één schouder geplaatst, of praten en loopen over het pleintje. Ook duiven zijn er hier altijd in groote getale.

Overbekend zijn de duizenden die op de Piazza rondvliegen, in groote vluchten, en allen tegelijk opstuiven, wanneer een schot van het kanon op het eiland San Georgio, twaalf of acht uur aankondigt. Maar ook in deze Campielli tippelen steeds troepjes, nog tammer dan die van San Marco, ongestoord in de rondte. Zij worden zóó beschermd, dat speciale bakken met water voor hen geplaatst zijn op gebouwen; hun voedsel bestaat grootendeels uit overblijfsels van polenta en brood, die voor hen op de pleinen worden neêrgegooid.

De oorsprong van de tamheid dezer duiven is niet oneigenaardig. Het schijnt dat zij omstreeks 870 voor het eerst zijn beschermd geworden. Vóór dien tijd was het gewoonte, dat, op Palmzondag, het kerkbestuur van San Marco een aantal duiven liet vliegen, wier vlerken met 't een en ander bezwaard werden, zoodat zij, evenals gekortwiekte vogels ronddladderden. Zij waren bestemd om door het gepeupel van Venetië, op de Piazza gevangen te worden; dan werden zij vetgemest en met Paschen gegeten; maar de duiven die ontsnappen konden zochten een toevlucht op de koepels der kerk, kregen op deze wijze iets gewijds en namen ontzaglijk in aantal toe: de Republiek voedde hen, tot haar val; toen stierven er velen van honger. Nu leven zij van hetgeen men hen geeft, en van het legaat eener vrome dame, die zich hun lot heeft aangetrokken.

Midden in de groote campi bevindt zich meestal een standbeeld van een held der onafhankelijkheids-strijd; zoo ziet men er Victor Emmanuel, Garibaldi, Manin; en ook soms herinnerings-zuilen met bronzen palmen, in smaakvollen modern Italiaanschen stijl, onder Romeinschen invloed.

Hoogst merkwaardig is het oude beeld van Colleoni, nabij de kerk van San Giovanni en Paolo, in 1496 door Leopardi gegoten. Dit is een zeldzaam ruiterstandbeeld, trotsch, deftig en statig, bestemd om eeuwen te trotseeren, door den stijl en het strenge karakter zijner edele lijnen.

Geen stad ter wereld is zóó rijk aan monumenten van allerlei aard, de delicate gevels der paleizen medegerekend, want

elke mooie façade is een kunstwerk op zichzelf. Rijker, weelderiger verzameling van architektonische werken, dan de basiliek en haar onmiddelijke omgeving, is moeilijk denkbaar.

* * *

In vroegere eeuwen had de aankomst te Venetië altijd plaats langs het eiland van San Georgio, in het „bassin" voor den Molo, van waar men een prachtig gezicht heeft op de kern van de Dogenstad, de Piazetta en haar omgeving.

Uniek inderdaad is dit panorama.

's Middags, wanneer de zon niet al te schitterend schijnt, is het een heerlijke harmonie in blauw, roze en zilver. Het blanke zonlicht verguldt flauw de wit-marmeren paleizen; het water, waarin zij zich weêrspiegelen is glad en éven golvend, zachtblauw als de lucht.

INGANG (WATERPOORT) VAN EEN PALAZZO (NAAR EEN AQUAREL VAN DEN SCHRIJVER).

De kleuren zijn krachtig, en van een groote teêrheid tevens, in het subtielen, dunnen waas, dat hier aan zoo'n effect alle hardheid ontneemt.

Voortdurend varen allerlei schepen voorbij; logge *bargozzi* van Chioggia, die visch aanbrengen, schepen uit Istrië en Dalmatië, die achter de Salute ankeren, met vrachten brand- en timmerhout, *tartane*, *caravelle*, zeeschepen uit verre landen, engondels, onophoudelijk.

Een der voornaamste aanlegplaatsen dezer laatsten is de Molo. Hier, vlak voor de Piazzetta, liggen zij op gewillige voorbijgangers te wachten, in groot aantal gemeerd, vlak naast elkander, slechts gescheiden door lange, dunne palen die ze beletten, tengevolge van de regelmatige deining, tegen elkander te schuren.

Sommige dezer palen zijn dikker en dragen een lantaarn, waarin een beschermheiligen-beeldje en een altijd brandend licht.

Op de kade zelf staan, wanneer het weer mooi is, de *felse*, de zwarte kappen met twee zij-ramen en een voordeur, welke alleen bij regen of koude worden aangewend. Zóó liggen de gondels te wachten bij elken *traghetto*; een woord dat eigenlijk beteekent „overvaart"; de juiste beteekenis hiervan is vooral merkbaar op het Canal Grande (in het Venetiaansch *Canalazzo*), omdat men daar op vele plaatsen voor twee en een halve cent wordt overgezet van de eene zijde naar de andere.

De gondel, een meter of tien lang, bij een breedte van één, is aan beide spitse uiteinden overdekt; in het midden zijn eenige banken, waarvan de middelste, de eereplaats, van twee leuningen voorzien is en van zachte,

zwart Marokkaansch lederen kussens, zóó zacht en mollig, dat een geestig Amerikaansch schrijver ze eens qualificeerde als *too divine*.

Aan den voorsteven is het groote, uitgesneden stuk blank gepoetst ijzer, dat de hoogte der felse aanwijst ten einde bij vloed veilig onder de brugjes door te kunnen varen, en dat tevens dient als tegenwicht, omdat de gondolier op 't achtersteven staat. Met zijn ongeveer vier meters lange roeispaan roeit hij, voor zich uitkijkende.

Al het houtwerk is zwart geverfd en afgezet met glimmend koperen biezen; bij mooie exemplaren, als de meeste „eigengondels", is de oppervlakte van al het houtwerk, behalve, natuurlijk, de buitenkant, rijk uitgesneden en verguld. Ook hebben dan de bestuurders, (meestal twee, één achter- en één vóórop) dezer gondole padronale een liverei met kleuren die aan het wapen des huizes herinneren, evenals die der palen naast de waterpoort. De gondels hebben geen kiel en zijn plat van onderen, evenals onze Noordzee-„bommen", zoodat zij uiterst gemakkelijk op het water glijden en bij de minste zijwaartsche beweging van den roeispaan van koers veranderen.

Om ze op deze wijze te besturen zijn een ongemeene handigheid en ervarenheid noodig. Maar de gondeliers zijn zóó geroutineerd dat nooit een aanvaring plaats heeft, en zij met ongelooflijke en onbegrijpelijke behendigheid elkander ontwijken, op de drukste verkeerpunten, in de smalste grachten of tusschen de hooge palen der traghetto's.

„CANALETTO".

Komt men aan, voor de Piazzetta, in de namiddagzon, dan is het schouwspel éénig. Rechts van den Molo, het rose-marmeren kantwerk van het Dogen-paleis, met zijn sombere gevangenissen, den beruchten „Pont des soupirs," en verder, tot aan de Tuinen, de Riva dei Schiavoni, altijd in zonneschijn, met groote hôtels, enkele café's, en vele aanleg-plaatsen voor stoombootjes, vaporetti, naar het Lidostrand der Adriatische zee, of naar het visschersdorp Chioggia.

Links de Procuratie Nuove, het Koninklijk paleis, de Bibliotheek, en de ingang van het Canal Grande, met de Salute-Kerk en de Douane, de Dogana di Mare. In het midden, over de Piazzetta heen, waar niet nu meer het juweel van Sansovino staat, de *Loggetta*, meê-gesleept in den val van het Campanile, dat, uit zijn puin herrezen, weldra opnieuw zijn trotschen spits domineerend zal oprichten, ontwaart men den rijkdom van de San Marco-Basiliek, de Poort der Horologio, de beweging der Piazza, de statige vlaggestokken der Republiek met hun voetstukken van brons, gemodeleerd door Leopardi in 1505.

Heel een wereld ontrolt zich voor den

toeschouwer, een wereld van gebeurtenissen en een wereld van vormen, edel en fijn, weelderig en streng, wuft en religieus. Heel wat eeuwen zijn voorbijgegaan, vele geslachten verdwenen, alléén de monumenten en de Kunst zijn gebleven.

Hier is het wel de plaats om een wandeling per gondel door den Canalazzo aan te vangen.

Breed minstens vijftig meter, slingerend als een S door de geheele stad, met zijn ongeveer drie honderd p a l a z z i uit alle tijden, van de veertiende eeuw tot heden, is dit kanaal van zeldzame schoonheid en bekoring. Ook de kleur is verrukkelijk; het wit-rose marmer der gevels, hier en daar zwart door verweering, met onderaan bloedroode vlekken, baksteenen die tusschen het afschilferende, grauwe cement te voorschijn komen, en, langs het watervlak, een fluweelige, warm-groene streep, op den voet der muren groeiend zeewier, dit alles vormt een harmonie van malsche, rijpe tinten, zoowel in zonlicht als in schaduw, die nog verfijnd wordt door het diepe zwart der gondels, en de dikwijls felle beschildering der aanleg-palen, de statige o r m e g g i, die ook de kleuren dragen van het blazoen.

Dit alles overheerschend echter is de stille, sobere pracht der Byzantijnsch-Gothische architektuur van de Paleizen, die als een fijn borduursel van steen, beide zijden zoomen. Die der Renaissance, schaarscher, zijn zwaar en minder voornaam dan de eerste getuigen van de opkomst en bloei dezer stad.

Heel het Armoriaal van Venetië, heel haar Librodóro defileert hier; geweldig moet de macht der Republiek geweest zijn. Klinkende namen als Dandolo, Falièro, Mocenigo, Morosini, Contarini, Foscari, zeggen ons gansche brokken geschiedenis; het Canal Grande is met niets te vergelijken; wie ooit Venetië met Amsterdam vergeleek, vergiste zich terdege.

Dat zóóveel macht en weelde verkregen werd door woeker en slavenhandel staat vast, volgens de geschiedschrijvers van Venetië, maar wij kunnen slechts bewonderen, wat die groote artisten, de architekten en beeldhouwers Palladio, Scamozzi, Sansovino, en de oudere onbekenden, tot stand brachten.

Ook het inwendige dezer vorstelijke woningen is schitterend en voornaam in hooge mate, totdat overlading verval met zich sleept. Verscheidene vertoonen duidelijke sporen van verdwenen luister en doen begrijpen wat zij geweest zijn; vele bezitten nog schilderingen der groote Venetianen, Veronese, Tintoretto, Pordenone, evenals de talrijke kerken een groot aantal precieuse werken van deze schilders bevatten.

Ik kan nu niet stil blijven staan bij al die inwendige pracht, zelfs niet bij die der Basiliek, dat monument van Oosterschen gloed en Bijzantijnsche verfijndheid, noch bij die van het Dogen-Paleis, met zijn te rijk vergulde plafonds, en enorme, kolossale schilderijen, gemaakt voor immense zalen, even lang als de voorgevel van San Marco, — het Paleis, dat op zich zelf een wereld is, en met zijn overweldigende praal een grooten indruk maakt van ruwe macht, brutaal geweld en zware weelde.

Maar hier moet ik bekennen, na zoo veel kerken en paleizen te hebben bezocht, na vele uren in het museum, de „Accademia," te hebben doorgebracht, dat, al heeft Venetië een Titiaan gehad, die de pracht des levens en des menschen heerlijk heeft verkondigd, een Tintoretto en een Veronese, die op schitterende wijze de weelde der costumes, den rijkdom der bijeenkomsten en tallooze Bijbelsche voorstellingen met groote praal wisten weêr te geven, decadenten vol bekoring, als Tiepolo en Guardi en, in de eerste plaats, Primitieven als Carpaccio en de Bellini, — dat aan die Italiaansche School, hoe pieus, rijk of voornaam zij ook geweest is, toch ontbroken heeft een rijpere geest vol liefde en doordringendheid, als die van onzen Rembrandt, wiens superioriteit, weêr hier, als overal, met luister zegeviert.

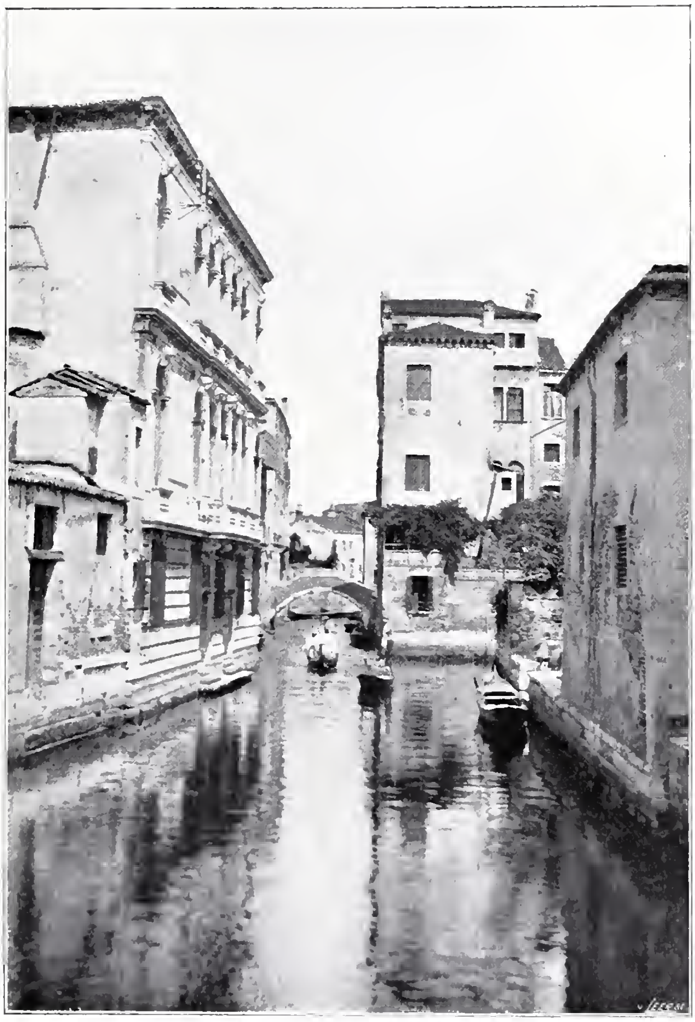
Dit viel mij op, misschien niet zoozeer in Musea en in Kerken als wel op straat, in de stille achterbuurten, waar zooveel typen aan zijn werk herinnerden.

* * *

In den Canalazzo loopen telkens grachtjes uit, bijna onmerkbaar, langs de hooge muren

der Palazzi. Deze grachtjes zijn de voornaamste verkeers-wegen der stad. Zij brengen den reiziger van het station naar zijn hotel of naar de Piazza. Nooit is de oppervlakte van hun vloeiend water stil, daar aldoordoor schuiten en gondels hen doorkruisen, want, al kan men te Venetië veel loopen, en al is alles te voet te bereiken, elk vervoer heeft te water plaats.

Verrassend is het dan ook altijd, naast schuiten met houtskool, groenten, vruchten, wijn, bouwmateriaal, — de postpakket- en reinigingsdienst, verhuizingen, begrafenissen en misdadigers-vervoer, in schuiten te zien plaats hebben. Bij elken hoek, voor de meeste brugjes, hoort men het eentonige geroep der schippers, dat waarschuwend in de stilte klinkt, gedragen door het golvende, rimpelige vlak. Het zijn groote schuiten, b a r c a, met zand, baksteen of balken geladen, of snelle, vlugge s a n d o l o 's, of gondels, met Venetianen, die bezoeken afleggen — en soms, onbewegelijk tegen elkander gehouden, gelegenheid hebben tot een „visite" te water, — of met reizigers, die altijd met dezelfde aandacht de Paleizen-rijen aanstaren, in haastige bewondering, of, met een melancholischen blik afscheid nemen van iets heel moois en zeldzaams, dat zij waarschijnlijk nooit meer zullen zien. . . .

STILLE BUURT.

De s a n d o l o 's zijn kleine, spitse bootjes, die vlugger varen dan de gondels. Door een, of meestal twee roeiers voortgestuwd vliegen deze snelle vaartuigjes letterlijk over het water. — Want de Venetianen, die eenmaal, evenals de Portugeezen en de Hollanders tot de beste zeelieden der wereld behoord hebben, leeren van kind-af zich op het water bewegen. In de grachtjes der stad ziet men 's zomers niet alleen vele mannen rondzwemmen, maar aldoor jongens roeien en pagaaien in uiterst kleine bootjes, op een leeftijd waarop zij te onzent zouden tollen of knikkeren. Zijn de sandolo's oud, dan gaan zij, meestal met een paar arme visschers bemand, en voorzien van netten en fuiken, rustig naar de Lagune; daar worden dan de kleine vischjes en schelpdieren gezocht, die door het zilte water van den vloed zijn aangebracht.

De schaarschte aan grond in het midden der stad maakt het bestaan van tuinen tot een ware weelde. Langs de voornaamste gracht, de Canalazzo, ziet men er hoogstens zes. Deze frissche vlekjes „doen" alleraangenaamst tusschen de marmeren gevels; daar

hangt het welig groeiend groen in zware massa's over de muren, tot aan den waterspiegel. Een der aardigste is dien van Vorst Hohenlohe, nabij de Prefettura, geheel in achttiende-eeuwschen stijl, met beeldjes, en balustraden waarop vaak een schoone, jeugdige Venetiaansche, mijmerend leunt....

De eenige schaduw-vlek op al dit moois is de aanwezigheid der vaporetti, de „tramway's" van Venetië. Deze, en de logge stoomschepen in de kom van San Marco, met hun zware rookwolken en knarsende kranen, bederven véél, verminderen zeer de illusie, hier ook noodig, als overal, waar een verleden spreken moet.

Op een helder grijzen dag gaat veel van die illusie verloren; dan ziet men hoe vervallen, gebarsten, schilferig, de façaden zijn; dan ziet men de roet-zwarte vlekken, veroorzaakt door zon en regen, beurtelings, op het witte marmer der paleizen.

Maar schijnt de zon helder, is de lucht blauw, van dat teêre, doorschijnende, tintelende en nooit harde blauw, aan deze waterstad zoo eigen, dan is het een kleurenpracht zonder weerga! Het eentonige, doffe grijs wordt goud; alles wordt getransponeerd in ééne schittering van rose, geel, licht paars.

De zon doet hier méér dan elders, zoowel de zachte ochtendzon, als de goudglanzende namiddagzon, die aan het ensemble de kleur geeft van een kostbaren schrijn, belegd met turkoois, opaal en amethyst.

Ook de mist werkt tooverachtig. Deze ziet men alleen vaak in 't najaar, 's morgens, en een weinig ook 's avonds. Als een doorzichtige sluier omhult de dunne nevel de grootsche gebouwen in een luchtig waas, dat gebreken en ouderdom doet verdwijnen. Dan ontwaart men alleen de lijn der statige, sobere silhouetten, de groote vormen der paleizen, koepels, campaniles, die, grootsch, en schijnbaar ongeschonden, met recht aan Venetië den naam deden geven van Koningin der Adriatica. Dan is niets meer te bespeuren van haar tegenwoordige bouwvalligheid; de lucht van een rose-grijzen, lichten toon, waarin alles samenvloeit, — een nieuwe bekooring van deze stad vol verrassingen. Dan wordt zij een ware droomstad, een sprookjes-stad, fantastisch, en vol mysterie. Weg zijn de bloedroode vlekken der muren, weg de kale, verweerde plekken, ingevreten door waterdamp en vocht. De paleizen schijnen weêr machtig als vroeger, voor een korten tijd, totdat de zon weêr onverbiddelijk de waarheid toont, zij het ook in een transpositie van kleur.

* * *

De Piazzetta en de Piazza San Marco zijn wel het hart van Venetië. Om dit middenpunt concentreert zich heel het leven der stad. Dagelijks komen hier reizigers, aristokraten en burgers bijeen, in de cafés onder de gaanderijen; ook is eenige malen per week de Piazza vol menschen van alle rangen, die toestroomen om naar de muziek te luisteren, die in een kiosk in het midden van het plein wordt gemaakt.

Al zijn er geen kraampjes meer, zooals in vroegere eeuwen, al ontbreken ook de tallooze Levantijnen en Oosterlingen in bonte kleederdracht, toch is het er zeer genoegelijk door de verschillende typen die men er ziet. Naast de „smart"-ste Engelschen en Amerikanen loopen zeeheden van velerlei nationaliteit; jonge „Vénitiennes", in den scialetto gracieus gedrapeerd, worden verdrongen door dames uit alle oorden; Armenische en andere priesters drinken hun „caffe nero" onder de Colonnaden; monniken, touristen, militairen van alle rangen, begluren de soepele Vénitiennes; bloemen-meisjes steken de heeren roze-knoppen in 't knoopsgat; kooplieden verkoopen aan stokjes geregen en in suiker geconfijte versche vruchten, aan de talrijke forestieri die aan de, om hun spil draaiende, tafeltjes van „Quadri" en „Florian" zitten.

Florian, ook een naam die een verleden evoceert! Hier zaten de Musset, Gautier, Browning en Wagner; dit Café beroemt zich er op gedurende een halve eeuw geen oogenblik gesloten te zijn geweest. Hier is elke Venetiaan van eenige beteekenis habitué. De kleine, in-elkander loopende zaaltjes hebben heel wat gesprekken gehoord! Zij zijn zoo typisch, die zaaltjes, met hun wandschilde-

rijen, prullen van het jaar '50, zorgvuldig achter glas gezet, in encadrementen met namaak-Renaissance krullen, evenals de plafonds, die miniatuurtjes zijn van die der Paleizen, want de zaaltjes zijn niet grooter dan een dames-boudoir.

In de hoeken staan kandelabers van marmer en brons, Cupidotjes, die vroeger olie-lampen torschten, en nu van elektrische branders zijn voorzien.

Het leven te Venetië, in sommige kringen, het club-leven, is zooals overal elders, alleen wat meer openbaar. Zoo ken ik daar een ouden edelman, wiens vrouw mij eens vertelde dat zij niet veel aan hem had, omdat hij heel laat opstaat, tegen twaalven langzaam dejeuneert, daarna wat wandelen gaat, en vervolgens naar Florian, waar hij zijn vrienden vindt. Dan komt hij t'huis eten, en... dutten, om, tegen twaalven s'nachts, weer naar Florian te trekken, totdat het daglicht schijnt! En elken dag doet hij hetzelfde....

Eerst vond ik de Piazza groot, waarschijnlijk omdat er van alles te zien en te koop is. Thans — zoo gaan illusies weg! — ben ik 't bijna eens met den amusanten de Brosses, die, ruim anderhalve eeuw geleden er van zeide: „bien que magnifiquement bâtie, elle est fort en dessous, tant pour la grandeur que pour le coup d'œil, des batiments de la place Vendôme".

VISSCHERS-SCHUITEN VAN CHIOGGIA.

Maar mooi, eenig in haar genre, is zij toch, met haar misschien wat théatralen achtergrond, de Basiliek, die, in den zonneschijn wel overladen, in de schaduw glanst als een kleinood van oud goud-brons, geniëlleerd met ragfijn inlegwerk. De marmeren wanden boven de kostbare kolommen, meêgevoerd van Byzantium en elders, zijn grijzig en rosegeel; het goud der groote mozaïeken en het kopergroen der koepels worden dof in dit sonoor geheel, en geven aan dit zeer merkwaardige gebouw een éénige distinctie van kleur die het in den zonneschijn mist.

Eens was er op de Piazza een „parade", of een andere militaire plechtigheid. Spichtig en schraal blonken in de felle zon bayonetten, geweren en shakos. Grooter tegenstelling was niet denkbaar dan het sober-rijke, diep gekleurde ensemble der edele gebouwen, en de blikkerige, klaterende, rauwe dissonant die de soldaten-massa vormde met dat geheel.

Hoe nietig en bekrompen kwamen ons toen onze verwaten tijdgenooten voor!

Dergelijke vertooningen dragen meer bij dan men wel vermoedt tot het ontwikkelen van meer menschelijke begrippen, die, als een machtige vloed, de oude wereld zullen overstroomen en vruchtbaar maken voor nieuwe, rijkere oogsten.

IN CANAREGGIO.

Op diezelfde Piazza, die toen niet geplaveid was, werden in de Middeleeuwen tournooien gehouden, ridder-spelen van weelderige pracht; bij deze gelegenheden waren er in Venetië paarden te zien, die, rijk-gecaparaçonneerd, bereden werden door de aanzienlijksten der stad, in de fraaiste wapenrustingen uitgedost. Thans moet men naar de eilanden van het Lido gaan om een paar ongelukkige, half-kreupele paarden te vinden, die daar voor ouderwetsche tramwagens staan.

Een der beroemdste dezer tournooien had plaats in 1361; Petrarca, die de gast der Republiek was, heeft dit in een brief aan een zijner vrienden beschreven. De dichter zat rechts van den Doge, op het balcon der Basiliek, vóór de Romeinsche bronzen paarden, en vertelt uitvoerig het verloop van dit feest, dat plaats had ter eere van de onderwerping der Grieken op Candia.

De overwinningen op de Turken gaven dikwijls aanleiding tot officieele vermakelijkheden van verschillenden aard; tot dezen behooren o. a. de Regatta's, die hun naam gaven aan dergelijke waterfeesten in andere landen. Deze regatta's hadden niet dikwijls plaats; gedurende vijf eeuwen waren er maar ruim veertig in 't geheel. Wij hadden het geluk er eens een bij te wonen; het was in het begin van den zomer; heel de bevolking had zich naar het Canal Grande begeven, in schuiten, of op de bruggen en de eindjes kade, voor zoover die daar tusschen palazzi aanwezig zijn. In het heldere zonlicht schitterden de kleuren der tapijten die als décor overal op de leuningen der balcons en uit de ramen hingen. Het geheele Kanaal zag er hoogst feestelijk uit, kanon-schoten geven het teeken voor de „start"; de gondels, wier roeiers zich gedurende weken getraind hebben, vliegen letterlijk over het water, dat opschuimt onder de snel herhaalde riemslagen. Eindelijk, want de afstand is lang, bereikt de eerste het einddoel, een rood vlagje, en spoedig volgen de anderen. De hoogste prijzen, in geld, zijn nogal aanzienlijk; eigenaardig is de laagste, bestaande n.l. uit een jong varken dat onder luid gelach wordt aanvaard. Niettegenstaande de gondoliers bijna uitgeput zijn van inspanning, gaan zij onmiddellijk weêr het geheele Canal Grande eens opvaren, ten einde het applaus der zoowel te water als aan den kant opeengehoopte menigte, te oogsten. Ter opluistering varen voortdurend groote schuiten, geroeid door 6, 8 of 12 man, gekleed in 17e of 18e-eeuwsche pakjes, geel, vuurrood, lila, wit, terwijl allegorische voorstellingen uit de zoutwater-mythologie, — dolphijnen, tritons, zeepaarden en beelden van Neptunus — aan de voorstevens zijn bevestigd.

Op de Piazza zag ik eens op een mistigen avond een silhouët, die mij uit de verte aan een Oosterling deed denken, maar, naderbij gekomen, leek zij mij toe een figurant, weggeloopen uit een opera. Het bleek te zijn een „globe-trottende" vegetariër, die in vele talen belangstellenden te woord stond; hij had niet veel succes met het preeken van zijn absolutisme onder de Venetianen, die uitteraard zeer sober zijn, en over 't algemeen gezond en lang leven, omdat zij sober móéten zijn, wellicht.

Wáárom toch zag hij er uit als een Christusfiguur van een leelijk schilderij? Hierin is iets aanstellerigs, iets aanstootelijks zelfs, bepaald hinderlijk in iemand die vóór alles zich natuurlijk wil voordoen. Veel menschen trok hij niet; ik hoorde hem iets zeggen van „gesundheit", en hij verwijderde zich onder het rooken van een cigaret.

Maar wie kan wel de aandacht trekken in een stad als Venetië, waar men nog bedelmonniken aan 't werk ziet, die een dubbelen zak op den schouder dragen; waar elke dag een nieuwen toevoer vreemdelingen aanbrengt, overal vandaan?

Onwillekeurig denk ik hierbij aan de komst van keizer Wilhelm (1905) in de Lagunenstad, aan den zoelen lente-dag, waarop zijn fraai wit-en-goud jacht, de „Hohenzollern", zijn ankers liet vallen in het spattende water, vlak voor het Palazzo Ducale. Dit bezoek trok wèl de aandacht, omdat een Venetiaansche vrouw er bij betrokken was.

Kort na de aankomst van den vorst kruisten voortdurend in het Canal Grande talrijke motor- en stoombarkassen met officieren en manschappen, stijf, strak en strikt van houding en tenue; leelijk modern-logge vlekken, die barkassen, in dit harmonieuse, droomerige

milieu. Heel de stad was vervuld van de legende die het bezoek van den keizer hulde in een sluier van fantaisie. Er werd zelfs gefluisterd dat de geheele tocht door de Middellandsche Zee maar één doel had: dit bezoek van den Keizer aan de schoone gravin Morosini; men sprak, zelfs in de kleinste winkeltjes, van zijn platonische bewondering voor de bekoorlijke vrouw, van den lunch die hij bij haar zou gaan gebruiken.

Toen het uur was aangebroken kwam de keizerlijke sloep, schitterend voortgeroeid, een enorme menigte gondels, motor- stoom- en politie-vaartuigen in beroering brengen; Wilhelm zelf stond onbewegelijk, er jeugdig uitziend, in eenvoudig marine-uniform.

Wat later ging hij weg, kalm en snel, zooals hij was gekomen, na op de laatste trede der r i v a de hand gekust te hebben van de dochter der C o n t e s s a.

Venetië was gedurende enkele dagen vol van deze gebeurtenis.

Toen echter, een paar dagen later, Pierpont Morgan, met zijn voor een geldman eigenaardig gedoopt jacht, „Corsair", bemand met meer dan vijftig koppen, hier vertoefde, keek niemand naar dit schip.

Trouwens het eene groote schip volgt het andere op. Altijd liggen er eenige Italiaansche oorlogsschepen in de haven voor anker, en permanent een gansche vloot torpedo-booten. Of het zijn Russische, Duitsche en andere zeebodems die hier vertoeven. Op deze wijze houdt Venetië eenigszins de traditie op van haar vermaard zeeleven, al heeft zij zelve geen vloot meer. Toch is het Arsenale nog een belangrijke inrichting, nabij de tuinen gelegen; in herinnering aan het verleden der Republiek staan daar, als wachters naast de poorten, een aantal steenen leeuwen, eeuwen geleden op triomfantelijke tochten, meegevoerd van Athene en den Peloponnesus.

* * *

Van geboorte- of doopfeesten zag ik niets te Venetië; wel echter verscheidene begrafenissen. Vroeger heb ik er eens een gezien, ik weet niet tot welk land, noch tot welke godsdienst de doode behoorde, maar de dragers waren in 't vuurrood gekleed, hetgeen, bij het zilver der monumentale kandelaars en andere zilveren ornamenten, een bizonder schilderachtig effect maakte in de omgeving die grijzig bruin en stemmig van kleur was.

Later kwam ik, wandelende, op het pleintje, vóór de kerk aan de Rio San Trovaso, juist toen daar ruim een dertigtal mannen, in hun dagelijksche kleeding, in twee rijen geschaard stonden, van de poort der kerk tot aan den steenen trap die naar den Rio leidt. Zij hielden bijna twee meters hooge kandelaars in de rechterhand en wachtten den stoet op.

Voor den steenen trap was de „lijkwagen" gemeerd, een smalle schuit, leelijk en onsmakelijk versierd als bij ons, met gevleugelde engeltjes en andere symbolieke figuren.

Weldra kwam de priester met zijn koorknaap, gevolgd door de aanwezigen. Zij namen plaats in een gondel met „felse", waarvan de roeiers, evenals die der andere vaartuigen, zwarte pakken aan hadden, met wit afgezet.

Daarna werd de lijkkist op de smalle schuit geplaatst, en overdekt met een zwart lakensch kleed, met zilveren en witte borduursels, waarop men kransen, alle van geëmailleerd metaal, achtereenvolgens neêrlegde. Op deze lijk-schuit volgden in een gondel de vier dragers, waarachter de familie-leden kwamen in andere schuiten, die niet overdekt waren, zoodat een hoop nieuwsgierigen, als overal, met voldoening deze ceremonies aangaapte. Inmiddels waren de mannen met kandelaars verdwenen, in een zijstraat naast de kerk. Groot was de onverschilligheid der omstanders, die niet ophielden met lachen en grappen te maken. En voort ging het, heel snel, door het Canal Grande.

Van een begrafenis tot een kerkhof is maar één stap! Dáárom naar S a n M i c h e l e, het eiland waar zich het uitgestrekte kerkhof van Venetië bevindt. Dit werd op last van Napoleon aangelegd omdat, tot zijn komst, in en om de kerken begraven werd, wat in dezen vochtigen, drassigen bodem hoogst ongezond was.

Van de Rialto-Brug is het maar een minuut of zes gaans, door smalle, donkere, zeer drukke straatjes naar het F o n d a m e n t a N u o v a.

Hier was het water stil en licht blauw-groen,

de zon scheen vroolijk op den langen baksteenen muur, die als een vestingwal het eiland San-Michele omzoomt. Dikke, gewitkalkte palen steken uit het water, om den weg daarheen te wijzen.

Enkele meeuwen vlogen strijkend langs de rimpellooze oppervlakte, alleen gebroken door witte zeiltjes van schuiten, heel in de verte. In deze ruime, wijde rust, ver van elk stadsrumoer, is het een mooie plaats voor een kerkhof.

Op de kade, de Fondamenta, zijn volkskoffiehuizen, met ijzeren tafeltjes en stoelen, vlak aan het water, en straatmuzikanten, viool- en guitaar-spelers en zangers installeeren er zich.

Het is Zondag, en daarom zijn er meer menschen dan gewoonlijk; ook is het nabij Allerheiligen, zoodat het stoombootje naar San Michele vol is. Toch hoort men bijna geen geluiden: alleen het telkens herhaalde „gondola!" „gondola!" van oude mannen die voor een paar centen met den „vaporetto" willen concurreeren. Veel vrouwen en kinderen hebben bloemkransen van gekleurd metaal meegenomen, of potjes met goudsbloemen, en kleine, armelijke chrysanthenplantjes, in een stuk krant gewikkeld; sommigen hebben ook schoppen bij zich.

Zoodra men het eiland nadert ziet men, na een hoek omgevaren te zijn, de gewelfde koepels der kapel, en de hooge cypressen die Boecklin hebben geïnspireerd voor zijn schilderij: „Der Todten-Insel." Aan hun voet wacht een rij schuiten die menschen hebben aangebracht, ook voorzien van bloemen, planten, en gekleurde, lange palen. Door de poorten komt men in een kloostergang waar men zijn wandelstok moet afgeven. Daarachter ligt de uitgestrekte ommuurde ruimte, door groote lanen en binnenmuren verdeeld in vierkante afdeelingen met graven van verschillenden rang.

De banaliteit, eigen aan de meeste kerkhoven, vindt men ook hier; maar daar de kransen zoo goed als uitsluitend van geëmailleerd metaal zijn, zoodat zij lang bewaard blijven en hun aantal ontzettend groot is, gelijken deze afdeelingen, tegen het zonlicht in gezien, op reusachtige tuinen met bloemen van glazuur, een diminutief van Aladdin's tuin.

Eerst liep ik langs den „algemeenen grond," de goedkoopste afdeeling; boven elk graf een tuintje, met een vierkant steentje, bovenaan, waarop een nummer, en . . . soms een naam. Naast deze witte steentjes staat een ruim twee meter hooge paal, geverfd in zwart, grijs, wit of blauw, eindigende in een eikelvormig ornament; dit laatste wordt dikwijls vervangen door een verzilverd, of verguld bazuin-engeltje, of door een kruis. Aan deze palen zijn lantaarntjes bevestigd van Venetiaansch gesmeed ijzerwerk, waarin kaarsjes branden — wanneer zij tenminste niet met gebroken ruiten onverzorgd en verroest neerhangen.

Heel veel kransen en kruisen, bestaande uit die kleine, fijne kralen-bloempjes, die de vrouwen in de achterbuurten maken, worden op de graven geplaatst. Telkens ziet men groepjes arme menschen, die de tuintjes der graven opknappen, wieden, of nieuwe plantjes planten, of bidden, of doen bidden, door een jongen priester, die, met zijn koorknaap, van het eene graf naar het andere gaat.

De stilte is volkomen; alleen heel in de verte hoort men flauw het gefluit van een locomotief of een stoomboot.

Overal staan hooge, sombere cypressen die in de blakende zon een sterke harslucht verspreiden. In het midden van den muur, in de richting der stad, een wijde, hooge poort, afgesloten met een ijzeren hek en in drieën verdeeld door byzantijnsche bogen. Het uitzicht, over het water, op de stad, in een dunnen, licht blauw-grijzen nevel, is heerlijk. In deze buurt zijn de luxe- graven gelegen, rondom een groot wit marmeren monument, het eenige op dit kerkhof. Hier is niemand.

Iets verder vindt men weêr armengrond, waar een ruim twintig meter lange plek bedekt is met asch, waartusschen verschroeide stukjes van kralen-kransjes en van geëmailleerde bloemen; daar is een opruiming gehouden van tijdelijke graven en van die pieuse, naïeve bewijzen van liefde, meêgebracht door hen die geen duurzamen rustplaats konden bekostigen.

Maar, een beetje langer of korter, wat doet het er toe?... Waar zijn nu de graven der

vroegere geslachten, die meêwerkten om Venetië machtig te maken?...

Niet lang geleden werd er, op een eiland nabij San Michele, oud gebeente gebruikt om suiker te raffineeren!

* * *

De Rialto-brug, uit één boog bestaande, de eenige steenen brug die de beide oevers van het Canal Grande verbindt, is niet bizonder fraai, maar merkwaardig als geheel. Zijn totale breedte van ruim twintig meter is verdeeld in drie doorgangen, door twee rijen winkels van elkander gescheiden, waar van alles en nog wat verkocht wordt, kleêren en antiquiteiten zoowel als vruchten, glaswerk en manufacturen.

Een groot aantal treden leiden naar het midden, dat zich een meter of zeven boven het water verheft. Gebouwd in 1590, is zij nog een der allerdrukste punten der stad, hoewel thans een paar andere bruggen het verkeer vergemakkelijken.

Naast het Campo San Bartolommeo gelegen, heeft men de Rialto-brug slechts over te gaan om zich op de marktplaats van Venetië te bevinden, waar vooral de vischmarkt in hooge mate belangwekkend is, o. a. voor hen die gevoel voor kleur hebben.

Daar vindt men alle mogelijke visch-soorten der Middellandsche Zee, van blauw-glanzende makreelen en dof-blanke tongen of sfoglie, paars-grijze inktvischjes, calamaji, badend in plasjes pure sepia, tot rose kleine zeehanen, steuren, en groote schijven tonijn, bloedig en rood als lamsvleesch. Het is een macht van sterke, frissche kleuren om een Vollon te doen watertanden, een symphonie van zilver tot purper en zwart, die op haar van Beijeren wacht.

Al deze visschen worden in de vroegte aangebracht door de visschers van Chioggia in hun bargozzi. De bevolking van dit dorp, een paar uren van de Lagune-stad gelegen, bestaat van zeevaart. De lange, rechte schuiten, met twee masten en hun bontgeverfde latijnsche zeilen zijn van een zeer oud type, evenals de versiering der zeilen, in rood, geel en wit, die tevens van Oostersche afkomst is. Trouwens, de bewoners zelf zijn van een eigenaardig ras.

Deze schilderachtige schuiten liggen aan, meest 's morgens, langs de Riva dei Schiavoni, in de buurt der tuinen, en, in welk weêr ook, in volle zon, in nevel, of bij opkomende zon, altijd vormen zij aantrekkelijke, kleurrijke motieven.

Deze Riva, die zich van het Dogen-Paleis uitstrekt tot de Giardini, zuidelijker gelegen, vormt de eigenlijke haven; 's winters is het een geliefkoosde wandeling, omdat de zon er het langst schijnt, en er altijd iets te zien is. Al zijn het niet meer Levantijnsche vloten, schepen van alle nationaliteiten lossen er hun koopwaren in schuiten, zoodat een voortdurend havenleven de voorbijgangers onophoudelijk bezig houdt.

Van deze kade kan men tegen den avond de zon zien ondergaan achter San Georgio Maggiore; een, tengevolge van de dampige lucht der Lagune, meestal schitterend kleurenspel.

De Giardini zijn het lustoord dezer stad. Het was alweer Napoleon die dit Park te voorschijn riep; daartoe deed hij eenige kloosters ontruimen en afbreken, terwijl op hun domeinen boomen en heesters geplant werden. Veel wandelaars ziet men er niet, hoewel deze tuinen, met veel zorg onderhouden, een verrukkelijke omgeving vormen voor de Tentoonstellings-gebouwen, die in hun midden zijn gebouwd. Het is er heerlijk zitten, in de welriekende malsche atmospheer, en een genot het oog te laten dwalen op de verre horizont, van de Salute, langs San Georgio, tot het Lido en San Nicoletto, — méér dan een halve cirkel.

Hier eindigt Venetië, wegstervende in het groen, op een uiterste landtong, die langzaam zich in het water oplost.

* * *

Toen Ch. de Brosses Venetië zag en beschreef was zij, hoewel niet meer zóó als in haar bloeitijd, toch nog heel levendig, en wel zichzelve en compleet in vele opzichten, zooals de albums met etsen van Canaletto, Marieschi, en de teekeningen van Guardi ons laten zien.

Thans is zij, — men heeft het kunnen zien, — niet meer dan een schim, dan een ruïne van hetgeen zij geweest is, al is zij weêr aan 't opkomen sedert eenige jaren. Alfred de Musset, die er met George Sand in 1834 een winter doorbracht, niet zoo heel lang na Byron, Shelley, Moore, en slechts een jaar of twintig voor Wagner, Browning, Ruskin en Gautier, — de Musset vergeleek haar met een oude dame, en inderdaad heeft zij veel van een beminnelijke oude vrouw, met véél bekoring nog, die de sporen van haar groote schoonheid duidelijk draagt, maar, onverschillig voor het gewoel om haar heen, niet meer uitgaat, en stil leeft, teerende op herinneringen aan haar bewogen leven. . . .

De gebouwen staan er steeds, maar een dunne nevel of een felle zon is noodig om ze tot hun recht te doen komen; zij vallen langzamerhand in puin, een voor een, „laissant tomber, dans la vase de sa Lagune quelque fragments dessinés par Sammichele, Tremigiane, les Lombardi, Sansovino ou Palladio," zegt Barrès, wanneer zij niet ineens neêrploffen, zooals het Campanile deed.

De kalmte, de doodsche rust die Venetië kenschetsen, zijn soms bijna angstwekkend; 't is of het „P a x t i b i M a r c e" op de geheele stad drukt, wanneer de avond valt en het zonlicht niet meer alles schitteren doet in rood-gouden gloed, — een illusie van vroegere weelde en pracht.

Maar, hoe ook aangekeken, met oogen die den geest van vroegere tijden zoeken, of die zich vergenoegen met het plastisch schoon dat overal zoo ruimschoots te genieten is, — hoe dan ook gezien, — wanneer men de Lagunen-stad kent, dan heeft men haar lief, en dan kan men slechts Walter Crane nazeggen wat ik als motto bovenaan deze bladzijden plaatste „men *blijft* verlangen naar elke gelegenheid om nieuwe indrukken van schoonheid en fantaisie te gaan zoeken" in deze stad van droom en werkelijkheid.

* * *

Zóó is sinds lang mijn indruk van Venetië, de wiegende, schoone, doode stad der Adriatica.

Venetië is prachtig, maar een ruïne in vele opzichten, een heerlijke droomstad van het verleden.

Milaan, met haar uitgebreide Tentoonstelling, waar de moderne decoratieve kunst zulk een belangrijke plaats innam, toonde mij daarentegen een toekomstbeeld.

Jong Italië, dat zich te Turijn in 1902, en in 1906 te Milaan, aan het hoofd der moderne decoratieve beweging plaatste, bewijst een helderen blik in de toekomst te hebben, daar die moderne uitingen diep wortelen in maatschappelijke toestanden, en een beeld vormen van den onweêrstaanbaren drang, die onzen tijd kenmerkt, tot verbetering, tot harmonie en rust.

Dat reageeren tegen oude formules en vormen, dat zoeken, broeien, wroeten, overal, is merkwaardig in hooge mate.

Al wordt nog niet geheel het doel bereikt, zeker toch is *dit* streven reeds *doen*, en zal uit dit alles-willende-verdringen zoeken een nieuwe wereld van vormen ontstaan, die, nu nog vast aan veel ouds, langzaam, zooals alles wat duurzaam is, zich ontpoppen en zuiveren zal tot den harmonischen eenvoud, die 't karakter der toekomst-maatschappij zal worden.

Om dit echter te bereiken zullen noodig zijn meer algemeene beschaving in den goeden zin, en economische vrede, twee voorwaarden, niet moeielijk te verwerkelijken, wanneer maar de menschen, losgemaakt van barbaarsche, hereditaire begrippen, en vage ancestrale droomen, meer smaak en altruïsme en meer gevoel voor de gemeenschap zullen hebben.

Dán, meer dan ooit, zal een stad als Venetië, in vele opzichten een waar „geluks-eiland", door hare ligging minder blootgesteld aan den alles verzwelgenden stroom van banaliteit, dàn zal „Venezia la bella", meer nog dan nu, een der schoonste en meest indrukwekkende beelden van een ver verleden zijn.

HERFSTLICHT

DOOR

JAN WALCH.

I.

Victorine zat na den eten in den salon. Ma was druk in de weer met de glaswerkkast, voor den najaarsschoonmaak; en Annie studeerde boven-achter piano. Ze hadden geen van beiden op haar gelet, en zoo was zij eens een oogenblik met haar gedachten alleen, zonder iemand die zijn best deed om haar op te vroolijken. Het slanke jonge weduwvrouwtje zat in de wijde vensterbank, in de schaduw van de overgordijnen; en lusteloos keek het wit, vermagerd gezichtje naar de gracht, waar de vochte keien grijzig opglansden in 't bleeke licht. Van boven klonken gedempt nu en dan een paar piano-accoorden. Vóór haar was al het oude, welgekende schemeravond-bewegen op de Haven. Langzaam verdofte de lichtlooze lucht achter de warrige Octoberboomen, kaal, met énkele eenzame blad-ovaaltjes nog, voor den vergrauwenden hemel... Een bewegend lichtje verscheen laag en klein aan het einde van de donkere gracht; aan den overkant eerst, één voor één in de lantarens stootend, tot het vlammetje er ontsprong; de kleine lichtpuntjes, die een regelmatige rij werden, terwijl hoog boven de donkere huizen nog een groezele breede schemerveeg uitvaagde in de lucht. Toen klonk dichtbij-huis het rinkelig glasgeklep — en dan plots 't popelende vlammetje, waarvan flauw schijnsel ook over 't kozijn binnenviel en tot op het tapijt flauwtjes zijn schemer liet wakkelen... Het waren al de oude dingen, 't léven, dat eentonig voortging, mijmerde ze... En gedachteloos zag ze, als vroeger zoo dikwijls, een waaklichtje, dat opgeheschen werd in het tuig van een turfschip in de gracht; en de kalme woeligheid van het schemeruur op straat, het stil bewegen van donkere schimmen, die zacht verhelderden telkens, menschen en karren, als ze van 't donker in een lichtschijnsel kwamen. Er ontstonden meer gele plekjes in 't huizenduister van den overkant; en in 't groentewinkeltje, klein-wrak tusschen de groote gebouwen, was een breede vrouwefiguur doende om de petroleumlamp op te steken; popperig-net ragden nu de oude vitragegordijntjes in schuine lijnen achter het flauw verlichte raampje. Victorine zag het alles wéér gebeuren als vroeger elken avond — maar telkens dwaalden hare oogen naar dat bovenhuis schuin-over, op den hoek van de steeg, tegenover het Postkantoor — dáár bleven de ruiten doodsch en donker, met éven koud-blikkerenden weerschijn. Het huurbordje schimde in den avond, door de lantaren van het Postkantoor schemerig belicht — de lantaren, waarbij ze samen zoo dikwijls na den eten hadden zitten praten in dat nu verlaten huis. Hand in hand zaten ze daar dan in de duistere, maar warme kamer, waar achterin het theelichtje pinkte. Wat hadden ze al afgebabbeld in dat heerlijkste uurtje van den dag; zijn gezicht helder beschenen, dicht bij het hare... Hij vertelde wat hij dien dag beleefd had, op het Gymnasium; leuke dingen van jongens soms, met gulle pret in zijn stem; en terwijl, naar hem kijkend, dacht ze: Wat heeft hij toch een áárdige, lieve oogen!... Of, voor een jaar nu, bedacht ze, telkens 't praten over die heele blijde verwachting, die op teleurstelling was uitgeloopen. — En hoe innig, innig lief had hij haar toen getroost: ze waren nog allebei jong; er kon in de toekomst nog zooveel gebeuren — en al bleven ze samen; was dat al niet geluk genoeg? En ze had hem gezoend, gezoend op zijn liefmeelijdend gezicht, tot de tranen haar in de oogen kwamen. O, wat een heerlijk, heerlijk leven!... Maar toen ze na die teleurstelling beter werd, zag hij er niet best uit... Kwam het door zijn bezorgdheid voor haar?... Hád ze 't maar dadelijk begrepen... Maar hij zag er niet zóó slecht uit, al hoestte hij wat; en hij ging gewoon naar school. Had ze 't maar geweten, dat hij toen al bloed had opgegeven; hád hij 't in gódsnaam maar gezégd; dan was er misschien nog wat aan te doen geweest... of had de dókter 't haar maar stilletjes verteld; dan zou ze tegen Wim zich toch wel hebben gehouden of ze niets wist; even opgeruimd zijn gebleven... Nu vond ze alleen

maar, dat hij er wat pips uitzag — in de vacantie zou 't wel opknappen . . . Ze zouden dan naar buiten gaan, naar Hattem ; een huisje huren midden in de dennen. Maar Juli bleef guur, en de dokter ried om maar wat gunstiger weer af te wachten . . . 't Scheen ook al wat beter, nu hij meer rust had. En nog dacht zij niet aan iets kwaads ; al merkte ze wel, dat hij wat onrustig bleef . . . en al kon hij haar soms met zoo'n vreemd medelijden aanzien, dat zij er angstig van werd, ofschoon ze 't niet begreep . . . Maar als hij dat zag, lachte hij weer, en maakte grappen net zoolang tot ze weer vroolijk was . . . Och, hij hoopte zelf nog zoo toen . . . hij geloofde, dat het wel weer beter zou gaan, als hij in de dennenlucht was — anders had hij haar stellig wel wat voorbereid . . . En zoo kwam die vreeselijke Augustus-avond . . . hij voelde zich heel onlekker, en was dadelijk na den eten naar bed gegaan . . . Ze had om den dokter gestuurd ; maar die zou om een uur of negen pas thuis komen — och, en ze besloten maar, op hem te wachten, geen ander te halen ; want ze hadden heelemaal, héélemaal geen idee van geváár . . . O, hád ze 't toch maar gedáán ! . . . En weer voelde ze zich zitten bij dat bed in die kamer, die zwarte, doodsche kamer daargínds, toen zácht-licht in de schaduw van de zware zomerboomen . . . Hij lag rustig te lezen . . . en toen, inééns, werd hij zoo vréémd . . . „Wat is het?" vroeg zij, báng — „O vrouwtje!" zei hij, met een snik in zijn stem . . . en hij richtte zich half op, en ademde moeilijk door wijdgesperde neusgaten . . . en zijn oogen stonden zoo angstig . . . Báng stond ze er bij... hij wenkte, en stamelde : „Water !"... Ze greep de karaf van de waschtafel . . . en toen ze ermee aankwam, maakte hij een stuipige beweging van wèg . . . en rukte zich overeind, en greep 't ledikant vast met wilde oogen . . . o Gód ! . . . toen die zware gulp blóéd uit zijn mond . . . 't was of alles ging draaien ; of ze gék werd ! . . . en ze hoorde hem hijgen met akelig gepiep . . . hij smeet de dekens weg in vreeselijkste benauwdheid, en keek nog eens naar haar met uitpuilende oogen . . . toen sloeg hij neer . . . .

Met ontzetting zag ze 't opnieuw gebeuren, zooals 't visioen telkens ineens weer vóór haar stond . . . en weer kón ze 't niet gelooven, niet begrijpen . . . dat snelle einde, ineens. En toch kwam 't vaak zoo voor, zei de dokter. O, als er maar één kleinigheid anders was geweest — als nu in gódsnaam die dokter maar thuis geweest was — 't Was, — je werdt er gék van ! En nu was 't uit — al dat denken gaf níets ! . . . Je moest er niet aan toegeven, zei Ma. Ze had gelijk, dacht ze, mat — hoe vaak had ze die twee maanden de heele ziekte door-gedacht, of ze hoopte, dat 't nog eens anders zou afloopen . . . Ma had gelijk — ja ; och, ze moest 't meer waardeeren, want ze waren eigenlijk heel goed en heel lief voor haar, Ma en Annie — en altijd vol zorg ; en ze wilden haar opwekken, haar vooral niet veel alleen laten ; druk praten over alle mogelijke dingen — die haar toch n i e t s konden schelen — met zorgvuldig vermijden van alles, wat aan Wim kon herinneren. Dachten ze dan, dat zij hem nu zoo maar opzij kon zetten — nu hij in zijn eenzaam graf lag — en dan zij maar op de wereld in andere dingen plezier zoeken . . . .

Zoo zat ze, en vanuit den donkeren hoek keek het vermagerd gezichtje met de grijsblauwe strakke oogen onder het dikke blonde haar troosteloos over de avondstraat. Een donkere figuur met een klein olielampje voor zijn borst kwam uit het Postkantoor. Vanzelf keek ze 't bewegend lichtje na, dan weer even verduisterd, dan weer oppinkend. Eerst ging hij den winkel binnen beneden het doodsche bovenhuis, het flauw verlichte manufactuurwinkeltje. Dat was vroeger hun sein om 't licht op te steken : Wim ging dan de kamer uit om de krant uit de bus te halen, en zij stak terwijl de lamp aan. Nu bleef 't alles donker . . . 't Postlichtje ging verder . . . even later zag ze het de brug overkomen, rijzen en dalen over de dubbele ophaalbrug. Wat was 't leven nu leeg, nu de ziel, de kern eruit weg was . . . en al die dagelijksche dingetjes eentonig en doelloos — én pijnigend door de herinnering . . . .

Er was een gemorrel aan de bus, en vlakbij-grooter kwam het postlichtje voorbij de raam.

Nu was 't weer avond — aanstonds moest ze weer binnen komen zitten bij Ma en Annie ;

Ma met de krant, véél voorlezende, ofschoon ze daar anders niets van hield — maar om háár bezig te houden, af te leiden. — Ze bedoelde 't zoo goed, die moesje, dacht ze verteederd-even — maar zij had maar liever, dat er niet zooveel notitie van haar genomen werd; dat ze eens een oogenblik rustig mocht zitten denken, al deed dat óók pijn. De dokter had nu ook al weer aan Ma gezegd, dat ze afleiding móést hebben, een betrekking, liefst onder vreemden ... weg van alles, wat aan hem herinnerde. Och, dacht ze — als ze haar meubels maar mee mocht nemen — dan was alles haar ook 't zelfde ....

De deur werd haastig opengeduwd, en een stuk wit-lichte gang brak de duistere omgeving. „Zit je hiér, Vic?" vroeg Ma's stem gedempt.

„Ja, Ma," zei ze kalm. En onverschillig-gelaten dacht ze: daar is 't weer.

„Kindje, kindje," vriendelijk-afkeurde Ma's volle, plezierige stem — „zit je daar nou weer alleen in 't donker! Hè — je kunt hier niets zien ... Waar bèn je toch?"

„Hier Ma; — in de vensterbank."

„Wacht, ik zal het licht eens aansteken."

De ballonnetjes rinkelden onder Ma's voortvarende bewegingen, en 't gas plofte aan. Ma stond midden in den plots avond-verlichten salon, waar de vergulde spiegelrand en de blauwporseleinen borden en de dof-gouden lijstjes ópklaarden op 't donker behang. Ze had een groot vel papier in de eene hand. Een flinke, wat statige, goedgevormde vrouw was 't, niet te gezet — even vijftig was ze, en haar donker haar grijzend — maar de keurig-zwarte katoenen huisjapon, met zwart kant gegarneerd, sloot nog strak om de volle buste. Haar blank frisch gezicht, met een klein veegje zwart dons op de bovenlip, was knap regelmatig, en 't Groningsche accent, eigenlijk alleen nog hoorbaar in 't uitspreken van alle eind-n's, gaf aan haar klankrijke altstem iets pittigs, dat goed paste bij de helderbruine oogen.

„Zie zoo," zei ze opgewekt — „nu kunnen we zien. Kijk 's hier; d'r is bericht uit Brussel! En goed nieuws ook! Kom maar 'es hier bij 't licht, dan kun je 't zelf lezen — doe dan meteen dat gordijn dicht."

Tegelijk liep zij zelf naar 't andere raam, met veel geritsel van haar nauwsluitende japon — trok vlug en krachtig de overgordijnen dicht. Ze hield níet van ingluren.

„Zoo; — kom nu eens bij me op de canapé. Hier kun je wel zien. — Foei kindje, wat zie je weer bleek; dat kómt van dat alleen zitten piekeren. Nou, lees maar eerst eens."

Gedwee-onverschillig las Victorine 't antwoord op den brief, dien oom Hendrik verleden week had opgesteld, en dien zij onderteekend had; maar waar ze daarna nooit weer aan had gedacht; ja — een sollicitatiebrief was het geweest aan de directrice van eene batik-inrichting. B r u s s e l stond er boven aan 't antwoord — o ja, te Brussel was het.... En nu las ze, dat men wel eens kennis met haar wou maken, en dat ze dan Zaterdagochtend verwacht werd....

Ma zat in afwachting, tot ze den brief uit had.

Er ging nu toch iets gebeuren, dacht ze opgewekt, er móést nu wat actie in Vic komen, én ze kreeg wat variatie....

Toen Victorine haar bleeke gezichtje ophief, den brief uit had, zei ze op opvroolijkenden toon:

„Dus jij gaat naar Brussel overmorgen. Nu hebben we nog een boel te bepraten. Zoo'n sollicitatiereis, dat is wat nieuws voor je. Was je — ja, jelui bent 's ééns in Brussel geweest, in een vacantie, is 't niet?"

„Nee, — op onze huwelijksreis," zei Victorine zachtjes, met gebogen hoofd. En Ma, aldoor oplettend-bezorgd naar haar kijkend, zag even een vertwijfeling van smart komen in haar oogen, en een pijnkramp trekken door haar smal gezichtje.

„O," zei ze, verlegen — „Enne," — ze herstelde zich tot 't weer vroolijk-voortvarend spreken — „nu mag je wel 's denken, welke japon je mee wilt nemen. Op zulke dingen moet je letten bij een sollicitatie. Dat aardige grijze wandelpakje — is dat nog goed?"

„Ik geloof het wel," zei Victorine onverschillig.

„En dan — heb je je nou wat geprepareerd op zoo'n Fransch gesprek?"

„Nee, nog niet Ma."

„Maar kind, dat hadden we toch afgesproken! Je mag nu wel erg je best nog

doen, die paar dagen. Je moet je toch behoorlijk kunnen presenteeren. — Waarom heb je dat nou niet gedaan?" vroeg ze vriendelijk-berispend.

„Ik heb er heelemaal niet weer aan gedacht," zei Victorine loom.

„Neen, dat is het juist — dat is het juíst," kwam Ma. En weer in haar toon van vriendelijk-en-toch-flink overreden: „Hoor es kind; zóó gaat het niet. Je moet niet zóó toegeven aan je verdriet — dat màg je niet doen." Ze stond even op om de deur, waardoor men den koud-wit verlichten gangmuur zag, te sluiten — ging toen weer naast haar zitten: „Hoor 'es kind, 't is te erg, zooals jij doet. Dat is, zonder dat je 't weet, je eigen verdriet voeden. Je zit maar te piekeren; aldoor; alleen — je zóékt de gelegenheid om aan je leed te denken, in plaats dat je flink met ons meewerkt om je af te leiden. — Je moet naar buiten, de-wéreld-in kijken; niet altijd naar je eigen verdriet in je. We doen zóo onze best om je wat andere gedachten te geven — maar 't helpt niets. — 't Is wel héél, héel treurig, als je na twee jaar, je man verliest —, ja, dat weet moeder ook wel, hoor kind," zei ze hartelijk — „en Willem was een beste, een heele lieve man voor je, en we hielden allemaal heel veel van hem — dat hoef ik je toch niet te vertellen, hè?"

Victorine knikte met tranen in de oogen even schichtig „neen." —

„Maar, kind, er ligt nog zoo'n lang leven voor je!"

„Ja," zei Victorine toonloos; en Ma, die 't voor een instemming hield, ging met meer overreding voort: „Dus je mág d'r niet zoo bij gaan neerzitten. Kijk, nou moet je 'es góéd luisteren: die betrekking daar in Brussel, dat is nou net preciés wat je hebben moet. Preciés wat voor jou. Je hebt er niets te doen dan ontwerpen te maken voor de kleedjes, die ze daar dan batikken. Vroeger, zou je 't een ideáal gevonden hebben. En — als je nou maar 's een beetje flink aanpakt, flínk hóor Víc" — en ze legde aanmoedigend de hand op Victorine's schouder — dan krijg je 't bepááld." Ma, weer groeiend in haar eigen enthousiasme, praatte druk verder, terwijl Victorine gedwee zat onder den woordenstroom, kijkende op 't Fransche hoofd van den brief.

„Ja, je krijgt het bepááld," herhaalde Ma. — „Of je moest al een heel ongelukkige, — een heele slechte indruk maken," verbeterde ze. „De Van Haemen's, die kennen die directrice héél goed; — en die hebben haar ontwerpjes van vroeger, van toen je nog thuis was, laten zien. En ze raadden mij, om er ook een paar op te sturen — je weet wel, die gestyleerde paarse vogel; — och — dat beest met die lange nek — Die vonden ze zoo mooi — En nog een paar," zei ze, even zinnend. „Nou, en dat heb ik gedaan. Erg aardig van de Van Haemens, om zich zoo voor jou te interesseeren, he?"

„O ja," zei Victorine.

En Ma, wel merkend hoe toch al haar praten weinig doel trof, voelde haar opgewektheid weer dempen.... Ze was even de draad van haar redeneering kwijt, en begon nu maar over wat haar te binnen schoot:

„En nu heb ik gedacht — wie moet er nu met je meegaan. Ja kind, — kijk 'es — 't was natuurlijk het eenvoudigste, als ík meeging, en —," zei ze met wèlgemeend-hartelijke stem, die Victorine even de oogen naar haar deed opslaan — „je weet wel, dat ik gráág zou willen, och natúúrlijk! Maar 't is toch wèl een bezwáár, dat ik absoluut niet meer tegen sporen ken. — Als 't nou nog alléen duurde, zoolang ik in 't spoor zit — dan was 't ook al niet gezellig, maar.... Maar je weet 't eigenlijk ook net zoo goed als ik, dat ik òòk in Brussel nog aldoor miserabel zou wezen — je weet: dat komt onvermijdelijk zoo — en als je daar dan nog op mij moest passen ook, in plaats dat ik jou tot gezelschap ben — of als ik de heele dag in een hôtel te bed lag, dan zou jij je in zoo'n stad nog eenzamer voelen. „Dus" — aarzelde ze even — „nu moest Annie maar...."

Maar Victorine wel voelend Ma's innerlijke bezorgdheid voor „'t kind", de vier jaar jongere zus van net twintig, die soms nog zoo wild kon wezen en zoo onbedachtzaam, zei nu met klem ineens, dat het volstrekt niet noodig was, dat ze heel best alleen kon. Waarom niet? „En ik ga heusch liever

alleen," zei ze dringend, en in haar oogen lichtte een vreemd-sterk verlangen.

„Ja . . ." aarzelde Ma — „enfin . . . misschien. . . . Nu, daar spreken we nog wel eens over." Ze nam zich voor, zwager Hendrik te raadplegen, de goedige vraagbaak in alle moeilijkheden.

„Nu mag je vanavond je kleeren wel eens goed nazien."

Er werd getikt.

„Ja Rika, ik kom bij je. — Ga je meteen mee naar binnen, Vic? Doe dan even hier 't licht uit, wil je."

Ruischend en bedrijvig ging Ma's flinke figuur den salon uit, de deur openlatend; en langzaam stond Victorine op, zuchtte eens, — draaide het licht uit, en volgde haar.

Oom Hendrik vond er niets tegen dat Vic alleen zou gaan. 't Was zelfs wel héél goed, beredeneerde hij, dat ze nu al dadelijk heelemaal zelfstandig moest optreden, om haar bagage moest denken en zoo — dat leidde de gedachten weer wat af. En 't maakte bij de sollicitatie óok een flinker indruk.

Hij gaf haar 't adres van een goed hôtel mee.

II.

't Was Vrijdagmorgen. Om 9 uur ging de trein, en om half negen kwam het rijtuig voor. Ma en Annie brachten haar weg.

Het rammelend hotsen van het rijtuig op de groote keien van de Haven maakte spreken moeilijk, en ze zwegen dus alle drie. Victorine's slanke figuur in den langen parelgrijzen stofmantel met het nette grijze ruigvilten hoedje op, leunde moe tegen de kussens. Dof rustten haar blikken, al weken bijna niet door slaap verfrischt, op de effen gracht, die glansde in de ochtendzon. Ma, opgewekt en keurig-correct in-het-zwart tegenover haar, zag haar naar buiten kijken; gelukkig! dat was toch al iets anders dan die vreemde sufheid van de laatste weken. De reis móést haar goeddoen.

Het was een Octobermorgen van dauwblinkende helderheid. De huizenrij aan den overkant stond vochtig in het ochtend-waas, met zacht lichtblinken langs de gevellijnen. De boomen ragden ervóor, met hier en daar nog een teeder-tintig blaadje. Klaar blonk de straat in den jongen morgen.

Van de gezond-frissche lucht kwam nu en dan een vleugje 't portierraam binnen, bettend Victorine's heet slapeloos hoofd. Het maakte haar loom; ze sloot de gloeierige oogleden, en voelde éven weldadig den wind erop — versufte toen, en bleef zoo zitten in de vage doezeling van de koelte, die de zachte witte veer op haar hoedje in voortdurende verplooiïng streek. Ineens was het gelijkmatig ratelen van 't rijtuig uit — stapvoets klompten de paardepooten op hout; de brug; — even sloeg ze de oogen op, en zag iets van zonnige bláúwe lucht en koud-blauwe rivier, en in wazige verte als een doorschijnend blaadje dof-glanzend zilver het zeil van een schip... toen sloot ze de oogen weer, afgemát. . . .

Een oogenblik later stonden ze stil voor het stationnetje.

Ma nam het kaartje, gebogen sprekend voor het loket, terwijl Annie en Vic stil wachtten terzij in de tochtige gang. Toen gingen ze met hun drieën de kleine wachtkamer door, op 't perron. En terwijl Ma iets aan Annie zei, kwam 't ineens op in Victorine: dat zij nu met den trein weg zou gaan, op réis, nú . . . maar 't geheel dóórdenken, 't be-grijpen kon ze niet. . . . . Vreemd voelde ze de frischkleurige ochtend-omgeving om haar heen staan, vol klare lachende zon, en zelf stond ze erin, dof en bot . . .

Daar kwam de trein, die gerangeerd had, langzaam achteruitrijdend terug, hield remmend stil, met gesis stoom uitlatende. Ma liep naar voren om een coupé te zoeken. Victorine en Annie volgden met het valiesje, in het warrig op en neer geloop van de reizigers, 't rommelig gerij van de karren. Daar stond Ma stil.

„Hier heb je een leege Niet-Rooken. Ans, zet jij 't valiesje even op de bank — Nee, niet in 't net — zóó; zoo is 't makkelijker met overstappen. . . . Nu Vic," — ze pakte haar hand, en zoende 't wit ingevallen gezichtje — „góéje reis hoor, kindje; en hóúd je nou flink hè?" zei ze aandringend-vragend. „En voorzichtig — op straat — jaa, 't is daar zoo druk, en je kijkt zoo weinig uit — Zul je er asjeblieft om denken; goed voor-

zichtig wezen, kindje? Heusch?" vroeg ze nadrukkelijk ín 't rondom stoom-gesis. . . .

„Uw kaartje dame?" kwam een conducteur, met iets ambtelijks in zijn stem.

Victorine gaf het; en nú in 't besef toch van weggaan, kwam 't gezichtje snel naar Ma's blanke, gevulde wang, en gaf haar en Annie een zoen. Ma's oogen werden vochtig. „Dag kleine Vic," zei ze nog eens en kuste haar innig en haastig — want de conducteur stond te wachten. Victorine stapte in, en het portier bonsde dicht. Daar zat ze achter het raampje, alleen in de coupé.

En Ma, die haar zoo doodsbleek en mager daar zag vóór 't roode fluweelbekleedsel, werd erg ongerust. Was 't toch niet onverantwoordelijk, dat ze dat kind, zóó, alleen maar liet trekken. Zou ze. . . .

Maar de conducteur floot, en met een heel beklemd hart knikte Ma nog eens, en nóg eens haar innig toe. . . . En Victorine glimlachte eventjes terug.

De trein vertrok.

Toen de trein begon te rijden, had Victorine besef, dat ze nu wilde overdenken, waar ze heen ging . . . wat ze doen moest . . . hoe dat nu alles was. . . . „Brussel" dacht ze dof; en ze *zei* 't: „Brussel" — maar 't was een klank zonder beteekenis. Bot keek ze voor zich; en naar buiten. . . . In alles was een zonderlinge strakheid en onwezenlijkheid: de boomen, de vreemd-lichte blijde weiden, de blank-glanzende koeien en de zondoortintelde blauwe lucht. — En toen haar oogen, moe, zich sloten, was die sterke spanning ook in haar hoofd, — alsof daar een leege schemerige zolder lag, die dof-houtig dreunde van 't rhythmisch, ver-àf druischen van den trein — een trillende vloer, die den voor- en achterwand van haar hoofd al maar verder uit elkaar duwde. . . . Zoo bleef ze maar zitten, met de oogen dicht, nog half-bewust soms luisterend naar 't telkens weer even hout-gedeun. . . . De trein remde, en stond stil voor een klein stationnetje. Den naam zei ze zachtjes vóór zich, bevreemd dat ze dien nog bedenken kon. Ze zag de koude heldere herfstzon op den zijkant van 't gebouwtje lichten. . . . Vreemd-wankel was die heele wereld buiten, als een tooneeldecoratief, dat zoo weer kon wèggaan. . . . Het gaf een licht, een open gevoel in haar hoofd, als ze probeerde er over te denken — alsof het een leege ruimte was, open, waar haar gedachten uit wegzwierden, onvatbaar. . . . Ze sloot weer de oogen — en bleef gedachteloos zitten. De trein ging verder. Even wou ze bedenken: aanstonds blijven in dien trein . . . of overstappen. . . . Maar haar gedachten verijlden weer naar alle kanten. . . . Ze zou wel zien, vónd ze. . . .

Weer remde de trein. Zwolle. Ze keek op: vlak voor haar aanschuivend het groote grijze station. Nu opstaan — het valiesje — uitstappen. — Vanzelf, werktuigelijk ging het alles — en zóó, als een gedachteloos ding, zag ze, één oogenblik, daar haar lichaam loopen met de mee-gaande menschen. — Naar 't derde perron. Daar stond de trein klaar. Er was een bordje R o t t e r d a m. Ja. Daar instappen.

Toen zij zat, trokken haar oogen weer dicht. Er kwamen meer menschen — zij voelde ze langs zich schuiven, maar bleef, de strakke gloeiende oogleden stijf gesloten, zitten in haar hoekje. Een conducteur vroeg de kaartjes met een vreemde verre stem. . . . Even moesten de oogen nu wel open, en ze zag het voorbijgaand geleef in den Octoberdag. . . . 't Portier sloeg dicht — er kwam zwaar een drukkende verdooving op haar, en, met het hoofd achterover op 't rugkussen viel ze in slaap. . . .

Toen ze weer wakker werd, was voor haar half-open oogen de oudkleurige omgeving van het Utrechtsche station; en menschfiguurtjes dwarrelden. . . . Een donkere gedaante stapte uit, langs haar. . . . Er waren lichte kinderstemmen. . . . Toen soesde zeweer weg. . . .

Klare morgenlucht woei haar in 't gezicht, toen ze weer ontwaakte. De coupé stond open, en was leeg. Juist kwam er een conducteur voorbij. „Allen uitstappen," riep hij, toen hij haar zag zitten, en Victorine stond op. Op het al leeg geworden perron zocht ze den uitgang, en weldra liep ze, mat door haar geheele lichaam, in de popelende tintelende zonneschijn langs de kleurenblijde Maaskade. Maar al dat zonnig leven stond buiten haar, om haar heen — branderig-

warm, en soezerig in 't hoofd, zag ze het frissche waterleven en den strakblauw-welvenden hemel en de klare stad aan den overkant, met ervóór 't gespriet van masten in de zonlucht en tikjes bewegend wimpelrood, en hoorde ze 't koud geklink van hamers op ijzeren bouten. Nu en dan kwam vlak langs haar een sleeperskar, laag, langzaam, en met veel hotslawaai, maar het lawaai was haar loom van klank en vreemdloom uitwijkend, als was 't niet nét-op-tijd, zag ze op de bok den hotsenden voerman in zijn helderbezond blauwe kiel, die bewoog in den frisschen wind. Maar alles was onwezenlijk als een visioen, al voelde ze wel de frischte, die plaste om haar verreisd gezicht.... Ze ging langs de teerkleurige en woelige Geldersche Kade, en kwam aan het Beursstation. Onder het opklimmen van de trappen kwam in haar even-verhelderd hoofd de gedachte, dat Ma vanmorgen zoo gezegd had, dat ze daar wat eten moest; en in de Restauratiezaal bestelde ze iets, en begon het op te eten in het plotse gevoel van honger; maar vóór het op was, stond het haar tegen. Achter het bordje met de twee reepjes brood bleef ze zitten, de oogen gedachteloos op een reclameplaat aan den overkant-muur. Er was niemand in de holle zaal met den verveloozen vloer en de kilglimmende tafeltjes, waar het wee-muf rook naar uitgedoofde eindjes sigaar en tabaksdamp. Van-achter het buffet klonk het klikkend geluid van kopjes- en lepeltjes-omwasschen. Soms liep even een kellner over den houten vloer, of klonk 't verre geluid van een trambel of een zwak geroes uit de drukke stad beneden. Het station zelf lag doodstil in den middag.

Maar langzamerhand kwamen er meer menschen; de zware houten klapdeur kreunde telkens weer open, en veel vreemde lieden voelde ze nu om zich heen praten en bewegen. Tot een glazen buitendeur openging; aanzwellend stoomgeraas en de doffe dreuning van binnenstoomenden trein drong in de kamer; en hard een portiersstem: „IJselmonde, Barendrecht... én Antwerpen," hoorde ze. En werktuiglijk gehoorzamend stond ze op en ging mee in den vreemdendrom door den nauwen doorgang waar de kaartjes geknipt werden; en stapte in den coupé vóór haar.

Er was maar éen plaatsje nog open; in 't midden van de éene bank. Zoo in de kleine tusschenruimte recht overeind zittende, voelde ze pas de doodmoeheid van haar lichaam. Haar oogen trokken ook weer dicht, en ze poogde wat te rusten, achteroverleunend, maar benauwd zat zij tusschen twee breede heeren. Rondom was druk gepraat van mannestemmen; ze had bij het instappen er niet op gelet, dat het een coupé vol heeren was; en 't kon haar ook niet schelen.... Flauw klonk het druk spreekgeroes — een verpletterende moeheid drukte haar leden, een pijn-doende afmatting, die de spieren rekte in foltering. Zoo zonk ze weer, half zittend, half leunend, in haar verdooving, en al-door was lám-hamerend het dreinend gedeun van den boemeltrein onder en om haar, en de opdringende ellebogen opzij. Overal stopte de trein; telkens was het weer de vermoeiende schokking van 't remmen....

Na een lange poos kwam er wat verruiming; haar armen werden vrij, en even bewoog ze, met gesloten oogen, haar lichaam in een wat gemakkelijker houding. Toen sloeg ze de oogen op. Midden in de coupé stond een heer zijn jas aan te trekken. Haar blik viel ook even naar buiten, en inéens, met een schok, was ze vreemd-wild wakker. Wónderlijk helder zag ze daar de lage lichte tuintjes en vaarten en witte brugjes van bij-Dordrecht, laag onder de wijde glans-lachende zonnelucht. Een man trok een schuit door 't stille gladde vaartje, en alles, alles was verheerlijkt als een hemelwei in 't glorieuze tintelende licht. Zóó, p r e c i e s z ó ó als toen met hem op haar huwelijksreis.... Nú leek het een betoovering — met strakke oogen en ontzetten halfopen mond staarde ze naar het satanisch visioen.... Het trilde voor haar als een ijl panorama-doek.... Wèg was het... de trein remde, en daar stond het schaduwig net station van Dordrecht; een lange schoon-gewasschen steenen-muur met wit-stijf gegordijnde deuren. Alleen bleef in haar hoofd het huiverig-onwezenlijk gevoel, strak in even-beving.

Zoo bleef ze verbijsterd zitten, nog lang

nadat de trein weer uit het station was, nu een poos versuft, zonder bewust-zijn zittend; dan bij vlagen al hélderder in het verleden, als vastgehouden in een wonder-lichten droom. Met een zonderling behagen gaf zij er zich aan over: Nu was het, ja, 't wás wél zoo licht weer — zoo goed — o, nu reed ze weer over die lange lange spoorbrug, en zág het groote wijde watervlak met zon-zilveren glansplekken. Wat was het licht en teederkleurig. — — Zie, zie, 't eindhuisje van de brug, en de oude man er bij — ja, diezelfde man nog — Het was als steeg de gékke lichtheid duizelig dóór haar schedel op — en even moest ze de oogen sluiten.... En zonder dat ze 't voelde of wist, kwam weer de verdooving een tijdlang over haar.... Maar o! daar was 't weer — ja, ja: L a g e Z w a l u w e op 't oude stationsbord — die áárdige naam — O het ijl genot, het hel genot, het leefde nu licht in haar hoofd — laat het levendig, láat het blijven!...

Nu de ruige bruine hei... dat boschje, ja — ze dacht wéér: is dit nu al België, 't vreemde land, 't gele land van den atlas? En ze vroeg het weer aan Hém: „Is dat nu al België?" O! en Hij antwoordde zoo zacht lachend.... En toen boog zijn lief gezicht vlak-bij naar haar toe, dat zacht-glanzend blank gezicht met den snor, zoo liefdevol — en zij, zalig glimlachend wachtte zijn kus....

Een harde cynische lach knarste — ze kromp ineen... kwam langzaam tot zichzelve. O, 't was maar één van de heeren, die op op de bank aan den overkant zachtjes zaten te praten... en wreed ontnuchterd zag ze de werkelijkheid, de troosteloos verlaten wereld weer....

Maar alle slaap was uit haar geweken; klaar wakker en stervens-moe bleef ze zitten uitzien.... Wat duizelde 't, wat glitterde 't in haar hoofd; — — of er kralen door vlogen in bliksem-geglinster. — — Ze sloot de oogen. — 't Werd een zwaar-wild spoken in haar hersens — óp en neer, óp en neer, met het dreunrhythme van den trein mee. — 't Werd duidelijker zichtbaar, wat daar bonsde in haar donker hoofd — — o! 't was zijn gezicht, zijn blank gezicht met den liefdelach.... Maar ineens puilden de oogen op, en de mond ging open — — en o God! in ijzige ontzetting zag ze 't: bloed, bloed stroomde óm alles, en de puiloogen smeekten, van 't bloed roodig beloopen — — aldoor gudste het door, rhythmisch-dreunend, en 't werd al donkerder, 't bloed, — of 't stolde tot sidderend geronnen waden, — — — zijn smeek-oogen zagen er nog éven door....

Toen voelde ze niets meer.

„Pour Bruxelles changer!" riep de conducteur. Ze ontwaakte huiverig. Dit was dan het vreemde land, en de menschen van vreemde taal. Haastig werd ze naar een gereedstaanden trein gejacht. De portieren klepten weer dicht, en voort ging het weer, met stijgende snelheid. Eerst een poos door de stad. De huizenrijen werden al donkere silhouetten in het verbleekende licht. De stoomfluit van de locomotief gilde woest; de slingerende trein werd wild meegesleept. Aan den roerloozen hemel was nog een streping van roode vegen, breed uit-veerende. Daaronder lag het schemerige onbekende land, waarover de nacht daalde.

Dit was het laatste wat ze zag. Toen viel ze in slaap.

III.

Het schokkend rijden over klinkende wissels deed haar ontwaken. Aan beide kanten van een breed zwart emplacement, waar de trein midden-over reed, was de joelende lichtzee van een groote stad. Lange guirlandelijnen van lichten, rissen eenzelvig-blijde lantarens zag ze onder de nog vaalblauwige lucht, en het zacht-gulden glanzen van een rij dichtbije, warm-verlichte ramen. Op het emplacement de groene en roode seinlichten, huiverende schijnsels werpend op de rails, die even daar opglommen uit den zwarten bodem van 't vreemde land. En nu klaarder wakker, zag ze in den duister een trein rangeeren; een locomotief langzaam met fel gesis te voorschijn rijden uit een zwartgerookt gebouw — voelde ze zich naderen tot een vreemde metropool, — en daar zou ze wonen.... De koude wind vanover de donkere wereldstad woei door 't halfopen raampje binnen bij 't wendend wisselschokken. 't Was

alles zoo vreemd — en in een lichte verwondering dacht ze: was zij in déze stad met Hém geweest?

Maar de trein remde; lantarens schoven aan langs het coupéraam — ze was aan 't eind van de reis.

Victorine pakte haar bagage bijeen, en stapte uit. Ze zag nu, dat de trein buiten het eigenlijke station stond, vóór haar lag dat met zijn mat-verlichte bogen, in de dreigende zwartheid rondom. Daarheen was de trek van de donkere menschjes, die met haar uit den trein kwamen. Met haar koffertje en paraplui in de hand liep ze met hen mee. Was dít nu Brussel — waar ze samen waren aangekomen, dien Aprilmiddag? Ze herkende niets. Bruxelles-Nord stond daar een bord. — O, 't was dus een ander station. Dit was álles vreemd.

Ze kwam onder de groote overkapping, in 't schaars-verlichte. Langs den bleek beschenen muur liep ze van het kolossale gebouw, dat omhoog te loor ging in de donkerte. Een deel van de menschen verspreidden zich als zwarte vereenzaamde figuurtjes over de duistere perrons, waar hier en daar een stil brandende lantaarn wat schijnsel wierp; de meesten echter gingen naar den Uitgang. Hen volgende kwam Victorine in eene wijdwelvige vestibule, vol avondschaduwen. Daar werd haar retourhelftje afgebogen; en na door de glazen deur te zijn gegaan, stond ze er, midden in de onmetelijke stad. Op de stoep, voor 't station, was het rustig wachten van drentelende commissionairs en een paar pratende koetsiers, een donkere kalme strook, afgezoomd door een rij fiacres. Daarvóór schoot het alles door elkaar; één bewegende massa, beangstigend druk onder de lichtbibberingen der koud-witte booglampen: fietsen, snelle rijtuigen, en de gier-gonzende electrotrams met luid geklingel en aandreigende roode en gele lichten. Ertusschen-door vlugge heeren met zwierigen stap. — — Met het kolossale station achter haar stond ze met het koffertje in de hand vóór het opglimmend, stil-vijandig gedwarrel, waar ze in moest. Er kwamen al witkielen, commissionairs op haar toe; boden hun diensten aan in een ratelend Fransch, met drukke mimiek; hunne gezichten vlak bij het hare — beangstigend, — of ze onder een volk van wilden was. — „Non, non," herhaalde ze schichtig; maar bleef doelloos nog even staan.

De strokende avondwind bracht haar tot zichzelve. Ze voelde nu de nieuwsgierige oogen van de wachtend-slenterende bestellers op zich gericht. En in een opklaring stond haar nu ineens weer helder voor oogen, wat ze doen wilde; wat ze al dadelijk had bedacht, toen Ma van Brussel sprak: ze zou niet gaan naar het hôtel dat Oom Hendrik had opgegeven, maar naar hún hôtelletje, het kleine eenvoudige hôtelletje van de huwelijksreis. En plotseling weer zichzelf meester, liep ze naar het naastbije rijtuig. „Rue du Musée" zei ze tot den koetsier.

Daar ging het nu door de avondstraten. Vaag voelde Victorine het licht en 't gewarrel waar ze snel doorheen ratelde. Eén gedachte maar had ze: een vlijmend-heimweeïge, een zalig-folterende gedachte: dat kleine hôtel; die kamer. . . . Maar bij dat terug-denken, begon ze vanzelf ook wat meer op haar omgeving te letten. Ze zag nu, dat ze reed over een heel breede straat, met aan den eenen kant, schaars verlicht, groote gebouwen, meest gesloten. Aan de andere zijde waren boomen achter een groot hek — donker; zeker een park. Maar nu was dat park uit, er lag een breed plein aan dien kant, stil en duister, waarover een electrische tram aanlichtte. En dat plein voorbij, was ze plotseling op een hellichte drukke plaats, vól koper-bellende trams, vertrekkende en wachtende. In 't midden een groot donker standbeeld voetstuk. Nu weer een zwenking rechts — tusschen een paar zuilen door; en ze was weer in de schemerige stilte. . . . Het rijtuig stond stil. De koetsier klauterde van de bok. „C'est ici, Madame. — Rue du Musée."

Victorine stapte uit en betaalde. Ze nam haar koffertje in de hand, en keek rond. Stille hooge huizen met licht voor de ramen. 't Leken wel allemaal café's of hôtels. Hulpeloos keek ze rond in de zwijgende vreemde straat. Waar moest ze nu wezen. De koetsier was al weggereden. Had ze hem toch maar den naam van 't hôtel opgegeven. . . . Hij was toch een vréémde, wist niets van haar. . . .

Ze liep een eindje door; en daar stond het: H ô t e l d u M u s é e. Ze herkende 't heelemaal niet: geen marquises, geen stoeltjes buiten — maar natuurlijk: 't was nu winter. Toch was het een ontnuchtering, dat [n i e t s herkennen. Aarzelend schelde ze aan de Hôtel-ingang.

Na een oogenblik kwam achter de glazen deur een vrouw aan, een breed mensch, met ros slordig haar en een grof gezicht, in katoenmeidebont zonder schort. Victorine kende haar niet. 't Was niet de propriétaire van vroeger. Ze deed de deur open, en keek de late bezoekster onaangenaam-onderzoekend aan.

„Madame" — stamelde Victorine, ineens bedenkend dat ze Fransch moest spreken tegen deze vrouw, — „avez-vous une chambre pour moi, cette nuit?"

„Oui, madame", was 't antwoord met onverwacht-gracieuze stembuiging. »Veuillez entrer, madame? Donnez-moi vos bagages, s'il vous plaît" — en met zwierige behendigheid greep ze 't koffertje, en ging elegant-bedrijvig Victorine vóor.

In spanning volgde die. — Niets viel haar op als bekend — maar ze w i s t toch, dat ze hier toen samen waren gekomen, toen, in het vól besef van hun geluk — híer hadden ze geloopen, in deze gang. Ze keek bevreemd naar de muren, wit belicht door 't gas, zocht iets van herinnering... toch met schuwe oogen.... Maar de muren stonden vreemd en koud, stil gehuld in schemeringen.

„Madame désire voir sa chambre d'abord?" vroeg de vrouw, zich omkeerend. Ze had toch geen ongúnstig gezicht, dacht Victorine — grof alleen....

„Oui."

De kamer!... Ze wilde vragen... om dezelfde kamer..., maar ze durfde niet — kon 't niet... En toch moest het....

De vrouw-met-het-koffertje ging haar vóor, een schemerige trap op.... Boven zou ze het zeggen, dacht ze, en drukte de pijnlijk trillende lippen op elkaar in vasten wil. — Ja, dat was nog dezelfde zeilen traplooper, met donkerroode blaadjes op den rand — waar ze 's morgens samen over liepen naar beneden, hij voor haar uit.... En op de overloop zag ze in den schemer een grooten spiegel weer, met dof vergulden rand; en een palm er-vóór. Even verscheen dat in het schijnsel van 't gaslampje op de duistere gang — flauw belicht doemde het roerloos uit den donker op.

Victorine voelde haar hart sneller slaan — nú moest ze 't zeggen.... Daar draaide de vrouw vóor-haar de deur open van een kamer in de gang. — „Attendez un moment madame — je vais allumer la bougie" — en ze dribbelde naar binnen.

De kaars lichtte aan, en Victorine kwam nader. Neen, dit was niet dezelfde kamer. — Anders van ligging ook. — 't Moest aan het einde van een gang wezen.

En plots, hóe moeilijk ook, zei ze 't: 't was, of het hémzelf gold, — zou ze zich door lafheid laten weerhouden, om naar iets-van-Hém te gaan —: „Ik ben hier vroeger eens geweest", begon ze, met haast vijandige resoluutheid — en zich bedenkend: „J'ai...."

„Awèl, awel", riep de patronne uit — ikik kan bel Vloamsch klappen ook! Zeg gai 't moar Vloamsch!"

„O", zei ze — en wat minder moeilijk werd het nu — ik ben hier eens geweest — op een kamer aan de straat, en — en daar was gas — geloof ik," zei ze hulpeloos.... D i e z é l f d e kamer wou ik wel graag hebben. — Als 't kan" — En ineens schokte de beklemmende gedachte in haar op: als er al een ander die kamer had....

„Ah bel jao — très bien, Madame. — Ge mient nummer twoalve! D'r es bagages van 'n meniere, moar die 'n es d'r zelf nog nie geweest. Hij komt van den oavend. — Moar hij kan ook wel op 'n andere kamer, ah bah já! zulle. D'r es ploatse genoeg in dezen seizoen." En ijverig-bereidwillig schommelde ze aan Victorine voorbij, de deur weer uit — en Victorine volgde door de halfduistere gang, waarvan de wanden gehuld waren in een vreemd waas van schemer.... Aan den drempel van de eind-deur bleef ze wachten in heilige ontroering.

De vrouw stak het gas aan. Het melkglazen ballonnetje wierp zijn koud licht over 't vertrek. En met bevenden schroom waagde Victorine het, rond te zien....

Een lichte bevreemding kwam over haar.

Was dat nu die kamer? Haar schuwe blik, die met angstige haast langs alles gleed, werd aandachtiger.... Ja, nu zag ze toch iets bekends...: de fauteuil, die kleurig bekleede — die herkende ze nu — ja... dáár zat hij dan te wachten tot zij klaar was om mee naar beneden te gaan 's morgens.... Haar lippen trilden.... En tegen den muur, dáár, hun bed....

Pijnlijk-zenuwachtig speurde ze verder... neen, niets meer. — Een waschtafel, — voor het raam nog een één-persoons ledikant onder een helwitte sprei....

Die leege stoel, en dat bed, dat was alleen de herinnering....

Met een blaker in de hand stond de vrouw te wachten. Victorine knipte haar valies open.

„Ha, ge wilt deze kamer? Ze es schoone niewoar, partekelier schoone — en dan 't uitzicht te morgens. Da' roam geeft op 't gerskampke voor de Bibliotheek. Ge moet 't zien!"

Victorine knikte, verlangend, dat ze heen zou gaan; zei, dat ze moe was, érg moe van de reis. Ze wou maar dadelijk naar bed. „Awel awel; madame ziet er ook zeere geëxtenueerd uit." — Wou Madame nog nie' wa' eten? Nie'? Morgen vroeg wekken? Nie'? Dan den goe'nacht, madame.... En met een sierlijken buiggroet wendde ze zich naar de deur en ging heen.

In een pijnlijk star willen: dáár nu nog éens te liggen, ontkleedde Victorine zich haastig en draaide het licht uit. Toen, báng in de plots verduisterde mysteriekamer, legde ze zich te bed.

Ze was héél wakker. Een flauw licht waasde door 't vertrek vol duisternis. De twee lancastergordijnen boven het maanwitte bed vlakover waren groote bleeke plekken. Even trilde de lichtglans erop, als de wind de lantarenvlam buiten bewoog. En daar in den donker, naast de waschtafel, schemerde de stoel. Een schaduwing van buiten vaagde op 't gordijn erboven, op en neer, op en neer. Het was doodstil....

't Werd doezelig in haar hoofd — het pijnlijke zonk weg. Over haar kwam een vreemd behagen... veilige warmte.... O... een koesterend geluk... zacht tintelend geluk was daar bedwelmend... het streelde om haar, liefdevol... o het zoet... omvangen... van Zijn armen.... Een glimlach gleed zalig over 't uitgeteerd gezichtje.... O die zachte lieve Wim... nu was het weer goed... alles weer vreemd-heerlijk goed... ja tegen hem aanvlijen, heelemaal... het hoofd aan zijn warme borst.... En ineens — een heete liefdesverrukking, een woest gloeien laaide in haar op. Onstuimig preste haar lichaam vooruit, duwden de lippen naar voren, en met een diep-ademenden zucht sloegen haar armen wild pakkend om hem....

O!...

Met een dierlijken gil vloog ze overeind — smeet de dekens neer in afgrijselijken schrik. Wilde ontzetting strakte uit de krankzinnige angst-oogen, uit het mager-witte gezicht met de fladderende haren....

Een ijzig lijk had ze in haar armen gevoeld....

De doodskou voelde ze tegen haar buik nog, tegen haar beenen — ze rukte het dek af, sidderde ineen, — sperde dan de holle oogen, rekte den mageren hals, — keek, kéék dol-angstig in alle hoeken van de kamer.... O — en áchter haar!... ze smeet het angstdoorkrampte hoofd om — vóelde aan den wand.... Er was niets dan vreemde duisterte.... En toch, het loerde — het leefde — het naderde al-om.... Ze greep de dekens naast haar.... De adem hokte in haar keel. — Dáár — vlak-over — in de kamer: een graf — een sneeuwgraf in den maneglans — het bewóóg....

De armen stokten langs haar neer. — Er bibberden spokige glansen — het sneeuwdek bewoog.... Toen fluisterde ze: „Wim... kom maar bij me... ik ben niet bang meer... als jij het bent... BÉN jij het?... Roerloos wachtte ze.... Toen weer de fluisterstem anstiger smeekend: Wim... ik wacht zoo op je....

Daar wakkelde de lantarenschijn over het bed — verlichtte de nopjes van de sprei. Een rijtuig rommelde in de verte....

Ze kwam tot zichzelve — de angst-aanjaging der kamerdingen zonk weg — stom en roerloos en eenzelvig stonden ze daar weer. De koortsige sperring in haar oogen kalmeerde — ze durfde haar lichaam te bewegen; veegde het kille zweet weg, dat ze op haar voorhoofd voelde, en dwong zich, neer te gaan liggen,

de oogen te sluiten. Zoo bleef ze een poos gedachteloos, en dommelde in.

Onrustig werd ze wakker. De stille kamer stond bleek-doorglansd in den nuchteren dag, die zeefde door de gelige gordijnplekken.

In haar borst preste een benauwing. — Ze keek rond, naar de meubelen, star in 't vreemd-nuchter licht — de meubelen, die haar toch wel bekend wisten.... Wat een ziekelijk wee gevoel.... Ging ze ziek-zijn — in deze kamer ziek-zijn?... Stil achterover liggend bedacht ze 't... och, hier of ergens anders.... 't Weeë gevoel rees; en ineens een onpasselijkheid, die opschoot naar haar keel.... Zoo weinig mogelijk bewegend tastte ze onder 't kussen naar den zakdoek; drukte dien vóor den mond.... 't Was al voorbij.... Gewoon wat misselijkheid... daar scheutte het weer op... en in al haar lusteloósheid moest ze toch even denken:... vreemd... ze had toch niets gegeten... ze had nooit last van zoo-iets... nóóit... alleen, ja, toen... verleden jaar. De pijnlijke herinnering aan het heerlijke hopen dier dagen weede door haar hoofd.... Daar was het weer....

En terwijl ze 't hoofd bukte, ineens, flitste 't vermoeden — bijna niet-gedurfd... neen, dat kón niet — Zij was nu alléén voortaan, met haar herinnering, het bleeke leven — zoo bleef het nu al-tijd immers.... Maar toch... áls 't eens.,. 't kón toch.... Een diepe aandoenlijkheid welde in haar, als een sidderende jubel vol tranen... een kindje!... En in een vast geloof: dat was een wonder-liefdedaad van God, — vouwde ze de handen. Maar twijfel sloop aan — 't kón niet, nú nog zóó'n zacht geluk — en schuw zat ze overeind te denken: nee, nee — 't zou wel niet, 't zou wel niet.... Maar, o God! — áls 't toch eens zoo was — zij met een kindje van Wim... zóu dat zachte wonder gebeuren, — wezenlijk?... Weer vouwde ze hartstochtelijk de handen, en in haar vochtige oogen lichtte een wonderzachte geluksglans — Maar — maar.... Ze dorst zich nog niet overgeven — zou 't niet wéér een nieuwe pijniging zijn, een valsche hoop? Ze wilde zich herinneren, nagaan of 't kon — maar vergeefs boorden haar gedachten in de donkerte der laatste weken... ze wist niets — al haar denken was aan Hem geweest, al-door... en loom-angstig marden haar trage gedachten — bang, dat ze iets zou weten dat haar teere hoop vernielen kon.... 't Was alles zoo traag in haar.... Als het, áls het... o God! Dan!... Maar 't was t e héérlijk, de Troost, het kind-van-Hem, het kind van God gegeven....

Maar nu wilde ze toch weten — ja — een dokter vragen — Maar als die eens zei van niet, dacht ze stroef-angstig.... Neen — ze moest maar wachten — vandaag nog niet gaan.... Neen, vandaag maar niet.... O, als 't zoo was... nu wou ze 't dan eens indenken... als God 't haar gaf — hoe zou ze ervoor leven, hoe zou ze 't koesteren als een heiligdom, en elken dag danken, voor dát Gelúk... ze zou....

In haar ontroering kwam ze overeind, het bed uit.... Als 't zoo was... maar de vreemde onwezenlijkheid was als een verstarring om haar denken.... Met schroom ging ze zitten in den stoel, als op zijn schoot, en haar oogen, waarin de wilskracht groeide, staarden op den grond. — Toen vouwde ze weer de handen; en met een wanhopig-dringende smeeking bad ze overluid: „O God! geef het!"

Ze stond op, en de vreemde beradenheid bleef in haar oogen. Langzaam kleedde ze zich, — het moest dan komen, het fatale weten, maar ze zou 't niet verhaasten. —

Daarna ging ze naar beneden.

Voor het buffet stond de patronne, nog slordiger dan den vorigen avond, druk-gebarig redeneerend tegen een kellner. Victorine ging op haar toe, aarzelend — toch. Nu stond ze voor haar, en móest wel iets zeggen: vroeg haperend, waar een dokter woonde. En in haar hoofd kwam weer de starre beradenheid, als een fatalisme — van plotse angstvlaagjes doorvleugd....

„Ocherm'—es Madame nie' gezond?" D'r was 'nen goên docteur in de buurte, oh! 'nen zeer gerenommeerden docteur, monsieur Durelle, in de Rue de la Régence — en, bedrijvig naar de deur loopend, daor — omme dien hoek," wees ze — „là-bas!" Zou ze hem niet hier doen roepen, bij Madame?

„Neen, ik ga er maar zelf heen," ant-

woordde Victorine schuw, en met een verlegen-vluggen knik liep ze snel nàar de deur, die Madame haastig voor haar opende. —

Zoo liep ze over het frischkleurig morgengewemel van de Place Royale.... Er was de slaperige frischte van een groote stad in den ochtend. — Zou ze maar niet teruggaan? Even stond ze stil. Morgenzon-beglansde trams reden af en aan — een duf-kleurige fiaker hobbelde remmend opzij-af.... Zou ze 't maar niet uitstellen? — Eerst eens rondloopen, later.... Maar áls 't toch eens wáár was.... „O God!" fluisterde ze in haar nietig gevoel van hulpeloosheid.... Het bezige onverschillige wereldleven ging langs haar heen... en langzaam ging ze mee, verder. Het móest dan maar, in godsnaam. En met een wanhopige vastbeslotenheid stapte ze door, snel, wou niet meer beraden. — Maar bij elken stap was 't, of iets haar beenen moeilijk tegenhield, — of ze een waarschuwing voelde in den wind om haar hoofd....

Toen ze ineens de koperen plaat zag, met de keurige lettertjes Dr. D u r e l l e, schelde ze dadelijk, als in een tarten van zichzelf.

Nu moest het noodlot komen. Een vreemde kalmte gaf haar die gedachte.

Een net dienstmeisje liet haar in een stemmig-schemerig salon. Daar wachtte ze; in een vreemde stilte, die nu in die zwijgende kamer ineens om haar was, als in een eensklaps stilstaanden avondtrein vol zwijgende menschen. — Ze zag met bevreemden blik langs de statige pluche overgordijnen, dónker blauw in den schemer en langs de dwarse koperen roedjes met fijn kanten vitrage, waar de menschen op straat langsheen stapten.

Daar ging een zwaar geportièrede suitedeur langzaam open, en bedaard ze weer sluitend achter zich kwam een jonge man uit de duisterte naar haar toe. Ze stond even op, en met een zweempje van fatterigheid in zijn correcte bewegingen maakte hij zwijgend een lichte buiging; ging geruischloos loopend over het dikke tapijt achter haar om naar 't raam, en trok kalm-krachtig de overgordijnen wat open. Toen plaatste hij zich met vragend gelaat vlak tegenover haar.

Dit was het oogenblik. En terwijl ze voor zich zag de ontzettende leegte, de stroeve eentonigheid, die zij straks wellicht haar toekomst weten zou, zei ze 't, en keek hem aan, als in een verte ziende schimmig 't blank gelaat, en de zwarte snor ervóor.

Hij deed, met de gewoonte-belangstelling op zijn gezicht een paar vragen. Toen moest ze zich ontkleeden. De dokter verzocht haar mee te gaan naar zijn spreekkamer, maar ze hoorde 't niet. Ze begon werktuiglijk, in een strakke langzaamheid haar japon los te maken, zonder eraan te denken, dat ze voor de raam stond, dat de voorbijgangers haar konden ziend. — Bevreemd wenkte hij haar nu, wat meer achter in de kamer, bij hem te komen, en draaide den sleutel om. Zakelijk keek, voelde hij, en gedwee stond zij erbij. Toen richtte hij zich op, en met oogen vol vórschen den angst stond zij, naakt, in zijn gelaat te staren.

Hij zei, dat haar verwachting gegrond was.

Onder het bukkend aankleeden dácht ze 't, het jonge vrouwtje, dat het nu wezenlijk zoo was... maar vátten kón ze het nog niet.... Bedaard hoorde ze naar de raadgevingen van den dokter: ze mocht vooral niet reizen de eerste maand — en nog meer — en veel wandelen.... Gereed met kleeden luisterde ze naar hem, klaar-staande om weg te gaan; en ten teeken van attentie zag ze nu en dan even naar zijn bedaard keurig-verzorgd gezicht op met haar geduldige, zacht-ontroerde oogen. —

De zware deftige deur viel geruischloos achter haar dicht. Ze stond weer op straat, in de wijde Rue de la Régence. Om haar voelde ze de teer belichte morgenstemming, de zon even glanzend door de blinkende ochtendwazen als een glimlach op een betraand gelaat. Ver blauwde de schoone verrijzing van het harmonisch-veellijnig Palais de Justice.

Maar zij wilde alléén zijn; en in die kamer, die kamer van hun huwelijk; — al wat zij nog had van hém.... Snel liep ze voort, en haar nog weg-gehouden gedachten braken jubelend te voorschijn: Een kindje van Hém... om voor te zorgen... zoo'n klein lévend kindje, dat je altijd bij je had, om voor te leven en te werken.... Met een extaze-lach liep zij langs het gewoel, terwijl de tranen over haar

wangen rolden. O, welk een wonder licht viel er op haar leven, nu uit de vreemde gewesten van God en van den dood dit kindje in haar was neergedaald.

En opziende in de waas-blinkende lucht, was 't haar, of zij God's glimlach zag, die troostte met oneindige teederheid. Toen voelde ze de heete tranen van dankbaarheid wellen in haar oogen, en met gebogen hoofd liep ze sneller door langs den huizenkant, een klein bleek vrouwtje in de bewegende wereld, met een hart bonzend van een nieuw en schreiensschoon geluk....

De kamer stond nog in het vreemd-gelig licht der toe-gordijnen; 't bed onafgehaald, de gebruikte waschtafel, de snel afgeworpen nachtjapon ... Op Zijn stoel ging ze zitten — en 't was als een heilige gemeenschap met een reiner wereld, waar hij nu in leefde, haar wachtend. Een wondere verheldering glansde in haar hart: niet meer was de dood een afgrijselijke donkerte, maar een schoon-weemoedige scheiding-voor-een-poos — een gaan van éen naar lichter rijk. En ze zag hoe de zachte glans van dat rijk viel over haar leven en dat van het kindje.

Een vreemde, hoog-heerlijke rust kwam over haar, al schokten door haar hart nog bedwelmende ontroeringsvlagen. Ze vouwde de handen, en niet gewoon aan dagelijksch bidden, begon ze maar te spreken, het bleeke vrouwtje, haar gedempte stem vol kinderlijke eerbiedigheid en liefde: „God, ik dank U voor dit kindje van Willem...." En met de handen gevouwen bleef ze zitten denken over al dat plotse wóndere geluk, dat komen ging — en over de onuitsprekelijke goedheid van God, die dit wónder had gegeven.... Voór haar lag nu haar leven niet meer als een bleeke, beklemmende eentonigheid, maar als een stil-gelaten-zijn in teederen schijn, als leefde ze in een hoogommuurden schemertuin, waar in 't weemoedig-zachte licht een troostend blank bloeisel schimde op den avendwind....

Gestommel op de gang riep haar terug in het dagelijksch doen. Bevreemd-even zag ze rond — Wat was er — wat kon ze doen nu aan haar nieuwe taak? En 't schoot haar te binnen: half elf moest ze bij de directrice van de batik-inrichting komen. 't Was nu half tien. Energiek stond ze op. Nu voor zich halen, wat ze wilde zeggen — ze moest haar bèst doen om die betrekking te krijgen. Wat was het adres? Het moest in den brief staan — ja, Rue Violette. Ze zou beneden den weg vragen. Zorgvuldig bekeek ze haar toilet, terwijl de wilskracht, door haar zacht-melancholische trekken heen scheen. Ze moest er nu netjes uitzien; zorgen, een goeden netten indruk te maken. — En héel beleefd zou ze zijn, en in élk geval de betrèkking aannemen, als ze hem krijgen kon.

Ze draaide de vervelooze deurknop om, en verliet de vreemd-belichte kamer om het leven in te gaan.

Naar de aanwijzing van den kellner liep ze de nauwe, steile Montagne de la Cour af. Haar effen oogen zagen nu weer rustig de stad om haar heen; de oude geveltjes, de blinkende uitstallingen der groote-stadswinkels. Langzaam trokken twee paarden een zware omnibus naar beneden, terwijl de lompe rem-plank voortdurend tegen de breede wielen schuurde. Victorine herinnerde zich hoe haar dit was opgevallen, toen ze 't samen voor het eerst zagen, in deze zelfde nauwe steile straat; maar dadelijk gleden haar gedachten nu over op de zachte toekomst en zag ze zich hier ook weer wandelen met dat kindje, midden door al de vreemde menschen met dat heel-eigene weer vlakbij haar.

Zoo dwaalde ze verder. Nu moest ze zeker wel zoowat links afslaan — een breede en rom-melige straat door — en ineens; de Grand' Place. Het was een herkenning, bijna een verrassing. De levendige lijningen, en het verguld van 't rijke Gildenhuis, de stand-beeldenrij op 't Hôtel de Ville, — de pittige opvallende geveltjes overal, stonden klaar in den zonnemorgen. Op het Plein drukte van koopwagens, karren, rijtuigen — toch nog een wijd open vlak — En stilstaande, kwam in haar herinnering die manenacht, toen ze, samen, zoekende naar hun hôtel, plotseling op dit wondere plein hadden gestaan — het plein, doodstil, en héel gedrenkt en doorwaasd van manelicht. Weer zag ze het fijn neer-zilveren van den droomigen glans, op al die

grijze Middeleeuwsche gebouwen; en, alleenig op 't leege wijde plein, voor het Stadhuis een wachtend rijtuigje, de kop van het paard als in slaap gebogen, 't hoofd van den koetsier met hoogen hoed, voorovergenegen leunend op de borst.... En 't maanlicht aldoor stil zijgend er om heen, over alles.... Als in een wonderwereld hadden ze toen samen daar gestaan, onder den machtigen indruk van 't leven der eeuwen; het leven, dat zij sámen altijd in schoone en blijde verscheidenheid om zich zouden zien, steunend op elkaar... O — en even snerpte weer de oude smart; maar troostend voelde ze weer in zich Zijn kind, dat zij nu zou brengen en leiden in 't wondere leven....

De directrice ontving Victorine in haar kantoor, en dadelijk voelde ze hier het zakelijke van haar nieuwe leven. Alles in de ruime kamer was helder en hygienisch en koud: een effen zeil op den vloer, waar elk stofje op zichtbaar was, de muur beschoten met smalle planken eikenhout, geel-glimmend vernist, met hier en daar een enkele versiering; een plaat, een kleedje, van streng moderne lijnen. En de directrice, een rijzige vrouw met regelmatig koel gezicht, met een grijze spaarzaam gegarneerde reformjapon, paste in 't milieu. Victorine werd bedaard-vriendelijk ontvangen; en onder het zakelijk spreken stond koelhelder het nieuw levensgevoel in haarhoofd: een alleene vrouw te zijn, die haar eigen weg ging door de wereld, plichten had en wat bescheiden rechten in ruil.... Met een enkel woord maakte de directrice melding van een schrijven van mijnheer Van Haemen; zie, dat ze haar geregeld werk kon geven te beginnen met de volgende maand. Het salaris dat zij noemde was klein — Victorine hoorde er vreemd van op; maar angstvallig zorgde ze dadelijk, daar niets van te laten blijken. „Het is een vast salaris", zei de dame na een korte pauze met onverschillige stem. „En het werk kan thuis verricht worden". Ze wachtte, zonder eenige belangstelling op 't gelaat, Victorine's antwoord. Deze zei, blozend, dat ze gaarne de voorwaarden aannam. En na een paar korte afspraken, gaf de directrice haar met een hoofdknik haar afscheid. Met een lichte verwarring in 't hoofd door al dat streng-correcte, toch blij, ging Victorine heen.

Buiten was weer het onophoudelijk straatgedruisch en in een verlangen nu eens àl dat vreemde te overdenken, liep ze door, de straat uit. Daar ging een electrische tram. „Bois de la Cambre" stond erop. Vlak voor haar stond hij stil. En in een zonderlinge impulsie, van herinnering en verlangen naar een bosch, stapte ze mee in.

Onder het zachte geleidelijke voortsnellen over de wijde boulevards langs de deftige huizen in de morgenzon dacht ze niets.... Er was alleen rustgevoel en een vreemde koudklare nieuwheid. Voor haar oogen schoot het morgenleven van de Avenue Louise voorbij langs de groote spiegelruiten der snelle tram; een dogcart, het paard met hooge kniehef-fingen en belletjesgerinkel; een slager op de fiets; op 't middelpad een dame rustig loopend, met een klein hondje aan een koord. Een heer, die op een bank de courant las.... Alles in de Octoberzon. En in haar hoofd het nieuwe, lichte.... Bij den wijden ingang met de lage witte huizen opzij, stapte zij uit en ging dadelijk een eenzaam zijlaantje in. De blaren hadden nog den fijnen zacht-doorgloorden levensgloed van 't najaar. Zij liep zonder iemand tegen te komen een poosje door, en ging toen op een bank zitten. 't Was doodstil tusschen de zware eeuwenoude stammen; waaraan maar even de stervende zomerbladen ritselden, terwijl het eerbiedig-fluisterend boschgeruisch gedempt omzweefde. En nu, starende in 't gloedkleurig verschiet, zag ze 't kalm en helder, het nieuwe leven: zij, een alleene vrouw, die rustig haar werk deed in de groote wereld, elken dag — in een klein huisje levend in een stille buitenwijk voor dat kindje, haar alles, haar levende herinnering. En als in een gebed voelde ze concentreeren al haar krachten: een gelukkig mensch moest het worden.... Holland, het kleine stadje een mooie, verre heugenis....

Zoo zat ze een lange, lange poos. Toen stond ze op; er moest nu eerst aan Ma geschreven worden.

Januari 1906.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

VEERTIENDE HOOFDSTUK. (Vervolg).

Toen mevrouw Croes in de keuken kwam — de groote, laaggezolderde keuken, die in het onderhuis was, z'n licht ontving door een lantaarn op de binnenplaats — dadelijk toen ze binnenkwam, deftig-dikjes rechtop, de poezele handen in elkaar gevouwen, zag ze een vrouwengestalte, oudachtig en verflensd, in een vaalgrauwen omslagdoek, deemoedig gebogen, en zooveel mogelijk uit de-weg, ergens bij de glazenkast staan, en staren, de leerige lippen saamgenepen, en adem-snuivend door een mager-grooten neus

„Wél vrouwtje, wat mankeert er aan?", vroeg Emma met minzaam-deinend stemgeluid.

Het sjofele mensch keek geschrokken op, gaf niet dadelijk antwoord; ze blikte een paar malen peinzig-schuw heen en weer, door de bleeklichte keukenruimte, van 't breede, omkroesde mevrouwegezicht naar de hoofden-met-mutsen van Lina en Jans — die twee stonden, dicht bij elkaar, aan iets in den gootsteen te ploeter-werken, keken nu beiden om, tegelijk en snel, schoon kwasi strak onverschillig — maar dan begon ze, aarzelig-langzaam, en teemend van toon: „Ge-morgen mefrouw . . . och mefrouw . , . zou ik mefrouw niet 'n oogenblik alléén kennen spreken . . . och . . . astublief . . . ?"

„Hè? . . . O . . . zoo . . . mij alleen? . . .", herhaalde Emma, verbaasd.

Ze ontstelde een weinig; ze voelde haar hart in haar borst licht opkloppen plotsling; maar was dat gewoon in den laatsten tijd, gaf er niet veel acht op . . .

Wat had dat mensch? . . . Geheimzinnigheden? . . . Emma was zeer nieuwsgierig . . .

„O! . . . Ja zeker . . . dat kan wel", zei ze, wat trillig-verlegen en blozend even; dan, tegen de meiden: „Wat hebben jelie daar eigenlijk te doen, zeg? . . . Waarom ben je niet na' boven, Lina; . . . Toe, ga 'is gauw 'an je werk! . . . En jij, Jansje, loop nou dadelijk 'is even na die koperslager, hè . . . en vraag waar of onze ketel blijft . . . Zeg, dat ik er nou niet langer op kan wachten . . ."

„Ja mevrouw. . . o! . . . goed mevrouw. . " De twee dorsten geen bezwaren te maken; ze talmden nog een oogenblik, maar dan gingen ze . . .

„Ziezoo!", zei Emma, met moeite trachtend haar mevrouwelijke kalmte en minzame stembuiging vast te houden, „vertelt u me nou maar 'is . . . Wat scheelt er 'an?"

Anna's moeder, nog eenmaal krachtig neusophalend, en plukkende met haar gorige vingers in den omslagdoek, begon dan weer, op huilerig-lijzigen toon: Och-god, mefrouw . . . ies freeselijks, ies ferschrikkelijks . . . Soo waarachtig as God leef, ik durf er haas niet over te beginnen . . . Siet u . . . 't is al 'n heele tijd dat 'k er nou en dan 'an tweefel . . . maar, och-god, ik ontgaf 't me tellekes, mefrouw . . . soo'n jong kind, nie-waar . . . Maar nou fanmorregen het se 't me geseid, ja, so in-eens maar, ja, och-jesis, 't kind was ook soo bang, se dorst hier niet meer na' toe, dat was 't 'm! . . . Ik fraag maar, mefrouw, sukke meiden, waar foed je se foor op, nie-waar, datte . . ."

Maarre . . . vrouwtje", viel haar Emma in de rede, ongerust en ongeduldig, „wát . . . wat is er dan?"

„Ach god, het mefrouw dan ook niks nie gemerkt? . . . Ach, heere-jesis" — en tranen biggelden langs haar groote, geel-benige neus, terwijl Anna's moeder achter uit haar rokken grabbelend beverig een vaal-rooden zakdoek te voorschijn trok — „Se mot . . . se mot befallen, mefrouw . . ., befallen mot se! . . ."

In ijlen schrik greep Emma op zij, naar de leuning van een der keukenstoelen. Ontsteltenis schokte haar naar de keel, benauwend, en tegelijk had ze een gevoel of de moreele afstand tusschen haar en die vrouw tot in het onmetelijke groeide. Een vijandigheid, een soort verachting voor dat soort van menschen overkwam haar. „Hè? . . . Wat seg je? . . . Dat jonge kind? . . . Bevallen? . . ."

„Ja mefrouw! . . . ja . . . ja! . . . ." En de moeder snikte, snotterde, hijgde in-eens heftig, bracht telkens den zakdoek tegen den neus, maar wischte haar roode, ontstoken oogen niet af, „ja! . . . en fan wie . . . fan wie!"

„Maar . . . gunst-nog-toe . . . ik . . . 'k wist niet eens dat ze verkeering had . . . 'k Heb nooit!"

„Ach ja, mefrouw, ik wist nou wel soo ies, siet u... Dat-ie d'r wel 's thuis gebrocht het en soo... Ik had ook al 's geseid: kind, seg ik, pas toch op, as dat maar suiver spul is... Ja, nie-waar... Maar ach, as moeder sijnde..."

„Enne... nee!, ja!" begon Emma weer, terwijl ze haar ongemak voelde toenemen door een onbegrijpelijke angstigheid, „wat is 't voor iemand?... Kent u 'm?... Wat doet-ie?" Ze stotterde, stokte; hevig schrok ze opnieuw; 't kwam door de scherp achterdochtige oogenflits die ze opving, maar vooral door de stem waarmee Anna's moeder nu eensklaps uitviel: „Of ik 'm kén?... Och, mefrouw, maar weet u dan niks niemendal?... Of ik 'm ken?... Nee, ik ken 'm niet!... Maar uwe, u kent 'm, mefrouw!... Uwe kent 'm!" Emma week twee pas terug, de stoel meetrekkend; dat ziende, veranderde de vrouw van toon; teemende weer ging ze voort: „Och-god nee!... och neemt uwe niet kwalijk!... Soo is 't niet gemeend!... U weet natuurlijk ook niks, nie-waar, net soo min as ik tot fanmorgen toe... och heere, ja... u mot niet boos worden op mijn, mefrouw!... Ik ken 't toch... soo waarachtig as God, óók nie-helpen... 'k Mag soo doodfallen as ik er ies van geweten... affijn, 't is uwes soon, mefrouw, uwes Theo sel ik maar zeggen... ja... de stedent..."

„Hè... Wát?... Wat zeg je daar, mensch?"..

Er was een oogenblik stilte. De ontzetting verlamde Emma, deed haar machteloos neerzijgen op de keukenstoel. De matten zitting ruischte, de houten pooten knarsten even over 't marmer van den vloer...

„Ja mefrouw! ja!... och-god-och-god!..."

„Theo?... Onze Theo?... Maar... maar mensch!... Hoe kom je daaraan?... Je bent... je lijkt wel gek, je..."

De magere vrouw, die zich den zakdoek eindelijk ook eens tegen de oogen had gedrukt, keek nu weer op, schichtig maar doordringend toch; haar gezicht bleef naar Emma gekeerd onder het verdere praten; en telkens opnieuw veranderde haar toon; de lijzig, teemerig gezegde zinnetjes werden dan afgebeten met bittere, harde, venijnig-scherpe sarcasmen; maar altijd weer scheen ze zich te bedenken, snel te beheerschen,

„Ja mefrouw!... Ja ja!... Ik begrijp wel dat uwes dat zeit!... As uwe dan ook niks wist... affijn!... Ik zeg ommers al... u zel 't wel nie willen gelooven!... Maar 't is toch soo, mefrouw!..., se seit 't ten minste, 't kind!... En soo gemeen is se nou nog niet, siet uwe, om daaran te liegen... Nee, hoor, soo gemeen bennen mijn kinderen nou niet!.., 't Is al erg genoeg!... God-nog-toe!... As d'r goeie vader nog in leven was! Die brak 'r d'r pooten!... Jesis, zoo'n kreng van 'n jongen toch ook... neemt u niekwalijk, mefrouw... ik as moeder, nie-waar?"

Voortdurend kraakte Emma's stoel en beknarste den steenen vloer, ze kon niet stil zitten, ook niet spreken, van schrik, angst, verontwaardiging; als onbewust wreef ze, met een van de poezele handen, over het breede, raspig-roode gezicht. Wat 'n taal, wat 'n woorden, in haar eigen huis, wat 'n beleedigingen; ze had nog nooit zoo iets gehoord! Ze begreep dat ze zich beheerschen moest, zich waardig toonen, afwijzen, hoog, voornaam, die aartsgemeene beschuldiging... Ja... Maar ze weifelde, aarzelde, was als verlamd..., wist ook niet..., of ze 't gegeloofde... of niet geloofde...

„Maar mensch" barstte ze eindelijk uit, „m'n hemel nog toe!... Hoe kom je... hè?... Dat gaat zoo maar niet!... Je dochter kan wel zooveel vertellen!... Die meid!... Ik heb nooit iets gemerkt... nooit... nooit!... Iemand zoo maar te beschuldigen... verdacht te maken!... Theo..., 'n héér door-en-door!... Hoe is 't mogelijk?... God!" Emma was weer opgestaan, warm, benauwd; ook zij grabbelde zenuwachtig in haar rokkensplit naar haar zakdoekje, wischte zich het zweetige gezicht er mee af. Daarbij voelde ze zich een weinig tot zich-zelve komen, en tot begrip van haar mevrouw-zijn. Ze keek Anna's moeder niet meer aan, maar tuurde naar de leuning van de stoel waarop ze was neergezegen, en die ze nu van zich afduwde met korte rukjes, terwijl ze zei: „Ik weet niet wat ik er van denken moet, juffrouw, ik weet 't waarachtig niet, hoor!... Zoo iets had ik nooit gedacht van Anna.... Ja, de meiden hier hebben 't altijd wel gezeid dat ze niet veel deugde.... Maar ik... nee!... 'k had het

nooit gedacht!... Hoe is 't mogelijk, zoo'n kind nog!... En hoe komt ze er bij om m'n zoon.... Ja, och u weet dat natuurlijk zoo niet.... God! Meneer Theo!... 't Zou me verwonderen als-ie zich ooit met 'r had bemoeid!... Hij kent 'r amper, wed ik!... Hij zit altijd op z'n kamer, te werken, als-ie thuis is.... Weet op z'n best wat voor meiden.... Nee!...'t Is verschrikkelijk, hoor, zoo'n beschuldiging.... God! 't Is... brutaal!"

Anna's moeder, de branderig ontstoken oogen wijd opensperd, had al een paar maal getracht, met handbewegingen en een kort geluid, mevrouw Croes in de rede te vallen. Nu was ze niet langer te stuiten, voer ze, hard en nijdig, uit:

„Hè?... Nou nog mooier!... Ja, u mot 'et nog bretaal tegenspreken!... Nee die is goed!... Dacht u soms dat 'et allemaal versonnen was?... Ja, je krijgt me daar soo maar 'n kind, en je sou nie weten wie 't je gebakken het!... Maar... vooruit!... roept uwe 'm d'r maar 'is bij, uws zoon!... Dat wil ik wel 's sien, dat-ie 't heet te liegen!... Hij het 'r zeker ook nie beloofd dat-ie met 'r trouwen sel!... 't Kind sweert 'r op!... En ze gelooft waarachtig nog dat-ie 't doen sal ook!... Ja!... Nou!... Dat kennen we!... Trouwen!... Mooie jonges!... Maar betalen sel-die d'r voor, en goed ook, versta je!" — Haar stem, al feller en luider uitschietend, kreeg nu iets krijschends; ze lette niet meer op Emma, die aldoor wenkte, dat ze zwijgen zou, en siste en „stil toch!" riep. — „En goed ook! En flink ook!... Ja, daar heb ik me al 'is op geïnfermeerd, dat kennen we eischen!... Opdokken sel die!... Minstens 'n papiertje van duizend mo 'k er voor hebben!... En anders... ánders..., dan klaag ik 'm 'an..., 'k breng 'm voor 't gerecht, hoor, mefrouw, soo waarachtig... en jij komp in de krant, hoor!... Ja, jij, met je heele lekkere femilie!... Nou, haal 'm d'r nou maar 'is bij..., ik sel 't 'm wel er 'is goed vertellen!..." Ze snakte naar adem, ze stikte bijna... hoestte, schraapte... was even stil.

„God!... Zwijg dan toch mensch, houd je mond dan toch!... Schreeuw tenminste niet zoo!", was Emma dadelijk uitgebarsten. Ze wist niet meer wat ze beginnen moest van wanhopige spijt en schaamte, woedende ergernis. Tranen sprongen uit haar brandende oogen, liepen ook haar langs het gloeiende gezicht. Dat beroerde wijf en ze schrééuwde zoo, iedereen boven kon het hooren! Het was verschrikkelijk! Terwijl Anna's moeder, voorovergekrampt, nog stond te schrapen, te rochelen, strekte Emma haar beide handen afwerend naar haar uit. „Ga nou weg, och god, asjeblieft ga nou weg, juffrouw!... Ik zal er over praten met m'n zoon... ja, ik beloof 't je, je zult er dan wel van hooren!... Maar ga nou ook dadelijk heen!... Hier maar door... 't onderhuis uit.... Ik.... Ik beloof 't je... dat ik er over spreken zal...."

„Hè?... Zóó!... Nou, mijn goed!... Smoezen jelie dan nou eerst maar 's met mekander!... Kan me ook al niet schelen!... Maar as ik 'r niet gauw wat van hoor, dan kom ik terug... soo waarachtig.... En de heele buurt schreeuw ik bij mekaar!"

„Ja ja... ga nou maar!... Je zúlt er wel van hooren!... Je hóéft niet meer hier te komen... nóóit!... Ik zal wel zorgen dat je dat geld... als het daarom te doen is!.. ."

Emma voelde het even aan als een verlichting, dat alles met geld weer zou zijn goed te maken.

„Goed, goed, hoor... ik gaan al!..., bestig, mefrouw!" Er was nu in-eens weer 'n toon van onderdanigheid in de heesch-overschreeuwde stem van Anna's moeder. „As uwe er dan maar voor sorgt.... Och... heere, heere!... Ja ja!... Je beleeft soo wat, hè?... 't Is een ding.... Nou, ik gaan dan.... Ik hoor d'r dan van, hè mefrouw.... Dag, mefrouw!..."

Ze was weg, het werd stil, en Emma zonk andermaal op een der keukenstoelen neer, en snikte wanhopig in haar klein zakdoekje-met-geborduurd-randje.... God-god!... wat was dat nou in-eens voor een vreeselijke geschiedenis!... Hoe kwam ze daàr door heen!... Zoo iets had ze nog nooit beleefd... en ook nooit maar gedacht.... Ze zou er Theo dadelijk over spreken.... En dan Jan... als hij met de koffie thuis kwam.... Ze stuurde Jans, die juist thuis kwam, naar boven, om den jongeneer te roepen.... had dadelijk spijt... och-god, die zou zeker begrijpen!... Och-god-och-god!...

De Gelukkige Familie.

Theo vond zijn moeder in de zaal. Dicht bij de deur stond ze hem op te wachten, met een huilerig gezicht, 't zakdoekje geklemd in de wit-beknokkelde vuist.... Het ergerde hem dadelijk eenigszins haar zoo te zien, maar het kalmeerde hem tevens.

„God, jongen, vertel me 'r 'is gauw, wat is dat?... Daar is me de moeder van dat meisje... Anna... hier geweest, en die zeit... die vertelt me... och-god, nee, ik...." En Emma keerde haar gezicht, dat als in vuurgloed geblakerd scheen, van Theo af; benauwd-warm voelde ze zich worden weer; nooit had ze ook zóó iets met een van haar kinderen behoeven te bepraten.... God!... geen gedachte!...

„Die zegt," viel Theo in, veel zachter, bedaarder, zich langzaam strijkend de hand door het haar — tegenover z'n moeders gejaagde drukte speelde hij plotseling met bewustheid, en zekere voldoening, den voornaam-hoog-kalme —, „die zegt, nie-waar, dat haar dochter een kindje wacht... en dat ik daar de vader van ben."

„Ja! m'n God, jongen, hoe weet je?"

„Bedaar toch mama, houd u kalm!" — Theo lei éven zijn hand op de hare, die trilde.... Hij glimlachte, superieur — „Hm!... Ja!... Het is wáár, ma..., het is zoo.... Ik.... Ik had het u zelf al veel eerder willen vertellen, maar.... Ja... u was ziek toen, nie-waar?... En dan... 'k wist ook wel... natuurlijk... dat u en papa...."

„Wát zeg je; Thé!... Is 'et... God!... is 'et wáár!?... Maar jongen!... Hemel-nog-toe!... Maar Thé!" En, met groote angstoogen, haar zakdoekje krampig tegen den mond drukkend, gedempt te kreunen begon mama....

Theo stond nu bij de tafel; langzaam bewoog hij de witte vingers van zijn rechterhand langs de stugge haartjes van het tafelkleed; en keek daarnaar.... Hij had er wel een diep besef van dat het nu gekomen was, het lang gevreesd moment, de definitieve losscheuring.... Daar stond ma, het oude, vroolijkblikkende mamaatje uit zijn lang-geleden-schijnende kinderjaren, en keek hem aan, met angstige droefheidsoogen.

„Ja, ma.... Het is zooals ik u zeg.... Dat meisje... Anna... is mijn vrouw.... Ik zal ook met 'r trouwen.... Heel gauw misschien al.... Ja... dat zal u ook wel niet prettig vinden, hè.... Maar ik... 'k ben er vast toe besloten.... Ik... 'k heb 't haar trouwens ook vast beloofd,... 'k Zal de studie moeten opgeven... natuurlijk.... 'k Wil aan een krant zien te komen.... Dat zal wel gaan.... U weet, hè, 'k heb nog al heel wat vrinden,.. relaties...."

„Ja maar! Theo!... zóó'n meisje!... Nee, dat zul-je toch niet doen?... Dat gaat toch niet!. . God, jongen, hoe ben je er toe gekomen?... 'k Begrijp niet... zóó'n meid uit het volk..., hoe is 't nou mogelijk!... Jij die...."

„Hm!... Nou ja!... Enfin, mama.... Laten we daar nu maar niet over praten.... Wat heeft het voor doel?... Heusch niets!... Het is eenmaal gebeurd.... En ik houd van dat meisje, zielsveel... en ik...."

„Hè?... Wát zeg-je?... Maar!... Och-god, lieve-Jesus help me toch!" — Er was innigheid als van een werklijk gebed in Emma's stem. — „Je kunt het toch niet meenen, Theo!... Je zult toch niet, écht, willen trouwen, zeg, met zóó'n meisje!... M'n God... dan zou ík... dan zou ik dus m'n derde meid... als m'n schoondochter!,.. Nee maar, je kunt het toch niet onderstellen zelfs!... 't Is onmogelijk, Thé!..."

Weer streek zich de lange jongen, met het langzame, welbewust-interessante gebaar van z'n slap-witte hand, over voorhoofd en oogen. „Ja, hoort u 'is, mama, ik geloof heusch, dat het beter is daár nu maar niet heel lang over te praten.... 't Is te pijnlijk, hè?... Zooals ik u zeg... ik ben vast besloten.... Ik zal er nu natuurlijk ook met papa over moeten spreken.... Het is.... Ja, zooals ik ook al zei, het is niet plezierig voor u en papa... dat begrijp ik wel, van zelf.... Maar... ziet u..., ik... 'k ben toch geen schurk!.., 'k heb mijn levensprincipes!... En trouwens, ik zeg u, ik hou van Anna.... Ik wil haar hebben als vrouw.... Och, u kent haar ook zoo niet, natuurlijk niet.... Ze is... enfin, 't doet er allemaal niet toe.... Mijn vrouw is ze!"

Er was nu iets meer opgewondens, iets dweepends in Theo stem gekomen, en Emma kreeg op eens het wanhopige besef dat er

niets meer aan te veranderen zou zijn, althans niet door háár praten; machteloos voelde ze zich tegenover dien jongen, en die was toch haar kind, haar Thé-tje, van altijd vroeger... het lieve, blonde kereltje; wat was die aardig toen!... Maar nu leek hij wel een vreemde... zoo onbegrijpelijk!...

Toch bleven ze nog meer dan een half uur te zamen, moeder en zoon, herhalende hun uitroepen, vragen en verzekeringen, soms met precies dezelfde bewoordingen en intonaties; zij meestal snikkend, klagend en lamenteerend, maar soms ook wel in-eens boos, op hoogen toon verbiedend, schijnkrachtig gehoorzaamheid eischend; hij al zenuwachtiger, innerlijk benauwder, verdrietiger, al zwaarder gevoelend de ellende die hij dóór te maken zou hebben, maar uiterlijk, en in stem en gebaren zich verhardend in een killige, hatelijke bedaardheid. En ten slotte ging hij naar boven, droog zeggende dat het volstrekt geen doel had er nog langer over te praten. Emma, die van angst en gejaagdheid niet meer werkloos blijven kon, en ook niet wist wat ze aan haar meisjes moest vertellen -- Jeanne en Noor kwamen dadelijk binnen, met ongeruste gezichten, toen ze Theo naar boven hadden hooren gaan —, zei nu maar dat ze geen tijd meer had, geen oogenblik, dat ze dadelijk even naar papa moest, liet Jeanne haar mantel halen, stuurde Noortje uit om een vigelante, en voordat het rijtuig er kon zijn liep ze al maar gejaagd heen en weer, deed of ze zocht, eerst naar haar handschoenen, dan naar haar hoedepennen, bleef daarna, een pooslang, in de keuken, allerlei aan Jansje vragen..., en toen er gescheld werd liep ze haastig naar de deur.... Verslagen bleven de meisjes achter, zeer vertrouwelijk in-eens, zich in allerlei gissingen verdiepend.... Jeanne had een dof vermoeden van wat er omging — ze wist dat Anna's moeder er was geweest — maar ze verzette zich tegen de gedachte, dorst die amper in zichzelf uitspreken, en heelemaal niet tegen het zusje, dat zooveel jonger was.

Emma liet zich rijden naar de Amsteldrukkerij. Onderweg verzon ze allerlei aanloopjes om haar komst op dit zoo ongewone uur te verklaren, niet zoo dadelijk met die ellendige geschiedenis aan te komen; ze dorst ook haast niet.... Maar binnenkomend, het kantoor in, was ze 't weer allemaal vergeten wat ze had bedacht.... Jan was er niet; „meneer is op de zetterij", zei haar een bediende. Hij gaf haar een stoel en stuurde een jongen om meneer te halen. Toen, nog éven, trachtte Emma zich te bezinnen: wat zal ik zeggen; maar het bleef nu alles vol en warrig in haar hoofd, ze voelde niets dan warmte en benauwenis, en toen Jan binnenkwam, haastig, en vragende, met iets angstigs: „Hé!.. Emma! Jij hier?... Wat is er?", snikte ze 't onmiddellijk uit in een overgave aan zelf-meelij en troostbehoefte: „Och-god, Jan, ik heb toch zoo'n ellendigen ochtend gehad!... Stel je voor!... Daar is me vanmorgen dat derde meisje, van ons, je weet wel, die Anna, ineens weggebleven... nou, enne... tegen half tien zoowat... komt Lina me zeggen, d'r moeder was-t-er, aan de deur... goed, zeg ik, laat het mensch in de keuken..., 'k ga d'r na' toe, en... wat denk je dat ze me vertelt, dat ze... beweert..., och-god, ik kàn 't je haast niet zeggen, 't zit me hier, 'k heb nooit zoo iets vreeselijks... enfin.... Ze vertelt me, dat 'r dochter... moet bevallen, ja... en van wie... van wie dénk je, och-god nog toe!"

„Wat? .. Ja, God, hoe weet-ik dat nou, vrouwtje", riep Jan, — blijkbaar opgelucht, blij dat er niet iets van ongeluk was —; „van wie of dat kind?... Van mij niet, hoor!"

„Och nee, Jan, maak nou geen gekheid.... Het is waarachtig niet om te lachen, 't is verschrikkelijk.... Theo..., van onze Theo, zegt ze .., och heere, 'k ben zoo benauwd!... En het is wáár, het ís zoo...!"

„Hè?... Wát?... Is 't waarachtig?"

Jan was nu óok geschrokken. Zenuwachtig grabbelend stak hij z'n handen in z'n zijzakken, liet z'n groote hoofd zinken op z'n borst, begon z'n kantoor op-en-neer te stappen, met lange schreden.

„Zoo'n aap van 'n jongen!... Zoo iets had ik nooit.... Daar sta ik toch van.... Enne.... Heb-je al met 'm gesproken? Wat zegt-ie?..."

„Ja, dat is het ergste juist!... Het is waar!... Hij zegt het tenminste ook, hè, dat het zoo is.... Je weet natuurlijk nooit of zoo'n jongen zelf... wel goed weet.... Maar ja!... En hij wil met 'r trouwen ook...."

„Zoo!... Nou, dat valt me ten minste niet van 'm tegen... dat-ie ruiterlijk bekent... dat ie d'r eerlijk...."

„Hè?.. maar Jan... nee, god, van ontkennen is geen kwestie! Hij houdt dol van 't meisje, zegt-ie, hij wil met 'r trouwen!... Verbeel-je toch!"

„Nou ja... dat moet-ie natuurlijk niét doen, dat 's natuurlijk onzin!... Maar.... En wat zei die moeder?... Wat wil ze?... Haalt die zich ook in d'r hoofd, zoo iets van trouwen?..."

„Nee, dat niet.... Och nee ik mot zeggen, die vrouw.... Die sprak er betrekkelijk verstandig over..., verstandiger dan hij ten minste.... Geld wil ze hebben, duizend gulden zei ze...."

„Duizend gulden!" Jan stond even stil, krabbelde zich in den grauwenden baard, greep er dan in met z'n heele hand, graaiend de haren naar voren. „'t Is niet gering!... Maar... 't is begrijpelijk, hè... enne... nou daar 's ten minste nog over te denken!"

„Ja, maar, God!.. Theo!... Je krijgt 'm d'r nooit toe, vrees ik.... Die jongen is.... 't Is verschrikkelijk!"

„Kom! kom! kom!", schouderschokte Jan, ongeduldig, met zwaarder stappen. „Dat zal nou toch wel...."

„O nee!.. 'k heb zóólang met 'm gesproken, Jan, maar hij is zoo koppig als.... Hij houdt van het meisje, zeit-ie maar, hij wil en zal met 't trouwen, hij...."

„Maar hoe is dat dan toch zoo in eens gekomen?!.. God, 'n meid, ik had nooit gedacht, dat 'et iets voor Theo... Hè, lamme geschiedenis is dat nou weer!... Of je nog niet genoeg hebt!... Trouwen, wel ja!... Of 't geen geld kost!... Zoo'n jongen! zoo'n niksnut nog.... Maar wat wil die dan?... Hij is niks, hij heéft niks!... Hoe wil die 'an de kost komen, getrouwd?... Och het is... het is nonsens!.. nonsens!"

„Hij sprak er van, aan een krant...."

„Hè?... Aan een krant?... Aan een krant?... En aan welke krant?... Aan de Amstel soms, dacht-ie?... Daar willen ze 'm zeker niet hebben, zoo'n rooie, zoo'n socialist.... Aan een socialistisch blad dan zeker! Hoe langer hoe mooier!... Ja, en... O! já... dat zal je zien... dat plannetje zal al wel klaar zijn ook!... Hoe gaat het tegenwoordig met die kinderen!... Ze stellen je maar voor het feit!... Raad vragen, ho maar! Geen denken!... Zij weten 'et beter!..."

Emma keek angstig, verschrikt, naar haar man's gezicht... Het gebeurde haast nooit dat hij zich zoo opwond.., zoo bitter werd, en wanhopig.... „Ja, gut, Jan, maar dat kan immers ook allemaal niet..., dat trouwen..., 't is toch te gek!..."

„Hè?... Nee, natuurlijk!... Niks dan ongeluk komt ervan..., van zoo'n huwelijk.... Och!... 'k Heb 't al zoo dikwijls gezien!... En dan hebben ze spijt! Och, natuurlijk, och!..."

„Nou juist, daarom... zie je...."

Met sneller stappen ging Jan heen-en-weer. „'k Heb 'm in den laatsten tijd maar niet naar z'n studie gevraagd!... 'k Had zoo'n boel 'an me kop!... Enne... ik dacht ook... hij zal 'et ten slotte toch wel gaan merken, dat 'et niet gaat zoo, dat-ie zich 'anpakken mot; hij is intelligent genoeg!... Och, maar nou begrijp ik het allemaal wel!... Hoe lang is dat spelletje misschien al aan de gang?!... God-god-god!... 't Is toch 'n ramp zulke kinderen, daar!... Dat groeit maar op.... En wat weet je van ze!"

„Ja maar, Jan, als jij nou straks 's... bedaard... met Theo...."

„Ja natuurlijk, dat spreekt wel van zelf, dat ik met 'm praten zal.... Maar... och, 'k zie er tegen op!... 't Is geen hapje, hoor!... Die jongen kan redeneeren, de ooren van je hoofd.... Enfin, 'k zal zien, 'k zal zien!... 't Is beroerd, beroerd!... Wie weet waar we verder nog... voor komen te staan... met die kinderen.... En wat kan je 'r aan doen?... Ik heb geen tijd!... Ik heb toch al zoo'n massa te verd... God! ik heb toch al geen leven, verdomme, ik...."

„Nou, toe, Jan!" snikte Emma angstig, „och god! hou jij je nou goed!"

En opstaande liep ze op 'm toe, 't zakdoekje tegen de oogen, wankelig daardoor;

hij ving haar in z'n armen op, drukte haar hoofd aan zijn borst.... Jan Croes schaamde zich.... Wat was dat, kon hij zich niet meer bedwingen?... Hoe kinderachtig!...

„Hè?... Ja, vrouwtje... ja zeker, zeker... je hebt gelijk." Hij klopt haar zachtjes op den rug. „Kom, we zien 't misschien wel wat te donker in, hè?... 't Zal alles weer wel losloopen, nie-waar?... Die jongen zal wel voor rede vatbaar zijn.... Welja!... Kom, ga jij nou maar na' huis.... Ik kom ook, gauw.... Ik zal wel met 'm praten.... Zeg nog maar niks.... Tot straks..., dag vrouwtje, mijn Emmie, kom, ga nou...." Hij kuste haar, op het voorhoofd, duwde dan zachtjes op, naar de deur, haar kleine, dikke, als ingezakte gestalte....

Toen ze weg was ging hij aan zijn lessenaar zitten, een briefje schrijven aan z'n effectenmakelaars, om toch maar voor hem te verkoopen, 'n paar van die Amerikaansche sporen — al was er veel verlies op weer.... Hij had dringend geld noodig....

Tusschen spiegels en spiegelglas, muren met lijstengoud — in de voorkamer der suite — tusschen rijkige meubels, warm-rood overtrijpt en allerlei glimmende luxedingen — aan de geschulpte, zwart-glanzende tafel waarover de geel-pluche looper gloeide — zaten, een half uur later, vader en zoon, over Theo's toekomst, in toornigen ernst en nerveuse gejaagdheid, te twisten.

„Nou geen praatjes meer asjeblieft," riep Croes, „laten we eind'lijk 'is zakelijk worden!... Wát wil je, hè?... Je studie laten varen, gaan leven met die meid... en blindelings in je ongeluk loopen... of naar rede luisteren, behoorlijk afstudeeren, in Utrecht of Groningen, en dan later, met mijn hulp, aan een bank bijvoorbeeld...."

„Maar!.., lieve hemel papa, ik heb 't nu toch al zoo dikwijls gezegd... wat ik wil!... 't Zijn heusch absoluut geen praatjes.... 't Is natuurlijk vreeselijk jammer van al die jaren van... student zijn.... 't Spijt me ook... geducht.... Ik vraag er u nederig excuus voor.... 'k Vind het beroerd!... Meer kan ik toch niet zeggen.... Ik had 't nooit moeten beginnen.... 'k Heb eenmaal geen studiehoofd.... Maar, nie-waar, ú had toen ook graag.... God, de rechten vooral..., dat gemier... 't verveelt me, 't staat me tegen... 't is toch allemaal niets dan klasse-recht, 't is...."

Croes bromde wat, stompte ongeduldig op de tafel.

„Nou ja," ging Theo wat sneller voort, „enfin, maar nu ben ik vast gedecideerd.... Voor journalist voel ik me geschikt, in alle opzichten.... Ik heb een eigen oordeel, ik kan schrijven.... U zult wel zien, dat lukt.... De Bries zal me zeker helpen.... En anders heb ik nog wel andere relaties...."

„Pf!", kwam Croes, met een wegwerpend gebaar.

„Nou, enne...", Theo fronsde zijn blonde wenkbrauwen, deed z'n best forsch mannelijk, ietwat barsch te spreken, „wat Anna betreft... ik zeg u, ik hou van die vrouw.... En we hebben een kind.... Maar al was dat niet zoo..., dan nog..., ik ben niet zóó'n ploert, die maar kalm...."

Een gloed sloeg op naar Croes' gezicht. Zoo graag was hij kalm gebleven.... Het ging niet meer....

„Zwijg toch, jongen, je praat na' dat je wijs bent!... Zóó'n ploert?... Zal ik je dan ooit iets ploertigs raden?... 't Is toch... verdomd!... Voel je niet hoe je me daarmee beleedigt?... En voel je niet dat je zoo'n meisje... juist...."

„Nou ja, pardon, och, nee papa," viel Theo haastig in, „zoo is 't niet bedoeld.., dat weet u nu ook wel.... U denkt natuurlijk in mijn bestwil.... Maar, 'k geloof toch haast, als u zelf in 't geval was.... Ja, waarachtig, ik weet het bijna zeker, u, met uw temperament, u zou stellig hetzelfde doen!"

Er was een ongewone warmte van aandoening en vertrouwelijke gemoedelijkheid in Theo's jonge stem geweest. Croes voelde 't met ontroering. Hij had den jongen een hand willen toesteken... en toch, tegelijk, werd hij boos.... Verward, en ál warmer, opspringend, riep hij dan uit: „Och nonsens, nonsens!... 't Is allemaal klinkklare onzin, wat je daar zegt!... Denk je soms dat ik je niet begrijp, dat ik niet voel wat je bedoelt, dat je... enfin... uit een soort ridderlijkheid... met dat meisje wilt trouwen... omdat je 't 'r

eenmaal hebt beloofd. . . . Dat is. . . . Daar is iets moois in, zeker, dat erken ik, daar . . . daar heb ik respect voor zelfs, dat. . . .

„Nou !", glimlachte Theo, „nou, ziet u. . . ."

„Och nee, nee, nee ! . . . laat me uitspreken ! . . . Weet-je . . . 't is duivelsch mooi . . . maar 't is onzin ! . . . God, ik heb ook in m'n jeugd . . . romans ! . . . Maar 't deugt niet, 't is ongezond ! . . . 't Is verkeerd, glad verkeerd ! . . . Weet-je wat je er mee doen zou ? . . . Dat kind voor d'r leven ongelukkig maken, en je zelf ook ? . . . Niks anders ! . . . Voel je dat niet ? . . . Begrijp je dat niet, dat je, als getrouwde menschen, om gelukkig te zijn met mekaar, dat je daarvoor, tenminste ongeveer, van dezelfde stand, en van dezelfde ontwikkeling moet zijn ? . . . God ! dat kind is lief en goed . . ., begrijp ik wel, zeker, ochgod ja ! . . maar dóm natuurlijk, hè ?, dom, onwetend en onontwikkeld ! . . . Nie-waar ? . . . Ze praat plat Amsterdamsch, ze heeft geen manieren, ze kan zich . . . niet. . . ."

Ook Theo voelde zich nu warm worden onder z'n haren, en al zenuwachtiger. „Nou ja !", riep hij kregelig uit, „komt er allemaal geen bliksem op 'an ! . . . Die maatschappelijke standen . . ., een rotzooi is 'et . . ., de heele maatschappij trouwens . . . een rotzooi . . . niks anders . . . een vuile pan, 'n. . . ."

„Héla, héla ! . . . Mooie woorden ! . . . Heeft zij je die al geleerd ?"

„Kan wel zijn ! . . . Komt er ook wat op 'an ! . . . Standen, fijne manieren, opflikkeren kan de heele rommel ! . . . Ik hou van d'r . . ., ik trouw met 'r . . . hoe ze dan ook is . . ., hoe ze dan ook praat !"

De jongen had tranen in de oogen nu. . . . Hij voelde zich benauwd, benard, tot stikkens toe . . . als onder een nachtmerrie. . . .

„Je zult het wel laten," bulderde zijn vader, zóó'n onzin ! . . ." Dan, als Theo zweeg, iets zachter weer: „Ik móét het je immers wel verbieden. . . . Je zoudt 't me later verwijten als ik het niet had gedaan. . . . Later, als je 'n spijt zoudt hebben, 'n berouw. . . . God, ik heb dat immers al zoo dikwijls bijgewoond ! . . .

„Maar mijn hemel, vader," begon Theo weer, zich dwingend nu tot kalmte en beslistheid in zijn stem, die daardoor iets hatelijks kreeg. „Is uw eigen huwelijk dan zoo'n toonbeeld van overeenstemming en ontwikkeling geweest . . ., van elkaar begrijpen ? . . . Heeft u mama getrouwd, omdat ze . . . van geest . . ."

„Zwijg jongen ! Zwijg ! Schaam je ! Beoordeel je ouders niet ! 't Is een schande wat je daar zegt . . ., een schande ! . . . "

Theo schokte zijn schouders. „Nou ja . . ., dat 's nou . . ."

„Zwijg, 'k zeg je zwijg ! . . . Mijn God, wat 'n tijden toch, dat iemand zoo iets tegen z'n vader ! . . . Hebben we je daarvoor groot gebracht, je goeie moeder en ik ? . . . Zeg ! . . . Heb ik daarvoor gewerkt, gewurmd, ge . . ."

„Och kom, papa, wind u nou toch niet zoo op !" kwam Theo, op zachten toon, en schijnbaar al kalmer nu. Maar hij beefde, kon ook niet blijven zitten, ging achter z'n stoel staan, z'n handen op de leuning. „U zegt daarnet zelf, laten we zakelijk blijven. . . . U heeft me groot gebracht . . . om gelukkig te zijn, nie-waar ? . . . Nou ! en nu ik weet wat ik daarvoor doen moet . . . Zoo'n leven als de laatste jaren zou ik niet langer uit kunnen houden ! . . . God, u en mama, u bent lief en goed, maar . . . ik . . . ik stik hier in huis ! . . . Ik verzeker u nogmaals, ik weet wat ik wil, en ik ben d'r niet af te brengen ! . . . En trouwens, u voelt zelf eigenlijk wel, dat het ploertig zou zijn, als ik . . ."

„Zoo'n aap van 'n jongen !" riep Croes, heen en weer stampend door de kamer — de etagères rinkelden — en brommend, haast onverstaanbaar : „Lief en goed zijn we, zegt-ie, lief en goed . . . wel ja . . . maar ondertusschen."

„En als u 't niet voelt," ging Theo voort, „nou, dan zult u later misschien . . ."

Croes bleef staan. „Wát later ? . . . Wát nou later ? . . . Nee, nee, jij, jij zult later . . . 'n spijt hebben, 'n beroerdigheid, 'n . . . . Och maar, het is immers onzin ! Er komt niks van ! Ik zeg het je nog 's, ik mag het niet toestaan, ik verbied het je, het zal niet gebeuren ! . . . Wat bliksem ! . . . Je zult doen, wat ik zeg, ik ben je vader, ik . . ."

Even blikte Theo angstig naar zijns vaders gezicht. Nooit nog had hij het zoo gezien — het welbekende met den grijzenden baard — zoo paarsig-rood en zoo opgezwollen, ontzet. Hoe ellendig, hij had er 'n diep medelijden mee, schaamde zich er de oorzaak van te zijn. . .

En toch — al voelde hij innerlijk heel precies het sarrende van z'n houding — toch glimlachte hij op dit oogenblik, en schokte z'n schouders . . . „Och kom nou," zei hij. . . .

Had er dadelijk spijt van. . . . werd dofverward. . . . wou iets doen, iets zeggen. . . .

Maar het was al te laat. . . .

Klets!. . . en Theo wankelde achteruit, voelde gloeiende, brandende pijn, in z'n linkerwang. . . . Snel bracht hij z'n hand er naar toe. . . .

Z'n vader had hem in 't gezicht geslagen . . .

Even waren ze beiden als verbijsterd, wijlde er een stilte in de kamer, klonk enkel de klap in hun hoofden na,. . . als iets vreemd-helschels. . . .

Croes was de eerste die weer sprak, terwijl Theo nog, als versuft, in-een te krimpen scheen, z'n hand aan z'n wang.

„Daar! . . . Nou heb ik je een klap gegeven! . . . Beroerd! . . . 't Spijt me. . . . Maar je maakte me ook razend. . . . Theo . . . kom hier . . . laten we praten . . . , laten we . . . er bij gaan zitten."

Hij deed het, zette zich weer. . . . Maar de jongen, zich langzaam oprichtend, keek smartelijk z'n vader aan, en met zenuwtrekkingen van woedende gekrenktheid in het groteske half-roode gezicht, riep hij hoonend uit: „Goed zoo! . . . Dat zijn nog 'is argumenten! . . . Nou ben ik natuurlijk overtuigd!" . . . En haastig liep hij de kamer uit . . . de gang door. . . . Croes hoorde hem de trap op stommelen. . . .

Op z'n kamer gekomen, snikte hij 't uit. . . .

De vader, alleen gelaten, bleef aan de tafel zitten; z'n eene arm, die er ver overheen lag, hief hij een paar malen even op: een gebaar van uiterste moedeloosheid. . . . Hij staarde, strak. . . .

Maar toen de deur, die Theo áán gelaten had, weer langzaam openging, Emma met groote oogen om den rand kwam gluren, richtte hij snel naar haar op zijn groote, volle gezicht, met den langen, wild-krulligen baard. Wijd stonden ook zijn oogen. „Vrouw, vrouw!" riep hij, „wat hebben we van onze kinderen gemaakt!" . . .

(Wordt vervolgd).

BOEKBESPREKING.

Adriaan van Oordt, Warhold, 2 dln., Bussum, C. A. J. van Dishoeck, 1906.

Mijn eerbiedige hulde aan Adriaan van Oordt — den knappen schrijver van „Irmenlo", den fijnen dichter, en psycholoog, van het drama Floris V — maar den dichter voorál, den voortreffelijken litterairen kunstenaar en machtigen schepper van dit forsche, oorspronkelijke en innig-schoone boek: Warhold.

We beleven tegenwoordig, in de nederlandsche litteratuur, een tijd van groote vruchtbaarheid, van veelzijdige, goede productie; hier, zoowel als in Vlaanderen, in deze kleine landen, verschijnen inderdaad opmerkelijk veel boeken, die de lectuur, ook der meest ontwikkelden onder ons, volkomen waard zijn; bijna geen maand gaat voorbij of een bij voorkeur prijzend, gaarne bewonderend, recensent vindt ruimschoots gelegenheid toe te geven aan zijn neigingen. . . . En toch . . . moet zulk een recensent voorzichtig zijn. Lof en bewondering zijn zaken waarmede men moet leeren spaarzaam om te gaan. Minstens even noodig is het, zich in geestdrift te beheerschen, als in toorn, ergernis, spot. . . . Veilig dient te worden bewaard: de hoogste gloed voor het hoogste goed! . . .

Zij, die in deze korte beschouwing een soort „peccavi" meenen te moeten lezen, hebben misschien niet geheel en al ongelijk. Bij de lectuur van Warhold heb ik mij inderdaad afgevraagd, of ook in deze kolommen somwijlen niet te hoog werd aangeslagen, werk dat, vergeleken met het waarlijk litteraïr voortreflijke, als met ontoereikend talent verzorgd, en als van hoogstens tijdelijk, weldra voorbijgaand belang, niet dan terloops genoemd had behooren te worden. . . . De kwestie is, dat men er maar al te licht toe komt — al lezende en lezende, maand in, maand uit — de vele nieuwe boeken uitsluitend, of althans voornamelijk, onderling te vergelijken — ze niet van elkander lós te maken, en te heffen,

één voor één, in... het licht der eeuwigheid!...

En toch neen, dit ware in hooge mate onbillijk. En een aanmatiging bovendien! Ieder boek is een uiting van zijn tijd — ook al schijnt het soms niet zoo! —, behoort als zóódanig beschouwd te worden. En alle kritiek, zelfs de principieelste, is — hoe zou 't ánders kunnen! — tot zekere hoogte louter subjectief. Men moge er nog zoo wél in slagen het gelezene op zich zelf te beschouwen, den geestelijken inhoud af te scheiden van zijn eigen omspinnende gedachten en gevoelens, illusies en vooroordeelen, om het te keuren, te critiseeren, moet men het ten slotte toch in zich zelf verwerken, het, als met de eigen zintuigen, doorproeven.., en daarvoor heeft geen mensch ter wereld te beschikken over iets anders dan zijn eigen, persoonlijk ik, dat, zij het dan nog zoo zeer gecultiveerd, geroutineerd, belezen of verfijnd.... slechts individueel, klein-en-eenzaam menschelijk kan blijven. Het licht der eeuwigheid..., men kan er maar niet zoo eventjes naar grijpen! Niemand kan dat. Wij kunnen het ons wel verbeelden, in oogenblikken waarin wij meenen geïnspireerd te zijn — en het is goed en mooi dat wij het ons dan verbeelden — zékerheid hebben kunnen wij niet. Een boek onsterfelijk verklaren is een blijk van groote bewondering, en als zoodanig zeer gerechtvaardigd, maar méér is het nooit. Te twijfelen aan eigen oordeel daarentegen, is niet alleen gerechtvaardigd, het is ook wijsgeerig. Door dezen twijfel zal wel eens wat geestdrift worden gesmoord, zegt ge; tant pis!... menige onbillijke verguizing zal er door getemperd worden...

Buitendien, te prijzen en te laken, goed te keuren en af te keuren, — het schijnt mij eigenlijk niet de eerste taak te zijn van ons recensenten. Wát wenscht men van ons? Mij dunkt dit: men heeft nieuwe boeken geannonceerd gezien en nu verlangt men te weten, wat dat voor boeken zijn. Men begeert eigenlijk niet zoozeer ons oordeel, men verlangt onze kenschetsing, onze technisch-juiste beschrijving van het werk dat voor ons ligt. Dat zulk een typeering, of karakteriseering, in den regel ook een oordeel zal insluiten, spreekt van zelf. Maar omkeeren kan men dat niet: een oordeel is geen typeering; en dáárom vooral is het toch te doen.... O! wij zijn vrije menschen — tot op zekere hoogte. Gesteld eens dat wij, in extase gebracht door een groot kunstwerk, lust zouden gevoelen al het overige dat op onze tafel ligt, er af te slingeren, te keilen in een hoek.., dan mogen wij dat doen — natuurlijk! wie zou het ons beletten! — wanneer we dan vervolgens ons zelven maar kalm in dezelfde richting te bewegen, al die boeken en boekjes rustigjes op te rapen, en, één voor één, nauwkeurig te beschouwen en te beschrijven weten — want daartoe zijn wij aangesteld.... Wij zijn geen rechters over onze litteratuur — och, wat heeft men ook aan een vonnis? — wij zijn slechts haar getrouwe croniqueurs, en haar boedelbeschrijvers....

Ik zeg dit alles hier, voornamelijk opdat de heer Adriaan van Oordt er zich niet over verwondere, wanneer de schrijver dezer kroniek, die toch veel te prijzen vond in tal van boeken, welke bij iets als Warhold vergeleken gerust als min of meer amusante middeltjes van tijdverdrijf kunnen worden aangeduid, blijken mocht te kort te schieten waar het er op aan komt eer te bewijzen aan zijn prachtig werk, dat nu reeds door verscheidenen — en naar ik hoop en verwacht zeer terecht — tot de hoogste Nederlandsche litteratuur, tot de kunst der eeuwen werd gerekend.

Ongeveer gelijktijdig met den roman Warhold is in het tijdschrift Geschiedkundige Bladen (2e jrg., 4e afl.) verschenen een studie over „Kloosters" door Adriaan van Oordt, en van deze studie schijnt mij vooral het begin — ofschoon blijkbaar niet met veel zorg geschreven — zeer dienstig tot recht begrip van wat men de richting van dezen schrijver zou kunnen noemen, van den geest die hem bezielt, van zijn bedoelingen-met-z'n-werk. Ik zal het hier overschrijven:

„Na het gebeuzel van ondoordachte en ongevoelde uitingen in literatuur en kunst stoven de mannen van '80 op, dronken van dingen, welke machtig op hen in waren gegaan en welker verschijning aan hun gemoedsleven een frisschen groei had gegeven; en gewapend met hun sterke organen verkondden ze hun ziening en voeling met een branding in hun stem en een uitgelatenheid van gebaren, in hun pathos de ouden overstemmend, zoodat deze zich vast moesten houden aan hun vermolmde leuningen van autoriteit en zich beriepen op huishoudelijk verstand en overleg, angstig om zich heen kijkend, of ze met stoel en al reeds kantelen zouden.

„Deze jaren van jongen trots en vernielzucht zijn voorbij, en zooals een kwarteeuw in de menschheid voorbijgaat als een oogenblik in den levensdag van een individu, zoo zijn ook deze schokken van reactie aan ons vóorbijgegaan en de achtergebleven artist, verzadigd van de realiteit der dingen, voelt in zich een wijde stilte, waarin hij zich zinken laat, om zijn gevoel van de materie te reinigen en met luchtige handen zijn visie omhoog te dragen, zijn zuiver gepolijste lijnen, zacht sprekend en altijd voortgaande op denzelfden weg en zijn mooie kleuren, niet toonig of dóórbrekend met geweld, maar verfijnd en verklaard door een hooge intuïtie, die neerkomt als op een gouden schaal, waar alles wel gemeten wordt naar verstandelijke wetten.

„En een nieuwe kunst ontstaat, geen heftige emotie van de dingen — buiten op den artist of de voldrachtige uiting van een te zwoele aandoening, maar het kind, eenzaam geboren uit het huwelijk van reine aanschouwing en vrome meditatie, een zieleneiging, een verlangen, dat langzaam aan uitdeint in de omringende luchten, een zuiveringsleven, dat als een teer ombladerde morgenbloem onbewegelijk stengelt onder de groote zon. . . ."

Voortgaande vergelijkt dan de schrijver dezen ‚toestand' — waarvan de uitingen vele zijn, zooals hij terecht zegt, en verscheiden „naar mate der individualiteit" — met die van het kloosterleven. En wat vindt hij? „Zelfde oorzaken en zelfde gevolgen". . . . Ook daar „tornde de mensch zich los van het tumult der wereld" en tracht „meegaande met den ritus van den heiligen dienst, zijn getemden geest, zijn kinderlijk geworden gebaren en geluiden, zijn gelouterd leven, getroffen door de genade, te vereenigen met God."

Behoeven wij wel veel meer te weten om de diepstliggende verklaring te vinden van de groote liefde voor de middeleeuwen, in het algemeen, en voor het monniksleven dier tijden in het bizonder, die dezen schrijver eigen is? Het schijnt inderdaad lang geen gril of toeval, dat Adriaan van Oordt historische romans schrijft, en zij die, met Huet, van oordeel zijn, dat dit „genre" heeft uitgediend, geven zich blijkbaar niet voldoende rekenschap van de innerlijkste drijfveeren eens kunstenaars. Zoekend naar gelijkgezinden, in heden of verleden, kwam deze schrijver tot de middeleeuwers; wat voor hen was het kloosterbestaan, in zijn reinsten vorm dan natuurlijk, een „zuiveringsleven", dat werd voor hem het omgaan-met-de-kunst-alleen, het zich wijden aan de litteratuur *), de stille dienst der schoonheid. En nog verder kan men de vergelijking uitstrekken. Want evenals een monnik, eenzaam in zijn cel, het afschrift waaraan hij werkte, gedurende tientallen jaren, met uiterste liefde wist op te voeren tot iets úiterlijk zeer fraais, zoo verzorgde, eveneens vele jaren lang, deze moderne

*) „Zich wijden" is helaas een afgesleten term geworden. Van Oordt zou hier zeker een ander woord gezocht, en gevonden hebben. Hij met zijn grooten afkeer van te veel gebruikte, verslapte of verlepte woorden! Maar toch, zulke woorden, in hun zuivere taalkundige beteekenis, blijken wel eens de eenig-juiste te zijn, en ôan wreekt zich het zoeken naar andere, wordt het gezócht zijn te duidelijk en lijdt ten slotte de zin schade. . . . Tant pis pour le sens! zei Flaubert . . . Nu ja! . . .

afgezonderde zijn eigen geschrift diep innerlijk, werkte er aan, zin voor zin, woord voor woord, geduldig en liefdevol, tot het eindelijk áf was, en goed en gaaf.... En waarlijk, hoe groeide zijn ziel in diepte en vermogen, door dit leven, hoe wist hij zich „te zuiveren", en te versterken tevens, in dezen ontwikkelingsgang.

Warhold — het boek, het gedicht, moge dan niet in de eerste plaats geschreven zijn uit de begeerte licht te verspreiden over een historischen toestand — Warhold, zoo zegt ons een prospectus, door den uitgever verspreid „is een modern-historische roman, niet zoozeer wat betreft feiten en data, maar het is een schildering van zeden en gewoonten, kleeding, gedachtengang, en allure van spreken dier tijden (n.l. der middeleeuwen; de handeling valt, als ik mij niet vergis, omtrent 1200). „Het geeft de economische verhouding der menschen in de middeneeuwen weêr, vooral op de Veluwe, waar de heeren in twist en strijd geraken met Heer Boudewijn, Bisschop van het Sticht". Edoch — het prospectus gaat voort: „Warhold, de hoofdpersoon, is een figuur, zooals zij heden ten dage nog veel bij ons voorkomen. Hij is metafysisch aangelegd, met een weeë wijding in het hart, altijd het hoofd boven de wolken, bevrediging zoekend in een zekeren galm zijner spraak, behoefte gevoelend, om anderen, vooral vrouwen tot diezelfde hoogte te brengen, om ze namelijk te stichten. Maar zijn voeten staan niet op den grond. En al deze hooge aspiratiën zijn eigenlijk niet anders dan de belichaming van een ziekelijken perversen geest, een hysterischen aanleg, die dan door de jaren aan het daglicht gebracht, uitgaat in wreede en lage zinnelijke handelingen."

Dit nu schijnt mij te behooren tot het zeer eigenaardige en oorspronkelijke in dezen modern-historischen roman, dat de schrijver, wel verre van te deelen de conventioneele opvatting, dat in vroegere tijden de menschen eenvoudiger en krachtiger, minder gecompliceerd en minder zenuwachtig zouden zijn geweest dan nu, daarvan klaarblijkelijk van huis uit niets geloofd en manmoedig besloten heeft de karakters zijner personen te „ontleenen," niet aan stoffige perkamenten of theoretische bespiegelingen, maar aan de levende werkelijkheid, zooals hij die om zich heen waarnam. Een figuur als zijn Warhold is inderdaad lang geen zeldzaamheid in déze, onze allermodernste tijden. Zulk een vrouwenverleider, met zijn zoogenaamd hooge, edele aspiraties, te zwak van wil om een echte Don Juan te zijn, en toch wel den aanleg daartoe bezittend, in zijn geweten verdoovende ijdelheid, zijn grof egoïsme, zijn gaven van stem en acteurstalenten — inderdaad, men behoeft er niet zoo heel ver naar te zoeken!... Door dezen forschen greep heeft Adriaan van Oordt zijn studie der historie in directe aanvoeling gebracht met onze innigst levende gedachten en gevoelens, door deze karakterstudie heeft hij zijn boek gemaakt tot een natuurlijke uiting van zijn eigen tijd. Trouwens, deze opvatting, van het innigste wezen zijner menschen, houdt logisch en sterk verband met die van zijn gansche werk, zooals hij het gezien, gebouwd en afgewerkt heeft, met de beschrijvingen er in, met den toon en den geest van het geheel. Dit boek moge dan geen modern-realistische roman zijn in dezen zin, dat niet de nederlandsche zeden en gewoonten er in gegeven worden, zooals die nu, tijdelijk zijn, en geen poging gedaan om door gemeenzaamheid van stijl en natuurlijkheid van dialoog te treffen en levendigheid te wekken, tot de „romantiek," in de engere beteekenis van die uitdrukking, behoort het toch evenmin. Nergens bovenmatig verhevigd, nimmer opkoortsend tot het ijl gedoe dat wij zoo goed kennen uit de meest typische — vooral buitenlandsche — voortbrengselen der romantische overspanning, blijft de handeling voortdurend onder onzen greep, blijft het gevoel gewoon-menschelijk, doch stérk menschelijk, ons krachtig en direct aanpakkend, als een drama van Shakespeare, als álle groote kunst.... De „allure van spreken" der menschen uit de middeleeuwen heeft de schrijver willen geven. Dit, dunkt me, dient ruim te worden opgevat. Men moet wellicht zelf eenigermate artist zijn om den schrijver hierin te verstaan. Hij zal er wel niet aan denken vol te houden, dat óóit iemand — laat staan een middeleeuwsche kasteelbewoner van de Veluwe — zal hebben gesproken in den volmaakten stijl, met de

zoozeer litteraire woordenkeus der dialogen in dit boek.... Doch de allure van spreken! De toon, de wending, de geest der zinnen, ja, daaraan gelooven wij bij het lezen. Van Oordt heeft resoluut overboord gegooid alle trachten naar een realistisch weergeven der middel-nederlandsche spreektaal. Niets dan „de allure" heeft hij willen behouden, en — hij schijnt ons geslaagd te zijn, hij overtuigt ons. Dit weldoordachte streven bracht hem tevens het groote voordeel mee, zijn dialoog, als geheel gelijkwaardigen litterairen arbeid, tusschen de overige perioden van zijn boek te kunnen invoegen.

Maar overigens — wat een realisme, welk een krachtig voorstellingsvermogen, en welk een krasse moed en macht van uitbeelding! Telkens weer worden wij herinnerd, aan de schilderijen der primitieven, maar vooral, aan die gelijktijdig ontstane magnifieke houten beeldjes, die wonderen onzer oude nederlandsche beeldhouwkunst. Deze schrijver is een geestverwant van Jan van Eyck, Dirck Bouts en Hugo van der Goes, maar zeker niet minder van die onbekend-gebleven hollandsche en vlaamsche beeld-snijders, die bij al de devotie, waarvan zij hun werk als te drenken plachten, zulke voortreflijk-scherpe opmerkers en krachtige uitbeelders der natuur waren. Inderdaad, wanneer Van Oordt een menschgestalte beschrijft, de houding, de haren, de val en plooiing van het kleed, dan is het of men zulk een oud houten beeldje voor zich ziet. En door al de moderne woorden heen, próéft men, heel zuiver, eenzelfden geest en eenzelfde dichterlijk talent.

Een „modern-historische" roman. Ja, wél modern, en in den allerbesten zin. Van de rijkste veroveringen der moderne kunst en der moderne geestesontwikkeling heeft Van Oordt een weldoordacht gebruik weten te maken. Zijn psychologische kennis is die van de 20e eeuw en hij past haar toe op tijden zoowel als op menschen. Hoe uiterst gevoelig en middeleeuwsch-nauwkeurig zijn detailnoteeringen mogen zijn, hij wist, hij besefte, als modern kunstenaar, dat de stemming, de „gesamteindruck," het voornaamste was; altijd hield hij in de eerste plaats dáármede rekening, en, zooals er over 't algemeen in dit boek niets onbereikts is, zoo werden ook de beschrijvingen tot prachtstukken van vizionaire beelding, dramatisch in den hoogsten zin, wonderen van stemming, kleur- en vormsuggestie, poëtisch en oorspronkelijk — zelfs ná Ary Prins! *)

Ik kan mij niet ontzeggen er hier een van af te schrijven. Het citaat moge tevens dienen als „proeve" van stijl en taal in dit boek, als voorbeeld van des schrijvers zieldoorademde uitingswijze, van de forsche gedragenheid zijns rijken woords. Warhold woont de mis bij in de Munsterkerk: (bl. 19).

„Hoog boven in het middenschip kruisten zolderbalken in een spinnewebtoon. Door rondboogvensters kwamen zeegroene en grauwe lichten tusschen zuilen sterven, uit wier kapiteelen de bogen in laag gehouden lijnen zich van zuil tot zuil herhaalden.

„In nissen kwamen houten heiligenbeelden fel van kleur en de ledematen onevenredig zwaar, als visioenen door de schemering naderen.

„Onrustig stond Warhold te wachten in het wachten om hen heen. Hij voelde een vagen angst voor de nabijzijnde plechtigheid. En in een overgave zeeg hij neer, vouwde de handen en deed woordenkransen gaan in aanhoudend prevelen.

„In de abside hunkerden priesters en koorknapen voor het gesluierde hoogaltaar in een schuldbewustzijn als zondaars voor de hemelpoort; en de priester begon allengs, als bevreesd om van God niet gehoord te worden, op een langzame wijze zijn vroomheidsbetrachting aan het oordeel van Hem over te geven. Aanroepingen en antwoorden gingen elkaar na met angstige tusschenstemming.

„En dan bekruiste de priester zich, hief de handen smeekend op. Eenige schreden voortgegaan, ontlastte hij zich van de belijdenis, een zondig mensch te zijn en smeekte vergeving.

„Onder het gezang der koren, die elkaar

*) Tot voor kort mocht eigenlijk alleen Prins over de middeleeuwen schrijven. Thans gunnen wij dat recht ook aan Van Oordt en Van Schendel. Maar Prins blijft als vizionair verweg de sterkste; de strakke vástheid van zijn visie, zijn gloed, zijn coloriet, ze zijn nog door niemand geëvenaard.

beurtelings steunden, opdat hun geroep om ontferming onverwelkt in den hemel komen zoude, trad de priester en een misdienaar in het heiligdom, terwijl een diaken naast het gesloten gordijn evenals het beeld van een engelbewaarder, knielde.

„En de zang hield aan, de stemmen omvingen elkaar tot groote kreten om erbarming.

„Langzaam rijzend, zag Warhold de altaargordijnen verschuiven. Als een bloemkelk opende zich het heilige, langs de paarse wanden het gele goud, sijpelend naar 't wichtig roode kleed over de vloer. Op de met goudlaken gedekte altaartafel dauwdrupten edelsteenen, weerkaatste gouden vaatwerk het licht der zilveren kandelaars, het sterrengeflonker, dat matte glanzen weefde aan de slapen der priesters, komende en gaande met eerbiedige stappen, buigende met kuische kniebuigingen in de straf bewerkte gouden kazuifel en dalmaticas. En de koorzang steeg in jubelgeluiden, elkaar nawiekend hooger en hooger in gouden geluiden, die zwijmelden in de hoogte der kerk.

„Voor de altaartafel hief de priester de hostie omhoog, achter hem 't gebengel der zilveren vaten, waaruit de wierook traag opwolkend, 't kazuifelgoud dempte tot goudmist, zoodat de priester week als in een droom en de andere priesters, de ruggen als gesloten vleugels van gouden torren, knielden naar de opgeheven schaal, die gloeide in kaarslicht."

Prachtig doordacht-en-doorvoeld is de wijze waarop de schrijver van ieder zijner — tot zulk een schoon geheel aaneensluitende — hoofdstukken een afgerond kunstwerk heeft weten te maken, prachtig vooral de stemmingszware zinnen, waarmede hij een oud geworden capittel doet wegsterven. Zoo eindigt b.v. Hoofdstuk II aldus: (blz. 66)

„Zoo zaten ze hun gedachten uit te wisselen bij het licht der standaardlampen, die gouden spiegels diepten in den tegelvloer en langs de wanden schichtige schaduwvormen teekenden. Maar toen Gheride, als opgelost uit den schemer der voorzaal, naderde, zwegen allen, bevreesd voor het geheimzinnige van haar wezen; en kapelaan Zacharias plaatste zich, het oliegele boek hanteerend, weder voor den lezenaar en sprak zijn trammelante woorden, de laatste van den dag."

Is dat niet een „chute de phrase" waarop Flaubert jaloersch had kunnen zijn?

Ja... ook déze naam kwam mij bij 't lezen van Warhold telkens in de gedachten.

In de studie over zijn grooten leermeester, afgedrukt als inleiding voor den roman „Bouvard et Pécuchet" schrijft Guy de Maupassant: „Presque toujours un artiste cache une ambition secrète, étrangère à l'art. C'est la gloire qu'on poursuit souvent, la gloire rayonnante qui nous place, vivant, dans une apothéose, fait s'exalter les têtes, battre des mains, et captive les cœurs des femmes.... D'autres ont poursuivi l'argent, soit pour lui même, soit pour les satisfactions qu'il donne.... Gustave Flaubert a aimé les lettres d'une façon si absolue que, dans son âme emplie par cet amour, aucune autre ambition n'a pu trouver place."

Edouard Maynial, Maupassant's laatste levensbeschrijver, is van oordeel dat deze regels evenzeer van toepassing zijn op hun schrijver zelven als op Flaubert. Ik zal het niet betwisten. Maar, mij dunkt toch, met nog meer recht dan die voortreffelijke fransche verteller, wiens uitgesproken doel het was het leven naar ziel en zinnen te genieten, zou onze hollandsche Adriaan van Oordt in dit opzicht met den grooten kluizenaar van Croisset vergeleken kunnen worden, hij die, levend teruggetrokken, in eenvoud en eenzaamheid, zich om roem noch geldelijk succes bekommert en inderdaad slechts één levensdoel, één eerzucht schijnt te kennen, n.l. mooi litterair werk te maken. Welk een diepe wijding, welk een ontzagwekkende arbeidskracht, welk een ernst en welk een hartstocht, ook bij dezen man! Hoevele maanden van geduldige studie, gestadig onderzoek, moeten zijn voorbijgegaan, voordat Van Oordt de pen kon opvatten — het penseel of den beitel zou men willen zeggen! een pen lijkt onnoozel! — om te gaan werken aan zijn roman, om te gaan bouwen — zin voor zin — zijn grootsch kunstwerk, dat daar nu staat, als een beeld, verheerlijkt.... H. R.

OVER POSTZEGELS.

„Wij vernemen, dat de De Ruyter-jubileumzegels hetzelfde formaat zullen hebben als de bekende weinig fraaie tuberculose-zegels (ik spatieer, R. W. P. Jr.) en, zijn wij wel ingelicht, van een waarde van $^1/_2$, 1 en $2^1/_2$ cent. Ook bij deze zegels komt een randschrift voor. De zegels zullen prijken met den kop van den zeeheld, geflankeerd door twee kanonnen."

Dit bericht in het begin van Maart in de „Nieuwe Courant", deed ons met verlangen uitzien naar „den kop van den zeeheld, geflankeerd door twee kanonnen." Vooral waar de schrijver met een fiksche pennenhaal Derkinderen's werk als de „bekende weinig fraaie tuberculose-zegels" had gekwalificeerd, met een opgeblazenheid alsof ieder het hierover wel met hem eens zou zijn, daar was onze verwachting hoogelijk gespannen.

En de weken en dagen voor de 23ste — wij waren niet zoo gelukkig vooruit een blik te kunnen werpen op „den kop van den zeeheld geflankeerd door de twee kanonnen", bezagen wij Derkinderen's tuberculose-zegels nog maar eens, en legden ze naast onze postzegel van 5 cent en die van $2^1/_2$, en . . . de keus was niet moeilijk, zij viel, de „N. Ct." ten spijt, uit ten gunste der „bekende weinig fraaie", en wij vermoeden wel dat het meerderen zoo gegaan is of zoo gaan zal. Wanneer wij onze in duffe cartouche-vorm gehouden cents en twee-en-een-halve cents-postzegel bezagen, of de, naar portret, mechanisch verkleinde stuivers- en daarboven-soorten bekeken, waarbij de hoeken buiten het ovaal opgevuld zijn met wapens, cijfers, takken, zonder eenig aansluitend verband van lijn, dan begrepen wij niet, hoe iemand een poging, om van een postzegel een goed gecomponeerd ding te maken, direct met zeldzame eigenwijzigheid kon wegblazen, en zagen dies verlangend uit naar de De Ruyter-zegels. Maar helaas . . . terwijl Derkinderen juist had doen zien, dat een postzegel een ornamentaal decoratief ding behoort te zijn, waarbij men dan ook rekening dient te houden met verdeeling en verhouding, dat de artiest (zooals Walter Crane het zegt in „Kunst en Samenleving") moet beginnen, wanneer hij zijn kunst wil richten naar materiaal en gebruik, afstand te doen van zijne neigingen tot naturalistisch nabootsen, . . . bleek dit alles vergeefsch te zijn geweest en hebben wij een postzegel gekregen zóó slecht van verdeeling, zóó onevenredig van samenstel, zóó averechts van opvatting als ware er geen sprake van een herleving der decoratieve kunst. Het handelt hier niet over de vraag of wij de postzegel mooi of leelijk vinden, of de Ruyter's portret gelijkt op dat door van Dalen, Romeijn de Hooghe of een ander gemaakt, of de schepen uit den zeeslag wel authentiek zijn, maar wel over de wijze, waarop een en ander is gegroepeerd en opgevat. En als wij dan zien vakken van ongeëvenredigden vorm, ovaal van het portret dwars door de zijde van den zeeslag en aan den bovenkant hiervan een klein briefje, waarop 1 ct., $2^1/_2$ ct. of $^1/_2$ ct. staat, hangende in de lucht en halverwege de bovenlijn doorsnijdende zonder eenige overgang de gebogen lijn schuin rechts, waarop „Nederland" staat, zoo blijkt genoeg, dat hier van een zelfbewuste, ernstig overwogen compositie geen sprake geweest is, en men Crane's raad: „Een ander punt van belang, waarmede rekening dient gehouden te worden, is de passende vulling van het te versieren vlak", wel eens in gedachten had mogen houden. Toetse men afgescheiden hiervan de opvatting èn van portret èn van zeeslag èn van palmtak, lint, cijfers etc. aan de eischen eener decoratieve versiering, ook dan zal men inzien, dat de opvatting van den ontwerper onjuist was, en wij hier niets hebben dan naturalistische afbeeldingen, slechts door de omstandigheid van het kleine formaat tot eenige eenvoudigheid teruggebracht.

Neen, de verwachting nu eens een goede postzegel te zien is weer vergeefsch geweest, en in afwachting van iets beters, zullen wij „de bekende weinig fraaie" nog maar steeds als een prijzenswaardig voorbeeld beschouwen, voor de opvatting en de wijze, waarop zoo'n postzegel versierd kan en moet worden.

R. W. P., Jr.

REPRODUCTIE IN DRIEKLEURENDRUK VAN EEN DOOR C. LEBEAU GEBATIKTEN LAP.

CHRIS LEBEAU,

DOOR W. VAN MEURS.

Zeker heeft geen kunstenaar zoozeer de aandacht gevestigd op het batikken als een nieuwe tak van hollandsche kunstnijverheid als Chris Lebeau door zijne enorme productieve gave en het sterk hollandsch karakter van zijn kunst.

Nadat het batikken het eerst hier beoefend en ingevoerd werd door Dijsselhof, in samenwerking met Lion Cachet, was het vooral Lebeau, die, na het weinige — maar zeer hoogstaande — hierin door Dijsselhof vervaardigde, zich geheel en uitsluitend aan deze kunst gaf, en die, door zijn energie en de bijzonderheden van zijn aanleg, 'n scheppende kracht heeft kunnen ontwikkelen, zoo groot dat een nieuwe hollandsche gebruikskunst ontstond naast het uit z'n aard veel kostbaarder werk — dat daarom misschien beter sierkunst kan heeten — van zijn grooten voorganger.

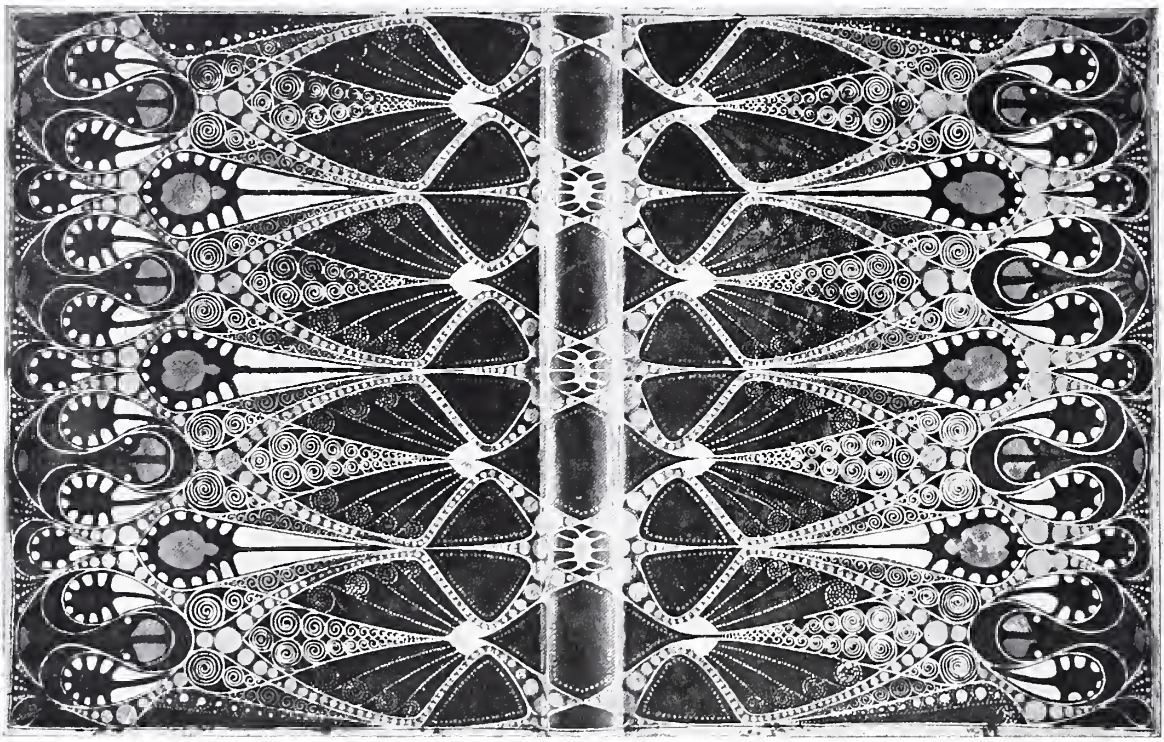

CHRIS LEBEAU. NAAR FOTO VAN W. VAN MEURS.

Dijsselhof, de waereld steeds ziende door zijn hem eigen perlemoer-teere schoonheidslicht, om daarna het schoon geobserveerde met de innerlijke oogen weer te zien diep in het mysterieuse licht van de rotszalen zijner ziel, zoolang tot dát zijn realiteit wordt, dan door zijn kristallijnen schoonheidsextase die wondere waereld van magnetische bezieling ons opent, — Dijsselhof, wiens geest in zooveel verwant is aan de grootste kunstenaars van Azië, bevroedde reeds in den aanvang zijner kunstenaars-loopbaan hoe hij door het batikken een nog ongekende schoonheid zou kunnen doen zien, juist door de eigenaardigheden van de techniek. Die techniek, al zoovele malen beschreven, en nu toch zeker wel algemeen bekend, moest tenslotte toch te enge grenzen stellen aan zoo'n overvol kunstenaarsgevoel als dat van Dijsselhof. Aanvankelijk zoekend met de Oostersche tjanting alleen, greep hij al spoedig naar het was-penseel voor de melodieuser aanzwellingen en buigingen van zijn lijn. Maar dan was er nog al de tijd, noodig voordat zoo'n werk er is, de groote teleurstellingen vaak in de resultaten, onafhankelijk van de hand des kunstenaars, zoodat wij ons niet kun-

nen verwonderen, wanneer wij tegenwoordig geen batiks meer van zijn hand zien, en hij nu al zijn tijd geeft aan het schilderen van die heerlijke aquariumvisioenen, waarmede hij de menschen sinds jaren al verrukt.

Een geheel andere kunstenaar is Lebeau. Hij is een opbouwer uit onderdeelen. In de bloem treffen hem het eerst de mooie constructieve lijnen, die dat fraai stuk leven oprichten. Streng ornamentist, als hij is in merg en been, ziet hij dadelijk die lijnen in zijn geest zich buigen en samenkomen tot een van de dunne judaspenning. En die rag-fijne ornamenten, die zoo aan oude kostbare kant doen denken! Op zijn best is Lebeau altijd in het zuiver geometrisch ornament of in zijn streng gestyleerd bloemmotief. Zijn dierfiguren zijn steeds veel minder, met uitzondering misschien van den prachtigen paravent in het bezit van mevrouw J. J. de Koning, geb. Titsingh, in de Bilt. Daarin doen de steltenloopers het wonderwel. In zijn vogels en visschen gaat hij echter meestal te veel uit van de sierlijke veder- en schubbedekking

GEBATIKT PERKAMENTEN BAND VAN EEN ALBUM. (EIGENDOM VAN DEN HEER H. W. MESDAG TE 'S GRAVENHAGE).

stijlvol ornament, waartusschen de vakjes in kleur zich samenreiën als de steentjes in een heerlijk mozaïek. Voor hem is de fijne tjantinglijn, wat de gouddraden zijn in het cloisonné: de ornamenteele volglijnen en contouren voor de insmelting van het émail. Wat wondere mozaïeken van kleur en tinteling weet hij te bereiken door het batikprocédé, dat hij zich zoo geheel heeft eigen gemaakt! Zoo bestaan er van zijn zijden batiks, waarin de uitgespaarde fijn-gecraqueleerde witte vakjes tusschen de omgevende kleuren van een perlemoer zijn als van het oppervlak, wat maar al te vaak ten nadeele komt van de innerlijke anatomie van het dier. Dat hij de anatomie van het menschelijk en dierlijk lichaam nog niet volkomen meester is, weet hij zelf maar al te wel, en wij kunnen dankbaar zijn, dat hij thans in staat is gesteld voor een paar jaar zijn werk neer te leggen, om die anatomie nog eens grondig te bestudeeren. Moge daarna het batikken weer geheel zijn liefde worden, want voorwaar de bloei van dezen nieuwen tak van hollandsche kunstnijverheid berust nog geheel in zijn handen.

Chris Lebeau.

Door en door is Lebeau hollandsch.

Dat rustige, strenge en toch rijke werk kan alleen voortkomen uit een gouden Zondagmiddagsrust met nimmer een rimpeling op den vijver van het gemoedsleven. Waar die stemming dan ook heerscht, staat zijn werk het meest op zijn plaats. In 't moderne hollandsche landhuis van het fraai aangelegde villapark, te midden van de eenvoudige verhoudingen van interieur-architectuur en meubileering uit de school der engelsche praeraphaelieten zijn z'n batiks, z'n schermen de fijnere beschaafde stem van ons noordelijk geschoonheidssentiment. Daar kan het aandoen als het fijne gezichtje vol toewijding van de verpleegster in het strenge ordekleedje van haar huis. Juist de toewijding, die uit dat werk spreekt, die toewijding met het groote geduld en de benijdenswaardige onvermoeidheid, is de stuwende kracht waarmede deze schoonziener zijn huis in de hollandsche kunst opricht. Zoo is zijn werk door en door hollandsch. Lebeau is geen genialiteit, hij is geen visionair, hij zal nooit de visch laten springen door den hoepel van zijn humor. Onder de artisten is hij de onvermoeide werkman, de middeleeuwsche monnik, die met onuitputtelijk geduld in fraaie letters zijn gebedenboekje opbouwt. Ook zijn geheele persoon heeft iets van een monnik, met zijn ascetische neigingen voor „a simplification of life." In de middeleeuwen zou

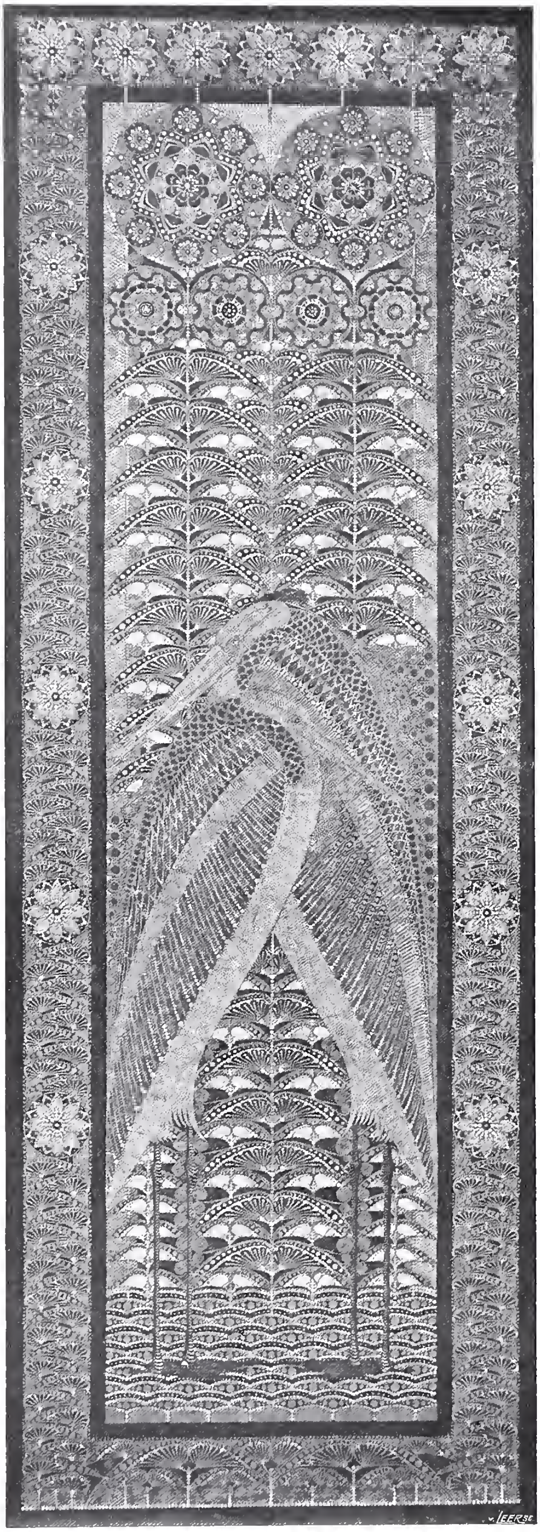
GEBATIKT KAMERSCHERM. (EIGENDOM VAN MEVR. J. J. DE KONING—TITSINGH TE DE BILDT).

hij een kluizenaar zijn geweest. Wanneer je hem zoo bezig ziet in zijn werkkamer, alleen in zijn witte werkhemd, met de bloote voeten in sandalen, zoo ijverig met de tjanting gezeten voor het spanraam met de strak-gespannen lap, zich geen oogenblik gunnend van 't werk op te zien... ja, dan is hij de asceet-calligraaf, en zoo'n lap met die regelmatige litaneien-herhaling van zijn motieven een mooie bladzijde uit zijn rijk psalterium.

Zoo geprononceerd als zijne persoonlijkheid is, zoo'n eigen karakter heeft zijn kunst. Men behoeft dat maar eenmaal gevoeld te hebben, om voor altijd het werk van zijn hand te herkennen, of dat van zijn leerlingen en werkers, die hij in het batikken opleidde. In zijn opvatting van het streng-gestyleerde mozaïekornament ligt misschien ook de eenige mogelijkheid tot het maken van het batikken tot een nieuwe tak van hollandsche nijverheidskunst. Zijn ontwerpen met die strenge constructieve volglijnen en contoureeringen maken het copiëeren mogelijk, terwijl een decoratieve compositie van melodieuse aanzwellingen en buigingen alleen te copiëeren zou wezen door een even gevoelvol talent als van den musicus die de composities der groote toonkunstenaars tot in de fijnste gevoelsuitingen weet weer te geven. Dat er natuurlijk nog altijd verschil zal blijven tusschen de uitvoering van den ontwerper zelf en van die van zijn werkers, zien wij in die stukken, welke van een zuiverheid van bewerking zijn, als waren het inlegwerken van gaaf gesneden blaadjes van dun edel materiaal. Voor de uitvoering zijner rijkste incrustaties was dan ook steeds een te subtiel technisch gevoel noodig, dan dat hij die aan een ander zou hebben kunnen overlaten.

Zoo is het Lebeau, wien de eer toekomt van het batikken een hollandsche nijverheidskunst te hebben gemaakt en wel zéér te betreuren zou het zijn, wanneer hij, over'n paar jaar weer hier terug in den lande, verrijkt van innerlijke gevoelskennis, zich niet meer geheel aan zijn eerste, groote, batikliefde zou geven, om deze jonge kunstnijverheidstak nog hooger en krachtiger te doen uitwassen boven het gezonken schoonheidsgevoel, waarvan de steeds toenemende legio'sprullen en snuisterijen voor de winkelramen een hoonende getuigenis zijn.

Haarlem, 1907.

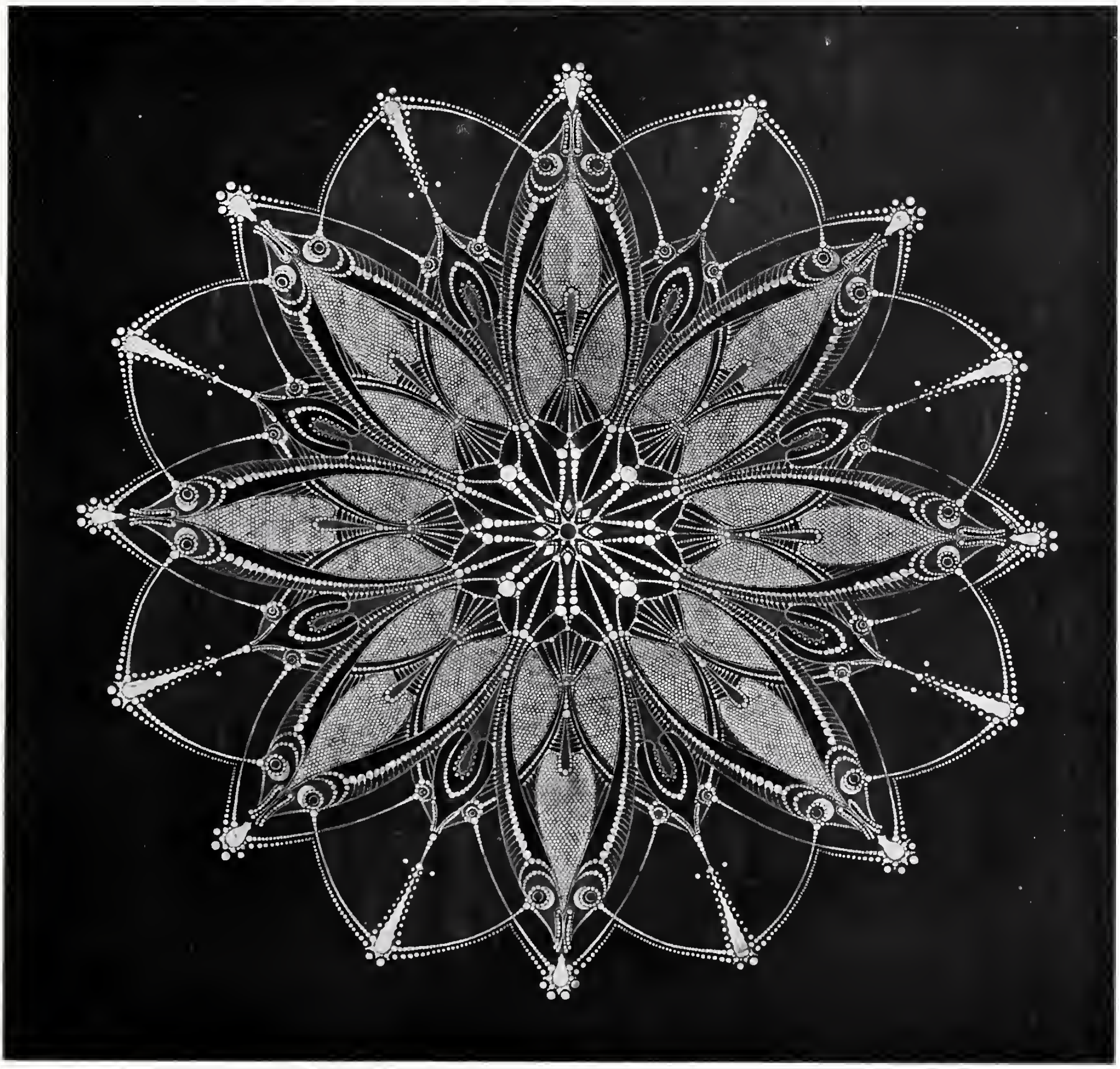

GEBATIKT PANEEL UIT KAMERSCHERM. (EIGENDOM VAN MEVR. J. J. DE KONING—TITSINGH TE DE BILDT).

IETS OVER DE BATIK-TECHNIEK

† † † DOOR R. W. P. DE VRIES J[R]. † † †

Over de techniek van het batikken is zeer zeker al veel geschreven, en bekend, mogen we veronderstellen, is het groote prachtwerk, waarin deze wijze van werken in Nederl. Indië zoo uitvoerig wordt uiteengezet door de heeren G. P. Rouffaer en Dr. H. H. Juynboll, terwijl vele tijdschrift-artikelen in meerdere of mindere mate er de aandacht op gevestigd hebben; ware het niet dat ons nog dikwijls bleek, hoe jammerlijk men ook in deze misbruik maakt van de onkunde van het publiek, wij zouden zeker niet in nadere details treden.

KLEEDJE, GEBATIKT DOOR CHR. LEBEAU.

Batikken is, (gelukkig zakt het wat), een modewoord geweest eenige jaren geleden. Het was iets nieuws, en evenals houtsnijden, (kerbschnitt wel te verstaan) houtbranden etc. wilde men op enkele meisjeskostscholen ook

batikken onder de amusements-vakken invoeren. Gelukkig dat er te veel technische kennis voor noodig is, om dit mogelijk te maken, waardoor het op die wijze als liefhebberij-arbeid weinig kans van slagen zal hebben. Nu dit niet lukte, ging men zich wel met surrogaat behelpen, sneed schablonen en noemde het, nu ja — geen batikken, maar een geheim procedé — en bereikte voor de goe-gemeente wel eens iets, dat naar verving van afgedekte plaatsen zweemde. Doch niet alleen de mode-snufjes-lievende-scholen, ook de handel maakte zich van het woord batik meester, en zelfs tot op zekere hoogte van de werkwijze. Het onuitputtelijk geduld van den Inlander, of een hem evenaardend kunstenaar vermocht deze arbeid niet, daar zij anders de moeite niet loonde; snel en met de vlugge kwast, was het parool, en opmerkelijk, men vond blijkbaar het belangrijkste, de gebreken en niet het essentieele der Indische kunst. Waar een prachtige sarong of hoofddoek in de groote ornamentpartijen wel eens kleine wasbarstjes vertoont, een toevalligheid, maar die wel aardig door de kleine adertjes, den fond breekt, daar ging men dèze ornamentatie, die al even weinig moeite kost als het uitblazen van een inktvlak, als het kenmerkende beschouwen en er op aansturen een vak met barstadertjes te maken, door enkele lijnen omsloten.

LAP VOOR KAMERSCHERM, GEBATIKT DOOR CHR. LEBEAU.

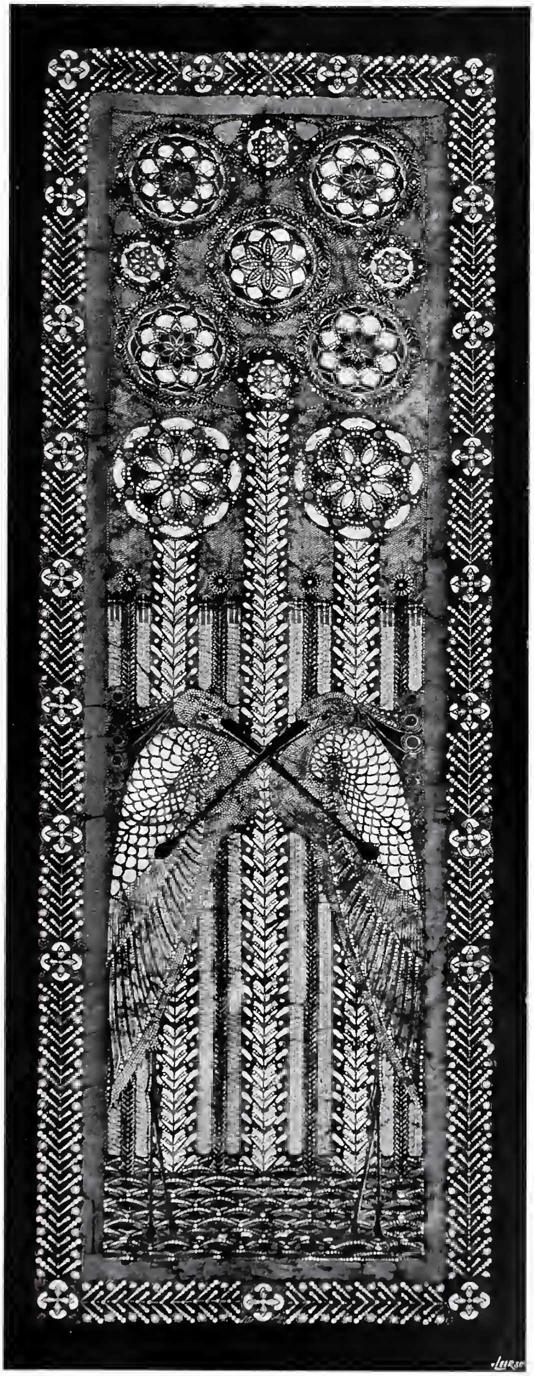
Bij de namaak-batik door druk, zooals men die in katoenververijen nog pleegt te vervaardigen, verzuimt men ook nooit deze barstjes weer te geven als „het kenmerk van het ware", maar deze artistieke afdwaling willen wij voorloopig buiten bespreking laten.

Batikken is toch geen aaneenschakelIng van ongelukken, van toevallen en verrassingen? Wie het zoo beschouwt, mist het noodzakelijkste, de kennis van het metier. Wel zullen, evenmin als een opgedroogde plek verf in een natgesopt gedeelte van een aquarel of een zacht gebeten tint in een ets het geheel schaden, (ja soms tot de bekoring ervan bijdragen) de fijne adertjes in een effen batikfond hinderen, en noch Lebeau, noch Dijsselhof of Lion Cachet hebben hier bezwaren tegen gehad, het ook wel als een kleine tinteling aangewend, maar als „versieringsmotief" het op te vatten, zal bezwaarlijk iemand doen, die iets voelt voor batik als procedé om op onuitwisbare wijze zijn teekening op doek of perkament vast te leggen, zóó dat het er een onafscheidelijk geheel mede vormt.

De teekening dus is en blijft hoofdzaak al stelt ook hier de wijze van bewerken, gelijk iedere techniek hare eischen, die zóóver kunnen gaan, dat de wijze van uitvoering reeds in het ontwerp duidelijk naar voren treedt.

Opmerkelijk voor het werk van Lebeau is dan ook dat, zoo hij een enkele maal een teekening voor boekversiering in zinkreproductie maakt, hij zich hierbij tot moeilijkheden dwingt, die voor zijn batikinstrument zeer eenvoudig zijn, maar gecompliceerd voor zwart en wit-teekenen, als bijv. het openlaten van witte ornamentaties in donkeren fond. Dit, geëigend voor een werkwijze, die afdekt als batikken of wegsteekt als houtsnijden, is omslachtig voor eene, die wit moet sparen, als de behandeling met penseel, pen, palmhoutje of wat ook van den teekenaar voor zincografie.

Waar de techniek van batikken de teekening in zeker opzicht bepaalt, daar blijkt uit een vergelijking van Dijsselhof's en Lebeau's batiks dadelijk, dat hunne instrumenten niet dezelfde zijn geweest, en ook de een meer de werkwijze op zijn ontwerp laat influenceeren dan de ander. Is voor Dijsselhof het batikken een hem dienstige techniek, die hem beter leek voor zijn decoratieve wandvullingen, dan schilderen in olie- of waterverf, voor Lebeau is batikken een wijze van zich uitspreken, die niet anders mogelijk is dan door middel van de tjanting.

LAP VOOR KAMERSCHERM, GEBATIKT DOOR CHR. LEBEAU.

Gebruikt Dijsselhof dan ook een penseel, in finesses soms een pen, Lebeau's instrument is het koperen wasreservoirtje met de fijne tuit, waaruit druppels kunnen vallen, en onafgebroken lijnen loopen en op deze zoo kenmerkende eigenschappen van de tjanting bouwt Lebeau zijn ornamentaties.

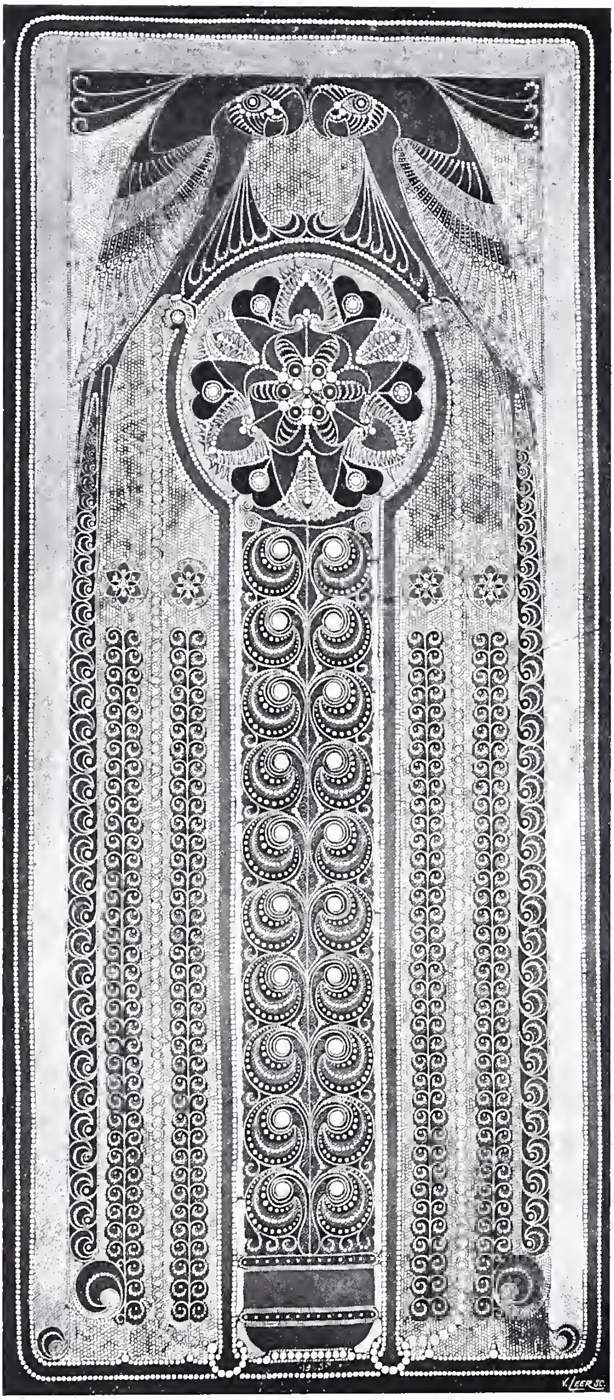
Heeft Dijsselhof om zoo te zeggen de grondgedachte van batikken overgenomen en op eigene wijze benut, Lebeau ging voort op de werkwijze van den Inlander en liet zich slechts leiden door zijn rijke fantasie.

Het meest voor de hand liggende bij batikken, de met de tjanting geteekende waslijn of wasdruppel, die bij verving van de geheele lap, een ongekleurde streep en stip veroorzaakt, is het uitgangspunt van den Inlander en ook van Lebeau. Het batikken werkt alzoo negatief evenals de houtsnede, die in zijn meest primitieve opvatting, witte uitgestoken lijnen op een zwarten fond geeft. En even moeilijk, irrationeel als het eigenlijk voor den xylograaf is een lijn zwart te laten staan door ter weerszijden voorzichtig weg

te steken, even omslachtig is dit voor den bestuurder van de tjanting, die dan tusschen twee waslijnen in, een smalle opening moet sparen.

Lebeau's ornamentaties, hetzij geometrische hetzij dier-figurale, zij zijn dan ook nagenoeg uitsluitend opgebouwd uit een aanschakeling van druppels van verschillende grootte en lijnen van zichzelf-gelijkblijvende dikte: zijn werk zit onafscheidelijk vast aan de tjanting, die haar voortbracht. En daardoor krijgt het zoo'n bepaald cachet; batik is bij hem niet alleen de wijze van door en door echt, kleurhoudend verven. maar meer nog van het eigenaardig opbrengen van de gesmolten was. Zijn technische volmaking, hierin bereikt, is verrassend en aan die eener goede Inlandsche verwant van wie hij waarschijnlijk ook het onuitputtelijk geduld en de volharding mede heeft overgenomen.

Beziet men slechts even, zoo men ze niet in origineel kent, de bijgaande reproducties naar kamerschermen en lappen, en daarna de „moderne" batiks, die ge in meubelwinkels wel aantreft, dan zal aan ieder wel duidelijk zijn, dat deze laatste de naam van batik eigenlijk niet waard zijn.

WANDVAK UIT EEN KAMERSCHERM, GEBATIKT DOOR CHR. LEBEAU.
(EIGENDOM VAN HET BINNENHUIS).

Dat het dan ook onmogelijk is batiks te maken voor moderniteit-lievende menschen, die wel „aan het nieuwe" willen doen doch met bescheiden beurzen, is wel begrijpelijk voor hen, die, zij het slechts vaag, deze omslagtige wijze van verwen en ornamenteeren kennen.

In het kort zij ook hier nog even gereleveerd, dat de grondgedachte van batikken is het plaatselijk bedekken van den stof met een materie, in dit geval een wasmengsel, die het aannemen van kleur op die gedeelten belet.

Staat de teekening n.l. in waslijnen, stippen of vlakken op doek of perkament, dan krijgt het geheel een kleur, hetzij door indompelen hetzij door bestrijken met de verf, waarna de was door warm water, door afkrabben, door benzine of terpentijn verwijderd wordt, en de afgedekte plaatsen blank uit den fond naar voren treden.

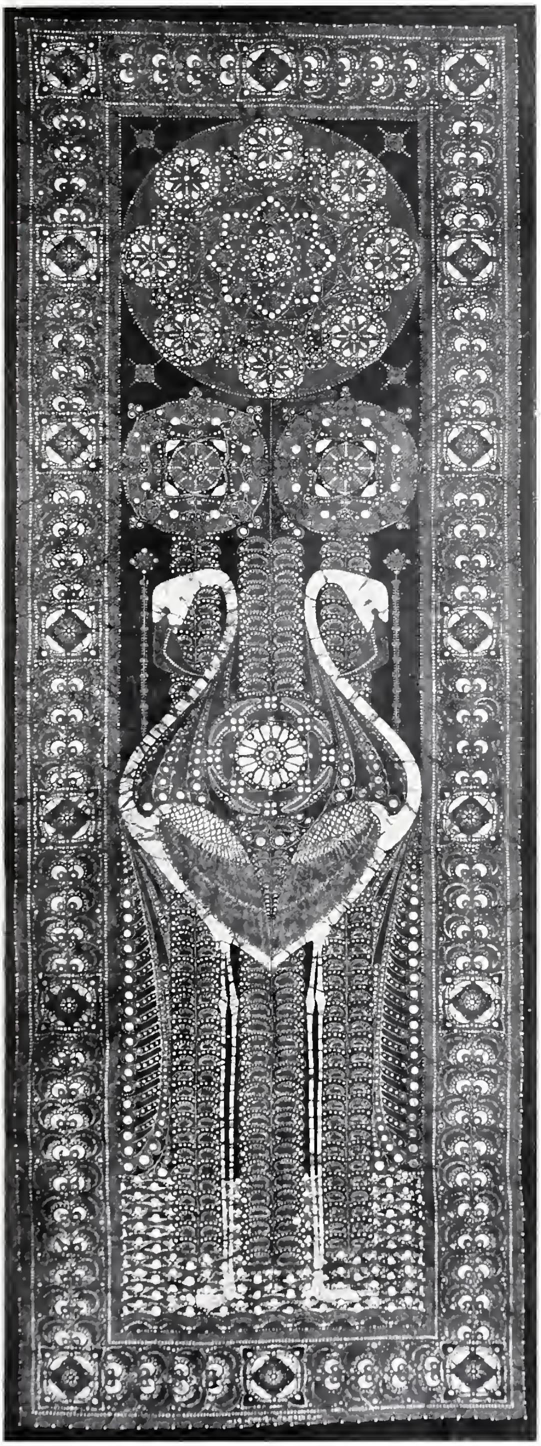
Deze afdekmethode moet, zooals men weet,

voor iedere kleur opnieuw worden toegepast, en heeft de verving van éene kleur plaats gehad, dan worden de gedeelten, die deze kleur onveranderd zullen behouden, weer mede afgedekt.

Eindeloos zijn ook de proeven geweest om goed licht en waschechte kleuren te krijgen, en waar men elders zich van de bekende, maar niet tegen zon, noch sterk licht bestand zijnde aniline verwen bediende, daar was het zoeken van Cachet en Dijsselhof en ook van Lebeau, naar kleur, die met de Javaansche sarongkleuren in deugdelijkheid kon wedijveren. Niet de veelheid van kleur, zooals de modebatiks beoogden, om allemansgading te kunnen geven, maar standhoudendheid was het doel, en met een mooi blauw, dat voor lichtere nuances, zoo noodig, te verdunnen is, met een bruin, een geel, wat rood of paars, zijn reeds prachtcombinatiën te bereiken.

Ook de goede Vorstenlandsche sarongs en hoofddoeken kenmerken zich door weinig kleuren, die echter tot een zeldzaam rijk aspect kunnen samenwerken.

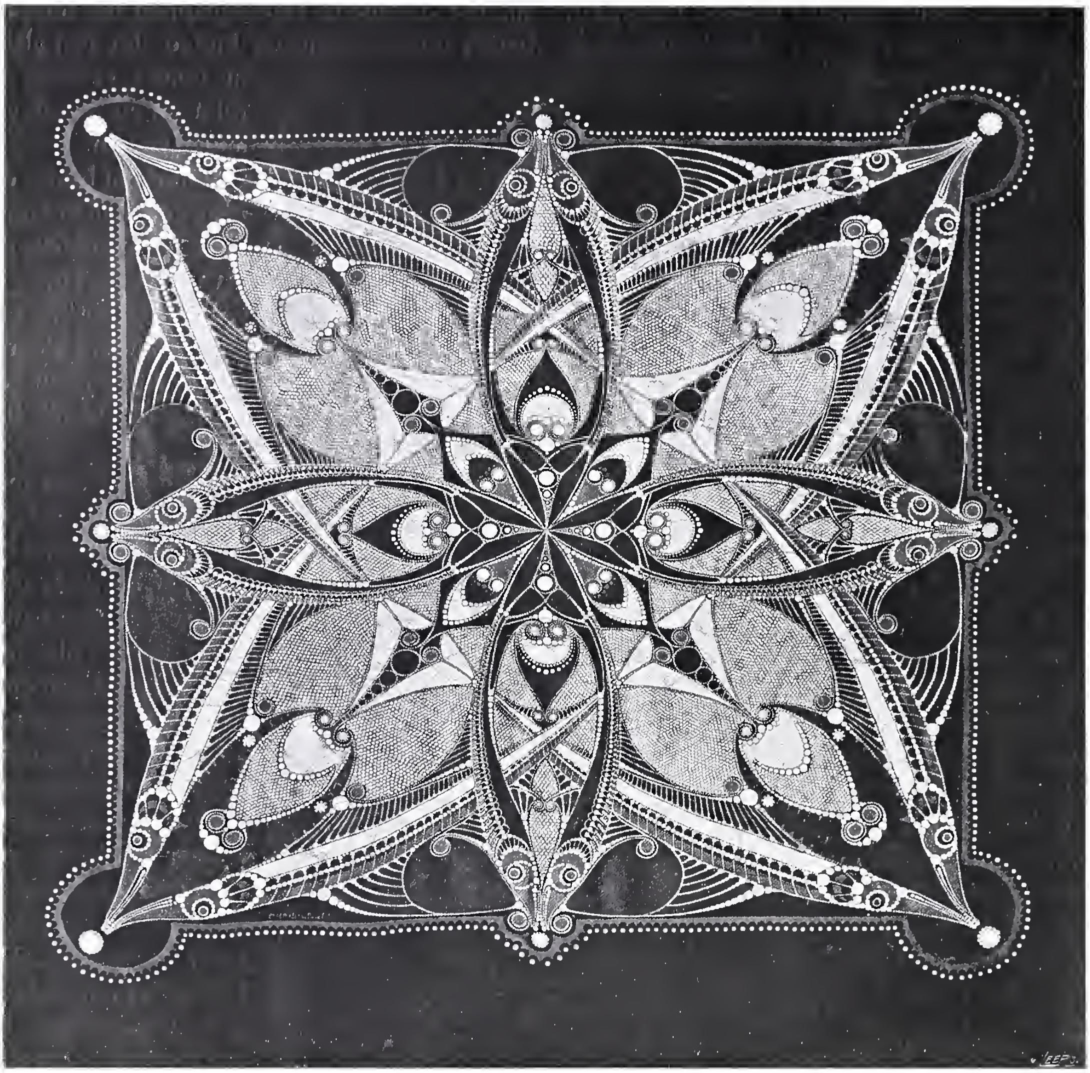
Vonden de Inlanders in de onvergelijkelijke kleur der indigo een uitnemend blauw, daar is het duidelijk, dat ook zij, die de goede eigenschappen der Indische batiks waardeerden, de indigo dra een plaats in hunne verfkast inruimden en er proeven mede namen.

GEBATIKTE LAP VAN CHR. LEBEAU. (EIGENDOM VAN HET KUNSTNIJVERHEIDS-MUSEUM TE HAARLEM).

Een mooi bruin, dat men kon stellen tegenover de soga-kleur der Javanen, leverde de cachou, terwijl ook enkele andere kleuren van plantaardigen oorsprong deugdelijk bleken.

En al getroost men zich niet de ontzaglijke tijdroovende bewerking, die de Javaansche voor hare batiks over heeft, die met angstige zorg haar doek prepareert vóór de verving, en niet minder nauwgezet daarna; om de verf goed vast te leggen toch, is een zoogenaamde mordant voor nagenoeg iedere kleur noodzakelijk. Hieronder verstaat men een afzonderlijke bewerking of bad dat de kleur doet inwerken, en voor iedere kleur verschillend is. Voor een goede batikker is dan ook eenige scheikundige kennis haast onontbeerlijk, en waar men dit bezwaarlijk van onze ornamentisten mede verwachten mag, daar zijn de onderzoekingen, eenige jaren geleden onder leiding van Dr. M. Greshoff in het laboratorium van het koloniaal museum te Haarlem gehouden voor menigeen van groot nut geweest.

KLEEDJE, GEBATIKT DOOR CHR. LEBEAU.

Verschillende kleurstoffen en bijtmiddelen werden er aan een nauwkeurige proefneming onderworpen, en onder meer bleek ook hier, dat het herhaaldelijk verven in een lichter bad tot men de vereischte kleursterkte heeft, iets wat geen Javaansche verzuimen zal, verre aanbeveling verdient boven één enkele verving in een sterk bad, en een batik-kunstenaar zal dit ter wille van zijn werk, zeer zeker in toepassing brengen, ondanks de tijd die het vordert.

Wij willen hier thans niet in nadere details de techniek van het batikken ontleden; de finesses der wasmengsels, of die van de verschillende kleuren en daarbij behoorende mordants, zij zijn slechts interessant voor hen die de batikkunst praktisch willen beoefenen, en die wij den raad zouden willen mede geven dit niet minder nauwgezet te doen dan Lebeau

Het was slechts onze bedoeling aan het artikel van den heer Van Meurs een kleine toelichting toe te voegen, om de technische belangrijkheid der goede batiks, waarvan Lebeau's doeken zulke uitstekende specimen zijn, nog iets meer te doen uitkomen tegenover het batik-gedoe, dat in onzen tijd van moderne versieringen, onergdenkenden wel eens van de wijs brengt.

Niet een ieder bezit de kennis des onderscheids, en reclame en zelfs reputatie bij het groote publiek, zijn nog niet de kenmerken van het ware.

HET KASTEEL AMERONGEN VAN DE NOORDWEST-ZIJDE GEZIEN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

AMERONGEN. NAAR EEN OUDE WATERVERFTEEKENING. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

NEDERLANDSCHE LUSTVERBLIJVEN

† † † † † † DOOR K. SLUYTERMAN. † † † † † †

III.

AMERONGEN.

De afbeelding boven dit artikel geplaatst stelt de Ridderhofstad Amerongen voor, zooals deze zich vertoonde vóór 1673, in welk jaar dit huis door de Franschen totaal verbrand en verwoest is geworden.

De bouw van het tegenwoordige kasteel werd onder de persoonlijke leiding van de toenmalige bewoonster Vrouwe van Reede in 1674 aangevangen, en geschiedde naar plannen van den bouwmeester Cornelus Rietveldt, een van de assistenten van Jacob van Campen.

De bezitter van het Huis is thans: Godard John George Charles Graaf van Aldenburg—Bentinck.

Deze is zoo bereidwillig geweest ons in het door hem geordende en wèlingerichte archief een blik te gunnen en ons een aantal gegevens te verschaffen betreffende de geschiedenis van het kasteel.

Ook mochten wij inzage nemen van menige belangwekkende oorkonde en van andere oude stukken, zooals o a. het „Memoriaal Bouck van de Goederen specteerende aan de Huyse en de hoge Heerlickheyd van Amerongen, gemaakt in den jare MDCLXXVI," waarin door Godard Adriaan Baron van Reede, eigenhandig allerlei gebeurtenissen, op Amerongen betrekking hebbende, zijn opgeteekend.

Zoo bevat het archief een uitgebreide particuliere briefwisseling tusschen Vrouwe van Reede en haren gemaal, tijdens diens verblijf als afgezant van de Staten-Generaal in het buitenland.

Uitvoerig wordt in deze brieven, in keurigen stijl, bijna van dag tot dag den herbouw van het kasteel beschreven.

De oudste stukken in het archief zijn van 1286 en daarin worden als eigenaren van de Riddermatige Hofstede Amerongen genoemd: Hendrick en Diederick Borrekyn; na door Graaf Floris V verklaard te zijn: „mannen van den huyse dat si doen timmeren te Amerongen en van het erve daar si het op doen timmeren."

Van de heerlijkheid van het dorp Amerongen wordt reeds vroeger gewag gemaakt, want in het jaar 1126 heeft Godebaldus, bisschop van Utrecht, ten bate van de Domkerk beschikt over de tienden en moerassen om Amerongen.

In 1232 deed Floris IV met groote kosten een zwaren dijk aanleggen van Amerongen tot Schoonhoven.

De naam van het dorp moet toen E m m e r i n g e n geluid hebben, of volgens anderen: H e m u r - E n g e, terwijl het ook voorkomt onder den naam van L o t e- L a t e r- of L u t e r v e l d, zooals nu nog een gedeelte van het dorp heet.

Over het rechtsgebied van dit dorp, en over verscheidene eigendommen, hofdiensten, huizen, landen en tienden is in de 12de eeuw en later menigmaal verschil ontstaan tusschen bisschop Godebald, Heer Gijsbert van Abcoude en anderen, totdat eindelijk de Domproost zwoer — om aan de geschillen een einde te maken — dat hèm alleen het rechtsgebied toebehoorde en het, op dien eed, naar het gebruik dier tijden ook verkreeg.

In dien eed waren evenwel heel wat bepalingen vervat, welke den Domproost groote persoonlijke voordeelen aanbrachten. Hij zwoer dat niet alleen het wereldlijk rechtsgebied van Amerongen aan de proostdij van Utrecht toebehoorde, maar ook dat den gemelden proost... d r i e - v i e r d e d e e l e n toekwamen van al de dienstmannen, hoeven, huizen, gebouwen, wegen, bebouwde en onbebouwde landerijen en veenen, benevens de waterwegen.

En met dien eisch viel toenmaals niet te spotten, daar de eed eens priesters gerekend werd meer dan „verscheiden eeden van wereldsche personen."

. . . . . „een priesters eed geldt so veel als de eed van 120 schattingboeren; de eed van een Diaken geldt so veel als de eed van 60 huisluiden, en de eed van eenen monnik so veel als die van 30 schattingsboeren; doch dit geldt maar in halszaken, maar indien er getwist wordt over de palen en scheidinge van landerijen, zal een priester de magt hebben om het landgoed van eenen schattingboer, onder de betuiginge van zijnen eed, onder den eigendom der kerke te brengen."

Een gemakkelijk middel om een geschil ten einde te brengen, zoo men ziet.

Na gedurende twee eeuwen van bezit te hebben gewisseld in de geslachten van de Borrens, de Bastaarden van Culenburgh, de Nyenrodens, de Zwietens, de Hemerts, is het Huis Amerongen in het midden van de 16de eeuw door koop overgegaan aan Godard van Reede, Heer van Saesveld.

Tot 1879 is het in deze familie gebleven, en bij den dood van Lady Elizabeth Villiers geb. Gravin van Reede—Ginkel — die kinderloos overleed — bij familie-contract gekomen aan haren neef, den tegenwoordigen eigenaar.

Onder de Reede's zijn er verscheidene geweest welke door de Staten-Generaal van het Gemeenebest meermalen tot gewichtige bezigheden binnen de provinciën, of tot zendingen buitenslands gekozen werden.

Godard Adriaan, Baron van Reede, Vrijheer van Amerongen werd in 1672 als Gezant

HET KASTEEL AMERONGEN MET DE BRUG, VAN DE NOORDOOST-ZIJDE GEZIEN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

naar het Hof van den keurvorst van Brandenburg gezonden om uit naam der Staten met dezen te onderhandelen en hem, zoo mogelijk, hunne partij te doen kiezen.

Het was in dit zelfde jaar dat de Franschen in Utrecht en tot Amerongen waren doorgedrongen, en dat zelfs de koning op het kasteel zijn kwartier koos. *)

Intusschen was er strikt order gegeven, dat noch aan het huis, den hof en den tuin, noch aan de goederen en plantsoenen, den Heer van Amerongen toebehoorende, eenige schade mocht worden gedaan.

Door de fransche officieren die er verblijf hielden of passeerden, werd echter bij herhaling gevraagd waar de Heer van Amerongen zich dan wel ophield, hetgeen door de bewoners telkenmale ontwijkend werd beantwoord.

En toen naderhand de bewoners zich bij den secretaris van den Hertog van Luxemburg om een vrijbrief vervoegden, vroeg deze opnieuw naar den Heer van het kasteel.

Zijn afwezigheid had bij de Franschen de aandacht getrokken en weldra lekte het uit dat de heer Van Reede zich op last van de Ho. Mo. d. Heeren Staten-Generaal in Duitschland bevond, wat door den koning, „of wel sijne onbarmhartige ministers, soo hoogh en chocquant werd opgenomen.", zooals in het vroeger genoemde Memoriaal-Bouck staat opgeteekend, dat dit leidde tot de algeheele vernieling van het kasteel en zijn omgeving, wijl de Heer van Amerongen „tegen de Interesse van den Koninck van Vranckrijk ageerde."

DE OPGANG VAN DE BRUG. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Op den 27sten Februari van het jaar 1673 meldde zich een officier van de lijfgarde van den hertog van Luxemburg, la Fosse, met een 12-tal ruiters op het kasteel, zeggende van den koning in last te hebben het huis

*) In een der bovenvertrekken zagen wij een gebeeldhouwd, met zijde damast overtrokken ledekant, waarin Lodewijk XIV tijdens zijn verblijf had geslapen.

te ruïneeren en te verbranden en gelastte den bewoners te vertrekken.

En niettegenstaande door hen een groote som gelds geboden werd, om den brand te voorkomen, werden door de soldaten bossen hout en stroo naar binnen gedragen tot in de torens, waar deze werden aangestoken, zoodat het geheele gebouw van boven tot beneden totaal uitbrandde.

Zoo hevig woedde de brand dat de zware buitenmuren door het felle vuur, en door het vallen van balken en binnenmuren, tot den grond toe gebarsten, naar binnen en naar buiten uitgeweken waren, en in de grachten gevallen.

Toen werden des nachts de woningen en getimmerten op het voorplein geheel afgebrand en werden eenige honderden karpaarden, omtrent 50 à 60 ossen en ettelijke duizenden schapen op de goederen en weilanden van den Heer van Amerongen geweid, onder voorwendsel dat deze den intendant Robert — in het memoriaal boek met verachting „een parsoon van vile afcomste" genaamd — toebehoorden.

Ten slotte werden de bosschen en de plantsoenen van Amerongen gekapt.

In de correspondentie van Mevrouw Van Reede, vinden wij vermeld, dat de keurvorst, begaan met het ongelijk den Heer van Amerongen aangedaan, van zijn sympathie blijk gaf, door het zenden van 800 zware boomen timmerhout, „zoo Eycken als Greinen, uit sijne Bosschen omtrent Berlijn," welke in een groot vlot, langs de Elbe over Hamburg, naar Amsterdam gevoerd werden.

De Staten Generaal gaven *f* 40.000 aan obligaties terwijl door de andere mogendheden eveneens aan den wederopbouw van het Huis Amerongen geldelijk werd bijgedragen.

De verdiensten van Godard van Reede zijn oorzaak geweest dat, op den 4den Augustus 1676, het Huis en Heerlijkheid van Amerongen van alle pandschap ontheven, en tot een H o o g e en V r i j e H e e r l i j k h e i d verheven werd, met erfelijk recht voor hem en zijn nakomelingen, te eeuwigen dage te kunnen oefenen: alle soorten van rechten „niets uitgezonderd, dan alleen de misdaad van gekwetste majesteit;" m. a. w. het hooge recht van beschikking over leven en dood van de onderhoorigen, welk recht tot de invoering van onze tegenwoordige grondwet is van kracht gebleven.

FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Een prachtig geschreven oorkonde met groot-zegel, en vervat in een kostbare massief-gouden doos, waarop de wapens van Utrecht, Reede en Amerongen, wordt in de verzameling van Amerongen bewaard, en van Graaf Bentinck verkregen wij de toestemming een afbeelding te maken van dit unieke stuk (zie hierboven).

Godard van Reede overleed te Kopenhagen in 1691.

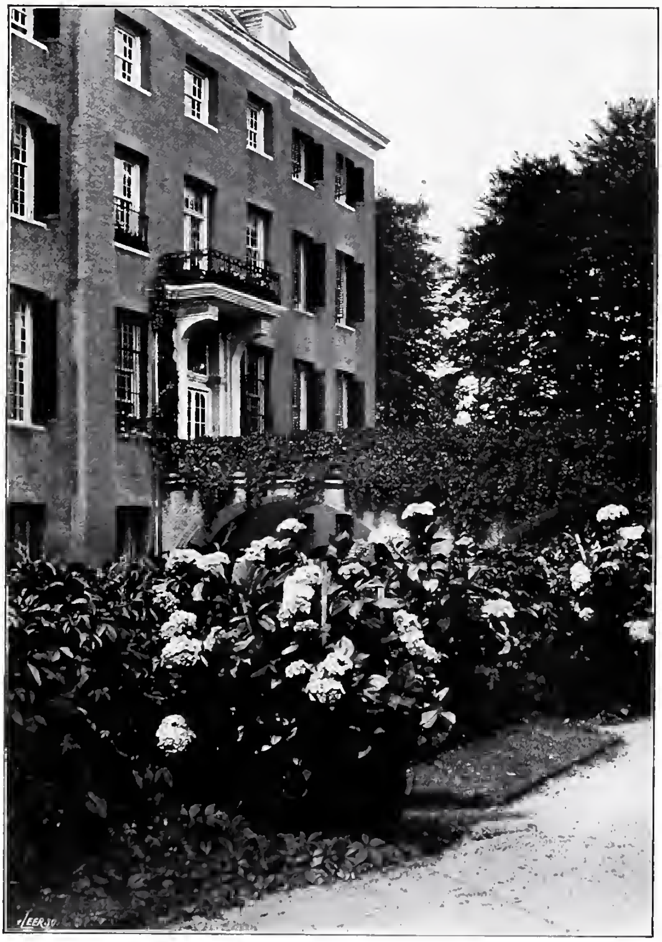
Zijn lijk werd naar hier overgebracht en rust in de kerk van Amerongen.

De bezitting ging thans over op zijnen zoon Godard, Luitenant-Generaal Baron van Reede—Ginkel, welke met Willem III naar Engeland gegaan zijnde, door zijn moed, in 1691 een einde aan den oorlog met Ierland maakte, en voor welk feit hij verheven werd tot Graaf van Athlone.

Gehuwd met Ursula van Raesfelt, was hij eigenaar van het Kasteel Middachten, en de stichter van den schoonen koepel aldaar *).

Evenals dit kasteel is het Huis Amerongen een massief vierkant gebouw in een slotgracht gelegen, en door een breede brug met het als tuin aangelegde voorplein verbonden, dat door een poortgebouw, waaraan de bouwhuizen grenzen, is afgesloten.

Behalve 't sousterain, drie verdiepingen hoog, in baksteen opgetrokken, zonder noemenswaardige uiterlijke versiering heeft dit bouwwerk het echte karakter van het deftige laat-zeventiende-eeuwsche heerenhuis, en maakt door zijn fraaie proporties, en simpele lijnen, zich spiegelende in de slotgracht, een indruk van bizondere statigheid, waartoe door de hooge brug — met twee kloeke vrouwenbeelden geflankeerd — en kwistig met klimplanten begroeid, niet weinig wordt bijgedragen.

PAD LANGS DE GRACHT. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Zooals op de afbeelding te zien is, werd deze brug in twee verdiepingen aangelegd, waarvan de benedenste naar de in het sousterain gelegen keukens voert.

Een zonnig pad loopt tusschen de hooge — met klimrozen weelderig begroeide — wallen van het voorplein en een rij welriekende bloemstruiken langs de gracht, onder de brug door, en vormt een ideale beschutte strook bloemtuin van een intensieve bekoring, sterk herinnerend aan den „border garden", het geliefkoosde motief in de Engelsche bloemtuinen:

„My Garden sweet, enclosed with walles strong,
Embanked with benches to syth and take my rest."

Voeg ik er nu bij dat èn de oude grachtmuren, èn de gebouwen om het voorplein — met een gazon en eenige bloemperken benevens een vergulden zonnewijzer en een paar elegante gesmede lantaarns gesierd — volop met klimop en klimplanten begroeid zijn, en dat het geheel door hoog opgaand geboomte omsloten is, dan zal de lezer zich, hoop ik, een denkbeeld willen maken van de passende omgeving welke het kasteel omlijst.

Een eigenlijk geometrisch aangelegde binnentuin heeft Amerongen niet, maar het

*) Zie Elseviers Maandschrift, Januari 1906, pag. 28.

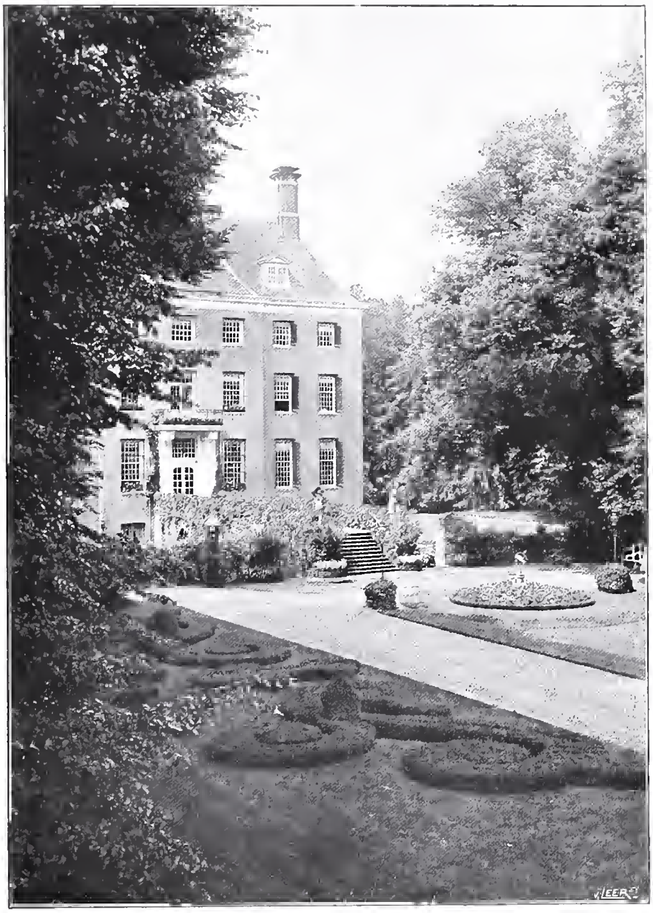
park sluit zich direkt om de binnenste slotgracht aan, op zulk een wijze echter dat tusschen de wijder uiteengeplaatste boomgroepen, of afzonderlijke boomen, de ornamentaal aangelegde tuin met gazons en bloembedden, met hier en daar beelden en tuinvazen, zich geleidelijk in den park aanleg oplost en zoodoende een uiterst gelukkige combinatie vormt van den meer formeelen Franschen met den meer vrijen Engelschen landschaptuin.

Dit geheel wordt door, — als lanen beplante — dijken vierkant omsloten; openingen tusschen het geboomte laten hier en daar schoone vergezichten vrij op de zonnige uiterwaarden van den Rijn en den toren van het naburige Renen.

Een houten brug terzijde van het kasteel leidt naar den moes- en kweektuin, een grooten meer taludvormig aangelegden hof, vol heerlijke bloemen en prachtige gewassen en met kassen, oranjerie en tuinhuis en door muren omsloten.

Hier is het dat oog en reukorgaan te gast gaan aan het schitterend palet en aan de kostelijke geuren van bloemen en heesters in velerlei verscheidenheid.

In dezen tuin vindt men ook een „berceau", een gewelf van groen; koele, beschaduwde doorgang temidden van de zonnige bloembedden, welker kleuren gezien van uit den donkeren tunnel van gebladerte, daarmede een verrassend sterke tegenstelling vormen en combinaties doen zien van ongeloofelijken gloed.

HET KASTEEL AMERONGEN. VOORZIJDE. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Onwillekeurig wekte die berceau bij mijzelf herinneringen op uit mijn kinderjaren: aan den goeden ouden tuin van onze pastorie, — het „Boerhaave-Huis" te Voorhout — waar een dergelijke overdekte laan van zéér oude, in boogvorm geleide — maar in allerlei fantastische kronkels gegroeide — linden de trots van mijn vader, de lust van ons kinderen was.

Hoeveel meer hecht men aan zulk een ouderwetschen tuin, hoeveel meer souvenirs knoopen zich aan zulk een plek vast, dan aan den banalen, van alle zijden open liggenden aanleg van menige moderne villa.

De eigenlijke Tuin is dan ook oorspronkelijk de afgesloten ruimte en is een plek gronds, tusschen muren of heggen, waar bloemen, groenten, vruchtboomen en sierheesters broederlijk te samen staan, op zijn beurt van een even groote schoonheid, als het uitgestrekte park, bosch of dal.

Ommuurd waren de tuinen in de middeneeuwen. Het waren de monniken, in die veel bewogen tijden als van zelf aangewezen om een zoo rustig en vreedzaam bedrijf als den tuinbouw te beoefenen, die ze aanlegden.

In hun ongestoorde afzondering konden zij al hun aandacht wijden aan het kweeken van bloemen en planten en zich bekwamen in het bereiden van kruiden, medicijnen . . . en likeuren.

Middeneeuwsche miniaturen — die klare spiegels van het verleden — leeren ons hoe die tuinen er moeten hebben uitgezien.

De 15de eeuwsche kloostertuinen waren vierkant en door heggen en lanen zoodanig ingedeeld, dat zij het best aan de doelmatige plaatsing van moesbedden en boomgaard beantwoordden.

De smalle voetpaden werden met zand bestrooid en in het midden bevond zich meestal een fontein of put — vaak met smeedwerk gesierd — of een kleine vijver voor het houden van visschen.

Geen indrukken van de buitenwereld drongen hier door, daar de tuin omgeven was door zware muren, die behalve als veilige afsluiting ook dienden tot het leiden van vruchtboomen en wijngaard en het daartusschen kweeken van kruiden en bloemen, welke bizondere beschutting behoefden.

Ook in den Amerongschen tuin zijn het juist weder die ouderwetsche bloemen: bonte stokrozen, teer-blauwe riddersporen, witte margerieten of gindsche matte violieren, en duizend-schoonen — violet-rood en purper — welke zoo harmonisch passen bij het witte latwerk en de stijve leiboomen tegen de gezellig-oude muren.

Baksteenen pijlers, waarop brokkelige leeuwen met adellijke wapenschilden prijken, met klim-rozen en clematis weelderig omrankt, staan als ernstige wachters bij de ingangen, en geven in juiste mate aan het geheel een ietwat historisch aanzien, de passende schakel vormend met den ouden dorpstoren op den achtergrond, en waarmede deze zich in huisgewaad vertoonende tuin, — als ik dat zoo noemen mag — minstens even veel stijl vertoont als de meer „geklee-de" parterre-aanleg of de meer gekunstelde parktuin.

HET VOORPLEIN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Noordwaarts strekken zich tot op aanzienlijken afstand de gronden van Amerongen uit: glooiende akkers, en over de heuvelen groote dennenbosschen; — verderop nieuwe aanplantingen, en in het verschiet, blauw en wazig, de golvende heide.

Wijd opent zich ten Zuiden het vergezicht op de Betuwe en den Tielerwaard en de groene landerijen; ettelijke torens doemen op uit de verte. Het kasteel ligt grootendeels verborgen achter het hooge geboomte, waarboven alleen de blauwe standaard met het witte ankerkruis, — de vlag van het geslacht Bentinck — uitsteekt.

Op korten afstand ziet men de peervormige torenspits glinsteren van het oude slot Zuylestein, het fraaie 16de eeuwsche kasteel eveneens aan graaf Bentinck behoorend en waarvan de geschiedenis met die van het kasteel Amerongen nauw is verbonden.

En op den voorgrond de slanke baksteenen toren van de Amerongsche kerk, welke de adellijke grafkelders bevat.

Een groot aantal gebeeldhouwde en zeer rijk gepolychromeerde wapenborden en naamtafels — werkelijk prachtige voorbeelden van heraldieke compositie en smaakvol letterschrift — versieren de witte wanden in dit kerkgebouw, en de vele kleuren van de wapens en hun gouden of zilveren velden vormen een passende tegenstelling met het oud-eikenhout van betimmering en meubilair, het dof groen van de bekleeding en de lederen ruggen van de oude bijbels.

EEN MUUR MET STOKROZEN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Inderdaad is hier nauwelijks een gelukkiger versiering denkbaar dan die reeks van gebeeldhouwde cartouches, waarop de vele schilden even zoovele herinneringen aan vroegere tijden wakker roepend, als het ware in sprekende taal van de grootheid van vroegere geslachten getuigen. Want ware uitsluitend ornamentaal schilder- of beeldsnijwerk — rijker wellicht en veel zwieriger — in dit eenvoudig kerkje aangebracht, met figurale voorstellingen of allegorische groepen, zooals wij vaak in zelfs kleinere kapellen aantroffen, dan ongetwijfeld zou van een dergelijk opgesmukte omgeving het onbeteekenende in het oog springen nevens dit zinrijk heraldisch ornament, voor den ingewijde zooveel meer zeggend dan louter versieringsvormen alleen.

Zonder ophef, maar in simpel, decoratief werkend letterschrift staan hier in korte zinnen velerlei voorname gebeurtenissen opgeteekend, vormend voor een deel de kroniek van het Huis Amerongen.

Ontwend als wij zijn aan handschrift- en letterversiering, onze smaak grootendeels bedorven door banaal drukwerk, zonder schoonheid, zonder ziel — het resultaat van mechanisch zetwerk en de ongevoelige snelpers — beseffen wij thans nauwelijks meer de bekorende schoonheid welke gelegen is in de letters van oude handschriften op perkamentbladen, van geschilderde opschriften of in steen gebeitelde gedenksteenen en in metaal gegraveerde grafplaten.

Wedijveren niet de rijk verluchte initialen der middeneeuwsche manuscripten in schoonheid met de beste onder de schilderijen? *)

*) Het gebedenboek van Etienne Chevalier (15de eeuw)

Rekent men niet de miniaturen van een Rogier van der Weyden of de Gebroeders van Eyk tot de beroemdste kunstwerken?

Werd ooit een schooner boek verlucht dan het Breviarium Grimani. †)

Teekende Albrecht Dürer niet met even groote toewijding de letters als de tafereelen in de prachtige illustraties van Keizer Maximiliaan's Gebedenboek? §)

En waren eindelijk, in de 16de eeuw, niet de uitgaven van de Elseviers **) om de schoonheid van hun letter door heel Europa gezocht?

Is het nog noodig behalve op de beteekenis van de Heraldiek als wetenschap ook op het decoratiefschoon ervan te wijzen.

Rijzen bij het zien van die blazoenen en hun versierselen niet de riddertijden voor uw verbeelding met hun schitterende tournooien?

DE FAMILIEWAPENS IN DE KERK. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Gij kent de kapel van Hendrik VII, lezer, in den Westminster te Londen. Zaagt ge ooit schooner, stemmiger geheel dan die ernstige ruimte met dat heerlijk gewelf; kantwerk van steen, wonder van fijnheid, mysterieus zich oplossend in den wazigen toon van die spaarzaam verlichte kapel!

Maar heeft u dan niet getroffen, hoe dáár de heerlijkheid van de heraldieke kleuren: blauw, rood, goud, van die geëmailleerde wapenplaten in de koorbanken, van het kunstig gesneden lofwerk van helmen en helmkleinodiën in de bekroning, en de rij van oude vaandels daarboven, een ontroerend schoon geheel vormden van groote voornaamheid!

En kent gij het Gemeenlandshuis te Delft? Is er in héél ons land één gekleurde gevelversiering aan te wijzen als die omlijsting van wapenschilden?

Ziet, al deze voorbeelden, welke ik hier aanstipte, kwamen mij in het Amerongsche kerkje in de gedachte, zóódanig werd ik getroffen door de waarlijk bizonder decoratieve werking van dit overigens sober, maar innig smaakvol geheel, — stemmig beschenen door een zacht groen licht, dat door de omringende boomen getemperd, in een aantal glimlichtjes van de koperen kaarsenkroonen wordt teruggekaatst, aan de ge-

---

was door Jean Fouquet, den miniaturist van Lodewijk XI, zóó schoon verlucht, dat later 40 bladen van dit boek de buitengewone som van fr. 300,000 opbrachten en het eigendom werden van den Hertog van Aumale.

†) Bibliotheek San Marco te Venetië. — Er bestaat van dit werk een prachtige reproductie, welke tot mijn verwondering niet in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage aanwezig is. De Universiteitsbibliotheken te Leiden en te Utrecht bezitten elk een exemplaar.

§) Bibliotheek te München.

**) De stamvader van dit beroemde boekdrukkersgeslacht van dien naam was Lodewijk Elsevier, te Leiden (1592—1617).

KIJKJE IN DEN KWEEKTUIN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

heele omgeving een gepaste levendigheid bijzettend.

Ik mag ieder, die Amerongen passeert, aanraden dit mooie kerkje te gaan bezoeken. *)

(Wordt vervolgd).

*) Onlangs werd in het Bouwkundig Weekblad een verslag gegeven van een voordracht van Dr. W. Vogelsang, over: „De Nederlandsche Beeldhouwkunst en hare verhouding tot de Renaissance in de 16e en de 17e eeuw", en daarin werd ook melding gemaakt van Colyn de Nole van Kamerijk, den vervaardiger van den beroemden schoorsteen in het Stadhuis te Kampen.

Een werk, dat mogelijk ook van zijn hand is, zijn de beelden van ridder Coert van Reede, Heer van Amerongen († 1585) en zijn gemalin Geertruyd van Nijenrode († 1605), op een graftombe in de Herv. kerk te Amerongen. In stukken betreffende een proces, waarin de erfgenamen betrokken waren, wordt als vervaardiger genoemd Mr. Colyn de Nole. Het schijnt evenwel nog niet vast te staan, dat hij dezelfde is als Mr. Colyn van Kamerijk.

Van de tombe zijn alleen de beelden overgebleven, en deze zijn — na een tijd van verwaarloozing te hebben doorgemaakt — (in 1672 gebruikten de Fransche soldaten de kerk voor paardenstal) op 7 Maart j.l., weer op hun vroegere plaats in het koor der kerk boven den familiegrafkelder der Van Reede's hersteld.

Het opschrift van het monument luidt:

Deze beelden van
Coert van Reede heer van Amerongen
overleden 19 April 1585
en van zijne echtgenoote
Geertruyd van Nyenrode vrouwe van
Zuylesteyn
overleden 6 April 1605
zijn vervaardigd door den Utrechtschen
beeldhouwer Jacob Colyn de Nole
en opnieuw geplaatst
op kosten der Staten van Utrecht in 1907.

HET INWENDIGE VAN DE KERK TE AMERONGEN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

DE HERLEVING DER KLEINKUNSTEN

DOOR H. HANA.

BORDUURKUNST.

I.

Studeert op het oude,
opdat gij 't onthoude
En krachten moogt winnen,
om 't nieuwe t' ontginnen.

Het is weer lente voor de kunst. Haar blijde jeugd. Want zooals het leven van elken mensch de ontplooiïng is van zijn jeugdleven, zoo heeft ook elke kunst-periode haar kindschap vol belofte. Vol stille belofte, door het oor der menschen nauwelijks gehoord, aan haar zelve nauwelijks bewust.

Die eerste, halfverholen uitingen, wat zijn zij subtiel en wat hebben ze een sterke macht. Honderden, soms duizenden van jaren werken zij na.

We denken aan den vormgevenden invloed der oudste weef- en vlecht-patronen op de geheele versieringskunst van Egyptenaren, Assyriërs en Grieken; — van de Oostersche weefsels met hunne diermotieven op de Romaansche bouwkunst; — van de mystiek-symbolische knoopfiguren en ingewikkelde lijnvlechtingen der Kelten op de drie hoofdperioden der Westersche, en zelfs op de Oostersche kunst. En daarom meenen wij, dat ook het borduren, schoon een der bescheidenste kunsten, toch nog geenszins de minste in beteekenis en innerlijke waarde behoeft te wezen.

FIG. I. VOORBEELDEN VAN DEN KRUISSTEEK.

Borduurkunst, de teedere en machtige, de overal groeiende, alles omvattende, alomtegenwoordige. Voor wie niets te gering en niets onbereikbaar is. Die het vingerdoekje zijn streeling der oogen en den tempelvoorhang zijn geheiligde wijding geeft. Zij is als die bescheiden vegetatie der natuur, welke overal wast en van den ouden boomstam, de ruïne en den kerkermuur de grimmigheid neemt, — het vensterkozijn en het rustiek prieel te omplooien weet met een aanlokkenden lach. De kunst der vrouwen is zij bij uitnemendheid.

En geloovende aan dien invloed der eerstelingen, hoe sterk moeten wij die dan niet achten bij deze kunst, welke door de ernstigste onderzoekers tot de allereerste gerekend, en als ouder zelfs dan het weven beschouwd wordt.

Immers de menschen hebben zich gekleed, voordat ze weven konden, met boomschors,

beestevellen of matten. Die beestevellen waren, zóó als de natuur ze gaf, slechts hoogst zelden geschikt voor het gebruik. Zij moesten versneden en aaneen-genaaid worden.

Hier werd men al spoedig zóó knap in, dat men het mooi begon te doen. En zóó mooi, dat veel van dit oude werk den naam van echte kunst verdient. Dit komt sommigen misschien overdreven voor, maar niettemin bewonderen wij den smaak en kunstzin, waarmede Irokezen, Apachen en andere heel- en halfwilde volksstammen hunne kleeren van beestevellen met darmsnoeren, zenuwen of ook met gesponnen draden weten aaneen te naaien, en de prachtige en stijlvolle ornamentatie-beginselen, die hierin zijn vastgelegd. We weten ook nog uit onzen schooltijd, hoe die „barbaarsche" voorouders van ons, in „ruwe dierenhuiden" gekleed gingen, maar er werd niet bij gezegd, welke prachtstukken van borduurwerk, deze „barbaren" van die gesmade kleeding wisten te maken.

Toch verhaalt Semper, dat zij in de kunst van het bereiden en borduren (sticken) dezer kleedingstukken (in het bijzonder van rendierbuizen) zóó bekwaam waren, dat deze pelzen reeds in de 3e en 4e eeuw de meest in zwang zijnde winterkleeding der voorname Romeinen werden, zoodat tegen het einde der 4e eeuw, onder keizer Honorius, een weeldewet moest worden uitgevaardigd, welke het dragen der rijk geborduurde uitheemsche pelzen op zware straffen verbood, opdat niet deze mode der barbaren de voorloopster hunner heerschappij zou worden.

Deze pelzen waren zóó bewerkt, dat het haar naar binnen kwam, en alleen aan de zoomen en afsluitingen zichtbaar werd. De versiering ontwikkelde zich geheel uit de naad-bordu ring. Men zette tusschen de hoofddeelen van het kleedingstuk helder gekleurde strooken rood, blauw of groen leder, — (en soms ook bont-schitterende visschehuiden) — om de naden beter te doen spreken. En deze strooken werden met sierlijke krulborduursels ingehecht, op de wijze der Canadeesche kleedingversiering Op dezelfde manier worden nòg versierd de Russische pelsschoenen, die zulke schoone en leerrijke voorbeelden zijn, niet alleen voor de borduurkunst, maar voor de leer der zuivere stijlbeginselen in het algemeen.

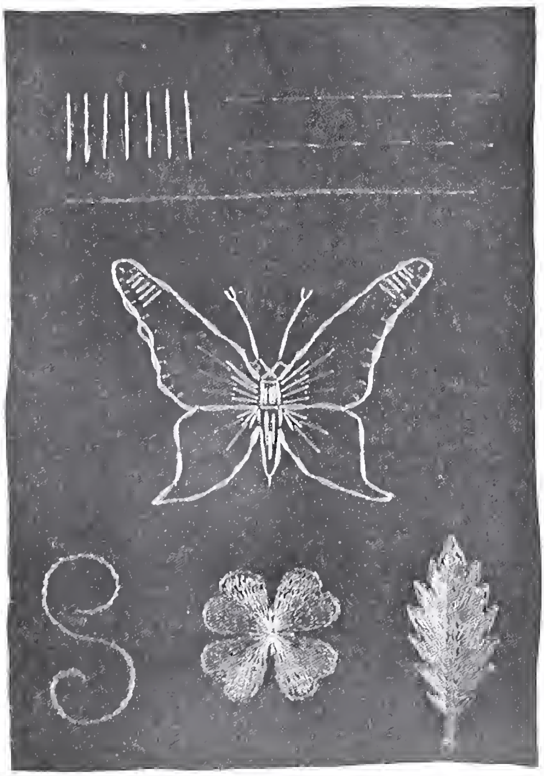

FIG. 2. VOORBEELDEN VAN DEN PLATTEN STEEK.

Dit aaneennaaien van beestevellen is een eenvoudige en zeer voor de hand liggende werkwijze, en, naar we met zeer groote zekerheid kunnen aannemen, ook ouder dan het weven, omdat het villen van dieren en het gebruiken der huiden, zooveel minder nadenken, omslag en voorbereiding vraagt dan het maken van zelfs het eenvoudigste weefgetouw. Hieruit zal moeten volgen, dat de eerste borduurwerken er anders uitzagen dan die, welke later op geweven stoffen werden aangebracht. Want bij elk soort materiaal passen zekere manieren om het te bewerken. Zoo zijn plooi- of vouwbare stoffen in het algemeen, geschikt voor borduurwerk, maar zal dit borduurwerk op elke stof in het bijzonder, ook op een aparte manier moeten aangebracht worden; — en wel zóó, dat eenerzijds de eigenschappen van de stof meewerken tot het ontstaan der versiering, en anderzijds de versiering de schoonheden van het materiaal niet negeert of

verbergt, maar beter tot hun recht laat komen. Dit noemt men kortweg: de eischen van het materiaal eerbiedigen, een uitdrukking voor den leek onverstaanbaar.

Het is misschien goed, enkele hoofdfactoren die hierbij gelden, even te bezien, zij het ook zonder daar al te diep op in te gaan.

De borduurkunst gebruikt n.l. in hoofdzaak twee soorten van steken, de platte steek en de kruissteek, benevens een betrekkelijk weinig gebruikte tusschenvorm, de tamboersteek. De platte steek, uit een oogpunt van vormgeving beschouwd een stukje lijn, leent zich tot soepeler vormcombinaties en zwieriger lijnenbeloop dan de kruissteek. Zij is, door haar proportie, haar richting, haar onafheid of onvolmaaktheid, welke allerlei mogelijkheden van vermenigvuldiging en groepeeringsuggereert, — als van zelve aangewezen als hulpmiddel tot die liefdevolle natuurnabootsing, welke, naast den zin voor strenge rhythmiek, aan de voortbrengselen van elke beginperiode haar sterk bekorende naïveteit verleent.

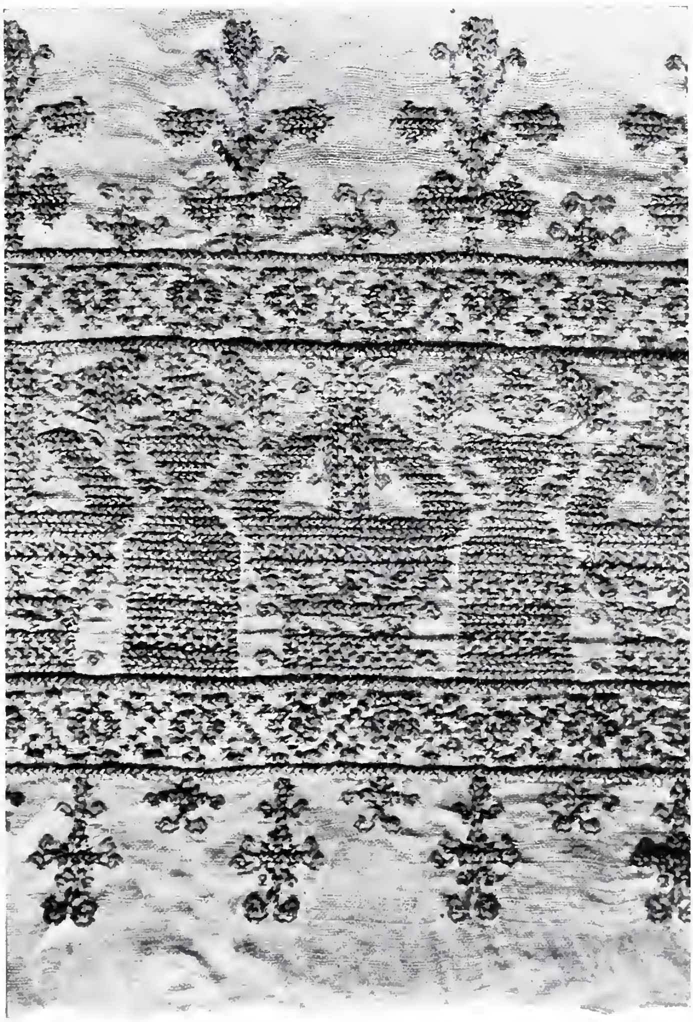

FIG. 3. BORDUURWERK IN DEN TAMBOERSTEEK UIT DE COLLECTIE FRIEDRICH FISCHBACH, DIR. DER K. N. SCHOOL TE ST. GALLEN.

De kruissteek is feitelijk een ontwikkeling en een beperking tevens, van de platte steek. Het is de platte steek, verworden tot een afgesloten geheel, het kruis; met zijn armen wier richtingen elkander te niet doen en die, niet wat de techniek, maar wat den geometrischen bouw betreft, gezamenlijk ontspringen aan en wijzen naar het midden van het kruisje, waardoor dit tot een afgesloten geheel wordt.

En dit is de oorzaak, dat een vormgeheel of -combinatie, opgebouwd, of liever saamgevoegd uit kruissteken, een zooveel stugger uiterlijk vertoont dan een figuur van platte steken gemaakt. Laat het karakter van de platte steek toe, haar voor nagenoeg elke soort van groepeering of technische toepassing te gebruiken, de kruissteek handhaaft onder alle omstandigheden haar eigen individualiteit. En dit zou zeer stellig een beletsel zijn voor haar praktische bruikbaarheid, als niet juist dit onplooibare, vierkante karakter zich zoo harmonisch aansloot bij de eveneens vierkante en duidelijk sprekende draadoversnijding van grof geweven stof. Deze soort stoffen, die zoo op het eerste gezicht hun struktuur of makelij verraden, zij eischen juist die strengheid van vormen, welke bij dit maaksel past.

Is hiermede het speciaal gebied van de kruissteek duidelijk aangewezen, de platte steek behoeft evenwel ook hier nog niet te

FIG. 4. HERTEKOPJES, IN JACHTGEREEDSCHAP GEKRAST DOOR VOOR-HISTORISCHE HOLBEWONERS. ONTLEEND AAN WALTER CRANE'S „THE BASES OF DESIGN".

worden uitgesloten, daar zij, zooals gezegd, zich tot alles, dus ook tot stugge strengheid van groepeering leent.

De figuren 1 en 2 *) geven afbeeldingen van beide soorten van steken, en fig. 3 is een voorbeeld van den tamboersteek. Het vrouwefiguurtje daarop is in fig. 1 in den kruissteek uitgevoerd, waardoor de verwantschap tusschen beide soorten van steken duidelijk uitkomt. Om het verschil in vormgeving en uitvoeringsmogelijkheden tusschen kruis- en platte steek te doen zien, wijs ik op den S-vorm die op beide figuren voorkomt. Die is in kruissteek, hoewel in deze techniek veel gebruikt, stijlloos en feitelijk onuitvoerbaar. In den platten steek (hier in den vorm van steelsteek) is dit figuurtje volkomen in stijl. De bloemvormpjes, in fig. 1 in den kruissteek en in no. 2 weer in den platten- (ingrijpsteek) geborduurd vertoonen eveneens duidelijk het door de bewerking veroorzaakte verschil in aspect en vormkarakter. Het bladvormpje op beide afbeeldingen eveneens; terwijl bij vergelijking der beide hoekvullingen onderaan in fig. 1 blijkt, hoe de platte steek ook op grof weefsel zeer goed te gebruiken is, en dan tot effecten kan leiden, die in den kruissteek onbereikbaar zijn.

Uit de beide afbeeldingen blijkt ten slotte duidelijk, dat voor stof zonder draad de platte steek als het ware is aangewezen, terwijl de kruissteek daarvoor niet te gebruiken is.

Het is daarom uitteraard de platte steek, die door de eerste borduurders op het gladde leder met zijn onverdeeld oppervlak werd aangebracht. Zooals gezegd, werd door hen het naaisel, waarmee de naden gemaakt werden, als grondslag der versiering genomen, en maakten zij aldus in letterlijken zin van den n a a d of n o o d een deugd. Etymologisch beteekent het woord ook: de kunst van het randenmaken of randen-versieren. Borduren, bordure, boord enz.

Het is jammer, dat ik u niet enkele dier prachtige oud-Germaansche voorbeelden kan laten zien zooals b.v. het Römisch-Germanische Central-Museum te Mainz er zoo'n rijken voorraad van bergt, maar ik heb ze niet. Toch kan ik er nog niet geheel over zwijgen omdat ik ze zoo bewonder en er zoo bijzonder veel van houd.

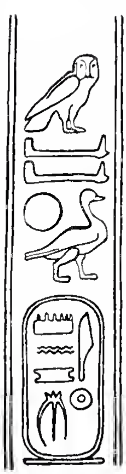

FIG. 5. EGYPTISCHE HIEROGLYPHEN.

Ze zijn zoo goed, zoo eenvoudig en zoo kinderlijk oprecht. Later, in tijden die toch nog tintelen van leven en levenwekkend kunstbesef, heeft men echter dikwijls met opzet zoo gewerkt, dat naden e. d. g. zoo min mogelijk te zien kwamen, omdat men het begrip eenheid verkeerd ging opvatten. Een inderdaad harmonisch geheel laat alle deelen tot hun recht komen; — een éénheid, die de deelen niet kennen of erkennen wil, is geforceerd, is valsch.

Meen echter niet, dat zulke heel eenvoudig en stijlvol versierde dingen door de makers daarvan als iets bijzonders of aparts beschouwd werden. Voor wie het doen is het juist zooals het moet en men verlangt dan ook niet anders. En het is zòò goed, dat ook de beschouwer, die van een heel anderen tijd, met andere opvattingen en begrippen

*) Dat de reproductie er wat gehavend uit ziet, spijt mij. Het is niet de schuld der borduurster.

is, terstond onder „bekoring” komt, en er, zooals men dat noemt „in mee leeft.” Want zoo'n mocassin, zoo'n pelsjak of lederen schild h e e f t leven. Gij kunt er niet naar kijken zonder er goed-vriend mee te zijn.

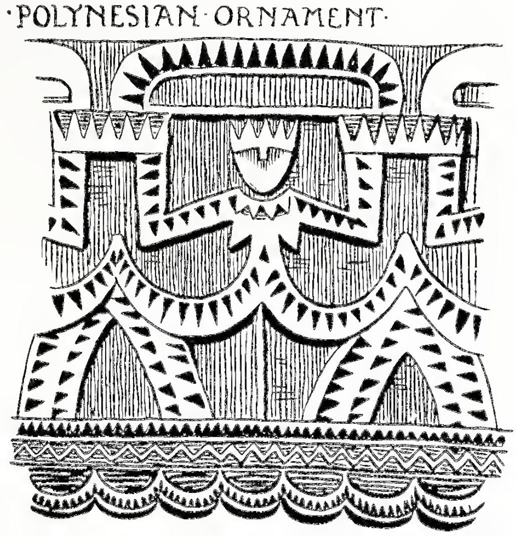

FIG. 6. PRIMITIEF SNIJWERK. ONTLEEND AAN WALTER CRANE'S „THE BASES OF DESIGN”.

Reeds dadelijk, bij de eerste ontmoeting, zegt het u hoe en wat het is en het vertelt er u bij, dat het zich mooi heeft gemaakt, om u een genoegen te doen.

De techniek is natuurlijk even primitief als de hulpmiddelen, waaronder we, bij wijze van werkdraad, de boorden of gespleten spoelen van vogelveeren dikwijls aantreffen. De platte steek wordt hierbij zigzagsgewijze of kruislings gelegd en vormt aldus den naad die daardoor tegelijk wordt versierd. Het „stiksel” van een op die manier gevormden naad heeft vanzelve een duidelijk sprekend rhythme, dat een ongezochten, doch zeer bruikbaren basis vormt voor een geometrische orneering, die, streng van aard, toch vroolijk en geestig van doen kan zijn.

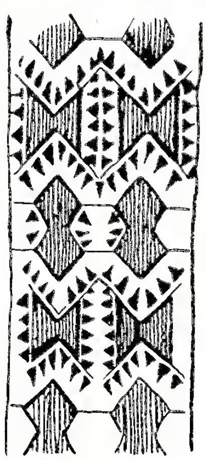

FIG. 7. PRIMITIEF SNIJWERK, ONTLEEND AAN WALTER CRANE'S „THE BASES OF DESIGN”.

Men heeft dikwijls getracht in platonische meditatie, uit deze primitieve voortbrengselen een heel stelsel van ontwikkeling der versieringskunst, en zelfs der vrije kunst op te bouwen. Het meetkunstig ornament zou dan langzamerhand zóó „mooi en ingewikkeld” geworden zijn, dat het ten slotte een naturalistisch uiterlijk krijgt, en eindelijk, door den weldadigen invloed der beschaving rijpgestoofd, als vrije kunst of schilderij omhoog zweeft en zich op wand en zoldering hecht. Deze klets is al dikwijls verkocht en met graagte geslikt en toch in den grond onjuist. Want als men de zaak aandachtiger beziet, wordt men geneigd om uit te roepen: „Het is juist omgekeerd!” — wat alweer mis wezen zou. Want er is niet één bron voor gebonden en vrije kunst beide, maar er zijn er twee. En die bronnen zijn: die kunsten zelve. De sierkunst, — anders gezegd het gestyleerde ornament (verwar dat niet met houterig geteekende bloemetjes op een rij), is uitteraard rhythmisch, *) waaruit volgt dat het ook een min of meer, en soms uitsluitend, geometrisch karakter draagt. Deze eigenaardigheid sluit zich volkomen aan bij den sterken z i n voor maat en rhythme, die ons allen is aangeboren, hoewel ze bij den „cultuurmensch” meestal spoedig atrofieert.

Doch een tweede, zeer sterk werkende eigenschap, is de zucht tot nabootsen, tot imiteeren in daad en beeld, en, in meer ontwikkeld stadium, de zucht tot vèrbeelden, tot omzetten in beeldvorm, van dingen die geen beelden zijn.

Men staat versteld bij het zien van de dikwijls zeer rake juistheid -- en zelfs gevoeligheid van teekening die veel natuur-afbeeldingen door boschjesmannen en andere wilden in een rotswand of steenblok gekrast, tot zoo bijzonder merkwaardige dingen maakt; om nu van de beestjes e. a. figuren op de oudste Grieksche vazen maar niet te spreken. En zie in fig. 4 ontleend aan Walter Crane's „The bases of design”, die hertjes eens, gesneden op jachtgerei door voorhistorische holbewoners. Deze in wapenstelen gekraste schetsen zijn prachtig van spontane raakheid en aandachtsvolle fijn-

*) In het vervolg op dit opstel wil ik daar meer van zeggen.

gevoeligheid. Vermoedelijk heeft het verband dat er voor den teekenaar bestond tusschen de jacht en het jachtgereedschap, aanleiding gegeven om die hertekopjes daarop te zetten.

In Elseviers Geïllustreerd Maandschrift van Sept. '06 heeft mejuffrouw Martine Tonnet in een artikel over Sangireesche kofo-weefsels, over den invloed van die zucht tot nabootsen op het primitieve ornament, zeer interessante mededeelingen gedaan. — En naast dien imitatiedrang staat nog, als derde faktor, het religieus besef, dat uit alle primitieve kunst zoo duidelijk spreekt.

Padden, hagedissen, slangen en andere dieren die van vochtigheid houden, worden in klei nageboetseerd en voor een afgodsbeeld of onder een heiligen boom gezet om den god eraan te herinneren dat er behoefte aan regen is. Een wilde-beeste-masker wordt, als schrikverwekker in den strijd, voor het aangezicht of op het schild geplaatst. Visschen worden op een boot geschilderd om de visschen in het water, te lokken, enz.

We denken in dit verband ook aan het hieroglyphenschrift, zie fig. 5, dat onder den eenen of anderen vorm door alle kind-volken gebruikt wordt. Al die telkens gebruikte poppetjes, figuurtjes en teekentjes worden ook als amulet, of als fetisch, of als machtsbewijs, of om andere reden gesneden, getatoueerd, geschilderd, geborduurd, geweven, kortom, altijd weer en op allerlei wijzen te pas gebracht. Dit doen heeft tweeërlei gevolg: de vormen slijten af en worden, wat men noemt, conventioneel, en — in een bepaalde techniek bij voortduring toegepast, gaan ze zich hoe langer hoe beter voegen in het vormkarakter, dat een bepaalde werkwijze van nature doet ontstaan, en waarbij het gevoel voor rhythmiek tot krachtiger uiting komt, naarmate het naturalistisch karakter vervaagt.

Zeer duidelijk komt dit uit in de figuren 6 en 7, waarin we bij 6 nog juist een gestyleerde vrouwfiguur herkennen, die bij 7 geheel is opgelost in het geometrisch ornament.

Zoo blijft een schommeling, een soort van ebbe en vloed bestaan, waarbij nu eens de logische bouw, de harmonische rhythmiek, dan weer de zin voor getrouwe natuur-imitatie of voor rijken motieventooi naar boven komt. Tusschen deze twee faktoren ontstaat nu een wisselwerking en soms een zeer innig verband dat enkele malen, doch slechts zeer zelden, voert tot het allerhoogste en sterkste wat geest, gevoel en wil bereiken kunnen, maar meestal leidt tot een compromis, waarbij òf aan den eenen òf aan den anderen kant wordt schade geleden.

* * *

Die hoogste en sterkst levende uitingen zijn in alle voorbije tijden ontstaan door den drang naar levenswijding, welke zich manifesteert als religie, en zich belichaamt in kerk of tempel. Met breede opvatting kunnen we ze allen samenbrengen onder den naam van religieuze of kerkelijke kunst. Reeds in de Babylonisch-Assyrische tempels waren de muren behangen met in weef- en borduurwerk rijk versierde tapijten, welke een plaats kregen boven de historische albastreliefs, die de muren als lambriseering bedekten. Ook dienden zij om de ingangen af te sluiten en afzonderlijke ruimten te vormen. Voorts als vloerkleeden, om door demping van alle geluid, de contemplatieve aanschouwing der Godheid mogelijk te maken. Zij waren zoo prachtig, dat Joden, Egyptenaren en Grieken deze tapijten als een kostelijk en geheiligd bezit beschouwden, en de Grieken zelfs de daarop voorkomende fantastische dierfiguren, jachtgevechten en voorstellingen uit de godenwereld aan hun eigen religieuzen cultus wisten aan te passen, evenals vele eeuwen later de oud-Christelijke- en vooral de Byzantijnsche kerk aan deze heidensche versieringen een Christelijk-symbolische beteekenis vastknoopte. Dit opportunisme kan laakbaar genoemd worden. Verklaarbaar is het echter voor wie bedenkt met welk een grenzenlooze hartstocht vooral de Byzantijnen de versiering hunner kerkinterieurs beoefenden, en welk een overvloed van tapijten, geborduurde gewaden en altaarkleeden zij daardoor voor den kerkdienst noodig hadden.

Hierdoor heeft de kerkelijke kunst van Zuid-Europa, en, later,

ook die van West-Europa, gedurende een lange reeks van geslachten onder den ban gestaan der Oostersche mystiek.

In de middeneeuwen zijn het natuurlijk vooral de kloosters, waar de borduurkunst beoefend en tot heerlijken bloei gebracht wordt. Stola's, tyara's, voorhangsels en muurtapijten leveren den werkgrond voor een in zijn rijksten bloei zóó vergeestelijkt en tegelijk in-sierkunst naar heilige contemplatie voert.

Een mooi voorbeeld daarvan kan ik hier niet toonen. Het eenige kerkelijk borduursel dat ik u voor kan leggen, wil ik bespreken als vervals-symptoom. Wie zich echter nog den bronzen knop van een bisschopstaf herinnert, die als hoofdplaat het eerste artikel van deze reeks verlucht, zal zich ook van den geest der bedoelde borduurwerken een voorstelling kunnen maken.

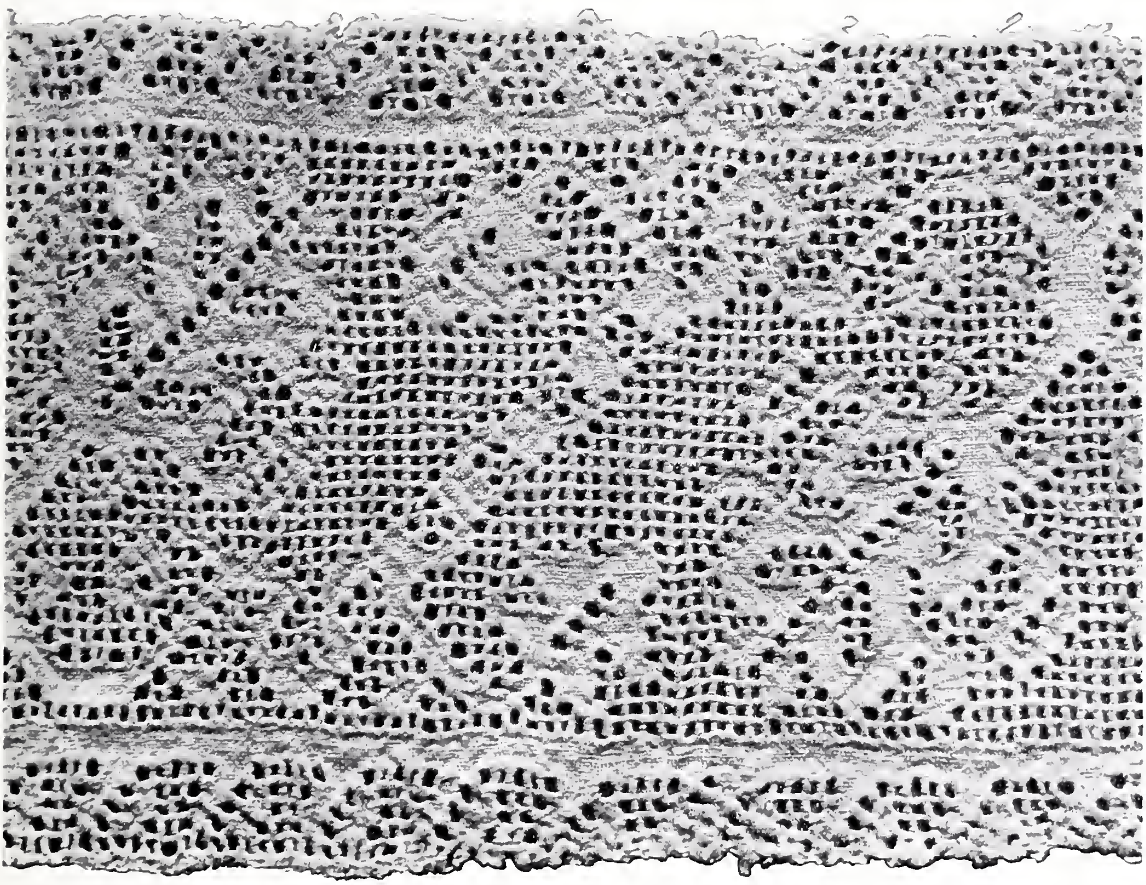

FIG. 8. GOTISCHE KANT. — (PUNTO-TIRATO OF AUSZUG-SPITZE), — UIT DE COLLECTIE FRIEDRICH FISCHBACH, DIR. DER K. N. SCHOOL TE ST. GALLEN.

zóó gezond-constructief en logisch uitgegroeid ornament, dat hier de teerste religieuze gevoelsspelingen uit het innig doorwrocht verband van bordurine en hechte objects-structuur omhoog rijzen. Men is er als van zelve in geslaagd, met behulp van enkele vaste symbolen, in borduringen die uit materialistisch oogpunt feilloos zijn, tegelijk een krachtige verzinnelijking van het geestelijk leven en bedenken te leggen, die ook den leek-

Wij weten welke groote moeilijkheden er te overwinnen zijn, als een bloem, een vogel, een visch, naturalistisch moeten worden afgebeeld volgens een werkwijze die haar eigen vormkarakter heeft.

Ook weten we, dat er eenige tijd verloopen moet, soms zich uitstrekkende over meerdere generaties, voordat men in een zeker materiaal, met behulp eener daarbij passende techniek, kan bereiken wat men wil,

zonder dat een dezer faktoren in de knel komt.

Het is dit, wat we stijl noemen, en een bijzonder mooi voorbeeld daarvan vindt ge in fig. 8, dat een stuk kant voorstelt, meest bekend onder den naam van punto-tirato. Deze kant wordt vervaardigd van linnen. Het eerst onderscheidt men het ornament en den fond. Het ornament wordt feitelijk gevormd door op die plaatsen den fond niet te laten doorloopen. En deze ontstaat door plaatselijk, volgens een vast systeem, telkens eenige draden der stof uit te halen, terwijl de overblijvende draden met garen omwoeld, het rechthoekige netwerk vormen dat het ornament omringt.

Dat ornàment zelf moeten we, (in de eerste plaats om het e f f e c t), nog even bekijken. Ik heb daarvoor het gereproduceerde stuk eenige malen herhaald. (Fig. 9). Ik heb dit gedaan, (of liever, mijne vrouw heeft het gedaan) omdat de rhythmische motievengroepeering hierbij een zeer belangrijke schoonheidsfaktor is, maar het blijft een pover hulpmiddeltje, Ik moest een meter van die kant voor u neer kunnen leggen, en verzoeken, er een uur lang naar te kijken; er met uw aandacht in- en doorheen dringen. Nu moet ik lapmiddeltjes gebruiken, en een krachtig beroep doen op uw welwillendheid, en op uw fantasie.

Gij kunt dit stuk versiering bekijken in eens, en genieten van dat luchtige, luchtig-streng spelende weeldebewegen, dat aan het geheel zoo'n aspect van sterk leven geeft. Ook kunt gij zien van groep naar groep, van buiging tot rijzing en tot buiging weer, in statelijk wuivende pracht. En uw teederste neiging wil fijn-voelend glijden de zwierige bladwimpels, de slangelend spelende stelen en twijgen langs, om op een van die kleine, bedaard vroolijke blaadjes, aan den kant, tot rustige beschouwing te komen.

Want als ornament-c o m p o s i t i e is dit stuk kant glorieus. Het is gemaakt alsof er geen bezwaren waren, geen moeilijkheden bestonden. De massa's die de aandacht dragen, staan daar zonder massief te zijn. Het vroolijke en strenge tegelijk der wapperende blaadjes, hun eigen rhythmiek, hun juist afgewogen evenwicht met de schoon gevormde ruimten daartusschen; de door de speelsch dartelende stelen zoo gelukkig verdeelde open plekken, het geeft alles zoo'n deftige distinctie aan het geheel, en de stengelslangen langs den kant met de rustig liggende bladkoppen, vormen zoo'n ongezochten overgang naar de strak-rechte banden daarlangs. Dan het zacht naar buiten vervagen dat aan deze laatste de àl te groote strakheid beneemt; het is alles van een schoonheid, zóó krachtig en wel-overwogen, dat alleen de rijpe tijd van een sterke kunst . . . bij uitzondering zoo iets voortbrengt.

Uit een oogpunt van t e c h n i s c h e v o r m g e v i n g is hier het alleruiterste bereikt. Als wij nog eens goed bedenken, dat het ornament bestaat uit de overgebleven plekken van de oorspronkelijke lap, dan zien we in welk een sterk geconcentreerde aandacht er noodig is, om de plaatsen voor het losknippen en uithalen der draden zóó te kiezen, dat nergens groote of massieve plekken blijven, en toch ook nergens kleine of versnipperde plekjes ontstaan. Door dit procédé is het aspekt van het ornament geworden is tot een netwerk met vierkante mazen, die plaatselijk zijn gevuld. Het is daardoor eenigszins te vergelijken met doorstopwerk op grove tulle met vierkante mazen. En als wij dan denken aan het òf strakke en stijve, òf (bij streven naar losheid) stijllooze karakter dat zulke ornamenten meestal hebben, — als we voorts met klaar begrip waardeeren de hier bereikte volmaakte harmonie tusschen de imaginatie, het materiaal en de techniek, dan voelen we eerbiedige bewondering voor de schoonheidsscheppende kracht van een stijl, waarvan wij nu i e t s beginnen te begrijpen . . . de gotiek.

Want ik kan u verzekeren dat de kunstnijveren van heden het nog niet zoover hebben gebracht in subtiele motiefbeheersching en doortrainde lenigheid van verbeeldingskracht. En vraag nu niet: maar is misschien een groot deel van die schoonheid slechts puur toevallig? Want dat zou veel weg hebben van de half-jaloersche pedanterie van den dilettant tegenover den meester die geen toeval kent. Denk trouwens slechts even aan hun bouwkunst. Gij vindt daarin terug dat zelfde klaarbewuste streven naar uiterste

analyse der statica, verbeeld in den statigen trippeldans van den steen.

En voor wie, als Hollander, zijn bewondering nog mocht willen betoomen, is hier in n°. 10 een tweede voorbeeld. Een voorbeeld alweer van een toewijding en een taktvol meesterschap zóó groot, dat wij ons gerustelijk deze van teeder-sterk sentiment doorweven begripsklaarte voorshands nog als idiaal mogen stellen. „Alzoo weer zoo'n Gotiker, die schrijver? Zoo'n anti-renaissancist?" Loop rond.

Zie nu in fig. 10, die sterk levende rust. Die stijging, dat staan. Die zwierige losheid, zoo feilloos neergezet. Het is een eiketak, tot in minutieus detail. En het is een ornament, door rhythmiek, strengheid van vormkarakter, en speelsche massaverdeeling. Hier echter één voorbehoud. De eikeltjesbanden langs de technische vinding, èn van doen en volharding. En daarbij zóó rijk, zoo vol dartelend leven en zoo sober ook weer.

* * *

Zoo mooi. — Puur evenwicht. — Dat duurt niet lang. Het is te gespannen. Wat rijk is, wil rijker zijn; en dat is de ondergang. Want op het eerste teeken van verzwakking wachten de vijanden, de vreemde elementen. Gij weet dat het overal zoo is. Er bestaat geen andere geschiedenis, dan die van worden en vergaan.

Voor het Gotisch ornament zijn deze vijanden geweest het naturalisme en de kathedraal. Ook het borduurwerk hebben zij bedorven, zoodra de tijd daarvoor kwam. Een zekere overrijpte van vorm-verfijning proeven we reeds in fig. 8 en van natura-

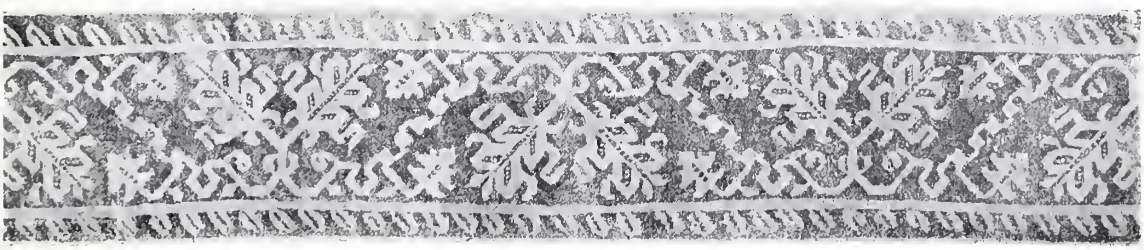

FIG. 9. HERHALING VAN HET MOTIEF VAN FIG. 8.

kanten misschien licht op donker? Het had gekund. Zooals het nu is missen we de stabile beslotenheid, en het zichzelf vragende tegenwicht tegen de sterk geprononceerde aslijn.

Als voorbeeld van technische bedrevenheid is ook dit werkstuk bijzonder merkwaardig. De steken zijn zóó gelegd, dat de donkere plekken, juist als bij de besproken punto-tirato, uit een haaks netwerk bestaan, dat doorzichtig is. In de reproductie spreken de loodlijnen het meest, maar dat komt door de belichting. Het duidelijkst blijkt dit uit de bovenste blaadjes rechts.

Hoe dit werk heet, weet ik niet en hoe het werd uitgevoerd, dat weet ik ook niet precies, maar wel, dat men tot zulk een doorwrochte, verfijnde werkwijze slechts door overgeleverde ervaring van meerdere generaties komen kan. Het is verbazend knap, èn van listisch sentiment in fig. 10, en voorzien dat een stap verder in die richting de schoonheid verjagen, of, wat erger nog is, bezeeren moet. En hoe groot een veneratie voor de bouwkunst bestond, die culmineerde in de kathedraal, dat weten wij. En we kunnen het begrijpen. En toen door het verijlen van het innigste levensbesef de echte liefde voor het werk-in-zijn-eigen-eigenheid verdween, toen was de wachtster van de poort en lag de weg open voor het bouwkunstig détail. Het heeft niet lang gewacht Versierd met klimop en eiketak, zijn kerkraam, wimberg, pinakel en torenspits het kamp der kleinkunsten komen bezetten. En er komt nog iets bij. We zien wel in, dat er niet genoeg zuiver voelende, en tegelijk intellectueel-heldere menschen kunnen zijn om die groote teederte van het hoogste dat bereikt werd, te behoeden

in het werken en veranderen der artiesten van allen dag, die de volkskunst maken. Hun ruwe handen zullen deze schoonheid niet kunnen aanraken zonder haar te bezoedelen en te kwetsen.

Zie bv. eens naar fig. 11, een mutsje (uitgespreid) van Moravisch borduurwerk. De middenbaan is van fijn linnen, bewerkt met zijde. Boven en onder is het van grover linnen draden gemaakt Dit is een stukje echte volkskunst uit een tijd van verval; aan alles is dat te zien. Het is fijn, het is rijk (toch mist het nog alle banaliteit of poenigheid) het is in zijn hoofdbouw nog gezond en rationeel. Het is gemaakt met een haast heilige toewijding, het heeft, in het kort, kwaliteiten, die het tot eerste-rangskunst zouden maken als daar niet was die botte, botte onbenulligheid, welke, naast zooveel liefs en teers, aan alle voort-vegeteerende volkskunst eigen is. Zooals men de volksdichters of -rijmers heeft, zoo heeft men — waar nog volkskunst is — ook de volksontwerpers of ontwerpsters. Zij houden zich, zonder veel nadenkerij of eigen inzicht, aan vaste tradities. Maar waar zij zelf aan 't schikken en groepeeren, aan 't zoogenaamd ontwerpen gaan, daar blijkt hun impotentie.

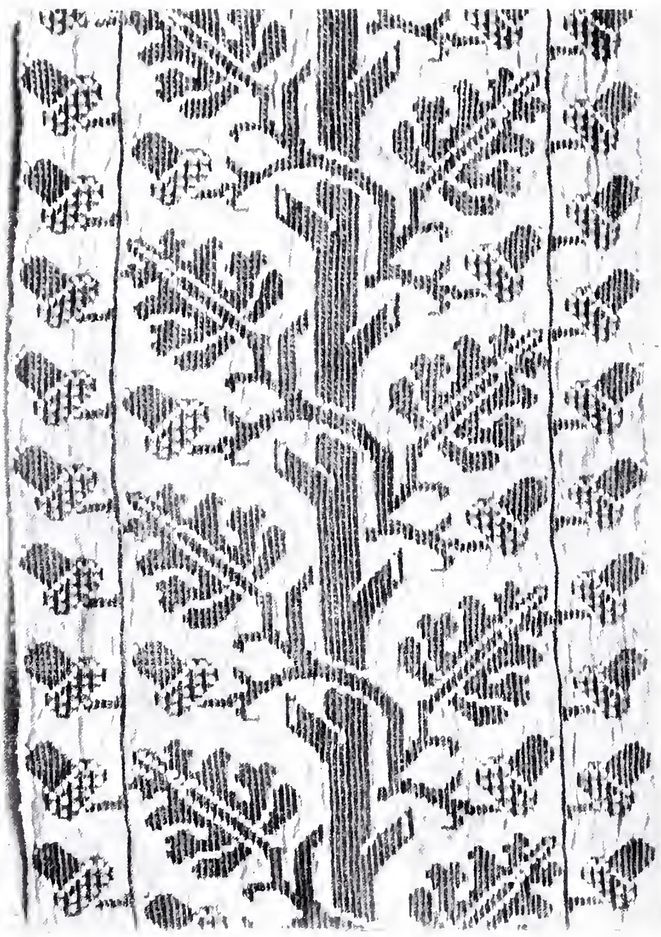

FIG. 10. BORDUURWERK UIT DE COLL. FRIEDRICH FISCHBACH, DIR. DER K. N. SCHOOL TE ST. GALLEN.

We bekijken het mutsje van boven af. Dat heerlijk geborduurde zoomrandje in een soort van point-lacé werk doet ons veel verwachten. En onze bewondering mindert nog niet bij het zien van dat aardige naadzigzaglijntje en het zacht cadanseeren langs die rij van vroolijke palmètjes. Maar dan daaronder. Dat strookt niet met wat boven is. Wèl fijn bedacht is het naar boven en beneden wijzen van de palmètjes in dat smallle strookje. En echt naïef sluit zich bij die richtingen aan, het trapje-op, trapje-af-motief, dat deze figuurtjes afwisselt. Maar de rhythmische groepeering hiervan stoort zich in niets aan wat boven of onder is en als ornament-compositie is het te vormenrijk, om als rustgevend midden te dienen. Daaronder weer een randje als het bovenste, doch wederom zonder verband met het midden, en zoowaar, zich in zijn motievenplaatsing aan z'n tweelingbroertje van de bovenste rij in het geheel niet storend. 't Is kras. Wat is evenwel die breede, luchtige hangrand daaronder weer prachtig en echt.

Als ge zachtjes uw aandacht van links naar rechts laat kronkeldeinen, dan komt ge geheel in de vervagende droomstemming, die deze afhangende beëindiging van het werk moet vragen... totdat ge plotseling wordt opgeschrikt door dien storenden dissonant aan

't eind. Omdat het niet uitkwam! Het is meer dan kras.

Toch blijft er nog zeer lang een laag, taai leven smeulen in een kunst, waaruit het kernbegrip, het levensmerg, verdwenen is, zoolang ze nog gevoed en gedragen wordt door wat men de goede traditie noemt. Want daar zijn ongeschreven bestaanswetten voor alles wat is, en de werkers in een bepaalde kunst blijven ook in de tijden van verval, daar nog altoos een van geslacht aan geslacht overgeleverd respect voor houden. In hunne handen kan de kunst niet geheel doodgaan. Zij kan ziek worden, slap en karakterzwak. Maar de absolute karakterloosheid, de vooze oneigenheid, die het werk doet lijken op alles, behalve op zichzelf, blijft nog gemeden, zoolang niet vreemde intelligenties hun welgemeende bemoeienis komen opdringen.

Afb. 12 in de collectie Fischbach gecatalogiseerd als borduurwerk uit de 16e à 17e eeuw, is merkwaardig als voorbeeld van een al weer iets verder gevorderd stadium van verval, en tegelijk als voortbrengsel van kerkelijke kunst. Bekijken wij het uit beiderlei oogpunt, en als vervals-symptoom het eerst.

De leelijkheid poent u hier tegen, en ge moet een zekeren weerzin overwinnen, om naar 't mooi te zoeken. Goud, goud op satijn. Gouden loovertjes waar nog een plekje van het schitterfond is overgelaten En dan bij al dat goud nog edelgesteenten.

Welk een meelij-wekkend, zwoegend jagen naar blaaskakend praaleffect, en welk een armelijk vertoon, vergeleken met het innig rijke eike-ornamentje van zoo straks, in zijn simpel rood op wit.

De compositie wil bekeken zijn van het midden uit. Maar bij een zeshoek-figuur — zoo-als hier — in een vierkant, lukt dit niet best. Die niet gevoelloos is, bezeert zich onderweg van 't midden naar de hoeken van 't kwadraat. En uit het bedenken van deze combinatie blijkt al even de onhandigheid van den ontwerper.

De vier plompe palmetfiguren om het middenstuk, dringen zich met hinderlijke aanmatiging op aan de aandacht, die het hoofdmotief toekomt, en rekken daarvoor hun magere houvasten tot ijzig-dunne steeltjes uit. Zij bederven alzoo het hoofdeffect en verzuimen hun plicht, die, zoo wij hen al willen dulden, hoogstens bestaat in het bescheiden vullen

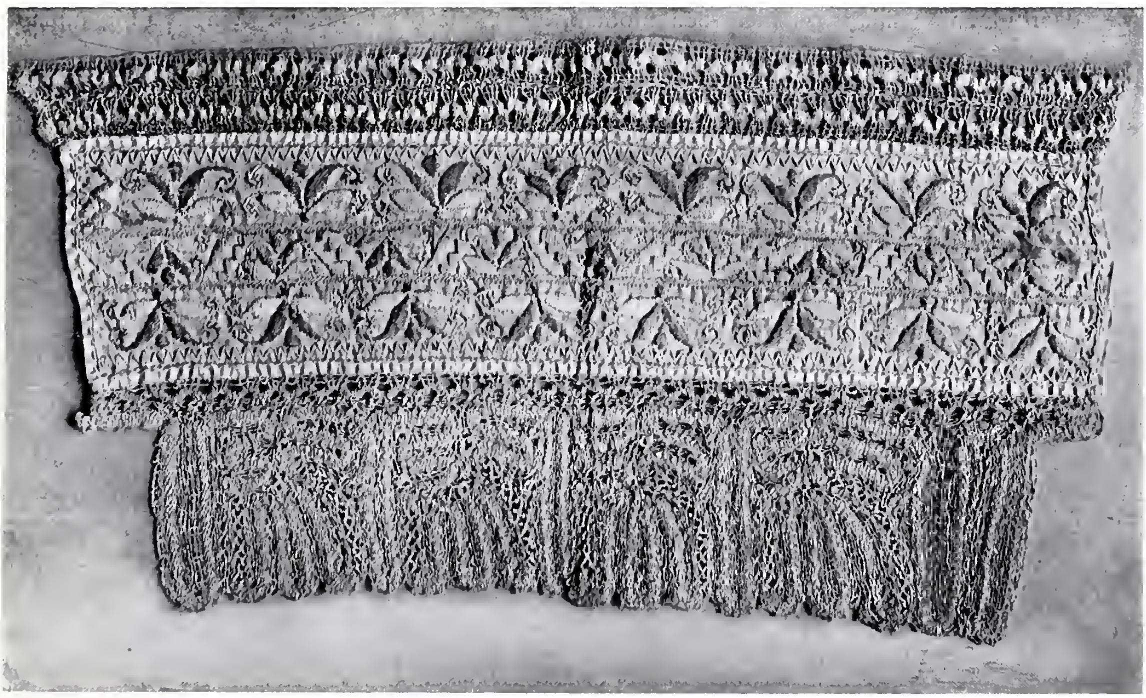

FIG. 11. MORAVISCH BORDUURWERK UIT DE COLL. FRIEDRICH FISCHBACH, D[R]. DER K. N. SCHOOL TE ST. GALLEN.

van de hoeken. Het is vooral te wijten aan de plaatsing van deze palmetten, dat het geheel reeds op het eerste gezicht zoo'n rommeligen indruk maakt.

De motiefjes tusschen de palmetten zijn weer beter gevormd en geplaatst, alleen iets te groot. Maar dan dat snijdende lijntje om het middenveld. Het gaat door je heen. Het randje daarbuiten geeft verademing. Het heeft iets liefs en teers, dat na het verduren van al die grofheden weldadig aandoet. Het is of men uit een boerenherberg op Zondag op een bleekveldje met madeliefjes komt. Het randje is wel niet bijzonder knap, maar alles wat daarbinnen leelijk is, is hier toch mooi. De vorm en plaatsing der palmetjes, ook aan de hoeken, is goed, en de loovertjes doen het hier best Waar ze verdwenen zijn, missen we iets. En de fijne bloempjes met hun hartjes van edelsteen, zijn in hun soort sober en juist. Maar waarom ze niet zoo geschikt, dat ze ook op de hoeken kwamen?

Ga nu weer mee naar binnen, en gooien we er dien heelen palmetten- en hartenrommel eens uit, zoodat alleen de middenfiguur overblijft. Dit voorstel alleen geeft reeds een gevoel van bevrediging, en we zien hierdoor nog te duidelijker in, met welke lompe handen dat „ontwerp" gemaakt moet zijn. Want ieder begrijpt, dat de opgemerkte fijnheden niet uit dezelfde vingers zijn voortgekomen, die dit geheel in elkaar zetten. Deze zijn veeleer toevallig bij het overnemen uit andere werken niet geheel en al misvormd.

Na het werkstuk aldus beschouwd te hebben uit een oogpunt van ornamentale werking en bouw, willen we het bespreken in verband met de technische vormgeving.

Vooraf ga de algemeene opmerking, dat het materiaal, gouddraad in vier, vijf soorten, den gebruiker overbluft en beheerscht heeft. Uit alles blijkt dat in veelsoortigheid van weeldewerking een oplossing gezocht is voor de talrijke mogelijkheden, die dit rijke materiaal den vervaardiger vaag suggereerde. Alleen in het bloemenrandje en ook nog in het middenmotief is daar iets van terecht gekomen. De ongewendheid aan het materiaal spreekt zich bijna overal uit, doordat de uitvoerder zich haast nergens heeft kunnen losmaken van de reeds zoolang gekende z ij d e-borduur-techniek.

Dàn de Japanners. Dat intuïtieve volk wist met het goud te werken! Een prachtig voorbeeld daarvan heb ik, als tegenbeeld laten fotografeeren, maar de opname is totaal mislukt.

Thans weer eerst die middelste figuur. Een bloem. In het hart het oud symbool van Christus den Verlosser. (I. H. S. In hoc signo). Wèl mooi gewerkt die blaadjes? Wel aardig ook dat naaldesteek-patroontje daarop. Uit de manier, waarop dit is aangebracht, blijkt echter meteen, dat diezelfde bloemfiguur al zóó lang en dikwijls is toegepast geworden, dat de heugenis van haar oorsprong absoluut verloren ging. Ge denkt niet onmiddelijk aan een bloemblad, als ge zoo'n sikkelvormpje beziet. En de bedenker van het naaldepatroontje heeft vermoedelijk ook òf in 't geheel niet, òf al heel vaag een bloemeblaadje voor oogen gehad. Het had mooi kunnen zijn, en goed, en echt naaldwerk, en toch in 't karakter van het blad eener bloem. Ornament als dit, waar blijkbaar het levend begrip, waardoor het ontstond, als gevolg van het door vele en velerlei handen gaan, zoo gaandeweg is uitgeraakt, heet conventioneel. We denken hierbij ook aan de Fransche lelie e.d.g.

De plaatsing der edelgesteenten is zeer goed, en als de figuur niet wat scheef was uitgevoerd, zouden die van de bloem en van het symbool o.a. een aardige waterpasrij gevormd hebben — Dit motief is als geheel, het rijkst en meest effectvol van bewerking, waardoor het de te verzinnelijken idee harmonisch dekt.

In de drie middelste blaadjes der hoekpalmetten is meer leven bedoeld dan in de blaadjes der bloem. Het stugge materiaal is hier echter op z'n alleronvoordeeligst gebruikt. Ondanks de niet te miskennen liefdevolle zorgvuldigheid van ineenzetting en bewerking, is zoo'n palmet een doodgewerkt produkt.

De blaadjes der tusschenmotiefjes, waar de hartjes tusschenuit groeien, zijn plompe kolven geworden. En de lijn die de eerste afsluiting van het vierkant vormt, had in verband met de zware vormen daarbinnen, op drievoudige breedte een beter effekt gemaakt

In vergelijking alweer met het Japansch is ook het rankenlijntje plomp en onbeholpen, maar vergeleken met het interieur, is het fijn en

echt van technische en ornamentale werking.

En nu het randpassementje. Lest best. Een stukje fijngevoelde kant van goud. Hier heeft het materiaal zich toevallig uitstekend voor de aangewende techniek geleend.

Nu nog éven luisteren naar wat deze ornamentatie zegt, of zeggen w i l.

Juichen wil ze en jubelend aanbidden. In het midden de openbloeiende bloem van het overwinnende lijden. Uit de vier middens der zijkanten stijgen de zich wijdende harten op. En ook de palmetten uit de hoeken wijzen, al is het met kwetsend gebaar, in eerbiedig bedoelen naar dat hoofdmotief. Alles rondom streeft naar dit Heilig centrum van devotie. Het lieve rankenwerk omvat met teederte het gewijd gebied. De imaginatie is gaaf en sterk, maar ligt al te zeer verholen onder de verdane vormen der onmachtig gebleken fantasie en van het geatrofieerde technisch en opbouwend begrip.

Wij mogen al, bij het zien van den eiketak, het naderend overwicht van het naturalisme vreezen, en met grooter bezorgdheid in het voorbeeld van kerkelijk borduursel een verzwakking van het bouw- en vormbepalend begrip-van-het-wezen waarnemen, toch zouden wij uit de eigen leefkracht van het vak, en het daarin zetelend regeneratievermogen nog een vast vertrouwen op de toekomst kunnen kweeken, als niet juist dat verloopen van het eigenheidsbesef, dat vervagen van de individualiteit, aan het vak zijn autoriteit ontnemen kwam en daarmede de kracht om het eigen terrein tegen vreemde indringers te beveiligen.

FIG. 12. KERKELIJK BORDUURSEL UIT DE COLL. FRIEDRICH FISCHBACH, DIR. DER K. N. SCHOOL TE ST. GALLEN.

De voornaamste dier indringers zijn reeds gesignaleerd, maar in den tijd der Renaissance

komt daar een nog veel geduchter vijand bij.

Het schilderij, de glorie dier periode.

Het schilderij, de jubelzang der vrijgevochten fantasie; de geïncarneerde samenmacht der hoogste aspiraties.

Zoo wondervol, zoo hoog, zoo dronken makend nobel.

Het schilderij, de schalmeiende engelenzang en de alles vertrappende dans der schoonheidsbachanten.

Michelangelo, Rafaël, Da Vinci. — Titanen, — Tirannen. — Hemelbestormende wettenvertrappers. — Om het waarachtigste wezen en den bedriegelijksten schijn.

Het schilderij? Gegeven heeft het en genomen. Gekomen als een bruischende val van hemelsche schoonheidsbaring, overstroomt en verdrijft het in zijn wijdere verbreiding ten slotte alle schoonheid van lageren rang. En het is daardoor ten slotte zoover gekomen, dat het schilderij het eenige ding is geworden, dat nog kunst mocht heeten.

Het stelt zich als poenig eigenaar des huizes wijdbeensch voor den gevel, het doet zijn stem schallen door vestibules en gangen, het heerscht oppermachtig in zalen en vertrekken. Het overdekt zoldering en wanden, en overspreidt de vloeren. Het kruipt en het wringt zich tot in de verste hoeken, en glijdt weer te voorschijn over deuren en paneelen, om zich behagelijk neer te vlijen op sofa's en stoelen.

Het duikelt en spartelt tusschen en over schotels, vazen en bibelots, en bergt zich, moegespeeld, in de wuivende waaierplooien, met het hinderlijk airtje van het verwende kind, dat weet, dat het alles, àlles doen mag.

Het loert op u, het vervolgt u en het laat niet af. Als gij uw sigarenkistje opent, springt het u tegen, en bij een blik in den spiegel ontdekt gij het op uw dasspeld. . . . .

Nu wil ik in de verste verte niet beweren, dat alle renaissancekunst als het ware onder het schilderij ligt platgeslagen. Dat is eerst veel later het geval geworden.

Ook wil niet gezegd zijn, dat de renaissance te beschouwen is als v e r v a l-p e r i o d e van de ambachts en nijverheidskunsten. Integendeel, deze krachtig opbruischende levensbron heeft ook vele der kleinkunsten tot hernieuwden bloei gewekt.

Mijne meening is, dat, in de eerste plaats, de overgroote voorliefde voor die eene kunstuiting aan bijna alle andere dingen uit dien tijd een storenden bijsmaak heeft gegeven, een bijsmaak die zich, zeer in het algemeen, het best laat omschrijven als: krachtig uitgesproken streven naar het schilder-a c h t i g e, en dit bijna altijd, en soms in hooge mate, ten koste van het eigen karakter en de eigen waarde van het werk.

En in de tweede plaats, dat dit zich blind staren op het schilderij, den maker daarvan voor het oog der beschouwers omgaf met een nimbus, die hem kroonde tot autoriteit op elk gebied der kunstnijverheid (en zelfs op dat der architectuur).

Het is bekend, dat de schilder vaak werd geroepen op de plaats die de vakman niet langer wist te handhaven, en als ontwerptyran zonder begrip van het innigste wezen der vakken waarmede hij zich bemoeide, was hij het die den onmisbaren band tusschen bedenker en uitvoerder brak. En dit stond gelijk met het doorsnijden van den hartader . . . echter de kunst, dus ook de borduurkunst is langer dan het m e n s c h e l ij k leven, — en zij heeft het nog tot den tijd onzer overgrootouders uitgehouden, voordat ze tot een restje bandeloos naturalisme verbloedde.

Tot slot van deze beschouwing herinner ik aan het begin van dit opstel, waarin als samenwerkende invloeden bij het ontstaan der kunst, werden genoemd de aangeboren zin voor rhythmiek en die voor nabootsing.

Thans leeft die nabootsingszucht van zijn makker gescheiden, en is, in absoluut zinledig gespeel met bouquetjes, vogelnestjes en dansende boertjes aan het overwicht van het leidend verstand ontsnapt.

Het is echter troostrijk om te bedenken, dat een abele groep van vrouwen reeds aan het eerste bevel tot herstel der orde, gegeven door het herlevend begrip, gehoorzaamd heeft.

Met kracht en met heilige geestdrift zijn zij aan 't werk gegaan.

Met dankbaarheid en met innige verheuging vervuld, zal ik u in het volgend nummer haar werk kunnen voorleggen.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Haastig, somber snel, maar met een uiterlijke kalmte van welgemanierdheid, onwezenlijk en benauwend — alsof het eigenlijk allemaal heel gewoon en natuurlijk en door iedereen goedgevonden, maar dieper-in van een ijzige noodlottigheid was — ging nu alles wat met Theo's plannen in verband stond achter elkander z'n gang....

Dadelijk toen hij, dien middag van 't gesprek met z'n vader, na z'n overspannen uitsnikken, tot bedaren en bezinning was gekomen, liep Theo naar Anna; hij vond haar zitten, bij moeder aan tafel, bleek en behuild, kin in de hand. Toen ze hem zag, sprong ze schichtig op, en ijlings naar hem toe, blij, en toch angstig..., doch hij keek haar mild geruststellend aan, greep haar hand, kuste haar op het voorhoofd, en de moeder, die zich, bekomen van eerste ontsteltenis, de koffiemond al stond af te vegen om eens flink tegen hem uit te varen, wist hij nog net bijtijds het woord af te snijden en te overbluffen door de hooghartige verzekering dat ze zich in 't minst niet ongerust behoefde te maken, dat alles heel goed in orde komen, en Anna en hij binnen een paar maanden trouwen zouden. Hij zei 't met een strak gezicht, in afgemeten en correct uitgesproken bewoordingen, haar aansprekend met juffrouw en met haar ván.... Ze stond beteuterd.... Gedachten aan geldelijk gewin schoten haar wel door 't hoofd, maar ze dorst er niet over te beginnen.... Ze stotterde nog een beetje over haar bezoek aan zijn moeder, en dat die dan toch gezeid had..., maar weer viel hij haar, hoog en strak, in de rede: „Ja juist, juffrouw, dat was een misverstand, mama was nog niet volkomen op de hoogte..." Nu is alles in orde...." Tegen zooveel bedaarde voornaamheid kon de arme vrouw niet op; ze begreep nu wel dat ze zou moeten berusten; ja ze voelde dat ze haar draai nemen en zich juist blij toonen moest, blij over haar dochters geluk.... Dit viel haar niet gemakkelijk.... Haar glimlach had iets zuurs... Ze had dan ook, in haar lastige leven, nog niet dikwijls recht-af blij geglimlacht....

Theo liep vervolgens naar Daan de Bries, die, zichtbaar verrast hem weer te zien, z'n verhaal met een zenuwachtige belangstelling aanhoorde en — zonder er lang over te praten — beloofde hem te zullen helpen. Twee dagen later al, toen Theo volgens afspraak terugkwam, vertelde Daan hem, op ernstig diep-blijen toon, dat er hoogstwaarschijnlijk werk voor hem te vinden zou zijn, aan het groote socialistische dagblad waaraan ook hij zelf mee te werken placht. Theo moest maar dadelijk mee, naar een vergadering, en daarvan een verslag schrijven, als proef. Het viel goed uit en hij werd aanstonds, en voor vast, aangenomen, op een salaris waarvan hij zou kunnen leven, ook met Anna, zij het dan uiterst eenvoudig, ergens op 'n paar kamers. Opgewonden door dit sukses, gejaagd door de plotselinge groote verandering in zijn leven, maakte Theo er nu dadelijk werk van, iets te huren; — thuis kon hij toch ook niet langer blijven; hij was er onmogelijk geworden. Hij slaagde ergens in de derde Jan-Steenstraat. En op een rumoerigen vroeg-lente-morgen, kil winderig nog maar vol licht en zon, verhuisde hij; al wat hij aan eigen boeltje bezat, z'n boeken en kleeren, z'n prenten en prullen, z'n stoel, en nog eenige kleinigheden — verjaars- en sintniklaascadeautjes — 't werd door kruiers uit de Jan-Steen voor de deur in een open kar geladen.... 't Was een geluk dat het niet regende.... Hij keek er naar uit het raam van zijn kamer.... Mama en de meisjes zaten achter, op zaal.... En 'n poosje later trok Theo, met een strak en bleek gezicht, de zware voordeur — waarvan het bovengedeelte dan altijd rommelend op het onderstuk te stooten kwam — achter zich toe....

Zijn moeder had hem nog, een beetje aarzelig, gevraagd, of hij nu ook niet meer kwam koffiedrinken en eten.... „Hè?... Wel nee, mama," had hij geantwoord, niet onvriendelijk toch, en tot afscheid even zijn lippen op haar wang ge-

drukt... Nee, niet eten... maar hij kwam nog wel eens aan....

Een stemming hing er nu in het huis op de Keizersgracht alsof er een ongeluk was gebeurd, een sterfgeval, waar men niet over sprak, daar dat ál te veel pijn deed, maar dat toch voortdurend drukte. Een starre, vreemd ernstige gejaagdheid had het gezinsleven bevangen. Jan en Emma leden en tobden ieder voor zich zelf. Zoo dikwijls ze samen alleen waren, klaagde, huilerig, de altijd nog niet geheel herstelde, zich krachteloos en slap gevoelende vrouw, uit tegen hem, haar man, haar eenige toeverlaat nu — want met niemand anders dorst ze er over te praten — en Jan deed telkens opnieuw weer z'n best haar wat op te monteren, maar zijn geruststellende woorden misten te dikwijls en te duidelijk den klank der echtheid.... In 't bijzijn van Jeanne, Noortje en Henk, spraken zij er in 't eerst heelemaal niet over; ze wisten eigenlijk niet eens wát en hóé die er van gehoord hadden; ze vermeden dan zelfs elkander aan te zien, en naar hun kinderen keken ze met andere oogen dan vroeger — niet zoo zeker en zorgloos-vertrouwend meer, vaag miskend zich voelend, en bitter, die kinderen verder van hen af; onbestemd angstig ook..., alsof, nu er immers in-eens zoo iets schijnbaar totaal onmogelijks gebeurd was, elk oogenblik nog allerlei andere buitensporigheden konden verwacht worden.

Met Ru hadden ze er wel over gesproken — Ru, een getrouwd man, dat was wat anders! — Dadelijk al —; 's avonds van dienzelfden dag, toen Anna's moeder er geweest was, en 't ál ontdekt, kwamen hij en Loe toevallig even aan, en Emma vertelde het hem, onder klachten en tranen, en smeekte haar oudsten zoon toch al z'n invloed-als-broer ten goede aan te wenden, hun Theo van zijn plan terug te brengen. Ru, hevig ontsteld en verontwaardigd, bitter smalend op zijn broer, beloofde grif dat hij het hem wel eens bedaard maar ferm vertellen zou, daar kon mama van op aan.... En dit gebeurde ook, den volgenden dag..., maar 't werd niets dan een schreeuwerige ruzie.... Daarna bleef Ru weken lang bijna voortdurend in een staat van innerlijke verbolgenheid, kregelig en foeterend tegen iedereen. Op Theo was hij woedend, hij wilde diens naam niet meer genoemd hooren; bang dat zijn crediet door z'n broers gedrag schade lijden zou, wilde hij Theo's geheele bestaan trachten te negeeren, hem doodzwijgen.... Maár ook z'n ouders maakte hij verwijten; hij begreep het nog maar niet dat ze dien dommen jongen niet klein hadden kunnen krijgen; zeker waren ze veel te weeklijk goedig, te sentimenteel geweest in hun optreden tegen hem. En zelfs z'n vrouw moest allerlei hatelijkheden van hem verdragen. Zij mocht immers Theo zoo graag, zij was altijd zoo aardig en vertrouwlijk met hem geweest; nu zag ze maar, wat het was voor 'n vent, hij met z'n mooie theorieën!... 'n Niksnut, een zwakkeling, zooals er zooveel zijn tegenwoordig. Ba, wat 'n kerels toch!... Afgeven op de maatschappij, de kapitalisten, jawel, dat konden ze, maar wie moest er ten slotte voor hen zorgen?... Voor die ijdeltuiten en lanterfanters, die schelden op menschen met energie, zelf te lui en te lam zijn om iets uit te voeren!... Sympathiek, o verschrikkelijk sympathiek, allerliefste menschen, zoo gevoelig vooral en zoo zacht, niet waar? Snoezig!... Maar de kat in den donker knijpen deden ze stevig!...

Louise antwoordde daar nooit veel op. Ru had helaas wel eenigszins gelijk, vond ze; het was ook tegengevallen van Theo; maar hoe kon hij toch zoo hard zijn voor 'n broer..., wie weet hoe Thé er zelf onder lijden zou.., en als 't nu nog niet was, dan toch later... Angstig bezorgd was ze voor haar zwager... Maar om één ding voelde ze blijdschap; dat Theo nu ook 'n kind, misschien wel net zoo'n gezonden jongen krijgen zou als zij — wat 'n innig plezier had hij daar altijd in!... En dan, toen ze hoorde dat ze trouwen gingen en samen ergens wonen op een halve verdieping — twee kleine kamers en een keukentje — was ze, diep in haar hart, ook een weinig jaloersch op het jonge paar, dat het zoo gemakkelijk hebben zou. Geen meid natuurlijk, en geen gasten, nóóit dinétjes... En zooveel meer vrijheid en rust dan zij, in háár stand-en-kring.

't Hinderde Ru nog het meest het meewarige gefluister van ooms en tantes te moeten aanhooren, te moeten verdragen den spottenden glimlach van eenige beurs- en societeitvrienden, die al van het geval hadden gehoord. Het was een ellende!... Ging die broer van 'm nu ten minste maar ergens anders wonen, in Groningen of Middelburg!... Eens toen hij, in 't aanzien verhoogend gezelschap van een der voornaamste bankiers, Theo op straat tegenkwam, negeerde hij hem strak.... En, na dat moment, hield hij den toestand maar zoo, beschouwde zich als met z'n broer gebrouilleerd.... Dat kwam toch meer voor!... Hij kon er trouwens niets aan doen!... Op den duur zou het immers toch niet zijn gegaan tusschen hen beiden....

In 't ouderlijk huis kwam Theo, vóór z'n trouwen, een paar malen nog. Hij wilde den schijn vermijden alsof hij met z'n familie had gebroken. Het was toch ook immers niet zoo, en hij meende dat het niet zoover behoefde te komen; zijn ouders hadden er geen woord van gerept, en de meisjes deden alsof ze van niets wisten; ze waren wel een beetje stil en gedwongen in zijn bijzijn, maar volstrekt niet onvriendelijk. Het speet hem wel dat hij geen gelegenheid had zich eens uit te spreken met Jeanne, maar, hoe langer de nieuwe toestand duurde, hoe moeilijker dat werd — en hoe minder behoefte hij er ook eigenlijk aan kreeg. Maar met z'n ouders bleek de omgang al lastiger en pijnlijker te worden. Telkens — hoezeer ook Croes, van zijn kant, zich telkens voornam kalm te blijven, den vrede te bewaren, 't enkel nogmaals en nogmaals, ernstig en bedaard aan zijn jongen voor te houden, wat hij begon met zoo'n huwelijk, de verbijsterende omstandigheden waarvoor hij zou komen te staan, 't gemis aan comfort en beschaving-om-zich-heen, waaronder hij, in de eerste roes misschien niet, maar later zéker véél lijden zou, de gebrekkige opvoeding die hij zijn kinderen zou moeten geven — telkens ontstond er ten slotte opwinding, drift, boosheid, werden er vlijm-hatelijke woorden gesproken, door Theo over zijn eigen opvoeding, door z'n vader daarop over die van „dat meisje", door Theo dàn over wat men tegenwoordig beschaving noemde, een welgevulde brandkast, en door Jan weer over het gebruik dat sommigen plachten te maken van huns vaders portemonnaie om jarenlang te luibakken en den gebraden haan uit te hangen.... Emma zat er gewoonlijk huilende bij, of trachtte er sussend tusschen in te komen met woorden die, ofschoon met de beste bedoelingen gezegd, de twist gewoonlijk nu juist niet temperde, zooals: dat Theo toch zoo'n knappe jongen was, best een ander meisje kon vinden, óf: dat Jan het niet kon meenen als hij zei dat Thé z'n tijd had verboemeld.... In hun pogingen elkander met rake opmerkingen te overtroeven verhardden zich de gemoederen van vader en zoon meer en meer.

En zoo bleef Theo ten slotte maar weg, verzocht hij zijn vader per brief z'n officieele toestemming te geven, en Croes, moedeloos, alle hoop opgevend, deed het, liet een acte opmaken, want bij het huwelijk tegenwoordig zijn wou hij niet, en om zijn toestemming te weigeren, en al de soesa door te maken die dan volgen moest — het verschijnen met Theo voor den kantonrechter — hij zag er te veel tegen op; hij praatte zich maar voor dat het toch ook niet baten zou.... En wat had je er dan nog meer menschen in te halen! Het was beroerd genoeg dat al zoo velen er van wisten....

Ze trouwden, Theo en Anna, in 't begin van Mei, met Daan de Bries en Adam Ruis, Anna's oom, den schoenlapper, en een buurman tot getuigen. Het was een zonnige Woensdagmiddag, al wat warm, vol en gerazend druk in de binnenstad straten. Maar ze waren al gauw op het stadhuis, en stonden in de trouwkamer, een kil en rustig vertrek; de ambtenaar van den burgerlijken stand blikte eenigszins bevreemd, over zijn lorgnet heen, van Theo naar Anna en terug, maar zijn gezicht bleef stilstrak, zijn stem emotieloos gedempt. Van het stadhuis gingen ze dan naar een cafétje op de Ceintuurbaan, waar de getuigen van de bruid op „oranje met suiker" werden getracteerd. Ook haar moeder. De overigen dronken een kop koffie. Er was weinig opgewekte spraakzaamheid....

Maar terwijl het gepraat, met nu en dan wat verlegen lacherig doen, moeizaam en

rekkerig werd voortgezet, raakte Theo en Anna elkander telkens even aan of ontmoetten zich hun blikken en dan voelden ze hun borsten vol van een zware ontroering, die geen blijdschap was, maar ook geen leed; ze konden er voor zich zelf geen naam aan geven; voortaan zou voor hen het leven ernst zijn, dat alleen wisten ze duidelijk, en bijna met benauwing....

Anna nam in dat cafétje afscheid van moeder — die luid huilde en lamenteerde — en de jonggetrouwden liepen naar hun woning.

Zeven weken later werd hun een dochtertje geboren....

Een dag-of-wat vóór dat hij „aanteekende" had Theo nog onverwacht bezoek gekregen van oom Herman, die gezegd had eens gemoedelijk met hem te komen praten. In eenigszins opgewonden jovialiteit rondloopend op Theo's wat muffe kamer, had oom er zelfs van gesproken, samen, ergens in de buurt, een glas bier te gaan drinken, maar Theo had nuchterlijk gemeend dat men op zijn kamer evengoed praten kon; en bier kon hij desnoods wel laten komen als oom het wenschte. Doch dit werd afgeslagen. Oom had er hem toen, op zacht vriendschaplijken toon, een hand aan zijn schouder leggend, op gewezen wat een verdriet hij zijn ouders deed door zijn koppige eigenzinnigheid; z'n vader, die zoo hard had moeten werken om zijn kinderen een royale opvoeding te kunnen geven; z'n lieve mama, och die goede vrouw, altijd zoo opgewekt vroeger — die had er een wéét van, neen, kolossaal, dat was wáár!... Oom Herman had ook nog gelegenheid gevonden te herinneren aan zijn eigen kinderen, Karel en Aag en de anderen, hoe ze allemaal altijd even aardig en hartelijk waren, onder elkaar en met hun ouders; een groote homogeniteit was er in dat gezin, een echt prettige geest, allen leefden ze letterlijk voor elkander.... Maar dat was dan ook wel iets héél bizonders, gaf hij toe.... Toch... hóórde het eigenlijk zoo. Het familieleven — de hoeksteen van de maatschappij was het, zonder twijfel! Où peut on être mieux, zegt de franschman. Een gezellige huislijke kring, dat was maar alles. Maar waar de zoon tegen zijn ouders opstond....

Hier was Theo zijn oom driftig in de rede gevallen; hij had gezegd dat hij wel begreep door wie oom Herman was gestuurd; maar hij verzocht nu met rust gelaten te worden. Wel de complimenten aan tante Sophie en aan Karel en Aagje; ze moesten zich vooral maar niet te veel om hem bekommeren, hij kwam er wel!

Maar, een paar weken na de geboorte van kleine Annatje, kwam plotseling, op een avond, oom Gerrit Telders oploopen. „Ik kom 's kijken", zei hij, „hoe jelie het hebt. Gezellig, hoor, knusjes, zoo bij de wieg!... En hoe gaat het met het lieve moedertje?... Zoo, ligt de kleine daar?... Een dochtertje, hè?... Nou, nou, als dat er later even frisch en aardig uit zal zien als mama, nou nou, hm!... Wat ik zeggen wil, Thé, ik maak je m'n compliment, hoor.... Hahaha!" Hij had even 'n beweging gemaakt alsof hij Anna in haar wangen knijpen wilde. „Maar vertel me nou 'is, jongen, kan je d'r komen? Je woont hier nou niet bepaald als 'n prins, hè, wát? Betalen ze je nog al fatsoenlijk aan dat... e... ja, wat is het ook al weer, een dagblad, niet waar?... Ik zou anders zeggen, — als je niet bepaald aan Amsterdam hangt — weet ik misschien wel wat anders voor je.... 'n Vriend van me, bij ons in Tiel, heeft juist een administrateur noodig, op z'n fabriek, een conservenfabriek, mooie zaak...."

Ook deze vlieger ging niet op. Oom Gerrit verslagdoend aan Ru, vertelde, dat Theo heel tevreden was, niet dacht over veranderen, en tegen Emma zei hij, toen hij haar den volgenden middag alleen sprak: „Nou maar zeg, ik kan 't me toch eigenlijk wel begrijpen van Thé — dat-ie d'r in gevlogen is, meen ik — 'n verduiveld knap snoetje, wat?..." Zijn zuster, blozend, vroeg naar het kind. „Flink en gezond, hoor!" riep Gerrit uit, „en — wil ik je 's wat zeggen? — 't lijkt op z'n grootmama, ja, waarachtig, precies jou oogen!"

Gansch verward door ontroering en tweestrijd liep Emma de volgende dagen rond. Zelf kon ze er toch niet heen gaan, vond ze. Theo liet niets meer van zich hooren in den laatsten tijd. En die Anna, haar derde meisje, die had ze in 't geheel niet meer teruggezien, nadat ze toen, zoo onverwacht,

was weggebleven.... Wat een houding zou ze 'r hebben nu! ... En trouwens ... in de Jan Steen .... neen, het kon niet....

Maar plots, op een middag — Jan was voor zaken uit de stad — terwijl ze, alleen op boodschappen uit, door de Kalverstraat liep, voelde ze 'n schok, een overval, een verbijstering bijna van verlangen; ze ging 'n steeg door, haastte ze zich naar de tram; die reed haar niet gauw genoeg; in een gejaagdheid, alsof ze inderdaad geen minuut te verliezen had, stapte ze 'r bij de Jan-Steenstraat uit, en weldra zwoegde ze, rood en hijgend, de hooge trap op, stond voor Anna.... Theo was eerst niet thuis.... Het vrouwtje, confuus, wist haast niets te zeggen.... Maar de mooie mevrouw, in haar ruischend zijden japon, ging dadelijk vlak naast het wiegje zitten, en praatte, met star-idiotigen lach, voordurend maar door tegen 't kleine kindje.

Toen kwam Theo binnen. Ook hij was verward en verlegen in 't eerst, wist niet hoe zich te houden, deed stroef en koel. Maar toen ook Anna zich over de wieg boog, 't kleintje kraaiend de armpjes naar haar uitstak, toen daarbij zij en mama, zoo dicht bijeen, elkaar in de vochtige oogen keken, en toelachten, toen Emma, opgetogen, het kind een schatje, een engeltje noemde, en zei dat het op Theo, en — ja, ze zag 't nu ook — een beetje op haar zelve leek, toen moest ook hij meelachen, vriendlijk en vroolijk doen met kleine Annatje, en zaten ze 'n poosje, vol vreemd droomerig geluk, met z'n driëen, om de wieg.

Even later begon Emma weer schichtiger, gejaagder te doen. Ze keek in 't kamertje rond, zei er niets over, maar toen ze op de klok zag dat het ver over vijven was scheen ze op te schrikken, zei dat ze dadelijk weg moest, scheurde zich een glacé handschoen, bij 't haastige aantrekken, van boven tot onder open. Het kindje gaf ze, met opnieuw van verrukking tintelende oogen, een zoen, te stijf, zoodat het te huilen begon; dan, als in schrik daarvoor haastig wegwillend, reikte ze Anna en Theo een vluchtige hand....

Toen Croes van dit bezoek hoorde, schudde hij z'n hoofd, zwijgend, nadenkend, eenigszins weemoedig glimlachend eerst. „'t Ziet er wel aardig bij hun uit, zeg ... en 't kindje is een snoes ... je moest het toch eigenlijk ook 's gaan kijken", zei Emma. Maar dan gebeurde er iets zeldzaams: Jan werd wat boos op zijn vrouw, niet hevig, maar ernstig boos. „Spreek me daar asjeblieft nooit meer over! ... Ik wensch de jongen alles goeds.... En, als hij weer hier wil komen ... Maar naar hem toe gaan ... néé ... dat kán ik niet! ... Ik zou niet weten ... nee, nee, dat kan niet, dat begrijp je toch wel! ... Mijn God, dat zou er nog maar aan ontbreken! ... 'k Ben geen kwajongen meer! ... 'n Man van twee-en-zestig jaar ... een ouwe man ... die gewerkt heeft, z'n leven lang, voor z'n kinderen ... 'k Begrijp niet hoe je zoo iets zeggen kunt?" ...

„Nou, Jan, maak je niet kwaad ... God, 'k zei 't zoo maar.... Dat kindje is zoo lief...."

Ook dit jaar weer bleef het gezin, de warme zomermaanden over, in het huis op de Keizersgracht. Emma had er wel even van gerept, dat ze gaarne naar Zandvoort zou gaan, maar Jan, met groote ernst en vastheid, 'n weinig kort-af en kregel zelfs, zei dat het niet kón — hij keek er Jeanne bij aan, die knikte, instemmend — zoodat mama er niet opnieuw over dorst te beginnen. Want Emma voelde geen kracht genoeg om iets, wat dan ook, door te zetten; slap, gauw moe, hijgerig en kucherig bleef ze altijd nog; nu en dan kwam dokter Huygens; en eens begon ook hij er tegen Croes over, een beetje aarzelend, — of hij er niet over dacht eens een tijdlang met z'n vrouw naar buiten te gaan.... Jan schrok, kreeg een klopping in zijn borst, en een blos van schaamte.... „Als het moet ... dan zal 't natuurlijk gebeuren", was zijn antwoord, „maar ... nee dokter ... eerlijk gezegd ... ik had er geen plan op van 't jaar".... „Nou, moeten, moeten", viel Huygens geruststellend in, „ze kan hier ook wel aansterken.... Als ze 't leven dan maar wat luchtig opneemt .., 'n beetje haar gemak houdt.... En vooral goed eten, en melk drinken! ... Ja, je weet, hè ... gezondheid! ... Ik zou je vrouw tegen de winter graag wat sterker hebben, zie je.... Misschien dat je dan, tegen 't volgend jaar zomer ... nie-waar? „O, een volgend jaar, ja, dat's iets anders" .., zei Croes. „We zullen zien".

Het was een droge, zonnig warme zomer. De vochtige koelte onder de breed gekruinde grachtenboomen deed Emma dikwijls weldadig aan, wanneer ze in de benauwd-heete winkelstraten boodschappen had moeten doen of in stoffige nieuwe buurten visites maken. Ook in 't beslotene, altijd wat donkere, zorgvuldiglijk zon-loos gehouden huis was het meestentijds koel, op het kille af, en zoo rustig stil. Emma had het er vroeger dikwijls erg somber gevonden in den zomer; ze hield zoo van veel licht, zonlicht, helle vroolijkheid; maar ze voelde nu wel dat ze daar toch niet niet goed meer tegenop zou kunnen...

En ook Jeanne genoot er van, verlangde veel minder dan vroeger naar het buiten zijn, ... in de natuur.... Ze wist dat er geen geld voor was dit jaar. Papa had er met haar openlijk over gesproken, en het gaf haar voldoening nu gemakkelijker te kunnen zorgen dat er niet te veel verteerd werd. Emma, in haar slapte, liet de huishoudelijke geldzaken meer en meer aan Jeanne over, en 't meisje spaarde met hartstochtelijken ijver. Haar grootste vreugde was nu als papa haar heimelijk een pluimpje gaf, omdat er zoo weinig uitgegeven werd, veel minder dan vorige zomers. Doch met mama had ze wel dikwijls kleine ruzietjes over die zuinigheid.

Als Emma 's middags de stad in geweest was, alleen of met Keetje Dabbelman, kwam ze in den regel thuis, doodelijk vermoeid, maar vol verhalen over allerlei „dolle koopjes" die ze had gedaan, op uitverkoopen, en 's avonds werd een en ander bezorgd, hoedjes en bloesjes voor haar en de meisjes, strikken en dasjes, kleertjes of speelgoed voor de kinderen van Ru en Loe — ook, 'n enkele maal, voor Theo's dochtertje, maar dat wou ze eerst niet zeggen — het heette voor Loe's kleine meid. Prullen waren het gewoonlijk. En Jeanne kibbelde er over met mama, sprak van geld weggooien, een schande eigenlijk; ze maakte er zich ernstig boos over soms.... Op de middagwandelingen door de stad, vooral wanneer vrindin Keetje meeging, moest daarenboven geregeld worden gerust, thee gedronken, en taartjes gegeten....

Jeanne was veel alleen in deze tijden, alleen met zichzelve en haar vaak weemoedige overpeinzingen. Vier-en-twintig jaar was ze nu. O, het was nog niet oud — zoo sprak ze zich zelve toe, wanneer gedachten in haar opwelden aan een eigen geluk — een eigen gezin, een eigen gekozen leven — maar ze zag er wel veel ouder oud; ze was zoo schraal en mager, zoo grauwig van tint, zelf besefte ze heel goed dat ze maar weinig uiterlijke bekoring had en dat haar kansen op trouwen, en geluk, met het jaar geringer werden. Doch meestentijds kon haar dat minder schelen tegenwoordig. Dan maar niet trouwen, ze scheen er gemakkelijker in te berusten. Het was of de energie, die zij ontwikkelde, bij het zorgen voor mama, — de huishouding, de zuinigheid — die andere wilskracht, van vroeger, dat grage genieten-willen het eigen bestaan, dat haken naar algeheele voldoening, grootendeels had opgeslurpt. Bij kleine bevredigingen leefde ze nu voort, bij het slagen van haar zuinigheidsplannen, en in haar zachte melancolie leek ze zichzelve gewoonlijk niet ongelukkig.... Toch kwam 't nog wel af-en-toe terug, het smartelijke eenzaamheidsgevoel, het reikhalzen naar liefde, het liggen tobben en huilen vooral, 's nachts, in haar bed.... Maar het werd uitzondering; in den regel sliep ze, moe van al haar werkjes, al 't loopen door 't huis, aan een stuk door... 'n Prozaisch bestaan noemde ze 't, in zich zelve, met een weemoedigen glimlach.

Ook om vrindinnen gaf ze weinig meer. Bij Loe bleef ze komen natuurlijk, omdat 't haar schoonzuster was, uit gewoonte, en ook een beetje uit medelijden — want zij voelde dat Loe niet gelukkig was, minder misschien dan zij zelve, zoo dacht ze soms. Alleen met Gonne ging ze wat opgewekter om; in dat gezin der van de Palsen waren alle kinderen nu volwassen en allen déden, studeerden ze iets, zoodat er een intellectueele sfeer was ontstaan, waarin Jeanne van-tijd-tot-tijd gaarne verkeerde; het prikkelde haar, frischte op, en ze was niet jaloersch nu ze ook zich zelf nuttig voelde. Toch kon ze dagen hebben dat zelfs Gonne haar geheel koud liet, dat ze maar voortsoesde, schijnbaar verdiept in allerlei noodige bezigheden, mijmerend over haar jeugd, over pa en ma, Ru en Loe, Theo en de anderen, over Daan de Bries en Frans de Haan, hoe die

menschen eigenlijk allemaal waren, en hoe geheel anders zij, zij zelf, haar vreemde, eenzame ik....

Mama had zich eens laten ontvallen dat ze wel bij Theo en Anna aan huis geweest was, maar, zich aanstonds ergerend aan haar eigen openhartigheid, verbood ze Jeanne op ongeduldigen toon er ook heen te gaan. Trouwens papa had haar niet minder ernstig verzocht dat na te laten. Het was natuurlijk noodig, zei hij, eenigszins op de hoogte te blijven van Theo's leven, maar Jeanne zou hem toch plezier doen, door niet met hem om te gaan zoolang de jongen zelf zoo koppig bij zijn vijandige houding volhardde... Goed, Jeanne ging er niet heen; en het speet haar eigenlijk niet dat haar dit verboden was. Zij voelde dat Theo en Anna geen behoefte aan haar hadden, en ook, dat het haar moeilijk zijn zou als zuster om te gaan met iemand die ze vroeger als „derde meisje" te bevelen had. En trouwens, zij zelve had immers geen behoefte aan veel vriendschap in dit stadium van haar leven, zoo leed- en gelukloos, zóó vreemd stil, dat ze er somtijds zelf van schrok en oogenblikken had van doffe angst, als was er iets onheilspellends in dezer dagen gelijkheid, als zouden, op deze zwoele rust, onweeren moeten volgen.... Zij benijdde dan — en met een gevoel van wrevel — Noortje, die zulke oogenblikken volstrekt niet te kennen scheen, als altijd vroolijk daarheen leefde.

Inderdaad, het jongere meisje was met gansch andere gedachten vervuld. Dien heelen zomer in Amsterdam blijven — zij zou het „verschrikkelijk" gevonden hebben, en 't hoefde gelukkig ook niet: haar fransche vriendin, Agnes Dubac, rijk getrouwd en 's zomers op een landgoed wonend, in de buurt van Parijs, vroeg haar voor geruimen tijd te logeeren. Het werden de heerlijkste weken die ze tot nog toe had gekend. Ontdekking op ontdekking deed ze. Nooit nog leek haar het leven zoo vol geheimzinnige begeerlijkheden zoo een-en-al belofte van genot en vreugde. Uitgelaten vroolijk, tintelend van speelsche dartelheid toonde ze zich die weken bij haar vriendin — wier man haar met zekeren eerbied het hof maakte, wier vrienden ook háár bloemen brachten, ook háár teeder of oogenvonkend aanblikten! Geestdriftig deed ze mee aan verschillende sport: te paard rijden en in auto's, tennissen, roeien, jagen. En was ze met Agnes alleen, dan legde die telkens vleiend een arm om haar heen, en vertelde op heimelijken toon, allerlei heerlijks en interessants over het liefdeleven.... God, wat een pikant en genotrijk bestaan!

Alle gedachten aan „thuis" trachtend te verjagen vertelde ze haar vriendin alleen in 't geheim wat er met Theo was gebeurd en samen gierlachten ze er om, tot ze bijna stikten — ja, zóó overspannen van lachen werd daarbij het opgewonden meisje, dat ze 't in-eens uitsnikte, en zich geheel van streek met hoofdpijn te bed leggen moest.... 't Ging weer voorbij....

Maar helaas, ook de geheele logeerpartij was ten slotte voorbijgegaan; tegen 't einde van September kwam Noor weer op de Keizersgracht terug. Een verandering, zoo groot, dat ze haar niet aanvaarden wilde, maar in uitgelatenheid beproefde het fransche leven, voor zoover eenigszins mogelijk, voort te zetten in Amsterdam. Armzalig pogen..., maar toch zij slaagde er in zich den overgang te vergemakkelijken. Ze zocht al haar vrindinnen en kennissen op, deed overhartelijk, blij en gezellig, zoodat ze nu hier dan daar werd uitgenoodigd. Toen ook Ru en Loe weer begonnen hun feestjes in te richten, deed ze er opgewekt aan mee. Ze was mooier, slanker, gracelijker geworden. Met haar guitigen lach en haar volle vormen werd ze een der voornaamste aantrekkelijkheden der partijtjes van dat jaar. Ze flirtte — zonder berekenende coquetterie — met allerlei jongelui, bemerkte 't wel, dat Piet Baatz, man van dertig nu en voor rijk doorgaand, veel werk van haar maakte, dacht er ook wel over hem aan te nemen, want hij was vroolijk en „leuk," scheen goedhartig en gul, maar... nu ja... haast was er immers nog niet bij....

Die zomervacantie in stad, het thuisblijven van de familie, ook Henk had er zich in getroost. Hij kreeg meer en meer plezier in allerlei schei- en natuurkundige experimenten en probeersels. Hij was daar stil mee, en scheen tevreden. Vastbesloten het volgend jaar, als hij z'n eindexamen zou gedaan

hebben, naar Delft te gaan, voor ingenieur te studeeren, wijlde hij met zijn gedachten voortdurend al in die toekomst. Met z'n huisgenooten bemoeide hij zich weinig, over 't geen er met Theo en Anna was gebeurd dacht hij zelden na — hij vond het een bespottelijke geschiedenis, verduiveld „stom" van Theo, maar wat had hij er mee te maken?... Hij sprak er met niemand over. ..

Maar Bas, ook thuis met de groote vacantie, verveelde zich, meer dan vroeger. Hij kwam er toe terug te verlangen naar zijn kostschool. Daar, op school, hoezeer ook geplaagd, uitgelachen, voor den gek gehouden door zijn kameraden, had hij zich ten slotte toch een soort positie weten te verschaffen, geholpen door zijn wassende lichaamskracht en lobbesachtige goedheid. Thuis werd hij niet geplaagd, maar geliefd voelde hij zich evenmin, en bijna vervreemd. En hij had er zoo weinig aanspraak.... Aan lezen deed hij liefst zoo weinig mogelijk. Kleine knutselarijen, houtzagen en timmeren, waren zijn eenige afleidende bezigheden. — Dat houtzagen leerde hij op school en hij was er handig in geworden. Toen Theo trouwen ging had hij gevraagd iets voor het jonge huishouden te mogen maken, was erg verwonderd geweest toen hem dat kortaf werd geweigerd. Ook wilde hij — thuis gekomen — zijn broer eens opzoeken. En 't werkte verbijsterend op zijn soezig denkvermogen dat hem dit ook al werd verboden. Hij kon daar, midden in z'n zaagwerk, ineens, met open mond, over gaan zitten piekeren.... begreep er niets van....

Opgeruimder dan vorige malen ging hij in September naar school.

Toen de winter naderde, December met z'n feest- en herdenkingsdagen, het einde van het jaar..., kwam Croes, bijna dagelijks later en haastiger, dikwijls eerst vlak-op-het-eten thuis, abstracter dan gewoonlijk, peinzig en gedrukt, heel anders dan ze altijd vroeger van hem gewoon waren geweest. Keek Emma hem angstig aan, vragend wat er aan scheelde, dan schrok hij op, „niets, niets!", lachte haar vriendelijk toe, deed al z'n best opgeruimd, monter, flink te schijnen, als voorheen, maar telkens, als er niet op hem gelet werd, zakte hij in, zat stil en gebogen neer, turend met droefgeestige oogen voor zich uit, in een krant, of naar de hand die z'n sigaar vasthield....

Het ging aldoor minder, aldoor beroerder in z'n zaken, en de stemming onder het personeel werd ál benauwender, dreigender, vijandiger, in deze donkere najaarsdagen. Het was om wanhopig onder te worden. Hoe vriendlijk, hartlijk, jovialig, hij trachtte om te gaan met zijn volk, wat hij verzon om het hun gemaklijker en naar den zin te maken, ze smaalden op zijn vriendlijkheden als op „doekjes voor het bloeden", en vroegen telkens weer — het eenige wat hij niet geven kon, nu minder dan ooit — meer loon, minder arbeidsuren. Dikwijls als hij op de drukkerij stond, in de weeïge persenlucht en tusschen de donker-snorrende machines, had hij een gevoel alsof hij in een vijandelijk kamp terecht gekomen was, alsof ze dadelijk van alle kanten op hem aan-stormen zouden....

En intusschen werden er bijna geen winsten meer gemaakt....

Al lang was Croes heimelijk en kleintjes aan 't speculeeren gegaan. Ru had hij er niet over durven spreken, hij deed het met kennissen van de „Groote Club", kocht meest „amerikaansche sporen". Soms lukte er wel eens een zaakje, verdiende hij 'n duizend-of-wat in een dag, twee, drie; maar dan weer gingen méér duizenden verloren. Zijn in lange jaren gespaard kapitaal slonk enorm. Vele aandeelen in zijn eigen maatschappij had hij al moeten verkoopen, tot dekking....

Ook zelf had hij dikwijls het gevoel of al z'n vroegere levensmoed, z'n krachtgevend optimisme, voor goed verdwenen was. Hij miste het als een afgezet lichaamsdeel, deed al z'n best het opnieuw in zich op te wekken — maar 't lukte niet meer.... Niet over z'n zaken alleen, ook over z'n gezin piekerde, tobde Jan Croes. Dat z'n vrouw niet meer gezond werd was hem een dagelijks terugkeerende verdriet-gedachte; toch ontbrak hem — den energieken zakenman — alle kracht een flinken maatregel te nemen in Emma's belang. Hij hoopte maar enkel, hoopte maar..., dat het wel weer beter zou gaan..., en had soms ook een vóórgevoel, bijna als een wéten zoo sterk, van z'n vrouw's

naderenden dood.... En daarbij een lammige berusting, 'n machtloos genoegen nemen met wat hem zou overkomen..., dat kwellend was, veel meer dan weldadig....

Ook over zijn kinderen zat Croes in zorgen, oneindig meer dan vroeger. Theo's gedrag had hem wreed verrast, opgeschrikt uit zijn vertrouwend voortleven. Dat die knappe, schrandere jongen — heel heimelijk z'n lieveling — zich zoo maar in-eens vergooid, verslingerd had aan een meid uit het volk, en thans schreef, opruiende artikelen, in een socialistisch blad, hij kón het zich nog altijd niet begrijpen, het was hem telkens weer of hij er zich met alle kracht tegen verzetten moest, er iets aan doen, dádelijk — en och, wat kon hij, wat kón hij!... Z'n oudste jongen — ja! — die was „rijk" geworden, een „piet" in z'n vak, maar — Croes wist het immers wel; er waren er genoeg die er over fluisterden — die rijkdom steunde bijna geheel op speculaties; angstig, zulk zaken-doen!... Hoe had hij er Ru voor gewaarschuwd vroeger!... Nu... kon dat ook niet meer....

Jeanne en Noor, zijn meisjes, ja, die waren z'n eenige vreugden nog; Jeanne doordat ze zijn hulp en steun was geworden, thuis, Noor — nu ja, dat was Noor, de frissche, aardige, vroolijke, gezonde meid!...

De andere jongens?... Henk? Och, dien kende hij zoo weinig; eigenlijk had hij van jongsaf nooit bizonder veel met hem opgehad; een vreemd karakter; zoo stil, zoo stug; en sinds Croes wist dat die derde zoon van 'm 't volgend jaar naar Delft wou, om er te studeeren, wel vijf, zes jaar misschien, voor ingenieur, zag hij den jongen liever niet dan wel, want hem ziende werd hij altijd herinnerd aan die studieplannen, en hij was zoo bang... dat het niet gaan zou... om de kosten....

En Bas?... Och, 'n goedzak van 'n jongen!... Maar wat had je er aan!... En wat moest dáár van terecht komen!...

Iederen morgen, als Croes — 't lijf recht op, 't baardige hoofd 'n weinig achterover uit gewoonte — naar z'n kantoor stapte, groetend kennissen rechts en links, spande hij zich in om den dag opgewekt te beginnen, zijn zwarte gedachten met kracht op zij te zetten, weer te vertrouwen, als vroeger steeds, dat alles terecht komen zou, hoopvol te vertrouwen op zijn van ouds bekend „geluk". Dan snoof hij de ochtendlucht op, liet zijn voorhoofd koelen in den wind, trachtte daar zuiverlijk van te genieten, en dan, werkelijk, werd het hem soms of er een lichtheid, iets van jeugd en kracht, door zijn oude, nooit afgezwoegde gedachten voer, of hij een stemming zou kúnnen bereiken, van waaruit gezien al z'n teleurstellingen gering, z'n zorgen onbeduidend schijnen zouden. Hij vóórvoelde die stemming, rook, als 't ware, uit de verte haar versterkende frischte, maar proefde haar nooit, want voor hij het zoover had kunnen brengen, zat hij weer aan zijn lessenaar, gebogen, en werkte, zorgde, piekerde, geplaagd door al de vijandigheid om hem heen en door z'n eigen zelfverwijt, berouw, en sombere voorgevoelens.... Had hij niet beter gedaan zijn leven van-huis uit anders in te richten? Eenvoudiger, gemakkelijker, lager bij den weg? En waarom — ja, god, waarom toch eigenlijk — had hij, als gedachtenloos, zooveel kinderen laten geboren worden?... Dat althans was toch te voorkomen geweest!... Hoe ze gelukkig te maken nu! Al wou je, en al kón je — zij zelven wilden niet! Zij wilden allen hun eigen weg gaan, zij wisten het immers allen veel beter dan hij wat ze denken en doen, hoe ze zich 't leven inrichten moesten!... Och, 'n vader is ten slotte niets meer dan een kracht, een werktuig, om geld te verdienen, voor z'n kinderen.... En als hem ook dat niet lukt?... Ja, waar diende hij dán eigenlijk nog voor?...

Bij een zijner, nog altijd geregelde, bezoeken sprak Emma dokter Huygens op bezorgden toon over haar man's gestel, zijn onnatuurlijke gedruktheid, zijn hoofdpijn — want daarover klaagde hij tegenwoordig meer en meer, als ze vroeg wat hem scheelde. En de dokter zocht Jan op, ried hem aan eens een reisje te maken, en — ja — als hij dat niet doen kon — Croes had met z'n schouders geschokt — meer wandelen, meer baden, minder rooken... zich wat zoeken te verstrooien.... Intusschen schreef hij een recept... „Wat drommel, Croes", riep Huygens, „je mot je de dingen niet zoo aantrekken, —

dat 's de heele zaak! . . . Je moet meer lachen, man! . . . Opgewektheid is een groot ding, weet je dat wel? . . . Hier, laat dat eens klaar maken, 't zal je wel goed doen. . . . En denk er dan om, hè; . ."

Croes stak het recept in een zakje van zijn vest, vond het daar een paar weken later terug, verscheurde het. . . .

Maar er kwam toch een kleine kentering. Half December, in een stemming van slapte en moedeloosheid, zooals hij nog niet had gekend, pratend met Ru over zijn zaken, bekende Croes plotseling dat hij ook wel eens wat geprobeerd had op de Beurs in den laatsten tijd, maar verloren — verloren! — „Maar, m'n God, papa, waarom hebt u er mij dan ook niet over gesproken", riep de effectenhandelaar uit. „Ik heb ook wel 's een verliespostje — natuurlijk! — maar toch niet dikwijls, hè — dat weet u wel — ik heb nu eenmaal een fijne neus voor dat soort zaken! En — altijd voorzichtig aan, dat is m'n stelregel!" . . . . Ru wist z'n vader te troosten met beloften van toekomstige voordeelen, haalde hem over tot een flinken inkoop van mijnaandeelen, die abnormaal laag stonden naar hij zei, en waarlijk, nog geen week later had hij die stukken met een flinke winst verkocht. Zenuwachtig van blijdschap drukte Jan Croes zijn oudsten zoon langdurig de hand. „Jij helpt me ten minste beter dan vrind Huygens, met zijn pilletjes" riep hij uit, in trillenden lach. „Maar, jongen, in Godsnaam, laten we voorzichtig zijn!" . . .

Kerstmis werd nu vrij stil, maar toch in opgewektheid „onder elkaar" gevierd, bij Ru, en Loe, zooals gewoonte was geworden, en men bereidde zich voor op een gezellig „oud-jaar" in 't huis op de Keizersgracht.

De oudste zoon, thans zeer vertrouwelijk met z'n vader, ried Croes dien avond nu maar eens niet aan „lamme dingen", aan Theo en aan al die beroerde kerels op de drukkerij te denken. Ook stuurde Ru zijn ouders, den 30^en^, een mandje champagne cadeau, waar hij en zijn vrouw op oudejaarsavond aan zouden komen helpen — zoo schreef hij — mits de oude heer voor goed wat bijbehoorende oestertjes zorgde. . . .

(Wordt vervolgd).

SCHOONE LEUGEN

DOOR

MARIE METZ—KONING.

Personen:

FRANK, kunstschilder, 30 jaar.
ANNA, een vroegere vriendin van hem.
BETTY, zijn vrouw.

Het tooneel verbeeldt een schildersatelier. De muren effen, in licht-bruine tint. Rechts vóór een hoog, breed raam, met een even breede rustbank er voor. Rechts achter een smalle tuindeur die open staat. Links vóór een tafeltje met een paar beelden. Links achter, schuin in den hoek een ezel met half-voltooide schilderij. In den achterwand een porte-brisée. Overal aan den muur schetsen en teekeningen.

Het is avond. Voor het raam zijn de lichte, soepele gordijnen geheel weggetrokken. Helder maanlicht valt in de kamer, en verlicht Frank, die midden op het tooneel op een schilderstoel zit, met het gezicht naar de open tuindeur. Hij lijkt ingespannen te luisteren.

Voetstappen naderen of iemand buiten op grint loopt.

FRANK (*staat op en steekt beide handen uit*).
Anna!

ANNA (*in 't zwart gekleed, met lossen, zwarten sluier om 't hoofd, komt in de deur*).

FRANK! (*ze reikt Frank haar beide handen, die hij vasthoudt*).

FRANK (*innig*).
Dank je, dat je gekomen bent!

ANNA (*maakt haar handen los*).
Dat is net 'n droom, Frank!

FRANK (*als voren*).
Ik heb het tenminste dikwijls gedroomd.

ANNA (*ziet hem vluchtig aan; dan gemaakt luchtig*):
Wat 'n caprice ook van je, Frank! (*doet haar sluier van 't hoofd, maar houdt die over de schouders geslagen*).

FRANK.
'n Caprice?

ANNA (*gemaakt vroolijk*).
Ja, ik wist niet wat ik zag, toen ik vanmorgen in mijn hotel je briefje vond. Ik zou je immers natuurlijk uit mezelf een bezoek hebben gebracht... al zou 't dan niet juist om dezen tijd, en niet door de tuindeur zijn geweest.

FRANK (*zacht*).
Vondt je de caprice... èrg capricieus?

ANNA (*ziet Frank vluchtig aan*).
Erg capricieus...? Nee.... Maar... waar is je vrouw?

FRANK.
Ik heb je juist gevraagd, om nu te komen, en evenals vroeger door den tuin, omdat mijn vrouw... omdat ik je liever even alleen sprak (*weifelend*). Je neemt me dat immers niet kwalijk, Anna?

ANNA (*rustig*).

Nee, natuurlijk niet.... Maar... waar is je vrouw?

FRANK.

Ze is om dezen tijd bezig met de kleine meid.... En ik wou zoo graag... net als vroeger... (*houdt weifelend op*).

ANNA (*droomerig*).

Net als vroeger ... (*oplevend.*) Maar waarom...?

FRANK (*gesmoord, dringend*).

Vraag me géén waarom, Anna, voor ik je uit mezèlf vertel.... Vraag van niets het waarom... zooals vroeger... toen je begreéép.

ANNA (*droomerig*).

Toen ik begreéép.... (*ziet Frank aan*). Dat is lang geleden, Frank!... Vijf heele jaren!

FRANK (*kalmer*).

Je wou dat immers zoo, Anna!

ANNA (*droomerig*).

Ja, ik wou dat zoo.... En toch ... toch leek het me later soms of het niet goed was.

FRANK (*zacht*).

Het wàs ook niet goed (*Anna schrikt nauw zichtbaar; Frank wrijft zich over 't voorhoofd*). Maar ik praat als 'n dwaas... als 'n dwaas.... Laat ik liever eerst vragen.... Ga liever eerst zitten.

ANNA (*naar de rustbank voor 't raam ziende*).

Dáár... (*ze gaat er heen en zet er zich op neer*) net als vroeger.... En jij dáár... op dien stoel... óók net als vroeger. (*Frank gaat naar den schilderstoel en zet er zich op neer. Even stilte, dan Anna, luchtig*:) En daar bèn ik nu!

FRANK (*ziet haar aan*).

Ja, daar ben je nu.... Nu is mijn droom dan toch werkelijkheid geworden.

ANNA (*gemaakt luchtig*).

Je zegt dat zoo diep-ernstig!

FRANK.

Ik bèn ook diep-ernstig, Anna.

ANNA (*gemaakt spottend*).

Zoowaar?... Nou, ik niet!... Ik heb heelemaal afgeleerd het leven aux sérieux te nemen. 't Neemt ons immers óók niet aux sérieux? Mij tenminste niet! (*lacht*). Maar wat dacht jij wel, toen je mijn naam op de vreemdelingenlijst zag? Je schreef, je zag mijn naam op de vreemdelingenlijst.

FRANK (*ontwijkend*).

Wat ik toen dacht?

ANNA.

Ja! was je niet verwonderd?... Och, maar waarom zou je ook zoo erg verwonderd zijn geweest? Ik mag toch hier óók wel eens komen baden? Waarom zou ik nou overal gaan baden, behalve op de badplaats waar jij toevallig woont? (*lacht*).

FRANK.

Ik was ook niet zoo erg verwonderd (*ziet Anna aan*) want ik meende de reden te begrijpen waarom je hier kwam.

ANNA (*gemaakt spottend*).

Je verbeeldt je dus, dat je nog net als vroeger mijn gedachten kunt raden!

FRANK (*met trillende stem*).

Spreek niet zoo spottend, Anna! Je meent dat tòch niet!

ANNA (*gemaakt luchtig*).

Meen ik dat niet? Wat meen ik dan?

FRANK (*dringend, bijna smeekend*).

Waarom ben je hier gekomen?

ANNA (*een weinig koel*).

Als ik je nu eens antwoordde, net als jij mij daarnet, dat je mij geen waarom moest vragen, voor ik je uit mezelf vertel....? (*zachter*). En bovendien, wat hèb je me te vragen, als je toch meent te begrijpen?

FRANK (*gesmoord*).

Ik zou alleen zekerheid willen.

ANNA.

Die zal wel komen... voorzoover ze óóit geheel komt in 't leven.

FRANK.

Dan zal ik wachten.... (*Even stilte; dan met veranderde stem*). En waar ben je al dien tijd geweest, dat je dood was voor mij?

ANNA (*luchtig*)

Gereisd, gereisd: Noorwegen, Italië, Egypte, en 't laatst Parijs.

FRANK.

Juist: Parijs.

ANNA.

Waarom zeg je dat zoo?

FRANK (*met weemoedigen glimlach*).

Waarom zou ik dat niet zoo zeggen? In Parijs heb je immers natuurlijk de tentoonstelling bezocht? Waarom zou je die niet hebben bezocht? Er zijn niet alle dagen wereldtentoonstellingen!

ANNA (*ziet Frank vorschend aan*).

Je hebt goed geraden. (*Frank haalt de schouders op. Even stilte. Anna ziet rond, spreekt dan weer droomerig*): Ik kan 't nog maar niet van me afzetten, dat ik droom.... Er is hier niets veranderd.... Alleen een ander schilderij daar op dien ezel.... Hier zat ik, en daar jij.... Meestal kwam ik om dezen tijd.... Soms bleven we in donker zitten; soms stak jij licht aan.... En soms scheen de maan... net als nu... en dan kon je, net als nu, de zee hooren ... Dat waren de mooiste avonden... Ik heb de zee nergens meer zóó gehoord als hier.... 't Is of ze hier alleen zichzelf is; en overal elders een verlangen naar zichzelf.... (*Even stilte; dan oplevend*:) Hola! ik zou d'r sentimenteel bij worden!

FRANK.

En sentimenteel ben je nooit geweest.

ANNA.

Nee! dàt wel 't minst van al! (*lacht*). Weet je nog, Frank, hoe 'n ruzie we soms hadden? Maar 't eindigde altijd goed. En weet je nog, die eene keer, toen 'k zóó lang gebleven was, dat ik haast niet meer naar huis durfde uit angst voor knorren?

FRANK.

Ik weet dat alles nu nog veel beter dan vroeger, Anna.

ANNA.

Lieven hemel! wat konden we praten! En waaròver al niet? Over kunst, politiek, godsdienst, over àlles!... En ik had altijd 't hoogste woord! (*lacht*).

FRANK.

Tot ik over trouwen sprak. Toèn zweeg je.

ANNA (*luchtig*).

Toen wist ik, dat mijn rijk uit was, Frank!

FRANK (gesmoord).

Dat jouw rijk uit was.... Ja.... (*Even stilte*).

ANNA (*luchtig*).

En dat wàs 't dan ook.... Totáál!... Hemeltje-nog-toe, wat ligt 'n vriendin in de goot, zoodra er 'n geliefde is! Ik was nog maar alleen goed, om lofuitingen op háár aan te hooren (*lacht*). Er was geen verstandig woord meer met je te praten (*kalm*). Maar dat schijnt nu eenmaal zoo te moeten zijn. Zoo zijn nu eenmaal verliefde menschen: wreed voor anderen. Want 't was eigenlijk wel 'n beetje hard voor me.

FRANK (*gesmoord*).

Ja: 't was wel 'n beetje hard voor je.

ANNA.

En vooral, omdat je me nog op den koop toe beschuldigde van jaloezie, toen ik het beter vond, geen kennis te maken met je aanstaande vrouw. Later heb je zeker wel ingezien, dat ik gelijk had gehad. Ze zou toen nooit van me hebben gehouden; en dat zou voor ons beiden pijnlijk zijn geweest. Een vrouw wil niet, dat haar man een vriendin heeft; en een vreemde kon ik niet worden.

FRANK (*als voren*).

Neen, een vreemde kon je niet worden.

ANNA.

Je erkent dus, dat ik gelijk heb gehad?

FRANK.

Natuurlijk heb je gelijk gehad: je hebt altijd gelijk, Anna!

ANNA (*levendig*).

Zie je wel! En als je vrouw me nu ziet en spreekt, dan zal 't heel wat anders zijn. Ze heeft je nu al àl dien tijd, en ze was al àl dien tijd gelukkig.... Nu zal ze me vergeven, dat ik eenmaal een goede vriendin was.... Is 't niet?

FRANK.

Misschien wel (*even stilte*). Je hebt dus in Parijs de tentoonstelling bezocht?

ANNA.

Ja.

FRANK (*ziet haar angstig-vorschend aan*)

En je hebt er mijn werk gezien?

ANNA (*ziet hem vluchtig aan*).

Ja.

FRANK (*Even stilte; dan heesch*).

En?...

ANNA.

En.... Ja, toen heb ik gedacht (*levendig protesteerend*). Maar waarom vraag je dat zoo ineens, Frank?

FRANK (*staat met een ruk van zijn stoel op en gaat vóór op het tooneel heen en weer loopen*.

En toen heb je gedacht, wat ik eigenlijk al lang wist: dat ik achteruit ga, dat ik mezelf hoe langer hoe meer aan 't verliezen ben!... (*gaat naar den schilderstoel, grijpt zich aan de leuning en slaat zich voor 't hoofd, bitter glimlachend*). En dáárom ben je hier gekomen.... En dáárom doe je zoo luchtig, wat je nièt meent!... En dáárom, omdat ik dat alles begreep, zoodra ik je naam zag, heb ik je gevraagd om hier te komen, alleen, zooals vroeger.... Ik wou uit jouw mond mijn vonnis hooren (*zijn borst hijgt*). Ik wou van jou hooren, wat ik van anderen niet geloof... wat ik mezelf nauwelijks durfde bekennen... hoewel ik het wist... al lang wist... diep in me.... (*zachter*). Je ziet, alles is me weer helder, net als vroeger.... Dat is in lang niet geweest, dat 't me zoo helder was.... (*zinkt op den stoel neer, en slaat de handen voor 't gezicht*).

ANNA (*ontzet*).

Frànk!

FRANK (*laat zijn handen zinken, dof*).

Làát me!... Laat me even in deze helderheid.... Alles is zóó zoo duidelijk en zoo waar.... Ik heb er tegen geworsteld... eerst onbewust... toen bijna bewust.... Ik wou het me niet bekennen.... Als de kritiek slecht was, dan dacht ik aan jaloezie... als ik niet verkocht, dan noemde ik het toeval .. en als ik zelf die vreeselijke onvrede voelde met m'n werk, dat gevoel, of je leven onder je handen wegvloeit, terwijl je 't zou willen vasthouden in een kunstwerk... dat gevoel van onmacht om te scheppen wat niet meer fel vóór je staat, dan zei ik tegen mezelf, dat 't verbeelding was. . dan wou ik me er tegenin zetten. (*gesmoord*). Maar ik kàn dat niet meer.... Ik kàn niet meer!... Ik ben òp!... Het duurt al tè lang!... Al vijf jaar... vanaf den tijd dat ik getrouwd ben... dat ik jou verloren heb.... Er was iets weg, dat ik noodig had om een volmaakt bestaan te leiden.... Jij, jij was weg!... Jouw geest was weg uit m'n leven!... Toen was ik tè verarmd.... En ik wist het niet!... Ik wist niet wat 'k deê! .. 'n Gek ben ik geweest: 'n gèk!... Om 'n vlaag van verliefdheid heb ik m'n leven vergooid!

ANNA (*staat op, en strekt afwerend de handen uit*).

Frank! Nee, Frank!

FRANK (*ziet haar aan*).

Vergooid, zeg ik je! Er is niets meer over! Jij hebt àlles meegenomen! Alles!... Dat is je onbewuste wraak geweest op mijn hardheid tegenover jou!... Als ik jou had gehouden, alleen maar jouw geest in mijn leven, dan was alles anders geweest (*dringend*). Dat moet jij hebben geweten!... Jij, die zóó scherp ziet, en zóó fijn voelt, moet hebben geweten, dat je me overliet, aan iemand die jou nooit kon vervangen; die niets voor me kon zijn op den duur dan wat ze is; 'n kind, 'n

soms zeurend, soms liefkozend kind (*bitter glimlachend*). En soms nog 'n kwaadaardig kind ook.

ANNA (*jammerend, heft de handen op*).

Frank! Frank! om Gòdswil!

FRANK (*ruw*).

Neen, ik wil 't zeggen! Héélemaal zeggen! Dit leven vermoordt me! Ik kàn niet meer! Toen jij weg was, hier vandaan, toen ik jou niet meer sprak, toen was de beste helft van mezelf weg.... En toen wist ik pas.... (*zwijgt*).

ANNA (*ademloos*).

En toen wist je pas....?

FRANK (*zacht*).

Dat ik jou liefhad.... en niet háár!

ANNA (*grijpt met beide handen naar haar hoofd, achterover bnigend en kermend:*)

O-god, o-god, en ik had jou lief! (*valt als gebroken op de rustbank terug, en verbergt het gezicht in de handen*).

FRANK (*staat op, zich steunend aan de stoel, gesmoord:*

Anna!

ANNA (*zacht klagend*).

En ik had jou lief... àldoor... al àltijd... En dáárom ben ik weggegaan.... En dáárom kon ik je niet zien, gelukkig, met 'n ander.

FRANK (*doet een paar schreden naar haar toe, wankelt en valt aan haar knieën*).

Anna, lieveling! (*Hij buigt het hoofd op haar knieën. Even stilte*).

ANNA (*legt de hand op zijn hoofd, fluisterend*): En nu is alles verloren....

FRANK (*neemt haar hand*).

Neen, nu is alles gewonnen! Nu ik jou wêerheb, en zóó weerheb zooals nú, nu is alles weer licht en hoop voor me.

ANNA (*wanhopig*).

O god! Frank, maar je hèbt me niet weer!.... Begrijp je dan niet, dat alles onmogelijk is geworden, nu we dit van elkaar weten?

FRANK (*heftig*).

Neen! dat begrijp ik niet! En dat is ook niet zoo!

ANNA.

Denk je dan, dat op 'n leugen geluk gebouwd kan worden?

FRANK.

Wàt 'n leugen? Waaròm 'n leugen? Is liefde 'n leugen? Is 't 'n leugen, dat je me redden kunt?

ANNA (*luisterend*).

Ik hoor iets.... Je vrouw!

FRANK (*springt op en luistert*).

Ik hoor niets!.... (*even stilte*).

ANNA *de handen saam-wringend*).

Zie je, Frank! zóó zou 't zijn, als we de leugen voortzetten.... We zouden ons voelen, eindelijk, als 'n paar gejaagde dieren, altijd in angst.... en in angst om 't mooiste wat er in ons was.

FRANK (*buigt 't hoofd, staat zóó even; dan ziet hij op, gesmoord*):

Ik kan je niet missen, Anna!

ANNA (*als voren*).

Ik heb je wel mòeten missen, Frank! en je ziet: ik leef nog, en ik ben zelfs soms bijna gelukkig. (*met weemoedigen glimlach*). En dat nog wel, terwijl volgens zeggen van anderen, de liefde in 't leven van de vrouw grooter plaats inneemt, dan in 't leven van den man (*blijft met gevouwen handen zitten*).

FRANK (*wendt zich van haar af, en gaat even zwijgend op en neer, in hevige gemoedsbeweging, met gebogen hoofd. Dan staat hij stil en ziet naar Anna*).

't Is mogelijk dat de zinnelijke liefde een kleine plaats inneemt in 't leven van den man; maar dat is een andere dan ik voor jou voel.... Bovendien, wat doet 't er toe, hoe 't bij anderen is. Bij mij is 't zóó, dat ik zonder jou niet leven kàn! (*gaat weer heen en weer loopen*).

ANNA (*brengt de gevouwen handen aan haar lippen; fluisterend*).

Leid ons niet in verzoeking....

FRANK (*weer stilstaande*).

En wáárom zou je niet weer hier kunnen komen, net als vroeger: als mijn vriendin? (*wacht stilstaande*).

ANNA (*als voren*).

En verlos ons van den booze....

FRANK (*dringend*).

Wat prevel je daar, Anna! En waarom antwoordt je me niet?

ANNA (*laat de gevouwen handen in den schoot zinken*).

Ik moet eerst denken, Frank!... Eerst denken.... Je vrouw....

FRANK (*woest*).

Mijn vrouw? Wàt mijn vrouw? Als je wilt, hèb ik geen vrouw meer! Jij bent m'n vrouw! In mijn hart en in mijn geest ben jij de eenige vrouw, die ik ooit gekend heb: de eenige vrouw, die de vervolmaking is van mijn Zelf.

ANNA (*spreekt gemaakt droomerig*).

Het is lang geleden, Frank!... Héél lang geleden....

FRANK (*heftig*).

Wat bedoel je daarmee?

ANNA.

Daar bedoel ik mee.... (*smeekend*). Toe, Frank, wees nu niet zoo driftig.... Laat me even... even mijn gedachten....

FRANK (*ademloos*).

Je bedoelt toch niet... dat je me niet meer liefhebt?

ANNA.

Ik bedoel.... Frank, ik wil je niet kwetsen....

FRANK (*met een gebaar van wanhoop*).

Niet kwetsen!

ANNA (*zacht, als zoekend naar woorden*).

Het is lang geleden, Frank.... Even... in mijn droom... was ik vergeten, al wat ik overwonnen had.

FRANK (*gesmoord*).

Je stoot me dus terug!

ANNA (*smeekend*).

Zeg niet die vreeselijke dingen. Je begrijpt alles aan mij altijd zóó goed, dat je ook dit begrijpen moet. (*haar stem wordt vaster*). Ik ben zooveel ouder geworden in dien tijd... zooveel rustiger... en....

FRANK (*heftig*).

Je hebt 'n ander lief!

ANNA.

'n Ander? Nee, Frank, nee! Ik heb nooit iemand liefgehad dan jou (*haar stem is nu heel rustig*) omdat je 'n goed mensch was en 'n groot kunstenaar.. . En ik heb geleden onder mijn liefde, en ik heb de egoïste begeerte er in overwonnen. Maar 'n ander? Nee, Frank! ik ken jou immers al van klein-meisje af? En ik heb nooit aan 'n ander gedacht, en zou nooit aan 'n ander kùnnen denken.... Bovendien, je weet, ik heb altijd 'n koele natuur gehad. (*tracht te lachen*). Geen verliefd temperament! Je plaagde me er vroeger mee, weet je wel?... Nee; ik zal nooit trouwen.... Het leven zóó, bevalt me best... héél best... en... en... (*zwijgt, als zoekend naar woorden*).

FRANK (*dof*).

Heel best... en.... (*wacht met gebogen hoofd*).

ANNA.

Heel goed: heusch! (*Even stilte. Anna ziet Frank aan, staat op, gaat naar hem toe, en reikt hem beide handen*). Blijf daar niet zoo staan, Frank! Zie me aan, en zeg dat je me vergeeft.... Toe, Frank!

FRANK (*neemt loom haar handen aan, spreekt dof*):

Ik heb je niets te vergeven.... Het zal wel wáár zijn, alles wat je daar zegt... en je zult wel gelijk hebben.... (*heesch*). Ik voel me alleen wat wonderlijk (*grijpt naar zijn hoofd*). Let daar maar niet op.... Dat zal wel weer overgaan.... Een oogenblik heb ik tè fel gehoopt... en nu, ineens... alles.... (*wankelt en grijpt naar steun. Anna leidt hem naar den schilderstoel, waarop hij duizelend neervalt en met gesloten oogen achterover leunend blijft zitten. Zij gaat achter hem staan en legt de hand op zijn voorhoofd*).

ANNA (*zacht*).

Wordt het zoo al beter?

FRANK (*langzaam, opent de oogen*).

Ja, het wordt... zóó... àl beter.... (*even stilte*).

ANNA (*neemt haar hand weg van zijn hoofd, zacht*):

We moeten nu eens verstandig praten; Frank, vóór... vóór je vrouw misschien hier komt (*met gewilde opgewektheid*). Gisteren heb ik zoo bij mezelf gedacht: ik moet nu eens recht verstandig zijn, als ik bij 'm kom! (*schrikt*).

FRANK (*heftig, licht het hoofd op*).

Waarom heb je dat gedacht? Waarom dacht je dat, als je jezelf overwonnen hadt?

ANNA (*in de war, weifelend*)

Ja maar.... 't Kwam.... 't Was toch.... toch 'n heele stap, Frank!... (*vaster*). 't Was toch... toch een pelgrimsgang naar mijn doode jeugd (*haalt diep adem*).

FRANK (*heftig*).

Naar je doode jeugd! Naar je door mij gedoode jeugd!... Ik heb dus je leven bedorven, je geluk verwoest!

ANNA (*met steeds grooter wordende rust*).

Stil, Frank, dat mag je niet zeggen; want dat is niet zoo. Je hebt juist mijn leven wijding gegeven; en je hebt me 'n tijdelijk geluk gebracht, grooter dan de meeste menschen kennen (*Frank luistert; Anna blijft half achter hem staan, en bespiedt elke verandering op zijn gezicht*). Als ik jou niet gekend had, zou ik nooit geweten hebben wat geluk of wat ongeluk was: dan zou ik nooit hebben gelééfd.... Je bent zóóveel voor me geweest, vroeger, toen je mijn vriend heette, dat ik met 'n heel leven eenzaamheid dien tijd had willen koopen.... En nòg ben je zooveel voor me.... Zonder jou zou mijn jeugd toch gestorven zijn; zooals àlles sterft; maar zonder jou zou ik nooit een mensch gekend hebben, dat ik boven mezelf stelde.... (*even stilte*). Ik ben héél gelukkig geweest, dóór jou... en heel òngelukkig, dóór jou (*zachter*) en nú... nu kun je me wéér gelukkig maken.... Het is wel 'n ander geluk, als waarvan een meisje droomt wanneer ze nog heel jong is; maar 't is toch óók 'n soort geluk: vréde. —

FRANK (*luisterend, zacht*).

En hoe... kàn ik dat doen?

ANNA (*vouwt de handen*).

Door me uit de verte lief te hebben, in je werk, Frank! Door jouw liefde voor mij te brengen in je werk (*even stilte*). Dat zal mijn eenigst nog denkbare geluk zijn, Frank, als ik dàt zie! (*even stilte*).

FRANK (*gesmoord*).

Dus weer worstelen... weer vechten .. alléén, àltijd alleen....

ANNA (*dringend*).

Een kunstenaar mòèt alleen zijn, om zichzelf te vinden. Hij is in zijn beste momenten god, dus eenzaam. En al wat hem aan de aarde vasthoudt is een belemmering: géén hulp.

FRANK (*als voren*).

Maar mijn vrouw....

ANNA.

Je vrouw hòùdt van je, Frank! En een man kan van de vrouw die hem liefheeft, àlles maken wat hij wil.... Ik heb haar gezien, gisteren aan het strand, met jullie kindje.... Het kindje lijkt op jou: het heeft jouw oogen; en zij heeft het kindje lief, op een wijze of ze het liefheeft òm den vader.... Is dat niet zoo.

FRANK.

Dat is zoo.

ANNA (*zacht*).

Dat dacht ik wel.... En dáárom, Frank, moet jij haar kunnen leeren, hoe ze jou gelukkig kan maken. (*Frank antwoordt niet; maar staart met wijd-open oogen voor zich uit*). Je zegt zelf, Frank: ze is 'n kind. Welnu, ze heeft je misschien lief, als 'n kind: op wat meer egoïste wijze als de vrouw

van een kunstenaar màg liefhebben; en nu is het aan jou, om haar de oogen te openen voor zichzelf.... Beloof je me, Frank, dat je dit probeeren zult?

FRANK (*onwillig*).

Ik weet niet... of ik dat belooven kàn.

ANNA (*smeekend*).

Toe, Frank, om mijnentwil!... Beloof me, dat je... (*ze ziet Frank in angstige afwachting aan*) dat je in háár niet zult breken, wat je in mij gebroken hebt.... Neen, 't is geen verwijt; maar ik moet het zeggen, om harentwil, èn om jouwentwil.... Want toen, Frank, deedt je 't zonder te weten.... Maar nú wéét je.

FRANK (*wendt zich naar Anna, gesmoord*).

Ik zal... ik zal m'n best doen... maar....

ANNA (*reikt hem de hand*).

Dank je, Frank, dànk je! O, ik heb nu 't gevoel of àlles nog goed kan worden.

(*kloppen buiten tegen de porte-brisée. Stem van Betty.*

BETTY (*nog buiten*).

Doe 's open, Frank!... Gauw!

FRANK (*verward, staat op*).

Mijn vrouw! (*loopt naar de porte-brisée en opent die. Op den drempel verschijnt Betty, in frisch, elegant toilet, dragende een groote, brandende lamp, die ze met beide handen vasthoudt. Anna heeft de handen tegen 't hart gedrukt, ademt diep, en heft dan 't hoofd op, glimlachend en schijnbaar in rustige houding*).

BETTY (*zonder Anna te zien*).

Pak 's an!... Hè! zoo zwaar is-t-ie! Maar ik heb 'm 's goed schoongemaakt voor je.... En nou brandt-ie, as... as 'n lier!

FRANK (*neemt de lamp van haar aan, en zet die op het tafeltje links vóór. Betty ziet Anna en komt verwonderd op haar toe. Frank keert zich tot beiden*).

Mag ik je voorstellen, Betty, juffrouw Van Berkenhove.

BETTY (*eenigszins vijandig*).

Hee... is ú dat? (*reikt haar hand wat aarzelend*).

FRANK (*verward*).

Juffrouw Van Berkenhove is hier gelogeerd... en....

ANNA (*kalm, helder, met beide handen Betty's hand vasthoudend*).

Ik ben eens héél brutaal geweest, en ben de tuindeur binnengekomen.

BETTY (*maakt haar hand wringend los*).

O. —

ANNA (*vriendelijk*).

Ik kwam uw man 'n bestelling doen.

BETTY (*aarzelend*).

Een... bestelling?

ANNA.

Ja, 'n groote bestelling. En 'n moeilijke ook

FRANK (*gaat naar de rustbank rechts en zet er zich op neer, star voor zich uitziende*).

BETTY.

Een... moeilijke bestelling?

ANNA (*knikkend*).

Ja, 'n moeilijk werk.... Maar ik weet zeker... dat het prachtig zal worden.

BETTY (*wantrouwig*).

Hoe weet u... waarom zegt u dat zoo? (*Frank barst plotseling in snikken uit. Betty gaat naar hem toe en legt haar armen om zijn hals, vijandig naar Anna ziende, ingehouden heftig*). Dat hebt ú gedaan! (*Frank slaat zijn eene arm om Betty's middel en drukt zijn hoofd tegen haar aan*).

ANNA (*weemoedig glimlachend, zacht*).

Ja, dat heb ik gedaan.... Ik hoop dat u 't me vergeven zult (*doet haar sluier om 't hoofd*). Vaarwel! (*doet een paar schreden naar de tuindeur, staat dan stil en zegt nogmaals, zachter*): Vaarwel.... (*gaat dan door de tuindeur heen. Men hoort haar schreden langzaam uitgaan. Betty ziet op Frank neer, die in dezelfde houding blijft. Het gordijn zakt langzaam*).

EINDE.

---

† † † † EPISODE † † † †

DOOR

ANNA VAN GOGH-KAULBACH.

I.

Julizon was al laag gedaald in 't limpide blauw van de luchtstolp; ze straalde nu felbrandende goudpijlen uit, dat alles overstroomd werd van vreemd gelig licht als bovenaardschen schijn.

't Doktershuis, even buiten het dorp, donkerde al wat weg in de schaduw van den stal, maar tusschen den stal en de coniferenheg lag een pad van goud.

Uit de deur van de serre huppelde een meisje aan in kort rood jurkje, haar hoofdje lichtjes omzwierd door 't bruine haar.

In de schaduw nog begon ze te ballen, 't tengere lijfje rekkend en buigend als een lenig, vlug diertje.

Nu kwam ze op het gouden pad en plots was ze overvloeid, overstroomd door den lichtschijn. Haar voetjes plasten in licht, 't gouden haar omsprong haar kopje als ragfijn filigrain, 't goudlicht droop van haar

handen, die omhoog grepen naar den bal, lichtkogeltje, snel dalend naar haar verheerlijkt gezichtje.

Met den bal in haar handen huppelde ze uit den goudschijn, was ze weer gewoon kindje met ranke, vlugge beweginkjes, 't mat belichte gezichtje nauw te onderscheiden. De bal wipte weer omhoog, schuinsch naar 't lichtpad toe, en 't meisje holde hem na, dat haar grijpende handjes reikten tot in den goudschijn, dropen van vuur. Een tip van 't roode jurkje goudde één moment op in 't bewegen, dan weer week alles terug in de schaduw, versoberd tot eenvoudig kindgespeel.

Langzaam verzachtte de goudbrand, verrustigde zich tot teer-rose schijning.

't Meisje sprong de serre binnen, waar al diepe schaduwen donkerden tusschen de planten in de hoeken.

Aan de tafel zat een jongen te schrijven, zijn hoofd diep gebukt, dat alleen 't bruine haar te zien kwam.

„Hans!" riep 't meisje, haar schelle stemmetje wat hijgend nog na 't drukke spelen, „ga je mee nog wat ballen?"

De jongen keek op, zijn gezicht nog ernstig in werkaandacht, de oogen wat naar binnen blikkend.

„'k Heb geen tijd," zei hij kortaf, boog weer over zijn schrift.

„Hè wat flauw," snibte het meisje, en dan roepend naar de kamer: „toe Wout, doe jij dan mee?"

„Goed," weifelde een langzame stem terug.

Uit den kamerschemer maakte zich een jongensfiguur los, wat plomp van bewegen, waardoor hij grooter scheen, forscher nog dan hij was.

't Gezichtsovaal blankte in 't licht van de serre, toen hij in de deur kwam staan: 't was een weinig expressief gezicht, grof van trekken met iets onnoozels in den wat open lachmond, die groot de tanden liet zien. De smalle, mat-blauwe oogen blikten schuw-onderzoekend alsof ze altijd gereed waren weg te schuilen achter de wimpers.

„Ik wil wel," langzaamde zijn spreken, „maar 't wordt al donker."

„O nee," zei Nellie luchtig, „in den tuin is 't licht genoeg."

Ze sprong de stoep af, haar jurkje lichtjes waaierend.

Wouter kwam haar na, plomp-loom stappend, zijn mond altijd in lach, als bang zich te verernstigen.

Uit de kamer vroeg moeders stem: „Wout, is je werk af?"

Wouter bleef staan op 't stoepje, zijn gezicht in eens vernorscht.

„Nog niet heelemaal!" riep hij terug.

„Dan eerst afmaken vent."

Moeders stem klonk vriendelijk-beslist, zonder boosheid.

„'k Kan niet meer zien!" riep Wouter weer.

„Hè, wat jok je!" spotte Hans, even opkijkend van zijn schrift, „ik zie toch ook."

„O jij! jij zit hier in de serre, maar in de kamer is 't donker."

„Kom dan ook hier zitten."

„Dank je; jij moet altijd de heele tafel hebben."

„Wat ben je weer lief! Ik zal niet van je afkijken!"

Hans floot, wat sarrend.

„Schei uit!" schreeuwde Wouter, heel zijn lichaam in drift-schudding.

„Ik zal 't licht opsteken, kom maar hier zitten," besliste moeder kalmeerend.

Haar tengere gestalte bewoog rustig-donker in de schemerruimte; 't gas flapte op ineens met fel-gelen schijn.

„Kom je nou?" ongeduldig riep Nellie weer in de serre-deur.

„Nee, 'k mot werken," norschte Wouter.

„Dan ga 'k Emma halen."

Nellie huppelde weg.

„Maar niet lang meer, 't wordt bedtijd," waarschuwde moeder; dan, naast Wouter, haar oogen mee in zijn schrift: „Je hebt toch niet veel meer te doen?"

„'n Som nog en 'n versje leeren."

„Wat heb je dan toch zoo lang uitgevoerd?" verweet haar kalme stem, waar nooit drift in schetterde.

Wouter haalde de schouders op; hij wist geen antwoord, want stil had hij weer zitten suffen over 't sommenschrift; dat deed hij op school ook dikwijls, echt suffen, zijn stille denken ronddwalend om kleine dingetjes van thuis, de dikke boterhammen, die hij had ge-

geten, zijn bed, dat niet goed was opgemaakt, de poes, die zoo grappig met een klosje speelde. Werd hij dan plotseling opgeschrikt door de stem van den onderwijzer, dan waren al die gedachtetjes weggevaagd, kon hij ze zich niet eens meer herinneren.

„Je moest nu naar bed, 't is bij achten," knorde moeder.

Wouter boog stil over zijn versjesboek. Maar zijn oogen dwaalden er over heen, zagen al de kamerdingen in den schijn van 't gaslicht, bleven lang kijken naar moeders kalme bewegingen bij de theetafel in den versten hoek.

Hans zat over hem aan de tafel, keek vlug nog even zijn lessen door met druk omslaan van de bladen. Die kende natuurlijk weer alles; *hij* niet, hij wist nog geen jota van dat versje. Morgen weer straf op school, en dan zou meneer weer praten van blijven zitten.

„Zeg Hans," bromde zijn loome stem, „heb jij dat versje wel es geleerd van „na buiten?"

„Ikke niet; wij leeren geen versjes."

„Maar vroeger toch, toe je in de derde zat?"

„O, dat ben 'k alweer vergeten."

„Ik kan niet uit me hoofd leeren: as 'k an de tweede regel ben, weet ik de eerste niet meer."

Hans lachte, dat zijn harde jongensstem schalde door de kamerstilte.

„Je zal toch moeten!" plaagde hij. En blufferig: „dan mot je eerst es in de vijfde zijn met die aardrijkskunde, dan zal je wel anders piepen."

„Daar kom ik toch nooit," norschte Wouter.

„We willen hopen van wel," rustigde moeders stem.

Ze kwam naast Wouter staan, boog over zijn boek; hij streek even zijn wang langs haar rok, zijn mond plots vergroot in lach.

„Weet je wat," stelde moeder voor, „ik zal je morgen wat vroeg roepen, en dan probeeren wij 't nog es samen, nu ben je moe."

„Hè ja!" Wouters stem levendigde wat op, ruw smeet hij zijn boeken in de tasch.

„Toe Hans, roep jij Nellie es; 't wordt bedtijd."

Hans liep door de serre, schreeuwde naar buiten: „Nel, kom!"

Dadelijk knierpten op het grintpad de vlugge stapjes aan van Nellie en een vriendinnetje, dik rond tonnetjesfiguurtje, met rood grof lachgezichtje, omzwierd door donkere krullen.

„Emma moet nu naar huis, en jij naar bed Nel," zei moeder.

„Eventjes Ma," kwetterde Nels drukke stemmetje, „ik heb Em plaatjes beloofd."

Vlug trippelde ze door de kamer, met rappe kijkoogen speurend op den schoorsteenmantel; ze smeet de speelgoedkast open, haar handjes tipten over de planken als vlugge muisjes. Emma plompte achter haar, 't dikke lijfje zich rekkend op de teenen, dat haar hoofd boven Nellie's schouder uitkwam.

„Daar heb ik ze!"

Nellie holde naar de canapé, de handen met de plaatjes tegen haar borst gedrukt; wild viel ze neer, haar beentjes hoog opwippend.

Emma drong naast haar en smoezend bogen ze zich over de plaatjes, scherpe gichellachjes telkens opschetterend.

„Even hoor," waarschuwde moeder.

„Mag ik ze ook zien?" vroeg Hans.

„Jawel, maar ze zijn van mij," zei Nellie nadrukkelijk.

„O ja, natuurlijk."

Hans ging naast Nellie zitten, knus kleintjes in elkaar gedoken, de handen tusschen zijn knieën.

Wouter drong aan den anderen kant op naast Emma, maar ze duwde hem weg met ongeduldige rukstootjes van haar arm.

„Zit toch niet zoo op me," snauwde ze.

Wouter lachte stil, drong weer op en kietelde Emma in haar hals met een penhouder.

Maar ze sloeg zijn hand weg, snibte: „Och jongen, schei toch uit, je doet me zeer!"

„Wout doet je altijd zeer; hij kan niet stoeien," smaalde Nellie.

Wouter lachte verlegen; hij bleef opdringen en met den penhouder kriebelen, tot ze alle drie hem wegstompten. Toen liet hij zich op den grond vallen, lag daar te rollen met plomp overgooien van zijn beenen.

„Nu kinderen, 't eventjes is om," besliste moeder.

Emma stond op: „Dag!" riep ze.

Nellie bracht haar tot de serredeur, toen liep ze naar moeder, vleide:

„Zeg Ma, weet u wat 'k zoo verschrikkelijk graag zou willen?"

„Nou?"

„Es op 'n avond, als 't al donker is, verstoppertje spelen in de tuin. Dat zou zoo echt zijn."

„Ja," schreeuwde Hans, „maar 't moet echt donker zijn."

„Toe Ma, mag 't es?"

Nellie's handjes beaaiden zachtjes moeders wangen, haar oogen smeekten lief-vleiend.

„Dan moet je maar wachten tot 't wat vroeger donker wordt."

Nellie's mondje vertrok in pruiling. „Hè nee Ma, nou juist. Wat geeft nou zoo'n uurtje? Toe, mag 't dan Zaterdag? dan kunnen we Zondag uitslapen."

Moeder lachte, en lief-toegevend: „Voor één keertje dan!"

„Heerlijk! heerlijk!"

Nellie danste rond met blij licht opgooien van haar beentjes.

Hans geeuwde.

„Hè," zei hij nog in zijn geeuw, „ik wou dat Pa kwam."

„Waarom?"

„Pa moet m'n teekening zien, u weet wel."

„Maar Pa zal nog lang niet komen; laat 'm morgen ochtend maar zien of wil ik 't vanavond doen?"

„Nee Ma, ik doe 't maar zelf. U moet niks zeggen."

„Goed. Kom Wout, je slaapt toch niet?"

Wouter heesch zich van den grond, en plots met groote stappen holde hij de anderen voorbij, bonkerde de trap op. Hans en Nellie kwamen hem na, stoeierig kibbelend, tot Nellie in haar kamertje wipte, de deur dicht sloeg.

Hans trok haastig zijn goed uit, vlug stapten zijn magere beenen in de hansop, met een sprong was hij in bed, lag daar stil te wachten tot moeder hem zou komen toedekken.

Met Wouter praatte hij nooit onder 't uitkleeden; die zei toch haast geen syllabe; dat was nou eenmaal een suffer.

Nou had-ie nog niet eens zijn broek uit; waar zou die over suffen? Over dat versje? Bah, wat 'n stommert.

Hans lachte even wijs-minachtend.

Wouter kleedde zich langzaam uit, zijn loome gedachten nog bezig met de niet-geleerde lessen. Morgen weer vroeg op... bah, die smerige lessen altijd. En dan nog privaatlessen ook, anders kon ie niet overgaan. 't Was hem 'n zorg of ie bleef zitten... in de eerste klas had ie ook twee jaar gezeten, dat was prettig geweest... dan wist je alles al half, al lette je niet op. Kon ie nou ook maar blijven zitten.... Misschien kon dat wel, als ie niet z'n best deed, z'n lessen niet leerde... even bleef hij staan, zijn hansop half aan zijn beenen getrokken... zijn mond wijdde open als in verbazing over zijn inval. 't Werd een plan, bijna dadelijk, hij spande zich in om 't verder uit te denken... niet z'n best doen, dan niet over, lekker weer 'n makkelijk jaar....

Daar kwam moeder.

„Wout, ben je der nog niet in?" verweet ze, „Hans slaapt al."

„'k Ben klaar," zei Wouter kortaf; plomp liet hij zich in bed vallen, wachtte stil tot moeder bij hem kwam.

II.

Zaterdagavond drongen de kinderen uit de serredeur, hun schaduwen langgerekt vooruitschietend in den lampeschijn, die als een breed uitgerold doek over het pad en de coniferenheg goudde.

Hans sprong 't eerst de stoep af, zijn schaduw plotseling opklimmend tegen de heg; achter hem aan trippelden Emma en Nellie, druk doenerig met hooge kwetterstemmetjes waardoor Wouters geluid heenbaste.

Een oogenblik bleven ze staan in den lichtstreep, verrast door 't diepe zwart er naast, dat een afgrond leek.

„O, o, wat donker is 't daar," bangde Nellie, even met een griezeling.

„Niks erg," blufte Hans, dapper. En wijs: „dat komt, dat wij zoo in 't licht staan."

Hij liep vooruit met een grooten stap, of hij ergens afstapte. De meisjes tripten hem na, tegen elkaar aangedrongen. Nellie fluisterend tegen Emma: „Eenig hè, zoo echt donker; toch 'n beetje eng."

„Laatst, toe ik met Pa meeging na de Wei-

buurt was 't nog veel donkerder," vertelde Hans gewichtig. „Dat was toch zoo leuk, ik moest Pa vasthouwen an z'n jas en as Pa geen sigaar had angehad, waren we zoo tegen 'n vent angebotst. Z'n beenen stonden al vlak voor me; net 'n paar zwarte palen."

De meisjes lachten, maar Wouter, zoekend om ook wat te vertellen, zei: „nou, toe ik laatst dat potlood voor Ma moest halen, kon 'k ook niks zien."

„Och jongen," schamperde Nellie, „toe was 't nog heelemaal licht."

„Nietes!" snauwde Wouter boos; „jij lag al in bed."

Nellie schaterde. „Hoor die! en toe je thuis kwam, zat ik te lezen. Ik weet 't nog net zoo goed; van domme Hans."

„Domme Wout!" gierde Hans en de meisjes gichelden mee.

„Hou jullie je bek!" snauwde Wouter, zijn vuist ruw stompend naar Hans, maar in donker raakte hij Emma's arm.

„Au!" schreeuwde Emma, „gemeenert!" En vinnig kneep ze Wouter in zijn arm.

Hij kreeg tranen van pijn in de oogen, maar hij zei alleen, wat verlegen: „ik wou jou niet stompen."

„Nou niet krieuwen, dan 's alle pret der af," moederde Nellie; „houwen jullie nou je mond."

Even stil, liepen ze voort langs den stal naar den schemerenden tuin. Er was geen maneschijn, maar de tuin lag in laatsten, wegdonkerenden avondschemer, waarin alles veraf leek en onwezenlijk. De boschjes leken zwarte monsters met hoog rekkende armen, de voeten wegzinkend in diep-zwarte schaduw-grotten. De schelppaden slopen stil-wit tusschen de donker bronzen grasranden en als blanke gezichtjes bleekten wat rozen. Andere bloemen waren niet te onderscheiden, maar hun aroma doorgeurde de lucht.

„Laten we wat wandelen," stelde Emma voor, fluisterend.

Maar Nellie, blijvend bij 't eerste plan, dat nu wild-avontuurlijk scheen, drong aan, haar kwetterstemmetje wat gedempt door de avondrust, die ze vreemd-nieuw aanvoelde: „Hè nee, verstoppertje; da's nou juist echt!"

„Maar je vindt mekaar nooit," angstigde Emma.

„O jawel," zei Hans luchtig; „ik zal 'm zijn en ik vind jullie best. Maar niet van de plaats loopen!"

„Natuurlijk niet. En in de tuin verstoppen. Ga jij dan bij de schuur; hardop tellen hoor!" Nellie's arm wees met groot gebaar in de richting van de schuur, die vaag lijnde, als heel ver weg.

Hans liep langs 't bekende paadje, nu vreemd lang. Met de armen boven zijn hoofd, ging hij voorover tegen de schuur leunen, telde luidop, zijn jongensstem hard scandeerend in de stilte. Gejaagd onder 't opzweepende tellen, slopen Emma en Nellie naar 't prieël, hand aan hand zachtjes hippend over den grasrand.

Wouter liep achter haar, maar Emma weerde af: „hè nee Wout, ga jij nou niet bij ons, dan heeft ie ons in eens allemaal."

„Goed, dan ga ik ergens anders, op 'n mooi plaatsje."

Hij bleef staan, zijn gezicht vertrokken in den breeden lach. De meisjes slopen 't prieëel binnen, diep-donkere grot, doorgeurd van kamperfoelie.

„Nee, we moeten er omheen," wees Nellie, „daar in de groote bladen."

Ze trok Emma mee tot achter 't prieëel, waar een reusachtige aristologgia warrelde, één zwart-massale klomp.

Nel duwde Emma er in, kroop haar na tot in 't verste hoekje, telkens gillachend als de groote bladeren langs haar gezicht streken.

„'t Is hier zoo donker," angstigde Emma, „en zoo nauw."

„Dat hindert niet, 't is het beste plekje. Hou nou je mond!"

Dicht op elkaar gedrongen, hurkten de meisjes, hun lachen versmorend, telkens elkaar wat wegduwend, als de houding te moeiclijk werd.

Wouter was even stil blijven staan, speurend naar een plekje, opgejaagd door 't tellen van Hans. Vijftig al!

Hij dacht niet aan 't vreemd-stille van den avondtuin, maar onbewust voelde hij 't als iets prettigs. Zijn oogen zwierven zoekend

rond ... in eens: achter een boschje zag hij lang opgerold een rietmat liggen.

Sluipend gleed hij er heen over het gras; haastig, met rukkerige bewegingen kroop hij in de koker, de armen recht langs zijn lijf. 't Rook er duf-vochtig, maar hij verkneukelde zich, blij om 't goede plaatsje.

„Honderd!" schreeuwde Hans, even bleef 't stil, toen, scherp, kraakten de schelpen onder zijn voetstappen.

Wouter luisterde. Nu liep hij zeker over 't gras, 't bleef zoo stil; nu kraakten de schelpen weer. Daar ging ie voorbij; nee, hij zocht niet eens in de mat. Wat was 't hier benauwd en 't stonk.

Plots schaterde hel lachen op van de meisjes. Hans had ze gevonden, trok ze wild-stoeierig uit haar schuilplaats.

„Nou Wout nog!"

„Weet jullie waar ie zit?" vroeg Hans.

„Nee; je moet maar zoeken!"

Wouter luisterde ... nou waren ze in 't boschje vlak bij 'm. Wat hadden ze 'n pret! Zou Hans 'm niet vinden?

Lekker, de meisjes wisten ook niet waar ie zat.

Wat zat ie benauwd ... nou gingen ze weg. 't Werd zoo stil; ze moesten 'm nou maar vinden. Nee, 't was toch wel prettig als ze 'm niet vonden, dan won ie 't.

Dat was nog nooit gebeurd, hij ging altijd op plaatsjes, waar ie dadelijk gevonden werd.

Wat was 't nou weer stil; ze waren zeker an de andere kant, als ze maar niet naar binnen gingen. Maar dat zou toch gemeen zijn! Jakkes, wat kriebelde daar op z'n gezicht? 'n beest zeker!

In griezel-huivering schudde hij zijn hoofd, wreef zijn gezicht hard tegen de mat, zijn schouders opschokkend, maar z'n handen konden niet naar boven, 't was te nauw.

't Bleef nog stil. Wouter geeuwde, zelf schrikkend van 't galmend geluid. O, wat had ie 'n slaap! Als ie hier nou in slaap viel, vonden ze 'm nooit. Dan bleef ie de heele nacht hier ... plotseling werd hij bang, z'n mond wijdde open om 'n schreeuw te geven ... daar kwamen ze weer, stil nou, stil; ze zochten toch nog.

„Zou ie niet na binnen zijn?" weifelde Hans, „hij doet wel es meer valsch."

Gemeenert, dacht Wouter. Ja, hij deè wel es valsch omdat ie 't anders nooit kon winnen en omdat ie altijd geplaagd werd. Later vond ie 't altijd leelijk, maar 't ging soms van zelf, dan vond ie 't lekker, de anderen boos te maken. Maar nou zou ie 't eerlijk winnen. Nou liepen ze vlak langs 'm. Hij voelde hun stappen dreunen.

't Was nu pikdonker ... ph ... daar kriebelde weer wat ... bah, haast in z'n mond. Morgen was 't Zondag, dan mocht ie misschien wandelen met Ma ... lekker, met Ma ... gossiemeine, daar sliep ie haast. Lag ie maar in bed. Z'n oogen zakten dicht.

Daar riep moeder: „Kinderen nu binnen komen!"

Wouter schrikte op, wat zou der nou gebeuren?

„Nog even Ma! Wout is nog niet gevonden!" riep Hans terug. „Hij is toch niet binnen?"

„Nee. Dan moet je 't maar opgeven. 't Is nu bedtijd!"

„Nog vijf minuutjes," vleide Nellie, en opgewonden liepen de kinderen door den tuin, het verveelde van 't lange zoeken was weg, nu ze wisten dat 't niet lang meer zou duren.

Wouter werd gloeiend warm; nou nog even stil houwen!

„Muisje piep es!"

Daar riep Hans 't.

„Piep! Piep! Piep!" schreeuwde Wouter.

De anderen kwamen aanhollen.

„Nog es!" riep Hans.

„Piep! Piep!" schreeuwde Wouter weer.

„In de rietmat!" gilde Nellie.

„Kom er maar uit!" commandeerde Hans, op zijn knieën vóór de opening.

Wouter wrong zich er uit, stijf-moeilijk rees hij op, paf-warm, overpoeierd van fijn stof.

„Ik heb 't gewonnen!" schreeuwde hij, zijn mond groot vertrokken in wilden lach.

„Ik dacht, dat die mat stijf zat opgerold," zei Hans kleintjes.

„Hij heeft 't eerlijk gewonnen," prees Nellie. „'t Was een prachtig plaatsje."

„Jij zou der niet eens in kennen," plaagde Hans.

„Zoo? Wout is net zoo dik as ik."

„Nietes, hoeveel weeg jij?"

„Dat weet 'k niet; en jij Wout?"

„Dat weet ie ook niet," viel Nel in, schaterend.

Maar Wouter, bang, dat ze niet meer dachten aan zijn overwinning, vertelde: „'tWas der toch zoo duf, en der kriebelde 'n tor of zoo iets op m'n gezicht."

„Ajakkes," griezelde Nellie, „ik had al lang geschreeuwd."

„Jij," minachtte Wouter, „jij bent ook zoo'n bangert!"

„Ik bang? nee hoor!" snibde Nellie.

Emma liep het donkere pad af naar huis, haar stemmetje nog schreeuwend: „dag!"

De anderen kwamen nu de serre binnen, 't felle lamplicht beprikte hun oogen, vooral Wouter moest ze dichtknijpen.

„Jongen, wat zie jij er uit!" berispte moeder, half lachend.

„Hij heeft in de rietmat gezeten!" vertelde Hans opgewonden.

„Al die tijd derin gelegen!"

„En ze hebben me niet gevonden," zei Wouter groot, zijn gloeigezicht vervroolijkt door den breeden lach, dat zijn oogen ook wat opblonken.

Vader kwam binnen, keek licht verwonderd.

„Zijn jullie nog niet naar bed?"

„Nee, hoe vindt u 't? zoo echt laat, kwart voor tienen al?" knuste Nellie, aan zijn arm hangend, haar gezichtje hoog opkijkend naar vaders oogen. „We mochten verstoppertje spelen in de tuin; 't was zoo leuk, heelemaal donker, en Wout konden we niet vinden."

„Ik zat in de rietmat," vertelde Wouter, zijn stem onverschillig klinkend door de verlegenheid, die hij altijd voelde voor zijn vader.

„Kon jij 'm ook niet vinden?" vroeg vader aan Hans.

„Nee, ik dacht dat die rietmat stijf zat opgerold en ik zag 'm ook eigenlijk heelemaal niet in donker."

„En hij gaf 't op," zei Wouter weer kortaf. Toen, in zijn vreugde, die zich uiten moest, nam hij een plompen sprong, sloeg wild zijn armen om moeders hals, rukte haar weer in een stoel.

„Wout, schei uit," angstigde ze, „je doet me pijn jongen! au!"

„Laat dat toch! Je bent altijd zoo onbehouwen!" knorde vader.

Wout liet los, ging stil leunen tegen een stoel, verlegen zijn hoofd buigend. De stoel week onder zijn plompe gewicht, smakte neer.

„Lompert!" knorde vader. Wouter raapte den stoel op, even schuchterde zijn blik naar vaders booze oogen . . . daar was ie zoo bang voor; als vader zóó keek, dacht ie altijd dat er iets verschrikkelijks zou gebeuren, maar er gebeurde nooit iets. Vaders oogen kalmden dadelijk weer, al bleven ze hard.

„Kom jongens naar bed, gauw!" commandeerde moeder.

Boven praatte Wouter ongewoon levendig, vertelde aan Hans, hoe ie gedacht had, dat de anderen naar binnen waren gegaan.

„Dat zou valsch zijn geweest, en valsch doe ik nooit," zei Hans, in bed springend.

Wouter stapte ook in bed; lekker koelde 't frissche laken tegen zijn gloeigezicht; even wachten op moeder, en dan slapen. En dan morgen, lekker, was er dadelijk weer dat prettige om aan te denken.

III.

Wouter werd vroeg wakker. Dat gebeurde veel, en stil lag hij dan, soezerig luisterend naar de ochtendgeluiden, blij dat hij lui mocht zijn, zonder dat hij er om uitgelachen werd of beknord.

Maar nu verlangde hij dadelijk naar praten, zoo in de vreugde nog om zijn overwinning van den vorigen avond. Rechtopzittend keek hij in 't bed van Hans tegen den anderen muur. Hans sliep rustig, 't hoofd wat afgezakt van het kussen, de wangen warm frisch overbloosd; zoo, in 't kalm-klare ochtendlicht leek zijn gezichtje heel jong-kinderlijk; in de ronding der lijnen en 't zachte wangendons. Wijd spreidden zijn armen, de handen uit de witte hansopmouwen slap open in volkomen rust.

Wouter bestaarde hem. Durfde ie 'm maar wakker te maken, maar dan werd ie altijd nijdig; nee, dan maar liever wachten.

Wat had ie toch lang in die mat gezeten

en wat was 't er benauwd, en die torren en spinnen, jakkes.

Griezelhuiverend zakte hij onder 't dek, zichzelf opdringend 't bange gevoel, dat hij nu al niet goed meer na kon voelen, omdat 't wegzonk onder de vreugd over zijn overwinning.

Aan niet anders dacht hij onder 't lange wachten; eindelijk woelde Hans, diep zuchtend, gooide zich om met een grooten zwaai van zijn armen, zakte heelemaal weg onder de dekenronding, dat alleen zijn haar er boven uit donkerde.

Een poosje bleef hij zoo stil liggen; toen schoot zijn hoofd weer onder de dekens uit, geeuwerig rekte hij zich en plots wijdden zijn oogen open in verbaasden kijk. Dan langzaam, verrustigde zijn blik, bleef even star hangen aan Wouter, die stil hem bestaarde.

„Hoe laat is 't?" schorde Hans' slaapstem.

„Acht uur. 't Is Zondag."

„Ja."

Even lag Hans stil; toen in eens sprong hij rechtop, en druk babbelend zei hij: „Zeg Wout, weet je wat we doen gaan? Regent 't niet?"

„'k Weet niet."

„Kijk dan es."

Wouter kroop naar 't voeteneind van zijn bed, tuurde door de gordijnreet.

„Nee," zei hij voldaan, „ik zie de zon schijnen op 't dak."

„Lekker, dan gaan we in de tuin 'n huisje bouwen van rietmatten."

„Ja," viel Wouter bij, en met dadelijk ingaan op een plan, wat hij anders nooit deed, „van de rietmat, waar ik in heb gezeten."

„Goed, en dan leit er nog een achter de schuur, en we maken der 'n dak op van dat ouwe tafelzeil."

Wild-opgewonden sprong Hans uit bed, plofte neer op den grond om zijn kousen aan te trekken.

Wouter greep de zijne van den stoel, en in bed zittend met hoog opgetrokken knieën, heesch hij ze aan.

„Hoe lang zou 'k wel in de mat gezeten hebben?" vroeg hij.

„Weet ik 't," zei Hans onverschillig, „misschien tien minuten."

„Bê je? veel langer, wel 'n half uur!"

„Ja . . . dat kan je denken!" Hans schaterde. „Hoogstens 'n kwartier, maar dat lijkt altijd zoo."

„Twintig minuten makkelijk."

„Goed dan. Toe, maak nou voort."

Hans stond zich al te wasschen aan 't ronde ijzeren waschtafeltje, stopte zijn gezicht in de kom, dat het water over den rand golfde.

Wouter schonk ook water in, waschte zich met trage, poesachtige bewegingen.

Moeder kwam even binnen, frisch-jong in haar grijs linnen ochtendjapon.

„Zoo jongens, hoe staan jullie er mee?"

„Ma!" riep Hans, „mag 'k me ouwe pak an? We gaan 'n huisje bouwen in de tuin!"

„Van de rietmat, waar ik in heb gezeten," vertelde Wouter.

„Zoo," moeder lachte even. „Ja, dat heb je mooi gedaan, gisteren. Maar vent, denk je er wel aan, dat je les hebt?"

„Les?"

Wouter was in eens neergeslagen, zijn gezicht vernorscht. O ja, dat was de uitgestelde les. De heele week was zoo prettig omgegaan zonder lessen, door ongesteldheid van de onderwijzer, en na zijn besluit, er niet voor te werken, had hij er geen gedachte meer aan gegeven.

„Ik geloof niet, dat je er veel voor gedaan hebt," zei moeder bezorgd. Wouter haalde de schouders op, en nijdig trapte hij op zijn uitgetrokken hansop, heesch met loome bewegingen zijn broek aan.

„Hans wacht wel op je, nietwaar?" suste moeder.

„Ik begin vast," zei Hans, „met Nel, maar zoo gauw is 't toch niet klaar."

„In 'n uur zeker niet?" pruilde Wouter, zijn oogen vol tranen.

„Jasses jongen, ga je daarom grienen?" Hans schaterde.

„Ik grien niet," schreeuwde Wouter schor, met zijn bloote arm wild over zijn oogen vegend, „maar die smerige lessen ook altijd!"

„Vent, vent," suste moeder, even strijkend over Wouters wang, „zóó erg is 't toch niet, om elf uur is 't al afgeloopen. Maak maar wat gauw voort, dan kun je nog beginnen aan 't huisje."

Ze hielp hem aan zijn blouse, strikte zijn das.

Hij, stil, liet haar begaan, zijn gezicht nog vernorscht in een verdrietige trek.

Die ellendige les ook! En hij wist der niks van, niks. Dat wou ie ook juist, maar 't was nou toch naar, 'n eng gevoel.

Beneden in de tuinkamer, koel-rustig, van den zonkant af, witte de ontbijttafel frisch in 't ochtendlicht.

Nellie was druk doende met haar poppen, Hans liep in den tuin, waar 't zonlicht breeduit over de paden en grasperken lag.

Nu kwam hij aanhollen, commandeerde: „Ma, gauw 'n boterham!"

„Wel ja baasje, geduld maar even," kalmde moeder, rustig de kopjes verschikkend op het theeblad.

Wouter ging aan de tafel zitten, soezerig kijkend naar moeders vlug-kalm bewegen, naar de lichtflitsjes in 't mes, terwijl ze brood sneed.

„Wat zeg je van 't plan Nel?" vroeg moeder, „een huisje van de rietmat, waar Wout zich zoo mooi in verstopt had."

„Leuk," viel Nellie bij, „en ik weet 'n kleedje om op de grond te leggen. En tegen de muur prikken we allemaal Verkade-plaatjes. Van die ouwe hebben we toch zoo'n hoop."

„En," vroeg Hans, „mag ik dat ouwe tafelzeil voor dak?"

„Jawel," stond moeder toe, haar oogen met meewarigen kijk rustend op Wouter, die maar stil zat, zijn even oplichtende blijde stemming dadelijk weggezakt onder den angst voor de les.

Vader kwam ook binnen en haastig begonnen de kinderen te eten. Hans en Nellie druk babbelend en kibbelend over het huisje. Wouter propte zijn brood met groote happen, dan in eens, verschrikt onder vaders boozen kijk, at hij voorzichtiger, altijd stil-angstig overdenkend, hoe straks de les zou zijn.

Langzaam liep hij achter de anderen naar buiten, deed loom wat Hans commandeerde. Toch even, kreeg hij weer dat prettige gevoel toen Hans de rietmat opnam.

„Begrijp je, hoe ik er in kon?"

„Kom jô, maak der toch niet zoo'n drukte van, ik heb me wel honderdmaal verstopt dat 'k niet gevonden werd," snauwde Hans.

„Honderdmaal," schamperde Wouter.

„Ja zeker, honderdmaal! daar weet jij geen steek van!"

„Zoo," gaf Wouter nog terug, zijn gezicht leelijk vertrokken in een kwaadaardigen grijns, waarmee hij trachtte zijn tranen weg te houden.

Want als Hans zag dat ie griende, werd ie nog meer uitgelachen.

Maar waarom zei Hans dat dan ook? nou was 't in eens weer of 't niks geweest was, dat hij 't had gewonnen.

Stil mokkend stond hij toe te zien naar 't drukke beweeg van Hans en Nellie, tot moeder hem riep voor de les.

Loom stapte hij naar binnen, in zijn mond een droog-schroeierig gevoel van angst. In 't voorbijgaan streek zijn wang even langs moeders hand; hè, nou wou ie haast gaan grienen. Met een ruk trok hij zijn hoofd terug, stapte plomp-wild de kinderkamer binnen, waar de onderwijzer zat te wachten, met wat verveeld gezicht om 't les geven op Zondag.

Wouter reikte zijn sommenschrift over. Ze zouden wel allemaal fout zijn; hij had ze zoo maar opgeschreven in 't begin van de week al, met een prettig gevoel omdat hijzelf besloten had er geen moeite voor te doen.

Wat keek meneer boos! Stil, met wat open mond bestaarde hij den onderwijzer. Meneer keek hoe langer hoe zwarter. Wat zou ie zeggen? Nou, 't kon 'm niet schelen; hij ging toch lekker niet over.

„Alles fout!" De onderwijzer smakte het schrift op tafel.

„Je hebt der maar wat van gemaakt," knorde hij.

„Ik kan ze niet," norschte Wouter.

„Luister dan es."

En geduldiger, met zijn gewoonte-uitleggende stem, begon hij de sommen te bespreken.

Wouter zat stil, zonder te luisteren, zijn oogen werktuigelijk volgend de bewegingen van meneers hand.

„Begrijp je 't?"

Wouter haalde even de schouders op.

„Probeer jij 't nu eens uit te leggen."

Wouter nam het potlood, begon hakkelend-verward op te lezen:

„De ééne man heeft tien zakken koren..."

wist ie 't nou maar! Nou was 't toch lam 't niet te kennen. Hij hakkelde verder, domverward.

De onderwijzer legde weer uit en Wouter begon te luisteren, maar zijn aandacht zakte weer, en lekker knus dacht ie: niet opletten... dan niet over.

Plots schrikte hij op: vader kwam binnen, vroeg hoe de les ging.

„Ik geloof dokter, dat Wouter vandaag niet goed op streek is," zei de onderwijzer, wat vergoelijkend.

„Wanneer is die jongen wèl op streek?" Vaders voorhoofd trok zich samen en Wouter kroop kleintjes in elkaar.

„Wat ellendig toch, dat je zoo slecht je best doet."

Wouter lachte even, nerveus-onnoozel.

„Lach je daar nog om!"

Daar was weer dat vreeselijke in vaders oogen! Schuw kromp hij in elkaar, bang voor wat komen zou. Nou praatte vader verder, zoo hard, net of 't pijn dêe.

„Kijk Hans es; die leert, die komt vooruit, van jou hebben we niets als verdriet."

Wouter boog 't hoofd. O ja Hans, die kon alles beter. Dat wist ie al lang.

Onverschillig liet hij verder vaders booze woorden over zich heengaan, en langzaam vroolijkte knussige, verkneukelende pret in hem op, net als hij wel had als hij valsch deed bij 't spelen. Vader moest es weten van z'n plan.

Nu kwam moeder ook, zei wat in 't Fransch tegen vader, zeker dat Wout 't niet helpen kon. Ze praatte niet boos, en nu vriendelijk zei ze:

„Ik heb deze week niet met Wout kunnen werken; de volgende keer zullen we beter oppassen, niet Wout?"

Wouter knikte; zijn pret was in eens weggezakt, en toen hij moest lezen, deed hij zijn best, spande zich in met vuurrood gezicht. Een heet gevoel van angst bangde in hem. Wat zou moeder zeggen, straks, na de les?

Maar moeder liet hem dadelijk naar buiten gaan, sprak niet over het werk.

Hans en Nellie met een paar kinderen uit de buurt, werkten nog aan 't huisje, druk kakelend en bewegelijk als een troepje nijvere diertjes, opgewonden door den stralenden zonneschijn.

Hans zat boven op de trap om 't zeil steviger vast te spijkeren, met beide handen trok hij aan de punt om 't glad te krijgen; Wouter stapte aan den anderen kant op de trap, rukte aan 't zeil dat los schoot en naar beneden viel. Wouter sprong van de trap, plofte neer in 't gras.

„Jasses jô, wat doe je nou! hou je pooten thuis!" schreeuwde Hans.

„Ik wou je helpen," vergoelijkte Wouter.

„Van de wal in de sloot zeker," schamperde Hans en Nellie snibte, „jij weet der niks van. Kijk jij maar!"

Wouter bleef stil zitten op 't gras. Wat stond Hans hoog op de trap en dan heelemaal los. Dat zou *hij* nooit durven. Maar z'n lessen niet leeren om te blijven zitten, dat zou Hans niet durven. En Nellie niet en Jan niet en Emma niet, geen van allen. En dat durfde *hij*. Kon hij 't hun maar zeggen, maar dan zouwen ze 't natuurlijk vertellen an vader en moeder, en die mochten 't nooit weten.

Maar later, als ie niet was overgegaan, dan zou ie 't vertellen, dan zouen ze 't wel flink van hem vinden.

Nou ook volhouen, niet leeren, al hielp moeder hem.

Hij deed zijn best, het plan vast te houden; 't was nu veel moeielijker dan de vorige week. Toen had hij 't kunnen vergeten, omdat hij geen les had, maar nu maandags, na schooltijd, begon moeder met hem te werken.

Lief-geduldig prentte ze hem de les in, toch zich verbazend over zijn afgetrokkenheid, grooter nu dan gewoonlijk. Hij kon geen tegenstand bieden aan haar geduld, hij mòest de sommen goed maken, het versje leeren, maar woendags op de les, toen moeders oogen niet op hem waren, zat hij weer te suffen, liet zich gaan op zijn neiging tot soezen, gaf zelfs verkeerde antwoorden als hij 't goede wist. Want hij had in deze dagen 't plan nog gekoesterd, en nu hield hij er koppig-wanhopig aan vast.

De onderwijzer praatte met moeder en plotseling vroolijkte weer de pret in Wouter, omdat ze er niets van begrepen, omdat hij alleen er alles van wist.

Na de les riep moeder hem bij zich in de tuinkamer. 't Was er heel stil, warm schemerig door de neergelaten marquise; uit den tuin zoemden de zomergeluiden binnen.

„Wout, kom je es naast me zitten?" vroeg moeder.

Hij ging op de canapé zitten, weggedrongen in 't verste hoekje. Hij zou wel graag dicht bij moeder kruipen, maar dan zou ie 't vertellen, en dat wou ie niet.

En stil bleef hij zitten, ver weg in den hoek.

Moeder keek hem aan met een wrevelig samentrekken van de wenkbrauwen. Vreemd was die jongen toch! Soms in eens zoo ruw aanhalig en dan weer zoo norsch. Waarom kwam ie nou niet prettig naast haar zitten? Hans zou 't dadelijk gedaan hebben.

„Wout," vroeg ze wat koel-streng, „hoe komt 't, dat je de les niet kende?"

Wouter zei niets, zat rustig prettig te luisteren naar moeders stem.

„Gisteren bij mij kende je 'm zoo goed. En die sommen wist je ook; was je die nu weer vergeten? Toe, geef es antwoord."

Wouter knikte, zei plompweg: „ja," vuurroode kleur langzaam opklimmend tot op zijn voorhoofd.

Als moeder 'm maar niet zoo aankeek.

„Ben je dan ziek? Heb je hoofdpijn?" vroeg ze bezorgd.

Loom schudde hij 't hoofd.

Moeder zuchtte, staarde even verdrietig vóór zich. En dan weer geduldig haar taak opnemend: „Willen we die sommen dan nu nog es bespreken? Of nee, laten we nou nog wat lezen, we hebben nog 'n half uurtje. Kom, van Piet en Hein." En wat ongeduldig om Wouters loom-starre onbewegelijkheid: „Toe jongen, ga dan es recht zitten."

Moeder bladerde in 't boek. „Als je niet je best doet, kom je nooit vooruit. Vader vindt 't ook zoo naar."

Even schokten Wouters schouders. „Vader ... die gaf toch niet om 'm."

„En al de andere jongens gaan je vooruit. Als je je best niet doet, ga je niet over, dat weet je toch wel. Zou je dat dan niet erg spijten? Weer 'n jaar achteruit? . . ."

Weer haalde Wouter de schouders op. Als moeder zoo doorpraatte, zou hij 't haar vertellen, daar zou niks an te doen zijn, hij zou moeten. Stil, niks zeggen.

„Toe, je moet niet zoo onverschillig doen," overreedde moeder. „Meneer Wakker heeft gezegd: als je je best niet doet, ga je stellig niet over . . . hoor je, stellig niet over."

Haar gezicht kwam vlak bij 't zijne en nu in eens stootte hij uit: „Ik wil ook niet overgaan!"

„Wil je niet?"

Ze staarde hem aan met verschrikte, verbaasde oogen.

Hij werd er vreemd-angstig om en uitbarstend in vlugge woorden, schreeuwde hij: „Nee, ik wil niet — ik wil niet . . . 't is allemaal zoo moeielijk, en je moet altijd opletten, en altijd leeren . . . ik wil niet!"

„Dus heb je expres? . . . ."

Wouter knikte stug.

Even hing zwijgen in de kamer; moeder nam Wouters hand. Maar plotseling kwam de gedachte aan haar man. Die zou alle toegevendheid verkeerd vinden . . . hij zou den jongen gaan haten als hij weer niet verder kwam. En vreemd — streng boven haar ontroering uit, vermaande ze: „Als je je best niet wilt doen is 't natuurlijk te moeielijk. En dan blijf je je leven lang 'n stumper. Maar als je wilt, kun je best."

„Nee . . ." schorde Wouter, wegslikkend de opdringende tranen.

„'t Is schande, dat je dat durft zeggen, terwijl we allemaal zoo'n moeite voor je doen. Begrijp je dat niet?" En zachter dan weer, natuurlijker: „Vindt je 't dan niet naar, zoo achteraan te komen? Nel zal je nog voorbijgaan. Vindt je dat dan niet heel akelig? Zeg Wout?"

Ze trok hem naar zich toe, maar hij hield zich onverschillig, terwijl toch de tranen uit zijn oogen vloeiden. „Jawel," zei hij norsch, maar 't is zoo moeielijk."

„Als je van begin af je best doet, valt 't wel mee. Zal je nou weer je best doen?"

Hij zweeg.

Moeder zuchtte weer. 't Was toch 'n ondeugende jongen, haar man had gelijk. Hij moest misschien harder aangepakt worden.

„Ik begrijp niet, hoe je zoo iets durft te verzinnen! Hoe komt 't in je op?"

Wouter keek haar even aan. Moeder vond 't dus ook 'n durf. Maar wat praatte moeder vreemd-hard. 't Leek vader wel.

„Als je je best niet doet, vieren wij je verjaardag niet de andere maand."

„Goed." 't Was wel erg, geen extra lekker eten op z'n verjaardag en geen cadeautjes. Maar dat was maar één dag.

Moeder stond op, liep langzaam naar de deur. Wouter keek naar haar, zag dat ze schreide.

In eens sprong hij op, greep haar arm, dat ze schrikte.

„Nee, niet huilen! niet huilen!" schreeuwde hij, heftig opsnikkend.

„Jongen, je doet me zoo'n verdriet."

Hij holde haar voorbij de kamer uit, bonkerde de trap op, liet zich boven op zijn bed vallen, wild-heftig huilend.

Hij wou moeder geen verdriet doen . . . maar waarom moest al dat akelige dan ook?

Hij bleef doorhuilen toen moeder binnen kwam en zachtjes zijn handen wegtrok van zijn oogen.

„Wout," zei ze week, „je wil immers wel m'n lieve jongen zijn en je flink houden? Toe, voor mij. Beloof me nou, dat je je best weer zult doen."

Haar vochtige oogen zochten de zijne, die brandden van tranen.

„Kijk me aan, zoo, en beloof 't nou."

„Ja." schorde hij, zijn handen los rukkend. Hij ging weer voorover liggen huilen en toen ze hem aanraakte, duwde hij haar ruw weg.

„Je hebt 't beloofd," zei ze nog, ging de kamer uit, bedroefd omdat Wouter zoo stug was.

Hij keek niet op, heel zijn lijf schokte door 't wilde snikken. Nou had ie 't beloofd, nou moest 't. Als je moeder wat beloofd had, moest 't natuurlijk. Nou kon ie niet meer durven. En nou kwam weer al dat smerige, moeielijke werk. Moeder hield toch niet zoo erg van 'm, anders had ze 't wel goed gevonden, dat ie bleef zitten. Hij wou 't toch zoo erg graag, maar ze gaf der niks om, niks!

Wild-driftig plompte hij uit bed, schopte een stoel om, rukte een paar plaatjes van de muur, dat ze doormidden scheurden.

1906.

BOEKBESPREKING.

G. KALFF, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, deel I en II, Groningen, J. B. Wolters, 1906/7.

Een aankondiging, en vluchtige beschouwing, eenige opmerkingen van een belangstellende en vóór belangstellenden, meer niet kan mijn doel zijn in deze regelen te geven. De geschiedenis der letterkunde is in de eerste plaats een wetenschap, en kritiek op wetenschaplijken arbeid past allerminst aan een „ordinaris" romanschrijver en ongeleerden litteratuurbeoefenaar. Ik zal er mij dus wel voor wachten en mij, ten aanzien der wetenschaplijken inhoud dezer eerste twee deelen van Prof. Kalff's groot werk, bepalen tot louter feitelijke mededeelingen. Men wete dan dat in deze beide stukken — onderverdeeld in Voorspel I en II, Boek I, Tusschenspel, Boek II en III — de geschiedenis onzer litteratuur nagegaan wordt tot in den aanvang der 16de eeuw. Boek I bevat hoofdstukken over de Ridderpoëzie, de Geestelijke Poëzie (Hadewijch), de Poëzie der Gemeenten (Reinaert), de Vroegste Lyriek, over Jacob van Maerlant, en over „Dichter, Voordrager en Publiek." Het Tusschenspel behandelt de „ontkieming" van ons „nationaliteitsgevoel." Boek II beschrijft de Ridderpoëzie in verval, Geestelijke epische poëzie en proza (Ruusbroec) de Poëzie der Gemeenten (Het Leerdicht — Reinaert II — Verhalende en Lyrische Poëzie), de ontwikkeling van het Literair Leven in de 14de eeuw, Willem van Hildegaerdsberch en Dirc Potter, de Oorsprong en Eerste ontwikkeling van het Drama. Boek III, ten slotte, is aan de „Volkskunst" der 15de eeuw gewijd, aan de „Ghesellen van der Rethorijcke en Beroepsdichters," aan Schoonheids „Blide Incomste." (Het natuurgevoel, muziek, zang, dans, schilder- en beeldhouwkunst), aan de Lyriek, het Drama, het Proza, en het Literair Leven in de 15de eeuw, en aan den „overgang tot den Nieuwen Tijd," (Erasmus).

Litteratuur-geschiedenis — is het eigenlijk

wel iets op-zich zelf-bestaanbaars? Is het wel mogelijk die meest vrije, meest algemeene, en ál-omvattende uitingen van een volk, afzonderlijk, los van andere uitingen, andere daden — godsdienst, politiek en economie, wetenschap en techniek — kortom van alle andere cultuur, historisch na te gaan — en tóch iets volledigs, iets inzichzelf begrijpelijks en goeds te leveren?... Onvruchtbare vraag! Laat ons geen duizend-en-tweede „hoofdstuk over specialiteiten" gaan schrijven! Mogelijk of niet — het is nóódig! Niemand ter wereld is immers meer in staat de werkelijk volledige geschiedenis van een klein volk als het onze, laat staan die der menschheid te beschrijven! Dankbaar te zijn hebben wij dus slechts aan ieder die, uit aandrift en wél toegerust, te werk tijgt om van die ontzaglijke massa „stof" (o symbolisch woord!) een zeer klein gedeelte te onderzoeken en ons zijn resultaten mee te deelen. Wat het „onderhavige geval" betreft, de opgave die prof. Kalff zich stelde, wij Nederlanders verkeeren te dien opzichte in een gunstige positie. Bleek het al sinds jaren niet meer mogelijk, voor één persoon, de litteratuur-geschiedenis van Duitschland, Frankrijk of Engeland eenigszins kompleet te verhalen, de voortbrengselen der nederlandsche letterkunde schijnen niet zóó talrijk en hun omvang niet zoo enorm, of een enkel man, mits vlug en onvermoeid werker, kan er kennis van nemen, althans voor zoover dit noodig is om zich een denkbeeld te vormen van het karakter, de beteekenis, de waarde en den rang der werken. Maar dan nog! Ook zulk een werker heeft, bij onze maatschaplijke verhoudingen, méér in zijn leven te doen dan lezen en noteeren. En wij willen en kunnen ook niet wachten tot hij alles zelf genoten of doorgeworsteld, onderzocht en geschift heeft. Wie waarborgt ons dat wij ooit de vruchten zouden plukken van zulk een sterfelijken boom van kennis. En daarom zeer terecht, in zijn droge leukheid volkomen juist, zegt Prof. Kalff, in een zijner aanteekeningen (deel II bl. 384). „Wilde ik hier alles zelf onderzoeken, dan zou dit werk zeker onvoltooid blijven, wat ik niet wenschelijk acht. Mijn taak moest hier zijn: een samenvattend overzicht geven van de tot nog toe bereikte uitkomsten en daarbij voegen wat eigen onderzoek mij geleerd en wat eigen lectuur mij heeft doen gevoelen. Door dat overzicht hoop ik op mijn beurt „eenige orde in de verwarde massa" (Acquoy) te brengen en anderen op te wekken tot nader onderzoek."

Hoe nu heeft zich de hoogleeraar van deze taak gekweten?

Literatuurgeschiedenis — ik zei het reeds — is in de eerste plaats een wetenschap. Maar het is niet énkel weten. Met louter geleerdheid zou men het niet verder kunnen brengen dan tot onderzoek naar feiten, en tot het ten toon spreiden der resultaten van dit onderzoek. Men zou geen „orde" kunnen brengen in een „verwarde massa." Want die orde ontstaat door kritiek, en kritiek onderstelt smaak, kunstzin, ja, in zeker opzicht, eigen artistieken aanleg. Zonder gevoel voor en besef van litteraire schoonheid en zonder eigen scheppingsdrift is het althans onmogelijk een litteratuurgeschiedenis te s c h r ij v e n *). Het schijnt daarom van het hoogste belang — en niet de taak der wetenschaplijke kritiek — na te gaan in welke mate prof. Kalff blijk geeft door litteraire schoonheid getroffen te worden, wat zijn criteria zijn, op welke wijze hij schift en ordent. Nu, men behoeft er in de beide verschenen deelen van zijn werk niet lang naar te snuffelen. Op vele plaatsen blijkt ten duidelijkste dat deze kunsthistoricus in zijn onderwerpen allereerst naar ontroering en persoonlijkheid zoekt. Voor zachte, teedere aandoening vooral schijnt hij gevoelig te zijn. Geest, humor, levendigheid van voorstellingen waardeert hij ten zeerste. De bekoring van het naïeve ontgaat hem niet.

Doch het zijn niet enkel de menschelijke aandoeningen die hem, als geschiedschrijver, belang inboezemen. Zelf zegt hij dat, zoo klaar en open mogelijk, in zijn hoofdstuk over Dirc Potter (I, bl. 567). Aan dezen dichter, hoewel volgens hem behoorend tot

*) Is hier wellicht de oorzaak gelegen waardoor Prof. Te Winkel, die eveneens — ongeveer 20 jaar geleden — een geschiedenis onzer letterkunde begon te schrijven, nooit verder kwam dan het eerste deel? Zij, die in E e n H a l v e E e u w (uitg. v. h. „Nieuws v. d. Dag") Te Winkel's bijdrage over onze litteratuur der laatste 50 jaren gelezen hebben, mogen het althans vermoeden, dunkt me.

de poëten van lager orde, wijdt hij niettemin een gansch hoofdstuk en wel omdat „schoonheid niet het eenige is, wat een literair werk van vroegeren tijd belangrijk maakt voor den geschiedschrijver. Naast de schoonheid staat het karakter". Inderdaad blijk het „karakteristieke" van sommige figuren onzer letterkunde den schrijver Kalff bizonder te interesseeren. En deze belangstelling, door de levendigheid en warmte van zijn woord weet hij ze op ons, lezers, over te brengen.

De warmte van zijn woord! — inderdaad, dit boek — en het is er zoo niet de grootste, dan toch een zeer uitstekende verdienste van — is voortdurend met lust, dikwijls met liefde, hier en daar zelfs met diepe innigheid geschreven. Van opgeschroefd geestdriftbetoon, valsch pathos, hol rhetorische lyriek is zoo goed als nergens sprake. Deze schrijver meent wat hij zegt, en hij zegt het met een warmte, die u in hem geen kamergeleerde zouden doen vermoeden. Zijn werk is een echte „geschiedenis", een levendig verhaal over menschelijke dingen, het boeit daardoor, en terwijl Prof. Kalff van Ten Brink's Litteraruur-geschiedenis sprekend, blijkbaar in afkeurenden zin, zegt dat deze „bestemd was in de eerste plaats voor het groote publiek", waag ik het ditzelfde van zijn eigen boek te getuigen, doch afkeuring is daarmede allerminst bedoeld! Ook het groote publiek — o! men moet het niet ál te „groot" nemen natuurlijk — ook het ontwikkeld publiek, en niet alleen de beoefenaars, in engeren zin, van onze litteratuur-geschiedenis, zullen van Kalffs' boek kunnen genieten. Dit hier te mogen zeggen, in dit voor datzelfde publiek „bestemde" tijdschrift, is mij een vreugde. Kalff's Geschiedenis der Letterkunde is wat men een prettig, smakelijk boek noemt.

En dit is niet enkel te danken aan de warmte en levendigheid, het begrip en de liefde die de schrijver toont te bezitten voor kunst in 't algemeen en litteratuur in het bizonder, het komt ook voor een groot deel door Kalff's ruimte van ziel, zijn vrij zijn van kleine ijdelheid en muffe pedanterie. Het is er hem blijkbaar nooit om te doen zijn geleerdheid te luchten, zijn lezers te overbluffen door kennis van onbeteekenende bizonderheden; nooit vermoeit hij u met namen, titels, jaartallen; hij geeft er u niet meer dan zeer strikt noodig was, behandelt de werkelijk groote, of althans zeer belangwekkende schrijvers (Maerlant, Ruusbroec) in den breede, om een handje vol dii minores op 'n enkele pagina af te doen. Hij bepaalt zich niet tot de in de landstaal schrijvende dichters maar behandelt, rustig en ingaand, als hoorden ze er geheel bij, de om hun invloed dan ook hoost belangrijke, ofschoon dan in het latijn schrijvende Thomas à Kempis en Erasmus.

Daarbij — het moge dan onmogelijk zijn voor één mensch in dezen tijd de geheele cultuurgeschiedenis van zijn volk te omvatten, ondoenlijk alle verschijnselen van kunst met elkaar in vergelijking te brengen —, Kalff toont zeer goed te begrijpen dat het absoluut noodig is althans globaal het verband aan te toonen tusschen de litteratuur en gelijktijdige uitingen van andersoortige kunst; hij geeft hoofdstukken over zang en dans, over schilder en beeldhouwkunst. En hij beschouwt het ook niet enkel als zijn taak de letterkundige voortbrengselen te onderzoeken, te schiften en beschrijven — tevens gaat hij na hoe de verhouding was dier werken en hunne schrijvers tot „het publiek" der vroegere eeuwen, hij beschrijft het „litteraire leven" in de 14e en 15e eeuw, kort, doch met een keuze van gegevens die ons wel degelijk in staat stelt tot eenig inzicht in deze momenten der vaderlandsche cultuurhistorie. Hij vertelt hoe in de 13e en 14e eeuw van zélf „lezen" eigenlijk nog maar weinig sprake was, men hóórde lezen, en hij verdiepte zich er met ons in hoe lang zulk een voordracht wel ongeveer geduurd hebben mag, hoeveel versregels het publiek achter elkaar te genieten en verwerken kreeg (I bl. 283—5).

In hooge mate belangwekkend zijn ook de bladzijden gewijd aan „de opvoering" der middeleeuwsche drama's en het zij mij vergund daaruit hier een en ander te citeeren, niet alleen om mijn lezers kennis te doen maken met Prof. Kalff's levendigen, of droogleuken, vaak ietwat ironischen verhaaltrant, maar tevens om hen te wijzen op zekere verschillen tusschen die middeleeuwsche en onze hedendaagsche toestanden, verschillen

welke dien laatstgenoemden nu juist niet in alle opzichten tot eer strekken. Terwijl het immers nog kort geleden voorgekomen is, dat nederlandsche burgemeesters, zich beroepend op art. 188 hunner „Gemeente-wet", de opvoering van tooneelstukken kortweg verboden uit vrees voor rumoer in de zaal — deftiger genaamd: verstoring der publieke orde — blijkt dat de gestelde machten in de 14e en en 15e eeuw, — wel zoo rationeel en kunstzinnig — juist omgekeerd handelden. Wij lezen n.l. op bl. 371 van Kalff's 2e deel:

„In één opzicht, trouwens van geringe beteekenis, verschilde het middeleeuwsch publiek zeker van het hedendaagsche: rumoerigheid. De omstandigheden brachten dit mede; men speelde immers in het openbaar, op plein of markt. Begrijpelijk is dan ook, dat de vroedschap eener stad het noodig achtte, voor de orde bij een tooneelvoorstelling te waken en bepalingen uit te vaardigen als deze Utrechtsche van het jaar 1411: „„Die goede lude van Sinte Jacobs Kerspel willen in de paeschheylighe daghen o n s H e r e n v e r r y s e n e spuelen; daerom laet die raet enen yegheliken weten, dat nyemant dan daer onrust en make." Zelfs voor de rust in de kerk gedurende een tooneelvoorstelling moest gewaakt worden, zooals eene andere Utrechtsche verordening van hetzelfde jaar ons leert: „Die raet van de stat verbiet, dat merghen then Doem in der kerken nyemant gheen ondaft (onbehoorlijkheid) ofte onsedicheit drive, ter wilen men daer spuelt."" Zulke verordeningen maken het herhaald s i l e t e in een mysterie-spel begrijpelijk."

Na dan op méér verschil gewezen te hebben; o. a. op de veel hartelijker, vertrouwelijker verhouding van publiek tot spelers; tracht prof. Kalff van nog een andere zijde in het wezen der middeleeuwsche tooneelspeelkunst door te dringen en geeft hij blijk volstrekt niet ontoegankelijk te zijn voor een economische verklaring van wat ons allicht voorkomen zou zuiver geestelijke verschijnselen te zijn. Hij vraagt zich af welke de invloed moest geweest zijn van het „gestadig optreden in verschillende rollen" op allerlei menschen uit de kringen der burgerij, en laat dan volgen: „Sommigen, wier neiging tot verheerlijking der middeleeuwen reactie is eener vroegere beschouwing, zullen misschien allen nadruk leggen op de wijding die het gevolg moet zijn geweest van het optreden in mysterie en heiligenspelen. Ten tooneele of in een ommegang Jezus of Maria te hebben voorgesteld, een apostel of een heilige — wat een indruk voor het leven moet dat zijn geweest! Doch ook hier moet men rekening houden met — de rekeningen. Die van Noordbrabantsche rethoryckers uit het midden der 15de eeuw maken o. a. gewag van een post voor bier, dat de Apostelen, Profeten en anderen van Onzer Vrouwen spel gezamenlijk dronken in de processie; van een pond kersen dat Jezus at, terwijl hij op den schouder van Sint Christoffel rondgedragen werd; van een man „die onze Heer God was" en het aardrijk droeg voor 2½ stuiver. Anderen betalingen gelden iemand „die onze lieve heer was ende in 't graf ghinc", „die onse here God ghecroent was", „die Sinte Jorijs was en syn cnape en denghene die den draeck droeg."

„Wordt dan door deze en dergelijke posten uitgemaakt, dat er van wijding geen sprake kan zijn geweest? Een bevestigend antwoord op die vraag zou mij lichtvaardig schijnen. K u n s t d i e h a a r l o o n e i s c h t e n o n t v a n g t, b e h o e f t g e e n l o o n d i e n s t t e z i j n (ik spatieer, H. R.) Ook weten wij van het innerlijk leven onzer voorouders te weinig om hier zoo boud te mogen spreken. Doch in allen gevalle mag men feiten als de bovengenoemde niet buiten beschouwing laten; de vlieger van het enthousiasme zou zich alras verliezen in het blauwe, ware zijn staart niet voorzien van den noodigen ballast dezer rekeningen. . . ."

Prof. Kalff heeft onlangs ook een „inleiding" geschreven voor de goedkoope uitgaaf van Brandt's Leven van De Ruiter (Nederl. Bibl. nrs. 8, 9 en 10). En tot onze groote verbazing heeft hij het noodig gevonden daarin een „sneer" te richten, niet, zooals men mogelijk zou verwachten, tot onze hedendaagsche marine, maar tot „een, vooral door het jonge geslacht zeker niet zonder recht gevierd, schrijver", die eens gezegd heeft: „Wij willen Holland hoog opstooten midden in de vaart der volken." „Het is misschien niet overbodig," zoo gaat dan de geleerde schrijver voort, „dik-en-dun-

ners der „„beweging van '80'' '' die dezen zin bewonderen om zijn „„geluid'' '' te herinneren dat De Ruiter gedaan heeft wat hier maar gezegd wordt.''

Prof. Kalff had ons hierdoor teleurgesteld en tegen zich ingenomen. Hoe is het mogelijk, dachten wij, dat iemand zulke . . . kinderlijke nonsens neerschrijven en tegelijk zoo aartsvaderlijk over het „jonge geslacht'' spreken kan — het „geslacht'' dat Van Deyssel als een leidsman viert, en de beweging van '80 inderdaad door dik-en-dun heeft moeten verdedigen, bestaat thans meerendeels uit jongelui van tusschen de 40 en 55 jaar! —, hoe is het mogelijk dat iemand de geschiedenis der letterkunde onderzoeken en meenen kan dat de geciteerde zin door dat „geslacht'' (het wordt bijna bloederig!) wordt bewonderd om zijn geluid alleen? . . .

Doch thans, nu wij de eerste deelen van Kalff's geschiedenis gelezen hebben, begrijpen wij dat die mislukte toast op Michiel Adriaanszoon den schrijver in de opwinding der feestelijkheid moet zijn overkomen. Hij zal er wellicht spijt genoeg over hebben gehad, óf . . . nog krijgen. Immers prof. Kalff, die b.v. Maerlant's Eerste Martyn bewondert om „de aandoening'' die „door de strofen golft'' (I 262), die van Dirc van Delf, den schrijver der „Tafel van den Kersten Ghelove'', getuigde: „Waar een deel der door hem behandelde stof den auteur aandoet of aangrijpt, daar is die ontroering in zijn proza zichtbaar; daar weet hij door rijm en rhythme aan zijn taal een deel der bekoring te geven, welke wij ook in de Imitatio aantreffen'' (II. 460), en, iets verder op: „De schoonheid werd hier, als overal, uit aandoening geboren'', — prof. Kalff, zeg ik, zal zonder twijfel, wanneer hij, zijn werk voortzettend, ten slotte ook de laatste helft der 19de eeuw aan ernstige studie onderwerpt, blijk geven Van Deyssel's opstel „Nieuw-Holland'' van ganscher harte mede te bewonderen als een der schoonste proza-stukken van dien tijd, schoon door de „aandoening'', die „door de zinnen golft'', schoon door de kracht der „ontroering'', waardoor de schrijver was „aangegrepen'', en die hij, met volkomen macht over taal en rhythme, te bewaren wist in zijn woord! H. R.

STEDENSCHOON DOOR R. W. P. JR.

> Die eene Stadt wel willen regeren
> Sy sullen dit selve poinct hanteren
> Getrouwe te zijn harer ouder eere
> Dit is der ouder wijser leeren.

Deze oude inscriptie in het stadhuis te Brussel, door den heer Charles Buls aangehaald in zijn zoo lezenswaardig boekje: Esthétique des Villes, reeds in 1893 verschenen, ik geloof dat zij nog niets van hare waarde verloren heeft, ondanks de hedendaagsche opvoeding in aesthetische richting.

Het wil mij zelfs toeschijnen dat zucht om alles te definieeren, om vaste regels en wetten voor schoonheid samen te stellen, te veel leidt tot een in den ban doen van wat niet door de voorschriften van constructie en logiek verdedigd kan worden.

Ik weet dat er menschen zijn, die zóó redeneerende de schoonheid der Renaissance als eene die ondoordacht is, geheel willen wegcijferen, en al kan ik mij levendig voorstellen, dat velen, die zich zelve niet geheel vertrouwen, zeer content zullen zijn, wanneer zij bij beoordeeling van een kunstwerk slechts eenige voorwaarden behoeven te overwegen, die hun de gerustheid geven, vasten grond voor hunne opinie te hebben, toch lijkt mij zulk een theorie der schoonheid wel een angstig ding.

Meermalen toch is het gebeurd dat deze logische redeneeringen, alle gevoel verstikten, men dingen veroordeelde, veronachtzaamde, wegruimde, omdat zij niet constructief, niet doordacht genoeg waren, om met een zuiver geweten voor schoon in aanmerking te kunnen komen. En hierdoor geeft men zich zelf niet alleen het brevet geen gevoel voor iets moois te hebben, maar cijfert dit gevoel tevens weg bij den kunstenaar, die het bewuste voorwerp maakte, en doet het zoodoende voorkomen, als ware het slechts een kwestie van „weten''. Een stelling, die bezwaarlijk zal zijn vol te houden, wanneer men ze eens aan verschillende kunstwerken zou willen toetsen.

Voeg hierbij een zucht naar nieuwe vormen, als meer passende bij den modernen mensch, voorts overwegingen van hygienischen en

praktischen aard, en ge hebt voorwaarden genoeg om tegenover een simpel pittoresk schoon te kunnen stellen.

Vermeldden niet onlangs de buitenlandsche bladen dat M. Bouvard, „directeur des services d'architecture et des promenades de la ville de Paris,'' zooals zijn officieele titel luidt, naar Buenos-Ayres was geroepen, om ginds de Argentijnen met zijn „conseils de beauté'' ter zijde te staan en hun hoofdstad „à l'instar de Paris'' te bewerken. En als men weet dat dit beteekent: uitgestrekte pleinen, breede boulevards, pompeuse fonteinen, overweldigende gebouwen enz. enz., dan behoeft men waarlijk de Argentijnen in deze niet te benijden. Maar in beteren zin zouden waarlijk „des conseils de beauté'' zoowel in stedenaanleg als in andere gevallen niet overbodig zijn. Nog niet lang geleden hebben zich in Laren eenige kunstenaars vereenigd met het doel maatregelen te beramen tegen de onrustbarende bouwplannen ginds in het rustige Gooi, waardoor dit schilderachtige dorp langzaam maar zeker alle landelijke bekoring zou gaan verliezen om er kwasi-artistieke landhuizen voor in de plaats te krijgen.

Wel bestaat de Rijks-commissie tot behoud van oude monumenten, maar och er zijn zooveel dingen van schoonheid in een stad, die buiten het bestek der bedoelde commissie vallen en waarvan het behoud ter wille van het algemeen aspect aanbeveling zou verdienen.

Zoo herinner ik mij eenige jaren geleden in een der oude stadjes aan de Zuiderzee, de verontwaardiging van een Franschen schilder, dat men aldaar de prachtige boomen, langs den wallenkant van zoo'n rustig stil grachtje, als kousendrogers had kaalgekapt. Zijn woede tegen het gemeentebestuur was nog begrijpelijker, omdat hij juist kort te voren de opzet van een schilderij naar dit grachtje had gemaakt, en na eenige dagen afwezigheid zijn sujet zóó verminkt terug vond. Nu waren er mogelijk redenen van praktischen aard, die het insnoeien van die boomen noodzakelijk maakten, maar op een dùsdanige wijze is alleen verklaarbaar, indien de boomenkapper in ruil voor zijn arbeid, al het gehakte hout mag medenemen en het dus zijn zaak is zooveel mogelijk te korten.

Dit geval moge oogenschijnlijk niet belangrijk zijn, bij eenige overweging toch, zal men inzien welke gewichtige factor de boomenbeplanting kan zijn in het aesthetisch aspect van een stad, en buitendien, waar een dagelijks bestuur of de leden eener gemeenteraad voor dìt schoon geen oog hadden, welke waarborgen heeft men dan, dat zij het wel zullen hebben voor een aardig oud geveltje, voor het in tact houden van een typisch pleintje, of een schilderachtige huizengroep.

De storm losgebroken in de kringen van oud-Amsterdammers, van kunstenaars en kunstliefhebbers, toen het gold het behoud van een onzer schoonste grachten, zij ligt nog versch in het geheugen. En al bezitten voorloopig wij nog onze Reguliersgracht, andere dempingsplannen staan weer op het program. Moeten wij heusch als de Argentijnen „à l'instar de Paris'' opgeknapt worden?

Die beweging ten gunste van de Reguliersgracht zij schudde menigeen wakker uit den droom dat Amsterdam slechts een Heeren- en Keizersgracht had om trotsch op te zijn, waarvan zij den vreemdeling met voorliefde „de bocht'' kan toonen. En men ging zijn goede oude stad eens rond en kwam aan de burgwallen met hunne teekenachtige huizenrij, zich weerspiegelend in het water en begreep toen pas de vergelijking van „Tweemaal Venetiën waer's 't ende van uw wallen.''

Maar helaas, vele dezer kanalen, zij zijn reeds gevallen in den strijd voor „het algemeen belang'', men heeft ze onherroepelijk verongelukt door ze vol te plempen. En het eene nadeel sleepte het andere met zich; bij de nu verkregen „verkeerswegen'' moesten passende huizen verrijzen en de aardige gevels, zij vielen als een noodlottig gevolg van den eersten stap. Nu eens was het een enkele onderpui om moderne winkelramen te maken, dan een geheelen gevel om een woning naar de eischen en gemakken van dezen tijd te stichten. En zeker, zij kunnen geriefelijker zijn, meer beantwoorden aan de eischen der hygiene, maar wie wel eens in zoo'n oud huis gewoond heeft, zoo'n huis uit den glorie-tijd van Amsterdam, ik geloof niet, dat hij het zou willen missen voor een modern naar de eischen des tijds ingericht. Zij zijn zoo ge-

noegelijk, er gaat een bijzondere bekoring van uit, een charme zooals bezwaarlijk een huis uit de uniform-bouw kan geven.

En hoe worden ten slotte nog die voorheen-gracht-boulevards. Men kan het ze aanzien, dat het nooit hun bestemming is geweest en misschien pas over vele reeksen van jaren zal worden; de huizen zijn niet in evenredigheid met zulk een breedte van plaveisel, en ze staan als ongelukkig, zich onbeholpen voelend in te groote ruimte. Wij behoeven niet naar voorbeelden te zoeken; ziet eens de Rozengracht, ziet de gedempte Voorburgwal. En was dit nu zoo onherroepelijk noodig? wij betwijfelen het. De heer D. C. Meyer Jr. zeide, in zijn later in druk verschenen rede, in de Vereeniging Amstelodamum, ter gelegenheid der dempings-plannen van de Reguliersgracht:

„Het denkbeeld der onvermijdelijke noodzakelijkheid moet in de kiem worden gesmoord, anders legt men er zich zoo gemakkelijk bij neder.

Men herinnere zich den tijd toen de N. Z. Voorburgwal ter demping werd veroordeeld. Wat is er toen niet geschetterd over de „eischen van het verkeer" tusschen Dam en Centraal-Station! En waar ziet men nu tusschen de Nieuwe Kerk en Martelaarsgracht, die breede schare van voetgangers, die lange reeksen van rijtuigen? Waar zijn nu die wakkere strijders voor de eischen van het verkeer? Aan de straatjongens laten zij het over om nog wat levendigheid bij te zetten aan die ziellooze straatsteenen-vlakte, die ze ons in de plaats hebben gegeven van het vriendelijke grachtje. Zelf loopen ze de Nieuwendijk."

En de fraaie Damrak-boulevard, is dit ook niet een hersenschim? Stelde men zich niet oneindig meer hiervan voor dan het geworden is, plaatste men niet ten slotte de beurs maar midden op dezen boulevard, die eerst al met grasperken als plantsoen was ingedeeld, waarschijnlijk omdat men inzag, dat ze toch nooit aan een zoo grootsche bestemming zou kunnen beantwoorden.

Wij staan nu voor nieuwe dempings-visioenen, het Rokin is aan de beurt, en opmerkelijk is het, hoe hier slechts weinige der bewoners iets beseften van het schilderachtige, dat ook dit gedeelte van Amsterdam, vooral naar den Amstelkant, oplevert.

Op de vergadering der vereeniging „Het Rokin" voelde men zich weer „à l'instar de Paris", en zag een schoone toekomst voor oogen, de onteigening der huizen aan de Vijgendam, (zal heusch dat aardige poortje naast Froger ook moeten verdwijnen?) de verbreeding der Vijzelstraat en het Rokin, de groote verkeersweg vanaf de nieuwe Dam. Het werd een Amsterdamsch „Unter den Linden".

En verre de meerderheid der bewoners pleitten vóór de demping, zij hadden er allen in meer of minder opzicht practisch belang bij, slechts een enkele die er tegen was deed dit ook uit practische overwegingen, omdat als bewoner van de Kalverstraat hij in het gedempte Rokin een leelijke concurrent zag.

Alleen de heer De Bussy bestreed op aesthetische gronden de dempingsplannen, en voelde iets voor het Amsterdamsche cachet, dat ook dit stadsgedeelte nog heeft, ook het bezwaar der niet bij hunne aanstaande omgeving passende huizen bracht hij te berde, maar zonder eenig merkbaar resultaat. En nu mag niet de schoonheid van een stadsgedeelte een onoverkomelijke hinderpaal blijven, wanneer er waarlijk andere zeer overwegende belangen op het spel staan, maar overwege men die belangen eerst eens of ze wel zóó belangrijk zijn er iets aan op te offeren, waardoor langzamerhand onze Amstelstad haar eigen karakter zou gaan verliezen.

„Ik beweer dat men niet op het denkbeeld zou komen de Reguliersgracht op te offeren, als men werkelijk besefte hoe mooi, hoe onbegrijpelijk mooi onze grachten zijn," schreef Jan Veth. Alle belangen worden ten slotte ernstig in beraad genomen, maar op het meest voor de hand liggende, de schoonheid van zijn omgeving, moet telkens en telkens nadrukkelijk gewezen worden. Men ziet ze niet meer, men voelt ze niet meer, afgestompt als men is door het kijken naar elders, door den blik naar Parijs, naar Berlijn, naar Amerika misschien, blind als men zich getuurd heeft op de pralerige boulevards en pompeuze pleinen, vergetende, dat Amsterdam een eigen cachet heeft, dat men niet kan verloochenen en dat geëerbiedigd dient te worden en ongetwijfeld van zeer groote overweging moet zijn bij alle verbouwings-, verfraaiings- en uitbreidingsplannen.

NEDERLANDSCHE LUSTVERBLIJVEN

DOOR K. SLUYTERMAN.

AMERONGEN.

I.

CORNELIS JANSZ. VAN CEULEN,

PRINS WILLEM III, 1659.

PHOTOGRAVURE NAAR DE SCHILDERIJ
IN DE VERZAMELING VAN HET KASTEEL „AMERONGEN".

NEDERLANDSCHE LUSTVERBLIJVEN

† † † † † † DOOR K. SLUYTERMAN. † † † † † †

III.

AMERONGEN.

II.

Ons rest thans nog het schoone kasteel ook van binnen te bekijken.

De inwendige indeeling is het zuivere type van een laat-17^{den}eeuwschen plattegrond: doelmatig en duidelijk.

Over de hooge brug treedt men door een glazen deur — verontrust u niet lezer, degelijke eikenhouten luiken waarborgen de veiligheid, — in de vestibule of het eigenlijke Voorhuis, dat door een bovenlicht boven den ingang en twee hooge vensters daarnevens, helder wordt verlicht.

Het vertrek links hieraan grenzend is de Bibliotheek, tegelijk zit- en werkkamer van den eigenaar, en aan de overzijde ligt de Eetzaal.

BUFFET IN DE EETZAAL. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Vijf groote ramen bieden een prettig uitzicht op het voorplein en het park.

Deze zaal heeft een hooge witte betimmering, waarvan enkele lijstwerken en kleine snijwerken sober met wat verguld zijn verlevendigd.

Daarboven is een rijke zoldering, en langs de wanden prijken statige schilderstukken, meest portretten, o. a.: de beeltenissen ten voeten uit van Hans Willem Bentinck, 1sten Graaf van Portland, in purperen, met hermelijn bezetten mantel, en van Godard, den 1^{en} Graaf van Athlone.

Een der wandnissen bevat een vast buffet, een niet al te gelukkig voorbeeld van ornamentiek, maar daarentegen is de groote open schouw simpel van architectuur en uitmuntend van verhouding, met niet anders dan de hooge gegoten-ijzeren vuurhaard en een goedgemodelleerd familiewapen tot fond, en een schilderstuk op den schoorsteenboezem.

Niet overdadig met ornament overladen, maar met enkel wat porceleinen vaatwerk — met veel smaak op de mantellijst geplaatst — vormt dit een uitmuntend decoratief geheel.

Ik zag deze eetzaal bij dag, maar wanneer de kristallen kaarsenkronen, de luchters op de commodes en op de tafels zijn aangestoken, wanneer een groot houtvuur vlamt in den vuurkorf, dan is stellig de indruk hiervan heel wat artistieker dan van een interieur op moderner wijze electrisch verlicht en op onzichtbare wijze centraal verwarmd.

Want naast den open schouw van vroeger valt ons eerst recht het karakterlooze op van onze moderne verwarmingstoestellen: vulkachel of radiateur, en tegen de luchters met rijk, levendig kaarsenlicht, leggen onze beste nieuwerwetsche kronen, met hun starende, onbewegelijke gloeilichtjes het, van een aesthetisch standpunt bezien, op bedenkelijke wijze af.

De vaak grillig ornamentale-, de meer nuchtere would-be redegevende vormen waarin deze dingen in den regel zijn ontworpen vragen misschien onze aandacht voor des ontwerpers fantasie en vernuft, of... diens gepaste ingetogenheid, maar laten ons in den regel voor het overige onverschillig.

Dwingt de liefde, waarmede voorheen deze motieven tot een kunstvol geheel werden verwerkt, onze bewondering af, nimmer nog ontmoette men een radiateur bijv. of... een vulkachel welke aan de omgeving eenig werkelijk schoon bijzette. Al is het met de verlichtingstoestellen wellicht iets minder slecht gesteld — er zijn er vaak bij die van een kunstvaardige behandeling getuigen van metaal of kristal, — in den regel toch wordt te veel de aandacht aan de versieringsmotieven gewijd, aan de uiterlijke vormen van het voorwerp zèlf, meer dan aan het eigenlijke doel ervan: het effect dat de verlichting in haar omgeving zal te weeg brengen.

Het gepaste verband tusschen bestemming en vorm wordt te vaak uit het oog verloren, ... om van het streven naar een zekere stijlgetrouwheid maar liefst niet te spreken.

Hoe velen speelde die zucht naar stijlimitatie niet reeds parten!

Den vakman, meestal beter onderlegd in historische vormen-kennis, springt het absurde van de toepassing, of liever gezegd de klakkelooze nabootsing van een aantal verschillende stijlen spoedig genoeg in het oog; maar hoe moet de leek, niet zoo goed toegerust met dat onderscheidingsvermogen dat hem die verschillende periodes, — die vèr achter hem liggen, — uit elkaar doet kennen, zich dan wel te moede gevoelen in zijn Lodewijk-den-zooveelsten-salon of zijn „Renaissance" woonkamer?

Merkt hij dan niet het tegenstrijdige, dat er in gelegen is, zich in moderne kleeding, met moderne manieren, met hedendaagsche gewoonten te moeten bewegen in een... nagemaakte en menigmaal opgedrongen, 17de of 18de eeuwsche omlijsting?

En wordt het hem dan niet een kwellende tyrannie als hij èlk voorwerp, èlk meubel in zijn woning, dat hem hetzij om oude herinneringen, hetzij om de schoonheid, of zelfs om de doelmatigheid alleen lief is, moet bannen uit een omgeving, waarin dit om aan stijl-historische theorieën te gehoorzamen, niet mag passen.

Laat ons toch wijzer zijn! Toonen niet de — mits met eenigen smaak — bijeengebrachte meubelen van uitloopende tijdperken juist ten duidelijkste aan dat zulk een harmonie wèl mogelijk is!

En is niet die angstvallige zorg om vooral niet bijeen te brengen, wat niet naar één tijdperk gecopieerd werd het beste bewijs voor het onhoudbare van deze slaafsche nabootsingsmanie?

Maakt men zoodoende niet zichzelf slaaf van zijn omgeving in plaats van het gezonde begrip te huldigen dat deze zich naar ons moet voegen, de afspiegeling moet zijn van onze gewoonten en gebruiken en de vele eischen van ons tegenwoordige — reeds waarlijk genoeg gecompliceerde — leven, zoo totaal verschillend van dat van onze voorouders.

Die stijlen-mode, — om het zoo te noemen — begint echter gelukkig al wat te verminderen. Wijselijk is men ten slotte in gaan zien, dat de schoonheid van het huiselijk interieur niet gelegen is in de meerdere of mindere stijlen-getrouwheid waarmede dit naar

DE EETZAAL. HET PORTRET NAAST DEN SCHOUW IS VAN HANS WILLEM BENTINCK, 1STEN GRAAF VAN PORTLAND, IN HET COSTUUM VAN RIDDER VAN DEN KOUSENBAND. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

een vooraf — dikwijls door den behanger — gekozen tijdvak werd gecopieerd, maar dat èn meubel, èn betimmering, èn gebruiksvoorwerp, mits aan zijn bestemming beantwoordend, mits logisch en doelmatig, mits van goed materiaal en van oordeelkundige bewerking, even goed, ja beter, een stijl in zich zelf kan hebben; en . . . wat nog meer zegt: dáárdoor juist de nabijheid volstrekt niet uitsluit van andere voorwerpen, uit andere bestemming ervan in het minst geen rekening houdend.

Toen zag men de buffetten bijv. of boekenkasten met kroonlijsten en profielen als van de steenen tempels der Romeinen of de marmeren Italiaansche palazzo's . . . tafels en stoelen met pooten gedraaid en gebeeldhouwd als steenen balusters of vazen; wandbetimmeringen met kolommenrijen en boogvullingen als de façades van de Renaissance-

HET VOORHUIS. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

tijden, maar welke evengoed op de zèlfde gronden, een eigen stijl: een eigen karakter vertoonen.

Reeds lang genoeg bleef men in den waan dat aan het despotisme van den historischen stijl-namaak niet te ontkomen viel; zóó zelfs dat voorwerpen waarvan het doelmatig gebruik een eerste vereischte was werden verwrongen in vormen tot de ornamentiek van vervlogen tijden behoorend, maar met de monumentale gebouwen.

En niet lang daarna vertoonden diezelfde meubels de krullen en schelplijnen van het nu in de mode gekomen Roccoco, waarbij het karakter van de constructie zorgvuldig onder vergulde pâte verborgen werd. Daarop zagen wij aan de strakkere vormen van den stijl van Lodewijk XVI, en nog weer iets later aan die van het Eerste Keizerrijk de voorkeur gegeven.

In het laatst van de 19de eeuw kwam daarin grootendeels een kentering. — Mocht het groote publiek zich nog niet ten volle van de opkomst van deze nieuwe ideëen bewust zijn, onder de kunstenaars, architecten en kunstnijveren drongen meer de gezonde begrippen door van een Viollet-le-Duc, een William Morris of John Ruskin.

De leer dat de vorm van elk voorwerp door zijn bestemming, door het gebezigde materiaal en door de logische bewerking daarvan moest gemotiveerd zijn vond meer en meer aanhangers.

Gewend als men er aan was geen eigen stijl van zich zelf, of liever gezegd van zijn eigen tijd te hebben, verbijsterd min of meer door die nieuwe opvatting, waardoor het karakterlooze van de stijl-copieën duidelijk in het oog moest vallen, wierp men zich aanvankelijk op de studie der Gothiek, welke stijl, meer dan elke andere, van eerlijke constructieve beginselen duidelijke voorbeelden aanbood.

Hier vond men herhaaldelijk het bewijs dat vorm en functie één waren, dat een waarlijke aesthetische vorm van een eerlijke materiaalbehandeling grootendeels afhankelijk was.

Frisch en opwekkend als de nieuwe opvatting was, door slechts enkelen nog in toepassing gebracht, dreigde toch de tè hartstochtelijk aangevatte studie van de middeneeuwsche kunst opnieuw in een slaafs copieeren te verloopen, zoo niet het opsporen van constructieve wetten: het hoe en het waarom der versieringsvormen hierdoor meer op den voorgrond was gekomen.

Het nu juistere stijl-, d. i. karakterbegrip — erkende het doodeenvoudige van de leer dat: steen als steen, hout als hout, metaal als metaal, aardewerk als aardewerk, moest bearbeid en versierd worden, en dat niet het eene materiaal in een imitatie van het andere mocht ontaarden, noch de versiering van het eene op het andere kon toegepast worden, zonder dat men daarmede in de verkrachting van de stof verviel.

Meerdere waardeering en juister erkenning van de verschillende ambachten en van het handwerk was hiervan het onmiddelijk gevolg.

Had men geruimen tijd zich blind gestaard op het oppervlakkige uiterlijk van de vormen, de reactie wekte juist belangstelling voor het innerlijke, m. a. w. voor de vervaardiging.

Het spreekt vanzelf, dat dit beginsel tevens den weg opende voor meerdere waardeering van alles wat logisch gedacht en goed gemaakt was, in welke periode ook.

Zoodoende zagen wij het oude, dat gedurende een overdreven mode om „alles-in-stijl" te willen hebben naar de uitdrager was verhuisd, opnieuw in eere hersteld. Menigeen kon nu de teleurstellende ervaring opdoen dat al dat oude goed intusschen... „antiek" was geworden, onnoemelijk in waarde was gestegen en dat het uitdragertje van voorheen zich had ontwikkeld tot den machtigen antiquaar van thans, bij wien diezelfde meubels, datzelfde koperwerk, datzelfde tin, datzelfde aardewerk... maar nu met veel moeite en slechts tegen buitensporigen prijs was terug te krijgen.

Het is daarom niet te verwonderen dat toen ter tijde — en dat is nu nog ternauwernood een 30 tal jaren geleden, zoovele kunstschatten, welke in het oog van de belijders der „Stijlen" van geen belang waren, ons land verlieten en een plaats vonden in buitenlandsche musea, of bij verzamelaars met een verstandiger stijl-begrip en verder-zienden kunstsmaak!

Gelukkig mogen zich thans de weinigen noemen die tijdens die algemeene opruimwoede in den tijd toen men zich geheel „in stijl inrichtte," het goede inzicht hadden de steeds schaarscher wordende nationale kunstvoortbrengselen aan te koopen, daarmede den grond leggend voor in belangrijkheid voortdurend toenemende en tegelijk zeldzamer wordende collecties.

En die het voorrecht hadden reeds in het bezit van min of meer intacte verzamelingen te zijn, hebben de gelegenheid niet ongebruikt gelaten deze aan te vullen en uit te breiden.

Onze wandeling door het Amerongsche kasteel voortzettend zullen wij zien met welk een piëteit de bewoner zijn verblijf inrichtte met de vele reeds aanwezige en kostbare echt-historische gegevens.

DE GROOTE HAL EN PORTRETGALERIJ. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

In het Voorhuis met gewitte wanden en houten beschilderde zoldering staan een aantal goede oude meubelen, en vormt allerlei antiek krijgsgerei: een paar trommels, een koperen horen, modelletjes van bronzen kanonnen, of oud tin met gekleurd Delftsch, ongezochte stillevens.

En de oude tableaux, ook enkele 16de eeuwsche portretstukken — en eenige oude gravures komen tegen den witten muur allervoordeeligst uit.

doorsnijdt met aan de beide korte einden groote vensters in het Park uitzicht gevend.

Deze gang is het eigenlijke museum van het kasteel. Hier staat de groote wandkast gedeeltelijk het vroeger genoemd archief bevattend; daar vinden wij een aantal curiositeiten, om hun verband met de geschiedenis van Amerongen merkwaardig; of herinneringen aan de opvolgende geslachten van bewoners: een keurig bewaarde lederen draagkoets, van binnen met gebloemde zijde

DE GROOTE ZAAL. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

Bizonder trokken mijn aandacht een paar kunstig met zilverdraad geborduurde zadeldekken, welke boven de deuren hingen.

Bakken met bloeiende campanula's, paarsche, rose en witte, fleurden de hoeken op.

Twee trappen voeren van uit het voorhuis naar de op de eerste verdieping gelegen Hal, terwijl men onder het trapbordes doorloopend in een langen gewelfden Corridor komt, welke het kasteel in de volle breedte

bekleed, een oud spinet, en vitrines, ettelijke oorkonden bevattend met de prachtigste waszegels. Er waren bisschoppelijke zegels bij uit de 13de en 14de eeuw, en op een der wandtafels stond het houten kistje, het veldtheeservies bevattend van den Graaf van Athlone, door dezen tijdens den Ierschen oorlog medegevoerd.

Als achtergrond van dit alles . . . wonderschoone oude gobelins!

Een vertrek in deze gang uitkomend en gelegen in den toren — of liever gezegd in den vleugel boven de fundamenten van den ouden toren uit de 13de eeuw opgetrokken — heet de Gobelinkamer.

Intusschen konden m. i. de daar aanwezige 18de eeuwsche doeken, met hun schellere kleuren zich in de verste verte niet meten met de stemmige wandtapijten van zooeven.

In het midden van den corridor, dus recht tegenover de hoofdentree is de ingang van de Groote zaal, welke dus in haar geheele lengte langs den achtergevel van het huis is gelegen en het volle middaglicht ontvangt door vier hooge ramen.

Aan beide uiteinden van de zaal — die naar mijn schatting ongeveer 12 meter lang is — bevinden zich de stookplaatsen: beide hooge, monumentale schouwen door roode of zwarte marmeren toscaansche kolommen, met witte kapiteelen gedragen en met schilderstukken versierd, voorstellende den grooten keurvorst en zijne gemalin, te paard, de laatste in gedecolteerde kleeding en als ruiter gezeten.

Het witte stuc-plafond van deze zaal is met het volle lofwerk bedekt in den geest van het barokke-ornament van Lepaûtre en het middenveld bevat een allegorische schildering.

Groote kristallen kronen, aan deze rijke zoldering opgehangen, weerspiegelen het hoog invallende daglicht en reflecteeren de helderwitte wanden.

Want wit zijn ook hier weer de muren en bij het kostbare zijde-damast van de raamgordijnen en de meubelbekleeding kon inderdaad geen gelukkiger achtergrond gekozen zijn dan dat zuivere wit, dat ook hier weer opnieuw de warme goudtonen van de oude portretten in hun zwarte lijsten, en de sprekende heraldische kleuren van de wapenschilden daarboven, tot het volste recht doet komen.

Daar hangen dan de portretstukken van bijna alle prinsen uit het Huis van Oranje: Willem III, met daarboven het Engelsche wapen, blauw en goud. Ook van Jacob II en Karel II zijn hier de beeltenissen en ginds zien wij Prins Maurits, Willem den Zwijger met Louise de Colligny, Frederik Hendrik, Willem IV, Prinses Anna en Prinses Wilhelmina, de gade van Willem V; en verder kleine portretten van Anna van Saksen, Albertus van Oostenrijk, Leopold, keizer van Duitschland.

Maar wat mij in deze historische verzameling verreweg het meeste trof was een verrukkelijk schilderij van Cornelis Jansz. van Keulen, — terzijde van het raam uitmuntend geplaatst en verlicht — Prins Willem III als 15 jarigen knaap voorstellend.

Over den geelen zeemlederen wapenrok met oranjesjerp, draagt hij een kuras met lederen bandelier. Prachtig staan het wit van mouwen en kraag tegen de teere, jonge vleeschkleur.

Zelden zag ik fraaier portret van den Prins en prachtig zijn de kleur en het subtiele modelé van dit buitengewoon gedistingeerde jongenskopje weergegeven! *)

Op de tafels stond hier en daar mooi porcelein: kostbaar Chineesch en Saksisch en een kleine vitrine in het midden van de zaal bevatte verschillende preciosa, waaraan geschiedkundige herinneringen zijn verbonden, zooals de zilveren schaal, waarop de inscriptie vermeldt dat H. van Nassau Gravinne Doure van Athlone aan haren zoon bij diens meerderjarigheid: „de sleutels van het Huys en het recht van eigendom," overgeeft.

Er lagen ook nog de eigen munten van de familie Bentinck, met het randschrift:

G. G. F. Bentinck
S. R. I. Comes
1807.
Dynastis in Kniphausen.

dateerde uit den tijd — vóór 1848 — toen de Bentincks regeerend geslacht waren, en waarop de vorstenkroon boven het familiewapen nog duidt.

Ook zag ik een paar hoogst interessante zilveren bekers, z.g. Kurfürsten-Humpen," — zooals die ook in het museum te Cassel worden gevonden — met munten versierd.

Op het deksel prijkt een episode uit den slag van Faehrbeline tegen de Zweden (in

*) Zie de, als frontispiece, bij dit artikel gevoegde photogravure.

DE CORRIDOR. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

1679), geciseleerd door Daniel Meulich. Het is een gemouvementeerde voorstelling waarop men den stalmeester van den keurvorst welke diens schimmel bereed, doodelijk getroffen uit den zadel ziet storten.

Nog sterk onder den indruk van deze schoone zaal, welke zoo vele waardevolle kunstschatten bergt, was ik niet weinig getroffen de trap opkomend, mij op het onverwachtst in de eigenlijke Portretgalerij van het kasteel te bevinden.

Verrassend is deze te voren niet-vermoede ruimteontwikkeling en indrukwekkend zijn die rijen portretten van edelen, in hun schilderachtige gewaden van vorige eeuwen, waarmede de wanden van de zaal tot heel in de hoogte zijn behangen en waarboven zich trotsch de ontzaggelijke koepel verheft.

Opgaande groen marmeren pilasters met vergulde, kapiteelen door een kloeke cordonlijst onderbroken, verdeelen de hal in een aantal vakken, op ongeveer 12 meter hoogte, met een kroonlijst eindigend.

De muren — waarvan door het groote aantal schilderstukken betrekkelijk weinig te zien blijft, — zijn evenals in de benedenzalen, wit.

Het koepelgewelf, dat naar ik vernam onder leiding van Dr. Cuypers is beschilderd, ware wellicht, zònder de ietwat drukke arabesken en de vele festoenen, indien stiller van ornament gehouden beter in overeenstemming met den soberen stijl van het geheel.

In slechts één wand bevinden zich de ramen, waardoor alle portretten uitnemend zijlicht hebben; aan den tegenoverliggenden wand staat een orgel, terwijl de leuning om de trapopening gedrapeerd en met trofeën van oude wapens behangen is; voorloopig, naar Graaf Bentinck ons verzekerde, tot tijd en wijle dat de àl te eenvoudige balustrade, door een betere in smeedijzer zal zijn vervangen.

Behalve de collectie portretten hangen hier eenige goede stukken o. a. van Wienix en Schneider.

Rechts van den raamwand zijn al de portretten geplaatst van de Vrouwen van Amerongen, schilderijen van v. Ovens (1665), Merck (1685), Collosius (1727), Fournier (1753), en verder van Quadal, van Geelen, Netscher en van Leyden.

Aan de overzijde hangen de rijen van Heeren, door Godard van Reede, Heer van Saesveld in 1557 geopend.

Het laatste portret waàr wij ons voor bevinden is dat van onzen vriendelijken geleider zélf, in de smaakvolle dracht van de Ridderschap van de Balije van Utrecht: een witte tunica met witten mantel en gepluimde baret en het kruisvormige ridderzwaard.

Gaarne breng ik den heer Bentinck hier dank voor zijn welwillendheid, de lezers van dit maandschrift in de gelegenheid te hebben gesteld, door de verschillende afbeeldingen die dit artikel illustreeren, zich een denkbeeld te maken van zijn woning met haar schoonen inhoud.

Februari 1907.

WAPENSTEEN MET DE FAMILIEWAPENS VAN REEDE, BOETZELAER, OOSTRUM EN MEETKERKEN. FOTO MARIE BIJL, ASSEN.

DUITSCHE KINDERPRENTEN EN KINDERPRENTENBOEKEN

✝ ✝ ✝ ✝ DOOR CORNELIS VETH. ✝ ✝ ✝ ✝

Wir sollen es mit den Kindern machen, wie Gott mit uns, der uns am Glücklichsten macht, wenn er uns in freundlichem Wahne so hintaumeln lässt.

GOETHE.

Ob wir tanzen oder beten,
Immer fromm sind wir Poeten.

GUSTAV FALKE.

Ter inleiding een bekentenis. Het zou mij volstrekt onmogelijk zijn, met de vereischte opgewektheid over Duitsche kinderprenten en kinderprentenboeken te schrijven, indien ik niet, gedurende geheel dezen arbeid, vermocht te leven in een even zoeten waan als dien Werther den kinderkens gunt. Die namelijk van voor die tijdruimte te mogen vergeten, wat er in dit genre voor jammerlijks, ordinairs, pretentieus, geaffecteerds, onechts, labbelottigs, dufs, quasi-artistieks, quasi-moderns, quasi-naïefs, quasi-geestigs, of in één woord, quasi's uitkomt. Het is de eenige modus vivendi voor mijn artikel, dat ik tracht te negeeren, dat op het oogenblik het maken van prenten voor kinderen mode is en dat de modieuzen er dus aan doen, dat er een illustreer-epidemie woedt en dat de zieken derhalve illustreeren, dat het sprookjes schrijven een industrie geworden is en dientengevolge ook het fabrieken van prenten bij die sprookjes. Ik moet er niet aan denken, hoe gestadig, hoe hopeloos, hoe schrijnend de teêre, wonderdadige plant van de fantasie door vandaalsch bevingeren wordt gekneusd, de reine geest van het sprookje door valsch vernuft ontwijd.

Laat ons ze niet noemen, de profanen. Plaats voor de poëten, hetzij zij dansen of bidden, — voor de vromen, voor de w a r e n.

Er zijn er genoeg. En wij weten, waar wij ze moeten zoeken, want één gebied betreden ze allen. Dáár verschijnt de naieve, om ons te doen droomen, de fantast, om ons te verbazen, de romantische, om ons te bevreemden, de genoegelijke, die het ons behagelijk maakt, de humorist, die ons doet glimlachen, de snaak, die met ons dartelt, de zot, die met ons schatert.

Het is een oud, dicht bosch, met geheimzinnige donkerten en curieuse lichtjes, met kronkelige, bejaarde stammen die grillige takken dragen, met zwaar, dik, rijk loof, het zachte mos op den grond wordt vervroolijkt door woudbloemen, maar avontuurlijk en moeizaam onderbroken door de verwrongen wortels der boomen. Daar leven al de dieren, waarmee de verbeelding zich gaarne bezig hield en houdt en die wonderlijke wezens, welke die verbeelding zelf opriep, de elfen, de feeën, de reuzen, de heksen, de dwergen. Daar hebben gedaanteverwisselingen plaats, als wij ze in het nuchtere leven niet meer zoo bijwonen. Soms verdwaalt er een van onze lotgenooten uit het alledaagsche bestaan en beleeft er vreemde zaken. Hier en daar stuit men ook op kasteelen, meer of minder betooverd, op hutten, op kluizen, op parken, op miraculeuse vijvers of mysterieuse holen. In dit rijk heeft elk ding de bekoring van het alles overtreffende.

Van gekroonde hoofden krioelt het er, vooral prinsessen schijnen er te tieren. Mésaillances van de ontstellendste afmetingen gelden er voor iets hoogst verkieselijks, list en geweld, mits tegen de slechtigheid gericht, voor loffelijk, maar voor het overige wordt in deze wereld de deugd even uitbundig beloond als de boosheid buitensporig gestraft. Maar het is ook een land van illusie; het bekoorlijke is er stichtelijk en het gedrochtelijke bezienswaard, de braafheid is er dichterlijk en de ondeugd boeiend, het loon van de verdienste een apotheose en de straf voor de kwaden een spel der goden. Daarbij komt, dat alles er hooge heilige ernst is; wie er in thuis is, voelt dat altijd en wie er niet behoort, wage

zich er niet. Slechts de eenvoudige van geest of hij die de kunst verstaat zich geheel in diens sfeer te verplaatsen, kan aan die schoone illusie deelnemen, kan meedoen aan dit feest.

Andere dan Duitsche teekenaars hebben voor het kind met goed gevolg gewerkt en wisten toch niets van dit land. Maar de traditie is machtig. Wie het geloof niet heeft, vermag niets; dat is hier het axioma.

Ludwig Richter was wel waarlijk een eenvoudige van geest. Als de lieve, goede knapen met de krullebollen, die aandachtig in groote dikke boeken lezen op zijn familieprenten, als de goudlokkige meisjes met de ronde wangen, die zich in zijn boschlandschappen te slapen leggen, het onschuldig hoofd gevleid tegen dat van een bevriende hinde. De naieve, sobere illustrator van den Duitschen Robinson, de fijn humoristische verluchter van Reineke Fuchs, de godvruchtige teekenaar van prenten bij het leven van Jezus, de biedere verzinner van gemoedelijke plaatjes bij een voor de jeugd geschikt gemaakte biografie van Valentin Duval, gelijk een trouwhartige huisgod waakte en waakt hij over de Germaansche kinderverbeelding en het beste deel der kunst voor het kind na hem heeft zijn invloed ondergaan.

LUDWIG RICHTER. „DAS MÄRCHEN."

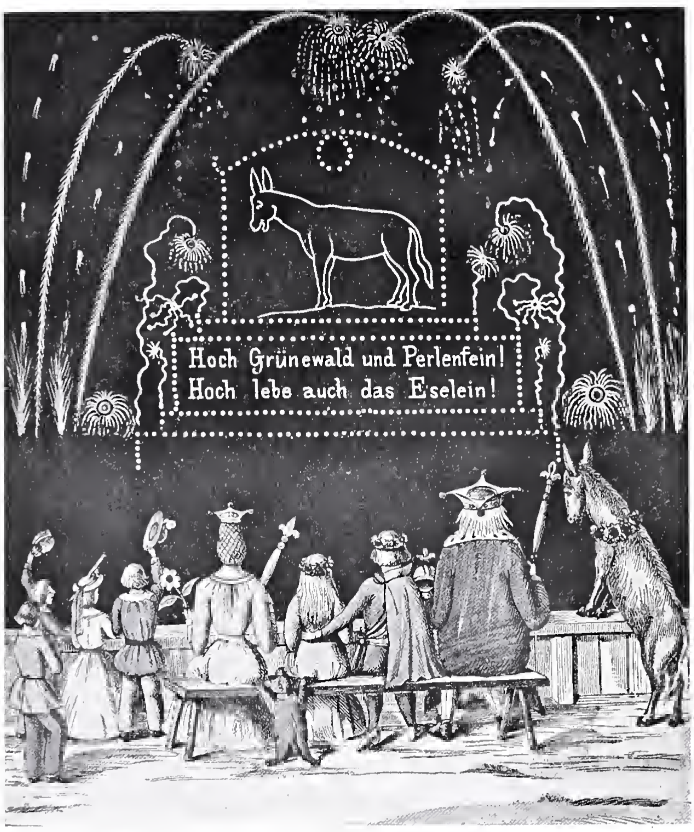
Wie van Richter slechts de teveel eenerlei routine-werk (zij het ook altijd eerste-rangs) en als men ze bij elkaar ziet wat eentonig voorkomende huiselijke en landelijke prentseriën kent, vermoedt niets van den fijnen schalk, dien men in zijn sprookillustraties leert toejuichen en van den milden fantast, dien men daarin lief heeft. Dán eerst verkrijgen zijn zoete en mooie kinderen hun echte charme, als men ze als helden en heldinnen ontmoet in avonturen, waar de dieren uit het bosch hun belangwekkende gezellen zijn, waar de koning van het sprookje en de ridder en de prinses en de kabouter, de elf, de toovergodin, de kikker die eigenlijk een vorstenzoon is, de reus die schatten bewaakt, hun rol spelen.

Zijn teekeningen, zooals ze door de houtsnee weergegeven werden, zijn in zich al iets perfects en kostelijks. Zoo weinig middelen, zulke strakke, stijlvolle vormen, zoo zuivere contrasten van zwart en wit. De dierteekeningen in de fabels en sproken zijn voortreffelijk en vol schuldeloozen spirit.

Niets is, als ik het woord gebruiken mag, Duitscher dan Richters werk. Niet van den ook Germaanschen zin voor het onheimelijke, wilde, grootsche spreek ik, niet van den wonderlijken geest, die wat Charles Lamb noemt een heele stoeterij van nachtmerries houdt en zich daar met onbehagelijk genot in vermeit, niet van eenige overspannen neiging voor het singuliere en onbegrijpelijke, maar van zachtzinnige, rustig-dwepende droomerij, een huisbakken fantasie op haar mooist, de sentimentaliteit in haar naiefsten vorm, de vroomheid die kinderlijk is en vrij van alle starheid, een gelijkmoedige bezieling.

Vaders met lange pijpen en moeders bij het

spinnewiel, vertellende grootmoeders, luisterende kinderen, jonge meisjes met de twee hangende vlechten of de ronde vlecht op het achterhoofd, jonge reizigers met den wandelstaf in de hand, de tasch op den rug, winkeltjes op straat met oude excentrieke kooplui, marskramers door de dorpsjeugd als iets buitengewoons aangestaard, kinderen die den kerstboom optuigen, dat is zijn realisme. Een uil, die een troepje als soldaten opgestelde zangvogels met shako of steek of kepi drilt, een andere uil, als oude juffrouw gekleed, in gesprek met een tweeden vogel, ook als oude juffrouw, Sneeuwwitje bij den prins op het paard, een ander lief meisje dat in een boom geklommen is en er zit te naaien, met een eekhoorntje bij zich en een mand met bloemen aan een tak gehangen, de heldhaftige kleermaker van zeven met één slag, een kabouter en een kind, die samen een zonderling oud kluizenaartje bezoeken, wiens deur een groote pad bewaakt, in een bosch, waar men herten en konijntjes ziet en op de takken velerlei vogels, ziedaar zijn fantasie.

DR. HEINRICH HOFFMANN. „PRINS GRÜNEWALD" ENZ. (HET VUURWERK).

Hier geeft hij een voorstelling van het sprookje; het is zijn sprookje. Het nadenkende mooie meisje met de bloemen in het haar, het sluike kleed en op bloote voeten, in het mos gezeten, met de dieren vreedzaam om zich heen, en daaronder een grappigen optocht, àl zijn kalme humor is op een pretentielooze, duidelijke manier in een zuivere, primaire teekentaal medegedeeld — àl zijn vinding aangeduid, al zijn goedaardigheid gesymboliseerd.

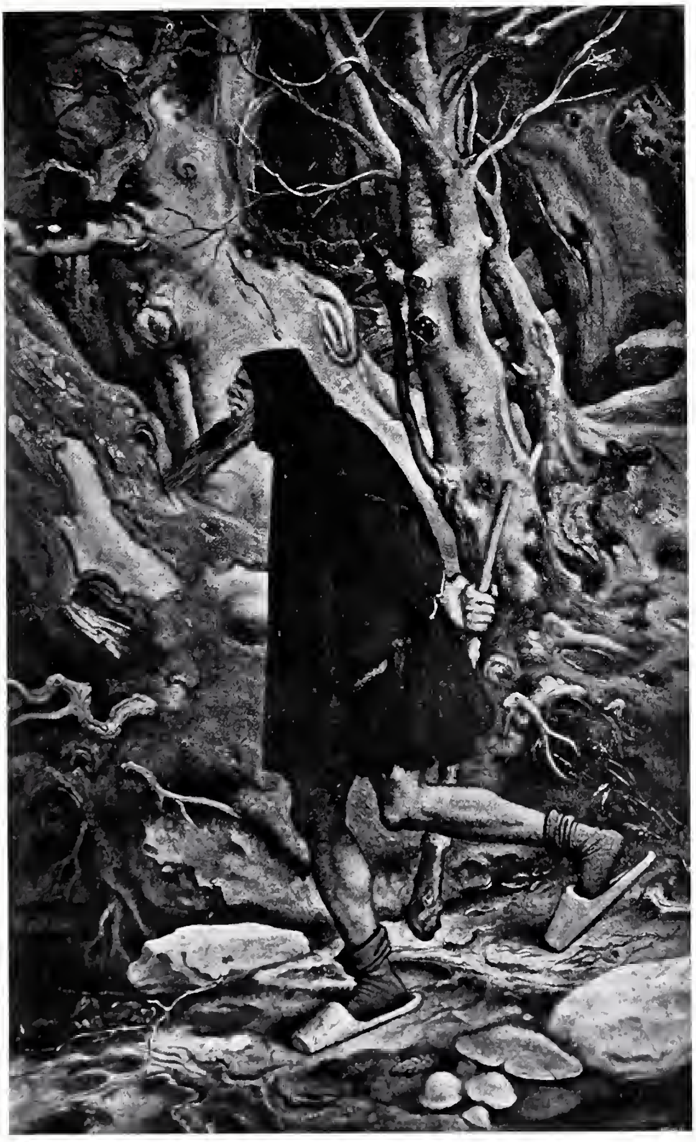
Otto Speckter, van wiens broeder Erwin op de Jahrhundert Ausstellung zooveel mooie fijngevoelde potloodportretten waren, wijdde zijn vriendelijke gaven bij voorkeur aan het teekenen van dieren en wel huisdieren. Geheel apart van vinding, ook kostelijken humor, met vele finesses van zwart en wit techniek, rijk aan een geheel eigen landschapsmooi, als serie een zeldzaam gesloten geheel vormend, zijn 's kunstenaars prentjes voor de Gelaarsde kat.

Ik herinner mij als kind zijn plaatjes in het fabelboek van Goeverneur, bewerking van Hey's fabelen, te hebben gekend; ze zijn weinig opvallend en men komt er niet licht toe ze naar waarde te schatten, want die waarde is groot. Zelfs de veel afgedrukte houtsneden naar zijn prentjes in de oude uitgaven bewijzen dit. De raaf bijvoorbeeld, in de besneeuwde dorpsstraat, voor een oud huis voortstappend, zwart tegen den wit- en grijzen achtergrond, is uitmuntend, een andere voortreffelijke compositie is de zwaan en het kind; het knaapje, dat achter een boom, half schuw, vandaan springt, om den zwaan in de beek te voeren, een klein bruggetje in de verte; en de poedel, die melk gesnoept heeft, het jongetje, dat zijn konijntjes kool brengt, de vos, die den eend tracht te lokken en

de kloek, die haar lichtzinnig kieken roept.

Moritz von Schwind behoort al tot een later geslacht. En wel aanvankelijk tot de kunstenaarsgroep, die afkeerig van alle verkeer met de gewone werkelijkheid, in het ideale, in het verhevene, in godsdienstige kunst en heroischen trant hun heil zochten. Doch, fijner eigenlijk en zuiverder van gevoel, dan de meesten zijner school, begreep hij, dat niet in het sujet, maar in de wijze van dit te behandelen de ware verhevenheid ligt en wierp zich met geheel zijn eigen rijken, geestvollen scheppingslust op het sprookje.

Hoewel begaafd met veel meer zin voor het grootsche, een hoekiger humor en een stouter vernuft, bedeeld met precieuser vinding en een wijderen blik dan Richter, is ook Schwind een naieve. Zijn cyclussen Asschepoetster, die schöne Melusina, zijn groote Bilderbogen met de gelaarsde kat getuigen daarvoor. Jammer dat de twee eerste series schilderijen zijn; het schilderen was niet zijn fort. Een schilderij en volstrekt niet bij uitnemendheid voor kinderen gedacht is ook Rübezahl en behoorde daarom strikt genomen, niet hier te worden gegeven als illustratie — toch kan ik mijne keuze motiveeren.

MORITZ VON SCHWIND. „RÜBEZAHL" (SCHILDERIJ).

Want het is een prachtstaal uit zijn scheppingen. De ondeugende maar goedaardige bosch- en berggeest, de legendarische woudreus, die het landvolk allerlei streken speelt en die met daverend gelach besluit, doch ze soms ook zijn wonderdadige hulp brengt, is onverbeterlijk voorgesteld.

Tusschen de bizarre romantische oude boomen, stronken en wortels, gaat op een sukkeldrafje de gespierde schrale kerel, boersch en grimmig, schelmsch en trotsch, den stuggen baard in den wind, een enormen knuppel in de vuist. Dat is de echte, onvervalschte zoon van het woeste, grillige bosch, het verweerd gelaat grotesk van vormen als een van de oeroude boomwortels waarover hij zoo rustig heenstapt.

Schwind's smaak voor het zonderlinge, onregelmatige komt uit in al zijn geestige creaties van kobolden, berggeesten, reuzen, in zijn zeven domme Schwaben, in tallooze illustraties voor de klassiek geworden sprookjes. Naast deze neiging staat echter de aan Richter verwant gebleven naieve vroomheid, die welke

de prachtige ontroerende drinkende paarden met den kluizenaar gaf, en de liefelijke jonkvrouwen, de statige, goede ridders, de engelen, de feeën en nymphen in het leven riep. In die richting is de groote cyclus, dien hij bij het sprookje van de twaalf raven maakte, zijn voornaamste en mooiste werk. Bij Schwind, ofschoon zijn fantasie in den grond van edele, ernstige soort is, heeft men nu en dan — alsof Rübezahl zelf in zijn kunst invloed uitoefende — een wat scherper, wat ondeugender schalkschheid, tusschen de op het sentimenteele af suave elfendansen in droomerig stemmingsrijke nachtelijke boschlandschappen, bij vredige meren, vriendelijk omgroeid met weelderige planten, komen opeens fijn-koddige, eenigszins karikaturale scenes en figuren, vol van een heel wat vrijer, stouter verbeeldingskracht dan die Richter bezat.

Als voorbeelden van teekenkunst zijn Schwinds illustraties en parafrases van geheel anderen aard dan die van Richter of Speckter. Minder volmaakt, maar levendiger, meer aarzelend, meer nerveus, zwieriger, minder vast, stellig en onberispelijk doch rijker en met heel wat meer temperament gedaan. De bekoring van zijn werk tegenover dat van Richter vooral ligt in dat meer onzekere en tegelijk verfijndere, in die iets geringer mate van deugdelijkheid, dit wat voornamer zoekende, dit lossere, de eigenlijk meer fantastische trant van teekenen.

Dr. Heinrich Hoffmann was van zijn vak eigenlijk arts *). Als zijn kleine patiënten niet tot geduld en berusting te bewegen waren, teekende hij fluks een korte, kernachtige historie voor hen en rijmde er zoo wat bij. Toen zijn eigen kind een prentenboek moest hebben, kon hij er geen naar zijn zin vinden, doch bracht een leeg cahier uit stad mee. Daarin kwamen de geschiedenissen in woord en beeld te staan. Later haalde men hem over tot uitgave. Zoo ontstond Struwwelpeter, dien wij in geslaagde vertaling kennen als „Piet de Smeerpoets."

De kinderen kenden de gemakkelijke, bondige, vloeiende versjes ras van buiten en begrepen de prentjes. Reeds toen werd geprutteld tegen de onoogelijkheid der plaatjes, de zwakheid van de teekening en de griezeligheid van veel der verhaalde voorvallen. Wie zal ontkennen, dat de kleuren foei-leelijk zijn, de figuren gruwelijk misteekend, de geschiedenissen gewoonweg grof-sensationeel? Maar wie zal niet nochtans toestemmen, dat dit dilettanten-meesterwerk klassiek is in zijn soort, dat niets ooit meer insloeg en in moest slaan dan deze eenvoudige, krasse dictie in den tekst, deze onbeholpen uitgesprokenheid zonder weergâ in de prenten? Kan iets beter zijn dan:

> Es ging spazieren vor dem Thor,
> Ein kohlpechrabenschwarzer Mohr.

of:

> Konrad! sprach die Frau Mama,
> Ich geh aus und du bleibst da.

en:

> Fort geht nun die Mutter, und
> Wupp, der Daumen in den Mund.

iets treffender en afdoender dan het plaatje met den dokter, die bij het bed van den wreeden Jan zit, de flesch met het bittere drankje in de hand, zijn hoed op het nachttafeltje; pardoes naar beneden geleidend de primitieve trap, naar beneden waar de hond zich te goed doet aan het maal van den jeugdigen booswicht, dan de gebaren van de katten die Paulientje waarschuwen, dan het haasje en de jager, dan de tragi-komische verwording van Soep-Hein, dan Philipp de schommelaar en zijn misteekende, maar waardige ouders, dan de matelooze verstrooidheid uitgedrukt in dien reuzenstappen nemenden Hans-kijk-in-de-lucht? Is het mogelijk soberder en zakelijker te zijn in de zeer elementaire compositie, duidelijker in de actie, beknopter en completer in de accessoires. Welk een dramatisch expressie-vermogen, welk een epiek, welk een raak treffen van den kinderlijken toon en ook hoeveel ingehouden ironie in die nonsensicale verzen en die dorpere-teekeningen.

Hoffmann was een amateur, maar hij had dit vóór op vele virtuozen en ook vele kunstenaars: hij had werkelijk wat te vertellen.

*) Het werk van een ander zeer populair dillettant, de Münchener Graaf Franz Pocci, eigenlijk hofceremoniemeester, dient even genoemd. Zijn Münchener Bilderbogen, vooral silhouetten, zijn zeer bekend, doch vallen toch te zeer buiten de kunst om hier te bespreken.

En hij bracht het geheim van het sprookje over in zijn pseudo-naturalistische gebeurtenissen, de volstrektheid, de overtreffende trap in alles. Uitgaande van gegevens uit den dagelijkschen levensloop der kinderen, maakte hij het verloop van zaken tot iets hevigs, tot de alleruiterste catastrophes.

Doch ook den sprookjesvorm zelf aanvaardde hij in een paar minder bekende boeken, die ik allermerkwaardigst vind. Het zijn „König Nussknacker und der arme Reinhold" en „Prinz Grunewald und Perlenfein, mit ihrem lieben Eselein." Het eerste is de geschiedenis van een armen jongen, die ziek ligt en een droom heeft op kerstavond. Eenigszins sentimenteel opgezet, doch alweer uiterst zakelijk en met volkomen begrip voor de interessen van een kind verteld. Daarbij hier en daar echt grappig, de fantasie geheel aangepast aan de verbeeldingskracht van zulk een jongen, die een bouwdoosstad plotseling groot ziet worden, koning Notenkraker in leven ontwaart, de soldaten en ander speelgoed in handeling en beweging, en dat alles voor zijn exclusief genoegen vertoond weet. Nog genoegelijker is Prinz Grunewald. Een booze koning en koningin met een nog minder sympathieken zoon, maar een lief dochtertje. Daarnaast een slechte hond en een brave ezel. De ezel gaat aan het werk om den prins te bekeeren, hetgeen hem gelukt. Sansculotten veroveren des konings rijk. Nadat alles terecht is gekomen, een concert door dieren en een pic-nic in het bosch, kinderspelen, uitstapjes naar een krakelingenstad en een taartenberg; tot slot een vuurwerk.

Wilhelm Busch, de koning der persiflage, hoe kon het anders, of hij moest ook hier de schitterende, de onweerstaanbare, de toegejuichte spelbreker zijn?

De naieve voordracht, de zakelijke feitenopsomming, de koelbloedige mededeeling van het zeer érge, de smaak voor het onmogelijke, de krasse maatregelen tegen de ondeugd, de goedgeefschheid voor de verdienste, de familiariteit met vorstelijke personen zoowel als de vertrouwdheid met bovennatuurlijke wezens, het is er alles in zijn kindergeschiedenissen, maar voor alle zoete illusie in de plaats kwam de spotternij ten top, een spotternij zoo raak, dat ze op haar beurt alle harten innam. Max und Moritz met hun uitbundige schelmenstreken zijn helden, even boeiend als welke goede ridder ook die schoone jonkvrouwen bevrijdt. In zijn naturgeschichtliches Alphabet is de zotte combinatie even gelukkig-dwaas als bij ongeluk-gek in eenig goedbedoeld A. B. C., daar het den draak mee steekt. Vertelt hij van den mislukten rooftocht van twee jongens op een ravennest, dan is zijn zeggingswijs even bondig alsof hij een waarlijk leerzaam verhaal doet. En dadelijk ons de situatie aanschouwelijk makend schrijft hij bij zijn volkomen duidelijke prentjes de overbodige regels:

> Zwei Knaben, froh und heiter
> Die tragen eine Leiter.

om het drama te beëindigen met de communicatie:

> Die Raben in dem Rabennest
> Sind heute kreuzfidel gewest.

en in de dwaze tragedie van de Corinthische kwajongens die Diogenes' ton aan het rollen brengen, vertelt de meesterlijke kletsprentvertooner leukweg

> Die bösen Buben von Corinth
> Sind platt gewälzt wie Kuchen sind.

en laat de moraal niet ontbreken:

> Diogenes aber kroch in 's Fass
> Und sprach: „Ja, ja, Das kommt von Das!"

En zoo genieten wij het instructief verhaal van de kunstvaardige poedel en de domme mops, uit wier biografiën „das Lohn des Fleisses" en „die Strafe der Faulheit" onmiskenbaar even onvermijdelijk blijken te zijn als in Hogarths geschiedenis in prenten van den ijverigen en den luien leerjongen. Die moraal komt altijd nadrukkelijk en kortaf, aan begin of slot, onafwijsbaar als bij de fabels van Lafontaine. Nog staat mij het plezier voor den geest, dat wij kinderen hadden in: Das Bad am Samstagabend, met het verwoede gevecht der twee bloote jongens in de badkuip, leidend door de hevigste tumulten heen tot beider algeheele vernedering en de vermaning van de oude meid: die Reinlichkeit ist nicht zum Scherz! En Hans Huckebein, de ongeluksraaf, welke moedwillige kobold in het sprookje kan zich met hem meten. Het haasje, dat

voor straf om zijn klikken op den neus den doodslag krijgt en de jongens die vliegers gaan oplaten, maar onderweg appels stelen en in den klem komen, overal de rake en onweerstaanbare spot met het didactische, — dat gewoonlijk grenzenloos wansucces heeft: Doch Peter denkt: Trali Trala!...

En welk een potsierlijken vorm krijgt het sprookje zelf in zijn baldadige handen! Busch' Klein Duimpje is met al zijn dapperheid een ware ongeluksvogel tot op het eind, zijn brave Leentje dat de wonderbloem vindt, daar zij moeder mee geneest, is zoo onmogelijk vlug bediend door de dieren die ze tevoren bijstond, dat het vertelseltje een paskwil wordt. Doch het ondubbelzinnigst kan men den spotvogel aantreffen in een paar van zijn drastisch-komische voorstellingen van hekserij. Hoe vol illusie en bovennatuurlijke bekoring zijn in de echte sprookjes de betooverde wezens, de prinsen of prinsessen, die de gedaante van een kikker of ree aan moesten nemen, en hoe verrassend, grandioos, verheffend is hun terugkeer tot de wezenlijke gestalte op een kritiek moment! De kikker, die een prins wordt, die plotseling zijn gedaante van glibberig groen dier afwerpt en als een slank, mooi gekleed jongeling verschijnt — dat is immers mooi! Doch stel u een overgang voor, het absurde, griezelige, leelijke, gedrochtelijke tusschending. Verbeeld u dat een meisje uit medelijden een kikvorsch kussen moet, verbeeld u dit pijnlijk-goed en denk u dan dezen uitleg, conscientieus en uitvoerig bij de hoogstens in abstractie dragelijke en als pis-aller verdedigbare operatie:

WILHELM BUSCH. „DER ZWEITE SCHMECKT SCHON ETWAS BESSER" ENZ.

Der erste Kuss schmeckt recht abscheulich,
Der grässig grüne Frosch wird bläulich.
Der zweite schmeckt schon etwas besser,
Der Frosch wird bunt und immer grösser;

bij beide mede-deelingen een duidelijk prentje, met de gewaarwordingen van het meisje welsprekend in haar gelaat en houding uitgedrukt en de tusschenstaat van kikker tot prins met al de afdoendheid van dezen teekenaar afgebeeld — is niet het laatste woord der zotte ontnuchtering daarmee gesproken?

Wat wonder, dat die prentenboeken van hem altijd en altijd weer herdrukt worden.

De beknoptheid in het kluchtige, de joligheid in het uitbundige, de bewegelijkheid, de direktheid der uitdrukking komen samen met al den stoicijnschen ernst van voordracht, die het eigenlijk en aangeboren bezit is van elk die ooit succes had met teekenen voor kinderen — en die tot het uiterste.

Zoowel de teekeningen in de eerste, strakke en stellige manier in Busch' Bilderbogen en Bilderpossen als de latere met de lossere meer caligrafische en tegelijk meer pittoreske contouren zijn klassieke voorbeelden van zulk een voordracht.

Doch om het skepticisme in de kunst voor het kind tot iets moois te maken, mag men dan ook geen geringer kunstenaar dan de geniale Busch zijn en diens werk vormt tusschen dat van de trouwhartig-naieve fantasten slechts een kluchtig intermezzo.

Hans Thoma, de vriendelijke, stemmige Arcadiër, voert ons dan ook weer terug in het land der gemoedelijkheid. Het A B C Bilderbuch van dezen beroemden schilder is op sommige plaatsen zeer aantrekkelijk, de kleuren aldoor mooi en de voorstelling kon niet eenvoudiger en deugdelijker zijn. Ook stijlvolle schoonheid en fijne zachte humor zijn in de kloeke, knappe dierteekeningen niet te miskennen. Hier en daar is door de zware, deftige kleuren met de bewerking van het wit en zwart gecombineerd een vreedzame, lieve stemming verkregen. De fantasie, hoewel verre van grootscheepsch, is knus en oorspronkelijk. Maar het boek geeft toch sterk het tegen van de al te zachtzinnige kinderprentkunst te zien, het is wel wat erg braaf en zedig. De deugd is een schoone zaak, maar zonder eenige afwisseling of tegenstelling geeft ze het menschdom drommelsch weinig vermaak.

Ernst Kreidolf biedt meer stof tot verbazing, jolijt, verrukking en — kritiek. In de meeste van zijn terecht bekend geworden prentenboeken vertoont hij zich zoozeer als een mengeling van den origineel en den imitateur, van den ouderwetsche en den moderne, van natuurkind en verfijnde, dat men niet ophoudt verrast te worden. Een geestverwant hij, van Richter en Schwind, met een aanzienlijke mate wonderlijkheid van zichzelf in zijn uitingen, met veel allerdiepste vinding en een onschatbaar aantal persoonlijke quantiteiten in zijn trant, waarop somtijds tot zijn schade, maar vooral later weer met winst voor zijn smaak, de kunst van Crane en Kate Greenaway invloed is komen uitoefenen, als inderdaad op alle makers van kinderprenten van dezen tijd. Hoe bevreemdend en onderling ongelijk zijn boeken als Alte Kinderreime, Schwätzchen, die Wiesenzwerge, Fitzebutze! Nu eens stumperig, arm, armelijk, smakeloos, kinderachtig, plomp, slordig, grof — en dan opeenmaal geaffecteerd, vol trucs en manierismen in het

ERNST KREIDOLF. „DIE BLUMENFEE".

samenstel, de architectuur van een prent. Doch daarnaast prenten die stijlvol, sober, fijn, lief-kinderlijk en aan alleronschuldigste vondsten overrijk zijn. De zuiverst geobserveerde kleuters, hand aan hand in vroolijken stoet voorstappend, een ernstige fiere wiegant die met een ruiker in de hand zijn juffer opwacht, de duizeligheid van een meisje dat vader buiten naar het weer kijkt. Op het dak, dat hun stal is, huizen de Heupferde, die op een andere prent de boerenhoskar rijden met de familie die uit feesten gaat, de tweede wagen komt hotsend over den top van den heuvelachtigen weg aanslingeren, kiezelsteenen met fantastische figuren vormen groote blokken aan weerszijden van het pad.

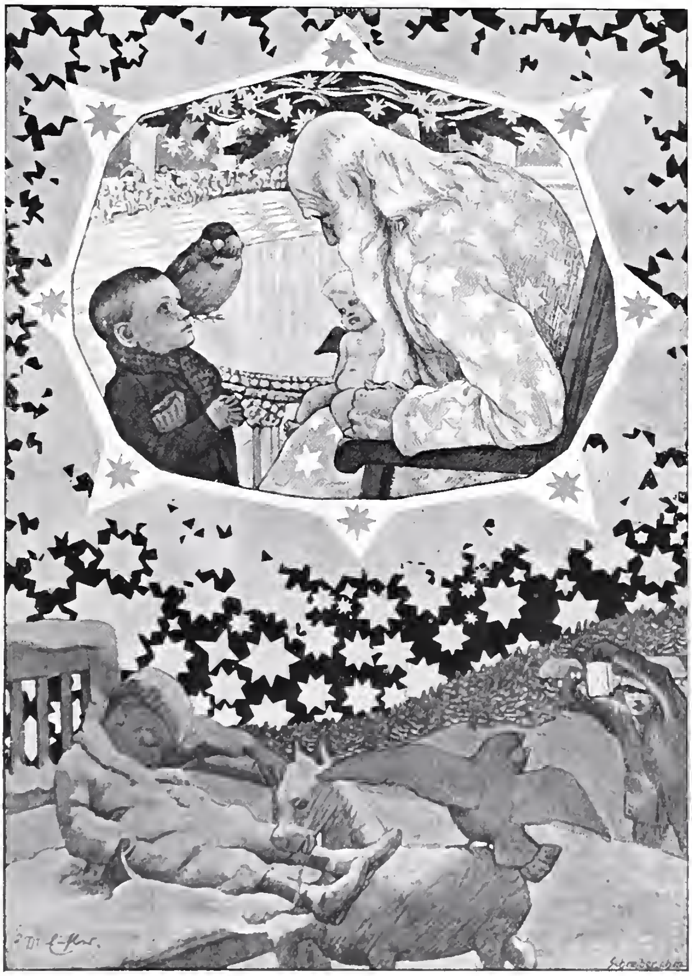

ADOLF MUNZER. „ASCHENPUTTEL".

geschommeld heeft onverbeterlijk uitgeteekend, een treurend vogeltje, dat al onze deernis wakker roept voor zijn verdriet. Kabouter kindertjes, die uit kleine dwergwoningkjes komen, in hun hemmetjes, op een draf, om zich aan de pomp te wasschen, terwijl achter het kleine venster van het kluisje de moeder wordt gezien, die pap klaar maakt en de Die dwergen krijgen ruzie, maar worden onder het bakkeleien door de maan... vermaand en gaan week en vroom gestemd naar huis, met ernstig nadenkende gezichten in den vreedzamen nacht. Engeltjes en goede geesten bewaken hun helder verlichte venstertjes en andere engeltjes met vlokkige vleugeltjes winden parelsnoeren uit het waterstraaltje van de pomp. Dit

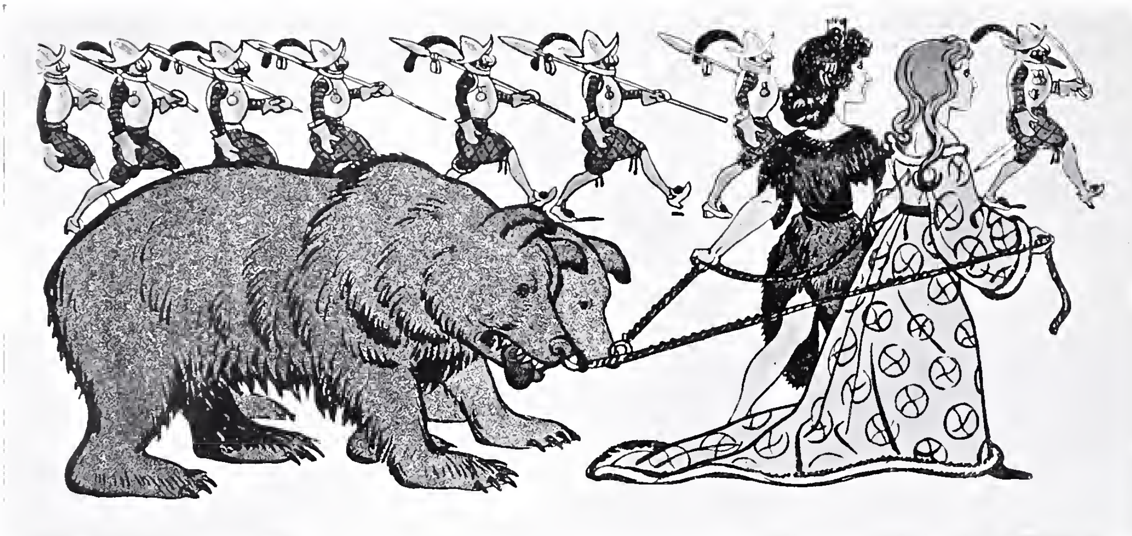
is alles in den grond zoo fijn en gezellig in prent verteld; waarom moet het andere eigenbedachte sprookje van de slapende boomen zooveel minder zijn? de vinding alleen reeds zoo zwak, om de menschengezichten van de boomen vleeschkleurige gaten te doen zijn in het groene loof? En terwijl vele prenten anders zoo innig vroom en plechtig aandoen, waarom is die ééne plaat, waar God op verschijnt en het laat regenen, zoo ernaast. Zoo gaat het steeds. Vele van zijn kinderfiguurtjes zijn zoo lief, zoo stemmig en dorpschenbraaf, en andere weer duf of vulgair. Enkele der vignetten zijn uitmuntend, b. v. een hert met een aardmannetje op den rug in die Schlafenden Baüme, sommige schutbladen ook, o. a. dat in het zelfde boek en dat met de paddestoelen en de hooggemutste ventjes in Schwätzchen; andere beroerd. Dikwijls zijn de decoratieve dingen totaal ongemotiveerd en hinderlijk gezocht, elders weer opmerkelijk goed. Het is een genot, zooveel naieveteit in een moderne te vinden, waar ze niet, als dikwijls hier, iets gewilds of iets doms heeft, doch, zooals gelukkig vaker, prachtig echt is.

Maar de bloemen-geschiedenissen zijn volmaakt. Alleen het bedenksel al is zoo goed, om niet een enkele maskerade-optocht van mensch-bloemen te houden, zooals Crane in Flora's Feast doet, doch echte Blumen-Märchen te geven, waarin gehandeld en gesproken wordt tusschen die curieuse schepselen. Het zedige, delicate sneeuwklokje aan het begin en het patertje langs den kant van de bloemkindertjes met de fijne kopjes om de prachtige Roze heen, de boon en erwt als koopvrouw, de vlokken van de paardebloem als kaarsen rondgedragen, de bruiloftspartijen met al die boeiende échte typen der gasten en deelnemers en dan dat allerwonderrijkste, glorieuse bloemenbal op het eind met de zwierige, fantastische elfachtige danserparen en de groote van kevers, sprinkhanen en vlinders omzworven en omfladderde lampen — dat alles is een festijn voor geest en oog.

R. M. EICHLER. UIT „NEUER MÄRCHENSCHATZ" (DIE WOCHE).

Franz Stassen viel mij het eerst op in de Neuer Deutscher Märchenschatz van de Woche verleden jaar. Zijn prenten daarin waren gekleurd, en wel leelijk, ranzig gekleurd, maar de teekening was mooi, strak en toch vol expressie. De Vereeniging: „die Kunst in Leben des Kindes" gaf thans twee sprookjes uit, door hem geïllustreerd; die zwart en wit platen lijken mij al bizonder geslaagd. Met de schaarsche middelen der lijnteekening voor eenvoudige zincografie, die vanzelf aanleiding geeft tot een weinig kleurige en speelsche manier, maakt hij fijne, karakteristieke en

JULIUS DIEZ. UIT „MIAULINA".

fraai gecomponeerde prenten van voornaam en vriendelijk aanzien. Ook hij leerde van Walter Crane, speciaal uit diens eerdere prentenboeken, veel voor het inelkaarzetten van een prent, doch weet iets geheel oorspronkelijks te brengen door zijn vindingrijke behandeling van het zwart en wit.

R. M. Eichler bezit een edele fantasie. Zijn prinsen en prinsessen schijnen halfgoden, de uitdrukking der kinderen op zijn prenten is die van een nederigen ernst. Zie het ventje hier, dat bij Onzen Lieven Heer is ontboden. Het samenstel van de plaat, deze manier van den hemel voor te stellen schijnt mij gezocht en niet gevonden, maar het jongske, zijn gevouwen handjes, zijn proletariërskopje, het Christuskindje en Godzelf en het roodborstje, zijn ze niet heel mooi gedacht?

Adolf Münzer, die soms eenvoudige familiescènes geeft en die het sprookje van Asschepoetster illustreerde, is in zijn ontegenzeggelijke moderniteit toch een verstaander van de oude traditie en sommige der groote gekleurde prenten in dat boekje zijn vorstelijk mooi. Er is eene rococo-achtige smaak voor barokke weelde in die hier en daar ook uiterst geestige composities; de figuren, de jolige vlugge prins en de gracieuse Asschepoetster zelf zijn misschien wat hoofsch gedacht, maar zeer geslaagd en het landschap wondergoed.

Een fraai boek met prenten bij oude en klassiek geworden wijzen en rijmen, Kling, Klang, Gloria, geïllustreerd door H. Lefler en J. Urban verscheen dit jaar. Ik vermag niet uit te wijzen welke prenten van wien zijn en moet mij ertoe beperken te spreken van den smaak, de vinding en de fijne vaardigheid der teekenaars, die groote krijgshaftige soldaten, een haasje in het dicht bebloemde gras, met springende en dansende kinderen er om heen, juffertjes die in het bosch een jager ontmoeten, liefelijke zingende meisjes en een kind in een stijfjes-deftige achttiendeeeuwschen tuin, daarenboven kerstprenten vol expressie van aandachtigen ernst boden.

Julius Diez moet nog even genoemd. Grappig, vindingrijk, met veel idée van bladzijvulling, met een heldere en vroolijke voordracht — het kon niet missen of het sprookjesboek Miaulina door hem met ietwat cru doch vroolijk gekleurde platen bedacht, moest wel gelukken.

En als wij het sprookjesrijk verlaten, eens door de Gebroeders Grimm gesticht en door zoovelen van hun eigen ernstig, peinzend zienersgeslacht in stand gehouden, als wij het bevredigd en tot na-mijmeren gestemd verlaten, dan is het met de wetenschap, dat de toekomst ervan verzekerd is, zoolang er nog kinderen bestaan die heusch kinderlijk zijn, zoodat de kunstenaars van hen kunnen houden, ze kunnen begrijpen en deel kunnen hebben aan de wonderen die wonen in hun hart.

DE HERLEVING DER KLEINKUNSTEN

DOOR H. HANA.

BORDUURKUNST.

II.

„Een nieuwe lente en een nieuw geluid".

Herleving! Wat is dat? — Het is de lente, het is de hernieuwde sappenstroom. Het wederom gaan kloppen van een hart dat schijnbaar stilstond, het uitbreken van jong groeisel uit de innigste hulselen. — Het is de openbaring der intiemste eigenheid....

Een woord van Walter Crane: „Het is om de onverwoestelijkheid van dit (regeneratie)-instinkt, dat ik vertrouwend een nieuwe geboorte van kunstvormen tegemoet zie, zelfs al moest al wat de kunst van vroeger betreft, worden vernietigd. — Ja, ik zou zulk een katastrofe met gelatenheid dragen, in zooverre dan met het naäpen en uit zijn verband rukken van oude kunstvormen niet meer zoo geknoeid zou kunnen worden." *)

Voor wie nu leeft, ik zeg: nu leeft, is het haast onbegrijpelijk dat de menschen op wie Walter Crane hier afgeeft, er niet toe konden komen om te vragen: Waarom? Waartoe? En van 's morgens tot 's avonds maar voortgingen hun werkkracht en energie te wijden aan het begriploos werken met lang gestorven vormen. Begriploos, want zij die dood zijn begrijpen het leven niet, zelfs niet den dood. En daarom zijn wij nu blij dat we leven mógen. Want alleen wie zelf leeft kan het leven begrijpen. Alleen wie zelf leeft kan ook daar, waar oppervlakkige beschouwing slechts doode inertie gewaar wordt, — in een stuk hout, een steen, een plantenvezel of een zijden draad — natuurkracht werken en natuurwet heerschen zien, tot schoonheid voerend en harmonie.

En waarom? waartoe? — Omdat die bloem der menschenziel, de kunst, geworteld staat in de materie. Omdat uit het innigst gekend zijn van elk verschijnsel en elk ding in zijn eigen aard, die harmonische eenheid van mensch en omgeving zich samenvoegt, die, als het beste wat van menschen komt, het schoonste en hoogste voor hen ook bewaart: — De kunst.

Daarom willen wij de natuur en alles wat om ons heen is, met aandacht beschouwen, en, voor zoover ons kenvermogen strekt, begrijpen. — En wie dit op het innigst kunnen, die zijn de voorste pioniers. Die zijn het, in wier handen het nog schuchter-bevende leven der nieuw-geboren schoonheid wordt gelegd. Die zijn het, wie de volkskunst der komende tijden om hun krachtige liefde en omzichtige teederte zal hebben te gedenken.

Volkskunst! Groot woord. — Waarom? Als die niet komt, dan werken alle ernstige strevers te vergeefs. Maar zij komt wel. Het liedeke van verlangen, dat thans nog in ijlzwevende modulaties door de leegte klinkt, zwelt reeds zoo nu en dan tot voller toon. De langzaam maar gestadig wassende onderstroom van de komende volheid der tijden wordt door steeds meerderen, half onbewust, gevoeld. Het instinkt der massa, thans nog in den dommel, voelt nog de half schroomende, zacht aanwaaiende waarheid niet.

Laat dat zoo zijn. Tracht het niet te forceeren. Dat kunt gij niet. De rhytmus der ebbe-en-vloed van den tijd berust niet bij menschenhand, het rijzen en spreiden en

*) Walter Crane. Kunst en Samenleving. Vert. Jan Veth.

glijden der eeuwen is wijdscher dan ons klein begrip.

Tevreden hebben wij te wezen en gelukkig met deze allereerste teekenen van zich vernieuwend leven. En zonder ,,modern'' of ,,origineel'' of ,,buitengewoon'' te willen zijn hebben wij, 't zij als werkers, 't zij als beschouwers, alleen naar de stem van onze meest pure waarheidsbegeerte te luisteren.

Als de zomer in zijn rijpe glorie staat, dan merkt gij de ook dàn hier en ginder ontspruitende zaailingetjes niet. Maar als de winter nog alom regeert, en uw hunkerend verlangen naar de teederte der lente, u in beschutte voor of groef een eerstelingetje van het herrijzende leven vinden doet, dan juicht gij van plezier. Zoo zal het wel, voor hen die na ons komen, een meelijwekkend gepeuter schijnen, ons vlijtige gewurm, — ons klein maar blij gespeel met het weinige levensmooi van dezen haast zonloozen tijd. — Maar voor wie vóór ons waren, zijn wij rijk.

Want daar is in ons, met ons en door ons een nieuwe periode begonnen, die ook nu, zooals altijd, frischheid, spontane klaarheid, naïeve oppervlakkigheid en kinderlijke onbeholpenheid in zich vereenigt. Echter zijn de verschillende factoren die de bloei eens stijls te zamen brengt, nog meest gescheiden. — Zoo de haast rhythmelooze natuurimitatie, en de bijna kunstelooze geometrische vormenbouw. — Zoo het streven naar groote knapheid in de uitvoering, en het bijna alle technische vaardigheid negeerende uitdrukken van doel en beteekenis.

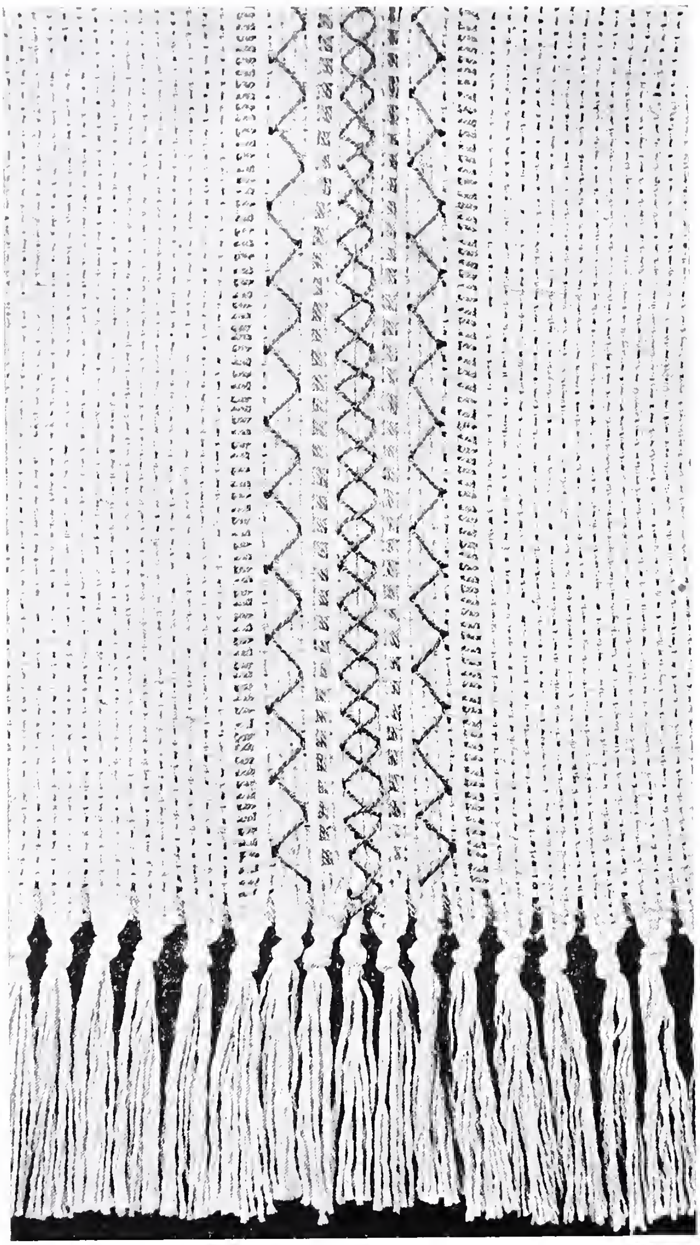

FIG. I. SPREI MET VERSIERDE NADEN. VAN DE DAMES VAN REESEMA EN NIERSTRASZ, TE OOSTERBEEK.

Laat vluchtig uw aandacht gaan over de verschillende afbeeldingen die bij dit artikel behooren. Met een oogopslag bemerkt gij, hoezeer zij verschillen.

En wij willen daarom trachten eene beschouwingswijze te formuleeren, die als leiddraad kan dienen in dit labyrint van vormen en technieken. *)

In het vorig artikel werd reeds de opmerking gemaakt, dat etymologisch de beteekenis

*) De techniek werd besproken in ,,Elseviers Maandschrift'' van Mei 1907.

van het woord borduren zijn kan: randen maken. Dit begrip, waarmede bij nadere vaststelling van ons inzicht kan worden rekening gehouden, is echter onvoldoende als uitgangspunt, omdat het ons omtrent materiaal, instrument en techniek in het onzekere laat.

Het woord naaldkunst, hoewel veel minder gebruikt, kan ons doel beter dienen, omdat zich daarmede terstond de verschillende voorstellingen associeeren, die te zamen het gebied der borduurkunst bij benadering bepalen.

Bij benadering, want bij het denken aan het gebruikte instrument: de naald; het te be-werken materiaal: de stof of lap; en het te ver-werken materiaal: de draad, voelen wij nog het gemis aan een grens tusschen naald-kunst of borduren en naald-arbeid (naaien en stikken). *)

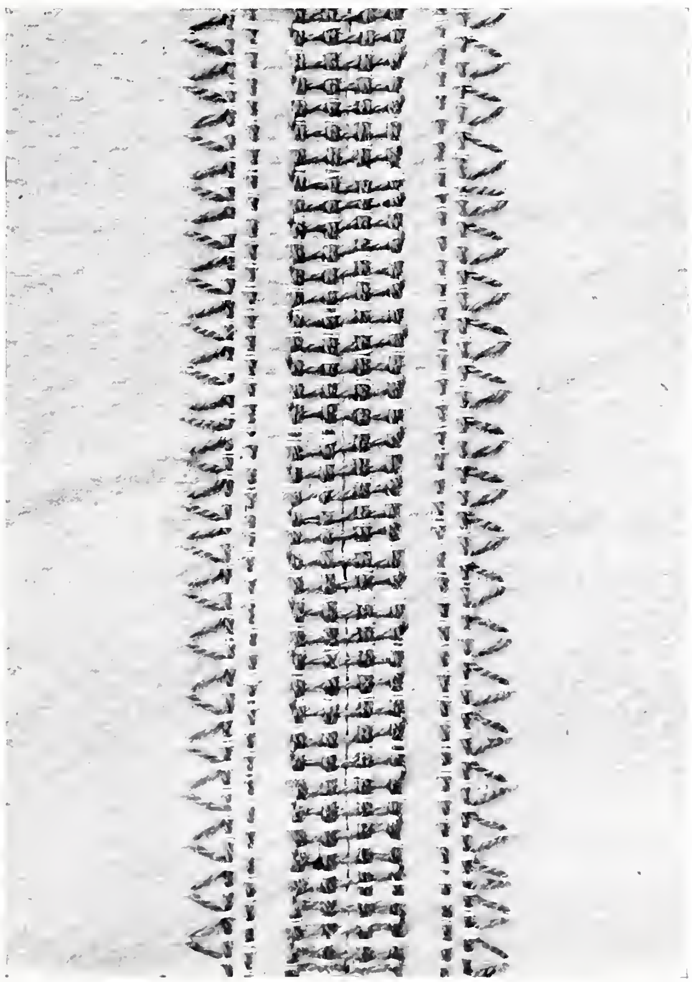

FIG. 2. SPREI MET VERSIERDE NADEN, VAN DE DAMES VAN REESEMA EN NIERSTRASZ, TE OOSTERBEEK.

Op geen enkel gebied van menschelijke werkzaamheid is die grens tusschen kunst en arbeid met volkomen stelligheid neer te zetten, zoodat wij met het geleidelijk in elkaar overgaan dezer beide begrippen hebben rekening te houden.

De arbeid heet van lageren rang, en de kunst kan dus ook een hoogere vorm van arbeid worden genoemd. — En elke volmaking van den arbeid: kunst? Volgens welke waardebepaling? — Volgens deze, dat de waardeering van den arbeid in de eerste plaats berust bij het begrip, dat begrijpend, betastend, geleidelijk werkt, — en dat de waardeering van kunst hoofdzakelijk de taak is van het gevoel, dat omgrijpend, omvattend, spontaan fungeert.

Waar dus de volmaking van den arbeid leidt tot een vorm, die door het gevoel van den competenten beschouwer spontaan kan worden aanvaard, daar verheft de arbeid zich tot het peil der kunst, en geeft kunstgenòt.

Zal volgens deze beschouwingswijze een houthakker, een stratemaker of een metselaar, die zijn werk harmonisch verricht, ook kunstenaar moeten genoemd worden, evengoed als de pottebakker, de wever, de borduurder, op zijn gebied?

Daar kan niets tegen zijn, mits men ook hier de natuurlijke gradaties, de kwestie van het lager of hooger in rangorde staan in het oog houde, en welke rangorde zich regelt naar den geestelijken inhoud van het werk. De geestelijke werkzaamheid waarmee een houthakker toe kan, stelt men niet hoog. Toch

*) Denk ook aan het Duitsche: sticken.

komt reeds bij deze soort van arbeid een beginsel naar voren, dat ook bij kunst van den hoogsten rang onmisbaar blijft; — de rhythmiek, gepersonifieerd in den stokvischbeuker, den „voorzanger" bij zwaar hijschwerk, -- geaccentueerd in de marschmuziek en het geklinkklank der bamboestaafjes die de Indische weefster aan haar getouw hangt.

De rhythmiek doorweeft de gansche natuur; — zij is in het golvend water, in de kristallen wereld en in den plantengroei, zij is ook in alles wat natuurlijk — d. w. z. in overeenstemming met de natuur — ontstaan, gemaakt of geworden, in tegenstelling met wat gezocht, gekunsteld, gewrongen is.

Ook de rhythmiek kan weer eenvoudig of samengesteld, van lager of van hooger orde zijn.

Zoo kan de gestikte naad tusschen twee lappen, wanneer dat werk goed gedaan is, niet anders dan rhythmisch wezen. En zij kan tegelijk niet anders zijn dan schoon, wanneer de regelmaat der steken slechts sterk genoeg de aandacht trekt. Die schoonheid staat echter nog niet op een hooger plan dan de muziek op de Turksche trom. De aandacht gaat wel willig mee, maar de geest voelt zich al spoedig genegeerd, en trekt daarom ook de aandacht terug

Toch moet juist de schoonheid van dezen graad in veel gevallen een eisch van het werk worden genoemd. — Als de geest, waar heen die zich ook wendt, aan alle kanten wordt beziggehouden, geboeid, gesjord en geketend, dan „raakt hij de kluts kwijt."

We weten trouwens, dat de gekkenhuizen een goed deel hunner populatie danken aan de warwinkeligheid onzer „moderne" interieurs. — Het is daarom noodig van elk ding dat men maakt, de portée die het heeft of hebben mag ten opzichte van het geheel, niet uit het oog te verliezen. Immers voor den arbeid der rangschikking en ordening van het ensemble als interieur of als kleeding met bijkomstigheden, gelden dezelfde eischen van rhythmiek en harmonie als voor elk deel in 't bijzonder. — En verschillende technieken, waaronder de naaldkunst zeker niet in de laatste plaats, leenen zich maar al te gemakkelijk tot het incarneeren van opgeschroefde schoonheidsvisioenen, waardoor de vervaardiger zich dikwijls verleiden laat, met zijn werk de aandacht te vragen, ook daar waar dit vragen op het evenwicht zoekend gevoel een hinderlijken indruk maken moet.

Een schoonheidsfase van minder lagen rang dan, b.v., deze geaccentueerde naad, kan ontstaan als de geestelijke inhoud van het werk, in de beteekenis van: begrip van bouw en functie, in de taal van het gevoel wordt vastgelegd. Dit kan bij borduurwerk gebeuren, o.m. door het rhythmisch motief van den geprononceerden steeksteek te laten uitgroeien tot een harmonische lijnenstructuur van rijker georganiseerde eenheid, door eene modulatie van de stekenrij als vormgevend beginsel. Zie fig. 1 en 2 Zoo groeit ornament. Het is in de sfeer van het door menschen gemaakte, wat de bloemen zijn bij den plantengroei, n.l. geëvolueerde onmisbaarheden. *)

Als gij met ouden van dagen of met fossielen van geest over versiering aan 't praten komt, dan denken zij aan den acanthuskrul. En als de eene of andere lezer hierover schampertjes glimlacht, dan is er een kans van tien tegen een dat hij in zijn binnenste zegt: ornament stileer je zelf immers naar de natuur. Toch kan ook dit inzicht nog zeer gebrekkig blijken.

„Want ornament in zijn eenvoudigsten vorm, en genomen in zijn abstracte technische beteekenis, zonder symboliek of imitatie van natuurlijke vormen, is anders niet dan een reeks van wisselingen in den bouw en de verhoudingen van lijnen, wisselingen verwekt of bepaald door de eischen van plaats, voorwerp en grondstof." †)

En Berlage zegt in een artikel over De Bazel in Elseviers Maandschrift van Aug. '06: „Het lineaire, geometrisch gestyleerde ornament vertegenwoordigt een hoogeren kunstvorm omdat het ontwerpen daarvan een scheppingsdaad vereischt, terwijl het vrije ornament slechts een nabootsing vordert van aan de natuur ontleende vormen."

In deze beide uitspraken is de idee vast-

---

*) Volgens de thans algemeen gehuldigde stelling van Linnaeus, dat bloemen vervormde bladeren zijn.

†) Walter Crane. „Kunst en samenleving". Vert. Jan Veth.

gelegd, dat ornament niet alleen kan, maar ook moet wezen een lijnen-combinatie die in haar bouw en samenstelling verband houdt met het geörneerde voorwerp.

Om dit goed te begrijpen, moet men er aan denken dat elk ding tweeërlei bouw heeft*). — De materieele bouw of makelij, en de geestelijke bouw of vorm en vorm-struktuur.

FIG. 3. KUSSEN, VERSIERD MET WITTE BANDEN, VAN MEJ. LINA, BORDUURSTER VAN HET ATELIER VOOR DECORATIEVE KUNST „HET HUIS", TE AMSTERDAM.

Dit blijkt duidelijk, als men denkt aan de velerlei vormen die een toga, overkleed of mantel hebben kan, terwijl zij toch alle op dezelfde manier kunnen zijn gemaakt. — Ook kan men, om een ander voorbeeld te nemen, denken aan zeven vrouwerokken, elk van zeven banen, dus op dezelfde wijze, gemaakt of gebouwd. — Toch kunnen die rokken een zeer verschillenden snit vertoonen, dus verschillend zijn gevormd, ook al zijn zij gemaakt voor dezelfde draagster.

Die bouw of makelij noem ik den materieelen faktor, — den vorm en de vorm-verschillen en -eigenaardigheden noem ik den geestelijken faktor.

*) Dit zelfde denkbeeld is door K. de Bazel in „De Architekt", en door C. W. Nyhoff in „Onze Kunst" aangeroerd.

Ik zal er op deze plaats niet op in gaan, te bespreken in welke verhoudingen de geest, of het beredeneerd begrip, en het gevoel of het onberedeneerd begrip, daarbij weer tot elkander kunnen staan.

Het zij voldoende er op te wijzen dat het innig verband van deze beide soorten van bouw door het ornament kan worden uitgesproken op een wijze, die het gevoel verstaat.

En dit uitspreken of uitdrukken van dat verband kan gebeuren door het ornament te laten voortgroeien èn uit de manier waarop het geörneerde ding gemaakt is, èn uit den vorm of de vormen die het heeft, a. g. waaruit het, in geestelijken zin, bestaat.

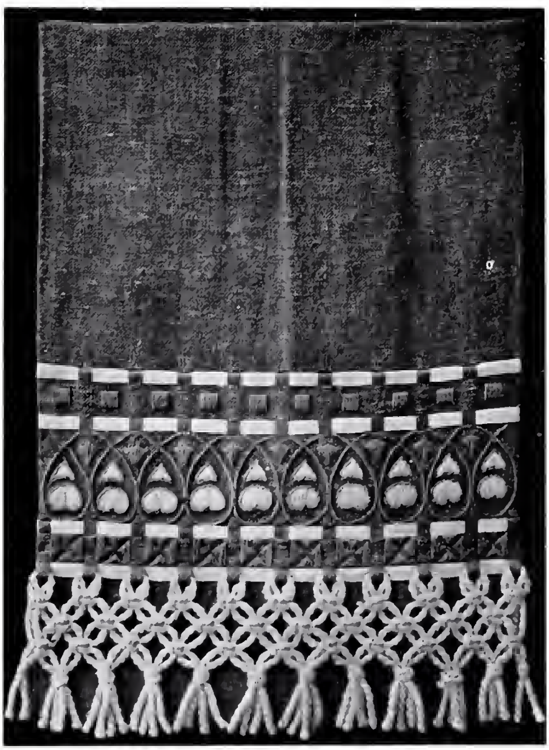

FIG. 4. GORDIJN, GEMAAKT DOOR MEJ. LINA, BORDUURSTER VAN HET ATELIER „HET HUIS" TE AMSTERDAM.

Hoe die groei uit het maaksel ontstaan kan is reeds gezegd. — En uit den vorm kan zij voortkomen door een — (al of niet langs geometrischen weg verkregen) — indeeling in meetkunstig-met-den-hoofdvorm-verwante afdeelingen, die dan den grondslag vormen voor de modulatiën van het constructieve ornament.

Het aan de samenstellende elementen op deze wijze ontbloeide, geometrisch ornament, kan voorts op eveneens volkomen natuurlijke

manier door gedachten-associatie vergroeien met het herinneringsbeeld van de eene of andere natuurvorm. Zoo kan, bij het gemoduleerde steken-rhythme van den naad, de gedachte aan twee door elkaar gewonden plantenstengels met blaadjes of bloempjes worden opgewekt. Of aan een reeks insecten die elkaar bij de pootjes vasthouden. e. d. g. — Door dit koppelen van voorstellingen, dit invoegen van een „motief," dat de uitdrukking der gedachte ondersteunt of versterkt, krijgt het werk alweer een rijker geestelijken inhoud, die echter (het is reeds gezegd) aan den verfijnden smaak al spoedig het gevoel van een zeker „des Guten zu viel" kan geven en den indruk maken van aanstelligheid of poenigheid

FIG. 5. VERSIERD KINDERMANTELTJE, VAN HET ATELIER „M. VERWEIJ" TE AMSTERDAM.

En deze indruk wordt zeer stellig gewekt wanneer daar een tekort is aan beheerschingskracht, die haar middel vindt in het styleeren, — d. w. z. tot stijl, tot eenheid of harmonie met het voorwerp brengen van de ter versiering aangebrachte vormen.

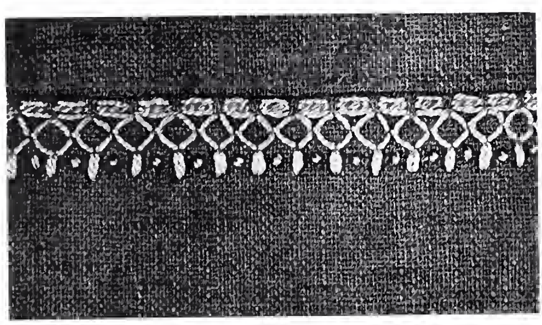

FIG. 6. VERSIERDE ZOOMSTIKSELS DOOR DE DAMES VAN REESEMA EN NIERSTRASZ TE OOSTERBEEK.

De gevoelige werker doet dit alweer vanzelf. In hem leeft het rhythme en het begrip van den arbeid te sterk, dan dat hij zich zal laten verlokken, daarvan terwille van een kinderlijk of kinderachtig nabootsingsverlangen af te wijken. Hij brengt de gedachtebeelden, die zijn borduring hem ingeeft, in strenge overeenstemming met de wijze waarop zij worden gemaakt, en met de vormen, het materiaal, den bouw en de verhoudingen van het versierde ding.

Het vormgevend motief kan bovendien, naast of behalve het samengevat begrip der makelij en van den vorm, — en van het verband tusschen deze beide, — ook een of ander denkbeeld tot uitdrukking brengen, dat, los van de materieele en geestelijke struktuur van het voorwerp, verband houdt met zijn beteekenis of zijn gebruik.

Zoo kan, om een voorbeeld te noemen, de priesterlijke stola voorstellingen bevatten, die in hun decoratief effect de vrije of puur uitbeeldende kunst naderen, omdat bij zulk een gewaad de symbolische beteekenis van meer gewicht dan de verzinnelijking der makelij geacht moet worden.

En eindelijk is het, ook uit aesthetisch oogpunt, bestaanbaar, op een stoelrug, een sofakussen e.d.g. een monogram, een familiewapen of een symbolische voorstelling te borduren, mits daarbij het harmonisch vormverband tusschen zulk een afbeelding en het voorwerp benevens het effekt bepalend karakter van de gebruikte techniek geen schade lijden.

Over de kleuren is thans nog niets gezegd,

niet omdat zij als onbelangrijke bijkomstigheid kunnen genegeerd worden — (want een mooi borduursel kan, in andere kleuren uitgevoerd, buitengewoon leelijk zijn) — maar omdat een praatje „in's Graue hinein" zonder voorbeelden weinig doel zou treffen.

* * *

Van de naadborduring zijn in fig. 1 en 2 een paar zeer goede voorbeelden gereproduceerd en vervaardigd door de dames Van Reesema en Nierstrasz te Oosterbeek.

Er is kans, dat deze of gene dit werk toch wat àl te eenvoudig zal noemen, en ik wil er daarom bij vermelden, dat genoemde dames ook wel van soepeler vormgeving en meer verfijnde techniek gebruik maken, al laat ik daarvan heden niets zien. Doch ook dit werk is reeds zeer bijzonder — bijzonder juist om dien eenvoud, die absolute oprechtheid welke alle effektbejag schuwt en in echtheid en degelijkheid zijn eenige kracht zoekt . . . en vindt.

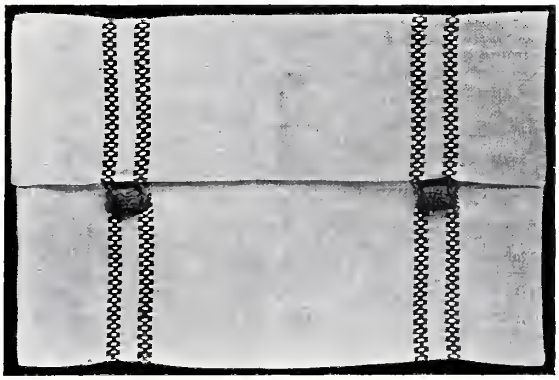

FIG. 8. NACHTZAK, VAN DE DAMES VAN REESEMA EN NIERSTRASZ, TE OOSTERBEEK.

N°. 1 is een witte katoenen sprei van dweilenstof. Van dweilenstof? Waarom? Omdat in dit simpel fabrikaat nog die pure waarheidszin is bewaard gebleven, die bij het onechte en gemaniereerde schoonheidsbejag van het moderne commercialisme slechts nu en dan per toeval het leven redt. De breedte of liever de smalte van het weefsel maakte het noodig, drie banen aan elkander te zetten en de groenzijden steken, waarmee dit gedaan is, zijn in den vorm van twee elkaar kruisende zigzaglijnen, te gelijk hoofdmotiei en uitgangspunt van de ornamentatie geworden. De grenzen of kanten der banen zijn gemarkeerd door aan weerszijden van dien naad een donkerder (geel) gekleurden draad in den weefsteek door de lap te halen. Daarnaast weer de enkele zigzag, nu alleen als sierlijn gebruikt; en vervolgens nog een meer vage lijn geel, thans gevormd door een borduurdraad schroefsgewijs om een scheringbundel heen te leggen, zoodat die wit-en-geel geringeld lijkt.

In n°. 2 (weer een sprei), hetzelfde beginsel van naadversiering, doch hier met een extra charme door de manier, waarop daarbij van de eigenaardigheden van het weefsel is partij getrokken, waardoor het geheele borduursel er als het ware bovenop ligt, en er aan den achterkant niets van te zien is.

Men kan overigens zóó gemakkelijk het beloop der draden volgen, dat alle toelichting overbodig is.

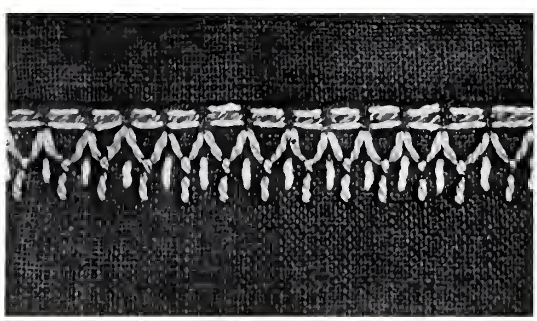

FIG. 7. VERSIERDE ZOOMSTIKSELS, DOOR DE DAMES VAN REESEMA EN NIERSTRASZ, TE OOSTERBEEK.

„Maar is dat nu borduren?" Ja, waarde dame, maar van een soort die te royaal, te frisch voor de handen uwer handwerkjes-makende-theetantes is." Wat blief? — Wat uw tantes maken toch veel aardiger borduurwerk?" „Niet over te praten met u. — Tijdschrift dicht doen en „La prière d'une vierge" op de piano spelen."

Nu heeft men wel zoo nu en dan tegen deze borduursters gezegd: „Maar waarom kijkt gij niet wat meer naar de natuur?" bedoelende dat het „toch vroolijker staan" zou, als er wat meer „van die gestileerde blaadjes

FIG. 9. VERSIERD KUSSEN (VOORKANT), DOOR MEVR. J. A. HANA—HEINTGES, TE AMSTERDAM.

en zoo" in aangebracht werden. Maar die dat bedoelt, moet liever tegen haar zeggen: „Bekijk de natuur nu eens wat m i n d e r serieus", want het is juist door die strak volgehouden, ernstige, zelfs microscopische studies naar planten en dieren, dat zij er toe gekomen zijn, haar werk zoo logisch en redegevend als een blad, bloem of vlinder gebouwd is, in elkaar te zetten.

Laat mij echter heel zachtjes iets tegen u zeggen: — Oppervlakkige en ook gestileerde namaak — (die al evengoed oppervlakkig kan zijn) — Japansche lijnenzwier en Renaissance vormenweelde, zijn als even zoovele ezelsbruggetjes naar het rijk der schoonheid te beschouwen. Zij zijn zoo zonder eenige moeite te apprecieeren door een iegelijk, die niet van top tot teen tot de onontwikkelden behoort. Zooals ook een kind het mooie van een bloem geniet, zonder nadenken over of inzicht in die pracht van bouw en ornamentale doelmatigheid, die aan den volgroeiden beschouwer zulk een groot genot verschaft. Maar wie bij wijze van spreken één centimeter diep door de oppervlakte ziet, voelt een glimp van deernis voor de gemakzuchtigen en de tragen van geest, die de domme kleurenglorie van een Perzisch tapijt of van een Javaansche sarong verkiezen boven de eigennatuurlijkheid der hier besproken borduringen.

Eenige goede voorbeelden van randversieringen vindt ge in de afbeeldingen 3, 4, 5, 6 en 7. Het kussen, n⁰. 3, is gemaakt door mej. Lina, borduurster van de firma „Het Huis" te Amsterdam. (Mejuffrouw Lina werkt in alle genres; ze maakt ook dingen, die zelfs de piano-dame „beelderig" zou vinden, en die ik niet leelijk noem). Dit voorbeeld vormt een overgangstype van naad- tot rand borduursel. Men ziet terstond hoe het gemaakt is. Breede witte banden zijn op het groene liberty-linnen genaaid, en met een wollen steek zijn die naden geaccentueerd. Dit werk is minder echt en waar, dan de spreien van straks, omdat het eigenlijke naaisel verborgen is, en de versiering de naden alleen duidelijk doet spreken.

Een tweede voorbeeld van randversiering, door dezelfde borduurster, vindt gij in het gordijn, n⁰. 4. Een vlechting van witte en groene veterbanden op en door een fond van bruin liberty-linnen, aangevuld door naaldwerk in witte en groene wol, en van onderen eindigend in een geknoopte witte franje van dikke wollen draden.

En als laatste en beste in dit genre toon ik u in fig. 5 een kindermanteltje van de firma M. Verwey te Amsterdam. Of dit manteltje als kleedingstuk bij alle bewegingen evengoed voldoen zal, weet ik niet, maar de opgave, versierde-randen te maken, is hierbij in elk geval op zeer logische en artistieke wijze opgelost. De kraag-versiering is vooral goed om de manier, waarop zij uitstraalt van

den hals, en om de speelsch harmonische en juiste verdeeling van licht en donker. Het is gemaakt van blauw laken, en uit de hand geborduurd met bruine en witte zijde. De bruine kettingsteek had ook even goed machinaal kunnen uitgevoerd zijn, waardoor dit voorbeeld tevens te beschouwen is als een aanwijzing voor artistiek gebruik van de borduur-machine. — Eén voorbehoud. — Bij nauwkeurige beschouwing ziet men dat een paar lijnen van de kraagversiering in den voorkant doodloopen. Dit is een zwakheid, die vermeden had moeten worden.

De figuren 6 en 7, een paar sierlijke zoomstiksels, van de dames Van Reesema en Nierstrasz, spreken voor zichzelf.

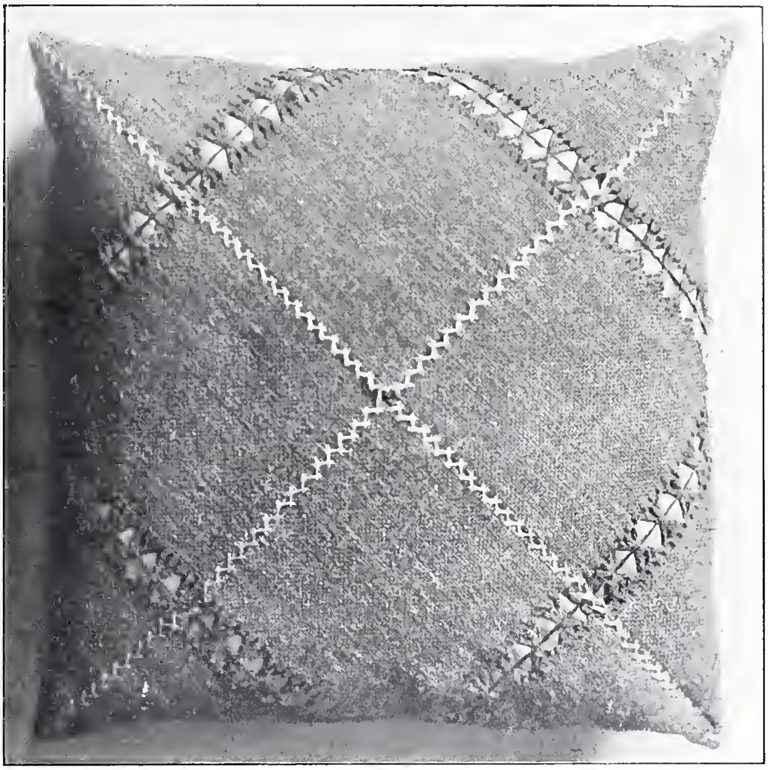

FIG. 10. VERSIERD KUSSEN (ACHTERKANT), DOOR MEVR. J. A. HANA—HEINTGES, TE AMSTERDAM.

Thans drie voorbeelden, waarbij in geometrische orneering het begrip van bouw en functie is uitgedrukt.

Het eerst weer een werkstuk van de dames Van Reesema en Nierstrasz. Een nachtzak (n° 8) gemaakt van grof linnen, en versierd door er eenige draden uit te halen en daarvoor in de plaats drie zijden koorden in te vlechten, welke aldus, door de idee van omvatting duidelijk te doen spreken, de functie verduidelijken. Eenvoudiger kan het niet, maar het is heel wat mooier, dan er in onbeholpen sierletters „slaap wel" of „rust zacht" op te „merken".

Figuren 9 en 10 zijn voor- en achterkant van een kussen, gemaakt van een groene, groflinnen vierkante lap, die overhoeks om het paarse voering- of onderkussen is geslagen, en van achteren met een siersteek in lichtgroene zijde dichtgenaaid. De strooken van uithaalwerk vormen een ornamentatie van omvattende banden, die elkaar op de kanten kruisen en de idee van bijeenhouden tot uitdrukking brengen. Bij deze versiering is geen sprake geweest van een „ontwerp", in den zin van teekening, van te voren pasklaar gemaakt op papier. In die ontwerperij blijft, — hoeveel aardigs en moois wij er ook aan te danken hebben, toch altijd nog veel onzuivers, als gevolg van de onwezenlijkheid van zulke teekeningen. Het gaat boven het menschelijk voorstellingsvermogen, om van het hanteeren van papier, potlood en penseel dezelfde vormgevende indrukken te krijgen als van het werken met geweven stof, naald en draad. De maakster van dat kussen b.v. bedenkt haar werk altijd met behulp van het materiaal zelf, en nooit door met geheel andere ingredienten, die goed beschouwd met de zaak niets te maken hebben, een vormcombinatie samen te stellen, waaraan zij dan bij het echte werk zou gebonden zijn.

Ook Mejuffrouw Verwey deelde mij mede, dat ze van de ontwerperij waar zij een tijdlang heel veel in gezien had hoe langer hoe meer terug kwam, en tot het inzicht

gekomen te zijn, dat eenvoud en bescheidenheid wel in de meeste gevallen als hoofddeugden van het ornament moeten beschouwd worden.

Zij zeide o. a.: „De meisjes en moeders, die dit eenvoudige werk begrijpen, hebben niet veel geschoolde fantasie noodig om zulke versieringen met kleine variaties in kleur en teekening, doelmatig en degelijk toe te passen". En daar moet het heen, want het is, wel beschouwd, al te mal, het heel gewone werk dat hier besproken wordt, als iets bijzonders te laten zien. Zóó moet en kan het... over hoeveel jaar? door iedere vrouw begrepen en gedaan worden.

Volkskunst?

„Vor dieser Trennung" (van ontwerper en uitvoerder) „waren auch unsere Aeltermütter zwar keine Mitglieder der Akademie der schönen Künste, noch Albumsammlerinnen noch hörten sie ästhetische Vorträge, aber sie wussten sich selber Rath, handelte sich's um die Zeichnung zu einer Stickerei. Hier sitzt der Knoten". *)

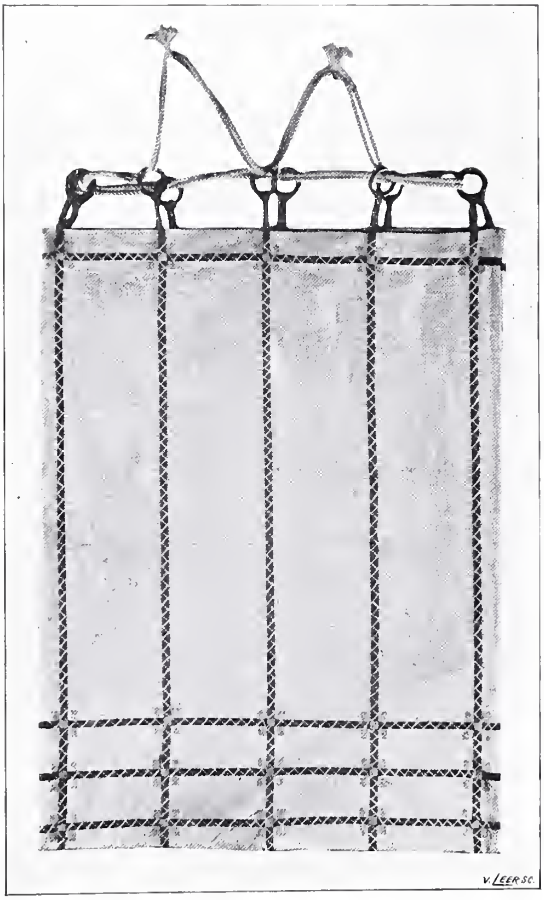

FIG. 11. BOODSCHAPPENZAK, GEMAAKT OP HET ATELIER M. VERWEY, TE AMSTERDAM.

De werk- of boodschappenzak van afb. 11, is bij mej. Verwey vervaardigd, en gemaakt van grijs linnen, versierd met blauw veterband, dat met oranje zijde in zig-zagsteek is opgehecht. De zak heeft van onderen geen naad, aan de zijkanten natuurlijk wel.

Men ziet hoe eenvoudig ook hier de versiering weer is aangebracht. Hier is de rhythmiek van den arbeid gegeven in dubbelen zin; — als vastlegging van de regelmatige handbeweging fungeert het stiksel van de blauwe bandjes, en deze bandjes zelf verduidelijken en vergemakkelijken door hun aanwezigheid en door hun regelmatige en juiste plaatsing den arbeid dien het voorwerp te verrichten heeft. De blokjes op de kruispunten dezer bandjes zeggen ons, dat de borduurster die ze hechtte, hier even werd opgehouden, — het naaldeprik-geduikel is daar ook even gevarieerd en de platte steken zijn tot met beslistheid hun plaats kiezende, en hun positie begrijpende vierkantjes saamgedrongen, terwijl de blokjes daaromheen getuigen van een zichvermeien der borduurster in deze wisseling-van-werk, ook rust genoemd, daarmee tevens de rust- en uitgangspunten scheppend, welke hier door de houvast-zoekende aandacht worden gevraagd.

Zoo dekken functie, makelij en techniek elkaar volkomen, en het consequentie-vragend verstand voelt zich bevredigd door de wijze waarop de sierende bandjes van boven aan de ringen geknoopt zijn, die dienen om den zak aan te dragen en hem dicht te halen, terwijl diezelfde bandjes, gekruist door soortgelijke, van onderen de plaats van het zwaarste werk markeeren en versterken.

Mooi, zegt gij, dat sluit als een bus, maar dan een bus waar de zwier en de chic toch blijkbaar buiten blijven. En gelijk hebt gij. En ik noem het gelukkig. Daarom zal ik uw opmerking nog eens extra aandikken

*) Semper, Der Stil, pag. 189.

met een woord van Berlage: „Het ontstaan van vele werken van architektuur en gebruikskunst zonder of met zeer geringe versiering, bewijst slechts dat een nieuwe periode van zakelijk werken is ingeluid. Het is slechts de schrille reactie tegen de volstrekte ondoordachtheid van de versiering in een vervlogen tijdperk.” *)

Het land is pas geploegd, en het zijn de eerste groeiseltjes die nu naar boven komen. Daar zijn er echter bij, die al zeer spoedig bloeien; en de borduurkunst is er daar een van. De drie volgende voorbeelden kunnen ook reeds als verder ontplooide bloesem beschouwd worden.

Afb. 12 is een z.g. „Smyrna”-borduursel voor een voetenbankje, en staat hier als voorbeeld van het logisch gebouwde meetkunstig ornament. De kleuren, geel, groen, grijs en blauw, ze harmonieeren uitstekend. In den afsluitrand domineert de zwaarste kleur, in het midden de lichtste. Door de richtingen van het weefsel in de hoofdlijnen van het ornament vast te houden, en geen andere richtingen te gebruiken, dan die welke de weefseldraden onder gelijke hoeken kruisen, is te gelijk eenvoud van samenstelling en zuiverheid van stijl verkregen. De motievenvorming en kleurverdeeling werken hier sterk toe mee. Zie bijv. het zigzags- of naadsgewijze ineengrijpen van licht en donker langs den kant, verder het gezamenlijk uitgroeien der hoofdmotieven uit het midden, waardoor het geheel zoo'n aspekt van prettige stevigte krijgt. Het is goed werk, en het is mooi.

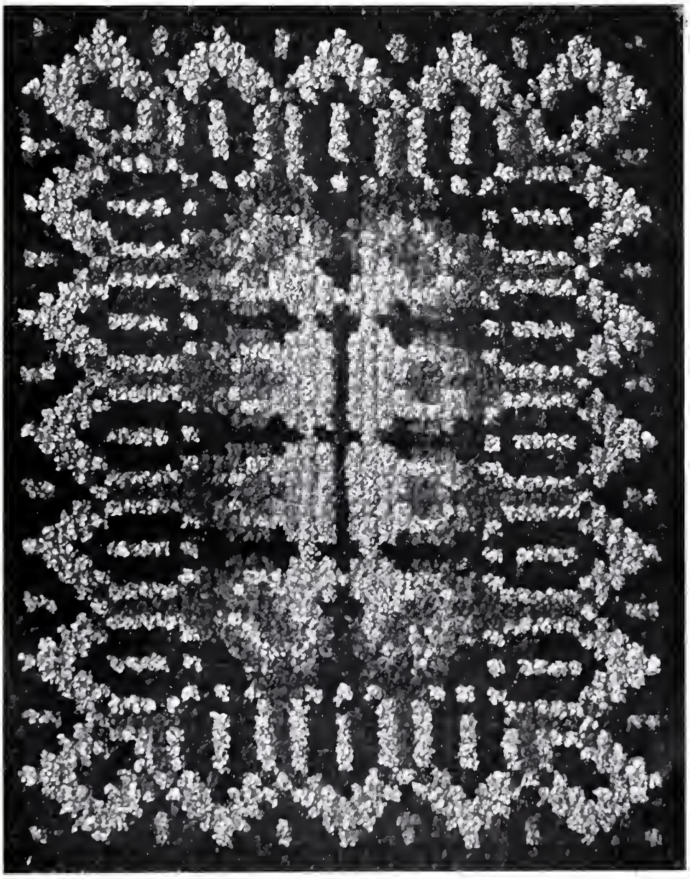

FIG. 12. „SMYRNA”-BORDUURWERK VAN MEJ. LINA, BORDUURSTER VAN HET ATELIER VAN DEC. KUNST „HET HUIS”, TE AMSTERDAM.

Toch moet gij niet denken dat men, door op deze manier te werken, zich vanzelf boven de „would be” styleerders of zelfs boven de „krullenmakers” verheft. Het is arbeiden in een bepaalden geest, maar niet zich verheffen tot een bepaalde hoogte, al maakt het geometrisch begrepen orneeren een stijging naar grooter hoogte mogelijk.

Het kraagje, fig. 13, van het atelier-Verwey, een voorbeeld van meetkunstig ornament gecombineerd met natuurmotief en uitgevoerd met gele zijde op builgaas, is jammer genoeg, lang niet zoo goed of zoo zuiver van opvatting. Het allereerste wat ons hindert, is dat het ornament niet zooals bij het manteltje, uitstraalt van den hals, maar van den onderkant van het kraagje naar boven groeit.

En om voorts maar meteen met alle ongerechtigheden der compositie af te rekenen, zoodat wij met een gerust geweten het mooie dat dan nog ruimschoots overblijft, apprecieeren kunnen, willen wij er in de eerste plaats op letten dat het vervagingsmotiefje,

*) Voordracht van Zaterdag 20 April in Architectura et Amicitia.

de beurtelings korte en lange steek, tegen den inderdaad anders wat te krachtig sprekenden breeden buitencontoer gezet, h i e r i n d e z e n v o r m toch niet bestaanbaar is, omdat het onwaar en onaesthetisch aandoet, daarop onmiddellijk weer een vrij zware lijn te zien volgen. — Het zigzagje, aan één kant door die lijn begrensd, is overigens op zich zelf uitstekend op zijn plaats, en hier met juist overleg tusschen twee lijnen gezet, waardoor het zijn eigen gebied krijgt en het harmonie-hiaat tusschen zigzag en bogenrij minder onlogisch aandoet. Maar dat dit randje na een half sierlijken ommezwaai versmoort, en dat nog wel juist bij de keel der draagster, tegen de halslijn, doet pijnlijk aan.... De bogenreeks, met het teer daaruit oprankend stijgingsmotiefje, en de zwevende bloempjes daartusschen, vormen samen een subtiel geheel. Daarna weer een harde lijn, die de verzwevende aandacht een onzachten tik geeft, als wil ze zeggen: let op, hier begint het hoofd.

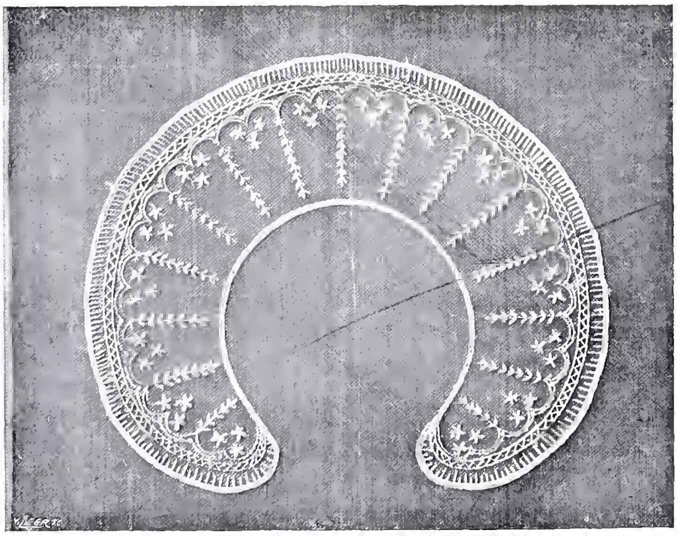

FIG. 13. KRAAGVERSIERING VAN HET ATELIER: „M. VERWEY", TE AMSTERDAM.

Is dus de compositie zoo'n beetje gehouden in den lappen-deken-stijl, toch komen de fijnheden, hier aangewezen, bijzonder goed tot hun recht door het nobel effekt van de gele zijde op het als een fijn-grijze fond fungeerende gaas. De techniek is overal van een luchtige onberispelijkheid, en de groei- en bloeimotiefjes, toevallig precies overeenkomend met het superieure borduurseltje van Mevr. Dijsselhof, dat straks besproken wordt, zijn tegelijk van den grootsten eenvoud en van den teersten zwier.

Wat nú volgt is weer zeer bijzonder. Het is aan de beurt, omdat hierin de geometrische bouw nog maar éven te bespeuren is, en de met groote gevoeligheid gestileerde natuur-imitatie hier onze rustig-beschouwende aandacht vraagt. *)

Ik bedoel afb. 14, een leeswijzer, voor dit doel welwillend afgestaan door de eigenares, Freule J. de Bosch Kemper, met toestemming van de borduurster, Mevrouw W. Dijsselhof Keuchenius.

Een heideplantje op een lint. Met welk een groote teederte en subtiele gratie is dat plantje weergegeven. Men kan zich bijna verbeelden, die zwevend oprankende stengeltjes heel zacht te zien bewegen. Het is een liedje van bescheidene levensvreugde, een wijsje van de hei, heel even gerhythmeerd. Men moet het met voorzichtig ingehouden aandacht bekijken van beneden naar omhoog en in het midden even verpoozen, waar de takjes en bloempjes zich tot een hartvorm voegen en waaruit dat fijne leven als met nieuwen lust omhoog rijst....

Als het, naast dit zoo puur-teere schoonheidsbewegen, niet een weinig ruw zou lijken, had ik met graagte hierbij een diagram gegeven (dat door de maakster misschien niet eens gebruikt is), om de zoo nobel en harmonisch gemoduleerde, en tegelijk weer zoo bijna zuiver-naturalistische massaverdeeling te releveeren. Het is met zorgvuldig gewerkte en toch als van zelve gegroeide platte steekjes in bruin, lichtgroen en licht-wijnrood op donkerpaarsen fond gespreid. Kijk er naar met een klein beetje van de haast verheven

*) Ondanks de meest serieuse behandeling, is de charme van het origineel in de reproductie niet terug te vinden.

liefde voor de natuur die uit dit borduurseltje spreekt. Het bevat meer teere en toch sterke kunstzin dan menig brallend monument of beroemd schilderij.

Ook op het gebied van het streng-gestileerde ornament heeft deze artieste veel zeer ernstige pogingen gedaan, maar al haar werk spreekt en getuigt van datzelfde zich-vermeien in het fijn-uitgewerkte détail. Gedragen door een zeer gecultiveerden smaak en gedistingeerde kleurenkeus, geeft dit haar kunst, ook waar die tekortkomingen heeft, toch altijd een sterk-sympathieken kant. Wij denken aan het bekende kamerscherm met de vergulde lijstjes, den waaier met de versjes enz. Men kan een stuk werk van haar soms urenlang bezien, en toch altijd weer nieuwe schoon- en fijnheden ontdekken, ja, alleen door het na te werken, zou men zoo'n borduursel ten volle kunnen waardeeren.

Het doet mij leed niet in staat te zijn hier ook nog een voorbeeld te laten zien van de in het begin van dit opstel omschreven vergroeiing van de uit het voorwerp afgeleide harmonische lijnstructuur met eene of andere voorstelling, die verband houdt met doel en gebruik. Ik heb mijn best gedaan, om een in dezen trant versierden handwerkzak van mevrouw Derkinderen—Besier hier afgebeeld te krijgen; hij had, om zijn uitnemende kwaliteiten, voor dit doel zoo goed kunnen dienen. En goede voorbeelden zijn nog zeldzaam.

FIG. 14. LEESWIJZER, DOOR MEVR. W. DIJSSELHOF-KEUCHENIUS, TE HAARLEM.

Wat er nu voor in de plaats komt, fig. 15, kan niet dienen als remplaçant. Het is een wel typisch, maar lang niet het beste produkt der kunst van mevrouw van Hoytema, die in al haar werk zeer sterk den invloed van den bekenden teekenaar van dien naam vertoont

Die paddestoelen kunnen moeilijk een v e r s i e r i n g van het kussen worden genoemd. Het ding zou beter en natuurlijker zijn, als ze er niet op stonden. Verband tusschen gebruik, vorm of wat dan ook en bordu-ring, bestaat hier niet. Toch heeft dit werk zijn waarde en kan m. i. als medebouwende faktor van het moderne stijlgeheel niet worden gemist. Van techniek is het breed, vlot en krachtig. De stoere zwier en de suggestieve raakheid van de veel door haar gebruikte, en in Japanschen trant gedane dierfiguren werken in hooge mate decoratief. Het materiaal is, wat kleurwerking en technisch effekt betreft, meestal op z'n voordeeligst aangewend. Het is daarom jammer dat deze artieste

haar naald te rusten (en te roesten?) heeft gelegd. Wie haar werk op tentoonstellingen heeft gezien, behield dien sterken indruk van frissche sponaneïteit, die hem ook nu nog in staat stelt, het zich tot in kleur- en vorm-detail weer voor den geest te halen.

Vuur- en kamer-schermen, stoelruggen enz. door den teekenaar van Hoytema met even vlot gedane en technisch-welbegrepen als ornamenteel-onbekookte snijfiguren in het houtwerk, omlijst en aangevuld, doen denken aan een half ruwen maar sympathieken jongen, die in zorgeloos gedartel in uw welverzorgden tuin de grasranden vertrapt, om daarna met aardkluiten aan de schoenen en een los, doch met lang niet alledaagschen smaak gegroepeerde bouquet in de hand, parmant weer binnen te stappen.

FIG. 15. RUGKUSSEN VOOR EEN LEUNSTOEL, MET PADDESTOELEN VERSIERD, DOOR MEVR. VAN HOYTEMA.

Aan mijne leerlingen zeg ik natuurlijk, dat men zoo niet werken moet; want dat is mijn schoolmeestersplicht. Maar op deze plaats kan ik gerustelijk vragen: Wat doet het er toe, of een enkele stoelrug eens wat verdecoratiefd wordt, als we daarmee zoo'n frissche lentewind van onbevangen natuurgenot naar binnen krijgen? Ja, als a l l e n a l t i j d zoo werkten, misschien dat ik dan anders sprak. Maar ik voel toch meer voor dit rijke meeleven met wat schoon en aantrekkelijk is, dan voor dat sloom vegeteerende gezeul met het vierkantje, het blaadje met het spiraaltje, of het helaas nog lang niet genoeg beruchte c i r k e l m o t i e f!

Kijk hier niet mal van op, en lees er niet uit, dat ik plotseling en met een onhandig gebaar, mijn oude liefde tracht af te schudden. Ik heb immers aangetoond, dat in soberte en strengheid vooral, het behoud onzer kunst en haar glorie naar buiten gelegen is. Dat uit 't sterkst beheerschte vormverband haar puurste leven groeit....

Maar het is nu eenmaal mogelijk, om uit een handvol veeren iets te maken dat wel wat op een vogel lijkt, en dit te plakken op een dameshoed. Het is nu eenmaal mogelijk om van wat lapjes en wat papier, op een wijze die er alle half-kijkers in doet loopen, planten en bloemen na te bootsen en daarmee te vullen een serre.

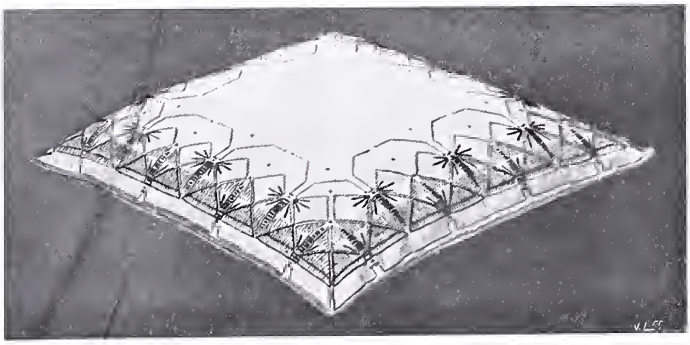

FIG. 17. GEBORDUURD KUSSEN, ONTWORPEN EN UITGEVOERD DOOR MEJ. W. POLENAAR, LEERLINGE DER DAG-TEEKEN EN KUNSTAMBACHTSSCHOOL VOOR MEISJES, TE AMSTERDAM.

Het is nu, — ja ook dàt is nu eenmaal mogelijk, om wat het diepst begrijpen en het gevoeligst overwegen aan vorm- en lijnenbloeisel der materie schiep, op apenmanier te verkarikaturen tot allerlei botte ploertigheden, die voor den half-garen „liefhebber" als even-

zooveel robuuste schoonheids-openbaringen gelden.

Het is die geest- en benullooze moderndoenderij van zoovele... óók al „reform" dragende en Maeterlinck lezende dames, wier kunstgevoel staat op schoonmaaksterspeil, en die, als het nog mode was, met eenzelfde Piet-Lut-tige vlijt een paar „snoezige" kattekopjes op stramien-pantoffels „merken" zouden,... het is die vitaliteit-looze schoonheidsvervunzing door het plebs van ons kunstleven welke mij soms wenschen doet, dat de menschelijke maag haar drievoudige capaciteit erlangen mochte, opdat er dan ook driemaal zooveel snert- en hutspotkooksters noodig waren.

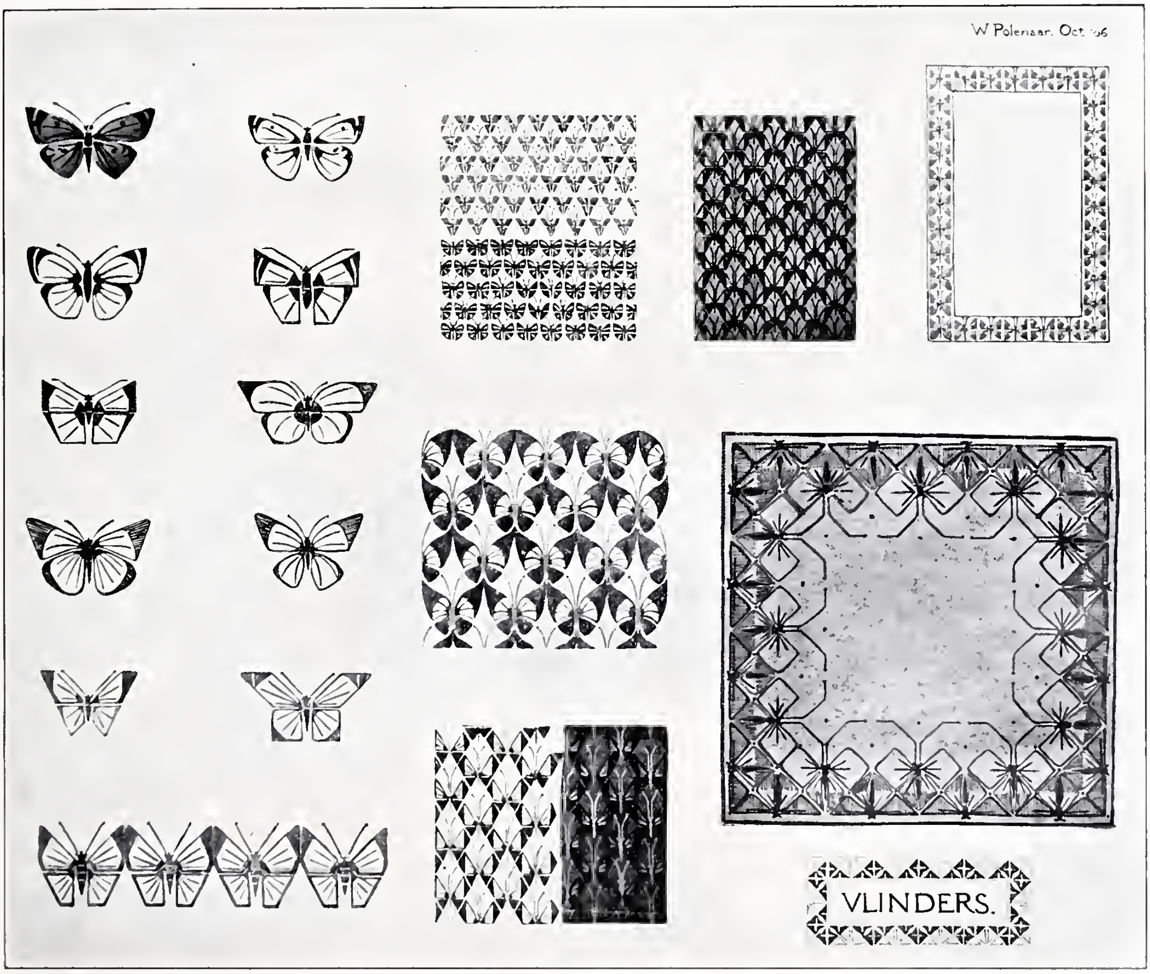

FIG. 16. STUDIE-TEEKENING MET ONTWERP VAN EEN GEBORDUURD KUSSEN, VAN MEJ. W. POLENAAR, TE AMSTERDAM.

Het is die absoluut mergelooze nieuwighedenverafgoderij, die zich met intens-dégoûtante gretigheid werpt op de „moderne" étalages van borduur- en vooral van behangers-winkels, welke vol liggen met dat teenenverkrampend gemachinaal, waarmee het, zelfs het heiligste verindustrieelende commercialisme, elk huisgezin dat niet van grootmoeder tot zuigeling weerbaar is, in aestetischen zin vergiftigt en verpest.

Hoor wederom naar Walter Crane; die heeft z'n tijd en z'n luidjes gekend. Toen de allereerste teekenen van herlevend schoonheids- en waarheids-besef naar de oppervlakte rezen, heeft hij deze tot op de letter vervulde profetie gesproken:

„Veronderstel, dat er door ernstige kunstenaars of ambachtslieden goede voortbreng-

selen van gebruikskunst werden gemaakt; dadelijk zou er een vraag komen naar die zaken, als afwisseling van de eentonige monsterlijkheden en den pretentieusen overdaad van den heerschenden smaak, — en het commercialisme zou er zich mee gaan bemoeien. Het zou kunst-huisraad en kunst-stoffen gaan fabriceeren, de ontwerpers gaan bestelen en hunne modellen toepassen voor dingen waar zij niet toe dienen, de markt dan weer over stroomende met wonderlijke travesties en gemartelde misbaksels van slecht gedigereerde vormen, zoodat ten slotte de mindere waar van den goedkoopen winkel nog zou te verkiezen zijn boven dit ontuig."

„Een worghen salder aengaen,
End' een eeuwigh ghesmoock."

Hier denkt gij ook aan Van Deyssels vloek: „Weet gij waarom men voor superieure litteratuur den grootsten lof over heeft en voor iets, dat schijnbaar maar niet werkelijk superieure litteratuur is, nu niet een weinig minder lof maar de felste blaam? — Omdat dit vervalsching is van hetgeen ons het dierbaarst is!" . . .

* * *

La vertu suprême c'est de savoir que faire. (Maeterlinck). — Wat staat òns nu te doen? De hel tenietdoen, die ons nog omgeeft. — Maar hoe?

Om het antwoord op die vraag te kunnen overwegen, willen we van de ontwikkelingslijn der tegenwoordige kunst-evolutie de richting zoeken, om daaruit af te leiden naar welke beloften en eischen der toekomst zij henenwijst.

Op ééne waarneming kunnen wij ons reeds bij voorbaat prepareeren, — namelijk op deze, — dat de jonge kunst van nu, niet naar den vorm, maar naar haar innigst wezen, de nazaat zijnde van de groote perioden die haar zijn voorgegaan, in den groei van haar jeugd alle ontwikkelings-phasen vertoonen moet, en zal, die tezamen een chronologisch gegradueerden afschijn vormen van de kunstbegrippen van vroeger tijden.

Een afschijn zelfs van de tijden der voorhistorische kunsten, — omdat alles wat leeft en groeit en baart, in telkens saamgedrongener vorm den ontwikkelingsgang van het gansche voorgeslacht herhaalt.

Dezelfde waarheid welke Darwin ons heeft geleerd aangaande het rijk der dieren, geldt hier voor het rijk der schoonheid.

Richten wij thans onze aandacht naar het als zoodanig kenbaar begin-stadium der kunst van nu, dan hebben wij niet ver achter ons te zien.

Dat zelfde: maar hoe? dat ons nu nog bezighoudt, heeft men dertig jaar geleden reeds gevraagd, en toen redding gezocht bij den schilder, die immers het monopolie van de schoonheid had en daarmee tevens voor de eervolle taak was aangewezen, „de kunst weer met het aanbacht te verbinden." Dat zou dan met elkaar kunst-ambacht worden.

Men stichtte „teeken"scholen, en men werkte daar naar „het antiek." Men bestudeerde „de vijf bouworden" men teekende oogen, neuzen, ooren, monden, volledige beelden en, — als men het zoover als tot architect of zoo iets wou brengen, zelfs naakt-model.

Is dat zoo mal? — De mensch is van nature geneigd, zichzelven als de bron van alle kennis te beschouwen, en als hij aan 't exploiteeren gaat, begint hij van buiten. Dat is menschelijk. En het was goed, omdat het tenminste een aanpak was. Die vasthoudt wint. Dit stadium lijkt mij het best te omschrijven als: oppervlakkigheid van den eersten graad.

Het tweede stadium, — de oppervlakkigheid van den tweeden graad. Oude, — (meest renaissance) — kunstvoorwerpen werden nagemaakt. De daarop aangebrachte siervormen, die men voor onberispelijk hield werden verhanseld, en bij wijze van kunst-saus aan de moderne architektuur en „kunst"-nijverheid ponds-pondsgewijze toebedeeld. Het is dit geknoei waar (zie pag. 1) Walter Crane over klaagt, — en waar tot voor een jaar of tien alle, en thans nog een deel onzer kunstnijverheidsscholen met hart en ziel het voorbeeld toegeven.

En thans — heeft bijna overal natuurstudie de plaats der overgeleverde en afgeleefde

vormen ingenomen, met dit gevolg, ... dat alles wat los en vast is, wordt beplakt en bestreken, bespijkerd en bedrukt met heel en half „gestileerde" planten met en zonder wortel, dieren met huid en haar, menschen met en zonder chemise, landschappen met „bosch en beemd". *)

Daarnaast wordt nog altijd aan de minutieuse studie der oude vormen, — niet om hun innerlijken zin, want wie zal dien verstaan? — maar om hun uiterlijke schijn, en aan nog heel veel andere onnoozelheden een zeer belangrijk deel van den tijd verdaan. Gij kent het spook dat Holland regeert, het spook der „algemeene ontwikkeling!" — dat nu reeds zoo ontelbaar velen met futlooze lamlendigheid geslagen heeft. Het is de oppervlakkigheid van den derden graad.

Een kweeken van „ontwerpers" van papieren kunst, een „voorbereiden" van halfwijze beunhazen, die van de vakken, welke zij zullen komen te verkrachten, zelfs geen flauwe notie hebben.

Toch gaan wij reeds over in het vierde stadium — de zich ontwikkelende kunst laat als een uitbottende knop een voor een haar hulsels vallen. De beletselen die haar vollen wasdom in den weg staan, worden stuksgewijze door den arbeid onzer voormannen omvergehaald. Wij denken hier ook met dankbaarheid aan Derkinderen's klemmende „Gids"-betoogen tot verbetering van de wanverhoudingen aan de hoogste inrichting van kunst onderwijs in ons land. Nu thans die kunstenaar aan het hoofd der Rijks-academie staat, kunnen wij — wie weet? wellicht ook den tijd tegemoet zien, dat zelfs de daar tot heden zeker niet te hooggeschatte borduurkunst in de daar bestaande en nog te scheppen ontwikkelings-mogelijkheden zal mogen deelen. Het groot contingent aan vrouwelijke leerlingen, dat er immer haar leiding zoekt, is voor deze hoopvolle gedachte een niet te onderschatten houvast.

Doch laat ons niet vooruit loopen op hetgeen de oppervlakkigheid van den vierden graad, zooals zij daar is, ons nog waar te nemen en te overwegen geeft. En waar bestaat zij in? In het maken van papieren kunst nog altijd, doch thans „zooveel mogelijk gesteund door, voorzoover de omstandigheden dit toelaten, ook aanraking te zoeken met de praktijk." Klinkt dat niet voorzichtig? Ja, „zachtjes-aan, dan breekt het lijntje niet." Maar het wordt dan tenminste gedaan.

Ik heb om hier de resultaten van te toonen, aan verschillende scholen, die op het stuk van borduurkunst wel eenige reputatie hebben het verzoek gericht, mij enkele der beste werkstukken van de leerlingen, ter reproduktie af te staan. Hoe welwillend ook gezind *) heeft men mij geen voorbeelden kunnen zenden, die ik gebruiken kon, zoodat ik mij ten deze moet beperken.

Afb. 16 is een studieteekening van eene mijner leerlingen, die voor verschillende lezers geen vreemde kan wezen, mejuffrouw W. Polenaar te Amsterdam.

Duidelijk blijkt hoe hier het natuurmotief, de vlinder, — eerst als vormstudie en daarna met het oog op verschillende technieken is „gestileerd." En voorts, hoe dit motiefje, nadat het zich aldus met den geest der gebruikster vereenzelvigd had, in de eerste plaats verwerkt is tot eenige dessins voor schutblaadjes. De teekenares heeft namelijk de boekversiering als speciale studie gekozen, waarvoor op de school, †) waar zij haar leiding zocht, ook ruimschoots gelegenheid is, door de lessen in boekbinden en lithografeeren.

Echter niet om deze boekversieringen doch om het borduur-ontwerp in den rechter-benedenhoek, werd deze teekening gereproduceerd. De voorstudieën in vorm en techniek, waarvan de teekening er een deel bevat, waren noodig, — om bij het systematisch indeelen van het kussenoppervlak, de lijnencomplicaties zóó te voegen, dat het gebruikte motief daaruit op natuurlijke wijze kon voortgroeien. Op natuurlijke wijze, niet in den zin van strookend met den natuur-v o r m, althans

*) Zie alle afleveringen van „Studio" en „Dec. Kunst". De daarin met eindelooze variatie gereproduceerde motieven voor borduur- en applicatiewerk zijn: de Treurwilg, de Vijver en de badende jonge dame.

*) Waarvoor bij dezen nogmaals mijn dank.

†) „Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor meisjes." — Amsterdam. — Directrice mej. J. M. E. Kerlen.

niet in dien zin in de eerste plaats, maar wel in de eerste plaats bedoeld als strookend met den vorm en de natuurlijke vormverdeeling van het versierde ding; — en daarnaast, als gelijkwaardig vereischte, ook strookend met het door stof en techniek bepaalde vorm-karakter.

De compositie is opgevat als rand-versiering, omdat deze het beste strookt met makelij en gebruik. Door de kleurverdeeling maakt het ornament den indruk van op te groeien uit den naad, en vervaagt naar het midden. De naad zelve is zoo bewerkt, dat deze een duidelijk sprekende afsluiting der ornamentatie vormt.

En nu de vijfde oppervlakkigheid, hoe zal die zijn? — Zij zal zich, volgens de logische konsekwentie der geconstateerde ontwikkelings-richting, moeten kenmerken door een meer aan praktijk, en een minder aan schoolsche of bespiegelende studie.

De werkzak-Verwey, de nachtzak-Reesema en Nierstrasz e. d. g. behooren daartoe.

En noem ik dat nòg oppervlakkigheid? Waarom? Wanneer zullen we dan eindelijk inderdaad tot het diepere wezen der zaak doordringen? Gij voelt het relatieve van deze overwegingen:

„Als je pas uit de Amstelstad kwam,
Dan zei je: „Wat is 't hier toch klein in Edam!"
Maar kwam je weer van Buiksloot,
Dan zei je: „Dat Edam is je wat groot."

Zoo staan de enkelen, die zich het verst door alle oppervlakkigheid hebben heengeslagen, — vergeleken met de neuzen, ooren- en krullen-periode, — thans in het hart van een levende vakbeweging. Doch vergeleken met hetgeen komen zal, als de teekenen niet bedriegen, staan zij nog nauwelijks aan het begin, want:

„Begrijpt men dezen tijd en al de tijden die er aan vooraf gingen, dan rijst zelfs de zekerheid dat de ontwikkeling van den komenden kunstvorm die van den vorigen in schoonheid zal overtreffen, omdat dan de ontwikkeling van den menschelijken geest een hoogere zal kunnen en moeten zijn." *)

Optimistisch? — Stout? — Bemoedigend! Het is deze overtuiging, die ondanks alle vuile tegenwerking van het alleen naar rijksdaalders vragende commercialisme, de waarachtige werkers van heden staande houdt. Het is die vaste verwachting, die ondanks alle soms onuitstaanbaar wordend bedil van de zich tot oordeelen bevoegd achtende buitenstaanders die naar „den vijfden poot van het schaap" vragen, hun richting scherp houdt naar hun hooge doel. Het is dit onschokbaar vertrouwen op een toekomst, die goor winstbejag noch benullooze betweters kennen zal, — dat hen die zelve de hoop en het zaad der toekomst zijn, in staat stelt, te midden van de hen omringende en hen telkens verwondende levensontwijding van thans, — hun heilige taak vast te houden en hun moed hoog.

En mede vooraan onder hen, die thans met zoo groote volharding streven naar dit ideaal, waarvan zij reeds een begin van verwezenlijking zien, — maar waarvan zij de volledige incarnatie nooit kennen zullen, staan de vrouwen die ik u heb genoemd, en de anderen van wie ik, omdat ik ze toch niet allen ken, niet trachten zal de namen te vermelden.

De invloed der naaldkunst is, zooals in het vorige artikel werd aangetoond, altijd groot geweest, de waarde van den arbeid dezer vrouwen mag daarom niet worden onderschat.

*) Voordracht van Berlage op Zaterdag 20 April '07.

MOEDER.

DOOR

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Liefste, ach, Liefste, wat wij in ú ontberen,
  Dat wordt door niets, door niets ons ooit vergoed.
Zacht, lief gezicht, zacht, éénig-lief gemoed, —
  Mijn goede Moeder, — met uw wonder-teere,

  Prachtige zielszijn en uw levensmoed....
U kennen was u lieven, u vereeren,
Oprecht en diep.... ach, wat we in u ontberen,
  Liefste, Liefste, — dat wordt ons nóoit vergoed.

  Géen kwam vergeefs tot u. Troost hadt gij steeds.
Gij droegt de smart van hen, die klaagden, mede,
  En zalfdet zacht de pijnen weg huns leeds.

Uw Wezen was één harmonie, één vrede....
  En wie zóó zijn, leefden op aarde reeds
Het leven van God's uitverkoornen mede.

VERZEN

DOOR

JAN WALCH.

I.

Al wat aan klanken in mij leeft
wordt aureöol, die U omgeeft,
mijn lief, mijn teere....
al wat mijn kranke geest bedacht,
wordt zacht en vroom aan 't licht gebracht,
ál te Uwer eere.

II.

Toen ik moe bij Jou was gekomen.

Mijn loomheid doorluwde een zoet genot,
een schemervlam, zooals voor God
op de altaren leeft....
Lief, ik aanbid je Madonnahoofd,
je zoeten hals, en 't rozig ooft
van lippe' — een kers die beeft.

III.

Lief, van den hemel neergekomen,
als engelvisioen in monniksdroomen,
hoe sta je daar stralend....
in 't zachte licht, — zacht je omzijgende —
en zacht komt een glimlach op 't teeder zwijgende
blanke gelaat, van je oogen dalend.

IV.

De blauwe kamer.

In 't wondere paleis, daar Uwe gratie leeft,
vertoeven stadig-stil mijn dankbare gedachten....
'k zie U bij 't venster daar, waar 't bleeke schemerzachte,
het droomig-zijgend licht Uw teere leên omgeeft....

Zoo stondt Gij, slank, en blond, en blank — en even lachte
Uw wonderbare mond mysterieus.... Er zweeft
van d' oudgetinte toor'n een enkle toon, en weeft
den tijd om Uwe leest, die leeft in de eeuwen-nachten.

Ma Donna, in een lijst van oud-verweerde wereld —
hoe blinkt Uw zachte glans, die 't al rondom verdooft....
door U heb ik in God, het Eeuwig Licht, geloofd....

Gij wonderklare dauw, daar Zijne Zon in perelt
met nooit gezienen glans.... Gij zijt de hooge rust
van opgetogenheid, die alle pijnen sust.

DE TERUGGEVONDEN WEG

DRAMATISCHE STUDIE IN ÉÉN BEDRIJF

DOOR

FRANS MIJNSSEN.

„De blâren vallen zacht...."
KLOOS. Verzen. I.

Personen:

DE OUDE MEVROUW VREEDE.
ANTOINETTE, haar ongetrouwde dochter.
DE OUDE HEER GREVEN.
DIENSTMEISJE, bij Mevrouw Vreede.

Een ouderwetsch-gemeubelde, eenigszins sombere kamer. Links ramen naar de straat, grootendeels verborgen achter schuif- en trekgordijnen. Achtergrond en rechts-derde-plan deuren. Rechts-tweede-plan haard. In het midden groote tafel, waar op nog gedeeltelijk aanwezig de overblijfselen van het tweede-ontbijt.

Eerste Tooneel.

MEVROUW VREEDE. ANTOINETTE. DIENSTMEISJE.

Mw. Vreede zit in haar eigen-leuningstoel, op haar vaste plekje bij den haard. Antoinette en Dienstmeisje ruimen de bovenbedoelde overblijfselen weg.

MW. VREEDE.

(*zij wacht tot dat Dienstmeisje even met borden de kamer uit is; dan moet zij 't zeggen, toch aarzelend.*)
Kind, — hoe laat is 't nu al...?

ANTOINETTE.

Nou, — 't zal zoo-wat twee uur zijn... (*wat schampere glimlach*). Bent u bang dat we niet klaar zullen zijn?

MW. VREEDE.

Och nee, maar....

ANTOINETTE (*als boven*).

Wat 'en agitatie...!

Dienstmeisje weer op. Antoinette en Dienstmeisje gaan door met wegruimen; zijn dan gereed. Tafelkleed over tafel. Dienstmeisje daarna door deur-achtergrond af.

Tweede Tooneel.

MEVROUW VREEDE. ANTOINETTE.

ANTOINETTE (*trekt tafelkleed nog rechter; dan, koel, plichtmatig*).

Zit u niet te dicht op 't vuur? Zal ik uw stoel wat naar achteren schuiven?

MW. VREEDE (*zacht*).

O nee, — 't is heel goed zoo. .. Maar geef je me m'n breikous...?

ANTOINETTE (*weer schamper als boven*).

Kunt u daar zelfs vanmiddag niet buiten!?

MW. VREEDE (*lichte zucht*).

Och kind, wat heb je daar toch an. Wees toch wat zachter.

ANTOINETTE (*heeft breiwerk aangegeven; maakt bij de bemerking van haar moeder schouderbeweging van onverschilligheid; gaat bij het raam zitten; hard:*)
'k Blijf 't mal vinden. Als ie nu nog met z'n vroùw kwam! Maar alléén!

MW. VREEDE (*als boven*).

Och....

ANTOINETTE (*als boven*).

Z'n vrouw zal 't wel wéten. Maar dan kon ze nòu toch wel meekomen. Ze hoeft nu niet meer jaloers te zijn.

Mw. Vreede is begonnen te breien; tuurt op haar breiwerk en zwijgt.

ANTOINETTE (*steeds hard*).

U hadt 'em nooit meer teruggezien, is 't wel? En nooit meer iets van 'em gehoord.

MW. VREEDE (*nu heel-even ongeduldig*).

Och nee kind, dat weet je immers....

ANTOINETTE.

Dus dat is geleden —?

MW. VREEDE (*weer zacht; als eerst*).

Acht-en-veertig jaar....

ANTOINETTE.

En toen is ie gauw daarop getrouwd?

MW. VREEDE (*ingehouden kalm*).

Vijf jaar later.

ANTOINETTE (*spottend*).

Wat weet u dat precies...! (*een denkbeeld*). Ik heb 't altijd zoo onkiesch gevònden van grootmoeder, dat ze u met 'em plaagde... tegenover mij.... Dat heb ik u nooit gezegd. Maar 't is zoo.

MW. VREEDE.

Laat grootmoeder nu rusten.... En zé meende 't immers goed...!

ANTOINETTE.

Ja, — als je zóo wil. Dat moest er ook nog bijkomen!

MW. VREEDE (*ingehouden-kalm, aarzelend*).

D'r werd gescheld, is 't niet?

ANTOINETTE (*opstaand*).

Ja. (*ziet haar moeder aan; dan, plotseling, hard*). God, — moeder, stelt u je niet zoo 'an.

MW. VREEDE (*zich bedwingend; zwak, lichtelijk klagend, ter verontschuldiging*).

D'r komt ook zoo nooit iemand... vreemds.

Derde Tooneel.

MEVROUW VREEDE. ANTOINETTE. GREVEN.

Greven door deur-achtergrond op. Dienstmeisje heeft deur voor hem opengedaan. Sluit die nu weer van portaal uit.

Antoinette is opgestaan. Mw. Vreede maakt een beweging als wilde zij opstaan; zinkt dan dadelijk weer in stoel terug.

Greven aarzelt even; heeft de vrouw in de stoel

gezien; komt de kamer verder in; groet met hoofdbeweging Antoinette; gaat dan naar Mw. Vreede.

GREVEN.

Dag... Leida.

MW. VREEDE.

Dag... Greven.... Je moet me niet kwalijk nemen, dat ik je niet tegemoet kom.... Maar 't loopen, zie je... (*zachte glimlach*) 't loopen wil niet meer. (*korte stilte*).

GREVEN.

En dat is zeker je dochter...?

MW. VREEDE.

Ja, dat is me dochter, — Antoinette.

Greven en Antoinette geven elkaar de hand.

ANTOINETTE (*fauteuil bijschuivend*).

Gaat u zitten. U wilt me wel excuseeren? Ik hoop u straks nog te zien. (*tot haar moeder; droog*). Zult u niet te veel praten? (*tot Greven; als boven*). Ik moet 'r wat rustig houen de laatste tijd.... Ze windt zich dadelijk op... en dan is 't direct.... Dan moet ze d'r later voor bóeten.

Mw. Vreede zwijgt; tuurt op haar breiwerk, dat gerust heeft sedert het binnenkomen van Greven. Greven is gaan zitten. Antoinette door deur-rechts af.

Vierde Tooneel.

MEVROUW VREEDE. GREVEN.

Mw. Vreede rolt haar breiwerk op.

GREVEN.

Wil ik je helpen? (*staat op, vat het breiwerk aan, legt het op tafel; gaat weer zitten; stilte*).

MW. VREEDE (*zacht, vriendelijk*).

Ik had niet gedacht dat ik je nog 'ens zien zou... vóor m'n dood ...

GREVEN.

In ben pas kort in 't land terug....

MW. VREEDE.

Ben je nooit 'ens meer over geweest?

GREVEN.

Jawel, — maar toen.... (*trieste glimlach*) Ik heb 't je heel lang niet kunnen vergeven....

MW. VREEDE (*na een stilte*).

En ga je weer terug...?

GREVEN.

Ik was 't niet van plan.... Maar och, — 't is hier zoo veranderd.... De menschen, — en alles. Ik weet niet of ik nog wennen kan.... (*na een stilte*). Wat is 'et vreemd zoo tegenover elkaar te zitten.... 't Lag alles zoo ver achter ons.

MW. VREEDE (*zacht*).

Ja, — we zijn heel oud geworden....

GREVEN.

Maar nu herken ik je toch weer....

MW. VREEDE (*zwakke glimlach*).

Heùsch?

GREVEN.

Ja. Jij mij niet?

Mw. Vreede knikt; buigt het hoofd; hare oogen worden vochtig. Zij wischt zich stil de tranen af.

GREVEN (*zacht*).

Geef me nog 'ens 'n hand, Leida.... Nu we zoo oud zijn geworden, is 't verdriet dat... dat we elkaar hebben aangedaan, voor-goed vergeten... is 't niet? En nu kunnen we als goeie-vrièndeh....

Mw. Vreede geeft Greven de hand en knikt weer, zwijgend.

Greven houdt Leida's hand nog in zijn hand; ziet op de hand nêer.

MW. VREEDE (*weemoedige glimlach*).

Die zijn ook veranderd. Wéet je nog wel...?

GREVEN (*evenzoo*).

Díe waren je trots....

MW. VREEDE.

Ja, — en je hebt ze zoo dikwijls bekeken....

Greven knikt bevestigend, streelt even zachtjes de hand; laat die dan los; leunt terug in zijn fauteuil.

GREVEN (*na een stilte*).

En zorgt je dochter goed voor je?

MW. VREEDE.

O ja, — zeker. (*korte stilte*). Ze heeft geen gemakkelijk humeur.... De stákker.

GREVEN.

? ?

MW. VREEDE.

Ze had verwacht.... Ze zou nu eigenlijk al-lang getrouwd moeten zijn.... Nee, dat zul je niet weten. dat ze zeven jaar geëngageerd is geweest.... Maar toen waren er nòg geen vooruitzichten... en toen was ze intusschen ouder geworden.... Dat is 't misschien ook wel geweest.... En toen is ie nog al kort daarop getrouwd met 'en ander meisje. Die had ook wat gèld.

GREVEN (*nadenkend*).

Ja, — dat is ellendig....

MW. VREEDE.

Ze was altijd wel anders dan ik.... 'Had meer 't karakter van hem....

GREVEN.

Van je man...

MW. VREEDE (*knikt bevestigend; dan*).

Ben jij gelukkig geworden...?

GREVEN (*spottende glimlach*).

Ik? (*schouderbeweging*) Maar dat is al zoo lang voorbij. (*korte stilte*). Al heel gauw na me trouwen is 'et begonnen.... (*korte stilte; bitter*). Je begrijpt later niet dat je 't hebt kunnen uithouen.... (*korte stilte*). Ik was al wel bang toen ik 'r beter leerde kennen.... Maar ik kon niet meer terug: 'k dacht dat ze van me hield.... (*schouderbeweging*). Och, misschien heeft ze dat in die tijd ook wel gedaan.... Maar dat is, zooals ik zei, alles al zoo lang geleden.... Toen de kinderen groot waren geworden, 't huis uit gingen, — toen zijn we feitelijk uit elkaar gegaan.... We wonen nog in 't zelfde huis.... Maar er gaan dagen voorbij, dat we elkaar

zelfs niet ziën.... (*buigt 't hoofd; kalm*). En zoo is 't goed.

MW. VREEDE (*zacht*).

Dat duurt dus al jaren....

GREVEN.

O ja, — járen...!

MW. VREEDE (*als boven*).

En je kinderen ...?

GREVEN.

M'n jongen heb ik tot z'n achttiende jaar bij me gehad. Toen is ie d'r op uitgetrokken. Die kon ook niet met 'r overweg ... Ze ging zoo verkeerd met de kinderen om. 'Was een van de redenenen van onze eeuwige kwesties. Maar hij heeft er tegen gekund. 't Is 'en kérel geworden. Alleen: hij woont zoo ver weg. 'k Heb 'em bijna nooit meer gezien. (*korte stilte*). Met m'n dochter ben ik minder vertrouwelijk geweest.... Die is ook getrouwd. (*luchtiger*). En woont aan 't andere eind van de wereld.... (*als boven; glimlachend*). En nu zit ik hier bij jou ... en biecht op.... Ik kan 't me haast niet begrijpen.

MW. VREEDE

(*stil, als in herinnering, hem toeknikkend*).

Je was nooit erg toeschietelijk voor anderen....

GREVEN (*stille glimlach*).

Nee. En dat is er met de jaren niet beter op geworden.... (*een stilte; dan, zeer ernstig*). Was je man goèd voor je.. ? Ben jij tenminste gelukkig geweest? — Ik heb 't eerst niet willen gelooven ... Ik kende n'em wel, zooals je weet.... En hij was zoo ànders dan jij.

MW. VREEDE (*hoofd gebogen, knikt*).

Ja.... da's wel waar.... (*heft hoofd op; ziet Greven aan*). Och, — hij is nu dood.... En wat geeft 't!? (*korte stilte*). Ik heb nooit geklaagd.... Maar ik ben niet gelukkig geweest.... O nee! (*korte stilte*). Al in m'n engagementstijd.... Maar ik heb me dan wel bepraat.... (*korte stilte*). Ik heb al die tijd geloofd, dat er nog iets tusschen-beiden zou komen, waardoor 't af zou raken.... Dat is ook wel es bijna gebeurd.... Totdat in de bruidsdagen, — toen begreep ik pas goed.. . Maar toen had ik heelemáal niet meer gedurfd.... (*zwakke glimlach, met licht hoofdknikken*). En ik voelde me in die tijd zoo zwak en ellendig.... Ik dacht dat ik wel gauw dood zou gaan.... (*glimlach; ziet hem aan*). Nu ben ik er nòg.

GREVEN (*na een stilte*).

Zit je altijd op die plaats?

MW. VREEDE.

Ook wel 'ens bij 't raam.... Maar als 't koud is buiten, dan tocht 't daar zoo....

GREVEN.

(*hij is opgestaan en gaat met zijn gang van ouderen man naar het raam; ziet naar buiten*).

'en Stille straat....

MW. VREEDE.

Ja.... Druk genoeg voor mij.... Ik zit toch ook het liefste hier....

GREVEN.

Krijg je dikwijls bezoek...?

MW. VREEDE (*glimlachend, weg-werpend*).

O nee...! (*gewoon*). Nooit eigenlijk.... Ik ben veel alleen.... Antoinette moet zoo veel zelf doen.... We hebben maar één meid....

GREVEN (*hij zit weer; ziet haar aan; dan, aarzelend*).

Zeg, — Leida, — geloof jij, dat ik ... eerder had moeten terugkomen...? Toen — 't nog tijd was!?

MW. VREEDE (*schudt langzaam 't hoofd; niet zwaar*).

Dat weet ik niet....

GREVEN.

Hadden we dan nog... wat meer voor elkaar kunnen worden ..?

MW. VREEDE (*weg-werpend*).

Och, Karel...!

GREVEN.

Ja, — Heb jij dan ooit... zóo zitten praten ... na die ouwe tijd? Ik niet.

MW. VREEDE (*stil*).

't Is nu alles herinnering.. .

GREVEN (*nadenkend*).

Ja. (*een stilte*). 't Is misschien beter zoo. Nu, — nu we zoo oud zijn geworden ... 't Is nu zoo heelemaal de tijd... om te berùsten. Is 't niet? (*stilte*).

Vijfde Tooneel.

MEVROUW VREEDE. GREVEN. ANTOINETTE.

Antoinette van rechts op, met kop-op-schotel in de hand.

ANTOINETTE (*koel*).

Uw bouillon, mama....

MW. VREEDE.

Och kind...! Zet maar nêer....

ANTOINETTE (*als boven*).

Nee, — drinkt u nu meteen op.

MW. VREEDE.

Och....

ANTOINETTE (*als boven*).

U weet heel goed, dat de dokter 't hebben wil....

MW. VREEDE.

Nu toch nog niet...! (*maar zij berust en drinkt*).

GREVEN (*zich herinnerend; tot Antoinette*).

Maak ik 't niet te lang...? (*hij staat op*).

ANTOINETTE.

Ja, — ziet u — mama is niet gewend....

GREVEN (*vriendelijk, tot Leida*).

Dat is waar.... Dan is 't maar beter misschien, dat we nu afscheid nemen? En dan mag ik nog 'ens terugkomen?

MW. VREEDE (*plotseling, ingehouden-nerveus*).

Nee. — Och, 't hindert me immers niéts.... Nee, heùsch niet!

GREVEN (*aarzelend, ziet naar Antoinette*).

Ja, maar....

ANTOINETTE (*wat-scherp, tegen Mw Vreede*).

U weet heel goed, mama, dat u u erg in acht moet nemen.... (*tot Greven; in toon doorgaand*). Mama is volstrekt niet goed....

GREVEN.

Natuurlijk, dan.... (*tot Mw. Vreede, vriendelijk*) Zeker, dat 's béter...! (*hij wil haar de hand tot afscheid geven*).

MW. VREEDE.

Nee. — (*onbillijk*) Ik heb nooit es wat.... Die enkele keer. .. Nou wìl ik graag.

ANTOINETTE (*ingehouden-humeurig*).

Dan moet u 't zelf weten.... Als u dan maar niet later kláagt. —

Zij gaat boos door deur-rechts af.

Zesde Tooneel.

MEVROUW VREEDE. GREVEN.

GREVEN (*hij staat nog bij Mw. Vreede; neemt de leeggedronken kop van haar aan*).

Is dat nu wel goed ..?

MW. VREEDE (*kalm weer*).

Ja, — heusch. Och nee, — ga nog wat zitten.

GREVEN (*zit weer*).

Als je 't dan wìl...!

MW. VREEDE.

En vertel nu nog 'ens verder.... Is je zoon óók getrouwd...? Zei je dat niet? Heeft ie kinderen...?

GREVEN.

Ja. — Wil je n'es zien...? (*haalt portefeuille uit zak; zoekt er portretje uit; geeft dit aan Mw. Vreede*). Daar heb je n'em, met z'n vrouw... en z'n drie kinderen....

MW. VREEDE (*haastig, verheugd*).

Och.... Toe geef even.... (*hoofdbeweging naar schoorsteen*). Me bril. Die moet daar liggen.

Greven vindt bril; geeft die aan Mw. Vreede.

MW. VREEDE (*nadat zij bril heeft opgezet, beziet het portretje; stil*).

Hij lijkt op je... maar hij is toch ànders.... Dat kleine jongetje is aardig.... Och ja en dat meisje ook.... En z'n vrouw.... (*ziet op*). Zijn ze gelukkig?

GREVEN.

Ja, — ja zeker.

MW. VREEDE (*weer het portretje beziende*).

Ze heeft 'en goed gezicht. (*korte stilte*). Ja, bepaald, hij lijkt op je. (*geeft portretje terug; zet bril af*). Was je vrouw mooi?

GREVEN (*glimlach*).

O ja, — dat was ze.

MW. VREEDE.

Kende je h'r al-lang toen je h'r vroeg?

GREVEN.

'en Paar maanden hoogstens. (*stilte*). 't Is eigenlijk 'en mariage-de-raison geweest.... Niet wat ze daar gewoonlijk onder verstaan: om 't gèld heb ik 't zeker nièt gedaan.... Maar, — toen ik wist dat er van 'n huwelijk tusschen jou en mij nooit iets zou komen... toen ik dat wist, — na al die onzekerheid....

MW. VREEDE (*knikt*).

Ja, — dat heb ik me later ook wel verweten.... Maar, — och... ik was toen nog zoo jong.... Hoe oud was ik heelemaal..!? Ik begreep niet wat ik eigenlijk wou....

GREVEN (*glimlachend, maar met eenige beteekenis*).

Nadat... ik eerst had moeten denken dat je van me hield...!

MW. VREEDE.

Maar, is 't niet, — daarnà ben ik toch eerst meer uitgegaan.... Jij was eerst de eenige die notitie van me nam. Dat was 't, zie je. (*korte stilte*). Hadt je dat niet kunnen begrijpen..!?

GREVEN (*in zijn herinnering*).

Had ik dat? 'k Weet 't niet. Ik was eerst zoo zeker. 'k Had me zoo in die toekomst ingedacht. En wat hield ik veel van je! En toen die twijfel, — die zoo lang heeft geduurd. Die wisseling van hoop en verslagenheid. Ik kan je verzekeren, dat 't 'en vreeselijke tijd is geweest, — die me ziek heeft gemaakt; ziek, krachteloos ... Ik kon 't eindelijk niet meer uithouen, — 'k was er onder door gegaan. Dáárom heb ik je toen gevraagd: 't me rond-uit te zeggen.

MW. VREEDE (*zeer in haar gedachten*).

En ik durfde niet.... Ik wist toen niet meer of ik wel genoèg van je hield....

GREVEN.

En toen 't dan beslist was, heb ik tegen mezelf gezegd, dat ik nu sterk moest wezen; dat ik goed moest weten, dat 't wèrkelijk voor-altijd uit was... en als er 'ens 'en oogenblik mocht komen, dat ik toch weer zou gaan hopen, — dat ik dan ...; dat 't niet mocht. Ik zou d'r alleen boven-op komen als ik 'en heel nieuw leven begon, en elke gedachte-aan-jou dadelijk in me terugdrong, — dat begreep ik. En ik heb 't gekund. 'k Ben weggegaan .... om de ouwe herinneringen te ontloopen. 'k Heb hard gewerkt, — 't ruwe werk, — om te vergeten.... (*korte stilte*). En ik heb in die jaren nièt goèd geleefd... óók om te vergeten... en uit balorigheid.... (*korte stilte*). Totdat de tijding van je engagement kwam... en ik niets bleek vergeten te zijn. Dat heeft (*glimlach*) m'n jaloezie me wel bewezen. (*korte stilte*). Toen dat voorbij was... ben ik gaan begrijpen, dat 't zoo ook niet ging op den duur.... Ik geloofde ook dat ik nog wel iets voor 'en vrouw zou kunnen zijn... al hield ik dan ook niet zoo véel van 'r.... En toen ik zóo ver was, ging ik om me heen zien en vroeg me af wie tenminste eenige „waarborgen" zou geven....

Dat leek zij te doen.... En, — wij mannen denken zoo veel aan onszelf hè, — maar ik heb werkelijk ook aan háar gedacht.. ; ik heb de eerlijke bedoeling gehad 'r gelukkig te maken....

Maar nee, — 't is 'n vergissing geweest...! Iedereen heeft z'n fouten, zeggen ze, — en dat is waar natuurlijk, — maar om die fouten te kunnen verdragen, moet je veel van elkaar houen.... En ik hield lang niet genoeg van haar... zooals later bleek... en zij ook niet van mij....

MW. VREEDE (*stil voor zich heen*).

Ja... ja... (*zij knikt, steeds in haar gedachten*).

GREVEN.

Vindt je 't goed, dat ik zoo met je praat? Vermoeit 't je heusch niet te veel?

MW. VREEDE.

Wel nee, — nee....

GREVEN (*stille glimlach*).

Je zult 't me nu wel niet kwalijk nemen, — maar toen vooral heb ik niet goed over je gedacht.... Als je lijdt onder 'en vrouw, — dan ben je zoo geneigd alle vrouwen gelijk te stellen. Later ben ik wel beter gaan begrijpen, — maar in m'n bitterheid heb ik toen 'en tijd geloofd... dat alles wat ik in jou gezien had, alleen in m'n verbeelding had bestaan, — en dat jij... (*glimlach*) niet veel minder oppervlakkig was dan me eigen vrouw; — wat ik dan oppervlakkigheid noemde. Dat je dáárdoor zoo gauw anders hadt kunnen worden tegenover mij....

MW. VREEDE (*stil, hoofdschuddend*).

Och, — heb je dàt gedacht..!?

GREVEN.

Ja, — 'en tijd. Na de nieuwe déceptie. En toen ik nog niet kon berusten. (*korte stilte*). Je went aan alles. Ik heb me vrouw aan h'r-zelf overgelaten — ze wou niets liever, — en ik ben mìjn weg gegaan. En als de kinderen 'r niet waren geweest, dan hadden we ook wel gauw geen ruzie meer gemaakt.

M'n jongen was me troost. Lieve kerel. Als die 'en moeder had mogen hebben als jij! Dan zou z'n jeugd ook zooveel gelukkiger zijn geweest. Zoo'n gevoelige, aanhankelijke jongen.... Ik heb jelie zoo dikwijls vergeleken.... 't Is misschien mal, maar ik vond 'em soms net 'en kind van jou.... (*korte stilte*). Als jij genoeg van me hadt gehouen.... Of als je 't maar gewáágd hadt.... Dan was je toch in elk geval gelukkiger geworden....

MW. VREEDE (*zachte glimlach; gestreeld*).

Ben je zóó 'an me blijven denken!?

GREVEN (*glimlacht eveneens*).

Als ik... „gevoelige buien" had! Die worden minder op den duur. Totdat me' op-eens.... 't Is vandaag 'n curieuze dag —!

MW. VREEDE (*stil*).

't Is alles al zoo lang gelejen.... (*nadenkend, na 'en stilte*). Als je toen niet zoo bruusk had afgebroken.... Ik heb er veel verdriet door gehad.... Toen je weg was en ik wist dat je nooit meer terug zou komen, heb ik me heel erg verlaten gevoeld.... Zóó erg... dat ik.... Ik heb je wel 'ens willen schrijven....

GREVEN (*stil*).

Och, Leida, — wèrkelijk..!?

MW. VREEDE.

Ja, — maar je was zoo... hard geweest; je hadt zulke erge dingen gezegd, — en dan: zoo wat deed 'en meisje niet, (*glimlach*) niet in die dagen. (*stilte*). Maar als je toen was teruggekomen....

GREVEN.

Is dat waar? Ja. Dat had ik nooit kunnen denken. Dat is nooit bij me opgekomen.

MW. VREEDE (*herhaalt, stil hoofdknikkend*).

't Is zoo lang gelejen.... Nee, — maar dat weet ik wel héél zeker. Ik heb 't gehoopt.... Maar je bent nièt gekomen.... En toen er zoo veel tijd overheen ging, en hij toen.... Ik was nog zoo weinig mezelf.... Me ouders waren er zoo vreeselijk mêe ingenomen. (*korte stilte*). Ik wilde eerst niet, — 'k heb 'm eerst bedankt.... (*korte stilte*). Maar dan die verwijtende blikken thuis, en ik.... Och, dat weet je nu.... (*korte stilte; zij knikt weer*). En toen ie dan ook weer kwam.... (*zij zwijgt; knikt na met 't hoofd*).

GREVEN (*stil*).

Dus 't is eigenlijk mijn schuld..!? Als ik wat meer geduld had gehad..!?

MW VREEDE.

Nee, — jij hadt niet anders kunnen denken dan je deedt.... Natuurlijk niet....

GREVEN (*nadenkend*).

Ja, ja, — ik weet 't nu wel.... Ik hàd meer geduld moeten hebben, — ik had meer vertróúwen moeten hebben.... Vertrouwen, dat de herinnering aan ons ouwe geluk ons weer bij elkaar zou brengen.... Ja wel, — ik ben zwak geweest. Mijn eigen schuld.... 't Erge is, — 't verschrikkelijke, — dat je nu pas tot die overtuiging moet komen.... Nu alles..., nu er niets meer goed te maken is — (*korte stilte*). Leida, — wat hàd òns leven anders kunnen worden...! Geloof je dat niet ook...?

MW. VREEDE (*weemoedig-glimlachend*).

We hebben gedaan wat we konden —! We hebben ons best gedaan.... Nu kunnen we rustig afwachten, die paar jaren nog ...

GREVEN (*als boven*).

Jij misschien, — zeker: jij wel, dat kan niet anders.... Maar ik.... Jij zult tóch goed geweest zijn voor je man, — en je hebt je kind kunnen opvoeden....

MW. VREEDE.

En jij dan met je zoon —!

GREVEN.

Och, — wat heb ik voor 'em kunnen doen!? Als ie niet zelf die beste kerel geweest was, dan zou d'r niets van 'em zijn te recht gekomnn in z'n ouderlijk huis.

MW. VREEDE (*zacht*).

Dat geloof ik niet....

GREVEN.

Nee, — van mìjn leven is niets te recht gekomen.

Als ik jou bij me had mogen hebben, — dan zou er misschien iets goeds van me zijn gegroeid.... Dan zouen we misschien nu hier samen zitten en dankbaar terugzien op wat we samen in ons leven hadden tot stand gebracht....

MW. VREEDE (*glimlachend, bijna teeder*).

Wat ben je weinig veranderd...! 't Is alof.... Je.... Je kon vroeger ook zoo zijn, zoo praten....

GREVEN.

M'n ouwe... onvastheid..!? (*plotselinge gedachte, maar toch rustig*). Heeft die je toen misschien aan 't twijfelen gebracht..!?

Mw. Vreede schudt stil, glimlachend 't hoofd; antwoordt niet.

GREVEN (*stil, nadenkend*).

Dat kan wel, — ja, dat kan wel.... (*weer gewoon; glimlach*). Die was er, in die tijd.... (*een gedachte; nu met veel meer nadruk*). Maar je gezondheid!? Je dochter zei.... Ben je heusch niet-goed?

MW. VREEDE (*glimlachend*).

De „ouwe-dag"...! Jij ziet er wel nog zoo.... Jij hebt je zoo goed gehouen...!

Greven maakt beweging: „och kom!"

MW. VREEDE.

Nee wezelijk.... Ja, je bent natuurlijk grijs en.... Ja, dat spreekt.... En och, met mij.... Ik heb hier.... Me hart is niet heelemaal goed, zie je.... Dat is 't.... Dat bedoelde me dochter.., Antoinette.... En dat is ook al zoo lastig.

GREVEN (*hartelijk*).

Dan moet je maar goed oppassen. Want nu we mekaar zoo weergezien hebben, — (*vroolijk*) nu nemen we vooreerst geen afscheid meer van elkaar, is 't wel!? Ik mag toch nog wel es terug komen? En gauw es? (*hartelijk weer*). 't Doet me zoo... zoo veel plezier...!

MW. VREEDE (*knikt; vriendelijk*).

Ja, natuurlijk. Ik zal niet weten, wat er met me gebeurt! 't Is hier altijd zoo stil.... Ik zit hier bijna altijd alleen. — Dat zei ik je toch al!?

GREVEN (*opstaand*).

Ja, — en.... Maar dan moet je je rustig houen.... Je hebt nu al 'en kleùr! Ben ik nou waarachtig niet te lang gebleven?

MW. VREEDE (*weg-werpend*).

Och wel nee! Ga je dan nu weg?

GREVEN.

Ja, — nee, 't spijt me. Je dochter heeft gelijk gehad...!

MW. VREEDE (*wat nerveus-ongeduldig*).

Och nee, — dat kan ik nog wel verdragen. Wacht nu nog even, — ik zal Antoinette waarschuwen.... (*zij zoekt naar koord etc. van electrische schel aan haar leuningstoel; schelt*).

GREVEN (*hij neemt de hand van Leida in de zijne; hartelijk*).

En nu, na al die tijd, — nu wéten we eindelijk, is 't niet..!? (*opgewekt-doend*). Ja, ja, — de wijsheid komt met de jaren.

Zevende Tooneel.

MEVROUW VREEDE. GREVEN. ANTOINETTE.

ANTOINETTE (*nog steeds, doch bedekt-humeurig; tot haar moeder*).

Wat is er?

MW. VREEDE.

Meneer Greven gaat weg....

GREVEN (*tot Antoinette*).

Ja, — ik wilde u graag even goeiendag zeggen. Ik hoop dat 't uw moeder geen kwaad heeft gedaan.... En als ik wéerkom, — 'k beloof beterschap.

ANTOINETTE (*ziet haar moeder aan; haalt even schouders op; tot Greven, kort*).

Och u weet...! (*dan:*) Ik zal u uitlaten....

GREVEN.

Dag Leida.... (*wil nog iets zeggen; dan alleen:*) Dus tot gauw nog eens.

Mw. Vreede knikt stil tot afscheid.

Greven en na hem Antoinette door deur-achtergrond af.

Achtste Tooneel.

MEVROUW VREEDE *alleen*.

Zij zit als nadenkend. Plotseling is het als schrikt zij op. Haar oogen staren; dan tast zij even naar heur hart. Leunt achterover als in pijnen en kreunt kort. Blijft dan stil.

Negende Tooneel.

MEVROUW VREEDE. ANTOINETTE.

Antoinette weer op door deur-achtergrond.

ANTOINETTE (*spreekt al terwijl zij de kamer binnenkomt; zet stoel van Greven op plaats; heeft nog niet naar heur moeder gekeken*).

Nou, als dat u niet opbreekt...! U weet toch dat u niets kunt verdragen.... U bent toch waarachtig geen kind meer...! (*bemerkend; heftiger*). Zie je, — daar heb je 't nou al...! (*naar heur moeder toe; zachter:*) Wat is er!? Is er iets!? (*vat de hand van Mw. Vreede; humeurig weer*). Nou, — u kunt toch wel even antwoorden? Zóo erg zal 't toch wel niet wezen! (*zij schrikt; blijft even roerloos staan; vat haar moeder weer bij den arm; buigt zich over haar heen; uitgestoten, angstig:*) Moeder! (*weer recht-op en als voren roerloos; tuurt met wijd-open oogen naar het gelaat der moeder. Met een plotseling, heftig gebaar drukt zij heur handen tot vuisten gebald tegen heur mond; stoot uit:*) O — O —!! (*ijlt dan snel naar deur-achtergrond*).

Antoinette af. Deur blijft open. Het lichaam van Mw. Vreede ligt stil in de oude leuningstoel.

Doek.

Winter 1907.

DE GELUKKIGE FAMILIE,

ROMAN VAN EEN GEZIN,

DOOR

HERMAN ROBBERS.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

Croes was er al mee opgestaan — 's ochtends, in de koud-grauwe duisternis — en hij hield het dien heelen dag — den triest-bleeken, weifellichten morgen door, en den vroeg al vergrijzenden, killig weg-krimpenden middag — dat heimelijke hopen, dat onverklaarde, toch zeer wezenlijke, zenuwachtige verwachten van iets bizonders, iets dat hem plotseling ontroeren en vreugde geven zou — dien laatsten dag van 't jaar... Hij wist ook wel wat het zou moeten wezen — al trachtte hij, bedrijvig, de onmiddellijke gedachte er aan te ontwijken, al deed hij lang zijn best het maar vaag en dof heel achterin zijn innerlijk gemijmer te houden — Theo was 't dien hij verwachtte... Als bij ingeving had hij dat gekregen — van nacht, terwijl hij wakker lag — een herlevend vertrouwen in dien jongen, een besef, dat ze toch altijd en ondanks alles van elkander hielden... En nu, alléén, op zijn kantoor, terwijl hij te werken zat — afdoende wat nog nóódig was, het allerlaatste van 't stervende jaar —, in 't leege, ijle, warmtelooze daglicht, dat zonder glanzen wijlde om hem heen, zich zoo vreemd verspreidde toch boven zijn lessenaarsvlak — waarover zijn schrijvende hand, haast geen schaduw gevend, bewoog — telkens drong zich die gedachte, door zijn soezende hoofd, heftig-groeiend naar voren, zoodat hij er klopperig en gejaagd van werd ten slotte, ongeduldig en onrustig in die onbestemde wachting... Ja, het was bijna zéker, Thé zou den laatsten dag van dit toch ook voor hem zoo beduideniszware jaar niet voorbij laten gaan zonder zijn ouders, zijn broers en zusters, even te komen zien, hun een hand toe te steken — och, en er zou niet veel gepraat behoeven te worden, — ze begrepen elkander niet, dat was nu eenmaal zoo! — maar een oogenblik zou dan toch alles weer in orde, het gezin onverbroken, in vrede en... genegenheid verbonden zijn....

Croes had soms moeite niet op te springen en heen-en-weer te gaan loopen in zijn kamer... Het mócht niet, hij had nog zoo'n boel te doen....

Niet overdag, nee, dat 's begrijpelijk, zoo zei hij zich tegen vieren, terwijl hij het gaslicht aan moest steken boven zijn lessenaar, hij heeft nu toch ook z'n werk... en wáár zou hij heen moeten gaan?... Van avond zal hij komen, van avond, in de huiskamer, wanneer we allemaal bij elkaar zijn... En Croes werd er bijna vroolijk van. Een nu en dan trillig weemoedige, maar tevens als oplichtende van binnen uit verwarmende stemming beving hem, terwijl hij nu verder, in 't stil gloriënde, hem innig omsfeerende avondlicht bleef doorwerken... Telkens als hij er weer even aan dacht, aan dat binnenkomen van Theo, voelde hij... éérst 'n oogenblik van bijna angstige ontroering... maar dan dat zachte, een weinig verwarrende, toch zoo weldadige..., als van een hand die op zijn hoofd werd gelegd... O! er was wel een boel beroerds in de wereld, het leven moeilijk, vervloekt lastig dikwijls, benauwend soms ja..., maar er waren toch ook van die momenten..., van die goede uren..., die héél véél verzoeten..., en waar je dan weer maandenlang op teeren kunt....

Van avond was er zoo iets te wachten... zulk een óógenblik van geluk....

Croes bleef op z'n kantoor zitten, afdoende al maar, vlug en accuraat, allerlei kwestietjes, — opdat ze met het oude jaar vergaan zouden — totdat zijn geheele personeel weg, het Amstelgebouw leeggeloopen was, en donker — behalve zijn kantoor en de gangen — alleen de chef van de drukkerij nog even aan zijn deur kwam vragen, of meneer soms nog wat had....

„Nee! dank je!", zei Croes, met opgewekte stem. „Nou!... 'n zalig uiteinde, meneer," bromde, wat aarzelig en dof, de baas — oude man ook al en vele jaren in dienst van den Amstel. „Dank je, dank je... van 't zelfde hoor," gaf Croes terug, en hij knikte er den chef, éven met vrind'lijke aandacht, bij toe... Een zalig uiteinde .. Het woord was hem

voorbijgegaan, licht schrijnend toch ... Zaligheid, geluk, voldoening! ... Hier op de drukkerij! ... Och, maar daar moest je nu maar niet aan denken! ... Wat of hij wel wachtte, van 't nieuwe jaar ... Van den Brugge, de baas, die 't volk zoo goed kende....?

Eindelijk draaide ook Croes het licht op zijn kantoor, op de trap, en in de gangen uit — hol klonken daar zijn stappen —; opende hij langzaam de zware voordeur van 't groote, stil-donkere huis ... trok die achter zich dicht.... Voor 't laatst alweer, dacht hij nog even.... En met iets als blijdschap, verlichting, hoop-op-toekomst ... liep hij naar de Keizersgracht.

Ook aan tafel was hij opgeruimd en levendig-spraakzaam, maakte gekheidjes tegen zijn vrouw, en tegen Jeanne en Noortje, praatte ook een poosje — prettig, joviaal, als op voet van gelijkheid — met Henk en Bas. Hij verheugde zich op den avond. Straks kwamen Ru en Loe ... Ja! ... en dan, wat later ... zoo tegen tienen misschien pas — hij moest er zich vooral niet te veel van voorstellen — zou er wéér worden gescheld ... Hij dacht er nu bijna voortdurend aan, al sprak hij er geen woord over, al gaf hij ook niet toe aan soezerij....

Allemaal weer even bijeen ... Heerlijk toch, dat ze 'r allemaal nog waren, dat er nooit een groote ramp was gebeurd! ....

Zoo opgewekt, luchtig-monter toonde zich Jan Croes, dat het Emma zelfs een weinig scheen te hinderen. Soms keek ze hem even, wenkbrauwfronsend, aan. Wat had Jan in-eens? Vorige dagen was hij juist zoo stil en zwaarmoedig geweest. Terwijl nu toch, de laatste dag van 't jaar, — een ernstigen, eenigszins plechtigen dag had ze 't altijd gevonden. En vooral wanneer er zooveel in gebeurd is, in zoo'n jaar, en zooveel akeligs ..., dan voel je toch wel iets bizonders. Zij had nu geen behoefte aan Jan's vroolijkheid, zij begreep het ook niet goed hoe hij zoo zijn kon in-eens, en het ergerde haar een beetje. „Zeg Jan," viel ze hem plotseling in de rede, — wat bruusk, rukkend het groote hoofd óp, en achterover, — terwijl hij met Noortje, al drukker gekheid te maken zat, „ik zou eigenlijk wel lust hebben van avond 'is na' de kerk te gaan."

„Wat zeg je? ... Na' de kerk? ... Kom, vrouwtje, dat zou ik nou maar niet doen.... Blijf nou maar gezellig bij ons thuis! ... Ik zal wel 'is voor je preeken, als je daar behoefte aan hebt!"

Hij lachte.

„Och nee, nee ... dat 's nou heusch de kwestie niet", kwam Emma, ietwat kregelig van toon, „maar 't is dan toch oudejaarsavond! ... Ik hoor nog wel 'is graag wat ... 'n ernstig woord ... zoo'n doodenkele keer, hè? ... 'k Dacht eigenlijk dat jij toch ook, vroeger jaren...."

„Maar maatjelief", viel Jeanne sussend in, „dat had u dan toch een klein beetje eerder moeten bedenken.... Weet u wel hoe laat 't is? ... Bij zeven! ... Eer dat u aangekleed bent.... En 't is altijd vreeslijk vol, nie-waar, op oudejaarsavond, in de kerken...."

„Hm! ... ja ... dat 's waar...."

Jan praatte weer met Noortje door, en Emma zweeg er verder over. Ze bleef nog wat stil en abstract, verlegde, zonder aandacht, kleine dingen op tafel vóór haar. 't Was maar een vluchtige, snel opgekomen neiging van haar, eens naar de kerk te gaan — reactie op Jan's vroolijkheid —, toch speet het Emma, dat het niet ging zoo-in-eens.... Och, kerksch was ze nooit geweest, in haar trouwen ..., maar zoo'n enkelen avond kon je 'r toch wel eens behoefte aan hebben, verlangen naar een goed woord, een ernstige gedachte; 't was de vraag nog of 't wel behoorlijk was, zooals zij altijd hadden geleefd, en hun kinderen opgevoed, zoo zonder God of gebod.... Je dacht daar maar nooit aan.... Maar zoo'n avond als je 'n oud jaar in 't niet wegzinken voelt en vlak vóór je een nieuw en lang ... onafzienbaar ... en nog heelemaal onbekend.... Ja.... Hoe zou 't zijn? ... Zou zij weer flink worden, gezond, opgewekt en ree als vroeger? ... Of zou ze misschien ...?

Ze was altijd zoo moe tegenwoordig, zoo moe en dof in haar hoofd, zoo trillerig slap soms in haar leden.... Het zweet sloeg haar telkens uit — van avond ook weer....

Nooit vroeger, bij 't einden van jaren, had

Emma zich zoo kleintjes en beklemd gevoeld, zoo machteloos... angstig-verwachtend....

Na 't eten trokken ze naar boven, als altijd, naar de zaal, waar in 't midden de groote, vierkante tafel stond met het donker fluweelige kleed er over, dat broeiend gloeide in vurigen gaslampschijn. Jan liet er zijn zware lijf moeiig neer in zijn lagen stoel, met de krant en een sigaar — zooals hij dat gewoon was —; die sigaar ging dan meestal uit, terwijl hij zat te soezen en te dutten; hij snorkte soms even, schrok dan óp van dat eigen geluid, en vroeg met een heeschige slaapstem, of er al thee was.... 'n Doovige stilte vulde de kamer.... het gaslicht suisde.... Ook ma, met haar werkje stil in haar schoot, het theeservies rechts voor de hand op tafel, knikkebolde, de oogen toe.... Over haar zaten de jongens, te lezen, — Bas met de portefeuille voor zich, fluisterspellend uit een illustratie, tot Henk hem dit verbood met een schop onder tafel.... Noortje was naar boven; die had altijd „nog even" wat te doen op haar kamertje; terwijl Jeanne beneden bij de meiden zijn moest, en in de achterkamer der suite — waar straks gesoupeerd zou worden — om op allerlei orde te stellen....

Toen kwamen, om kwart over achten, Ru en Loe, ontstond een algemeene opleving, het begin van de avondviering. Noortje kwam haastig trap-af trippen en met een rokkenzwaai naar binnen. Ook Jeanne liep toe. En Jan en Emma, in-eens klaar wakker, begroetten hun getrouwden zoon en lieve schoondochter met blijde en luide, toch nog 'n weinig schorrige stemmen: „Zoo, zoo... zijn jelie daar!... Gaat zitten — hier, kom bij me zitten, Ru.... Hoe is 't met de kindertjes?"

Het was Ru vooral, die, van avond extra, met aandacht en vreugdebewijs ontvangen werd. Een gewichtige, steeds meer ontziene persoonlijkheid, hij, in de familie. Het ging hem zoo goed. Als in een omsfeering van succes en welvaart zagen hem de anderen, Ru met zijn mooie zaak, met zijn nieuwe huis — Ru met zijn kinderen — en met zijn lieve, zachte, toegewijde vrouw.... Van avond in 't bizonder was hij de held, het glanspunt in de kamer — om dat mandje champagne, en om de hulp die hij aan papa verleend had — het verbeeldde wel dat de anderen daar niets van wisten, maar hij had het zelf aan mama en de meisjes verteld — elk afzonderlijk dan, en onder diepe geheimhouding. Hij was er te trotsch op geweest om er over te zwijgen. En hij wilde ook zichzelf zoo gaarne onder de suggestie brengen, dat hém altijd alles gelukte.... Maar daarin slaagde hij toch niet geheel ... Innerlijk voelde hij zich zenuwachtig en gejaagd in den laatsten tijd.... Hij, die altijd vroeger zoo voorzichtig was, bedachtzaam voetje voor voetje zette, zich nauwkeurig informeerde..., hij had zich laten verleiden een groote som gelds te steken in een West-Indische mijn-maatschappij, de directeuren waarvan hem onlangs — door een toeval! — gebleken waren hoogst onbetrouwbare lieden te zijn. De aandeelen waren al vrij sterk in waarde verminderd. Maar gelukkig, het was nog niet algemeen bekend wat 'n zwendelaars aan 't hoofd der onderneming stonden, de geruchten daaromtrent konden misschien nog worden tegengesproken, en de koers weer rijzen. Dan was de zaak gezond, zou hij wel zorgen er uit te raken, zich van z'n aandeelen te ontdoen.... O, hij zou er zich in geen geval mee ruïneeren!... Maar 't was toch een angstige geschiedenis!...

Ru ging dicht bij papa zitten, ook in een gemaklijken stoel, maar hooger; zijn geschoren gelaat bloosde rozig op in het vurige gaslicht; hij was wat dikker geworden in den laatsten tijd; behaaglijk lei hij zijn armen uit over de zijleuningen van zijn stoel, en had 't dadelijk met z'n vader over zaken, en over berichten in de krant, terwijl naast hem, zijn vrouw, over de tafel heen ietwat heimelijk fluisterend, met mama en Jeanne het laatste huishoudlijke nieuws bepraatte, de laatste stugheden van „juf", die nu al 'n heelen tijd bij Loe in dienst was, en ofschoon nog altijd de oude, humeurig, lastig in den omgang, voor de kinderen uitstekend bleef. Bas zat er naar te luisteren met open mond.... Juf!... Hij had haar in langen tijd niet meer gezien.... Het gíng niet goed meer, hij voelde het ook wel, het werd langzamerhand te kinderachtig, zoo'n groote jongen, die altijd nog naar zijn oude kinderjuffrouw loopt. Maar telkens weer, als

er over haar gesproken werd, voelde hij die volte en dat geklop in zijn borst, en hij zou haar graag verdedigd hebben, als hij maar gedurfd had. Juf... haar stem... haar prachtige vertelsels, het was zijn zaligste herinnering....

„Toe jongentje, schiet 'is wat op met die illustraties, wij willen ze ook wel 'is zien, geef mij die fransche maar vast," porde Noor hem aan. En opschrikkend, schichtig, reikte hij haar 't gevraagde blad terstond. „Dank je wel," zei Noor, met iets vriendlijk-verheugds. Want er stond een roman in dat blad, waaraan zij bezig was, een roman, geïllustreerd door Marchetti: mooie, prettige plaatjes, allemaal knappe heeren en dames, naar de laatste mode gekleed, en converseerend, of elkander omhelzend, in moderne salons. Het meisje ging zitten lezen... maar telkens dwaalde haar blik naar die plaatjes af; daar genoot ze 't meeste van; ze droomde er zich mee terug naar Frankrijk, naar haar pikante vriendin Agnes, haar hoffelijken man, al haar interessante en elegante kennissen.... God, wat was ze vroeger jaren toch een schaap geweest!... Wat had ze 'r nog tegen op gezien — hoe heerlijk ze 't ook vond, om het idee, dat gaan logeeren in Parijs!... Nou, de eerste dagen was 't ook wel moeilijk geweest, zooveel op te merken en te onthouden.... Maar nú..., ze was er zoo in thuis geraakt!... En wat wist ze 'n boel, dat ze nooit had gedroomd, o jé...., als Jeanne het eens allemaal hoorde!... Die was er heelemaal geen meisje voor... Jeanne, 't idee!... En mama... och, die zou 't immers niet eens begrijpen....

„Wist u, dat Van der Boom, het kamerlid — u weet wel, die zoo mooi gesproken heeft voor rijkssubsidie aan die nieuwe stoombootlijn op de West — dat die zoo'n bom kapitaal heeft zitten in plantages, daar, papa?"

Als Ru tegenwoordig met z'n vader praatte over zaken of politiek, sloeg hij een toon van rustig gezag aan en had hij een lachje van van vriendelijke superioriteit.

„Zóó?... Is 't waarachtig?... Hé! Is dat de kwestie!"

„Ja zeker!... Och, als je zoo'n beetje achter de schermen kijken kan leer je de lui wel kennen... Dan zie je hoe de wereld eigenlijk in mekaar zit.... De effectenhandel, daar draait tegenwoordig alles om!..."

„Ja jongen!", kwam Croes — en er was lichte bitterheid in zijn stem — „wij arme industrieelen... wij weten daar zoo niet van af... Wij denken tegenwoordig maar aan niets anders dan hooger arbeidsloon en korter werktijd.... Daar staan we mee op en daar gaan we mee na bed... dat's onze nachtmerrie."

„Ja!... Daar piekert u veel te veel over!.... U moest het u lang niet zoo aantrekken.... 't Is immers toch nooit goed, bij dat volk!... Och, hollandsche industrieelen!... De eenige eigenlijke groote zitten in Twente..., en die zijn ook wel verstandiger... die houden de loonen op pijl...."

„Weet u wat het is," zei Loe tegen mama, en ze dempte haar stem tot het bijna fluisteren werd, boog zich nog verder over tafel, met een schichtigen blik naar Ru's pratend gezicht, „ze kan zoo slecht met de meiden overweg, dat's eigenlijk het eenige lastige met juf.... Ik kan 'n boel van d'r verdragen, omdat ze zoo uitstekend voor de kinderen is... maar de meiden — hij wil 't niet gelooven maar 't is toch zoo — de meiden loopen om d'r weg.... En dat is zoo lastig vooral bij ons..., begrijpt u wel.... Net heb je er een, die goed kan koken, of een die tafeldienen kan en zoo...."

„Och god, praat er me niet van," kwam mama met een afwerend gebaar, „die meiden, 't is een ellende." Ze dacht aan Anna en Theo.

„Nou... kom... ma," zei Jeanne, opkijkend van het verstel-werkje dat ze ter hand genomen had — ze hield nog altijd niets van dat gepeuter, maar je kon toch ook niet leeg zitten, en lezen ging ook niet zoo'n avond als dezen — „daar hebt u tegenwoordig nou nog al niet zoo'n last van dunkt me...."

„Nee kind, dat weet ik wel, maar denk ook niet dat ik dat pleizierig vind... dat ik me zelf niet meer overal mee bemoeien kan.... Jij bent nog zoo jong...."

Eensklaps, met nóg een blik op Ru, en zich zoo ver mogelijk over tafel buigend, fluisterde Loe: „Bent u kort geleden nog bij Thé geweest?... Gaat 't hem goed?..."

Ma schrok. Ook zij blikte schichtig naar

haar man, knikte dan, maar met gefronsde wenkbrauwen, en wenkend daar niet over te spreken.

„Wie wil er nog thee?" vroeg Jeanne luid. . . .

En er werd dadelijk weer doorgepraat over onbeteekenende dingen. Ook Noor, die gezellig zijn wou, en niet den indruk maken sterk geboeid te worden, keek nu en dan van haar tijdschrift op, sprak een woordje mee. Bas zat soezend te luisteren.

De eenige die zich volstrekt niet aan de anderen stoorde, alleen even onverschillig had opgekeken, toen Ru en Loe binnenkwamen, was Henk. Hij zat, met zijn ellebogen op tafel, de ooren met zijn vingers toedrukkend, te lezen. . . .

Het duurde zoo ongeveer een uur, dat er weinig verandering kwam in de familiegroep aan de tafel, niets dan wat kleine gebaren en hoofdbewegingen bij het praten, het aan- en doorgeven van theekopjes, die klikklakten op hun schotels. Het licht uit de gloeiende gasbalonnen lei stille glanzen uit over de bloote handen en gezichten, de blonde en grauwe harenhoofden, het donkerbroeiende tafelkleed en de dingen daar boven. En allen voelden ze, min of meer bewust, hun dicht-bijeen en tot elkaar gebracht zijn in die rossig-brandige avondlichtsfeer, voelden ze ook iets van familie-intimiteit en van de warmte-die-verbindt. Maar tevens wist ieder-voor-zich voortdurend zijn eigen, diepere, gedachtenleven, dat onrustig was en, als altijd, eenzaam, in vreemd maar onveranderlijk contrast met die warme lichtsfeer, die vereenende kamerstemming, met hun gezellig-samen-en-elkander-genegen-zijn. Ze wisten, de een van den ander, niets van dat eigenlijke zielsbestaan. Jeanne was de eenige die er een vaag gevoel van had, eenig besef van die scheidende krachten, een schrik, een afkeer, een angst er voor, en den bewusten wil — hoe vaak het haar ook, in haar schuwe stugheid, geheel mislukte — door toon en klank van stem het verbindende te versterken, een macht van gevoel te stellen tegenover die der heimelijke gedachten. Sterker dan ooit misschien voelde ze dien avond, als taak een haar opgelegd — haar, die nu eenmaal verder scheen te zien, ernstiger scheen te leven dan de anderen — den wil om hen allen bijeen te houden, hen hartelijk met elkander te doen zijn en blijven. Ze had nu spijt van kleine kibbelarijtjes met mama en Noortje, had wel op willen staan, hun moederlijk over de hoofden strijken, maar zoo iets ging haar nooit af — ze waren immers altijd allemaal gewoon geweest koeltjes vriendschappelijk, lacherig of plagerig, zonder warmte van ernstige innigheid, met elkaar te leven. . . . Ook speet het haar nu, in-eens pijnlijk sterk, dat Theo er vanavond niet bij was, en toen ze daarop, als door een ingeving bewogen, het hoofd naar papa omwendde en toevallig zag hoe zijn onrustige blik de klok op den schoorsteenmantel zocht, hoe hij daarna weer lachte en praatte met Ru, de asch van zijn sigaar klopte, z'n langen baard naar voren strijkend, met het van ouds bekende gebaar — maar dat alles abstract en als werktuigelijk — toen begon ze te vermoeden wat hem bezig hield. . . Het viel haar als een drukking op de borst. . .

Het was kwart over negen, had Croes gezien. Hij voelde zich zenuwachtiger worden. 't Was anders alles goed, deze avond was goed. . . . Er dreigden nog geen onmiddellijke gevaren. . . Als Theo nu ook maar kwam. . . Als hij nu maar kwam. . . .

Zoovele jaren hadden ze allen bij elkaar gezeten op Oudejaarsavond. Maar hij had het nooit genoeg gewaardeerd. Alles had ook altijd zoo gewoon, zoo vanzelfsprekend geschenen . . .

„Kom!" zei Jan, en hij rukte z'n lijf recht-op, toen de pendule bij half tien stond, Theo er nog altijd niet was, — hij voelde zich onrustiger worden, wou zich afleiding verschaffen — „de avond is nog lang. . . . We moesten een spelletje doen met z'n allen."

„Hè ja!" riep Bas, in-eens oplevend en als in begeestering.

Maar Ru — zonder te letten op z'n jongste broertje — zich behaaglijk langs z'n geschoren kin strijkend: „Zouden we eigenlijk maar niet liever 'n partijtje whisten. . . of omberen. . . aan twee tafeltjes. . .?"

„Hé jakkes nee, allemaal samen!" riep

Bas weer. »Banken! Net als verleden jaar... Weet u nog wel, ma!"

„Nou dat vind ik ook," zei Jeanne, het ventje even toeknikkend met genegen aandacht — hij had toch altijd iets aardigs, die Bas.., hield hartstochtelijk van de gezelligheid — „wat zegt u, ma."

„Hè?... Ja... dat's goed... ik heb er niets op tegen" — het praten had Emma wat opgemonterd — „maar wat wil-die? Banken?... Met kaarten?... Vinden jelie dat nou zoo aardig?... In mijn tijd, als jongelui onder mekaar, deden we een gezellig protocol, of bouts-rimés..."

„Haha! die moes!" riep Noortje uit, „jongelui onder mekaar!... Dat zijn we nu toch niet, maatje!... Ik vind ook, laten we maar banken; 'k heb verleden jaar zoo lekker gewonnen; ik kan 't best gebruiken!..."

„Zoo, hebben we jou toen nog maar 'is laten winnen?" riep Croes lachend, „nou maar reken dáár niet op vandaag!... Je bent nou zoo oud en wijs geworden!"

„Hè pa! Wat bent u toch een plaag!..."

Noor en Jeanne namen nu het theeblad en de kopjes weg, zoodat zich het tafelvlak effende, strekte, diep-donker, fluweelig gloeiend, tusschen de menschenlijven. Croes stond op, liep met eenige drukke haastigheid de kamer door, om nieuwe sigaren te krijgen en lucifers. kwam dan óók op een gewonen stoel aan tafel zitten, geanimeerd naar 't scheen. De kaarten werden te voorschijn gehaald, de fiches verdeeld. Ru moest de bank maar houden, vond papa, hij was nu eenmaal de bankier van de familie. En de oudste zoon, glimlachend, trotsch vergenoegd, gaf handig rond de eerste kaarten, voor het „vingt-et-un", roepend met een voor de grap krakeriggemaakte stem: „Mesdames, messieurs, faites vos jeux!..." Allen trokken ze hun stoelen tot vlak voor tafel, en Bas schoof zich dicht naast Noor — blij dat hij naast haar zat; Noor hielp hem in zulke gevallen altijd, en vriendelijk, zonder te plagen....

Druk bezig, als in het spel verdiept waren ze nu spoedig. De verschillende figuren van het bankspel, het vingt-et-un, onze, rouge ou noir, lansquenet — er waren er nog méér! — wisselden elkander af, schijnbaar, want eigenlijk was 't telkens weer hetzelfde: raden..., éven kansen-wagen en dan een keus doen — een oogenblik van spanning! — dan winnen en z'n inzet verdubbeld zien óf dien zien weggraaien.... Gissen en grissen, naar kaarten en fiches... elk op zijn beurt..., de ronde langs, vrij eentonig.... Maar ze merkten die eentonigheid niet, beziggehouden, geboeid door de kansen van het spel, de jongsten waren al gauw wat opgewonden.... Een druk gedoe dan over de tafel heen, een ijverig grijpen — 't fluweelige kleed plooide 'r telkens van op — een voortdurend geroep en gelach — gejuich van Bas! — om eigen winst of de teleurstelling van anderen.... Bas moest iedere minuut verboden worden — hij was weer eens ouderwetsch, vond papa — om zijn schreeuwen, 't onrustig ritten op z'n stoel. Hij begreep het spel eigenlijk nooit geheel en al, maar Noortje hielp hem zoo leuk, en hij won, wón voortdurend, had een hoopje fiches voor zich liggen; veel ronde en kleine vierkantjes waren er bij, en die golden véél!... Stilletjes, met ingehouden pret, zat ook Henk te winnen; hij stopte de verworven fiches telkens in zijn doosje weg; zoo kon niemand weten wat hij won.... Het waren papa en mama die de grootste verliezen leden. — Croes speelde achteloos, keek om de paar minuten naar de klok, zat lang te peuteren aan zijn sigaar, die inbrandde; en ook Emma raakte telkens abstract, ze streek zich dan over het voozigslap, rood-opvlekkende gezicht en vervolgde telkens midden-onder het spel haar gesprek met Loe, over winterkleeren en over juf en de meiden en allerlei gescharrel en viezevazen bij anderen, waar ze van gehoord had — het kostte haar soms moeite daarbij precies uit te duiden wien ze bedoelde, niet in de war te komen met de familierelaties.... Noortje deed roekeloos; ze had haar heelen voorraad fiches al versnoept, een leening gesloten bij de bank; toch speelde ze altijd maar weer hooger, om 't verlorene snel te herwinnen; ze kon het waarachtig zoo goed gebruiken... 't geld....

„Faites vos jeux, faites vos jeux!" riep telkens Ru — hij, de bank, won langzaam, maar als stelselmatig; hij deed alsof hij dat

doodgewoon, niet meer dan natuurlijk vond, maar innerlijk was hij er kinderachtig trotsch en blij mee — een goed voorteeken, dacht hij. „Zie je nu wel... zie je nu wel dat ik altijd geluk heb" zei hij zachtjes tegen z'n vrouw terwijl ze hem even aanzag, glimlachend, ietwat weemoedig — ze sloot een oogenblik haar oogen. — „Faites vos jeux! — Opletten Jeanne!... Wil je nog een kaart?... Toe kijk dan, let nou toch op je spel! We zitten hier niet onder naaimeissies, wat zegt ú, pa!... Nog een?... Asjeblieft!... Nog eentje?... Dood, dóód!... Geef maar hier je inzet, ajakkes wat 'n poover beetje weer!... Jij bent toch een waaghals hoor!..."

„Een hals tenminste", kwam Henk zachtjes, zonder opkijken. — Hij kon ondanks zijn zwijgzaamheid zulke gezegden soms niet terughouden. — Jeanne deed of ze 't niet had gehoord; ze rees juist op om eens te kijken naar den bisschop, die te trekken stond naast het buffet. Ze proefde ervan met een lepeltje. „Hij is goed, hoor", riep ze. „Noor, help jij 's even, wil je?" En ieder kreeg een dampend glas-vol van den geurigen, troebel-donkerrooden wijn voor zich....

Dit gaf een paar minuten pauze — maar Bas drong al gauw, en luid roepend, op dóórgaan aan.

En al drukker, driftiger werd het spelen daarna, al sneller gingen de beurten rond, al gretiger gristen de jongenshanden naar hun winst; de hoofden werden rooder en glimmend in de gaslichtgloeiing; allen deden ze nu geanimeerd mee; Croes alleen raakte meer en meer afgetrokken en onrustig, zweeterig warm ook hij, maar van onrust en spanning vooral. Hij had de deur een eindje open laten zetten, ofschoon dit kou gaf aan de voeten; telkens keek hij nu naar die deur.... Hij wou er niets van zeggen — 'k ben er zelf over begonnen, bedacht hij zich — maar eigenlijk was het hem onaangenaam geworden, dat ze zoo druk en luidruchtig-vroolijk te spelen zaten, te dobbelen feitelijk, terwijl Theo elk moment kon binnenkomen — die had natuurlijk z'n zorgen — er moest dan toch een oogenblik van ernst zijn ..

„Kom jongens, zouden we 't spel nou maar liever niet staken", had hij al een paar maal gezegd, „'t is al kwart voor elven!..."

Maar „nee, nee!", riep Bas, en Henk, met glinsteroogen: „nog één rondje" — hij was toch eindelijk ook wat opgewonden geworden; de laatste keeren had hij verloren; dat moest nog even teruggewonnen worden!

Ook Emma zuchtte nu: „Hemellief ja!... hoor 'is... ik schei d'r uit.... Je wordt d'r suf van... hè!"

„Die aap van 'n jongen schreeuwt ook zoo", zei Ru wrevelig; het speet hem ook a op te moeten houden....

Maar men staakte nu dan toch. Er werd afgerekend. Vier fiches golden een cent. Ru stak met een vergenoegd gezicht eenige kwartjes en dubbeltjes in een vestzakje — „dat is goed voor de fooi straks", zei hij om zich een houding te geven. Het geld was trouwens gedeeltelijk van hem zelf, immers van zijn vrouw afkomstig, bedacht hij zich; want Loe had constant verloren, 't zelf amper merkend.

Bas gaf z'n gewonnen geld aan Jeanne te bewaren. Daar, wist hij, was zijn oudste zuster nu weer beter voor....

En terwijl de gesprekken dan weer voortgezet werden, wat drukker, en verward-lacherig, in de opwinding nog van 't spel, in de warmte van de hoofden — tusschen papa en Ru, Emma, Loe, Noortje —, terwijl Henk en Bas na te kibbelen zaten over de uitrekening van hun winst — Henk was jaloersch en valsch, daar Bas toch ten slotte nog meer had gewonnen; stil dan toch, jongens! riep Jan een paar malen, boos — terwijl de kleine wijzer op de pendule nu bijna was genaderd het midden van XI...., liep Jeanne de kamer uit om eens even te kijken of alles in orde was, in de achterkamer der suite, of de meiden goed gedekt en niets vergeten hadden.

Alléén daar, in de stille binnenkamer, alleen bij de gedekte ronde tafel, die glansde proper en wit in 't licht uit de matglas ballonnen, waarin ook het durende suizen was, als besloten..., alleen daar even nu na de verwarrende drukte van den praat- en speelavond,... was het Jeanne alsof ze zich terugvond... Ze greep naar haar hoofd; wat doffe, drukkende

pijn had ze daar; een band om het voorhoofd, vlak op de oogkassen. Hè, zoo'n avond ook.... Ze voelde zich als door aandoeningen bestormd, versuft van denken... Ze had duidelijk gemerkt dat papa aan Theo dacht, aldoor naar de klok keek; hoopte hij dat de jongen nog zou komen?... Kom, wel neen, zij geloofde het nooit... Och papa, wat kende hij zijn kinderen toch weinig; altijd dacht hij maar weer dat ze waren als hijzelf!... Toch, het was niet onmógelijk, dat Theo..., maar, God! daar kon ze bijna niet aan denken, het verwarde haar te veel; wat zou dát pijnlijk zijn!... hoe kón pa naar zoo iets verlangen?... Och, misschien verlangde hij ook juist niet, maar was hij bang, evenals zij zelf... Ja, ze moest daar wat aan doen, het ging zoo niet langer, ze was vanavond vast besloten naar Theo toe te gaan — stilletjes, niemand zeggen!... Misschien dat die Anna ook al 'n beetje beschaving had geleerd... In elk geval, het moest in orde komen... het drukte te veel.

Als een moeder over de anderen voelde Jeanne zich, als een moeder, ook over mama... Maar in-eens, terwijl die gedachte in haar opkwam, voelde ze tranen zwellen in haar keel; de hand aan haar voorhoofd zakte tot voor de oogen, en ze snikte even... Een moeder, maar nooit een échte!... o, liefde, liefde!...

Alweer een oudejaarsavond!... Haar jeugd verging....

Het was kwart over elven toen de familie, het trapje af, de witte, helverlichte corridor door, naar de binnenkamer trok om te soupeeren. Zelfs nog onder dat loopen in de gang praatte Ru tegen zijn vader, opgewekterig, over zaken-nieuwtjes. De oude Croes, met de hand in den baard woelend, gaf korte, aarzelige antwoorden, verstrooid....

Ofschoon er natuurlijk ook een haard brandde in die binnenkamer, was het er veel killer dan in de zaal; toen ze binnengekomen waren, zich om de witte tafel hadden neergezet, verstillend nu, ontstond er een algemeen gehuiver. Croes wreef zich de handen, klopte zich op de borst. „Het is bepaald een boel kouder geworden buiten," zei hij. „Ja, ik g'loof ook, dat het vriest" antwoordde Ru. „De wind was van middag al zoo koud," kwam Jeanne, „en de lucht helderde op, er waren sterren"... „Noord-oost is de wind," zei Henk....

En een oogenblik waren hun aller gedachten bij dat buiten-zijnde, even hadden ze er een voorstelling van, van den winternacht, de fijne strakke koude die boven de gracht stond, en boven de huizen, een vage aanvoeling van die wijde oneindigheid der duisternissen en van hun zitten-hier, klein-knusjes bij elkaar, binnenskamers in het licht der gaslamp... Ze luisterden... En juist op dit oogenblik bonsde er buiten, een paar malen achtereen, iets zwaars neer, met doffen schok... „Hoor 'is!... Ze schieten al!" zei Bas. En strak turend in de richting waar dat geluid van daan gekomen was, luisterde hij, met open mond, of het zich niet herhaalde, eensklaps droomend van oorlogsverhalen, met vreeselijke gevaren, waarvan hij gehoord had op school... En hij rilde even werd vagelijk angstig..., met zooveel geheimzinnigheid, sombere dreiging, hadden die schokken uit het nachtelijk buiten hem beroerd....

In 't helle licht, op de witte tafel: de oesters — het groote rond-houten bord, waar ze netjes op lagen uitgelegd en gestapeld... in stille, kalkige glimming... want niemand greep er nog naar....

„Kom! vooruit jongens! Tast toe hoor, ze staan er voor!" riep Croes dan in-eens, overdreven luid-joviaal, als had hem gehinderd die stemming van huiverende luistering. En hij gaf het voorbeeld. Het smullen begon. Hij en Emma, Ru en Noortje aten van de oesters; voor de anderen, die er niet van hielden, stond een haringsla gereed en boterhammetjes met ossetong en cervelaatworst.

Ru, handig in die dingen, maakte de eerste flesch champagne open, voorzichtig, zoodat de kurk er zonder knal afging — zoo'n flesch laten knállen, dat deden de burgerlui! —; en vlug schonk hij rond..., stootte dan, overmoedig lachend, aan met papa en mama, op zijn voorspoed-in zaken, háár welzijn!...

Maar Croes ging er niet met aandacht op in. „Dank je!" zei hij, „hè! 't is hier nog bliksems koud hoor!" Er was ongeduld in z'n stem. „Jelie hadt beter moeten stoken

voor we hier kwamen. Henk! Jij zit daar 't dichtst bij de haard . . ., stook is op, vent!"

,,'t Was achter ook wel bizónder warm," kwam Emma, zachtjes — zij leek vermoeid. Haar vlekkig-roode-en-blauwe wangen, voozig slap, waren zweet-bepareld.

,,Ja . . . en dan met die heete bisschop", zei Jeanne, bezorgd naar haar moeder kijkend, ,,past u maar op, ma . . . 'k zou maar niet veel van die champagne drinken . . . 'k weet niet of dat nou wel goed is tegen den nacht. . . ."

,,Gunst kind, ik heb er m'n lippen nauwlijks aan gehad. . . . Maar 'k moet er toch wát bij drinken. . . . Geef me dan maar 'n beetje water . . . , m'n lippen zijn als zand zoo droog!"

Langzaam braken ze de oesterstapel af, slobberden de beesten binnen, klikten de schalen op hun bordjes neer; Bas smulde van de haringsla, vroeg om nog een beetje. Maar 't praten wilde overigens niet vlotten. Telkens vielen er stiltes tusschen, waarin enkel wat eet- en drinkgeluiden, het klikkeren van de oesterschalen, en — nu en dan — van buiten, een schot. Het was telkens Croes die weer het eerst iets zei, als kon hij de stilte, het wachten niet verdragen; zijn stem klonk dan luid, maar niet vroolijk meer.

,,Gaat die pendule hier wel goed?"

,,Ja zeker, pa," zei Jeanne, ,,er wordt geregeld naar gekeken. Ziet u maar op uw horloge, 't is precies tien minuten over half. . . ."

,,Ja . . . je hebt gelijk. . . ."

Waar bleef die jongen dan toch. . . . God, waarom kwam hij nu niet. . . . Als hij in 't geheel niet zou komen . . . nou dan was het ook . . . voor het vervolg. . . . Maar hij had er toch den heelen dag zoo'n sterk voorgevoel van gehad . . . hoe kwam hij daar dan aan. . . . O, 't kon ook nog best. . . . Hij had misschien het een en ander te doen gehad van avond . . . of hij had met z'n vrouw, bij háár familie. . . . Zou-die waarachtig? Arme kerel! . . . Maar voor twaalven zou hij nog wel even aankomen. . . . Hij wist hoe z'n vader daar aan hechtte. . . . Hij zou komen, ja, hij moest komen. . . . O, nooit had Croes zoo sterk ondervonden dat hij dát niet missen kon, dat gevoel van door zijn kinderen geliefd te worden . . . met hen samen leven in genegenheid . . . , hij kon er niet buiten. . . . Zou Emma nu niet aan Theo denken? . . . Zou zij hem niet verwachten? — Croes keek naar haar. Het was niet te merken. — Zij hield toch ook dol van dien jongen. . . . God, wat 'n aardig ventje was die Theo, toen hij klein was, zoo'n kind van 'n jaar of vijf, zes, met die lange krullen nog! . . . Nou ja, Emma, die had er misschien niet zoo'n behoefte aan — zij kwam er immers wel aan huis. . . . Maar hij, Croes, hij had den jongen nu in een groot half jaar heelemaal niet gezien! . . .

En de anderen, Ru, Jeanne, zouden die niet aan hun broer denken van avond. . . . O Jeanne zeker wel. . . . Die keek hém ook telkens aan. . . . Dag kind . . . Ru? hè? och nee. . . . Enfin, toch beter zóó dan dat-ie weer uit z'n humeur was. . . . Ja, 't was vreemd, maar hoe goed het dien oudsten zoon van hem ook ging . . . Croes voelde dat hij dieperin eigenlijk nog meer van Theo hield. . . . Gek! de jongen had het er waarachtig niet naar gemaakt. . . .

Kwart voor twaalven . . . dertien minuten . . . God-och-god, kwam hij nu maar!

Ook de anderen keken nu herhaaldelijk naar de klok en hun gezichten verstrakten zich; de stilte die telkens ontstond, en groeide, deed hen aan als de plechtigheid, waarmee het oudejaar verdween. . . . Er waren nu telkens zulke doffe bonzen buiten. . . . En een ver getoeter en snerpend gehuil, van stoombooten, dat nog wel eens wegstierf . . . maar aanstonds weer begon . . . een angstig, onheilspellend geluid. . . .

,,Wat voor booten zouden dat nu zijn," vroeg Emma, zenuwachtig heesch, ,,die in 't IJ? Zou je die hier kunnen hooren?"

,,Welnee, ma", lachte Ru, de eenige die nog doorat en volkomen op zijn gemak scheen te blijven, ,dat 's hier uit de Amstel. . . . Het IJ is veel te ver . . . !

,,Nou, 'k weet het toch nog niet", kwam Noortje — ongewoon ernstig ook zij — ,,zulke zware geluiden geloof ik niet dat de Amstelbooten kunnen maken. Hoor 'is! 't Lijkt wel een misthoorn."

Ze wisten terwijl allemaal, dat ze ditzelfde

twistpunt iederen vorigen oudejaarsavond al hadden bepraat. . . .

Vijf minuten voor twaalven kon Croes zich haast niet langer beheerschen. ,,'t Is toch, verdomd" . . . zei hij vreemd zwaar, en zweeg weer, kon niet verder, een prop schoot hem vast in de keel. De anderen keken hem allemaal even aan, schichtig, geschrokken; die paar woorden hadden een zoo diepen klank gehad. . . . Croes begreep dat hij door moest gaan, overwon zich. „'t Is toch jammer, dat we . . . niet. . . ." Toen stokte hij opnieuw, en, zich aan zichzelf ergerend, sloeg hij met z'n vuist op tafel: „Verdomd nog 'an toe!", riep hij uit.

,,Wat is d'r toch?" vroeg Emma, angstig.

Maar Jeanne, in-eens alsof ze met hem alleen was zoo vertrouwelijk en innig, „Kom vadertje, denk nou maar niet aan nare dingen. . . . Kom . . . drink 'is!" Ze schonk hem een glas water in, zelf bevend; maar Croes greep naar zijn glas champagne, dronk dat in een teug uit.

De anderen, min of meer verwonderd en beklemd, zeiden niets; keken even naar papa, dan elkaar aan, met opgetrokken wenkbrauwen.

Daar begon buiten weer het schieten, het getoeter en gehuil, alles tegelijk nu.

„Zoo zal-je geen klok kunnen hooren slaan", zei Noortje.

„Stil kind!", wenkte Emma, gejaagd, luisterend met vooruitgestoken hoofd.

Op-eens begon toen de pendule, snel achtereen, ping-ping-ping-ping-ping . . . twaalf helle tinkjes. . . .

Allen waren ze opgestaan. Ook Croes, met zijn glas, opnieuw gevuld. Zijn hand beefde en de wijn, in kleine geutjes, plaste neer op het schaaltje met citroenen, hellig geel in het brandige licht.

„Nou moeder, vooruit dan maar weer", bromde hij, had moeite zich staande te houden; z'n knieën knikten; het was hem in-eens of hij al de ellende van de laatste jaren dicht om zich heen wist; een angst en heftig voorgevoelen van naderend onheil had hem aangegrepen. . . .

Maar Emma, huilend klein vrouwtje nu, scharrelde naar hem toe, en hij drukte haar tegen zich aan, klopte haar zachtjes op den rug. . . .

Toen voelde hij ook de handen van zijn kinderen, en zag hun jonge gezichten in het lamplicht, hoorde hen ernstig, en met trekkingen van ontroering, zeggen van veel geluk . . . veel voorspoed en geluk. . . .

„Nou hoor, heil en zegen, allemaal!" riep Ru, met harde stem, lachte en dronk zijn glas uit.

„Vadertje . . . veel geluk! . . ." fluisterde Jeanne, gaf hem een bevenden zoen, in zijn baard. *)

---

*) Hier eindigt „De Gelukkige familie". Binnenkort echter zal een vervolg op dezen „roman van een gezin" in dit tijdschrift verschijnen.

TROOSTELOOZEN

DOOR

†† TH. B. VAN LELYVELD. ††

I.

Vóór het Hôpital de la Charité, aan de Rive Gauche, staat 's avonds laat een groepje menschen bij een klagend, armoedig, oud vrouwtje, met smalle, schonkige schoudertjes waarover een lange versleten mantel afhangt in groote, donkere plooien. Gebogen leunt zij tegen den hoogen, vaal-grijzen hospitaalmuur en zij schreit met zachte snikjes, mummelend allerlei woorden en zinnetjes, nauw verstaanbaar. Zij schijnt een heel groot verdriet te dragen.

Een politieagent maant haar om minder luidruchtig te zijn, ze mag daar ook niet blijven staan, ze moet dóorloopen.

„Mais pourtant, je ne m'en irai pas," antwoordt ze heel beslist, „je resterai, oui, je resterai jusqu'à qu'on m'ait rendu le bras qu'on m'a volé là-bas" en ze wijst naar het donkere, sombere gebouw.

Verwonderd kijkt men haar aan, men begrijpt haar niet, en aldoor schreiende vertelt ze toen:

„Oui, on m'a mis une corde au cou, comme à une bête et on a coupé mon pauv' bras en ne me laissant qu'un tout petit bout."

Snikkend schudt ze den wijden mantel open, waardoor het overgebleven stompje even zichtbaar wordt. Arm vrouwtje! nu begrijpt men, ze is zeker zoo wanhopig omdat ze broodeloos is geworden Enkelen halen de porte-monnaie uit den zak, willen helpen met een paar franc. Maar neen, geld verlangt ze niet: „je réclame mon bras, m'sieu, mon bras qu'on m'a volé."

Toen merkt iemand troostend op dat het toch om haar bestwil was dat men den arm had geamputeerd, waarschijnlijk om erger ziekten te voorkomen.

„Mais non, m'sieu, non, on me l'a volé, comprenez donc bien: on ... l'a ... volé, et c'est le docteur Combard qui est le faucheur, le docteur Combard!"

In haar verontwaardiging over die willekeurige, onrechtmatige daad snikt zij het harder uit, waanzinnig ook van kommer en verdriet, verwenschend en vervloekend den man die onnoodig haar zóo verminkt, zóo ongelukkig heeft gemaakt.

Het kringetje voorbijgangers dat, half uit nieuwsgierigheid, half uit belangstelling staan blijft, groeit steeds aan; medelijdend luistert men naar het jammeren van dit beklagenswaardig wezen, maar men voelt zich machteloos om te helpen en te overtuigen. Zij zelve begrijpt niet dat er niet één is onder al die omstanders die in het hospitaal durft te gaan om haar afgenomen arm terug te eischen. Zij was er zelf al geweest, zooeven, maar de portier had haar gevraagd of zij gek was en die ellendeling had de hooge poortdeur hard weer toegesmeten. Het scheen dat al die menschen om haar heen meedoogenlooze lafaards waren, en zij stonden maar te kijken met uitgestrekten hals en groote, domme oogen. Ze vroeg toch niets onredelijks? was het geen heel natuurlijke vraag die ze deed? maar niemand antwoordt en zuchtend schudt ze haar hoofd; de losse haren hangen over de ingevallen slapen en heel zacht kreunend jammert ze in zich zelve:

„Que suis je malheureuse, — je n'ai plus rien au monde — pas de famille — pas de jeunesse, pas le sou et maint'nant je suis une vieille peau infirme — on m'a volé mon pauv'bras ...."

De agent van politie voelt wel medelijden, maar hij vergeet toch zijn plichten niet; op een vriendelijken, troostenden toon spreekt hij het bedroefde vrouwtje nogmaals aan, heel gemoedelijk nu. Was het niet beter dat ze maar naar huis ging? en daarna vertrouwelijk zijn breede hand op haar magere schoudertje leggend zegt hij:

„Eh bien, ma pauv' femme, allez vous coucher et revenez demain matin."

Aandachtig heeft ze hem aangekeken, denkend dat hij een bevredigende oplossing zou geven, maar wat wil de vent, moet ze naar huis gaan? Ontkennend schudt ze het gebogen hoofd, ze kan haast niet meer spreken van zenuwachtig snikken en bijna onverstaanbaar hakkelt ze:

„Je n'ai pas de domicile et... demain matin... demain matin... je s'rai peut'êt' morte. . . . ."

De agent loopt wanhopig door, hij heeft den moed niet haar met geweld tot heengaan te dwingen.

Ze kijkt hem na, dien man met zijn uniformpet en wapen, wat was hij vriendelijk zooeven, maar toch beschouwt ze hem als een vijand, als een handlanger van dien dokter die haar noodeloos zóo ongelukkig heeft gemaakt. Met haar mantel veegt ze haar tranen weg en spottend zegt ze tot de omstanders:

„V'là la vache, il restera là pour me guetter," dan in een opwelling van haat schreeuwt ze hem sarrend toe: „et je ne m'en irai pas, entends-tu, je ne m'en irai pas, je resterai, quoi! je veux ravoir mon bras!"

Eenigen uit het publiek beproeven nogmaals haar te kalmeeren, te troosten, moed in te spreken, maar dit alles richt niets uit, want in haar waanzin blijft zij halsstarrig gelooven dat, als een der omstanders er om gaat vragen men daarbinnen toch eindigen zal, met haar den afgezetten arm terug te geven, daarom is haar eenig, smeekend antwoord:

„Mais quoi donc, qu'est-ce-que ça me fait? je n'ai plus de bras, mais rendez donc mon bras, il est là dans l'houstot, cherchez le, je vous prie..."

Een heer met hoogen hoed en verlakte schoenen, vergezeld van een mooie, jonge vrouw, elegant in een lichte, geplisseerde japon, met daarover een boa van donker bont, komen ook even kijken, even maar, want al heel gauw zegt hij:

„Allons chérie viens, c'est trop triste," en met chérie aan zijn arm stapt hij door in vluggen pas.

Het kleine gebogen menschje tegen den hoogen, donkeren muur, kijkt even op, ziet ze na, de weelde en de jeugd, en jammerlijker en aandoenlijker dan te voren snikt ze, snikt ze al maar door, al maar door. . . .

II.

In het Palace Hôtel aan de Champs Elysées, 's middags op het theeuur. De groote middenzaal is vol bezoekers en een aroom drijft er van allerlei odeuren die vervluchtigd zijn tot éen algemeenen geur van veel mondaine vrouwen bij elkaâr. Geen plaats is onbezet.

Roodgerokte Tziganen spelen langoureuse melodieën en het electrisch licht, tintelend uit ontelbare kleine ballons en neerstralend over de kleurige toiletten van Worth, Doucet en Beschoff-David, geeft aan het geheel een vroolijke, feestelijke schittering.

In bekleede rieten bergères zitten heel behagelijk de rijk gejuweelde echtgenooten van Amerikaansche millardairs en het gelukkig gevoel van voor eenigen tijd het prozaïsche dollarland te hebben verwisseld voor het genotrijke, weelderige, hypnotiseerende Parijs, brengt een tevreden lachje om hun mond, de glimlach van da Vinci's Monna Lisa.

De haute cocotterie zit aan kleine ronde tafeltjes naast de beau-monde, of loopt er voor en achter langs, ruischend in soepele robes Louis XV of Empire, met garnitures van zibeline en broderies van vieil or, het hoofd gekroond met zwierige, hoog gepluimde hoeden. Heel voornaam en zelfbewust kijken ze om zich heen, de sensueele, karmijnroode lippen trotsch geplooid als Infantes van Velasquez.

In de volle voorhal, met meest flaneerende heeren, vind 'k nog een plaatsje op een der lange sofa's langs den wand en ik kijk mee met de anderen naar de bekoorlijke elegance die komt en gaat. Maar ik word spoedig afgeleid.

Een jongmensch in toilette de ville, spreekt een heer aan, naast me, een jongen, tengeren, fijn gebouwden man van een zeldzame aristocratische voornaamheid. Wel heeft hij iets weemoedigs in zijn oogen, maar zijn kleine blonde knevel is zorgzaam opgestreken en door een bouquetje violets-de-Parme op de fluweelen kraag van zijn overjas heeft hij een vroolijke noot gegeven aan zijn geheel donkere kleeding.

„Eh bien, Edmond, ça va?"

„Non mon cher, je suis toujours souffrant."

„Comment, tu ne te sens pas mieux? la campagne ne t'a pas fait du bien?"

— Si, mais pourtant... c'est comme je te le dis. . . .

Zijn lippen beginnen te beven, de blauwe, sombere oogen worden vochtig, onrustig en zenuwachtig grijpt hij met zijn handen dan hier, dan daar. Neen, hij is eigenlijk niets beter, hij is heel, heel slecht en langzaam zou zijn kwaal hem wel ondermijnen en verteren. Hoe kon er ook hoop zijn op beterschap, waar die ziekte in het bloed zat van zijn geslacht?

Hij kwam hier afleiding zoeken, maar nu wordt hij onwillekeurig weer herinnerd aan zijn akelige ziekte, met al het triestige, het pijnlijke van wat nog komen moest, al dat vreeselijke wat hem nog te wachten stond. Hij huivert even, zijn voorhoofd fronst zich en ineens komt er iets ouds in zijn overigens nog jonge trekken.

De ander begrijpt, hij heeft er spijt van dat hij Edmond gestoord had met zijn vragen, hij zou hem daarom zoo graag weer wat opvroolijken en hij zegt hem dat hij hier niet zoo alleen mag blijven zitten, heel aanmoedigend voegt hij er aan toe dat hij mee moet naar de groote volle zaal, waar het druk is en vroolijk, hij zou wel een gezellig plaatsje opsnorren.

Edmond luistert, een kleine schittering komt in zijn oogen, ja, 't is goed, hij zal meegaan. Met veel inspanning en moeite richt hij zich op, want hij wil niet geholpen worden, om de omstanders niet. Maar na een paar kleine passen, geleund op zijn stok, beginnen zijn beenen en zijn handen te trillen, dan een stap achteruit gaande, valt hij plotseling achterover op de sofa, vermoeid, zwaar hijgend, trillend en sidderend nu over heel zijn lichaam; krachteloos hangen zijn armen en zijn droeve, melankolieke oogen glazen star en recht voor zich uit.

Na een poosje fluistert hij heel zacht:

„Laisse moi seul mon cher et ne te chagrine pas — va, là-bas, dans la grande salle ... tu retrouveras de la gaîté ... près d'une compagne joyeuse et jolie ... très jolie. ..."

Dichtbij, tusschen een groepje heeren, klinkt een gulle vrouwenlach; in de verte zoemen de violen.

BOEKBESPREKING.

NICO VAN SUCHTELEN, Quia Absurdum, roman, versierd door G. Brender à Brandis, Amsterdam, Maas & Van Suchtelen, 1906.

„Roman".... Het staat er!, zou Multatuli hebben uitgeroepen — ik kan het niet helpen, maar dit is niet de eerste keer, dat ik, bij 't lezen in dit boek, aan Multatuli denken moet, en niet aan zijn beste eigenschappen — roman, „versierd" door G. Brender à Brandis — het staat er!

Een zekere Arthur schrijft aan Minka, zijne geliefde, over hun beider vriend Odo, na diens dood. Hij schrijft over de dagen, die hij met dezen jongen man heeft doorgebracht. Hij lascht daarbij telkens in gedeelten uit Odo's dagboek en uit zijn brieven. Zoodoende is hij in staat eigenlijk Odo's kompleete levensgeschiedenis te geven, want toevallig heeft Odo in brieven aan het meisje Elsi veel verteld uit zijn leven vóór hij met Arthur omging. Een doeltreffende methode dus. Alleen, daar de heeren Arthur en Odo precies denzelfden stijl van schrijven blijken te hebben, is het niet overal terstond duidelijk, wie van beiden aan 't woord is. Ook overigens is het wel eens moeilijk na te gaan welke eigenlijk de juiste verschillen zijn tusschen de persoonlijkheden Arthur en Odo, evenals tusschen het door hen beiden beminde meisje Minka en haar zuster Martha, want geen dezer persoonlijkheden staat ons eenigszins omlijnd en helder voor oogen; vaag en dof zijn zij gebleven, voor mij althans, tot het einde toe. Het zijn dan ook eigenlijk niet zoo zeer persoonlijkheden als wel gepersonifieerde gedachtecombinaties, sprookjesachtige, halfsymbolieke wezens. Dit zelfde kan men niet zeggen van de „bij-personen" in het boek, van den „profeet" Olthoff, van Albertus, van Remi en de meeste andere bewoners der communistische kolonie „Harmonie". Maar ook alleen deze laatsten zijn eenigermate objectief gebeeld; de andere, de hoofd-personen, enkel, subjectief, gedácht.

Hiermede schijnt al ongeveer gezegd waarom dit boek, ofschoon uitdrukkelijk „roman" betiteld, dien naam niet dragen mag. „Quia Absurdum" is de min of meer lyrische, min of meer filosofische ontboezeming van een jongmènsch uit dezen tijd, met veel lectuur. Het bezit maar enkele werkelijk verhalende bladzijden — doch deze zijn het m.i. die het boek, voor zoover mogelijk, in artistieken zin redden.

Ik zeg m. i., men lette er vooral op, m. i., dat beteekent „mijns inziens". Het zijn misschien maar weer louter subjectieve indrukken die ik hier neerschrijf. De heer Van Suchtelen, die de voorzorg genomen heeft zijn lezers voor de „kritici" te waarschuwen (zij „zwendelen met hun eigenwijsheid", zegt Odo, schrijvers spreektrompet) de heer Van Suchtelen kan mij geen verwijten maken. Mijn eigen indrukken zijn geen eigen wijsheid en ik verlang ze voor niet meer uit te geven dan ze zijn. Wel heb ik, als altijd, mijn bést gedaan dit boek zoo objectief mogelijk te beschouwen, ik heb het, in mijn gedachten, gelegd naast andere, die er in zeker opzicht op gelijken. Er zijn n.l. vele boeken in de wereldlitteratuur, waarin, zooals in Quia Absurdum, — of liever juist niet zoo, maar ánders — de „Weltschmerz" wordt behandeld, de wreede on-vrede, het groote, machtige, en toch zoo onbestemde levensverlangen van een nog jong en idealistisch mensch, zijn verlangen naar het idcëel schoone, dat een walging is van al het bestaande, zijn onbeantwoorde — en dan ook misschien niet-te-beantwoorden — liefde, zijn verrukkingen, en zijn wanhoop. Men heeft dit boek een uiting van pessimisme genoemd. Men heeft het zelfs, vergis ik mij niet, als zoodanig geprézen. Ten onrechte, geloof ik, en bedoel niet alleen dat men een kunstwerk niet mag prijzen ómdát het een uiting van pessimisme is, maar meen tevens dat dit boek volstrekt niet zulk een uiting is, en ook niet zijn wilde. Mij dunkt de auteur had een veel hoogere ambitie. Een Hamlet wilde hij geven. Het zieleleven, het levensgevoel, van een die te groot is voor het menschenbestaan, te buitenmodelsch voor onze maatschappij, die zich onmogelijk kan „aanpassen", en die zich dan ook ten slotte het leven beneemt, terwijl men niet weet of hij 't doet uit wanhoop of gelukzaligheid. Zulk een übermensch, zulk een zwaar voelende en helder ziende, diep lijdende en goddelijk verrukte! . . .

Het is maar jammer, dat de heer Van Suchtelen — maar o! lezer, gedenk toch wat u gezegd is, op blz. 75 van Quia Absurdum, over de „recensenten", de „waardeloosheid van hun oordeel" — ik vind het nu maar jammer dat de heer Van Suchtelen volstrekt niet is geslaagd. Mijn indruk is dat hij ook niet slagen kon, dat hij er heelemaal niet de man voor is, te slagen met zulk een opgaaf. Ik houd den heer Van Suchtelen voor een flinken, energieken, ondernemenden en innemenden — eenigszins verwaanden, ja, maar toch beminnelijken — geestigen en talentvollen jongen man. Ik houd hem voor iemand die zeer goed schrijven kan en die ons waarschijnlijk nog vele goede lyrische dichtwerken — wellicht ook drama's en romans zal schenken. Ik heb een zeer gunstige opinie over den heer Van Suchtelen, zooals gij merkt, ik houd hem alleen niet voor een genie, en de opgaaf die hij zich stelde houd ik voor een die slechts door een genie ware uit te voeren.

Wanneer een boek als Quia Absurdum góéd was — maar dan zou het immers enorm zijn van pracht en afschuwelijkheid! Dan zou het bijna niet om te lezen zijn van verschrikking en van verrukking, bijna niet om uit te komen van benauwenis, bijna niet om open te durven leggen van pijnslaande menschlijkheid. Dan zou het diep zijn als een afgrond, hoog als de blauwe hemel. Maar het is niets van dit alles. Neen, het is eigenlijk wel een beetje érg tam en slap, als men het maar even in dit licht beschouwt. Het is dan hoogstens een geestig boek, van een vaak wat studentikooze, ja soms beslist jongensachtige geestigheid, maar onderhoudend wel, en belangwekkend, doordat er zoo van allerlei in voorkomt waarover men tegenwoordig leest in de kranten en tijdschriften. Hartstocht is er bijna niet in te vinden, diepe ontroering... heel weinig, 'n machtig, groot gevoel . . . eigenlijk in 't geheel niet. Maar, m'n God, mijnheer van

Suchtelen, wat heeft u dan toch bewogen zulk een boek te gaan schrijven, in welke uren van al te jeugdigen overmoed, van waanwijze pendanterie en oppervlakkige zelfingenomenheid hebt ge er aan gewerkt?

Hebt ge den nederlandschen burgerman eens willen verbazen met wat zoo'n schrijver al niet durft te zeggen?

Of dacht ge misschien dat het ons één van allen een oogenblik belang inboezemen kon dat gij den „Bhagavad-Gita, Augustinus en de rest durchaus studiert" hebt, Walt Whitman van buiten kent, Spinoza zelfs „als schooljongen" reeds „stuk las"... Nu ja, Odo dan, niet gij, ik weet het wel... Maar neen, neen, het is niet waar, gij zélf hebt uw boek doorspekt met citaten uit Hegel en Thomas à Kempis, en weet ik wat voor oude of nieuwe wijzen nog meer, gij zelf loopt te koop met uw genieten-kunnen van Bach en Beethoven, niet op Odo kunt ge uw schuld schuiven. Ik vind waarachtig dat gij u moest schamen. Foei, foei! Als ge al die schrijvers werklijk hebt kunnen lezen, dan komt dat toch in de eerste plaats omdat ge den tijd hadt en de rust om ze te lezen, het geld om ze te koopen..., wie praat daar nu over!...

Men wordt soms waarlijk een weinig wee van het gedachtengekraam, de zelfverheffing en de ophakkerij in dit boek, en vooral van de burgerlijke zelfingenomenheid waarmede het geschreven is en uitgegeven, en „versierd"! Ja, burgerlijk zeg ik. Want er is in 't algemeen niets burgerlijkers dan zich te verbeelden „mooi te leven", hoog te staan, z'n tijd vooruit te zijn. Ik weet wel, deze Odo, uit „Quia Absurdum", — het medium van den schrijver — is een veranderlijke sinjeur, zijn gevoel van torenhooge superioriteit wisselt zich geniaal-snel af met wat hij beweert „zelfverachting" te zijn. Maar aan de échtheid van zijn auto-uitschelderij doet hij ons niet gelooven. Daartoe mist zijn geestrijke taal te veel het accent van innigheid. Dit is, in 't algemeen, de groote kwaal van 's heeren van Suchtelens schrijfwijze, zij is te koel-fraai, te opgewekt geestig, wij gelooven zoo zelden aan de echtheid, om niet te spreken van de diepte zijns gevoels. Wij gelooven vriend Odo eenvoudig niet wanneer hij schrijft: (bl. 17.)

„Arthur, die twee-daagsche bergtour is mijn Satans-beproeving geweest. Wanneer je ooit zwaar bent van ellende en vertwijfeling, tot walgens vol van duizend kleine gedachten, ga dan de bergen in, Arthur, en vecht daar, in de stilte van Gods eenzaamste majesteit je strijd uit. Ik heb er geworsteld; de ellende, de vertwijfeling, zij werden als tot tastbare gestalten die mij aangrepen en waarmee ik hijgend worstelde; zij wierpen mij neer en ik wentelde van pijn mij over den grond om en om, het was of er klauwen zich om mijn stikkende keel krampten, en in doodsangst klemde ik mij vast aan boomen en rotsen. En dan weer was ik razend van woede en schudde en sloeg de granieten wanden alsof ik de bergen over mij heen wou trekken. Klinkt dit belachelijk? Don Quichottig?"

Neen, geachte letterkundige, dat klinkt niet Don Quichottig, maar wél belachelijk, want dat klinkt o n w a a r! Herlees uw „Reise-bilder" eens — wanneer ge Augustinus en Fichte tenminste een oogenblik verlaten kunt! — en ontdek hoe iemand als Odo doet als hij alleen op reis is.

Hoe kan iemand zoo antipathiek en theatraal opsnijden! En welk een zelfverheffing klinkt weer in wat er op volgt:

„Ja, ja, als een tourist mij gevonden had, hij zou mij pepermunt en cognac hebben aangeboden..., maar ik was verscheurd van binnen, dol van wanhoop. O, de bergen zijn grooter en geweldiger dan een razende menschenziel, ik heb van hen geleerd wat rust en trots en onverzettelijkheid zijn."

Nogmaals, de heer van Suchtelen heeft twee goede kanten: hij kan gevoelig en eenvoudig iets zeggen, iets vertellen b.v. — én hij is geestig. Laat ik u den schrijver even vertoonen aan deze beide kanten.

„Je hebt mij eens gezegd" — zoo schrijft Arthur aan Minka, bl. 33 — „dat je tegen Odo „„gewoon"" bent geweest, nooit vriendelijker of met opzet innemender dan tegen mij of Rudolf Maar Minka, de lach waarmee je hem begroette toen onze boot landde en Odo door zijn verlegenheid wat onbeholpen

over de loopplank waggelde; de hand die je hem toestak wanneer wij elkaar aan het ontbijt ontmoetten; die oogopslag waarmee je hem vroeg Petrarca te lezen; Minka die warme glans van lieflijkheid die voortdurend van je uitstraalde, denk je dat dit alles voor Odo „„gewoon"" was? Voel je niet hoe voor hem, als kind opgevoed in een omgeving van bekrompen armoede, als jongen levend in een benauwde sfeer van fatsoenlijke welgesteldheid waarin hij bijna uitsluitend in aanraking kwam met onverschillige of hoogstens plompwelwillende burgerlieden; die nooit nog de oprechte hartelijkheid van een jong meisje had ondervonden; voel je niet hoe voor hem dat verblijf op Casa Bianca, en bovenal de omgang met jou een geluk moest zijn dat hem met diepe en dankbare vreugde vervulde en ten slotte bedwelmde?"

Is dit niet natuurlijk en gevoelig gezégd, is het niet een gaaf en mooi brokje? En is ook het volgende niet — op eenige kleinigheden na — eenvoudig-weg, in z'n stille bewogenheid, góed verteld? Het is uit het laatste gedeelte, als Arthur, na van Minka al zekere beloften verkregen te hebben, in Florence vertoeft en Odo — in zijn onrust — hem daar op komt zoeken:

„Op den terugweg, toen wij langs het kerkje van San Dominico kwamen, viel het mij in, dat daar een Madonna van Angelico is. Wij gingen binnen. Een frater trok het gordijn voor het stuk weg en wij zetten ons neer op een bank recht er voor. De schilderij had op Odo een geweldige uitwerking. Hij verzonk geheel in beschouwing er van en scheen eindelijk in een soort extase te geraken, zijn oogen vulden zich met tranen. Achterover leunde hij in de bank, roerloos, de handen hield hij gevouwen in den schoot. En met een uitdrukking van teerste vreugde en tevens van onuitsprekelijke droefheid staarde hij onafgebroken naar die Madonna.

Ik herinnerde mij toen plotseling dat ik hem den vorigen dag, in Pitti, in een dergelijken toestand had gezien, ook voor een Madonna....

Hij dacht aan jou, Minka ... en aan den bambino, het „„Gotteskindlein"" dat hij van jou verlangd had. Dit begrijp ik eerst nu, nadat ik zijn dagboek gelezen heb.

„„Minka... zij lijkt op Minka"" stamelde hij eindelijk en zag mij verschrikt aan.

Ik zag niet de minste gelijkenis en zweeg.

Wij gingen naar buiten. Toen hij zijn ontroering nog nauwelijks meester was vroeg hij mij:

„„Ben je nooit meer bij haar geweest?""

„„Even"" antwoordde ik, „„zij heeft mij terug gestuurd.""

En weer verzweeg ik wat je mij gezegd had toen je mij gaan liet, ik kón het hem niet zeggen.

„„Ik heb haar ook nog gezien"" zei hij zacht, „„maar dat was toevallig ... toen Pip stierf ... Ik heb haar ook eens geschreven, heel kort geleden....""

„„Ik weet het"" zei ik.

Hij toonde zich niet verwonderd er over dat ik het wist, hij boog alleen het hoofd en mompelde:

„„Zoo ... schrijft ze je....""

En ziehier, ten slotte, de karakteriseering van „Remi," een van Odo's mede-„kolonisten."

„Remi, de boschmensch, met zijn beestachtig verwilderde haren, zijn borst-tot-aan-den-navel, zijn uitgeplatte natuurvoeten met omgekrulde teenen en zwarte nagels, staat hier in hoog aanzien om zijn rijke praktische ervaring. Wat zal ik je van hem zeggen? Hij eet alles wat kauwbaar is mits van plantaardigen oorsprong en noemt den Pithekantropos die hem hierin voorging wijzer en gelukkiger dan de moderne kultuurmensch. Van een gevonden en nog niet geheel defekte paraplu kan hij een regenjas maken, en omgekeerd. Hij is denker, zelfs vrijdenker, uitvinder ook, en voortdurend zint hij op verbetering van de exploitatie der kolonie. Wij moeten een stoomploeg hebben, zegt hij, dien gebruikten „wij in 't verre westen" ook; een stoomploeg is absoluut onontbeerlijk voor een agrarische onderneming die iets beteekenen wil.

Hij heeft er zelfs in ernst op een vergadering over gesproken; al hadden we er nu nog te weinig land voor, wij konden hem immers verhuren aan den heelen omtrek.

Grootbedrijf, daar moet het heen. Het voorstel werd niet gunstig opgenomen, Tobler was er tegen machines te gebruiken, God

had ons niet voor niets handen en armen gegeven. Olthoff weerlegde dit argument; hij was ook voor grootbedrijf maar alleen als de krachten in de kolonie zelf er voor aanwezig waren. En Voss maakte aan de heele discussie een einde door de uitspraak:

> „Groot of klein
> Allen moeten broeders zijn."

Voss houdt van berijmde wijsheid.

„Kan je dat niet eens op je clarinet blazen?" vroeg Lora. En toen 't gelach bedaard was werd er aan 't stoomploeg-ontwerp niet meer gedacht.

Maar al vroeger heeft de kolonie op Remi's aandringen een kunstmoeder gekocht die de kas bijna uitputte en tot nu toe geen twintig kuikens heeft uitgebroed. Verder heeft hij eens de paarden beslagen; de schimmel zal tot aan zijn dood mank blijven. Daarentegen zegt Frieda dat hij haar eksteroogen heerlijk snijdt en ook heeft hij laatst een kip van het snot geopereerd. Het beest krepeerde, maar aan 't snot, beweert hij, en volstrekt niet aan de operatie.

Hij heeft een kunstmest uitgevonden die in een bloempot inderdaad voortreflijk voldoet en waarmee de vrouw van Voss een wonderbaarlijke selderie kweekt die tot een heester gewas dreigt te zullen muteeren; dezelfde kunstmest heeft een halven bunder aardappelen geheel verbrand.

Ik praat graag met hem, en niet alleen om de onbewuste geestigheid waarmee hij raaskalt over God-Mensch-Leven en Ideaal. Hij heeft in veel opzichten een ruim en mild oordeel, is trouwens praktisch weinig door zijn tallooze principjes belemmerd. Een van die lui die mij altijd doen twijfelen „waarvoor is het noodig dat menschen meenen en denken, zwetsen of redeneeren, zij zijn zooals zij zijn."

Dergelijke stukjes, getuigend van geest en zeggingskracht, zijn niet zeldzaam in dit boek. De heer Van Suchtelen is een schrijver, dat staat vast. Maar een schrijver die het in zelfkritiek en stofbeheersching nog niet ver heeft gebracht, en die waarlijk niet verdient — zooals toch dezer dagen is geschied, door een onzer „gezaghebbende" kritici, redacteur van het tijdschrift waarin „Quia Absurdum" het eerst gepubliceerd werd — in één adem genoemd te worden met zulke machtige kunstenaars als Jac. van Looy, Stijn Streuvels, Ary Prins, Adriaan van Oordt.... De heer Verwey zegt n.b. dat Van Suchtelen met zijn boek „een tijdperk begonnen" heeft.... Kom, kom!... Denkt hij wellicht dat wij dit gelooven zullen — quia absurdum?

H. R.

JOHANNA W. A. NABER, Van de Revolutie tot de Restauratie, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon, 1906.

Wat Johanna W. A. Naber met dit boekje bedoelde te geven deelt zij ons duidelijk mee in haar „Inleiding," die aldus aanvangt: „Van de Revolutie tot de Restauratie reikt slechts eene korte spanne tijds, slechts het vierde eener eeuw; maar tusschen den aanvang der eerste in Mei 1789, met de samenkomst der États-Généraux, en het intreden der tweede in April 1814, met den terugkeer der Bourbons, liggen de val van een koningshuis, de opkomst en de ondergang van een keizerrijk, het doorbreken van nieuwe denkbeelden en beginselen, die onder storm en onweder zich eenen weg baanden om der maatschappelijke samenleving niet enkel binnen Frankrijk, maar ook daarbuiten, in geheel Europa, eenen stempel op te drukken, dien zij nog heden draagt. De drie vrouwen, wier beeld in de volgende bladzijden wordt geteekend*), zijn van den loop dier geweldige gebeurtenissen getuige geweest; maar zij hebben er geenen invloed op uitgeoefend. Evenmin als de meesten onzer het zijn in onze dagen, waren zij in de hare geroepen om richting te geven en leiding aan wat daar voor hare oogen plaats greep. Maar als ieder onzer het is in onzen tijd, waren zij in den haren verantwoordelijk voor de houding, die zij daartegenover aannamen. Zij hebben zich die verantwoordelijkheid waardig betoond."

De schrijfster verklaart dan hoe zij tot

*) Madame Campan, Eugénie de Coucy en Letizia Ramolino.

haar titel is gekomen, en vervolgt: „Ik heb bij de samenstelling van dezen bundel vooral gedacht aan die jongere vrouwen onder ons, die nu nog op Gymnasia en Hoogere Burgerscholen zich voorbereiden voor den komenden levensstrijd. Ook zij zullen het leven ingaan in dagen van Revolutie, — in eenen tijd, waarin de met groote snelheid veranderende economische levensvoorwaarden ook den arbeid der vrouw eenen algeheelen omkeer doen ondergaan, — in eenen tijd, waarin het gezinsleven andere vormen aanneemt."

Een boekje dus, met paedagogische bedoelingen, en in de eerste plaats voor jonge meisjes bestemd. Welnu, het zij voor dit speciaal gebruik van harte aanbevolen! Doch ook de schrijver dezer aankondiging, die eigenlijk niet zoo heel jong meer, en ook niet precies èen meisje is, heeft het met genoegen gelezen, en vermoed dat het meerderen zoo zal gaan. Authentieke bizonderheden over het intieme leven van fransche vrouwen, en mannen, uit de jaren der revolutie en des keizers, wie zou daar géén belang in stellen? En mejuffrouw Naber vertelt ze goed — wat deftigjes, wat statigjes, zonder veel emotie, maar altijd onderhoudend. Haar boekje behoort niet tot de litteratuur — het bestaat trouwens, bijna van begin tot eind, uit compilatie werk — maar het is een interessante bijdrage tot onze kennis van het geschiedenistijdvak in haar titel genoemd.

Wanneer men dezen bundel ten einde toe gelezen heeft, en dan de „Inleiding" nog eens doorziet, is men allerminst verwonderd daar iets te lezen over de „waardeering van oude vormen, die hunne hooge waarde en diepe beteekenis hebben gehad, al moesten zij voorbijgaan met de maatschappelijke verhoudingen, waarvan zij eens de uitdrukking waren geweest." Uit het geheele boekje blijkt ten helderste hoe vol waardeering de schrijfster zelve is voor „oude vormen," en ook in haar taal en stijl is dat volkomen duidelijk. Ja, deze taal-en-stijl bezit zelf nog vormen, die wij nu langzamerhand wel tot de zeer oude mogen rekenen, en waarvoor we, al lezende, toch ook werkelijk zekere waardeering krijgen — als voor het gezelschap van een wel wat erg plechtige maar vriendelijke oude dame —; deze stijl hindert ons alleen dan even, wanneer zij zich bedient van beelden en vergelijkingen, die inderdaad... niet meer dan „vórmen" zijn, leeg en levensloos, en daardoor hol en dor klinkend, zooals b. v. op bl. 206, waar te lezen staat dat Letizia Ramolino zich met hart en ziel verbonden gevoelde aan den man, wiens „vurige, ondernemende geest in haar gemoed eenen helderen weerklank had gevonden."

H. R.

A. S. C. Wallis, Een liefdedroom in 1795, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon, 1906.

Dien stijl van mejuffrouw Johanna W. A. Naber, wij vinden hem in dit boekje van Wallis wel ongeveer terug, zij het dan levendiger, spiritueeler en afwisselender. Deze beide schrijvende dames zijn — figuurlijk gesproken — familie van elkaar, laat ons zeggen nichten, maar Wallis is de knapste, de intelligentste.... misschien niet de beminnelijkste van de twee.

A. S. C. Wallis, wij kennen haar natuurlijk allen, láng — ik durf bijna niet te zeggen hóe lang al — het is jaren en jaren geleden dat zij ons met haar „Vorstengunst" en haar „In Dagen van Strijd" heeft geboeid... geïnteresseerd op z'n minst... en soms ook wel eens, een weinig,... verveeld. Dat laatste dorsten we ons toen haast niet te bekennen! Het leek een vreeslijke ketterij, een zonde tegen alle goede vormen en smaak, het leek onbeschaafd, ondankbaar, kwajongensachtig. Want Wallis — dat wist iedereen — Wallis was de knappe, letterkundig zoowel als historisch en wijsgeerig enorm ontwikkelde dame, die wel zoo vriendelijk wilde zijn, uit „de schat van haar kennis", romans voor ons te schrijven, interessante verhalen van strijd en vorstengunst — „oorspronkelijke roman" stond er toen nog op de titels. — Inderdaad het was niet meer dan billijk dankbaar te zijn... en vooral eerbiedig....

Maar sedert zijn er zoovéle dames en heeren gekomen, die „oorspronkelijke romans" voor ons geschreven hebben....

Intusschen, het lijkt misschien wel vreemd, maar, als ik het zoo 'reis zeggen mag, de

schrijfster A. S. C. Wallis is er, in al die jaren, beslist jonger op geworden. Haar „Liefdedroom in 1795" is ook wel niet het werk van hartstocht en dichterlijkheid dat de titel den oningewijde zou doen vermoeden, maar het schijnt mij toch vrij wat frisscher, warmer, jeugdiger, dan die oude boeken, zooals ze in mijn herinnering staan... te verwelken misschien. Dit boekje is mij, openhartig gesproken, bepaald meegevallen. Er is iets wat deze vrouw toch maar uitstekend kan — dat is vertellen. Wat 'n gang zit er in zoo'n verhaaltje!... Och, het beteekent eigenlijk zoo veel niet; als die naam Wallis er niet opgestaan had, was ik er misschien niet eens toe gekomen het te lezen; het is — evenals die vorige — een puur uit intelligente liefhebberij vervaardigd werkje; maar, dit is wel zeker, het is niet om niets dat deze dame het schrijven tot haar liefhebberij bevorderd heeft. Zij kent, wat men noemt, het „klappen van de zweep". Ja, waarlijk, het is — wanneer men vlug en vlot haar glim-gladde, staal-koele zinnen leest — alsof men het hóórt!... dat klappen bedoel ik....

„Een Liefdedroom" is geschreven in den vorm van een dagboek, doch een dagboek zooals alleen iemand zou kunnen schrijven, die wist dat het later in een keurig 8° deeltje zal worden uitgegeven, een dagboek zonder één enkele echte „cri du cœur", zonder één slordigheidje..., een keurig en net verzorgd dagboek.... Maar — ja, daar is niets aan te doen — zooals ik al zei — dit boekje is nu eenmaal geschreven in den vorm van een dagboek, wij hebben dat te aanvaarden, of het ter zijde te leggen! Lezen wij door, dan worden wij beloond voor onze gehoorzaamheid, want, werkelijk, deze geschiedenis is de moeite waard om er een uurtje aan te besteden; het kon waarachtig wel gebeurd zijn zoo; het is een curieuse historie.... Leest dus, dames en heeren, leest dit boekje, zooals mevrouw Wallis het, met haar bekende smaak, stijl, kunstzin, intelligentie, kennis — wat al niet meer! — en, o ja!, ook nog met een weinig hart en warmte — voor u heeft neergeschreven.

H. R.

ARTISTIEK EIGENDOM.

II.

In het October-nummer van den vorigen jaargang schreven wij te dezer plaatse: Me dunkt het wordt tijd dat er in deze, (gemis aan bescherming van artistieken eigendom) eenige wettelijke regeling komt, al zal het ontzaglijk moeilijk zijn, in vele gevallen met juistheid de rechten van den artiest te handhaven, vooral waar deze dikwijls slechts op moreele, ethische gronden berusten. Maar eenigszins zijn positie tegenover fabrikanten te waarborgen zal toch zeker niet ondoenlijk blijken." Sinds dien zijn wij al weer een schrede verder gekomen, en is er vanwege de Vereeniging tot bevordering van Ambachts- en Nijverheidskunst, een enquête ingesteld om te kunnen nagaan op welke wijze men misbruik maakt van het ontbreken eener wet op artistiek eigendom, in hoeverre de kunstenaar hierdoor geschaad wordt, en welke middelen mogelijk tot verbetering van deze verkeerde toestanden zouden kunnen worden aangewend.

Al waren deze voorbereidingen toen reeds hangende, wij wilden de zaak niet vooruitloopen en het rapport afwachten der commissie, die zich met dit onderzoek zou belasten, en dat thans in een (laten wij het er even bijvoegen, dank zij de firma Duwaer en van Ginkel) typografisch goed verzorgd boekje bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam is verschenen.

Is het nog noodig hieruit aan te halen op wat wijze men zich alzoo meester maakt van eens anders eigendom? Wij wezen er den vorigen keer reeds op; in iederen tak van kunstnijverheid vindt men een profiteeren ten koste van eens anders arbeid en ten nadeele van diens beurs. De commissie van onderzoek heeft dit aan de hand van uitvoerige vragenlijsten, gezonden aan verschillende ontwerpers, voor de rubrieken: aardewerk en porcelein, — metalen luxe voorwerpen, — metalen gebruiksvoorwerpen, — plastiek in hout en

steen, — plastiek in terra cotta en aardewerk, — modelleeren en ciseleeren van metaal, — meubelen en woninginrichting, — dekoratieve schilder- en grafische kunsten, lithografie, houtsneden, versierd drukwerk, boekverzorging, batiks enz., — dameshandwerken, borduur- en weefwerk en tapijten.

Merkwaardig is te onderscheiden de verschillende wijzen en redenen, waarom ontwerpen worden nagemaakt; deels is dit bij kunstnijveraars (om dit zeer leelijke woord ter kenschetsing maar eens te gebruiken) onderling, uit gebrek aan eigen scheppingsvermogen, maar voor een zeer groot deel geschiedt het door industrieelen uit finantieele overwegingen òf om de kosten van eigen ontwerpen te besparen òf om te kunnen profiteeren van het succes, dat een ontwerper reeds gehad heeft, soms van diens naam, om zoodoende artikelen „in den geest" van dien kunstenaar in den handel te kunnen brengen.

Opvallend is het namaken in de aardewerkindustrie en in het meubelen-bedrijf, terwijl bij de categorie der dameshandwerken zich het curieuse verschijnsel voordoet dat, niet alleen andere onderwerpers, en firma's, maar ook het publiek zelf aan het namaken gaat, en dit zit er zóó in, dat dames er volstrekt niets onregelmatigs in vinden, uit „op zicht" gevraagde patronen datgene over te nemen wat hun van pas kan komen. De wijzen trouwens waarop het mogelijk is van andermans ontwerpen te profiteeren zijn talloos, en de geïllustreerde kunsttijdschriften, zij hebben bij de vele goede hoedanigheden die hun kenmerken er in dit opzicht helaas ook het hunne toe bij gebracht, terwijl tentoonstellingen, waar men vermag te schetsen of te fotografeeren zeer zeker ook vele aanleidingen tot artistieken diefstal bieden. En al verbiedt men schetsen, opmeten en fotografeeren, dan kan men niet beletten dat iemand een vorm, een gedachte onthoudt en thuis gekomen opteekent, zoo noodig de volgende dag terugkeert om zijn geheugen te controleeren.

Deze en meer overwegingen zouden er zeker toe kunnen leiden, en hebben er meermalen toe geleid, dat kunstenaars geen publicatie van hun werk aan tijdschriften afstonden en angstvallig exposeeren vermeden, zoodoende de oorzaak wegnemende uit vrees voor de gevolgen.

Dit in zeker opzicht afdoende middel, het geeft echter geen waarborgen meer, zoodra het werkstuk in andere handen is overgegaan, wat toch in het algemeen het doel van den werker is.

Maatregelen zijn dus noodig, niet om fotografeeren, nateekenen, opmeten enz. te beletten, zeer dikwijls kan dit voor jeugdige ontwerpers een uitstekende studie zijn, maar wel om hiervan misbruik tegen te gaan, waardoor den ontwerper in eenig opzicht, hetzij moreel, hetzij materieel, schade kan ondervinden. Want waar het zich niet beperkt tot het namaken ten eigen profijte van een enkel werkstuk, maar waar een ontwerp ten bate van massa-productie door concurent of fabrikant wordt gestolen, daar kan de schade aanmerkelijk zijn. Dikwijls ook leidt dit tot het fabriceeren van een minderwaardig, oogenschijnlijk gelijk-uitziend product, op naam van den ontwerper, die dus èn in zijn reputatie èn in den omzet van zijn eigen product, (want de namaak is steeds goedkooper), de nadeelen ondervindt.

Aan de hand der ingekomen antwoorden zouden wij voort kunnen gaan te wijzen op tal van gevallen, waarbij in meerdere of mindere mate van negeering van den ontwerper sprake is. Niet steeds is dit opzettelijk, heel dikwijls zelfs is men in de vaste overtuiging niets onregelmatigs te doen, en meermalen hoorden wij, dat uitgevers en fabrikanten, die een ontwerp voor een of ander doel hadden aangekocht, zich volkomen gerechtigd achtten het ook op een andere, voor hun dienstige wijze toe te passen, zonder er een oogenblik over te denken den maker hierin te kennen, laat staan te veronderstellen, dat zij misbruik maakten van een te goeder trouw afgesproken overeenkomst.

Wettelijke regeling en bescherming is dan ook noodzakelijk, maar de wijze waaròp is door de zoo ontzaglijke uiteenloopende toestanden, door de talrijk verschillende gevallen, een uiterst moeilijk op te lossen kwestie.

Een degelijk scherp contract kan waarborg geven tegenover een firma waar de ontwerper mede in relatie staat; het kan hem garandeeren,

dat de modellen naar *zijn* ontwerp, op *zijn* naam in den handel gebracht worden, dat zij niet zonder *zijn* toestemming veranderd of gewijzigd mogen worden; maar gesteld, dat men dit bereikt had, en hoe weinig fabrikanten zullen geneigd zijn in relatie te treden met een ontwerper die begint tal van eischen te stellen, dan nog staat men slechts sterk tegenover één persoon, maar niet tegenover concureerende firma's.

Het photografeeren en deponeeren van een ontwerp evenals dit voor handelsmerken geschieden kan, ook dit is in zeker opzicht mogelijk en zou gerechtelijke vervolging bij namaak kunnen medebrengen, maar helaas in de praktijk blijkt deze wijze van bescherming voor vele vakken, laten we slechts denken aan ontwerpers van grafische versieringen, ondoenlijk, en alleen bruikbaar bij voorwerpen voor massa-productie, afgescheiden nog van de enorme kosten, iedere teekening te moeten doen registreeren.

De commissie van onderzoek gaat dan ook, na de onderscheiden gevallen en wijzen van namaak besproken te hebben, over tot de bestaande middelen die waarborging van eigendomsrecht kunnen geven, en komt tot de conclusies, die ook wij reeds trokken: „Ook de Commissie meent, dat ongetwijfeld een werkelijk scherp gesteld contract een krachtig hulpmiddel zal blijken te zijn. Evenwel, hoe zelden wordt een dergelijk contract werkelijk goed en scherp opgemaakt?" Als bezwaren tegen het opmaken van contracten merkt zij o.a. echter ook aan:

a. Zal een fabrikant steeds zich tot het sluiten ervan laten bewegen?

Dit punt lijkt mij in deze wel het grootste bezwaar, vooral daar, waar de samenwerking van kunstenaar en fabrikant, van den eerste is uitgegaan. Heeft de fabrikant er belang bij, hetzij door naam en reputatie van den ontwerper, hetzij door de artistieke hoedanigheden van diens werk met hem in goede verstandhouding en geregelde relatie te blijven, och dan is een waarborg tegenover dien fabrikant totaal overbodig.

Ook publicatie van namaak gevallen, liefst met afbeeldingen van orgineel en reproductie er naast, wil mij toe schijnen een doeltreffend middel te zijn; want het uitgangspunt is voor een groot deel, dat men zich, hoe ook, benadeelt voelt tegenover het publiek, dus tot het publiek moet men zich dan eveneens wenden. De koopers moeten er, want het geschiedt o zoo dikwijls uit onwetendheid, op gewezen worden, dat „namaak", „in den geest van", enz. enz. niets anders is dan een soort diefstal die zij aldus in den hand werken. Hoe meer men er van overtuigd wordt, dat er een onrechtmatige daad gepleegd wordt, hoe meer er de aandacht op gevestigd wordt, dat men op die wijze den kunstenaar ernstig benadeelt, des te meer zullen de oogen van het publiek ook opengaan voor het feit, dat de ontwerper van een meubel, van een gaskroon, van een aardewerk vaas, óók een kunstenaar is, evengoed als de schilder van een landschap, iets wat men nog maar niet gereedelijk wil aannemen.

Naast publicatie in den ruimsten zin is natuurlijk een wettelijke regeling onontbeerlijk. Waar ten onzent het ambacht, en de kunstnijverheid door het stichten van scholen, door het houden van cursussen, lezingen enz. enz. worden bevorderd en in den goeden richting gestuurd, daar is het absurd als ten slotte de ambachts- of kunst-nijverheidsman aan het eind van zijn studie tot de conclusie moet komen dat het vak van zijn keuze, waarin hij zich gedacht heeft, iets goeds, iets groots voort te brengen, aan alle kanten door kapers omringd is, waarop men geen vat heeft, omdat de uitingen van den kunstenaar bijna steeds algemeen goed zijn.

Naar aanleiding van de verschillende opmerkingen die haar bereikten, geeft de commissie enkele punten aan, die haars inziens in een wettelijke regeling opgenomen dienen te worden en zeer zeker eventueel van belang zijn, in aanmerking te komen.

Weer een schrede zijn wij gevorderd, en al komt men dan ook niet dadelijk tot de overtuiging der noodzakelijkheid eener bescherming van artistiek eigendom, op den duur kan die niet uitblijven. „Het woord eigendom zegt waarom het hier gaat."

R. W. P. Jr.